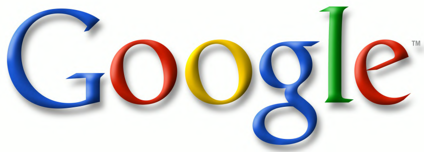
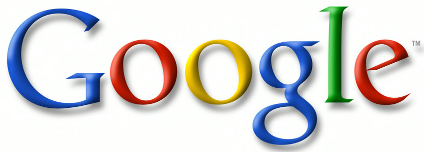
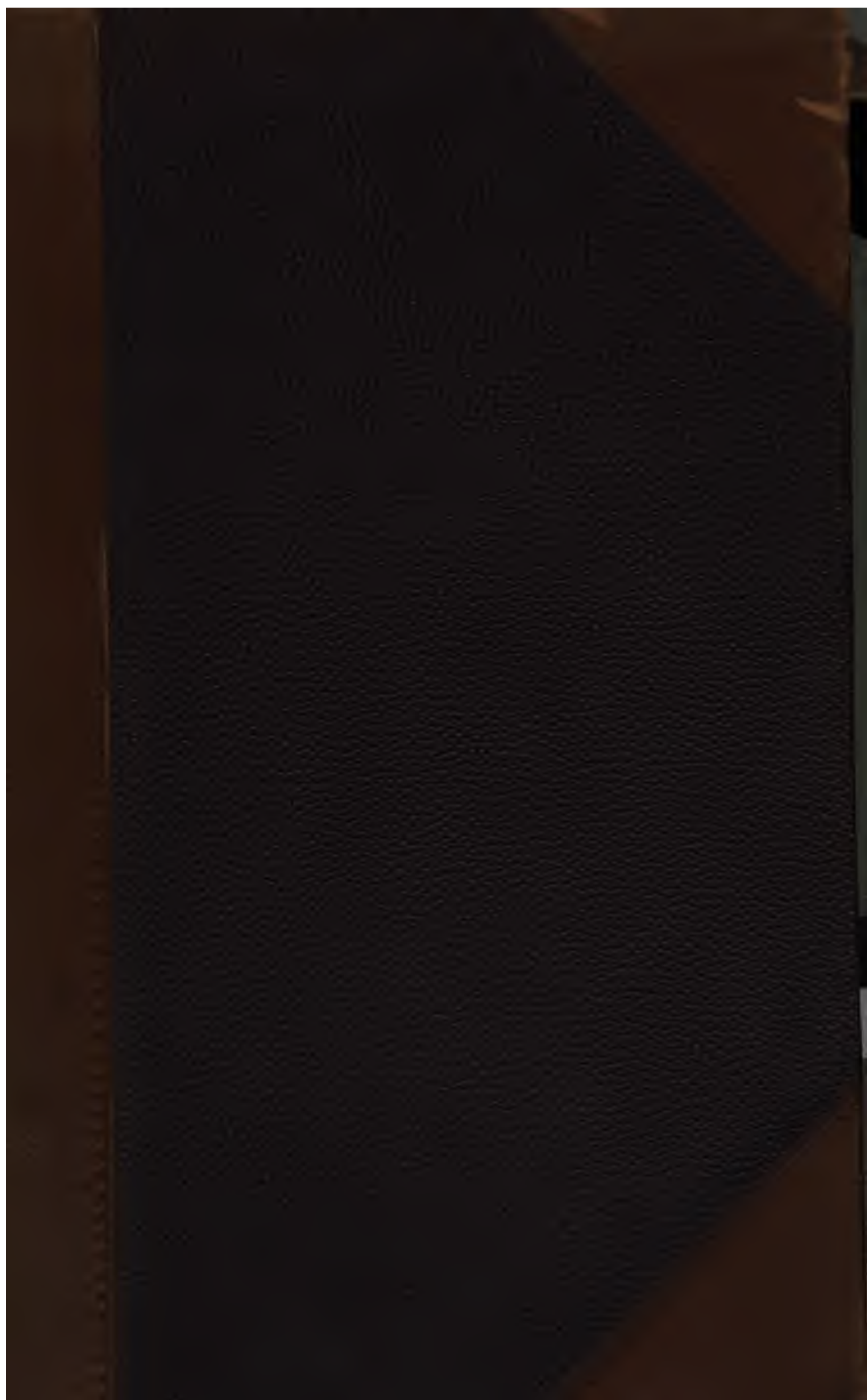

DOMI NUS ILLU MINA TIO MEA
Taylor Institution.

BERNHARD ELIS MALMSTRÖMS

SAMLADE SKRIFTER.

ANDRA BANDET.

ÖREBRO,
N. M. LINDH, 1867.

GRUNDDRAGEN

AF

SVENSKA VITTERHETENS HISTORIA.

AKADEMISKA FÖRELÄSNINGAR

AF

BERNHARD ELIS MALMSTRÖM.

ANDRA DELEN.

GUSTAF III OCH HANS TIDEHVARF.

ÖREBRO,
N. M. LINDH, 1867.

INNEHÅLL.

I.

Jemförande öfversigt af frihetstiden och gustavianska tidehvarfvet: det senares tillegnande af det förras ära. — Konung Gustaf III, sin periods medelpunkt. Hans uppfostran och karakter; fransyska sympatier; litterära preockupationer. — Svenska Akademiens stiftelse och första ledamöter. — Konungen såsom vältalare: Äreminnet öfver Torstenson. Tal till adeln vid 1789 års riksdag. — Dramatiska fallenheter: barndomsförsök; upphofvet till en svensk theater. Operahuset. Gustaf Vasa. — Öfriga skådespel. Planer och utkast till nya. — Karakteristik.

Föremålet för mina föreläsningar i fäderneslandets litteraturhistoria under det läseår, då jag sist behandlade detta ämne, var svenska vitterhetens utveckling under den så kallade frihetstiden, det vill säga från och med den i främmande fotspår slafvande, dels romantiserande, dels moraliserande rigtningen vid seklets början till och med Creutz och Gyllenborg. — Det är icke utan skäl som nyare forskare i vår litteraturs häfder, i synnerhet Wieselgren, drifvit den satsen, att den pånyttfödelse af vitterhet och vetenskap, som man en tid var benägen att tillskrifva Gustaf III:s beskyddarskap, snarare var en frukt af frihetstidens sträfvanden i denna rigtning. Det är nemligen en sanning att friheten, äfven missförstådd och missbrukad, verkar kraftigare för odlingens fortgång än despotismen, äfven i dess humanaste form. Ty den förra är lif, den senare är död, den förra är rörelse, den senare stillestånd.

Hvad man än må säga eller hafva sagt om detta säkerligen högst vigtiga tidehvarf i vår odlings historia

— frihetstiden — säkert är att vetenskap, slöjd och vittra idrotter derunder gingo framåt med jättesteg och att Gustaf III:s tidehvarf tillegnat sig alltför mycket af den kulturhistoriska glans, som rätteligen tillhör frihetstiden. Det var denna tid, som fostrade Linné och Klingenstjerna, Polhem och Ahlströmer, Botin och Celsius, Dalin och fru Nordenflycht, Creutz och Gyllenborg, Tessin och Höpken. Det var äfven denna tid, som lyssnade till de första yttringarne af Bellmans frimodiga snille. Om under Gustaf III:s tid vitterheten utvecklades till en elegans i uttryck och form, som måste erkännas för ett framsteg ehuru i ensidig rigtning, så gick deremot den vetenskapliga forskningen så mycket mera tillbaka under en styrelse, som visade sig likgiltig derför, men i grunden var densamma afvog, till dess hon slutligen nästan helt och hållet qväfdes under tillämpningen af en regeringsprincip, inför hvilken Sverges största filosofiska snille, Benjamin Höijer, ej ansågs värdig en professorsstol.

Man kan väl icke påstå att frihetstidens styrelser under alla perioder med medveten afsigt arbetade till befordran af den högre odlingen, men de lade dock blott få eller obetydliga hinder i vägen derför. Särskildt tillkommer hattregeringen efter 1739 den förtjensten att hafva på ett sätt, som bar välsignelserika frukter, uppmuntrat den inhemska industrien och de vetenskapliga studier, som dermed stå i sammanhang. Hvad man deremot torde kunna med temlig trygghet påstå, är att Gustaf III vårdslösade det arf, som han i detta afseende mottagit. Sjelf utrustad med den ytligaste bildning — en bildning, som till och med försmådde rättstafningen af modersmålet, hvars högsta och mest nitiska vårdare han dock ville anses vara — hyste han intet intresse för det strängare vetandet; sjelf en skådespelare i lifvet liksom på scenen, kände han ingen rätt aktning för sanningen och fruktade eller hatade sanningens forskning. Veten-

skaps-akademien, frihetstidens ädla skapelse, ådrog sig hans uppmärksamhet endast i den mån, som dess offentliga förhandlingar kunde tillegna sig den art af vältalighet, som sedan blef utmärkande för hans egen akademi, den Svenska. Högskolorna förföllo genom den brist på lifvande omvårdnad af högsta styresmannen, som de kräfva, och som förnämligast består i samvetsgrannhet vid tillsättandet af lediga tjenster. Det blef inför en okunnig konung snart tonen att skratta åt lärdom och grundlighet, snart äfven åt dygd och sedlighet. Den unga adeln besökte ännu under frihetstiden universiteterna i det allvarliga ändamålet att genom grundliga studier bereda sig till rikets tjenst. Så länge en Höpken citerade Tacitus eller en Tessin Cicero, behöfde den unga adelsmannen icke skämmas för att förstå latin. Nu blef förhållandet ett annat. Ingen behöfde vara kunnigare än sin konung, helst då denne icke fordrade det. Deraf kom att de statsmän, som Gustaf III uppfostrade vid universiteterna, företrädesvis sysselsatte exercitii-mästaren, för att så fort som möjligt vid det yra och tanklösa hofvet aflägga prof på sina insigter i danskonst och fransk konversation *). Under inflytelsen af en sådan opinion från högre ort är ej underligt att vetenskapen, sedan den förlorat sin värdighet, förlorade modet och teg stilla. Sjelfva historien, som dock kan taga vältaligheten till hjelp, var nära att upplösas i äreminnet.

Vitterhet och vältalighet, konsten i allmänhet och den dramatiska konsten i synnerhet, ägde deremot i konungen en varm och upplyst beskyddare. Ty han var sjelf konstnär, och om han någonsin egnat ett allvarligt studium åt något ämne, så var det åt konsten. Om han egt ett större andligt djup, så skulle han hafva varit en stor konstnär, kanske äfven en stor konung, och en ädel

*) G. Ehrensvärd, i Gustavianska Papperen, II: 84.

eller åtminstone rättskaffens menniska. Men äfven konsten var för honom flärd och yta, på hvars eviga värde han icke trodde, emedan han icke kände dess eviga väsen. Emellertid var den en flärd, som han älskade, hvarmed han prålade, som han på allt sätt uppmuntrade och upphöjde, hvars idkare vunno hans kärlek, då de följde den bana, han sjelf utstakat, och åtminstone hans aktning, då de gingo sin egen sjelfständiga väg. Också torde han hufvudsakligen hafva konstnärerna att tacka för den milda dom, som efterverlden i allmänhet genom den populära opinionen fäller öfver honom.

Man torde tycka att denna hastiga teckning af Gustaf III:s tidehvarf är gjord med nog mörka färger i jemförelse med frihetstidens, som likväl, enligt historiens vittnesbörd, sjelf drages med tillräckligt starka skuggor. Sannt är visserligen, att frihetstiden ägde institutioner och vidtog åtgärder, som föga kunna anses befordra den intellektuella utvecklingen, att den t. ex. utöfvade en censur, som var långt strängare än Gustaf III:s. Men detta var en oundviklig följd af tidsförhållandena. Under frihetstiden representerade styrelsen för hvarje gång ett parti, som bekämpades af ett ofta fruktansvärdt motparti, i hvars hand en fri press skulle hafva varit ett högst farligt vapen. Under Gustaf III fanns deremot knappt ett motparti, som man måste frånrycka ett vapen, förr än konungen lade våldsam hand på den konstitution, som han sjelf utfärdat. Då dessutom tryckinskränkningen gällde politiska skrifter, så kan man icke säga att vetenskap och vitterhet kunnat hvarken lida synnerligen af den förra censuren eller synnerligen befordras af den senare rätt kortvariga tryckfriheten. Vidare måste man medgifva att mer än en utmärkt vetenskapsman hade att glädja sig åt Gustaf III:s kungliga bevågenhet. Men Gustaf III var en dubbelnatur, full så väl af ädla impulser som af låga svagheter, lika rik på varm enthusiasm som på hånfullt lättsinne, lika hemma-

stadd på ridderlighetens, ärans och det klara förståndets öppna vägar, som på ränkernas och vidskepelsens mörka stigar. En sådan karakter får icke bedömas efter enstaka drag, utan efter den allmänna sammanhängande bilden af hela sitt lif och handlingssätt.

Den vackra dager, som strålar öfver Gustaf III:s regering och som till en början tillvann konungen undersåtarnes beundran och kärlek, bestod i den politiska sjelfständighet, som hans styrelse, i motsats mot det systemlösa vingleriet af frihetstidens partier, förstod att tillegna sig och upprätthålla. Man har med allt skäl klandrat den samvets- och ärelösa vinningslystnad, som gjorde rikets ständer under frihetstiden till legohjon åt främmande makter. Från denna förnedring befriade Gustaf III fäderneslandet genom sin revolution. Men härvid är att märka, att denna korruption var en besmittelse, som icke nedträngde till kärnan af folket, utan endast vidhäftade dess vid riksdagarne politiskt uppfostrade ombud, och dessutom icke var af beskaffenhet att kunna undergräfva hela nationens sedliga helsa. Men hvilket moraliskt arf har det följande tidehvarfvet mottagit af Gustaf III:s? Ett oerhördt kringgripande sedeförderf, som dels uttryckligen uppmuntrades, till förmån för kronans brännerier, dels under andra former långsamt men säkert spridde sig till massan af folket från de högre samhällsklasserna och ytterst från den högsta krets, inom hvilken statens öfverhufvud sjelf var den nya sedolärans öfversteprest.

Atterbom har gjort allt hvad häfdatecknarens pietet för stora minnen kan göra, för att freda konung Gustaf III från de kränkande beskyllningar, som samtiden och efterverlden hafva gjort honom. Vi låta det dervid bero. Beskaffenheten af konungens enskilda lefnad kan för kulturhistorien vara likgiltig. Stora män hafva ofta haft stora laster, men det är icke genom dem som de gjort sina minnen värdiga att af historien bevaras. Vigtigare

är det inflytande, som konungen utöfvade på den sedliga atmosferen af sin omgifning. I sin hofkrets uppmuntrade eller fördrog konungen en umgängeston, som kunde tillåta sig, snart sagdt, hvilket sjelfsvåld som helst under vilkoret af en qvick och behagfull form. Denna den förnäma verldens ton blef efterhand en modesak öfver hela landet och gjorde sig snart gällande äfven i den sköna litteraturen. Vår vitterhet for likväl deraf icke sämre än den franska och den engelska under en tidigare period. Gustaf III:s vitterhetsidkare hafva icke sagt mera anstötliga saker än den klassiskt formsträngе Pope kunde låta undfalla sig i anständighetens hemland, England. Men äfven den strängaste sededomare måste tillerkänna Gustaf III, jemte hans intellektuella företräde, en moralisk förtjenst, som man ej nog kan högakta hos en monark, då den är långt ifrån att vara vanlig — hans fosterlandskärlek. För fäderneslandets ära och sjelfständighet var han färdig att uppoffra allt. Sjelfva de politiska intriger, som man äfven uppsatt på hans syndaregister, hade sin rot i denna hans varma och varaktiga kärlek. Att han identificerade sin egen ära med fäderneslandets kan vara sannt, och just derföre skulle han icke varit i stånd att, såsom sedan händt i andra länder, uppoffra den senare för den förra. Under ytan af en främmande bildning bevarade han städse ett fosterländskt, äkta svenskt tänkesätt. Denna patriotism, för hvilken ett folk aldrig kan vara nog tacksamt mot sin konung, ledde honom äfven till alla de sköna och högsinnade handlingar, genom hvilka han efter yttersta förmåga sökte skydda och befrämja den fosterländska konsten och litteraturen, sökte uppmuntra, stödja och befordra dess i vårt fädernesland ofta så vanlottade idkare. Denna är en af de vackra egenskaper, som gjort denna konungs minne kärt för det svenska folket, och illa skulle det anstå en litteratör, en man af den klass, som han med så mycken ädelhet beskyddade, att söka

beröfva honom denna kärlek. Men man kan och bör göra rättvisa åt Gustaf III och hans tidehvarf, utan att göra det på bekostnad af det föregående, och utan att söka gömma de starka skuggor, som alltför ofta förmörka den eljest så glada taflan deraf.

Den tillfredsställelse, som nationen erfor i känslan af sin trygghet mot inre och yttre faror under en stadgad och stark konungamakt och i hoppet att den lagbundna frihet, som konungen utlofvat i sin försäkran, der han säger sig vilja blifva «den förste medborgaren bland ett fritt folk», icke skulle blifva ett tomt ord, — denna tillfredsställelse kunde ej bättre uttala sig än genom yttringar af harm och ovilja öfver sakernas fordna skick. Det blef efterhand en trosartikel, att frihets- eller partitiden var roten och upphofvet till allt det onda, hvaraf man enskildt eller offentligen ännu kände sig lida, och att allt det goda man åtnjöt var en skänk af det nya samhällsskicket. Konungen sjelf tröttnade icke att tala om de välsignelserika följderna af sin statshvälfning. Att denna åsigt flitigt skulle underhållas och befästas af de nya opinionsledarne, var naturligt. Då Sverges politiska vanmakt och dess inre söndringar utgjorde onekliga fläckar på partitidens regeringssystem, och dessa fläckar voro af den beskaffenhet, att de måste falla enhvar i ögonen, i jemförelse med de motsvariga ljusa sidorna af det nya samhällsskicket, så lät man snart intala sig, att allt hvad det förhatliga tidsskiftet uträttat icke kunde vara annat än förderfligt och föraktligt, med undantag kanhända af ett eller annat litet framsteg i en eller annan oväsentlig rigtning, som kunnat bana sig väg icke genom utan oaktadt systemet. En sådan tradition hafva vi emottagit från det gustavianska tidehvarfvet; den har, såsom andra traditioner, segt nog bibehållit sig i opinionen, men förfaller inför den första allvarliga och fördomsfria betraktelse af vår odlings häfder.

Huru under den så kallade frihetstiden genom fru Nordenflycht och Dalin samt Creutz och Gyllenborg ett nytt tidehvarf öppnades för vår fosterländska vitterhet, har jag sökt ådagalägga genom en föregående serie af föreläsningar. Den genom drottning Lovisa Ulrikas tillskyndelse år 1753 stiftade Vitterhets-akademien hade för ändamål att till gemensam verksamhet koncentrera de spridda litterära förmågorna i landet, liksom redan förut den vetenskapliga forskningen erhållit en gemensam medelpunkt i Vetenskaps-akademien, en frihetstidens skapelse, som för den fosterländska bildningen liksom för fäderneslandets anseende hos utländingen medfört långt vigtigare och mera hedrande resultater än någon likartad inrättning af konung Gustaf III. Vitterhets-akademien ställdes sedan i skuggan bakom den af Gustaf III stiftade, af honom synnerligen omhuldade och med den kungliga nådens gloria lysande Svenska Akademien; men dennås första ledamöter lånades likväl till stor del ur Lovisa Ulrikas Vitterhets-akademi. Dessutom torde mången dela min åsigt, att det enkla, kraftfulla föredrag, som tillförene lät höra sig i Vetenskaps- och Vitterhets-akademierna, både till grundligt innehåll och fosterländskt framställningssätt äger ett stort företräde framför den egendomliga vältalighet, som från den franska akademien öfverflyttades till den svenska, och som snart antog den stelnade fraseologiens hela enformighet, lemnande föga utrymme åt den originella individualiteten att göra sig gällande.

Inom den vittra skola, eller rättare det tidehvarf som man kallar det gustavianska, är konungen sjelf medelpunkten. Bland de vitterhetsidkare, som närmast omgåfvo honom, ägde han kanske sjelf de största konstnärsanlagen. Utrustad med en ovanligt liflig inbillning led han likväl af den karakterens lättrörliga ombytlighet som hindrade honom att med allvarlig ihärdighet fördjupa sig i ett ämne, till dess han fullt genomträngt och

utarbetat detsamma. Hans dramatiska arbeten likna utkast, och hans offentliga tal se ut som lätta improvisationer, ehuru (som oftast) nedskrifna på tvenne språk. Också är det en känd sak att han lät sina vittra vänner lägga sista handen vid några af hans skrifter. Med allt det nit, som han uttalade och säkerligen äfven hyste för modersmålets renhet och hyfsning, äro likväl hans egna skrifter författade på ett temligen vårdslöst och ojemnt språk, som tydligen förråder sitt franska original, vare sig att de äro verkliga öfversättningar från förut uppsatta franska koncepter, eller att konungen så vant sig att tänka på fransyska, det sjelfva hans svenska författarskap endast utgjorde ett tyst öfversättningsarbete. I högsta grad stötande gallicismer förekomma nästan på hvarje sida. Måhända undgick denna bristfällighet icke konungens eget öga: måhända ansåg han den för en småsak, som icke var värd hans vidare uppmärksamhet, och som lätt vid en blifvande redaktion kunde urvägenrödjas; måhända slutligen var, oaktadt hans stora språktalang, hans språkkunskap tillräckligt ytlig för att göra honom blind och döf för dessa stilistiska felaktigheter. Emedlertid äro dessa nog stora för att hindra oss att räkna konung Gustaf III, oaktadt hans snille, bland Sverges klassiska skriftställare.

Gustaf III:s tidiga uppfostran hade stått under ledning af Tessin såsom guvernör, och Dalin såsom informator. Huruvida det system, som Tessin följde vid den unga furstens uppfostran, var det bästa som kunnat väljas, derom lära tankarne nu mera svårligen kunna vara delade. Tessins åsigt var den att allvarliga insigter och grundsatser lämpligast skulle bibringas den späda fursten under en lekfull form. Härunder borde man göra så stora medgifvanden som möjligt åt det förnäma barnets egensinne och nycker, eller, när man måste korrigera dem, göra det med så lätt hand som möjligt. Nu är det likväl en känd sak, att furstebarn äro alldeles

som andra menniskors barn, och att den som ej tidigt lärer sig fatta sina pligter på allvar, sedermera lätt kan komma att förakta dem, synnerligen om dessa pligter framställas mera såsom beroende af en antagen sed, såsom blott hörande till det anständiga och passande, än såsom grundade på allmängiltiga och obevekliga moraliska lagar. Att Tessin med afseende på sin höga myndling begick detta fel, torde man svårligen kunna neka; en annan fråga är, om han under förhandvarande omständigheter kunnat undvika det. Att undersöka detta hör likväl ej hit. Följden af denna uppfostrings-method var emellertid den, att prinsens bildning, från och med grammatikan till och med sedoläran, blef i högsta grad ytlig och frivol.

Denna uppfostran blef skadlig för den unga prinsen icke allenast derigenom, att den lemnade frihet till utveckling åt hans onda anlag, utan äfven derigenom, att den fördunklade och missrigtade hans goda. Gustaf III var till sitt sinnelag mild och försonlig, han var god patriot, han hade medfödd böjelse för konst: genom hans uppfostran antogo dessa hans vackra egenskaper utseende af affektation, derföre att man tidigt lärt honom att akta skenet högre än verkligheten och att underskatta allt värde, som ej gör sig gällande för menniskors ögon genom en behagfull yta. Denna fåfänglighet uppenbarar sig i Gustaf III:s alla handlingar: äfven de ädlaste lida af ett theatraliskt koketteri, äfven de oegennyttigaste bära en viss färg, som ingifver misstanka att de till en viss grad äro beräknade på menniskors bifall och beundran. En fråga, som ej sällan förekommer i konungens brefvexling, och som säkerligen för honom var en vigtig fråga, är denna: «Hvad skall man härom säga? Hvad skall man säga härom i Paris?» — en fråga, som föresväfvade konungen med afseende på statskupper och operaballetter, fälttåg och galanterier. Detta *Qu'en dira-t-on?* denna sidotanke på den bildade societetens om-

döme i alla länder följer honom i alla hans förhållanden till sin omgifning och sitt folk, antingen han i glädjens dagar tumlar sin häst i det ståtliga riddarspelet, eller han i betryckets tid går i spetsen för sin frikår med blå bandet ofvanpå dalkarlsrocken, antingen han under lek med sånggudinnorna uppgör planen till en komedi, eller, hotad af sin anspråksfulla adel, i ett ljungande tal förehåller sina nyss så dyra «fränder» deras pligter mot fäderneslandet, antingen han med lättfärdig godmodighet nedlåter sig att skämta öfver en hofdams upptäckta svaghet, för att sedan bortgifta henne med den medgörligaste af hennes älskare, eller han med kunglig förtrytelse afkunnar dödsdomen öfver en landsförrädare, för att sedan väcka verldens beundran genom att benåda honom. — Och med allt detta ägde Gustaf III ett verkligen konungsligt sinne, hvilket likväl så mycket mindre var i stånd att visa sig utan ostentation, som hos honom konungen till den grad var sammanväxt med skådespelaren, att den ena icke kunde uppträda utan att vara åtföljd af den andra. Hans förhållande till sin familj skulle ensamt vara ett tillräckligt bevis — om man ej hade tusen andra — på den olyckliga grundsvagheten i hans moraliska bildning, genom hvilken han ansåg all verklighet för likgiltig, endast skenet kunde frälsas.

Sina åsigter om konungastyrelsen och en regents pligter samt hans förhållande till sitt folk synes konung Gustaf III hafva hemtat från Frankrikes hof. Genom sin tidiga uppfostran och sin käraste läsning snart sagdt från barndomen fästad vid Frankrike, Sverges gamla bundsförvandt, ofta dess beskyddare, stundom, thy värr, dess allmosegifvare, hade han såsom yngling haft tillfälle att i detta den fina societetsbildningens fädernesland knyta varaktiga personliga förbindelser ej allenast vid hofvet utan äfven i de litterära kretsarne. Han brefvexlade redan tidigt med Marmontel, och talar med utmärkt

aktning om madame Boufflers. — Den motvilja, som partisjelfsvåldet under de senare decennierna af frihetstiden — då han såg sina höga föräldrar förödmjukade och till och med personligen hotade af den rådande faktionen, och deras vänner öfverlemnade åt bödeln — icke kunde undgå att väcka hos honom mot hvarje demokratiskt regeringssätt, samverkade med den beundran, hvarmed han betraktade det till utseendet kraftfulla och trygga statsskicket i Ludvig XV:s monarki, till att stadga hans beslut att förr eller senare göra de monarkiska grundsatserna gällande i sitt eget fädernesland. Hans vördnad för det monarkiska ideal, som han tyckte sig finna realiseradt i den Bourbonska dynastien, gjorde honom icke allenast blind för de brister, som vidlådde detsamma och som redan undergräft dess bestånd; den försvagade äfven hans eljest så klara öga i afseende på de förkastliga skröpligheterna hos Frankrikes då varande monark, Ludvig XV, hvilken han icke drager i betänkande att, i ett bref från Paris, kalla «vördnadsvärd». Men det var icke allenast thronens oförkränkta helgd och konungens obestridda majestät, som här förtjuste honom och eldade hans täflan: han såg här thronen omgifven af allt det lysande, som Europas mest finbildade och ridderliga aristokrati deråt kunde låna genom sin trägna och vördnadsfulla uppvaktning. Hvilken motsats till det svenska ridderskapet, som ej syntes vilja nalkas thronen i annat ändamål än att diktera lagar för dess innehafvare! Genom uppfostran, grundsats eller historisk fördom en vän och gynnare af adeln, med hvars förnämsta ätter han räknade sig till en heder att stå i skyldskap, trodde han sig vid hofvet i Versailles se landets adel intaga den plats, som den med rätta tillkom; och han föresatte sig att i sinom tid anvisa de öfvermyndiga svenska ädlingarne en likartad plats vid sitt hof. 1772 års revolution verkliggjorde hans föresatser. Hans då aflagda försäkran att han ej sträfvade efter

envälde, att han ville vara konung öfver ett fritt folk, var säkerligen på allvar menad, ty den stod i öfverensstämmelse så väl med hans naturliga ädelmod som med de åsigter, som han hemtat från Frankrikes filosoferande skriftställare. Den tryckfrihet, som han beviljade sitt folk, kan man anse såsom en förhastad koncession åt den demokratiska principen under påtryckningen af en mäktig opinion så inom som utom fäderneslandet. Också såg han sig snart nödsakad att återtaga den, när hans återvunna monarkiska maktutöfning började vika af på vägar, som icke tålde den offentliga diskussionens belysning. Sannolikt är att detta gifvande och återtagande af en vigtig medborgerlig frihet betydligt skadat konungen och ej litet bidragit att öfver hans hufvud frambesvärja hans lefnadsaftons olyckor, då denna frihet, om den blifvit bibehållen, måhända kunnat afvärja dem. Också var den snillrikaste af hans rådgifvare, riksrådet grefve von Höpken, af den tanken att denna frihet antingen aldrig skulle hafva blifvit medgifven, eller också aldrig återtagen. Konungens sympati för den nya hofadeln skulle efterhand betydligt svalna. Mot slutet af 1780-talet klagar han öfver, att hans gamla aristokratiska vänner, till och med de sköna damerna, öfvergifvit honom. Hans senaste riksdagar och det finska kriget synes omsider hafva lärt honom att hans konungavälde egde ett bättre stöd i folkets fosterlandsnit än i den sjelfviska hyllningen af en privilegierad kast. Under sista åren af sin lefnad, under inflytelsen af sådana män som Nordin och Wallqvist, tycktes han benägen att sluta förbund med de ofrälse stånden, för att på en gång bekämpa aristokratien inom landet och demokratien utom detsamma, när till hans olycka de nya republikanska grundsatserna vunno insteg bland Sverges adel, som blott behöfde detta nya retmedel för att svärja hans undergång.

Gustaf III:s tidehvarf var en tid af despotiska grundsatser hos alla styrelser, jemte ett sällsynt, kallt förståndssvärmeri för hvad man kallade upplysning hos Europas mäktigaste regenter, hvilka alla herrskade med oinskränkt makt öfver sina folk, Katharina, Fredrik II, Josef II. Att ingen af dem, åtminstone icke kejsarinnan i Ryssland, tänkte på att utsträcka denna upplysning till den stora massa af folket, hvars råa arbetskraft förskaffade dem medlen till deras prakt, deras krig, deras förfinade njutningar, kan man taga för gifvet. Det var sig sjelfva och de bildade klasser, ur hvilka de sökte sin omgifning, som de ville förbehålla de lättvunna resultaterna af tidehvarfvets ytliga bildning — det vill säga rättigheten att under sorglös njutning af lifvets goda tvifla på menniskans och mensklighetens högsta ändamål. Det var en besynnerlig förblindelse, som drabbat dessa «upplysningens» höga beskyddare, då de kunde föreställa sig att det ljus, i hvars åtnjutande de kände sig så stolta, icke inom kort skulle blifva en mensklighetens gemensamma tillhörighet, att den högre vishet, med hvilken de sjelfva så länge prydt sina hof, icke inom kort skulle — ytlig och populär som den var — såsom en annan modesak från de högre stånden öfvergå till de lägre och lära dem sanningar, som helst bort förblifva dem obekanta. Snart skulle denna nya filosofi — behandlad af medelklassernas konseqventa tänkare — uppställa systemet af «menniskans rättigheter» och till de filosoferande monarkernas och aristokraternas häpnad och skräck förkunna att äfven de voro menniskor, och såsom sådana alla öfriga menniskors jemlikar.

På sätt och vis hade jordens mäktige redan förut kanske omedvetet anticiperat denna grundsats, ehuru de säkerligen icke tänkt sig möjligheten af dess tillämpning i hela dess omfång, då de öppnade tillträde till sina hof och sitt personliga umgänge åt lågättade veten-

skapsmän och litteratörer endast på grund af deras snille, deras insigter och talanger. Fredrik omgaf sig med ett slags vetenskaps-akademi af franska lärda, och Katharina, liksom Gustaf III, låg i korrespondens med den nya filosofiens koryféer, och mottog vid sitt hof dem, som ville träda i hennes tjenst. En och annan frimodig sanning måste under dessa förhållanden den höge beskyddaren beqväma sig att smälta. När Katharina II underrättade Voltaire om Polens delning (1772), svarade skalden med att komplimentera kejsarinnan öfver utvidgningen af hennes rikes gränsor, och den artiga lyckönskan, att de höga kontrahenterna måtte förlikas om rofvet «såsom ett par tjufvar på en marknad». Sådana utlåtelser borde hafva varskott höga vederbörande om tillvaron af en makt, som heter «allmän opinion», hvars farligaste tolkar de favoriserade litteratörerne redan voro eller snart skulle blifva.

Bland Europas «upplysta» suveräner var Gustaf III utan tvifvel den minst despotiskt sinnade. Ytterligt fåfäng af naturen, var han visserligen mycket rädd om sin kronas värdighet, synnerligen som den dermed förenade mera vidsträckta myndigheten var af honom så nyligen förvärfvad; men han unnade likväl sin omgifning, synnerligen den litterära, en ordets frihet, som skulle hafva väckt de samtida despoternas ovilja. Man erinrar sig det brutala sätt, hvarpå Fredrik II behandlade sina franska akademiker. Konungens sinne, intaget af den nya filosofiens humaniserande rigtning, var i allmänhet böjdt för mildhet, och näppeligen torde man kunna uppvisa någon enda historiskt intygad handling af honom, som vittnar om hårdhet eller hämndlystnad. Få regenter torde med så mycken heder som han hafva genomgått en så bitter pröfning af sina menniskoälskande tänkesätt, som den Gustaf III måste uthärda genom förräderiet i finska kriget. Och till straff för denna äre- och samvetslösa sammansvärjning af en mängd officerare in-

för fiendens åsyn, lät han blott ett enda försoningsoffer falla, ehuru säkerligen opinionen skulle hafva gillat, kanhända äfven statsklokheten fordrat, att han låtit dem alla erfara lagens hela stränghet. Men Gustaf III hade stor motvilja för att utgjuta blod, synnerligen när det var adligt. Hans adel hade thyvärr icke samma skygghet för det kungliga.

Betecknande så väl för hans menskliga godsinthet som för hans menskliga fåfänga är hvad han skrifver till Oxenstjerna efter träffningen vid Valkiala (Amfion till ankars i Svensksund den 21 Maj 1790):

»Ni har väl känt mitt hjerta, min kära grefve, i det ni tillegnat mig de betraktelser och de rörelser dem ni föreställt er hos mig; och ni har haft en profetisk anda om hvad jag skulle känna vid åsynen af ett slagfält, och hvad jag skulle göra efter Valkialas träffning. Ni skall då veta att menniskan har förlåtit sina enskilda oförrätter och att Stierneld är fri. Om rikets första embetsman, om lagarnes och vapnens högsta chef ej tror sig tillåtet att öfverlemna sig åt eftergifvenheten mot missgerningsmän, hvilkas brott kommit så många af deras tappra medborgares blod att rinna för fienders jern, har han likväl trott ej skilja sig från det tänkesätt af mildhet som gör hans karakter, i det han förlåtit den stora mängden, och låter lagens svärd endast falla på de tre brottsligaste hufvuden. Den olyckliga gubben ibland dem, han, den brottsligaste i rättvisans ögon, och den beklagansvärdaste i billighetens, skall bli skont. Jag har ej förmått, ehvad man kunnat säga mig, öfvertala mig att bloda en förförd gubbes hvita hår. Han är nog straffad genom förnedrandet, genom olyckan att med en enda gerning hafva befläckat en sextioårig oförvitlig lefnad och att öfverlefva sin dygd och sin heder. De fyra andras dom är bekräftad, men dess verkställande är ännu ej befalld, och, om jag ej fruktade att folket i Stockholm gjorde dem sjelf rätt, tror jag, oaktadt hvad skäl man kunde föreställa mig, att min fasa för blod skulle frälsa dem alla. — — — — Jag är nyfiken att höra hvad verkan Stiernelds frigifvande åstadkommit. Det är ett verkligt offer till Gud, ty han är den enda menniska, mot hvilken jag hade en verklig ondska och en personlig, enskild ondska. Han hade stört min inre societet. Han hade söndrat från mig ***s hjerta, som jag älskade; och allt detta för ett intet, ty jag har aldrig gjort eller sagt honom något, som kunde röra hans heder, och jag älskade honom uppriktigt. Omsider är allt detta glömdt, sedan jag gjort det första steget. Nu, om han uppför sig väl, skall jag i honom ej se annat än grefve Gyldenstolpes måg. Om han har förargat mig, så har jag låtit sätta in honom,

således äro vi qvitt. Den enda skillnaden är att han har retat mig och att det är han som tvingat mig att göra honom ondt. Måtte han hädanefter tvinga mig att göra honom godt; jag skall göra det med större nöje än jag gjort det andra. Han bör nu åtminstone hafva funnit att jag har förmåga till begge, och har i förra tider känt mig för nära att icke veta, att jag, lemnad åt min böjelse, älskar mera att göra godt än ondt. Han kan äfven tjena att återföra många, som skulle förlora sig genom sina dårskaper. — De högtidligheter, som blifvit firade i Sverge den 3 April, göra, mer än alla former, säkerhetsakten laglig. Det är sjelfva nationens röst, som bekräftar den och i detta tidehvarf har adeln mycket orätt att skilja sig från konungen. Konungamakten blir snart den enda motvigt, som kan rädda adeln från en fullkomlig upplösning. Måtte den upplysas af Frankrikes exempel!»

Gustaf III:s förhållande till de stora politiska rörelserna i Frankrike mot slutet af seklet betingades så väl af hans personliga tillgifvenhet för franska konungahuset, som af hans egen öfvertygelse om konungamaktens heliga rättigheter och folkstyrelsens vådor. Tilldragelserna i Frankrike väckte genast i början hans lifliga deltagande: hans bref till Stedingk under fälttågen i Finland vidröra ofta detta ämne. Äfven under alla de faror, hvarmed detta krig hotade honom sjelf, sysselsattes hans inbillning af det republikanska oväder, som, med hvarje dag förstoradt, mer och mer närmade sig den olyckliga franska konungen, för hvilken Gustaf uttalar än en djup medömkan, än ett illa doldt förakt. I trots af alla de olägenheter, som hans egen regering fått vidkännas genom adelns maktlystnad, tredskhet och likgiltighet för fäderneslandets ära och välfärd, hyste han, såsom vi sett af nyss anförda citat ur hans bref till Oxenstjerna, ännu den öfvertygelsen att folkväldet vore ännu farligare än adelsväldet, att Europas gamla samhällsskick skulle kunna räddas endast genom adelns anslutning till konungamakten. På samma gång som han, med de ofrälseståndens understöd och med ofrälsemän till rådgifvare, sökte genom nya inskränkningar

stäcka adelns makt, var han betänkt på att, genom en inblandning i Frankrikes angelägenheter, rädda detta stånd på samma gång som konungaväldet. Så seg visade sig hos honom — ett af tidehvarfvets ljusaste hufvuden, en af dess mest upplysta filosofer — tron på det gamla systemets helgd, oaktadt alla dess feodalistiska bräckligheter och styggelser. En af de vanliga inkonseqvenserna hos den tidens upplysare! Så länge den nya visheten, upplysningens vishet, inskränkte sig till att med blotta ord uppställa theorier, lät man sig hänföra af de vackra sanningar, som man icke kunde vederlägga; men när den praktiska tillämpningen följde, förundrade man sig öfver att en sådan tillämpning af blott abstrakta satser någonsin kunnat komma i fråga i det verkliga lifvet.

Att alla menniskor äro bröder och jemlikar är en ganska vacker, ja rörande filanthropisk fras i en sentimental sällskapskrets af den högre sferen, och kan gifva mången högförnäm Magdalena anledning att genom en allmosa åt en nödställd så kallad «like» försona sina små synder: så länge satsens tillämpning inskränker sig till så oskyldiga handlingar, hvilka dessutom endast bidraga att gifva ökad glans åt den som sig nedlåter, — så länge är allt godt och väl; men när handtverkaren vill vara lagstiftare jemte grefven, när bonden vill sjelf jaga skadedjuren från sin mark, när borgarflickan fordrar vissa löftens uppfyllelse af sin förnäma älskare, då hotas kantänka all mensklig ordning, då är den nyss så vackra satsen falsk, då bör adeln sluta förbund med konungamakten! Det var blott en jemnlikhet inför Gud som man ville medgifva, icke inför menniskor, icke inför lagen!

Gustaf III hade sjelf varit för mycket verksam, han hade sjelf för länge varit den styrande, han hade för ofta blottställt sig för att betala med sin egen person vid tillfällen, som påkallade hans själs hela energi,

för att icke i djupet af sitt hjerta hysa ett hemligt förakt för den quiescerande, i vällustig overksamhet försänkta, genom småaktiga stridiga passioner inom sig i sjelfva olyckan söndrade högaristokratiska societet, som nu mera var landsflyktig från sitt sköna fädernesland, för hvilken han ännu tvang sig att visa aktning, och hvilken han beslutit att genom sin mellankomst rädda från undergång och återföra till hemmets härdar. Om dessa franska emigranter skrifver han från Aachen till Oxenstjerna (den 16 Juni 1791): «Jag har funnit här nästan allt stort ifrån Frankrike. Alla dessa lysande landsflyktingar utgöra ett behagligt sällskap. De äro intagna af ett lika hat mot nationalförsamlingen och af en öfverdrift i alla ämnen, hvarom ni ej kan göra er något begrepp. Det är i sanning ett spektakel att se och att höra dem». Af sådana yttranden torde man vara berättigad till den slutsats, att det mindre var för personernas skull, i trots af all deras älskvärdhet och det «behagliga sällskap», som de erbjödo, än för principens, som Gustaf III till det yttersta vidhöll sin föresats att med väpnad hand söka åstadkomma en förändring af sakernas ställning i Frankrike och sätta en damm för en revolution, hvars grundsatser mer och mer började vinna insteg äfven i det öfriga Europa. Bland alla de höga landsflyktingarne torde han väl näppligen hafva hyst verklig aktning och förtroende för någon annan än den ridderliga markisen de Bouillé *). — Man känner att konungen i och för den tillämnade franska expeditionen öppnat underhandlingar om förbund med kejsarinnan Katharina. Med huru mycket allvar denna förslagna furstinna lyssnade till hans uppmaningar, må den politiska historien utreda.

*) Hans konsideration för de franska prinsarne erkänner han sjelf till en stor del hafva haft sin grund i hans fåfänga: *«pouvoir secourir un fils de France est une gloire; voyez ce que c'est que la vanité»*. Bref till Armfelt, Kymmenegård den 13 Augusti 1789.

Genom sitt lynne stämd för nedlåtenhet och mildhet bragtes Gustaf III af omständigheterna att slutligen fullständigt öppna sitt hjerta för massan af folket. Sviken af sin adel, genom dess otrohet, hämndlystnad eller köld blottställd för den största fara, såg han sig nödsakad att för sin räddning kasta sig i armarne på folket. Under sin resa genom åtskilliga af rikets provinser på hösten 1788, då han höll stämmor med allmogen för rikets försvar, rönte han så oskrymtade och kraftiga prof på folkets tillgifvenhet och trohet, att de måste göra ett djupt intryck på hans sinne. I ett bref till Armfelt (af den 2 Oktober 1788 från Mariestad) berättar konungen att en mängd bönder omgifvit hans vagn och frågat honom hur han mådde, samt tillagt: «Vi veta att ni har stora motgångar. Gud nåde oss om det händer er något; men Gud skall väl hjelpa er». «Dessa så enfaldiga uttryck af en ren tillgifvenhet», säger konungen, «genomträngde mitt hjerta, då jag besinnade att de snart skulle vara utan försvar, om fienden framträngde.» I ett annat bref af följande år till samma man återkallar konungen minnet af det förra årets nöd och faror, ur hvilka han frälsades genom allmogens beredvilliga sjelfuppoffring, med följande ord, föranledda af de oroande nyheterna från Frankrike: «Nyheterna från Frankrike hafva gjort mig sådan fasa, att jag ej kunnat sofva hela natten. Natten före den 19 Augusti 1772 (revolutionsdagen) sof jag emellertid lugnt. Jag trodde mig alltid se Foulons hufvud, som dessa rasande gåfvo åt hans måg, Berthier, att kyssa. Och detta är det behagliga Paris, der alla Europas nationer förente sig att söka nöjena och trösta sig från sina bekymmer; hvad fasligt folk! de äro Europas menniskoätare. Huru med så mycket behag och älskansvärdhet förena en så öfvertänkt vildhet? Nej, man må säga hvad man vill, så är svenska folket det bästa folk i verlden. Med hvad trohet, med hvad ömt deltagande har det icke undfått

mig, när, förrådd af ädlingar, öfvergifven af dem jag öfverhopat med välgerningar, jag var nästan allena. Det var då som detta folk understödde och hjelpte mig, och det utan raseri, utan dessa våldsamma rörelser som hade ökat, i stället att återhålla, det allmänna onda». Derefter gifver konungen, såsom vanligt, en liten hyllning åt sin fåfänga. «Ja», fortfar han, «jag hade också kunnat se mina fienders hufvuden på pikar föras kring Stockholms gator; men jag skulle då hafva saknat den ljufva tillfredsställelsen att hafva förlåtit dem, när jag hade deras tillvarelse i mina händer. Detta goda folk, med skäl förargadt öfver förräderierna mot riket, hämnade sig blott med några rop och åtnöjde sig med att visa ett efterdöme af fosterlandskärlek, hvars motsats mot de upproriskas uppförande ställer detta i dess rätta dag för efterverldens ögon» *). Huru länge konungens hjerta skulle hafva bibehållit denna höga värmegrad för «det goda folket», om han fått lefva och utfört sina antidemokratiska planer, samt lyckats åter kring sig samla den högaristokratiska societet, utan hvilken han hade svårt att andas, må lemnas derhän. Händelserna i Frankrike voro fortfarande icke egnade att underhålla monarkernas tillgifvenhet för «det goda folket».

Mellan adeln och det egentliga folket erkände Gustaf III ett slags medelklass, som han tog i sitt synnerliga hägn och för hvilken han öppnade tillträde till sin person, nemligen konstnärer och litteratörer. Kellgren och Leopold tillhörde hans förtroliga umgängeskrets, — Creutz, Gyllenborg, Oxenstierna, Adlerbeth voro redan genom sin börd berättigade att vänta sig hans ynnest, — Bellman och Lidner voro föremål för hans välgerningar, och sjelfva Thorild, med sina frisinnade och reformatoriska åsigter, och sitt brutalt-frimodiga lynne, åtnjöt hans aktning och hugnades af hans uppmuntran.

*) Till Armfelt, Kymmenegård den 19 Augusti 1789.

Äfven i hans brydsammaste omständigheter, under förhållanden, då man skulle hafva väntat att hela hans uppmärksamhet skulle hafva varit rigtad åt helt andra håll, förlorade konungen aldrig litteraturen och konsten ur sigte. Under sin olycka på hösten 1788, stadd på resa för att vädja till allmogens fosterlandskärlek, skrifver han från Carlstad till Leopold och befaller honom nedskicka till honom skrifter af Destouches, madame Lafayette och andra. Under samma resa skrifver han till Rosenstein (från Göteborg den 23 Oktober) och rådgör med honom om de vittra akademiernas angelägenheter. «Låt mig ofta få nyheter om akademierna», heter det, «och om hvad man spelar på den dramatiska theatern. Ni talar i ett af edra sista bref om de pris akademien ärnar utsätta för nästa år, och nämner äreminnet öfver Sten Sture den äldre. Jag skulle heldre vilja hafva det öfver Sten Sture den yngre; den belägenhet, hvari han befann sig, har mycken likhet med min.» Omedelbart efter slaget vid Svensksund ger han Rosenstein ordres om de medaljer, som skulle slås till minne deraf. Till Leopold skrifver han från Likala i Finland (den 8 Juli 1789):

«Af datum på detta bref ser ni att vi äro vid det ryktbara och nog mycket namnkunniga Likala, der hela fjolårets sammangaddning uppgjordes. Om väggarne i detta hus kunde tala, skulle vi få veta vackra saker. Detta år, hoppas jag, skall utmärka sig på helt annat sätt; trupperna och äfven officerarne hafva en helt annan anda. I väntan på någonting bättre hafva vi i åtta dagar slagits oupphörligt.»

Nu följer en berättelse om de sista krigshändelserna.

«Vi hafva haft en liflig affär vid Uttis», heter det bland annat, «och om ni hade sett valplatsen, hade det varit en poetisk anblick, det var den skönaste fasa man kan föreställa sig. Denna affär har kostat ryssarne mera folk än jag berättat för Stockholm; ty jag visste det icke då, utan vi hafva fått veta det efteråt, att af 5000 man som de voro, hafva de förlorat minst 1200. Vi hafva blott 14 döda och 86 sårade. Men», afbryter sig konungen, «jag märker att mitt bref blir helt och hållet militäriskt, så att man med skäl kan använda ordspråket: säg mig med hvem du umgås, så skall

jag säga hvem du är. Jag hade tänkt att tala med er om vitterhet och vers, men ack! vi hafva helt annat att göra; emellertid har jag gjort hvad jag sagt er; jag har försökt att öfversätta andra sången af Henriaden, och jag sänder er här öfversättningen. Jag fruktar att hon smakar af krigsbullret. Jag har sökt att göra så rörande som möjligt den berättelse Henrik gör Elisabeth om oroligheterna i Frankrike. Jag ber er sända mig edra anmärkningar och jemföra texten med öfversättningen. Säg mig huru Oden mår — (konungen var underrättad att Leopold nu var sysselsatt med utarbetandet af detta skådespel) — helsa honom rätt mycket: säg honom att jag hoppas få se honom i vinter och glöm icke, jag ber er derom, att sätta honom i tillstånd att synas; han skall bli rätt väl emottagen.»

Två dagar senare, från Högfors, skrifver konungen ett ännu längre bref till Leopold, hvari han begär dennes råd i afseende på detaljerna af sin öfversättning. «Han fruktar», säger han, «att man skall kriticera den nummer (rythm) han nyttjat och att man skall finna hans svenska nog förfranskad». Största svårigheten säger han sig hafva funnit deri, att med styrka uttrycka saker genom motsvarande ord, som saknas i vårt språk, hvarför han måst öfverhoppa somliga verser. Till oöfversättliga ord räknar han äfven «hérétique». Orden «kättersk» och «irrlärig» hade således icke ännu vunnit burskap i språket.

«Om ni», fortfar konungen, «oaktadt dessa svårigheter, finner att öfversättningen duger till något, så låt afskrifva den och inlemna den till akademien, men med den djupaste förtigenhet af författarens namn, som man i anseende till hans nuvarande göromål icke kan misstänka. Begär akademiens yttrande; men jag erkänner att jag ändå icke tror att detta arbete förtjenar att visas för henne; det är af ett särskildt slag, hvartill jag icke finner något mönster i vårt språk och kanske duger det till ingenting. Jag ärnar nu arbeta på två pjeser, till hvilka jag har utkastet i min portfölj, och hvaraf repetitionerna skola roa mig i vinter, om jag någonsin kommer tillbaka med armar och ben från de lustpartier vi här göra med våra goda vänner ryssarne. Om er helsa tillåter att helsa på mig, så adressera er till baron Armfelt och ni skall vara rätt välkommen; ni skall finna mig, tror jag, sysselsatt med Fredrikshamns belägring, så framt bataljen, den jag anser nästan oundviklig, icke besluter annorlunda; men som jag har godt förtroende till mina trupper, och för med mig 60 duktiga advokater, alla durchdrifna i jus canonicum, så hoppas jag att den utfaller till vår fördel.»

Man kan icke annat än beundra den lifliga spänstigheten hos en själ, som midt under krigets buller, ledande rörelserna af en armé, för hvilken han sjelf var högsta befälhafvaren, under beredelserna till en afgörande batalj eller en belägring, under tusen omsorger och faror förmådde bibehålla tillräckligt lugn och munterhet att kunna förströ sig med öfversättningar af epopéer och utkast till skådespel. I ett följande bref uppmanar konungen skalden ytterligare att komma till krigstheatern. «Vi skola», säger han, «med stor omsorg sätta er i säkerhet för kanonskotten och kossackerna, ni skall alltid få bli hos kommissariatet, och jag försäkrar att de herrarne äro lika angelägna att bevara sig, som jag är att se er och frälsa er från de ryska kulornas elaka ton; men jag tillstår att jag behöfver någon, med hvilken jag kan tala om annat än om foder, mjöl och viktualier: ty på sådant gå alla våra samtal ut: det är de intressanta ämnen man här afhandlar och som sysselsätta alla våra själsförmögenheter.» — Tusen olikartade ämnen kunde samtidigt sysselsätta denna furstes lifliga inbillning: i samma andedrag då han för Rosenstein omtalar sin stora sjöseger vid Svensksund (den 9 Juli 1790) befaller han denne att till honom öfversända Svenska Akademiens officiella titel, som han glömt, och som han behöfde för att låta en skrifvelse till densamma afgå. Så noggrann var konungen i afseende på allt ceremonielt, att han icke vågade fela i etikett mot sitt nystiftade vittra kollegium, äfven under förhållanden, som skulle hafva gjort ett misstag eller en uraktlåtenhet mer än ursäktlig. «Jag liknar», säger konungen ganska träffande och uppriktigt i ett bref till Rosenstein (Björkösund den 6 Juni 1790), «Jag liknar de sköna, som vilja ådraga sig hela verldens uppmärksamhet och som använda sin mesta konst att kufva dem som göra dem motstånd». Gustaf III har med dessa ord uttalat en större sanning än han sjelf måhända anade. I sjelfva verket ingå många qvinliga

drag i hans karakter: en ytterst lättrörlig inbillningskraft, en ytterlig mottaglighet för alla intryck, en stor förställningskonst, ett outtröttligt koketteri med vänner och fiender, en smekande ömhet mot de förra, en utmanande artighet mot de senare, stor ömtålighet i afseende på sina företräden, stark böjelse för vällust i förening med en naturlig godsinthet, som under ädelmodets mask stundom döljer en viss nervsvag räddhåga. Hade han, i stället för att af fruktan för blod spela den ädelmodige, efter myteriet i finska kriget passat på tillfället att genom en beslutsam stränghet en gång för alla injaga en helsosam skräck hos sin adel, så hade han måhända frälsat sitt lif från mördarens vapen och derigenom sparat sitt fädernesland och sin familj många olyckor.

Sitt nit om svenska språket och dess odlare beseglade konungen genom stiftelsen af Svenska Akademien år 1786. Afsigten med denna inrättning synes hafva varit ej allenast att genom dess verksamhet gifva fart och stadga åt modersmålets utveckling, utan äfven att bereda förtjenta litteratörer en, endast af deras talanger beroende, bättre och tryggare samhällsställning. Enligt denna grundtanke lemnade han i detta samfund åt ofrälse, ranglösa vitterhetsidkare jemlikars plats bredvid rikets högsta embetsmän och förnämsta bördsaristokrater. Sin egen tanke om betydelsen af detta vittra samfund uttalar konungen sjelf i de ord, hvarmed han instiftade det (den 5 April 1786).

«Att befrämja allt, som kan lända till rikets nytta, är städse mitt högsta syftemål; att bidraga till svenska namnets ära, är min största önskan. Dess namnkunnighet, utspridd kring Europa genom dess segrande vapen, har ofta gjort dess medborgares bekymmer, då det upphöjt dess glans. En annan ära återstår oss ännu att förvärfva, den som är vitterhet och bokliga konster följaktig, som trotsar tiden och den vanskliga lycka som eröfringar åtföljer, men som försvinner med deras förlust. Den kan endast vinnas i lugna tider, der inhemsk sämja, utländsk säkerhet tillåta snillen att sig lemna fritt till den eld, som upptänder dem, och som döljes, fast ofta den

födes, i oroliga tider. Men om en lång fred, en ostörd ro bidrager till ett rikes väl, till undersåtares sällhet, så föder den oftast af sig en orklöshet i själen, som alstrar barbari och förkolnar de snillen, som i andra tider upplyste och hedrade fäderneslandet. Ty menniskorna äro så skapade att endast rörelsen uppeldar dem, att de äska starka driffjedrar att upptäcka de gåfvor naturen dem gifvit, att lugnet, under hvilket de äro allena lyckliga, förbereder större hvälfningar, då ej en försigtig vaksamhet bereder dem tillfällen att göra sig nyttiga och vidtfrejdade och genom hoppet om ära och namnkunnighet hindrar dem att falla i en lättjefull dvala, lika farlig för dem som för det allmänna.»

«Den täflan, den lifighet, som vetenskaper och vitterhet uppväcka, är det enda medel att i lugna tider bibehålla den värma i sinnena, som kan tjena fäderneslandet och dana i fredens sköte de medborgare, hvilkas själar en gång kunna bidraga att frälsa riket då stormar uppväckas.»

«Men utan språkets namnkunnighet i främmande länder blifver deras ära, som i vitterhet det odla, ej kunnig; och utan dess stadgande med säkra lagar blir dess namnkunnighet omöjlig; ty utan stora skribenter blir ej språket kändt, och utan säkra reglor kan ej ett språk väl skrifvas.»

«Det är till detta stora verk jag lägger i dag den första grundval, och det är eder jag utsett att stifta för språket lagar, att fullborda mitt verk.»

«Till detta fordras kunskap, vitterhet, lärdom och smak; dessa äro oskiljaktiga till ändamålets vinnande, fast de sällan äro förenade. Derföre fordras ett samhälle, sammansatt af dem, som, brinnande af kärlek för vitterhet, hafva fritt följt sin böjelse och endast sysselsatt sig med dess yrken; af dem, som genom en vidsträckt lärdom stadgat sina omdömen på grunder, som tider och sekler dem förelagt; af dem, som i rikets högsta värf eller i allmänna sammanlefnaden ifrån barndomen stadgat deras smak, genom den noggrannhet de stora embeten de beklädt alltid äska, eller genom det ständiga ombyte af menniskor deras kall kräft af dem att umgås med, hvilka nödvändigt fordra en aktsamhet i tal, ett noggrannt val af ord, som utgör den fina känslan, hvilken gifver hvart ord sin rätta mening och föreskrifver den gräns, öfver hvilken de ej kunna föras.»

«Om ett samhälle, på sådant sätt förenadt, kan bidraga till det verk jag nu påsyftar, hvad skall jag ej hoppas af det samhälle jag nu stadfäster, då vid dess första stiftelse jag ser det af sådana lemmar sammansatt, hvilka jag nu till dess inrättande har utnämnt? Och det är en ej ringa ära för min regering, att under min spira se sådana herrar och män förenade, som lofva svenska språket så mycken heder, och som visserligen en gång blifva af det hedrade. Hvad skall ej samtiden vänta af en inrättning, som i sin första början lyser af sådana ledamöter; men huru mycket större blir ej efterverldens omdöme? Efterverlden, för hvilken J kommen att arbeta; den hvilken ser med sundare ögon de stora egenskaper, utan att låta sig förblinda hvarken af det falska sken samtidens smicker eller de skuggor dess

oförtjenta tadel söker att kasta på de medlefvande; då den i akademiens tideböcker igenkänner de samma namn, som rikets akter egna äfven så mycket åt historien som åt vitterheten; då den en gång får se att den förste af rikets råd, den förste stiftaren af ett lärdt samhälle här i riket är ock den förste ledamoten i denna akademi, och att han ej endast bekläder detta rum som en älskare af bokliga konster, men som den värdigaste och säkraste domare af smak och vitterhet.»

Denna kompliment af konungen gällde riksrådet grefve Anders Johan von Höpken, Vetenskaps-akademiens stiftare, hvilken nu intog första platsen i Svenska akademien. De öfriga af konungen utnämnda ledamöterna intogo sina platser i följande ordning: riksrådet grefve Carl Fredrik Scheffer, biskop Olof Celsius, sekreteraren Kellgren, riksrådet grefve Hermansson, biskop Johan Wingård, riksrådet och fältmarskalken grefve Axel Fersen, öfverste-kammarjunkaren grefve Johan Gabriel Oxenstjerna, kongl. sekreteraren Adlerbeth, kammarrådet Anders Botin, kanslirådet Nils von Rosenstein, statssekreteraren Elis Schröderheim, och grefve Gustaf Fredrik Gyllenborg. Dessa tretton ledamöter utnämnde konungen. För att tillkännagifva att fullkomlig jemlikhet skulle inom akademien råda, lät konungen de nya ledamöterna draga lott om sina platser, likväl med förbehåll att den första skulle utan lott och byte tillfalla gamla grefve Höpken, den litterata veteranen. De fem återstående platserna skulle besättas efter val af de tretton. Dessa utsågo trenne af konungens favoriter, den beryktade baron Armfelt, den lärda och grundliga Nordin och den qvicka och lysande C. G. af Leopold. Sjuttonde och adertonde rummen tillföllo två temligen obetydliga personer, Murberg och N. L. Sjöberg.

De vitsord om vittra förtjenster, som konungen vid detta högtidliga tillfälle meddelade hvar och en af de ledamöter, som han utnämnde, äro karakteristiska nog. Åt grefve Axel Fersen gifver han ett välförtjent loford för hans manligt kraftfulla vältalighet, hvars innehåll likväl ganska ofta måste hafva varit långt ifrån att be-

haga monarken. «Hvilken har mera rätt», säger konungen, «att deltaga i ett samhälle, egnadt svenska språket, än den herren, som så ofta fört ordet i rikets allmänna sammankomster (Fersen hade tre gånger varit landtmarskalk), som med så mycken ordning, med så stor klarhet, med en så segrande styrka låtit höra sin röst? J återkallen, gode herrar, (här inbegripes äfven Hermansson) minnet af de tider af det gamla Rom, då man såg de förnämsta medborgare förena bokliga konsters skötsel med rikets yppersta värf, och med samma röst de styrkte rådslagen, med samma hand de tecknade besluten, upplysa medborgare med sina skrifter och pryda språket med sin vitterhet, och kanske ännu derigenom mera gagna sitt fäderneslаnd, då de stadgade dess språk på fasta grunder. Ty hvad är renheten af ett språk? skönheten af dess uttryck? Hvad är det annat än vetenskapen att tolka rediga tankar med korta, starka och sanna ord, till hvilka ej kan gifvas tvenne bemärkelser, och som framföra tanken med samma klarhet som den är alstrad? Och hvem finner ej den stora förmån, som det förorsakar i det allmänna, ja i allt, som är mest angeläget för samhällets nytta och lugn? Afhandlingar, öfverenskommelser, lagar, författade i ord, hvilkas rätta mening och ostörda uttryck äro stadgade och erkända, blifva ej mer underkastade det mörker, den tvekan, den ständiga uttydning, hvilken ofta, för att bättre förklara en mening, ändrar alldeles de visaste föreskrifter; och huru många exempel hafva vi ej af de olägenheter sådana uttydningar alstra af sig? Våra tideböcker bära deraf vittne.» — — Schröderheim berömmes för att hafva «med en ädel skrifart vetat att pryda de allmänna författningar, som utgå af det embetes skyldighet han i riket bekläder.» — Gyllenborg säges «visserligen mera hedra det samhälle, af hvilket han nu blir ledamot, än han af det blir hedrad.» — Om Rosenstein, som tillika utsågs till akademiens sekreterare, yttrar konungen, «att aka-

demiens angelägenheters ständiga förvaltning ej kunde anförtros i säkrare händer än i den mans vård, som skall dana fäderneslandets och mitt framtida hopp (Rosenstein var kronprinsens informator), hvars behaglighet i undervisningssättet, hvars lärdom, hvars vidsträckta vitterhet har gjort honom af främmande aktad och banat honom vägen till den ypperliga förtroendebeställning han nu innehafver.» — Om Botin, historieskrifvaren, yttrar konungen: «Att skrifva historien med sanning, dertill fordras lärdom och frimodighet; att skrifva den med behaglighet och nytta, dertill fordras förstånd, filosofi och vitterhet. På huru mycket sätt förtjenar icke denna ledamot sitt säte i detta samhälle och huru mycken nytta bör man ej vänta af dess förstånd och lärdom, af honom, säger jag, som redan gjort en så vacker början till det arbete akademien nu ålägges.» Om Adlerbeth och Kellgren säger han i sammanhang med det nyss anförda: «Huru kunde ock derföre de begge skalder glömmas, som, den ena med så mycken behaglighet låtit på svenska skådeplatsen tala Euripides' och Homers hjeltar och med så mycken själ tolkat Coras och Alonzos kärlek; den andra, som med all skaldekonstens styrka upplifvat Gustaf Vasas patriotiska själ, visat honom så till sägandes uppstiga ur grafven och låtit svenska folket ännu en gång hylla med den lifligaste glädje den hjelten, som för mer än tvåhundrade år sedan frälst våra förfäder från verldsligt och andeligt tvång.» — Åt biskoparne Celsius och Wingård, båda frånvarande, gifver konungen följande vitsord: «Jag saknar ibland eder i dag tvenne värdiga lärare, hvilka med skäl förtjena att intaga sina rum ibland eder. Den ena, Gustaf Erikssons häfdatecknare i en tid, då historien var förvandlad till krönikor, har, den första, med ett manligt skrifsätt upptecknat Gustaf Erikssons förtjenster och rättfärdigat sonen från många orättvisa beskyllningar. Den andra har på ett sällsamt sätt med all vältalighetens behag-

lighet tolkat de himmelska sanningar och tjent språket och smaken, då han med ovanliga gåfvor uppfyllt det vigtiga kall han bekläder.»

«Af sådana domare», så slutar konungen sitt invigningstal, «kan svenska språket vänta sig ett nytt och ärofullt tidehvarf, och detta verk är ej ovärdigt dem, som uppoffrat sin hela tid i rikets yppersta värf, och jag behöfde ej andra skäl att rättfärdiga en inrättning, som förer en så stor nytta med sig; ty jag vet att det finnes de som tro, att bokliga konster och vitterhet äro onödiga, att de äro af det slags öfverflöd, som försvagar styrkan af själen, som är endast tjenande till ett vekligt folks tidsfördrif, som bör bannlysas från en allvarsam, en tapper nation: men för hvad belöning skall tapperheten strida, om ej för ett odödligt namn? För hvad en nyttig embetsman uppoffra all sin ro, tåla samtidens orättvisa klander, afundens motstånd, om ej för det hopp att en upplyst efterverld rättvisar hans minne? Och huru kan (han) det hoppas, om ej det finnes de, som genom sina snillens yrken kunna förvara hans namn för efterverlden; och hvad behagligare skyldighet för vittra snillen, hvad ädlare tidsfördrif för statsmän, än omsorgen att ständigt återkalla minnet af fäderneslandets välgörare? Men hvem kan på säkrare grunder känna värdet af deras förtjenster och dem tolka, än de, som från barndomen varit sysselsatta med språkets renhet, eller de, som, uppfödda i rikets angelägnaste embeten, känna så väl de stora reglor, som utgöra regeringskonsten? — Ära stora mäns minnen, det är bjuda deras afkomma att dem likna; det är säga: krigsmän, domare, statsmän, medborgare! J, som hafven ärft dessa hjeltars namn, eller som bekläden deras embeten, hören, sen de offer en tacksam efterverld framför till deras minne; förtjenen, om J det kunnen, förtjenen dessa äreminnen. Edra namn äro framställda för efterverldens domstol; vanslägtens ej. Det ankommer på eder allena att göra dem äfven så namnkunniga. — Sådant är det värf, som eder nu är anförtrodt, till hvilket jag eder nu kallar. Jag har uppfyllt min pligt, det är åt er att fullgöra eder; och då J ären så mycket uppmärksamma på det framfarna, lären J visst ej glömma efterverlden; och denna ständiga påminnelse gör eder säkert värda dess aktning.»

«Det är bekant», säger Geijer i Gustavianska papperen *), «att konungen sjelf vann det första pris som Svenska akademien utdelade — åt Äreminnet öfver riksrådet och fältmarskalken Lennart Torstenson. Både hans förarbeten till denna skrift och det egenhändiga konceptet dertill förvaras bland hans papper. De förra

*) III, 2 afd., sid. 69 f.

bestå i ämnets uppdelning, anförandet af de förnämsta händelserna i hvarje afdelning och stundom i brädden uppteckning af de genast deraf föranledda reflexioner, hvilka man sedermera ser inflyttade i den utarbetade skriften. Mönstret af de fransyska «Éloges» har föresväfvat honom och han nämner några sådana såsom «modèles d'éloquence». Åreminnet öfver Torstenson är, såsom allt hvad konungen skrifvit, med ens på papperet kastadt, och rapiditeten och värman i stilen, med klarheten af öfversigten, utmärka det ganska fördelaktigt bland skrifter af detta slag. Det saknar ej heller ställen af mild och djup besinning. Såsom prof må meddelas ett ställe mot slutet, alldeles sådant det (med undantag af orthografiska rättelser) förefinnes i konungens utkast. Det är fråga om de svenska storas motstånd mot Christinas plan att efter sig upphöja Carl Gustaf på thronen.

«Jag vet att det synes oss förundransvärdt, som nu döma på 200 års afstånd, att så stora män, så nitiska medborgare som en Oxenstierna, en Brahe, en Torstenson, med all den makt ypperliga tjenster och en förtjent vördnad kunde gifva dem, motstått Carl Gustafs upphöjelse. Jag vet att det räknas dem till last, att det förebrås dem att hafva förborgat en större ärelystnad än goda medborgare böra sig tillåta. Men törhända äro vi för stränga i vårt omdöme. Jag lemnar Oxenstiernas, Brahes, andra deras medbröders uppsåt, jag talar endast om Torstenson. Att döma oväldigt böra vi förflytta oss till det tidehvarf han lefde uti, påminna oss den djupa vördnad alla hyste för Gustaf Adolfs minne, för dess ätt: deras förtviflan att se Christina ej vilja fortplanta den; och på den andra sidan den mängd af hjeltar, af stora krigsmän af alla stånd, af alla åldrar, som omgaf hennes thron; som alla dels tjent, dels hämnat Gustaf Adolf, och som, vana att se furstar lyda deras befäl, ansågo Carl Gustaf endast såsom en ung stridsman, som de fört på ärans bana, knappt som deras like, ännu mindre såsom öfver dem, och som osäkra om ej Christina en gång kunde ångra hvad hon gjorde och vilja gifva sin hand, fruktade att genom tvenne konungahus upplifva de inbördes oenigheter, som under Sverkerska och Erikska ätternas blodiga osämja sönderslitit riket. Och då vi flytta oss till Christinas hof, då vi frånskilja från Carl Gustafs namn tanken af segervinnare, af den store konung, som förenat med riket de enda länder vi i våra olyckor bibehållit, då vi anse honom endast som en ung prins, som gaf hopp, men hvars egenskaper, gömda i en enskild lefnad, bortblandades med så många stora mäns,

som omgåfvo honom; så böra vi finna snart, huru naturligt det motstånd kunde synas, som Christinas vilja erfor. Lastom derföre ej dessa stora mäns uppsåt, men hembärom till Christinas minne en rättmätig tacksamhet! Christina föresåg allena rikets fara vid thronens ledighet: hon föresåg allena Carl Gustafs egenskaper. Värdigt Gustaf Adolfs dotter, var hennes val väl vårdt den thron hon gaf.»

Konungen fortfar:

«Torstenson, upphöjd till det högsta äreställe i riket, till det högsta embete bland krigsmän, till den högsta ärftliga värdighet, begåfvad af Christinas frikostighet med egendomar, som gjorde honom till en den rikaste man i sin tid, kunde ej ha någon önskan för sig enskildt öfrig. Carl Gustafs läromästare på krigets bana, förenad med honom genom vänskapens band, kunde han, som en ärelysten man, ej annat än vänta under hans spira aktning, förtroende, makt; men, endast medborgare, lemnade han sig åt sin öfvertygelse och yttrade först, utan svek, utan förbehåll, sin mening. Men om något tvifvel kunde ännu om hans uppsåt uppkomma, om man kunde tveka om en mans tänkesätt, som (fast i sina bästa år redan på grafvens brädd) visar sig i hela loppet af sin lifstid nitisk för sitt fäderneslaud, och utan all enskild afsigt; — om, säger jag, alla dessa skäl ej gjorde tillfyllest, så vädjar jag till Carl Gustaf sjelf: det är åt honom att rättfärdiga Torstensons minne. Carl Gustaf, den mest ädelmodige af våra konungar, har i rikets handlingar förvarat det mest hedrande omdöme, som af en stor man, en stor konung kan gifvas en död hjelte: «Om Segersjö låge på min borggård, skulle Torstensons arfvingar det behålla; ty riket kan ej nog betala dess stora förtjenster; och hvad jag vet, det har jag att tacka Torstenson för.»

«Det till akademien insända renskrifna exemplaret af Åreminnet», fortfar Geijer, «finnes bland konungens papper. Det har flera ändringar af hans egen hand, men dessa äro ditsatta sedermera i anledning af akademiens anmärkningar. För dess ledamöter var författaren okänd (kanske var Schröderheim ensam invigd i hemligheten). Botins omdöme skall hafva varit temligen skarpt; men i allmänhet var intrycket af skriften vid uppläsningen gynnande. Sedan priset blifvit den tillerkändt, skedde en uppmaning till författaren i tidningarne att gifva sig tillkänna och mottaga akademiens anmärkningar. Konungen lät derpå, med bibehållande af sitt inkognito, skrifva till akademiens sekreterare och

,nhöll om meddelandet af anmärkningarne, hvilka borde nlemnas på Svederi boklåda med påskrift: Till herr Iindrik Hindriksson L.... i Upsala — bor hos profesor Christernin. I sekreterarens svar säges att akadeiien rättat några ställen i talet, som voro tydligen mot pråket felaktiga och hvilka akademien ansett härröra f misskrifning. Dessutom meddelas från en af akadeniens ledamöter den anmärkning, att flera meningar ›ch talesätt äro nog fransyska och vikande från svenska ıpråkets art: slutligen anhålles att den okända författaren måtte uppgifva sitt namn, samt på högtidsdagen den 20 December infinna sig i stora börssalen för att emottaga belöningen. Högtidsdagen firades utan något offentligt tillkännagifvande i detta afseende; men konungen samtyckte att i en af akademiens enskilda sammankomster emottaga belöningsmedaljen, hvilken af akademiens då varande direktör Kellgren till honom öfverlemnades med ett tal. En vid tillfället närvarande akademiens ledamot har berättat, att konungen synts embarasserad och tummat på sin värja, men slutligen svarat med mycken enkelhet: «Jag tackar er: sådant smickrar äfven en kung; — i synnerhet som jag bland eder har så många vänner». —

Konungens riksdagstal voro med rätta föremål för samtidens beundran. Kraftigast bland dem synes mig det, hvari han på 1789 års riksdag tillrättavisar adeln för dess tredskhet.

«Fjorton dagar äro i dag förflutna», säger konungen, «sedan jag från letta rum underrättade eder om de vigtiga skäl, som gjort eder sammankomst nödvändig. Jag yppade för eder utan förbehåll allt hvad sig tilllragit under den vigtiga tidpunkten af dessa senare månader; jag föreställde eder nödvändigheten af skyndsamma måtts tagande för att sätta riket i förvar, dess sjömakt i stånd att freda våra kuster, krigsmakten i möjlighet att aftvätta sig den skam, som ej den sjelf (ty den har tappert stridt mot fienden hvar han råkat honom) utan några fås otrohet kastat på svenska namnet; med ett ord: jag äskade ett utskott enligt grundlagen, enligt den

rätt mig der är förvarad, att öfverlägga om alla dessa vigtiga ärender. Jag sade att tiden hastade, att fienden rustade och att skyndsamma anstalter allena kunde frälsa riket, freda dess gränser och ändtligen genom ett hastigt och med styrka utfördt fälttåg förskaffa oss en säker och ärofull fred. Min proposition var kort, den var fotad på grundlagen, på min rätt, på sakernas natur, i synnerhet på tidens skyndsamma lopp. Det hade lagligen ej fordrats mer än tre dagar att sätta detta utskott; nemligen för eder, gode herrar af riddersk apet och adeln, en dag att välja edra elektorer, en dag att uppbryta deras val och för dem att välja utskottet och ändtligen den tredje dagen att uppbryta valet till de utsedda deputerade och mig det meddela. Detta hafven J, vördige, förståndige och redlige män af prest-, borgare- och bondeståndet uppfyllt; med samma tillgifvenhet för mig och riket, med samma angelägenhet att befordra det stora verk (rikets frälsande), som uppfyller edra hemmavarande medbröder i landsorterna, hafven J med enighet, med ordentlighet, med skyndsamhet fullbordat lagen. Men J, gode herrar af ridderskapet och adeln, långt ifrån att gå edra medständer före med sådana efterdömen, eller åtminstone följa deras efterdömen, hafven J uppehållit eder med onödiga öfverläggningar öfver ämnen, som ej tillhöra eder åtgärd, som redan voro utstakade i grundlagen, och som, om de än hade synts tvetydiga, tiden, omständigheterna och sjelfva rikets tillstånd hade äskat att i tysthet förbigå, och således från edra öfverläggningar noga frånskilja ämnen, som kunde uppväcka oro, förhala tiden och derigenom gynna fiendernas stämplingar och intresse. Men hvad mera är, då jag, för att förekomma sådan tidspillan, låtit påminna eder om lagens föreskrift, befallt landtmarskalken att eder det förkunna, och att, enligt sin pligt, ej tillåta öfverläggningar stridande mot grundlagen, hafven J, utan aktning för en hedersvärd man, utan vördnad för mina bud, utan efterlefnad af hvad Riddarhusordningens 18:de § stadgar, ej hörsammat dess föreskrift; och ibland eder har ändtligen funnits de, som missfirmat honom på sitt embetes rum, på den stol han innehafver såsom min fullmäktig ibland eder; som den, hvilken är tillsatt af mig att bibehålla ordning — — — och ändtligen har en del af eder gått så långt att tvinga för sin heders, för sitt goda namns och ryktes skull, eder landtmarskalk, en sjuttioåra man, känd för redlighet, för foglighet, för en ren dygd, en man, som utan någon afsigt på vinning (ty lyckan har gifvit honom nog att ej något behöfva, och dess hedrande vandel förtjent honom redan alla de hedersförmåner man kan i detta rike ernå), som endast af tillgifvenhet för sitt stånd, sin konung, sitt fädernesland, emottagit detta besvärliga embete, — har, säger jag, oordningen gått så långt, att denna redliga man tvungits att vända sig till mig för att afskudda sig den förebråelse framtiden kunde göra honom, den jag sjelf hade haft rätt att honom tillvita, om han med stillatigande låtit sitt embete vanvördas. Jag vet väl att det bland eder finnas de, som ej deltagit i alla dessa oordentligheter, men som, öfverröstade, ej en gång

kunnat få tala, ty så mycket hafva öfverläggningarne varit bullersamma (och jag beder eder, gode herrar, riddare och svenner, ej tro att jag innefattar hela edert stånd, alla dess ledamöter i den rättmätiga klagan jag här framför); men då jag är tvungen att tala sanning, är det endast de som brutit, som böra taga mina ord åt sig, och de andras samveten frikänna dem från förebråelser. Jag är så mycket mera befogad att säga detta, som de riddersmäns namn, hvilka bevittnat landtmarskalkens skrift, vittna om deras och deras medbröders tänkesätt.» (Här upplästes landtmarskalkens skrift, och konungen fortsatte): «Sådant är förloppet af det som sig på riddarhuset tilldragit: olagligt till dess grund, oordentligt till dess utförande, oanständigt till sättet att det utföra: och sådant sker på en tid, då allt fordrade andra tänkesätt, andra öfverläggningar, då alla landsorter täfla om att bispringa riket, taga mig under armarne till dess försvar och möta fienderna. Men hvem känner icke här igen den gamla sjelfsvålds-andan, som så länge legat förborgad? som så sorgfälligt sökt att skilja mitt folks hjertan ifrån mig? som föreställer mina gerningar (ja, de oskyldigaste) såsom farliga: som under frihetens namn (friheten! som jag sjelf återställt), som, säger jag, under frihetens namn vill endast framföra sin enskilda ärelystnad, återställa det aristokratiska väldet (som jag i början af min regering trott krossa) och som, under namn att styrka regeringssättet, genom uttydningar vill det undergräfva, och ändtligen göra med 1772 års regeringsform, som med den af år 1720, af hvilken nästan icke en enda paragraf var i behåll, då regeringssättet ändrades. Hvem känner här icke igen de samma, som med en jernspira styrde riket, då de voro uppsatta i välde, som nu ej kunna tåla att hafva sett det i sexton år af mig styrdt med mildhet; och som nu ändtligen tvinga mig att tala ett språk, så mycket skildt från min naturliga böjelse, och hvilka, då de uppretat sinnena, vilja kasta på mig skulden af den hetta de med så ospard möda sökt under en lång tid att föda och bibehålla, och som nu ändtligen, då de ej nu kunna hoppas missleda edra sinnen, gode och redlige män af de tre stånden, från den tillgifvenhet för mig, som gör både min och eder styrka, söka att förskräcka eder med farhågan för suveräniteten, detta förhatliga ord, jag så frivilligt afsvurit; och detta beskylles den, som tre dagar varit den mest enväldiga konung i Europa, som otvunget derifrån afstått, som gifvit tillbaka en sann frihet, men ej tänkt återupplifva sjelfsvåldets och anarkiens regering. Jag förklarar eder derför här ifrån min thron för andra gången (och jag är förundrad att se mig nödsakad att det förklara), att jag aldrig vill hafva suveränitet och att, om loppet af oordningar satte den åter i min hand, jag den aldrig behåller; att jag gör mig en heder att vara den rätta frihetens försvarare, men att jag anser för den första af mina skyldigheter, såsom hufvud för riket, att nedtrycka och näpsa sjelfsvåld, att ej tåla, att de, som burit sina förmätna händer på min faders krona, få ryckas med mig om den spira jag förer, och att i synnerhet jag ej kan, att jag

ej bör tillåta att en annan del af dem genom tidens utdrägt gynna fiendens intressen; ty om jag ej snart blir underhjelpt att få flottan i sjön och arméen klädd, bevärad och betalt, förklarar jag här uppenbart, att, om våra kuster härjas, Finland brännes, denna hufvudstad hotas, är det ej min skuld utan deras, som såge med nöje ryssen snarare här i Stockholm och ett ryskt sändebud föreskrifva mig lagar, än att de ville öfverlemna sin ärelystnad, sin hämdgirighet eller sina enskilda begär, och som med alla dessa tidsutdrägter tro sig kunna tvinga mig till en vanhedrande fred, en fred, som J, gode män, och alla edra barn skulle en gång förebrå mig såsom neslig, såsom brottslig mot riket, mot det namn de stora konungar burit, hvilket jag har den hedern att bära; men denna hand blifve snarare förkolnad än att underskrifva något, som vore nesligt för riket; och afryckes snarare från mitt hufvud och sönderbrytes denna krona, denna Gustaf Adolfs krona, som jag tagit emot, om ej så lysande som han lemnat henne, dock obefläckad. Jag säger eder det, gode herrar af ridderskapet och adeln, J kommen att derför vara mig och edra medständer ansvariga, om J genom edra misshälligheter, edra tillgrepp förloren en tid, som är så dyr, och om J, genom de farhågor J söken att utsprida, missleden edra medundersåter. Ty allt uppsökes, allt uttydes till det värsta; riket säges undergräfvet af skuld, som är af mig samkad, då alla veta, alla känna, som varit för aderton år sedan på riksdagar, att jag mottog riket med Carl XII:s skuld och den större skuld som 1740 och 1757 års krig åsamkat; att hvarken det fanns skepp i flottan, som kunnat brukas, eller fästningarne voro på något sätt fullbordade, och att jag upprättat stora flottan, byggt ånyo den finska flottan, och att jag aldrig af eder hvarken äskat eller fått större bevillning än den vanliga, och ändtligen att jag betalt banken hvad kronan den skyldig var, och att om sådana utgifter fordrat tillgångar, skall jag bevisa att de icke öfverskridit hvad sakernas naturliga lopp fordrade. Men jag har ej förtjent sådant hvarken af eder, gode herrar, eller kunnat förvänta mig det af eder, som jag på så mångfaldigt sätt uppdragit framför edra medständer, (fram-) för dem som ej öfvergifva mig i nödens tid, som mangrannt gått ur sina hus till mitt och rikets försvar, då J åter endera tadladen eller skämtaden öfver deras nit» — — — o. s. v.

En sådan vältalighet är kraftfull i sin osökta enkelhet, ädel i sin billiga förtrytelse, i allo värdig en med rätta förtörnad monark. Härmed anser jag mig hafva tillräckligt karakteriserat konung Gustaf III såsom talare.

Såsom konstnär och konstkännare hade konung Gustaf III företrädesvis böjelse för det dramatiska. Bland hans samlade skrifter upptaga de dramatiska arbetena största rummet näst brefvexlingen. Om hans tidiga

rigtning åt detta håll yttrar Geijer i de Gustavianska Papperen *): «Såsom författare har konung Gustaf III mest verkat för theatern. Att kostymera sig, deklamera och agera var redan i barndomen hans skönaste lek. Han tänkte på sådant äfven allt för mycket under sina lektioner, och bland hans papper finnes ännu en till hans guvernör dedicerad liten komedi, i hvilken han sjelf är hjelten och hvars ämne är hans theatraliska distraktioner under lektionstimmarne, guvernörens klagan, föräldrarnes missnöje, tills prinsen slutligen visar sig lydig och snäll. — Han var då på elfte året. Den lilla pjesen är på fransyska och bär datum den 21 Juni 1756. Den är ej den enda i sitt slag. Man finner en med barnslig hand tilltomtad tragedi, kallad *Coriolan* — hvilken, såsom man ser af en anmärkning, blifvit visad för prinsens guvernör, Carl Fredrik Scheffer — samt en renskrifven tragedi i fem akter, kallad: «La Mort de Henri IV» — med årtalet 1757. Såsom konung blef honom theatern ett älsklingstidsfördrif och mera än det. Han klandrades derför, men behöfde ej klandret för att gifva detta nöje en allvarligare rigtning. Han såg i theatern ett af de förnämsta medlen att bilda och förädla sin nation».

Om den svenska theaterns tillstånd intill Gustaf III:s tid, har jag i min teckning af svenska dramatikens utveckling under frihetstiden, tillräckligt talat. Friherre Ehrensvärd, som var förste direktör för spektaklerna under Gustafs första regeringsår, har efterlemnat några fragmentariska anteckningar, ur hvilka jag då anförde huruledes Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas hof mer och mer vände sin smak åt franska skådespel, medan den svenska theatern i landsorten lefde ett föraktadt och tynande lif. Ehrensvärd fortfar **):

«Efter konung Gustafs uppträde på thronen och återkomst från Paris, sedan franska spektaklet då upphört, trodde den gamla Stenborg,

*) III, 2 afd., 75 ff.
**) Gust. Papp. II: 80 ff.

nu föreståndare för den svenska theatern, att den skulle komma upp. Hans söner voro vid den engagerade, den yngsta, som ansågs för det förnämsta ämnet, var tillika hofkanslist. Stenborgs trupp uppförde under riksdagen usla spektakler. Det var vid åhörandet af ett bland dessa, som konung Gustaf tog sitt beslut att stifta svenska theatern. Han meddelade mig sitt projekt och anförtrodde mig direktionen. Jag emottog den, emedan jag något sett i den vägen och emedan det var en utväg att draga mig ur politiken; ty min slägt var då af Mössorna misstänkt. För komedi och tragedi fattades både repertoire och spelande. Man beslöt att börja med det, hvarmed andra nationer sluta, nemligen en stor opera. Det var ett nytt spektakel, som hade ingen fördom emot sig. Musik, ballett, dekorationer förnöja här sinnena. Genom musiken vänjer man sig vid språkets bruk för theatern. Dess hårdhet förmildras af musiken, och småningom ingår man en förlikning med sitt eget språk. Man invände kostnaden och tillika omöjligheten. Den förra blef för dens räkning, som kostnaden så ädelmodigt bestod, det senare blef för dens räkning, som hade besväret. Förslaget var djerft. Men konungen gillade det.»

Geijer anmärker att Gustaf III icke älskade musik, men det oaktadt, för att kunna sammanfatta alla theaterns medel till att imponera på allmänheten och fästa dess kärlek vid theatern, föredrog operaformen, i hvilken konungen författat sina förnämsta skådespel. «Att han sjelf ej var en korrekt kännare af sitt modersmål, torde äfven hafva gjort honom benägen att för detsamma inkalla hjelp från andra områden. Härmed må vara huru som helst: hans mening var hög. Han tog sina ämnen ur de ädlaste fosterländska minnen. Konsterna skulle räcka hvarandra handen att förherrliga dem» *).

Skådespelet Mechtild eller Birger Jarl, författadt till firande af hertig Carls förmälning med prinsessan Hedvig Elisabeth Charlotta af Holstein 1774, blef första frukten af detta beslut; planen är af konungen och finnes bland hans papper. I ett slags företal — «äfven märkvärdigt», säger Geijer, «såsom ett bevis på de tänkesätt och förhoppningar, som då förenade konungen med sin bror» — läses följande:

---

*) Gust. Papp. III, 2 afd., 77.

«Man har velat framställa ett skådespel af ett nytt slag, som ej blott behagade ögat utan intresserade hjertat och förståndet. Man har derföre försökt att i samma stycke förena den höga komediens skönheter, tragediens rörelse och intresse och operans prakt, utan att söka det underbara, som med all sin glans ofta blott verkar öfverraskning och en trötthet, som den skönaste musik har svårt att förekomma. Man har trott sig ej kunna bättre lyckas deri, än då man framställde på scenen ett ämne, hemtadt ur en af de största mäns historia, som Sverges forntid oss lemnar. Då skådespelet är ämnadt att utgöra en del af de fester, som konungen ger i anledning af sin brors förmälning, har man ej trott sig lämpligare kunna fira denna lyckliga och för efterverlden märkliga händelse än genom framkallande på skådebanan af hjeltar, tillhörande en nation, i alla tider utmärkt genom tillgifvenhet för sina regenters blod. Man hade trott sig i Birger Jarls historia finna ett ämne, egnadt för theatern och lika tjenligt att intressera den prinsessa, åt hvars nöje denna framställning egnas, som de öfriga åskådarne. Det är sannt, man har ej kunnat behandla detta ämne i hela sin vidd. En hjelte, som under sin konungs lifstid är det trogna stödet för hans thron, och efter hans död qväfver de inre faktionerna, förekommer yttre krig och slutar med att regera Sverge fritt och fredligt, kan redan i och för sig sjelf ej annat än intressera. Men man har trott att kärleken, denna passion, som förmildrar och upphöjer hjeltars själar, ehuru den ofta gör svaga furstars olycka, skulle öka det intresse, som ett stort namn redan ingifvit och tillika lemna tillfälle att inblanda glada högtidligheter, utan att skada styckets gång. Man har för öfrigt föga skiljt sig från historien och endast närmat dess spridda händelser till hvarandra. Allegorien i divertissementet är tydlig. Man har trott sig med större grannlagenhet uttrycka nationens önskningar, då man fästat dem vid Birger och Mechtild af Holstein, och derigenom spara de höga makarne det obehag, som rättmätiga, men alltför rakt utsagda loford kunde dem förorsaka. Detta skådespel kommer att gifvas på rikssalen i Stockholms slott, der en särskild theater för tillfället blifver uppförd. Dekorationerna äro utförda efter ritningar af italienaren Bibiena, som gjort sitt rykte vid flera europeiska hof. Musiken till sången och balletterna har blifvit vald ur de bästa italienska och franska mästares arbeten. Balletterna äro af herr Gallodier, konungens förste ballettmästare. Orden till divertissementet äro af herr Adlerbeth, hvars uppväxande talanger redan i dess första försök lofva svenska skaldekonsten de största framgångar. Pjesen har blifvit versificerad af herr grefve Gyllenborg (till största delen, en scen i tredje akten är af Adlerbeth), hvars gåfvor för skaldekonsten redan äro kända genom mer än ett arbete, som riktat och hedrat vårt språk. Festen dirigeras af herr baron Ehrensvärd, konungens tjenstgörande kammarherre och theaterdirektör. Pjesen spelas af kongl. Musikaliska akademiens aktörer.»

Så kallades operapersonalen. Detta stycke gafs första gången på rikssalen den 8 Juli och derefter den 1 December 1774 på theatern. Denna var den tiden i det gamla Bollhuset (nedrifvet 1793), der tjugu år förut den första svenska opera, Thetis och Pelée, af Wellander, med musik af Uttini, hade blifvit uppförd. — Birger Jarl bibehöll sig ej på scenen. Gyllenborgs *Sune Jarl*, till hvilken konungen äfven uppgjort planen, rönte lika liten framgång.

«Emellertid», fortfar Geijer *), «hade Gustaf III låtit bygga det nya operahuset. Det skulle invigas genom en ny opera, «Æneas i Carthago», efter konungens plan författad af Kellgren, och i musik satt af Kraus. Oförmodadt förhinder uppsköt verkställigheten. (Förhindret bestod deri, att första aktrisen, fru Müller, behagade rymma sin väg, likväl i sällskap med sin man.) Det, enligt kännares omdöme, förträffliga arbetet blef sedermera ej uppfördt under konungens lifstid. Det nya theaterhuset invigdes den 30 September 1782 med operan Cora och Alonzo af Adlerbeth, musiken af sachsiska kapellmästaren Naumann, som redan 1778 i Stockholm hade uppfört den af sig komponerade operan Amphion, och, nu åter inkallad, under denna sednare vistelse i Sverge äfven satte musiken till Gustaf Vasa.»

«Denna lyriska dram blef glanspunkten af Gustaf III:s theater. Den hade en framgång, hvarom samtida tala med förtjusning . . . . . Den var till plan och utkast författad af konungen, utförd i de skönaste verser af Kellgren (ännu har språket ej skönare att uppvisa), komponerad af en bland Europas yppersta tonsättare, uppförd af sångare och skådespelare, sådana som Karsten, Stenborg, de Broen, fru Müller, prydd med de praktfullaste dekorationer af den genialiske Désprez, som åtföljt konungen från Italien: den gafs i det nya

*) Gust. Papp. III, 2 afd., 80.

tempel, som Gustaf III åt de svenska sånggudinnorna nyss hade helgat, och ämnet var redan i sig sjelf egnadt att röra alla Svenska hjertan. Gustaf Vasa uppfördes första gången den 19 Januari 1786, och gafs tjugotre gånger denna vinter för fulla hus.»

När man jemförer utkastet till detta skådespel, sådant det finnes bland Gustaf III:s af Oxenstjerna utgifna samlade arbeten, med Kellgrens versificerade bearbetning, kan man ej annat än förvånas öfver den nästan ordagranna trohet, hvarmed skalden synes hafva gjort till sin uppgift att följa sitt original. Jag må såsom prof anföra några få ställen i början af skådespelet. Redan första versen i den kör, som öppnar stycket, är slående. Den heter hos Gustaf III: «Himmel, hör våra rop; är du ej mer de olyckligas fader? Gif oss hämnd eller döden; slit våra band eller slut våra dar.» Kellgren har med lätt möda återgifvit den sålunda:

Himmel hör vårt rop uti nöden!
Är du ej mer de olyckligas far?
Sänd oss hämnd eller skänk oss döden,
Bryt våra band eller slut våra da'r.

I femte scenen, första akten, tilltalar Norrby Christian II på prosa sålunda:

«Det är icke mera tid att njuta fridens behag, då du ännu icke är vid gränsen af dina segrar. Nya stormar hota den thronen, dit du uppstiger. Vapengny hörs ifrån alla håll. Våra berg höljas af fiendtliga banér, och en oräknelig skara krigsfolk rusar likt en ström från våra skogar och berg. Gustaf Vasa är i spetsen för dem; han leder deras mod och tyglar deras ifver. Dröj icke att sätta dig i försvarstillstånd.»

Hos Kellgren lyder detta stycke på följande sätt:

Monark! än är ej tid att fridens nöjen smaka;
Än är ej gränsen satt för dina segrars lopp;
Än hota stormarne att skaka
Den thron, hvarpå du nyss med möda stigit opp.
Ett grufligt vapengny man hör från alla kanter,
Och re'n en stridbar tropp med flygande banér

Från alla skogars sköt och alla klippors branter
Liksom en vredgad ström på fältet rusar ner.
Man Gustaf Vasa främst för dem i spetsen ser,
Som eggar deras mod och tyglar deras ifver
Och deras spridda lopp en stadgad ordning gifver.
Min konung, dröjen icke mer,
Att på försigtig vakt mot deras anfall vara.

Den bekanta arian i andra aktens första scen lyder i sin obundna form:

«Ädla skuggor och vördade fäder! Sveriges hjeltar och riddersmän! Om dess frihet ännu gläder edra dyrkade vålnader, så upplifven hos oss kärleken för friheten. Skola edra grafvar trampas af slafvar och tyranner? Nej, må träldomens blotta namn väcka edra vreda vålnader och hämnd bryta fram genom den eviga natten.»

Här är den poetiska bearbetningens öfverensstämmelse med utkastet ännu mera påtaglig:

Ädla skuggor, vördade fäder!
Sveriges hjeltar och riddersmän!
Om ännu dess sällhet er gläder,
Gifven friheten lif igen.
Skola edra helgade grafvar
Trampas af tyranner och slafvar?
Nej, må träldomens blotta namn
Edra vreda vålnader väcka,
Lik en arm sig hämmande sträcka
Ur den eviga nattens famn.

Likheten sträcker sig här till sjelfva rythmen; till och med rimmen synes i det prosaiska originalet antydda.

En förklaring öfver denna förunderliga likhet ger oss Geijer i följande ord: «Gustaf Vasa, sådan denna dram läses i samlingen af konungens skrifter, är icke återgifven efter något af de konungens egna utkast i hans papper, som äro mig bekanta. Man skulle snarare tro sig igenkänna Kellgrens verser, omsatta till prosa och stundom förkortade. Dock vill jag ej häri lägga någon anklagelse emot den vördnadsvärde skald, som efter konungens död utgifvit hans arbeten — —. Ej alla konungens handskrif-

ter till hans dramatiska arbeten finnas ibland hans efterlemnade papper.»

Närmast Gustaf Vasa i konstvärde och popularitet bland konungens dramatiska arbeten står Siri Brahe och Johan Gyllenstjerna. Äfven detta skådespel har ända intill våra dagar bibehållit sig på scenen. Det är, enligt Geijers åsigt, den bästa svenska original-dram, som vår theater eger. «Den är», menar han, «konungens lyckligaste kast. Ty på hastigheten af hans kompositioner är denna bild fullt användbar. Att denna dram är ej mindre lycklig i språk än i plan torde förvåna den som känner, huru litet konungen var mästare af att skrifva en korrekt svenska, — äfven utan afseende på hans sjelfsvåldiga orthografi, som lätt är rättad. Men det språk, hvari Gustaf III ej var stark, var hvad jag ville kalla boksvenskan. Det förhöll sig ej så med talsvenskan, när han ville. Af denna brist har blifvit en egenskap i hans bästa, på svenska språket författade dramer. Han är vårt första ännu oupphunna mönster i ett på en gång ädelt och ledigt talspråk, hvilket man så sällan från theatern hör. På vår nu vanligaste dramatiska repertoire af öfversättningar hafva både språk och aktion, sedan hans tider, fallit; — och den, som ej har egna minnen att äfven i sista afseendet rådfråga, skulle kunna öfvertyga sig att sådant måtte hafva varit förhållandet, af de korta anvisningar, fulla af omdöme och smak, för de spelande, som konungen egenhändigt bifogat sitt koncept af Siri Brahe och Johan Gyllenstjerna. Man ser att det var under sådana ögon som konstnärer skulle bildas».

Skådespelet Gustaf Adolf och Ebba Brahe uppfördes för första gången af hofvet på Drottningholms theater den 11 September 1783. Kellgrens versificerade bearbetning uppfördes på kongl. theatern först i Januari 1788. Att döma efter det fragment af konungens koncept, som finnes i Gustavianska papperen, är originalet

till denna pjes mindre underlägset den Kellgrenska bearbetningen än förhållandet är med Gustaf Vasa. Konungen har tillegnat detta skådespel till sin syster, prinsessan Sofia Albertina, som på Drottningholms theater spelte Siri Brahes roll, med följande ord: «Hvem tillhör med större rätt detta arbete än dig som det förskönat? Om Ebba Brahes kärlek, olyckor och ståndaktighet väckt någons ömhet, och dess hjertas strid mellan kärlek och pligt framkallat någons tårar, är det din förtjusande röst och det rörande uttrycket af ditt spel man derför har att tacka. Jag uppfyller den käraste pligt för mitt hjerta, då uti dens beskydd, med hvilken blodets band och vänskapens mig förena, jag öfverlemnar ett arbete, författadt för henne, och som utan henne aldrig sett dagen. Om jag värdigt visat min aktning för den store Gustaf Adolfs minne, återkallat minnet af en af hans svåraste segrar, och i svenska mäns hjertan upplifvat den kärlek och vördnad de för honom hysa: är det allt lika många rättigheter du vunnit till min tacksamhet. Emottag då offret af denna känsla». — Omarbetad i operaform af Kellgren sattes denna så kallade «lyriska dram» i musik af Vogler, som år 1786 blef anställd såsom «direktör öfver musiken» i Stockholm.

Skådespelet Helmfelt grundar sig på den gamla traditionen att Helmfelt skulle i sin ungdom hafva varit ansedd för en förlorad son, slutligen rymt från sin familj, hvilken länge ansett honom för död, tills han, som under tiden bevistat de stora fälttågen i utlandet, hemkom såsom fältmarskalk. Af denna saga har Gustaf III gjort ett lifligt skådespel. Atterbom sammanställer detta skådespel med Siri Brahe och Svartsjuka Neapolitanaren, såsom de tre af konungens dramer, «i hvilka i synnerhet kompositionen utmärker sig genom fyndig och klar plananläggning, sinnrik uppställning och alltid på effekt välberäknad tillställning, med en utveckling, som, lif-

ligt framskridande, på skådebanan städse uppehåller intresset» *). Den Svartsjuka Neapolitanaren har vunnit nåd för Hammarskölds ögon, då han i detta stycke trott sig finna «skymten af en poetiskt lifligare rörelse». Kanske uppenbarar sig denna lifligare rörelse i det rent romantiska ämnet, medeltidssituationerna med eremitage och riddarborg, bönkapell och hemliga fängelser, som aldrig förfelade sin verkan på den fosforistiska fantasien. Mig förefaller detta skådespel svagt, företrädesvis i karakterteckningen, som är, med afseende på hufvudpersonerna, genom sin öfverlastning onaturlig. Mot den ursinniga, resonlösa svartsjukan, som icke för ögonblicket uppbrusar, utan med omensklig konseqvens i långa år utan skäl plågar sitt oskyldiga offer, mot den motståndslösa resignationen hos detta offer, som efter så långvariga oförtjenta lidanden ännu vill anses älska sin plågoande, för att ej tala om den kärleksrasande eremiten, kunde vara mycket att invända. Äfven sjelfva upplösningen synes nog brådstörtad.

Gustaf III, som hyste en stor beundran för Gustaf Adolf, har firat denna sin hjelte, utom i de två förutnämnda skådespelen, ännu i ett tredje: «Gustaf Adolfs Ädelmod». Mot intet annat af Gustaf III:s dramatiska arbeten har kritiken visat sig strängare än emot detta. Hammarsköld påstår, att i detta skådespel «alla partier, i stället för att hållas i sina behöriga platser, äro liksom packade på hvarandra, och uppträdena, utan motiverande utveckling, besväras af inbördes trängsel». «Dock», tillägger han, «äger äfven denna samma förtjenst, som hufvudsakligen stämplade konung Gustafs öfriga dramer, nemligen — såsom det heter i företalet till hans skrifter — den kärlek för allt svenskt, det begär för svenska namnets ära och den ifver för dess upphöjelse i alla afseenden, som, icke nog att ut-

*) Siare och Skalder, 2:dra uppl., III: 239.

märka hans gerningar såsom regerande, följde honom ännu i sjelfva tidsfördrifven». — Hvad som i nyssnämnda skådespel ovilkorligen nu för tiden skulle anses stötande och sårande, är den aristokratiska fördom, som uttalar sig i detta styckes plan och bestämmer dess utgång. Man kan ej gå längre i kastförblindelse, än när man, såsom konungen här gjort, vill dramatiskt åskådliggöra att det adliga blodet, äfven om det skulle vara för sig sjelft och andra fördoldt under ett ofrälse namn, likväl förr eller senare måste genom ädla tänkesätt och handlingar uppenbara sin höga börd, då deremot den ofrälse ynglingen, ehuru genom misstag gynnad af alla lyckans företräden, måste vara och förblifva en rå tölp. Detta lärer väl vara grundtanken i den falska och den verklige Sparrens karakterer. Gustaf III behöfde i sanning den skarpa lexa, som han fick emottaga, för att upplysas om aristokratiens verkliga värde. — I komedien var konungen ganska lycklig. «Bedragna Paschan» och «Den ena för den andra» äro fulla af qvickhet och munterhet. Af konungens korrespondens med Leopold finner man, att han någon gång varit villrådig om titlarne på sina skådespel. Så hade han i början fått det infallet att kalla sin Siri Brahe för «Den Nyfikna», med afseende på Anna Gyllenstjernas karakter, hvilken likväl icke är hufvudpersonen i pjesen; komedien «Den ena för den andra» ville han kalla «Le qui pro quo», hemställande likväl till Leopold att uppfinna ett bättre namn, om han det kunde.

Den väsentliga egenskap, som förvärfvat Gustaf III en hög plats bland dramatiska författare, var hans bekantskap med theatern och hans sinne för den theatraliska framställningen snarare än för den konstnärliga dramatiska kompositionen. Han saknade dervid den känslans innerlighet, som griper och varaktigt hänförer, och framför allt det andliga djup, som uppfinner tragiska konflikter och skapar storartade karakterer. Han ägde

ett klart och fint konstnärligt förstånd, men saknade fantasiens kraft och den sedliga öfvertygelsens allvar. Hans fantasi ägde, med all sin liflighet, en viss förståndsmässig torrhet och nykterhet, som väl förmådde frambringa praktväxter, men icke en rik och saftfull vegetation. Det är solvärme, klarhet och äfven färg i hans diktkonst, men en enformig färg: — sjelfva stilen, ehuru liflig och ledig, har en viss entonighet, som lätt kan öfvergå till manér och theatralisk fras. Att i detta afseende skulden faller på hans ensidigt valda franska mönster, måste medgifvas: emellertid blef han såsom theaterförfattare ungefär så stor som han med ledning af sådana föredömen kunde blifva. Han stod ej på höjden af sin tids poetiska bildning, — ty de stora tyskarne hade redan på hans tid öppnat högre och friare banor för skaldekonsten — och han bevärdigade icke deras sträfvanden med ringaste uppmärksamhet; deremot kan han ej mindre än de skalder, som omgåfvo hans thron, sägas representera höjdpunkten af den vittra odling, som stödde sig på den franska smaklagstiftningen. Att han likväl med en grundligare bildning skulle hafva varit i stånd att öfverskrida denna trångtbegränsade ståndpunkt, visar det bifall, hvarmed han helsade en Bellmans och en Thorilds friare sångarflygt.

Dramatiska plananläggningar sysselsatte konungens tankar under hela hans lefnad. I Februari 1771 underställer han Leopolds granskning planerna till två tragedier, hvartill han lånat ämnena ur fäderneslandets historia, nemligen Torkel Knutsson och Erik XII. Till den förra lyder konungens plan på följande sätt:

«Birger, en ung konung, svag och utan erfarenhet. Erik, hans broder, ärelysten utan måtta, för hvilken alla medel äro goda att tillfredsställa hans passion. Torkel Knutsson, upplyst minister, för mycket upphöjd öfver sitt tidehvarf för att icke följa en ny bana, för redlig att krypa, af en stoisk dygd, ett oförfäradt mod, öfver sin upphöjelse som öfver sin olycka. Den unga prinsen, missledd genom Maths Kettilmundssons råd,

Eriks minister, som har fullkomligt välde öfver hans sinne, djup politikus, ärelysten och falsk, användande alla hyckleriets medel för att stifta oenighet i fäderneslandet, i samma stund han endast talar om fred, och att der åter införa tyranniet, då han endast talar om frihet; missbrukande skenet af religionens förtryck att störta sin afsvurna fiende. Se der ett ämne, på en gång moraliskt och tragiskt, som erbjuder en nyttig lexa för de furstar, som äro bestämda för thronen; med ett ord: en trogen historia öfver Torkel Knutssons fall. Man borde föreställa Birger svag, som vill väl och af svaghet öfvergifver en minister som han gillar, älskar och högaktar, hvilken varit i faders ställe för honom, och den han uppoffrar af fruktan att sjelf blifva uppoffrad, och man borde mot slutet af pjesen visa att denna uppoffring är första steget utföre den thron, hvarifrån han störtar. Erik bör föreställas med alla de stora och vackra egenskaper historien tillegnar honom: han bör känna sig bestämd för thronen och harmsen att se den intagen af en broder, som är mindre värdig dertill än han; eftersträfvande makten och uppretad mot Torkel Knutsson, som sätter sig emot hans afsigter; men likväl bibehållande aktning för den åldriges dygd och för sig sjelf, dock oupphörligt stridande mellan dygden och ärelystnaden, kufvad af sin häftiga karakter, med ett ord: sådan som den store Condé, som mot sin vilja blef Frankrikes fiende, det han så ofta gjort segrande. Man kunde göra en tafla öfver presternas vidskeplighet och intriger, derigenom att man införer någon andlig man, t. ex. en biskop eller munk, som är hufvudman för sin orden, hvilken, såld åt Kettilmundssons intresse och med kardinal de Retz' lynne, med religionens mantel höljde sina intriger och stämplingar. Man kunde äfven införa kärleken i denna förskräckliga pjes, om man antoge Erik att vara kär i Torkels dotter, som är förlofvad med Birger. Kortligen: jag tycker att detta ämne skulle vara värdigt Corneilles pensel.»

Planen till Erik XII är följande:

«Erik XII:s död genom förgiftning af sin moder Blanca, är andra ämnet jag ville föreslå. Man skulle kunna behandla detta farliga ämne i likhet med *Rodogune.* Man bör undvika att visa Magnus, som icke annat kan än vara föraktlig, eller ock anse honom såsom fången och Erik således utsedd att regera i hans ställe. Blanca, angelägen att behålla högsta makten, en ärelysten och tilltagsen qvinna, hämndgirig, oförsonlig, med ett ord: en Kleopatra. Beatrix af Brandenburg, en god, lättrogen och menlös prinsessa, som tillber Erik, men som drottningen icke vill se förenad med sin son af fruktan att hon skulle få för mycket välde öfver hans sinne.»

«Detta ämne har så mycken likhet med Rodogune, att man skulle kunna följa den och undvika dess fel. Voltaire's anmärkningar öfver tragedien Rodogune äro ganska intressanta ledare att följa. Man skulle kunna införa

iks bror, Håkan, konungen i Norge, och äfven den namnkunnige Marga-
:a, Valdemars dotter; men som det blefve svårt att icke gifva denna prin-
ssa en fördel af Eriks död, och det vore att kasta en förhatlig dager öf-
r en stor furstinna, ja äfven att låta henne dela den fasa, som endast bör
ıbba Blanca, så blir det en svår person att föreställa. Likväl vore det
utväg att göra henne ädelmodig, i det hon är rörd af Eriks dygder,
:atrix' medälskarinna och förkastar alla Blancas förslag att störta hennes
ral och skydda henne. Denna olikhet i karakterer hos Margareta, Blanca
:h Beatrix, kunde gifva ett stort intresse åt pjesen. Det är sannt att det
lefve någon likhet i Margaretas karakter med infantinnans i Inez de Castro.
Enda felet med denna rol i den franska pjesen är att den icke föranleder
till någon händelse, och att den är alldeles någonting, som icke hörer till
saken. Margaretas rol kunde lätt undvika detta fel. Valdemar den stores
dotter, arfvinge af denna furste, vid Blancas hof kan blifva nyttig för huf-
vudaktion: Blanca kan föredraga sin andra son, Margareta vara utsedd åt
den äldsta som älskar Beatrix, och nordens thron sväfva emellan begge brö-
derna. Se der grunden och detaljerna att kunna göra en rätt intressant
tragedi.»

Dessa båda plananläggningar intyga ytterligare hvad jag förut yttrat, att Gustaf III mera ägde sinne för theatern och dess effekter än insigt uti den dramatiska kompositionen och dess vilkor. Det kan ej undgå den esthetiskt bildade, att ingendera af de två karakterer, som konungen föreslår till dramatisk behandling, äro tragiska. Ty den olycka, som den tragiska hjelten ådrager sig, måste till en viss grad vara sjelfförvållad; den måste utgöra den nödvändiga, af hjelten så väl som åskådaren godkända försoningen för ett förut begånget felsteg, och just detta felsteg skall ligga till grund för det straff, skall bereda den undergång som slutligen drabbar den felande. Denna i tragedien nödvändiga skuld har Gustaf III hos sina hjeltar icke förutsatt och har ej heller kunnat göra det utan att våldföra historien. Rena, skuldfria personligheter åter, hvilka på scenen underkastas våld, erbjuda ett upprörande skådespel, som gör ett pinsamt och oesthetiskt intryck. Äfven här lät konungen förleda sig af sina franska mönster. I alla hän-

delser var Gustaf III:s fantasi, med all sin fyndighet, alltför fladdrande och ytlig för att kunna koncipera en dramatisk handling af sannt tragiskt djup. Att dessa så kallade tragedier aldrig blefvo utförda, kunna vi knappt beklaga. Den så kallade historiska dramen och den lätta komedien utgjorde det rätta fältet för Gustaf III:s dramatiska talang.

Hvad Gustaf III för fäderneslandet och litteraturen kunnat blifva, om han fått längre lefva, är omöjligt att bestämma. Så mycket torde man dock kunna taga för gifvet, att han bortrycktes från Sverge i en olycklig stund. Det tidehvarf, som då uppgick och som skulle medföra så bittra pröfningar för fäderneslandet och så stora hvälfningar på andens område, skulle just hafva påkallat ett sådant snille som hans, med den karakterens böjlighet, som vet att i rättan tid gifva efter för omständigheternas oemotståndliga nödvändighet, och den kärlek till fäderneslandet, som icke skulle hafva låtit detta uppoffras för en abstrakt princip, hvars genomförande visade sig omöjligt. Hvad som aldrig kunde gå in i sonens trånga hufvud, nemligen att Sverges ställning inom det europeiska statssystemet alldeles icke berodde på alliansen med Bourbonska dynastien utan på alliansen med Frankrikes regering, derom skulle Bonapartes snille, med de fruktansvärda argumenter som stodo honom till buds, snart hafva öfvertygat Gustaf III, och ingen kan veta huru Sverges öden skulle hafva utvecklat sig, om de under de stora skakningarnes tid stått under ledning af en så genialisk och statsklok furste som han.

II.

J. G. Oxenstjerna: ungdom och uppfostran; bekantskap med Gustaf III. — Skaldebref till Toll. Skaldelynne i allmänhet. Dagens stunder. — Tegnér om landskapsmålning i poesien: «Natten, dagens krona». — Skördarne: Oxenstjernas egen uppfattning af den didaktiska idyllen; Tegnérs kritik. — Skenäs. — Smärre skaldestycken; det religiösa tänkesättet. «Poésies fugitives». Disa. Dramatiska dikter. — Prosaiska skrifter. — Litterär bildning. — Öfversättningar. — Personlighet.

Bland Gustaf III:s litterära omgifning står *Oxenstjerna* så väl i afseende på samhällsställning som bildningsart konungen närmast. Grefve Johan Gabriel Oxenstjerna var född på det i vår vitterhets häfder så berömda Skenäs i Wingåker den 4 Juli 1750. Föräldrarne voro general-majoren grefve Göran Oxenstjerna af Korsholms-grenen och Sara Gyllenborg, syster till den berömda skalden Gustaf Fredrik Gyllenborg. Den unga Oxenstjernas tidigaste studier gjordes under tillsyn och ledning af den vittra Bergklint. Efter att hafva fortsatt sin bildning i Upsala ingick Oxenstjerna i kabinettet för utrikes brefvexlingen och blef derefter utnämnd till sekreterare vid svenska beskickningen i Wien. Han återkom derifrån några år efter Gustaf III:s uppstigande på thronen, hvarefter hans befordran gick hastigt. Han blef nu kammarherre, derefter andre sekreterare vid kanslipresidentsexpeditionen, riddare af Nordstjerneorden 1780 och kommendör af samma orden 1782. Öfverste kammarjunkare (en ny af Gustaf III inrättad värdighet) år 1783. Extra ordinarie ledamot af kongl. kansli-kollegium år 1785. Riksråd 1786 och förordnad att jemte riksrådet friherre Emanuel de Geer förestå kansli-presidentsembetet. Han entledigades från rådsembetet och befattningen med utrikes ärendena år 1789 samt förordnades till öfverste marskalk hos drottningen. Utnämndes till riddare

och kommendör af kongl. maj:ts orden, till ordens-kansler år 1790 och till riksmarskalk 1792. Såsom vi redan nämnt, blef han utnämnd till ledamot af Svenska Akademien vid dess stiftelse 1786. Han dog i Stockholm den 29 Juli 1818.

Konung Gustaf III blef tidigt bekant med Oxenstjerna. Under ett af Gustaf III:s många besök i Upsala såsom kronprins fästades hans uppmärksamhet på den unga Oxenstjerna, då denne på ett lysande sätt såsom respondent under Ihre försvarade en på svenska utgifven afhandling. Kronprinsen helsade den sjuttonårige kathederkämpen, efter aktens slut, med den komplimangen att han «beklagade att han icke hette Axel». Första bekantskapen bemedlades genom Oxenstjernas morbror, grefve Gyllenborg, som var kavaljer hos då varande kronprinsen. Gyllenborg berättar i sin på Upsala bibliothek förvarade handskrifna sjelfbiografi derom och om sin systersons uppfostran följande:

«Under hela tiden af min uppvaktning vid hofvet, hade jag en uppfostran mig ombetrodd, hvilken mig allena tillhörde att bevaka, uti hvilken för tillkommande tider bereddes för den prins jag uppvaktade en af dess trognaste vänner och för Gustaf III:s tidehvarf en af dess förnämsta prydnader. Den unga Jan Gabriel Oxenstjernas uppfostran var mig anförtrodd af dess frånvarande föräldrar och af min mor, hvars högsta förnöjelse han utgjorde under hennes ensliga vistande på Skenäs. Jag behöfde ej uppmanas dertill af annat än mitt hjerta för den behagligaste yngling, af den närmaste slägtskap mig tillhörig. Näst mitt motiv till täta resor till Skenäs att få omfamna min mor, var bevakandet af min systersons uppfostran. Jag var dervid angelägen att följa samma method som i kronprinsens blifvit följd, af hvars lyckliga verkan jag varit åsyna vittne. Jan Gabriel ålades att dagligen vid middagstiden hos min mor repetera sina lektioner, det han gjorde med ej mindre färdighet och vältalighet än den som hos kronprinsen utgjort min beundran. För att ega honom närmare i ögonsigte, förde jag honom till Stockholm, intingade honom i pension hos en fransk språkmästare, kallad Vilneuf, den förnämsta af det slag. Min uppvaktning vid hofvet lemnade mig tillfälle att vid denna tid göra den unge gref Oxenstjerna känd hos kronprinsen och äfven de yngre prinsarne, med hvilkas ålder han närmare instämde och hos hvilka han under tätare besök grundlade den vänskap, uti hvilken han i senare år fått tillfälle att sig vidare befästa.

belägenhet under denna tid var på det högsta förnöjande, såsom vavittne så väl af kronprinsens lysande framsteg, som af den unga Oxenas älskvärda uppförande och dagligen förvärfvade kunskaper.»

Den diplomatiska bana, på hvilken Oxenstjerna — ıodligen af sina bördsförhållanden — inlockades, tillsställde honom sedermera föga. Under sin vistelse ʳien synes han hafva lidit af ekonomiska bekymmer af misströstan om sin framtid, hvilken var beroende le styrande partiernas välvilja eller ogunst. Han lar detta sitt mörka lynne i ett skaldebref till sin, löjtnant C. G. Toll, hvilket är betecknande så väl den tidens partiväsen som äfven för den unga skal- s sinnesstämning, hans poetiska lynne och hans ti- ; utvecklade smidiga talang. Jag vill meddela en deraf. Det är dateradt från Wien den 21 Maj 1772, des före revolutionen, sedan, såsom författaren uppr i en not, han i tre år såsom extraordinarie förat den sjuke Chargé d'affaires Rööks syssla, och nu le derifrån hemkallas utan löfte om vidare åtanka.

Nej, på de glada bref du skrifver
Kan ej min skaldmö ge dig svar.
De toner hon med fåfäng ifver
Ur sin förstämda lyra drar,
De verser hon dig återgifver
Ta lynnet an af mina da'r.
Förlåt bekymmer dem du känner:
Du vet det arbetes besvär,
Hvari jag lefnaden förtär,
Förglömd af fosterland och vänner.
Du vet de tröga dagars längd,
I dem från alla nöjen stängd,
Och ej af någon stråle fägnad,
Som för min framtid lyser opp,
Jag, från en ungdom utan hägnad,
Möts af en ålder utan hopp.
När fordom ur min ungdoms hydda
Jag skickades i verldens famn,
Man sade mig: blif värd ditt namn,
Och lyckan skall förtjensten skydda.

Sök ej af anors rätt ett skygd
Mot egen gagnlöshet begära;
Och skapa sjelf din egen ära
Med kunskap, arbete och dygd.
O skuggor, som vår ungdom tjusa
Med edra syners milda svek,
Från ålderns rymder, sorgligt ljusa,
Hur hastigt flyr er glada lek!
Af edra målningar bedragen,
Jag trodde er. Med liflighet,
Och med ett hjerta rent som dagen,
Jag antog eder skyldighet.
Men fåfängt trodde jag mig stöda
Vid egen flit och löftens mängd:
Jag ser från nyttan af min möda
Min framtid vara utestängd;
Och inom aggets fosterländer,
Som slitas af partiers händer,
Fast mina år och håg och kall
Ej hunnit dela deras strider,
Ser jag likväl att hämnden skall
Vid mina slägters olyckstider
Begrafva mig i deras fall:
Hos makten redan tecknad vorden
Att glömskan öfverlemnad bli;
Ej mer ett barn af fosterjorden,
Men barn af ett förtryckt parti,
Som bör af lyckans mörker höljas,
Och, utstängdt från all hägnads rätt,
Skall i sitt väsen se förföljas
Ej sina fel men blott sin ätt.
Ack, om från de besvär jag röner
Af högre ämnens efterföljd,
Min födelse bland bygdens söner
Af lyckans nåd fått vara döljd!
Jag slapp min ungdom nu förtära,
Att vid dess ödens hårda skick
På hoppets altar offer bära
Af njutningarnes ögonblick
Åt ålderdomens sena ära!
Nöjd med min lott och med min tid,
Jag skötte plogen och min skära,
Och på mitt hemman njöt i frid

De skördar, dem dess tegar nära.
Med mindre kännedom af dygd
Fann jag mer oskuld i min bygd:
Jag ägde ej så många vänner,
Men vänner med pålitlighet;
Jag såg ej hvilken litenhet
Hos dem man kallar stora männer
Så ofta rår i hemlighet,
Och ej den ringes nedrighet,
Som sina rökverk för dem bränner.
Säll den, som i sin måttlighet
Till lyckans höjd ej ögat spänner;
Som, i en lugn okunnighet,
Ej menskans hjertan pröfva vet:
Han deras brott ock mindre känner.

Då såg jag ej, i skuggan närd,
Ur min fördolda hyddas tystnad,
Mitt slägte i en blodig verld
Ett rof för hämnd och ärelystnad;
Det ginge ej min forskning an
Hur våld och svaghet om hvarann
Föröda ömsom jordens riken;
Jag hörde ej det granna prat,
I misskändt namn af politiken,
Som under vänskap döljer hat.
J, som hvarannan ömsom sviken,
Förpligten, bryten och förliken!
Jag såg er ej på mordiskt vis
En värnlös grannes ägor dela,
Med folkrätts helga uttryck spela
Och vara folkens plågoris.
Jag ej den vilda frihet kände,
Mer grym än all despoters makt,
Som bland oss nedsänkt i elände
Det folk hon förr till ära bragt,
Än bäfvande, än öfvermodig,
Med ömsom gjord och bruten lag,
Af egna medborgsoffer blodig,
Men för det yttres faror svag,
Och bytande i låga själar
Vårt samhälle till hämnd och krig,
Der allt förföljer inom sig,

Att samfäldt utom sig bli trälar.
Jag såg ej med hvad dristighet
Voterarn sig på bänken sätter
Med fullmakt och okunnighet
Att döma, i sin litenhet,
Om ministèr och kabinetter;
Ej thronens helga värdighet
I ständig underdånighet
Ett ständigt mål för oförrätter;
Ej hur det så ordentligt går
Att rådets kamrar bli bebodda
Af herrar, dem man skåda får
Hvart tredje år så högstbetrodda,
Och trolösa hvart tredje år.
Jag vid ett val af statsintressen
Ej livren eller rubeln såg;
Ehvad finansplan gafs från pressen,
Kom dess system ej i min håg.
Jag hörde med organens styrka
Ej skrikarn sin omening yrka
I våra stånds församlingshus:
Af tobak yr och punschens safter,
Fördubblande sin lungas krafter
Med sjelfsvåldets och klubbens rus.
Jag såg ej mutornas förrättning,
Och ej en lärare i sta'n
Betäcka sina ränkers plan
Med namn af bibelns öfversättning.
Jag hade aldrig sett en prest
Att röfva enkors kapitaler
För domarena göra baler;
Och värden der, med hvarje gäst,
Förtärd af vin och Frynors pest,
Besöka Stockholms hospitaler;
Jag såg ej ömsom from och hård
Procentaren och gudligheten
Förena med försigtigheten
Sin själs och sina räntors vård:
Och, se'n hans ockrande bedröfvat
Hans skrämda gäldenärs person,
Med himlen qvitt för hvad han öfvat
Och med sitt samvet', som han döfvat,
Till slut med en gudaktig ton,

I runstycken åt allmoshjon,
Af hvad han hela veckan röfvat
Ge Gud hvar lördag provision.
Jag såg ej riksdagsskrifters yra
Och ej de usla skrifvande,
Af två partier, som dem styra
Betalte och föraktade.
Jag såg ej någon auktor buga,
Och ej sin sträfva hjerna truga
Att kläcka qväden i vår nejd:
Jag hörde ingen sångmö ljuga
Om sina mecenaters frejd.
Jag sträckte ändtlig ej mitt snille
Att ur det lugn, som höljde mig,
Bli vald till medlem af det gille,
Som åt Apollo helgar sig:
Och, samladt att Olympen flytta
Inom sin ordens gömda vrå,
Har namn af «ljuflighet» och «nytta»
Och saknad af dem båda två.
Jag tvunges ej så många gånger
Till skratt af våra hjeltesånger,
Och gäspning af vår komedi;
Och ej att flytta ömksamheten,
Vid svenska scenens tragedi,
Från skaldestycket till poeten,
Som mellertid för sin person,
I ruset af namnkunnigheten,
Ser templet af odödligheten
Bygdt i Mercurii recension;
Till vitter envig dristigt tagen,
Jag på Dalins och Argi graf
Ej ändtlig sett kritikens glaf
Af våra journalister dragen:
Auktorer i Apollos famn,
Som ge åt andra evigt namn,
Och sjelfva glömmas andra dagen.
Ifrån så mången vidrig bild,
Med hvad behag jag lefde skild!
Hur fredligt mina dagar fore,
Förnöjde landtman! liksom du,
Om jag en skattebonde vore,
Och ägde, fjerran från de store,

Mitt hemman och min egen fru.
I stället att min hjerna pina,
Jag finge hvila hos min Stina,
Jag åt i ro min gröt och korf.
Jag funne friden i min hydda
Och lugnet under hennes torf;
Min lefnad finge glädjen skydda;
Jag for till kyrka, ting och qvarn;
Jag täljde virket för min brasa;
Min unga hustru spunne garn;
Jag såge re'n små hjertans barn
Kring deras glada pappa rasa;
Jag spände för mitt svarta stod
Och körde tionden till presten,
Och lefde sedan nöjd med resten,
För mig tillfreds, mot andra god:
Jag gaf kaplan det bästa fåret,
Som uti hjorden kunde ses,
Och, väl förhörd i min katches,
Gick se'n till skrift en gång om året.
Jag såg min åker pryda sig
Med vårens brodd och höstens gröda.
Min frihet! jag fick njuta dig,
Och vänta, efter dagens möda,
Din (dess?) aftons tröst att löna mig.

Skalden jemför med dessa föreställda sällhetsämnen sin egen bittra verklighet; han säger:

Jag vore då som bonde rik;
Men nu är jag min fader lik,
Som han, en obemedlad herre.

Hans omständigheter neka honom lyckan att gifta sig, derföre utbrister han:

Säll den, som på ett spänstigt dun
En maka söfver in och väcker,
Som mot hans famn sitt sköte sträcker
I hymens ärliga paulun!
Men fåfängt jag med längtan tänker
På slika glada äfventyr:
När hymens boning för mig blänker,
Så ser jag ock att han är dyr.

Fordom hade hans förnäma slägt varit fri från sådana qväljande föreställningar: den hade varit rik, mycket rik, men reduktionen indrog förmögenheten:

Vår rikdom fordom afund drog;
Men när Carl Gustaf plötsligt dog
Hans stränge son (Gud fröjde själen!)
I nåder hela skatten tog.

Utom öfriga sina bekymmer erinrar sig skalden att han äfven har tre yngre bröder att draga försorg om. — Under sådana mörka föreställningar fattar poeten ändtligen det beslutet att gå i kejserlig krigstjenst för att slåss med turken:

Der vill jag, ödena till tross,
En bläckig hand i blodet väta:
Om jag är ond, så får jag träta,
Om jag är arg, så får jag slåss.
Jag går att, klädd i hjelm och pansar,
Emot den sturska janitschar,
I skydd af flägtande standar,
Förena i min segers kransar
Turbanen af en hospodar
Och några paschars vunna svansar.
Der får jag bli min egen än;
Der röfvar kristna segraren
Cirkassiska behag och pengar;
Och om han mottar några slängar,
Får han ock några ge igen.

Till lycka för skaldekonsten gjorde den kort derefter inträffade revolutionen denna heroiska föresats om intet, öppnade för skalden en helt annan bana, och satte honom i åtnjutande af både «behag och pengar», ehuru ej de förra af det cirkassiska slaget, och de senare, thy värr! nog sparsamt.

Atterbom anmärker den nära skyldskapen mellan Creutz' och Oxenstjernas poetiska lynnen; «men», säger han *), «ytligare bildad än Creutz, var Oxenstjerna (så-

*) Siare och Skalder, 2:dra uppl., III: 258.

som det tyckes) i den antika vitterheten endast flyktigt bevandrad, helt och hållet af fransyska författare uppnärd, med den tyska litteraturen alldeles obekant, och kännande de öfriga ny-europeiska blott ofullständigt; desto fogsammare i allo efter sin konungs smak, som egentligen fullbordade hans uppfostran, blef han någonting både mindre och mera än Camillas sångare. I allmänhet skulle vårt omdöme öfver Oxenstjernas poesi kunna uttryckas ungefär så: han är en skald, mindre kraftig och djup än mild och öm; behagfull, men äfven behaglysten och gerna ståtande; ofta qvick, oftare sentimental (stundom intill trånmatthet) och halfmelankoliskt glädtig; lysande, ett slags briljanterad Creutz, med yppigare färger, men merendels vekare ton och undulerande konturer; mera målare än uppfinnare; mera kolorist än tecknare; i planaläggning underlägsen både Creutz och Gyllenborg; mindre innerlig än den förre, mindre manligt allvarlig än den senare, men öfverträffande den ena i glans, den andra i böjlighet, värma och klang, begge i prakt; rikare på känslor och bildspel än på tankar och fasta former; i tankarnes art oftare genomskinlig, blänkande, fin, uddig, än originell, hög och dristig; i sin känslostämning vidt och eldigt omfamnande, mera sällan genomträngande; mäktigare i den yttre naturens skildring än i den inres; dock ägande toner äfven för denna, när (hvilket ofta sker) hans diktning blir ännu skönare genom det subjektiva framträdandet af skaldens person, än genom föremålens egen skönhet. Det är toner, som då klinga omedelbart fram ur hans vackra hjerta — särdeles när han anslår ömhetens, saknadens och längtans strängar: de ljuda då så skärt och röra så huldt, att man blott hos Lidner, Kellgren och Franzén träffar liknande. Det är enkannerligen sådana, som gifva själen åt de luftigt-allegoriska transparent-taflor, i hvilka han älskar att parallelisera naturens och andens lif, eller måla den förras

företeelser och förändringar såsom den senares bildliga motsvarigheter; det är i främsta rummet sådana, som rädda den beskrifvande skaldekonst, hvars förnämsta representant i Gustafs tidehvarf han är, från missödet att i sitt hela urarta till ett slösaktigt grannlåtsglitter, ytterst skimmerrikt, men kallt och under all sin mångfärg enformigt. Vi säga: «i sitt hela»: ty styckevis förekomma dylika urartningar; men bakom dem qväller alltid en oskuldsfrom skönhetsglädje, hvars ovilkorliga känsloflöden snart åter öfversvalla siraterna och ånyo upplifva målningen. Anmärkas kan, såsom något hos honom eget, på en gång denna oskuld och denna lust att ständigt vara grann; men också bär hos honom sjelfva detta begär lika mycken pregel af ett lifligt natursinnes barnfröjd, som af hofmannens elegans och praktlystnad. Oxenstjerna är i sjelfva verket, före Tegnér, den präktigaste af alla svenska skalder, och visserligen sker ofta nog att hans sångmö, icke nöjd att endast smycka sig med blommor och juveler, kläder sig från hufvud till fot i rosor och ädelstenar».

Oxenstjernas omfångsrikaste och äfven mest berömda poetiska arbeten äro «Dagens Stunder» och «Skördarne», båda två didaktiska idyller i den tidens smak. De ansluta sig i afseende på innehåll och tonart till Gyllenborgs «Årstiderna». Enligt all sund konst-theori hörer detta slags diktkonst icke till poesiens begreppsmässigt utvecklade arter, utan sluter sig till dem såsom ett slags bihang eller afart. Visserligen söker Tegnér, i minnestalet öfver Oxenstjerna, att försvara den beskrifvande poesien genom dess frändskap med landskapsmålningen, hvars konstvärde man ej vill underkänna; men redan Lessing har ådagalagt att poesi är poesi och målarkonst är målarkonst, att hvardera rörer sig inom sin sfer efter sina egna lagar, och att lika litet som målarkonsten kan framställa en succession af handlingar och tillstånd, lika litet kan poesien skildra en samtidig-

het af sådana med något slags fullständighet utan att trötta uppmärksamheten. Ty den massa detaljer, som endast den sinnliga åskådningen kan sammanhålla i en totalbild, måste förvirras och efterhand utplånas, om de, den ena efter den andra, skola af poesien framplockas för föreställningen, hvilken ej kan emottaga en följande utan att släppa den föregående. Derföre tillhörer naturbeskrifningen poesien endast såsom ett appendix till den menskliga handlingen eller tillståndet, hvilka den dock kan kraftigt bidraga att till karakter och skaplynne belysa och förklara, liksom den äfven tjenar att hos läsaren eller åhöraren väcka den rätta stämning, i hvilken han bör emottaga skildringen af den handling, som försiggår inom en sådan omgifning. Vill den beskrifvande poesien åter gälla i och för sig sjelf, så kommer den att se ut såsom en artistiskt utarbetad ram, i hvilken det väsentliga, nemligen taflan, fattas. I det dunkla medvetandet af denna beskrifningens otillräcklighet, hafva också de flesta beskrifvande poeter i sina idylliska teckningar inflätat små menskliga handlingar, hvilka likväl såsom staffaget på landskapsstycket behandlas såsom något sekundärt och ovigtigt. I afseende härpå gör Tegnér en ganska fin anmärkning i sin kritik af Oxenstjernas «Skördarne», med anledning af den lilla kärleksintrig, som är inflätad i detta poem, till hvilken vi torde återkomma. Emellertid — allt godt som kan sägas om denna diktart, allt hvad man kan göra för att rättfärdiga eller ursäkta den, har Tegnér gjort och påett mästerligt sätt. Allt hvad han säger är också sannt; men det värsta är att det kan sägas med mera skäl till försvar för landskapsmålningen, som ej behöfver försvaras, än för landskapsdiktningen. I alla fall förtjenar det att höras:

«Att den lefvande naturen», säger Tegnér, «och i synnerhet den menskliga, utgör konstens högsta föremål, är onekligt. För mensklig konst är naturligtvis menniskan sjelf det högsta, nemligen menniskogestalten för den

bildande konstnären och menniskans inre natur för skalden. Den döda naturen deremot är visserligen icke något ämne för konsten, så vida hon nemligen äfven under konstnärens händer fortfar att vara död. Men deri ligger just konstens hemlighet, att hon väcker den döda och gjuter lif i den stelnade massan. För konstnären gifves egentligen ingen död natur. Hon är ej död, utan hon sofver. Lik den förtrollade prinsessan i fé-sagorna, slumrar hon i skogarnes djup, till dess befriaren kommer med sin talisman och löser förtrollningen. Under lätta täcken sofver en själ i materien. Materien är sjelf för konstnären ingenting annat än den fängslade anden. Derföre är för honom den yttre naturen blott en stor allegori öfver den inre, sinneverlden en urgammal hieroglyf öfver menskligheten. Icke hvad föremålet är utan hvad det betyder, visar oss konsten; det är icke tingens kropp, utan deras själ, som hon målar. Just i förmågan att se och framställa denna själ, detta inre lif hos tingen, består landskapsmålarens och den beskrifvande skaldens konst. Hon är en fysiognomik öfver naturen, som fattar och uttyder de stumma dragen. Endast på detta sätt bringas den yttre verlden i ett poetiskt förhållande till den inre, till menniskan; i stora symboler uttrycker naturen menskliga känslor, menskliga idéer, och till en anderöst ur djupet förvandlas den döda bokstafven på dess yta.»

Det skulle, enligt detta, vara så väl den beskrifvande skaldens som landskapsmålarens uppgift att framställa själen, det inre lifvet hos (de yttre) tingen. Men den väsentliga skillnaden mellan bådas konst ligger deri, att då landskapsmålaren åskådliggör denna själ, detta lif, derigenom att han idealiserar föremålet, att han framställer det, fritt från alla tillfälligheter, i dess rena form och, ehuru det sjelft är ett individuum, såsom typ för det allmänna slägte det tillhör: så förmår den beskrifvande skalden åstadkomma detta endast genom en omskrifning eller beskrifning, hvarigenom han förklarar tingets betydelse, då naturligvis dettas inre själ ställes bredvid detsamma, såsom en särskild gerning, i stället för att på en gång uppenbara sig i och genom detsamma. Häraf är klart, att det symboliska i naturen i senare fallet måste framställa sig såsom en följd af en förutgången reflexionsprocess så väl hos skalden som hos läsaren, då det deremot i målarkonsten med ens framträder såsom omedelbar åskådning så väl hos konstnären som hos betraktaren.

«Att grefve Oxenstjerna sjelf», fortfar Tegnér, «betraktat sin dikt på detta sätt, det bevisar, utom dikten sjelf, äfven hans yttrande i det korta företalet. Det heter der, att hans afsigt ingalunda varit att inskränka sig till blotta beskrifningar, utan att teckna naturens förändringar i de synpunkter, under hvilka de, såsom afbilder af vår egen ombytlighet, röja sig för den betraktande, och tala till hjertat likasom till ögat. För en sådan afsigt var också ämnet af «Dagens stunder» ett lyckligt val. Ty väl är dagen med sina omvexlingar en träffande bild af hela det menskliga lifvet. Från den första späda morgonlysningen ända till skymningen, till tystnaden och natten, som med de eviga stjernorna blickar ned öfver grafven, gifves det i sanning ingen af dagens tider, som icke förebildar menniskans särskilda åldrar och omvexlingar; och öfver det förgängliga lifvets text predikar hvarje qväll den bergade solen.» — — —

«Det är en gammal sägen inom konstläran, att konsten endast är en efterbildning af naturen. Detta är också utan tvifvel rigtigt, så vida man dermed förstår naturen i sin idé, icke i verkligheten. Ty hvarken målarens eller skaldens konst är ett blott inventarium öfver naturen; hon afskrifver ej verkligheten utan hon förädlar den; hon är till sitt innersta väsen en realiserad optimism, ett förklaradt verldssystem, en transfiguration af menskligheten och naturen. Derföre igenkänner man i hvarje äkta konstverk väl föremålet sjelft, men föremålet sedt i en egen högre dager, sålunda som det afspeglat sig i konstnärens själ. Häraf kommer det, att ett individuellt tycke af konstnären sjelf alltid åtföljer hans framställning äfven af det bekantaste föremål. Lik konungen präglar han intet annat mynt än det som bär hans egen bild. Sålunda hade grefve Oxenstjerna ett eget sätt att betrakta den nordiska naturen. Det undföll honom ingen af dess egenheter, men de framskymta i hans målning, om jag så får uttrycka mig, liksom genom ett silfverskir. Det är väl den svenska landtbygden, det är väl Vingåkers frejdade trakter, med sina sjöar och lunder, som man igenkänner; men morgonrodnaden hvilar alltjemt öfver den förklarade nejden: der ligger ett rosenskimmer öfver det hela, som påminner om en sydligare himmel; det är som gräset vore friskare, luften varmare och himlen mera blå. Man tror sig vara, icke i det kulna norden, utan i ett nationaliseradt Eldorado, fullt af glans och herrlighet.»

Allt detta är lika sannt som det är klart och skönt uttryckt; men om denna sanning gäller om konstens sätt i allmänhet att efterbilda naturen, så lärer det likväl svårligen kunna gälla såsom ett försvar för den naturbeskrifvande poesien i vanlig mening; ty det är poesiens uppgift att i idealiserad bild framställa icke den yttre naturen i dess mångfald af gestalter, utan den

naturen, individen, menniskan i dess mångfald af
ıdringar.

De stycken af denna dikt, som med rätta företrädes-
äro berömda för sin skönhet, äro målningarne af
ɔpgången i den första sången, af nattens inbrytande
:n tredje, och hela den fjerde sången, i hvilken
ten firas, hvilken enhälligt förklaras för den bästa;
vid jag likväl för min del vill undantaga det lärda
ɔnomiska inventarium öfver stjernbilderna. Den an-
sången, som besjunger Middagen, anses för den
taste, likasom skalden sjelf kännt sig öfverväldigad af
middagsqvalm, som han beskrifver. Början af den
na hymnen till Solen i första sången kan läsas i
erboms Siare och Skalder. Jag lånar ur fortsättnin-
af samma sång teckningen af naturens uppvaknande
an solen gått upp:

Ur sömnens tvång naturen frälsad
Likväl i stillhet hvilar än.
Af inga ljud är dagen helsad,
Ej vädret fått sin fart igen.
Nyss väckt hon än i tysthet njuter
Den kraft sig i dess sköte gjuter
Af morgonstundens friska flägt;
Och innan middagssolens värma
Emot dess eldar, som sig närma,
Tycks hopdra lifvets andedrägt.

Så dagarne sig äfven bilda
Af menskans första oskuldstid,
Som, från begärets stormar skilda,
Förena njutningar och frid.
I lifvets morgon, der hon danas,
Hon känner sina sinnen manas
Af milda lustars välde blott;
Säll i sin växande förmåga,
Med hjertats värma utan låga
Och nöjet utan åtråns brott.

Men dagen snart ur dvalan lockar,
Bland jordens stillhet, glädjens sång,
Som, vaknande med luftens flockar,
I skogen uppstäms på en gång.
Med frihet tolken nöjets qväden!
Och när J qvittren mellan träden,
Der skuggan kring er boning rår,
Låt kärleken er stämma lifva,
Och kärleken det samljud blifva,
Som först till Selis öra når.

Dömd mellertid att suckar draga
Bland sina likars muntra lek,
Man hör den sorgsna dufvan klaga
Från toppen af en torkad ek.
Allena mellan klippors säten,
Hon tröttar echos ledsna läten
Att svara mot dess jemmerskri.
Hvad är som hennes dagar tvingar?
Hon älska kan och hon har vingar:
Hvad dröjer hon att lycklig bli?

Sitt bo hon i en klippa tränger,
Som, krönt af nordens mörka tall,
Sin hjessa öfver djupet hänger
Och hotar Äge med sitt fall.
Dess höga spets mot ljuset strider,
Förlängda skuggor vidsträckt sprider,
Och lägst vid vattnets lugna bryn
I dubbla skogar sig förbyter:
Den ena ner till afgrund flyter,
Den andra gömmer sig i skyn.

Ur dessa berg, som svalkan skyla,
Flyr, lekande, en hastig flägt,
Som gjuter nattens sista kyla
I värmans första andedrägt,
Än purpurstänkta skyar jägtar,
Än sädens vågor kullrigt flägtar,
Än smyger kring en uddes land
Och vattnets glas i flygten krusar,
Hvars runda bölja sakta brusar
Och somnar mot en vassig strand.

Med vingar, som på luften simma,
Han än kring horisontens fjell
Förskingrar, hviftande, den dimma,
Som sträcktes af den våta qväll;
Än hennes tunna däfnad sänker,
Som med ett doftadt regn sig stänker,
Af solen i sitt fall förgyldt;
Och knappt till gräsets toppar hinner,
Der hon som strödda stjernor brinner
I blomstrens skålar, dem hon fyllt.

Kring deras välluktrika kalkar
Och blomningen af lindars rad
Han pustar till den strand han svalkar
Den svärm, som skattar örtrens blad.
Utaf ett bi hvar väppling svigtar,
Som ur dess sköt sin samling riktar,
När sommarfoglars prydda tropp
Med färgers glans i luften svingar:
Liksom om Flora lånat vingar
Åt blomstren, dem hon ammat opp.

Hvad pensel färgar dessa stränder?
Månn' han, till sommarns ärestod,
Blef doppad af gudinnans händer
I morgonrodnans gyllne flod?
Månn' hit, i fältets prakt betagen,
Af Junos foglar Iris dragen
På regnets båga stigit ner,
Och öfver grönskan, den hon målar,
På gräset bredt sitt skärp af strålar,
Som alla färgers brytning ger?

Man har redan här ett bevis på den starka bild-, hvarmed Oxenstjerna utstyrde sina svenska naturngar, så att de med detta «rosenskimmer, som på-:r om en sydligare himmel», snarare se ut såsom ingar af ett italienskt landskap med dess rika färgingar. Berömd är äfven målningen af solens ned- i tredje sången:

Hvad är den ro, den stillhet, jorden äger?
Den lätta flägt, som väcker löfvets sus?

Med glesa flor, som hölja skogens läger,
Hvad okänd hand har dunklat dagens ljus?
Hvad är den frid, som verlden innesluter,
Som mig sin makt med vänlig känsla ter,
Hvars andedrägt, med svalkan, den hon gjuter,
Åt oron lugn, åt hjertat glömska ger?

Du aftonstund, det var din makt jag kände,
Din milda luft, hvars anda omger mig,
Se'n från sin höjd den sol, som jorden brände,
I lutad gång mot vestern sänker sig.
Liksom det ljus, hvaraf hon sjelf bestrålas,
Ej skådas kan, men i sin allmakt målas,
Så jordens syn förgäfves lyftes opp
Mot solens eld i höjden af dess lopp.

Med mildradt sken hon möter nu vårt öga
Och lika stor i mera lindrig makt
Hon ger, i det hon nedgår från det höga,
Naturen lof att skåda hennes prakt:
Den lågas djup, som, tömd af inga tider,
Är verldens själ, der hon sitt intryck sprider,
Åt allt ger lif och aldrig sig förtär,
Förnyar allt och sjelf densamma är.
Dess rena bloss en stilla klarhet röjer,
Ett vågigt sken sig om dess rundel böjer
Och likt en blixt, som flammar kring dess ring,
Dess hvita glob med strålar fattar kring.
Der himlens hvalf och hafvet sammanflyta,
En duk af eld tycks hölja vattnets yta,
På deras gräns re'n Thetis bölja bär
Den gyllne bädd, dit solen väntad är,
Bland tunna moln, som kring dess läger flyta.
Emellan dem hon, ömsom sedd och skymd,
Med purpurns glans än ljusa massor fyller,
Än med sin eld en mörkblå sky förgyller,
Än strålar fritt kring horisontens rymd,
Der qvällens luft från stranden, der han hviftar
En flägt, som knappt i vassens bugning röjs,
Safir och eld på vågens spetsar skiftar,
Som vid hans fart i långsam vägning höjs.
Men när som mest vid nedergången tändes
Ett sken, hvars glans gör vestra himlen klar,

Den skymning, som från österns portar sändes,
En skuggig kant kring ljusets tafla drar.

Emellertid re'n aftontimmans väder
Med ökad kraft i värmens fotspår träder.
De blomster, som vid middagssolens höjd
Sin hjessa sänkt, mot jorden mattadt böjd,
Att dra den luft, som deras sköten svalkar,
Emot dess flägt nu lyfter sina kalkar;
Och deras lukt, ur öppna blads förvar,
Kring fältens vidd på vädrens vingar far.
Så aftonen med skuggans förbud flyger
Och, samlande den vallmo natten strör,
Han hvilans håg i djurens känsla smyger
Och sömnens väg till jorden banad gör.
Re'n tystnaden har öfverhöljt den skara,
Hvars glada sång Silvaners lunder rört;
Och skogens hägn i gömda skjul bevara
Den fogelflock, hvars samljud dagen hört.
I Floras fjät ej mera fjäriln ilar:
Af nöjen trött, bland hvilkas val han lekt,
Hvad lycklig lott! han nu med vällust hvilar
I blommans famn, den han om dagen smekt.

Äfven den elegiska teckningen af nattens ankomst ıma sång har vunnit Atterboms synnerliga bifall. ı skalden målat naturens dödskyla under inflytanıf natten, med dess tunga dimmor och dess våta tillämpar han sin målning på mensklighetens alla öde:

Du menskighet, hvars öden visas mig,
Så ser jag ock din afton måla sig.
Hvar är den fröjd din glada morgon njutit?
Den eld, hvars kraft vid början af din dag
Har med din blod i friska ådror flutit?
De tårars flod, dem du af ömhet gjutit,
Och det begär, som gaf dig först sin lag?
Hvar är det mod, den styrka, de behag,
Det snilles makt, hvaraf din middag skrutit?
Allt lemnar dig . . . . . .

Såsom jag redan nämnt, är man ense om att tillerkänna den fjerde sången öfver Natten företrädet framför de öfriga. Med afseende på denna sång utbrister Tegnér med inspirerad vältalighet: «Äfven i dikten är natten dagens krona. Hvilken tafla, som omfattar himmel och jord, hur mörk och dock hur präktig! huru lätta och genomskinliga alla dess gestalter! I början den hulda sömnen, som vaggar jorden till ro, och de fladdrande drömmarne midt uti det präktiga månskensstycket, och till slutet grafvarne, hvarur djupa, klagande röster uppstiga! Dessa dystra, högtidliga ljud tillhöra blott andestunden. Det är som hörde man på afstånd brusningen af underjordens floder eller slagen af den förbiflygande dödsengelns vingar.»

Skaldens språk har i denna sång en oafbrutet högtidlig och majestätisk hållning, hvilken väl lämpar sig efter det höga ämne, som han beskrifver. Ehuru Atterbom upptagit flera och vidlyftiga utdrag ur detta praktstycke, kan jag likväl icke underlåta att meddela en profbit deraf, hvartill jag väljer den månskenstafla, om hvilken Tegnér i nyss anförda citat talar. Sedan skalden egnat några strofer åt en skildring af norrskenet, fortfar han:

Snart för ett stilla ljus det lätta sken försvinner:
Liksom ur skogens vård i höjden månen hinner
Bland genomlysta moln, som öppnas kring dess klot.
I rymden, der hans makt en härmad dagning målar,
Ett fält af mörk safir, betäckt af nya strålar,
Hans intåg tar emot.

Än med det lånta ljus hans rundnings fyllnad tänder,
Han under trädens skjul en mattad klarhet sänder,
Som villas i sitt lopp och mellan löfvet dör,
Och än hans fria sken, der skuggor dem ej bryta,
Som en försilfrad duk på vattnens speglar flyta,
Dem ingen ilning rör.

Men fåfängt vid hans bloss min åsyn kusten följer.
Dess längd mig undanflyr och sig i skymning döljer

Mot moln, som hvila sig på strandens hvita berg,
I utsigt, längd och rum, der allt om visshet felar,
Det hela röjes blott, men blandar sina delar
I svag och lika färg.

Kring sjöar, haf och berg, och fält och hedars öcken,
Bland ljus och skuggors strid och bleka dimmors töcken,
Allt höjes rysligt stort med obekanta drag:
Min syn, som öfverallt af villor stängs och motas,
I en förställd natur med falska bilder hotas
Vid en förförisk dag.

Hon fåfängt lyses opp. Det sken sig maktlöst höjer
Ej lifvar hennes bild, ej dagens målning röjer,
En hvithet, jemn och kall, hans skiften öfverdrar.
Så, när i dödens famn man ser en skönhet härjad,
Af alla blommors glans, hvarmed dess hy var färgad,
Är liljan ensam qvar.

Sin makt vid månens ljus en hemlig oro sträcker,
Och tankens strödda kraft och hjertats känsla väcker,
Som, enslig, öm och djup, församlas på en gång.
Han hör ej glädjens ljud sin stillhets timmar störa,
Och kärlek blott och sorg till vittne honom göra
Af deras blyga sång.

Från hvilans sötma skild och för bekymret vaknad,
När allt får smaka frid, du klagar, trogna saknad!
Med ömhet fästad än vid din försvunna lott.
I nattens tystnad van att dina tårar gjuta,
Du bär dem åter dit: den tröst du än kan njuta
Är deras frihet blott.

Med dig i samma sken förborgadt snillet vakar,
När ömsom från en krets, hvars löjen det försakar,
Det söker visheten, i nattens tystnad lärd,
Och ömsom i en flygt, som sig ej låter styra,
Förtjusadt genomfar med sånggudinnans lyra
Inbillningarnes verld, o. s. v.

Skalden tecknar nu i dystra färger midnattstimmans
r, de brott, som under dess mörker begås, de skug-
, som derunder uppträda ur grafvarnes djup, för att
ka skådeplatserna för sina sorger, sina illgerningar,

sina fröjder. I sammanhang härmed egnar skalden berömda minnesgården åt sin aflidne vän Stenbock. står vid kyrkogården:

Det är ej nattens skräck, som här sitt hemvist tager.
Den dunkla ensamhet, som tanken sammandrager,
En lindrig oro blott, en håg till tårar ger.
Liksom af väsens hand, dem ögat icke finner,
En tryckning hjertat rör, en ömhet känslan hinner,
Hvars ämnen hon ej ser.

J skuggor, som er sorg för mörkrets timmar klagen!
Som flyn ur grafvens djup och frukten skåda dagen!
Törhända detta hägn ger edert sällskap frid.
Är det er matta suck, som mig på vädret räcker,
Er lätta sväfnings flägt, som löfvets darrning väcker,
Vid jordens midnattstid?

Månn' vänskapen till mig af eder någon leder?
Månn' han min sorg begär? månn' någon finns bland eder,
Som kännt igen min röst och sväfvar i min famn?
Ack, sjelf jag ock en gång bland eder tysta skara
Skall sucka kring en vän och i dess hjerta svara
På mitt begråtna namn!

Mitt öga, fördt af er, i skenets matta strimma
Ser vid en kyrkas torn ett kors mot månen glimma
På kupan af ett tak, som hvilar på en graf.
Jag känner denna graf: jag har dess boning slutit,
Och af de tårars gärd, min långa saknad gjutit,
Jag der de första gaf.

Det är Stenbocks graf. Här följer invokationer hans skugga:

O Stenbock! till ditt lugn jag ej som främling länder.
Hit bar jag sjelf ditt stoft med samma trogna händer,
I dem ditt hufvud sönk mot min bestörta famn;
Här svor jag dig en sorg, som aldrig flyr mitt sinne,
Och vitsord åt din dygd, och kärlek åt ditt minne,
Och sånger åt ditt namn.

Hör den bekanta röst, hvars ljud dig åter söka;
Och från de sällas krets, den du har gått att öka,

Igenkänn vid din graf ännu densamma vän,
Som tröstade ditt slut, din sista vanmakt skötte,
Hvars blick den sista var, den dina blickar mötte
Inom förgängelsen.

Kom åter i min famn. Stig upp ur tystna'ns sköte.
Blif synlig. Tag en bild. Mitt hjerta vid ditt möte,
Ehur förbytt du är, ändå skall känna dig.
Förgäfves med mitt rop jag tröttar hvilans stunder:
Ur evighetens natt med inga nya under
Du återskänkes mig.

Hvad? skulle jag på nytt din åsyn än begära?
Jag se din fria själ de kedjor åter bära,
Som fäst vid stoftets tyngd odödlighetens ätt?
Var lycklig: smaka frid; vid målet, dit du länder,
Tag i ditt ursprungs sköt af evighetens händer
Din återvunna rätt, o. s. v.

I företalet till sitt stora poem «Skördarne» uttalar skalden sin åsigt om den art af skaldekonst, som denna dikt tillhör. «Om någonsin», säger han, «skaldekonsten kunde smickra sig, att från de blott angenäma vetenskaperna upphöjas bland de nyttiga, är det då, när hon, i förening med tidehvarfvets bemödande, lånar sin prydnad åt dess upplysning och behagens drägt åt sanningen. Länge hade menniskan, bland krigets och ärelystnadens fördomar, sökt den lycka hon blott i naturens känslor var ämnad att njuta; tills ändtligen, tröttad af sina misstag, hon lärde att finna mer förmån af en förbättrad jord än af en underkufvad, mer värde i plogens eröfringar än i svärdets.» Åt denna sin rent didaktiska theori gifver skalden likväl i det följande någon modifikation. «I de taflor», säger han, «som skaldekonsten visar af jordens odling och prydnad, antog hon likväl ej den pligt att följa med noghet konstens rön och utstaka dess reglor, dem hon öfverlemnar åt erfarenheten och vetenskapen. Ämnad att röra snarare än undervisa, ta-

lar hon för hjertat mer än för kunskapen och målar naturens känslor mer än dess lagar. Än var kanhända aldrig någon åker anlagd eller någon trägård sirad efter Georgikernas och De Lille's föreskrifter; men ingen, hvars själ föddes med känsla, har ännu läst eller skall läsa deras sånger, utan att älska mer sina likar, dygden och oskulden, och utan att hemligt sucka till den sällhet de måla.»

Att emellertid föreställningen af det didaktiska, såsom något väsentligen ingående i hans dikt, fortfor att föresväfva skalden, synes redan i början af första sången der han sjunger:

Om ej i templets vård mig minnets döttrar flytta,
Skall än mitt namn bli qvar i mina likars nytta.

Tegnér har i sitt inträdestal i Svenska Akademien egnat denna didaktiska idyll en förträfflig kritik, som helt och hållet uttömmer sitt ämne.

«Skördarne», säger han, «förhålla sig till Dagens Stunder ungefär som sommaren till en sommardag. Ty en lärodikt äro Skördarne ingalunda, åtminstone icke i den bemärkelse man vanligen tager ordet. I hvarje lärodikt, ehuru i öfrigt olika till uppställning och utförande, ligger dock alltid ett system af allmänna grundsatser och sanningar till grund för hela den poetiska kompositionen; och skaldens problem är i detta fall väsentligen att med poetisk frihet sammanbinda och framställa dem. I detta afseende äro Virgilii Georgica ett med rätta beundradt mästerverk. Men i Skördarne förekommer det didaktiska blott tillfälligtvis och episodiskt, och der föreskriften mera bestämdt framträder, såsom i åttonde sången, den jag ville kalla en poetik öfver den yttre naturen, har hon äfven en helt annan afsigt än den man vanligtvis tillägger lärodikten. Jag skulle ej hafva nämnt denna omständighet, som i sig sjelf kan vara likgiltig, om jag icke med förundran hört mången som envisades, att i Skördarne se en svensk georgik, och således från början betraktade dikten ur en alldeles förvänd synpunkt. — Alltså, icke en lärodikt äro Skördarne och böra ej som en sådan bedömmas. Men väl äro de en stor, outsägligt rik landskapsmålning, hvars innehåll är den svenska naturen, hvars ram är den nordiska himmelen. Vill man nödvändigt benämna dem med ett käudt namn, skulle jag heldst vilja kalla dem en stor beskrifvande idyll. Idylliska äro deruti icke blott enskilda drag och målningar, utan äfven sjelfva hufvudinnehållet och grundtonen i hela framställningen. Ty idylliskt är allt det, som påminner om den önskan, som slumrar i djupet af hvarje oförderfvadt hjerta, att en

gång från kulturens och förkonstlingens plågor återvända till ett enklare och naturligare tillstånd. Det är det förlorade paradiset, som menniskan söker, och skalden förlägger det vanligtvis på landsbygden, der menskligheten ännu i hans ögon leker såsom barn vid naturens barm; ty landet är konstens, liksom barndomen är lifvets, idyll. Genom en lätt förklarlig' förvillelse förkläder menniskan sina önskningar till dunkla minnen; och det finnes ingen som under lifvets plågor ej någon gång framsuckat de sköna orden: «Jag, äfven jag, var i Arkadien född», ord, hvilka utgöra, om jag så får uttrycka mig, liksom inskriften öfver det menskliga hjertat. Häraf kommer väl också den förunderliga makt, som hvarje lyckad naturmålning har öfver känsliga sinnen. Det är som man deri igenkände en länge saknad hembygd; som vore de enkla gestalterna idel ungdomsvänner; alla våra barndomsminnen uppstå dervid personligen, och räcka sina små händer, och se på oss med de klara, oskyldiga ögonen. Jag underställer hvar och en, som med uppmärksamhet läst Skördarne, om icke just detta är det intryck de qvarlemna i det hela, och om det icke förekommer enhvar, som såge han fridens och oskuldens englar alltjemt framskymta mellan den höga säden.

«Skördarne äro en stor poetisk komposition, men likväl i det hela sammansatt af skiljda och liksom lösa taflor. Det är ingen egentlig handling, som sammanbinder dem; ty den fortgående skörden kan ej anses som en sådan, då skördemannen endast såsom ett kollektift begrepp framställes. Desto mera berömvärd än den konst, hvarmed skalden förstått att förena de särskilda delarne, och det inre sammanhang, som med en skenbar nödvändighet sammanknyter det hela, ifrån höbergningen i första sången ända till de landtliga bröllopen i den sista. Det är än en poetisk betraktelse, härledd ur hufvudämnet och ledande dit tillbaka; än en känsla, omedelbarligen väckt af det beskrifna föremålet och som med en naturlig öfvergång förlorar sig i ett nytt; än en berättelse framvuxen ur ämnet, liksom grenen ur sin stam, och öfverhöljd med dygdens rikaste frukter. Ingenstädes märker man en lucka, ingenstädes förekommer det som dessa taflor någonsin varit åtskiljda. Som en stor blomsterkrans ligger det hela framför oss; men tråden, som sammanhåller den, är bortgömd under de skiftande bladen. — Det bör emellertid icke nekas att denna enhet är mera skenbar än verklig. Den ligger, som den i dikter af denna art måste, egentligen i skaldens egen känsla, i hans uppfattning och behandling af ämnet, den är, med ett ord, lyrisk. Det har lyckats honom att undangömma det fragmentariska i sitt ämne: att helt och hållet upphäfva det var omöjligt. En naturlig följd häraf är det, att i Skördarne de särskilda skönheterna mera än annorstädes utgöra det helas.»

Minnestalaren fäster derefter uppmärksamheten på det goda, menniskoälskande hjerta, som i detta skaldestycke, liksom i författarens flesta öfriga af den allvar-

samma arten, förråder sig i hänförande digressioner, föranledda af ämnets beskaffenhet. När han till exempel i tredje sången talar om sädesbergningen och dervid kommer att vidröra axplockningen, ställer han till de förmögnare den rörande uppmaningen att lemna något qvar åt den fattiga,

som plockar blott att lefva,
Med fattigdomens rätt, vår rikdoms öfverlefva.

Sådana drag förekomma i nästan alla sångerna.

Utom de af de franska mönstren beroende språkorigtigheterna i denna dikt, anmärker Tegnér äfven några andra svagheter i afseende på ämnets utförande, som synas mig vara af vigt. «Dit hörer till exempel den omständigheten, att skaldens inbillning, så rik och lysande den i allmänhet är, kanske just derigenom ej alltid tillbörligen åtskiljt prydnad från grannlåt, det präktiga från det blott prålande. Hit hörer vidare att känslans ömma vekhet kanske någon gång kunde synas öfvergå till en veklighet, den mindre finkänsliga eller, om man så vill, friskare naturer kunde anse för sentimental matthet. Hit hörer slutligen den omständigheten, att skalden, hvars blick mera var rigtad på den yttre än den inre naturen, väl till fullkomlighet kunde framställa den förra, men i allmänhet lyckades mindre, då han skulle måla den senare. Häraf kommer det att den långa berättelsen om Alfred och Virgina, som, alltjemt afbruten, alltjemt återkommer i Skördarne, går som en töckengestalt genom hela poemet. Personerna deruti, liksom i episoden om Alfred och Camilla i «Dagens Stunder», kunde synas alltför allmänt, alltför flygtigt tecknade, för att väcka eller bibehålla något deltagande. Ty af alla gestalter är den menskliga den, som minst är att skämta med för konstnären. Den måste målas träffande eller utelemnas; och mången kunde tycka att i Skördarne skalden kanske gjort bättre, om han tecknat dessa figurer, liksom

landskapsmålare pläga, med bortvända ansigten.» — Detta gäller icke allenast om figurerna i Skördarne, utan äfven om figurerna i all beskrifvande poesi, hvilken alltid, med eller utan figurer, kommer att förblifva en afart eller urartning af poesi.

De mest omtyckta delarne af detta stora skaldestycke äro de flera episoder, som der förekomma. I afseende på dem är anmärkningsvärd «den konst, hvarmed de äro sammanväfda med det hela. Det märkvärdigaste härvid är den genialiska lättheten, sjelfva den organiska böjlighet, om jag så får säga, hvarmed de sluta sig både till det föregående och det efterföljande.» Så väl Tegnér som Atterbom hafva bland dessa episoder företrädesvis lofordat den i femte sången, som berättar om sjöfartens ursprung. Huru det prosaiska i denna liksom i hvarje didaktisk dikt är sammanbundet med det poetiska, ser man i det sätt, hvarpå denna episod sammanhänger med det nästföregående. Skalden talar, i sammanhang med den öfriga höstskörden, äfven om hampans inbergning, hvarvid han utbreder sig öfver den mångfaldiga nyttan af denna växt. Man nästan väntar att han äfven skall vidröra hampans användbarhet på tjufvar. Dess betydelse för sjöfarten genom de starka tåg och segel, som af densamma tillverkas, gifver honom en anledning att tala om seglingskonstens uppkomst.

Och hvem af gudar först gaf menskan detta välde?
Bland tusen vådors hot, som sig till motvärn ställde,
Hvem höjde hennes själ till den förmätna håg
Att anförtro sitt lif åt hafvens vilda våg,
Och lärde henne först, bland segrar dem hon funnit,
Den största snillet än uppå naturen vunnit?
Du var det, kärlek, du! som gaf en dödlig mod
Att på ett uppryckt träd förtro sig åt en flod,
Som ur hans häpna famn en älskarinna förde:
Du väckte hans beslut, det var din röst han hörde;
Och i en okänd fart ledsagande hans lopp,
Det var din lågas eld, som tände snillets opp.

Att nya stränder se var än den mogna tallen
Ej för ett hvässadt jern på klippans höjder fallen,
Och menniskan ännu af ekens fasta skog
Förstod ej annat bruk än frukten, den hon tog.
Ännu Astrea var för jordens drottning helsad,
När, förr'n i Pyrrhas famn bland menskor ensam frälsad,
En sammantimrad båt tog mot Deukalion,
Ditt hjerta, Eurynom, var skänkt åt Ofion.
Hon Hafvets dotter var och född till gudars välde,
Men för sin älskare sin höghets glans förställde;
Och Ofion förledd såg i en dödlig hamn
Ej den gudomlighet, som trycktes i hans famn.
Det åt sin like var han trodde dyrkan bära,
När i herdinnans drägt fördöljande sin ära
Hon mottog vid den strand, som deras vittne var,
Hans kärlek och hans ed, förnyad alla dar.

På längtans vingar förd, en dag till samma stränder
Att möta Eurynom hans kärlek återvänder.
I hvilken hisklig bild har nejden sig förbytt!
För hans bestörta syn var fältet undanflydt.
Nyss, vid en klippas fall, af jordens skakning krossad,
En ström ur hennes djup, från brutna stängsel lossad,
Har sig i floden stört och, svällande dess bädd,
Dränkt hela rymdens vidd, som grönskat kring dess brädd.
Ur hvirfveln af det skum, som fältena betäcker,
En kulle ömsom än sitt sköljda hufvud räcker,
Än syns ett lutadt träd, som brottas i sitt fall
Med öfversvimmad stam mot ständigt ökta svall.
«Hvar är du», ropar han, villfarande kring stranden,
Och äskande ett svar med rösten och med handen.
«Hvar är du, Eurynom, beskyddar himlen dig?
«Kanhända denna stund du gick att möta mig,
«Du kom att i min famn . . . . . och blef af floden fattad.
«Er skänk var då för stor, för stor min lycka skattad,
«I gudar utan nåd! att unnas mig af er!»
I samma ögonblick han henne fjerran ser
Uppå en kulles höjd af vattnets stigning hotad,
Omfamnande en alm, ännu i jorden rotad.
«Nej, fåfängt mellan oss en afgrund bredde sig,
«Jag dig ej frälsa kan, men jag kan dö med dig:
«Med dig kan jag förgås — till dig med samma bölja
«Dit vädret för mitt rop, min kropp skall äfven följa.»

Så talar Ofion, och, hänryckt och förstörd,
Att bli med strömmens fart till samma holme förd,
Ifrån en klippas höjd sig i dess hvirfvel kastar.
Han dör; men kärleken, som till hans räddning hastar,
I kronan af en ek, som följer flodens svall,
Tar honom lyckligt mot i stunden af hans fall.

Ur yrseln åter väckt, hvars tyngd hans sinnen höljde,
Förundrad Ofion med trädets simning följde,
Tills ändtligt med dess gång han nalkas holmens strand,
Som sjunker mer och mer, och der med utsträckt hand
Han hastigt Eurynom till sig i farten rycker.
Inom sin trogna famn i det han henne trycker
«Kom följ mig», säger han, «hvart ödet föra vill.
«Jag ser dig, jag är nöjd, jag hör dig åter till.
«Se gudarnes beskydd och deras under vörda!
«De tvinga böljans djup att bära trädets börda:
«Att bära den för oss. Du var det undret värd.
«En räddning väntar oss, en strand är oss beskärd.
«Emottag mellertid, då himlen oss förenar
«Den tillflykt han dig ger: min famn och dessa grenar.»

På sjelfva hafvets rymd han redan kastad är,
Och skogens fällda träd, som dem tillsamman bär,
Med menskan i sin vård för första gången flyter;
När i ett ögonblick sig ekens skapnad byter.
I rundning af en båt, som klyfver böljans lopp,
Hon vidgar ut sin stam och hennes fordna topp
Till bildning af en mast på nytt sin spira höjer:
I sammanvridna tåg hon sina qvistar böjer;
Och löfvet, som förut dess krona har betäckt,
I segel hopaväxt, rörs än af vädrets flägt.
Förundrad Ofion ser på sin älskarinna.
Uti den nymf han frälst han röjer en gudinna;
Han skådar, lysande i hennes anletsdrag,
Odödlighetens glans, som fyller dess behag.
«Kom ändtligt», säger hon, «i famnen af din maka.
«Du Hafvets dotter ser, som älskar dig tillbaka.
«Din kärlek, vägrande att öfverlefva mig,
«I dessa böljors våld har ädelt lemnat dig.
«Kom, dela öfver dem min gudom och min spira.
«Min fader nalkas oss att vår förening fira;

«Emottag af hans hand, odödelig som jag,
«Den rätt ditt mod förvärft åt menniskan i dag.»

Skalden beskrifver nu huru hafsguden uppstiger ur vågorna,

Bland böljans underdjur och Thetis' gudatropp,

och sedan han låtit denna välsigna det unga parets förening, fortfar han:

Så talar Ocean, och kring om böljans gud
I tysthet samlade att lystra till hans bud,
Najader, källor, sund, och sjöar, haf och floder
Åt menskan svärja tro och helsa deras broder.
I det han mellertid uti sin dotters hand
Förenar Ofions med evigt knutna band.
Då, nyss ur hafvet förd och på sin snäcka dragen,
Församlande kring sig de blottade Behagen
Den unge Fröja syns bland kärleksgudars tropp,
Som sväfva rundt omkring och fylla luften opp
Med spridda vingars glans, der Iris' färger glimma,
Och sålla rosor ner, som öfver vattnet simma.

Vid den täcka sjön Kolsnaren, just på gränsen af den slättbygd, som från östra Nerike fortsätter sig, ehuru i yppigare och mera vågformiga konturer, österut genom Vingåker, för att här öfvergå till det natursköna, kuperade och vattenrika landskap, som utgör hjertat af Södermanland, ligger det beryktade herresätet Skenäs. Det hade från Gyllenborgska slägten, genom Johan Gabriel Oxenstjernas moder, öfvergått till den senares familj. Intet ställe i Sverge, med undantag af Stockholms sköna omgifningar, äger en större poetisk ryktbarhet än detta herregods. Der hade Creutz, Gyllenborg och Oxenstjerna tillbringat längre eller kortare tider af sitt sångarlif; dess intagande nejder hade varit vittnen till deras lyckligaste poetiska ingifvelser, hvilka de äfven ofta genom sin utsökta täckhet hade föranledt. Sjelfva Runius på sin tid har firat detta ställe genom den fordom så bekanta visan «Vid ett berg uti en dal På det alltför sköna

:t», diktad till grefvinnan Dalberg, som då för tiden
le på Skenäs. Det är således utan mycken öfver-
:, som Oxenstjerna i sin dedikation af Skördarne till
brodren Gyllenborg utbrister:

O Skenäs, du, hvars fagra bygd,
Åt sånggudinnan alltid egnad,
Af Runii qväden åldrigt fägnad,
Emottog Creutz i samma skygd
Der Gyllenborg ännu är hägnad:
Ur obesökta skuggors famn,
Som dig för verldens åsyn dölja,
Se redan ditt bekanta namn
Med dina söners minnen följa.
Och om ej skaldens hopp bedra,
Bebodt af sångens gudamakter,
Tag in ditt rum bland Sveriges trakter
Som dess Vaucluse och Mantua.

Åt detta klassiska ställe och dess minnen har Oxen-
:rna i fjerde sången af Skördarne egnat en poetisk
lning, som hörer till de skönaste partierna i detta
:m.

Här Runius, först bland oss till sångens tempel förd,
Vid handen i sin gång af smaken ändtlig tagen,
Bevekte styrkans språk att jollra med behagen.
Här Gyllenborg, se'n han en stund bland nymfer dröjt,
Uti trumpetens klang förbytte herdens flöjt,
Och lärde ändtlig er, J fordna kämpar! dyrka
En kung, hvars underverk har öfvergått er styrka.
Här sjöng han Carl på Bält med Äges treuddsglaf;
Och sjelf det minne värd, som han sin konung gaf,
Lik hjelten, den han krönt med lagrar som ej falla,
Var utan eftersyn och lemnar den åt alla.
Och du, som i din vår i samma trakters famn
Vid nöjets altar sjöng, fördold i Atis namn!
Hvars ömhet, endast gjord att mot bekymren strida,
Af känslor här ännu ej pröfvat den att lida,
O Creutz! ack, om din vård utaf min hand en gång
Kan resas i den bygd, som hört Camillas sång,
Skall sorgen offra der bland skaldemöjors gille;

Och när af dig förgäts allt annat än ditt snille,
Skall denna boning än bli ömma sinnen kär,
Den sorgsne glömma sig och tro dig höras der,
Och älskarn Dafne se och målaren naturen.
Der skall den unga skald, i gracers armar buren
Vid foten af din graf, med vårens blommor prydd,
Din skugga kalla fram, begära ditt beskydd,
Din styrka för sin själ, ditt lugn vid lifvets smärta,
Ditt snille för sin dikt, din ömhet för sitt hjerta.

Ack, samma trakters barn och född i deras famn,
Om äfven der, med dig förenande sitt namn,
Min skaldmö dömdes värd att dina samljud öka!
Hon ej på krigets fält sin lager skulle söka,
Men sjunga jordens väl, dess bruk, dess odlingslag,
Och landet, kärleken och dygdernas behag;
Och, med den myrten krönt hon från din urna länat,
Berömma friden blott och den sitt slägte tjenat.
Då skulle vid din graf en vård bli helgad än
Åt minnet utaf din och mensklighetens vän.
Som du han älskad var och känd i dessa bygder;
Och snillet skulle der, bland medborgsmannens dygder,
Se tecknas vid sitt namn dens namn, hvars rena själ
Ej annan sällhet känt än fosterlandets väl;
Som någon gång kanske, för snar att medlen skilja,
Bedragen i sitt val, men aldrig i sin vilja,
Och tjust af alla sätt att göra menskor godt,
Till sina enda fel haft dygdens misstag blott;
Som, född med det behof medlidande att öfva,
Att söka nöden opp och ej dess orsak pröfva,
Fast sällan vedergälld af hennes tacksamhet,
Ej mäktat tröttas ut af menskors trolöshet;
Och ej försummelsen af en välgerning gråtit,
Hvars möjlighet och stund han egt och underlåtit.
I denna målnings drag, för menskligheten kär,
Hvem kände ej dess namn och såg Carl Scheffer der? O. S.

Bland Oxenstjernas smärre dikter i den allvai ma genren äro sångerna öfver Hoppet och Osku Religion de mest berömda. Mindre bifall har mött dikten om Ödet och Odet öfver Gustaf Adolfs död. böjelse för allegori och personifikationer af abst

ɔpp, som Oxenstjerna hade gemensam med många na samtida, har i allmänhet skadat hans diktkonst vanställer uttryckligen de nyssnämnda dikterna till grad, att de kunna anses nästan alldeles onjutbara vår tid. Enstaka vackra ställen förekomma likväl, n i Odet öfver Gustaf Adolfs död de ord, som skalställer till Sverge:

Du mister på en gång allt hvad du kunde mista.
Han stupar, af en ätt den största och den sista,
Hvars snillen, arf från arf, han i sitt snille bär.
Så öks en elf hvart steg hon hafvet närmre hinner,
Och när hon ändtlig sist i ocean försvinner
Hon allrabredast är.

De tappre höfvitsmän se krigets öde luta.
Att föra ut ett verk, som ingen vågar sluta,
De samfält ej förslå der Vasa ensam var.
Så dagas fästet upp af solens eld allena,
När alla stjernors ljus förgäfves sig förena
Att göra natten klar.

Äfven den så mycket klandrade lärodikten om Ödet ıar icke ställen af poetisk flygt. Skalden talar om storhets förgängelse och om de omstörtningar, som då pågingo.

Ej mera Tiberns örn med sina vingar famnar
Från capitolii spets en underkufvad jord,
Och månens vimpel höjs i Constantini hamnar
Och verldens första thron förgås med Ludvigs mord;
Hvad sekler sammanstämt att vörda
Blir mål för våldets öfvermod,
Och friheten är makt att mörda,
Och snillets fackla släcks i blod.

Se jorden knappt ett rum åt flydda furstar låna,
Och ödet, skiftande åt andra deras land,
Förstörda väldens namn för nya välden plåna
Och skrifva deras lag och gräns med blodig hand,
Af krigets dunder verlden skalla,
Och throner störtas i dess lopp,
Och spillrorna, som från dem falla,
Till andra throner resas opp.

Poemet «Oskuldens Religion» står, enligt Atterboms åsigt, högre än lärodikten om Ödet, genom sin «djufva framställning af from religionsvishet; men mera utmärker det sig dock genom sin sedliga skönhet än genom en i egentlig mening poetisk». Detta poem sluter sig till kretsen af de poetiskt religiösa utgjutelser, hvilka i början af detta århundrade vågade fira den kristna religionen, såsom en uppfostrarinna till menniskokärlek, fridsamhet, försonlighet och utöfvandet af alla menskliga dygder, — hvilka följaktligen, med förbiseende af alla dogmatiska spetsfundigheter, fattade den kristliga sedoläran såsom den kristna religionens egentliga kärna och väsentliga sanning. En sådan rationalistisk åsigt kunde naturligtvis ej länge undgå näpst af dem, som ansågo sig bättre förstå kristendomens innehåll. De strängt orthodoxas tadel har i detta afseende, såsom bekant är, drabbat äfven sådana furstar på Zion och parnassen som Tegnér och Wallin, och sjelfva den nya Psalmboken har synts dessa nya troshjeltar alltför öfverflödande på uppmuntringar till en dygdig vandel. — På Oxenstjernas tid hade man ännu lof att lägga hufvudvigten på den kristliga moralen, hvarföre också den fromma skalden utan betänkande besjöng oskuldens religion, och hans samtid utan betänkande gaf den sitt bifall:

Jag sjunger om den Gud, som, dyrkad utan häpnad,
Af oskulden är med förtröstan lydd;
Ej allmakten, med straffet väpnad,
Men allmakten, som ger beskydd;
Som, i sin storhets verk och godhet lika visad,
Åt menskan på en gång gaf sinnlighet och själ,
Att bli af dess förstånd och kärlek lika prisad
I tankens och i känslans väl.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Hvad ägde stoftets son att dig till gåfva bära,
Om icke du som skänk hans hjerta tog?
Vårt lof är intet för din ära,
Vår lycka för din mildhet nog.
Må jag då, i den krets der du befallt mig röras,

Befordra begges rätt så långt min åtgärd tål;
Och mina önskningar med vilkor endast göras
Att fylla dina föremål.

Och när jag för Dig sjelf i varelsernas rike
Ej annat har än hvad Du skänkte mig,
Låt mig få egna åt min like
Hvad jag ej kan betala dig.
För din barmhertighet låt mig din afsigt tjena.
Din höghet nekar ej den svaga menniskan,
Att i välgörande med dig den likhet läna,
Som ändligheten fatta kan.

Låt mig i hvar af oss, med samma jord till moder,
En like se med rätt till ömheten,
I hvarje lidande en broder,
I hvarje dygdens barn en vän;
I den förvillade en själ, som, fordom ämnad
Åt sanningen och Dig, kan föras dit igen,
I sjelfva brottslingen, åt dina domar lemnad,
Ett ämne till min förbön än.

Man igenkänner häri den alltomfattande mennisko-
:k, som då för tiden var den religiösa känslans all-
ıa lösen, och som fann sitt kraftigaste uttryck i det
nta «Er vårt famntag, Myriader» etc. eller i det lika
nta: «Från Nova Zemblas fjell till Ceilons brända
:, Hvarhelst en usling finns är han min vän, min
!» Man säge om detta sätt att känna — utslitet
vulgariseradt som det kan blifva — hvad man vill:
är det okristligt, ej heller är det opoetiskt. Och
ert och rörande är detta religiösa tänkesätt, när det,
m hos Oxenstjerna, upplöser sig i föresatser sådana
denna:

Tillfredsställd mellertid hvart dina bud mig mana,
Låt för din syn mig vandra lika ren,
Om ödet sprider kring min bana
Sin skymning eller sina sken.
Min dyrkan vare skänkt åt Dig och dygdens lagar,
Åt vänskapen min tro, åt olyckan min hand,
Åt visheten min håg, åt friden mina dagar,
Och lifvet åt mitt fosterland.

En sådan bön lärer icke vara ovärdig att höras, äfven om ifraren skulle anmärka, att ingen kan «vandra ren» för Guds syn.

Lyckligare är likväl Oxenstjerna i den lätta, gratiösa, halfskämtande genren, i sina *poésies fugitives*, der han förenar ett stort naturligt behag, fyndighet och qvickhet med mycken ledighet och elegans i uttrycket. Härtill kommer att hans skämt, ehuru träffande, nästan aldrig är sårande, då den hjertats godhet, som talar ur alla hans allvarsamma dikter, hos honom aldrig förnekar sig icke ens i epigrammet och satiren. Det var endast undantagsvis som han förgiftade udden af sin qvickhet, såsom i epigrammet till den sköna och lättfärdiga grefvinnan von Höpken, hvilket kan läsas hos Wieselgren. I synnerhet äro hans skaldebref fulla af qvickhet och godt lynne. Till hoffröken Maria Aurora Uggla, som var förlofvad med en officer vid Savolax regemente, skrifver han från Skenäs år 1775 bland annat följande täcka skämt:

— — — — — — — — — — — — — —

Mitt lugn är nog för mitt begär.
Tro mig att det en lycka är,
Se'n mjölk och smultron uppfyllt magen,
Få lägga sig med säkert hopp
Att aldrig ur sin sömn bli dragen,
Och veta, när man sent går opp,
Att man får lättjas hela dagen.
Jag stundom ledighetens ro
I jagt och fiske söker finna:
Än helsar jag på en herdinna,
Ung, vacker, som ni väl kan tro.
Hon har två ögon af de bästa,
En hals, som lyser som en dag,
Och armar, just af edert slag:
De unga rosor, som sig fästa
På hennes kinder, skiljas åt
Af sänkningar, der i försåt
Sig hundra små Amourer nästa.
Jag nyttjar se'n all öfrig tid

Att i beqvämlighet och frid
En hop af verser sammandikta.
De skola för er visas fram,
Och skalden kanske der till skam
En utdömd papperssamling rikta.
Jag ser båd' dem och detta bref
Och flera, dem jag välment skref,
I Finland kring kotletter lindas,
I tårtans pannor läggas ner,
Och, när ni grannfrun middag ger,
Kring skaftet af en skinka bindas.
Skall jag min sångmös foster se
I sådan landsflykt jagade,
Till Finland från Olympen vandra!
Jag vet väl att jag ej har rätt,
Min fröken, att ert tänkesätt
Så ofta och förmätet klandra.
All kärlekshåg förtjenar pris
Och ingen bör hans välde hindra.
Fru Eva sjelf i paradis,
Ehuru säll hon var och vis,
Behöfde re'n sitt hjerta lindra.
Jag vet att all filosofi
Mot honom skulle fåfäng bli.
Men sök allenast att den sälla,
Som undfick löftet af er hand,
Må sig inom vårt eget land
Nog klokt med krigsministern ställa,
Att få transport till denna strand.
Min Gud! betänk hur det vill låta,
Att den som lyst i Stockholms slott
En man i Savolax har fått
Och dermed kunnat sig belåta?
Man kunde tro att hemligt dit
Ni stal er bort som eremit
Att något ungdomsfel begråta.
Hvad förmån att få säga du
I Savolax åt fru majorskan,
Att få ge kaffe åt pastorskan
Och thé åt komministerns fru;
Att få, för hufvudstadens herrar,
En landtkapten till er amant,
Som åker i en blågrå vagn

Med bondkusk och två magra märrar;
Att se hur mamsell Warg försökt
Att göra metvurst hemma rökt
När Pommerns läckerheter tryta?
Skall ni med stekta rofvor skryta
Och af en gris med björnfett smord?
Skall, för er tunga smaklig gjord,
Champagnen sig till Lura byta;
Och skall man skrämmas i vår nord
Af vattgröt på en hofdams bord
Och paltar i en frökens gryta?
Allt kan ju hjelpas innan kort,
Den saken rör oss alla nära.
Förhjelp er fästman till transport
Och gift er sedan, Gud till ära.

Mest berömd bland Oxenstjernas skämtsamm ter är hans Disa. Tiden var ännu icke inne at aktningsfullt allvar behandla den romantiska saga lånade sig ännu helst åt den skämtande ironiska be lingen i Wielands lekande manér. Så uppfattade Oxenstjerna de gamla nationella fablerna, vid hvill omöjligen kunde hålla sig allvarsam, ehuru «Af beckens Atlantica Han redan från sin barndom Att intet land kan djerfhet ha Att täfla med vår i värde». Jag förutsätter att sagan om Disa är huru vid tillfälle af en svår hungersnöd halfva b ningen skulle uppoffras för att frälsa den andra h och huru, enligt gudasvaret, detta hårda vilkor skulle kunna undvikas derigenom att en jungfru s för att gifva konungen sina råd, komma till S «hvarken ridande eller åkande, hvarken i ny eller n hvarken klädd eller oklädd». Den muntra dikt Oxenstjerna byggt på detta urgamla ämne, har f af ett skaldebref till hans slägtinge, fru Printzens dåvarande egarinnan af det Wengarn, der, enlig gan, Disa skulle hafva bott. Det mest intagande tiet i denna behagfulla dikt är utan tvifvel det, de sas uttåg från Wengarn beskrifves. Men hela st

lltigenom ytterst behagfullt. «Jag kan aldrig betrakta
, säger Tegnér, «utan att tro mig se poesiens gratie,
med skälmska blickar och grop i kinden dansar
onligen framför mig.» — Om Disas toilett och af-
från Wengarn gör skalden följande beskrifning,
är så mycket mera komisk, som han öfverflyttar alla
lerna föreställningar om det skickliga på den gamla
;unakungens hof.

Af denna tidens anekdoter
Man finner väl att smädelsen,
Hvars arghet aldrig underlåter
Att lömskt förfölja oskulden,
Försökte sprida ut att Disa
Blef mer till detta storverk böjd
Af hågen att sin skönhet visa
I all dess glans för verlden röjd,
Än af att låta honom prisa
Sitt ädelmod och snilles höjd.
Så gjuter afunden sin galla!
Men om man blott med billighet
För tankarna vill återkalla
Hvad strider af medlidenhet,
Patriotism och blygsamhet,
Ha måst hos henne förefalla,
När från sin slutna jungfrubur,
Halfnaken på en öppen cour,
Hon skulle visa sig för alla;
Emellan skämtets oförrätt,
Glasögonen utaf matroner,
Och ungersvennernas lorgnett,
Och alla kungliga personer;
Så bör man ändtligen förstå
Att, huru långt man ock må gå
Uti koketteriets lära,
Skall sådan dristighet ändå
Oändeligen kosta på
En flicka som har någon ära:
Och att, när hon likväl förmått
Till sådant våld sin känsla bringa,
Så är det sjelfva dygden blott,
Som kan en sådan seger tvinga.

Och sägen ändtlig sjelfva, ni,
Förfäkterskor af ärbarheten!
Hvad nytta hade menskligheten
Väl haft af all er modesti,
När offrets dag var redan nära
Och kungen svor, gudaktigt rädd,
Att om ej någon jungfru, klädd
Som gudasvaren det begära,
Till honom kom att förbön bära,
Så skulle domen fyllas opp
Förutan skonsmål eller hopp?
Hvad? om i fosterlandets fara
Man fordrar att hvar medborgsman
Skall offra allt att sig försvara
Och draga svärden för hvarann';
Skall då, när jernen redan mätta
Emot hvarannan menskas bröst,
Ej skönheten till deras tröst
Få äfven sina vapen blotta?

Ja, på en gång mot farans makt
Och ondskans tungor utan häpnad,
Med dygdens segrande förakt,
Gå, vackra Disa, oförsagdt,
Blott i naturens rustning väpnad.
Med mössa, bubblande af flor,
Broderad mantel, silkesskor,
Och sobelpels och stickadt bälte,
En annan flicka hade gått
Och vid paraden ödmjukt stått
Med en supplik till nordens hjelte,
Som henne kanske sjelf försmått
Och låtit säga henne blott
Med någon ungersven från thronen
Att söka svar i Revisionen.
Nej, Disa bättre har förstått.
Och, sedan hon, att fylla lagen,
Tog an sitt modiga beslut,
Rådfrågade nu blott behagen,
Hur hon det skulle föra ut.

De snart för hennes tankar sade
Att ingen lag så mäktig var,

Och ingen lagman så barbar,
Mot hvilken skönheten ej hade
Oöfvervinnliga försvar;
Att om hon redan hjertat dårar
När hon i sorgens drägt är döljd,
Och, bedjande och öfverhöljd,
Har blott till vapen sina tårar;
Så mycket mer, om i sin dag
Hon låter slöjans förlåt falla,
Hon segra skall, fast hon är svag,
Och bönen byta sig till lag,
Och vara sedd, bli att befalla.
Trygg i sin afsigts ädelmod,
Att frälsa olyckligas blod,
Hon således ej mera dröjde,
Och dagens Gud förtjusad röjde
Hvad aldrig förr hans blick tog mot.
För första gången utan knot
Lät dygden lösas Disas slöja
Från vården af de hvita klot,
Som på dess hvälfda bröst sig höja,
Och lossande dess klädnads band
Förbytte med sin egen hand
Det linne, som dess sköte döljde,
Uti ett ljusblått silfvernät,
Som henne genomskinligt höljde,
Och utan flägtning i dess fjät
Dess bildning troget efterföljde,
Gaf ögat blott dess halfva rätt
Men hjertat en fördubblad våda:
För glest att undangömma rätt,
För tätt att alldeles förråda.
Så, simmande med flodens lopp,
Najaden sänks från solens lågor,
Men skymtar fram albasterns kropp
Igenom silfret af dess vågor. —
Att ändtligen på alla sätt
Oraklets föreskrift förnöja,
Lät hon sitt ena ben bli klädt
Med sporre, stöfvel och manchett;
Och tycktes i förening röja
En sköldmös och charits person,
Med kroppen af Hebe och Fröja

På benet af en amazon.
Ett skärp af rosor ensamt skryter
Kring lifvet af dess lätta drägt,
Och myrten, kring dess hufvud sträckt,
I flätning med syrenen, knyter
Dess mörka hår, hvars lockars flägt
Kring hennes axlars liljor flyter.

Så retande i denna bild,
Och just då midnattsstundens timma,
Från qväll och morgon lika skild,
Såg månen i sin fyllnad glimma,
Sin vandring Disa trädde an,
Och reste ut från Wengarns portar
I en kalesch, hvars gyllne spann
Med vädrets hastighet försvann
Vid loppet af två hvita hjortar.
Men som hon ock den pligten har
Att åka på en gång och rida,
En vädur ock tillika var
I betsel ledd vid vagnens sida,
Uppå hvars hals, som, vänligt böjd,
Sig för sin vackra börda sträckte,
Sitt skodda ben från vagnens höjd
Hon kring en stoppad sadel räckte.

Följden af Disas besök vid Sigtunahofvet blef, i som bekant är, den, att hon blef konungens brud. I intryck, som denna nyhet gjorde på hofcirkeln, besk ver Oxenstjerna ganska komiskt:

Med allmän fröjd i stad och hof
Allt fylldes opp af Disas lof.
Och om, med störda pretentioner,
En sårad afunds bittra röst
Steg opp i någon tärnas bröst,
Hon dolde varsamt dess passioner;
Och, jemkande med aktsamhet
Sin egenkärleks rättighet
Och fordringen af verldens toner,
Med låtsad fröjd och sann förtret
Gaf dagen sin belefvenhet
Och natten sina konvulsioner.

Från kungasätet mellertid
Tog kungen sålunda till orda:
«Se'n sanningarne denna tid
Af mig mer upplyst blifvit sporda,
Se'n jag i min och landets nöd
Som jag åt min konselj förtrodde,
Har sett hur litet understöd
Jag haft af mina högtbetrodde;
Gör jag min vilja uppenbar.
Du, tolkare af gudars svar!
Dem yrslan af din spådomsanda
Förfalskat eller ej förstått:
Som mig förledde till ett brott
Och vågat himlen deri blanda;
Och du, som vid ditt embetsprof
Att sörja för mitt lands behof,
Olycklige finans-minister,
Af alla slags förvaltningssätt
Blott funnit slagtandet mer lätt
Än sörjandet för folkets brister:
Och ni, som alltid vistes mig
Så fintliga för all intrig,
Ni, hofvets älskansvärda tärnor!
Men när ett enda nyttigt rön
En gång begärdes af ert kön
Ej funnen det i edra hjernor:
Jag ger er afsked från i dag.

Oxenstjernas dramatiska försök äro rena tillfällig-
tycken — små divertissementer författade till hof-
förlustelse vid dess fester. De äro jemförelsevis
obetydliga och torde knappast hafva kunnat äga
anspråk än att roa och intressera för det glada
le då de i hofkretsen uppfördes. Somliga af dem
dock den egna retelsen att de lifligt påminna om
nsvärda personligheter af konungens glada omgif-
, hvilka fortlefva i traditionen såsom mönster af
net, qvickhet och en finhet i umgängesvett, hvars
t man nu mera anser hafva gått förlorad. Atterbom
ar i detta afseende om den lilla, på fransyska för-
de scen, som uppfördes vid en karusell på Drott-

ningholm år 1779, då den berömda grefvinnan Löwenhjelm, som förut vid sådana tillfällen varit konungens dame, men nu, då hon var bortrest från hufvudstaden, måste afstå detta hedersrum åt sin syster, grefvinnan Höpken, helt plötsligt och oväntadt infinner sig på skådeplatsen och gör konungen de ömmaste förebråelser för hans otrohet. Hela tillställningen var en öfverraskning för den höge riddaren, som icke hade den ringaste aning om att hans dame återkommit från sin resa, och som derföre behöfde hela sin présence d'esprit för att icke alldeles falla ur sin roll, tills skalden slutligen kom honom till hjelp.

Lustigast bland dessa tillfällighetsstycken är «Poeten i Mariefred», en prolog för representationen af Gustaf Adolfs Ädelmod och uppförd på Gripsholm på konungens födelsedag den 24 Januari 1783. Den gamla Poeten «föreställd i likhet med Sveno Dalius eller den så kallade Salig Gubben» är tydligen en persifflage öfver det nästföregående seklets platta och pedantiska rimsnidare, och är såsom sådan onekligen ganska rolig. Detta skämt, som visar att Oxenstjerna hade en ganska noggrann bekantskap med de fordna tidernas poetiska uttryckssätt, förefaller nu för tiden ganska oskyldigt, ehuru en föregående generation, som enkom sökte nedsätta Gustaf III:s poetiska tidehvarf äfven i jemförelse med det föregående, måhända torde hafva tagit anstöt deraf. — Den gamle poeten erinrar sig att det är konungens födelsedag, han sätter sig derföre ned för att skrifva en gratulation, och efter mycken vånda och med anlitande af rimlexikon, framkläcker han följande kostliga verser:

Rätt hjertelig vill jag önska
Hans kongelig majestät,
Att han må städse grönska
I hög prosperität.
Med fröjd och jubileum
Och margfald gaudität,

Thess sjunger nu Te Deum
På hans nativität.

Han är Gustaf den tredje
Allt öfver Svea land,
Thy månde han oss tillstädja
Att allt som hvar och en kan
I allsköns fröjd och gamman
Och gaudium mycket stor,
Att vi sjungom tillsamman
I all som skönsta flor.

Månde vi ock kransar virka
Af ros och liljor fin,
Der man uti månd' märka
Den kostliga rosmarin,
Och lagerbladen gröna
Och mirrham och aloe:
Dem förde mycket sköna
De vise männer tre.

Häftig vill thess mitt hjerta
Utsträcka vingar sin.
O princeps! må allsköns smärta
Ej komma i konungens sinn'.
Att han må cum pace regnera
In dulci jubilo,
I detta år och mång' flera
Dem som i Sverige bo.

Sin fiend' ock debellere
Med konungslig makt och våld;
Som stridde förr kungar flere,
Göstaf och Carol båld.
Och så Gud honom vårde
Allt med sin milda nåd:
Det bedje vi ex bono corde,
I all hans råd och dåd.

I sin förnöjelse öfver detta herrliga opus utbrister bben i följande monolog:

Se så, nu skrifs det rent med bladguld rödt och blått,
Och så går jag till kungens slott,

Och der skall det ges fram, när han far ut att åka.
Nej, men det är för kort: jag får väl lof att bråka
Mitt caput än en gång. — Apollo! Hög patron!
O skicka nu din hjelp allt ner till min person,
Som vid gymnasium, nec non academia
Har idkat dina konster fria
Och stadelig så mången lång termin
Har de auctorum verk studerat,
Dem Maro, Pindarus och Sophocles funderat.
Det var ett annat språk det: greska och latin!
Men svenskan är så kärf. Man kan ej vara fin,
Man kan ej vara qvick: det skorrar så i öra.
Hoffolket säger mig det är så tungt att höra,
Först har man svårt att säga som man vill,
Och sedan svårare att lära't utantill.
Men det är tilltag blott, om jag så vågar tala,
Ty jag har hört, hvar gång som någon hofvets man
Vill smickra eller ock förtala,
Så tryta ej på svenska ord, minsann;
Och minnas vet jag ock går an.
Ty huru lång som hans predikan finnes,
Så stapplar ändå ej vår pastor Gapius,
Men tvenne timmar i Guds hus
Mins sina egna tal, dem ingen annan minnes.
Men om nu mellertid Apollo sände hit
Ab Helicone ner en himmelsk expedit
Och han skull' finna mig i denna mössan slemma,
Hvari jag sitta plär, när jag är ensam hemma:
O ve, det går ej an. Nej, Lisa, min peruk!

Poetens roll i denna pjes speltes af kammarherren baron Barnekow.

Oxenstjernas prosaiska arbeten, utgörande, jemte ett åreminne öfver Gustaf III, till det mesta tal vid högtidliga tillfällen, i synnerhet åminnelsetal, äro jemförelsevis af ringa betydelse. Jemte den akademiska fraseologien, ofta tom, alltid obestämd med all sin elegans, har man här mera än i hans poesi anledning att anmärka stora bristfälligheter. Det akademiska uttrycket rörde sig för mycket i en gifven form, för att kunna gifva innehållet dess fulla rätt, och Oxenstjernas snille var af allt-

osjelfständig art för att inom den antagna frasens
ınga begränsningar förmå bereda utrymme åt sin egen
lividualitet. Det skulle icke vara lätt att igenkänna
censtjernas akademiska föredrag bland hundrade an-
a, som bära prägeln af samma vältaliga formalism.
ıråkets felaktigheter äro väsentligen beroende af för-
ttarens ensidiga franska bildning och härleda sig från
ıns vana att tänka på franska. «Dessa obestämdheter
:h oklarheter i uttryck», menar Atterbom, «kunna först
å undanrödjas, när man tänker sig huru meningen skulle
ita på fransyska». — — «Man behöfver», säger han vi-
lare, «ingalunda vrångt nagelfara hvarken författarens tal
ıller ens det med stor omsorg utarbetade Äreminnet (öf-
ver Gustaf III), för att påträffa slika bristfälligheter.
Öfverhufvud är han i sin prosa alldeles samma Oxen-
stjerna som i sin poesi, således både i felen och beha-
gen. Mycket af hans vältalighet har värde blott såsom
en fyndig tillfällesrhetorik; högst sirlig men ock lika
hjertligt menad. Mycket har äfven väsentliga skönheter:
oftast ljufva, någongång stora. Kanhända talar i Äre-
minnet en anda för vek för sitt ämne, men det är icke
desto mindre ett praktstycke, som framför allt derige-
nom tjusar, att det tolkar den redligaste kärlek och be-
undran» *).

Men det var ej nog, enligt Atterboms omdöme, att
Oxenstjerna hyste en uteslutande aktning för Frankri-
kes klassiska författare: dessa skulle äfven hafva varit
de enda, som han grundligen kände. I den klassiska
litteraturen skulle han, enligt Atterbom, hafva varit «helt
tligt bevandrad», med den tyska litteraturen «alldeles
bekant, och kännande de öfriga nyeuropeiska blott ofull-
ständigt.» Hvad den klassiska litteraturen angår, så sy-
es den grekiska hafva varit honom alldeles främmande:

*) Atterbom, Siare och Skalder, 2:dra uppl., III: 261.

man märker det på det sätt hvarpå han behandlar grekiska namn, då han säger Hebé i stället för Hebe, Ixīon i stället för Ixīon och i allmänhet föredrager de franska ombildningarne af mythologiska namn; men i latinska litteraturen torde han böra erkännas hafva haft så goda studier som de flesta bildade på hans tid. Att de ej varit mycket grundliga, kan man sluta till af beskaffenheten af hans öfversättningar från Horatius, såsom det heter «i samma versslag» som originalet, ehuru man ej kan tänka sig en värre karrikatur af de Horatianska versformerna än Oxenstjernas bearbetning. Men detta missförstånd tillhörde snarare tiden än skalden. Emellertid ser man härpå att han läst Horatius, och den som det gjort plägar vanligen hafva läst något annat derjemte. Hvad de lefvande språken och deras litteraturer angår, så kan Atterboms slutsats måhända gälla om författarens ungdom: på sina äldre dagar hade han gjort bekantskap till och med med tyskarne, bland hvilka han i ett tal i Vetenskaps-akademien år 1817 uttryckligen talar om Schiller, Herder och Wieland. Att Miltons och Tassos öfversättare icke kunde vara obekant med Englands och Italiens diktkonst, synes böra falla af sig sjelft. Äfven från hans yngre dagar har man efterbildningar efter Metastasio och citater ur Guarini's Pastor Fido.

Hvad Tegnér yttrar om Oxenstjernas öfversättning af Miltons Paradise Lost är i hög grad så väl genialiskt som träffande i jemförelsen mellan de två skalder, som nu möttes i detta odödliga verk:

«Af Skördarnes skald väntade man sig naturligtvis ingen medelmåttig öfversättning; men hvad mången tilläfventyrs icke skulle hafva väntat af honom var valet af ett sådant original som Milton. Man kan svårligen tänka sig tvenne naturer mera motsatta, än den milda, längtande, halfsmekande Oxenstjernska sångmön på den ena sidan, och på den andra Miltons med sin djupa, manliga men merändels dystra känsla, med sitt högtidliga och stränga, religiösa eller moraliska allvar, med sin djerfva, jättelika, alla band sönderssprängande inbildning. När den förra älskade dagens milda sken och blommorna och skörden, så ser man väl på den andra, att han diktat

natten och att hans snille ansåg allting för lågt, som ännu hade sin plats under stjernorna. Härtill kommer äfven att Milton med sitt sublima snille ett visst afseende är den regellösaste af alla skalder. Ty han afviker ej från reglorna utan han sammanstörtar dem med jättekraft och bygger en ny poetisk verld på deras ruiner. Derföre kan hans förunderliga dikt ej inrymmas i någon af de klasser, som man plägar anse som de enda möjliga för skaldens skapelser. Alla poesiens fyra paradisfloder, den episka och den lyriska, den didaktiska och den dramatiska, upptar han på en gång i sin stora poetiska verldsocean. Således har man med rätta anmärkt att diktens egentliga syftemål är didaktiskt, emedan skalden derigenom ville «rättfärdiga Guds vägar med menniskan». Episk är den blott genom händelsernas mängd, och episoderna som röra kriget i himmelen. Men handlingen sjelf är dramatiskt både anlagd och utförd, och hufvudintresset hvilar väsentligen från början till slut vid en enda stor tragisk person, den fallna ärkeengeln. Men lyriskt är poemet slutligen icke blott på enskilda ställen utan äfven i allmänhet i hela sin ton och framställning. Derföre utgör ock det Förlorade Paradiset i poetiskt hänseende en art för sig sjelf, utan förebild och hittills utan efterföljd; men att derföre vilja förkasta det, är att uppoffra snillets rättighet för blotta skolgriller. Den makt, hvarmed denna förunderliga dikt griper in i hvarje djupare och allvarligare sinne, bevisar just torftigheten af våra vanliga poetiska theorier. Men märkvärdigt är det att en man som grefve Oxenstjerna, uppfostrad i den så kallade fransyska smakens tidehvarf och sjelf ansedd som en anhängare deraf, likväl med så varm beundran och så innerlig kärlek omfattat ett poem sådant som Miltons. Ty att detta var förhållandet bevisar hans öfversättning tillräckligt. Man behöfver blott flygtigt jemföra den med De Lille's perifrastiska bearbetning af samma original, för att finna huru oändligen djupare och sannare grefve Oxenstjerna fattat dess anda och skönheter. Med rigtig känsla har han, så vidt möjligt var, bibehållit dess versslag; och den förändring han infört af feminina slututgångar i stället för de maskulina i originalet, tyckes mig gifva de hårda och liksom afklippta jamberna ett mildare och lenare uttryck. Man har klandrat denna vekhet såsom stridande mot grundtonen af framställningen i originalet, och påstått att en omvexling af manliga och qvinnliga versslut, sådan som den nyttjas på scenen, skulle här hafva varit mera passande. Men detta är i min tanka fullkomligt origtigt. Ty endast genom versens oafbrutna likställighet kunde originalets högtidlighet och allvar bibehållas. En afvexling skulle här, just genom sitt afbrott, hafva skadat. Genom den valda metern är högtidligheten ej störd. endast förmildrad. Hon är ännu densamma, endast mindre kärf, man igenkänner originalets allvarliga toner, endast sjungna med en lenare och böjligare stämma. För öfrigt är det hela återgifvet med trohet och sanning, icke blott i orden utan ännu mera i andan. Den energiska skönheten, sjelfva de lyriska extaserna i Miltons diktion, äro med en mästares hand efterbildade. I de mångfaldiga be-

skrifningarne, hvarpå Milton är så rik, har han funnit en tolk, som var fullt värdig hans snille. Här var grefve Oxenstjerna i sitt egentliga element, här rörer han sig också med en lätthet och en säkerhet, som förråder den öfvade mästaren; hans pensel flyger och skapar, och intet öga misstänker att de herrliga taflorna äro kopior. Flera af dessa målningar stå, om man blott betraktar versens skönhet, onekligen öfver sin urbild. Med ett ord: denna öfversättning, är, hvad hvar och en öfversättning borde vara, i versifikatoriskt hänseende ett original; och det är icke den främmande utan den föryngrade Milton man tror sig se framför sig.»

Om Oxenstjernas öfversättning af Tassos «Befriade Jerusalem» inskränker jag mig till några få ord. Arbetet har blifvit ofullbordadt: det omfattar endast tolf sånger af de tjugo, nemligen från och med första sången till och med den nionde, samt fjortonde, femtonde och sextonde sångerna. Utgifvaren af hans skrifter tviflar till och med att detta arbete skulle fullständigt hafva utgått från hans hand, äfven om honom förunnats en längre lifstid; «emedan», säger utgifvaren, «efter hans eget yttrande, de flesta af de sånger här finnas utelemnade rörde ämnen som mindre öfverensstämde med hans lynne. Hans milda sångmö älskade icke stridernas gny och vapnens dån; hon söng helst fridens yrken» . . . . . Så väl Hammarsköld som Atterbom klandra Oxenstjerna derföre att han i sin öfversättning upplöst originalets konstmessiga versform, Ottave rime, och i stället användt oregelbundna stanzer. Jag kan ej fullt godkänna detta klander. Jag lemnar derhän huruvida den versform som Oxenstjerna valt är den bästa han kunnat välja: deremot är jag öfvertygad att hvarje öfversättning af denna dikt, som vill hålla sig strängt till originalets versform, måste, åtminstone till en viss grad, misslyckas, då de musikaliskt makliga Ottave rime ingalunda, utan ett plågsamt tvång, kunna lämpa sig till svenska språkets rimfattigdom och dessutom strida emot dess mera energiska lynne. Såsom bevis härpå åberopar jag de försök som blifvit gjorda, och det af ganska konsterfarna händer. Hvarje öfversättning på svenska af denna dikt

måste i formellt hänseende blifva en bearbetning, så vidt den skall kunna införlifvas med den nationella litteraturen och blifva njutbar äfven för andra än dem, som lika gerna kunna läsa originalet.

Oxenstjerna tillhörde Gustaf III:s förtroliga krets, till hvilken så väl hans börd och hans samhällsställning som i synnerhet hans qvickhet och hans fina umgängesvett beredde honom tillträde. «Hans skämt», säger Tegnér, «var alltid gladt och fint, men sällan eller aldrig bittert; dess stygn kittlade mera än de sårade; det var aldrig hjertats bitterhet utan endast fantasiens glada lek, som det förrådde. Derföre var han utmärkt i sjelfva Gustaf III:s hof, der qvickheten och det fina skämtet alltjemt firade sina karuseller, och i hvilken krets han kom, var han vanligtvis dagens konung.» Också förblef ännu på hans ålderdom Gustaf III och hans glada hof hans käraste lefnadsminne. Från vedervärdigheterna af en annalkande bräcklighet och medvetandet af en tilltagande svaghet, sådana som han skildrar i det rörande brefvet från Skenäs, der han påstår sig mellan Sundångens ekar, fordom vittnen till hans ungdoms lyckliga ingifvelser, hafva hört okända röster tillropa honom: «Du orkar illa gå, Sitter gammal och grå, Men du qväder ändå»: från dessa vedervärdigheter af det närvarande flydde hans tanke gerna tillbaka till minnena af lyckligare dagar, då han såg sin ungdoms konung stifta lagar för snillet, behagen och nöjena hvarje gång han «en famille fick lefva fri Bland gracer och bland sånggudinnor». Den tillgifvenhet, hvarmed en så moraliskt ädel personlighet som Oxenstjerna omfattade konung Gustaf III, den saknad hvarmed han talar om det umgängeslif, i hvilket konungen var medelpunkten, kan väl väcka något tvifvel om verkligheten af de mörka skuggor, som man sedan velat utbreda öfver detta glada hof. Att Oxenstjerna i sin tids anda kunnat ursäkta många svagheter, hvilka han måhända ansett snarare böra hem-

falla åt löjet än åt tadlet, är möjligt; men huru är det tänkbart att de laster, för hvilka man anklagat detta hof, skulle, om de verkligen funnits, hafva kunnat undgå en i palatshemligheterna så väl invigd hofman som Oxenstjerna, eller, om de icke undgått honom, att de icke skulle hafva från hofvet aflägsnat en så rättskaffens och dygdig man? Jag kan ej bättre sluta denna teckning af Oxenstjerna än med den poetiska skildring, som tillika är ett rättfärdigande af det hof, hvilket Oxenstjerna i sina lyckligaste dagar tillhörde. Den innehålles i ett skaldebref till kammarherren grefve Adolf Ludvig Hamilton af år 1794.

Om vi med makten sett förenas mildheten
Och kännt befallningarna lydda
Af våra hjertan mer än sjelfva vördnaden:
Så vare det en gång förundt åt sanningen
Mot fördomarnas röst att denna verld berömma,
Der de med bitter trumpenhet
Åt allt behageligt ge namn af fåfänghet,
Se blott det lekande, det allvarsamma glömma,
Och ögonblickets glädtighet
Som tidehvarfvets lynne dömma.
Hon teckne, vittnande, att glädjen i dess dar
Det storas hvila blott men ej dess hinder var;
Att ingen kung, mer hög i afsigter och snille,
Förent kring sig ett hof, med ädla tänkesätt
Från ränkor mera skildt, i lefnad mera lätt;
Att lugnet, som han der från mödan njuta ville,
Var af förståndets lek och konsters täflan mätt.
Men att, fast qvickheten gaf tillgång i hans gille,
Så kunde dygden blott ge till hans aktning rätt;
Att bland de föremål, som stora själar draga,
Och mot de bördors tyngd, som trycka hjeltars bröst,
Han sökte der och fann de vittra nöjens tröst,
Som pryda utan att försvaga;
Att dygden der blef lärd till konsten att behaga,
Och hörd med smakens språk, men ej med smickrets röst;
Och att, om äfven der hon någon gång, i striden
Mot retelsernas makt, betalt vår svaghets lott,
Så var det hon likväl, hvars välde styrde tiden,

Förtjensten allmänt sedd och felet enskildt blott.
När jag som yngling böds att söka dessa trakter,
Din omsorg, Hamilton, jag der till mötes fann.
Ibland dess obekanta makter
Du förde mig som främling an.
Hos glädjens, vänskapens och sångernas gudinna
Blef genom dig min föreställning gjord:
Jag togs emot af dem på dina ord,
Och tilläts att ett rum i deras samqväm finna.
Der såg jag visheten ge nöjena beskydd:
I vänlig tankfullhet af tyckets finhet prydd;
Satiren, döljande sin udd, i blommor virad
Af smaken och af godheten;
Och löjena, och kärleken
Af skämtets, konsternas och sångmöns täflan firad;
Ibland begären, skönheten
Af vettet och af oskulden
Försvarad på en gång och sirad;
Deltagandet och ömheten,
Som, segrande på tystnaden,
Ur hjertats djup förtroligheten kalla;
Och sederna med friheten,
Och sjelfva dygden ändtligen,
Beskyddarinna för dem alla.
Förlåt! jag glömmer mig, när i förmätna drag
Jag egnar dig en målning lika denna
Af seder, verld, förstånd och muser och behag:
Och bör rättvisligen bekänna,
Att den har minst bort vara gjord för dig,
Som sjelf i deras krets har först ledsagat mig,
Och sjelf af alla bäst bör dina syskon känna. — —
Men deras helgedom församlar oss ej mer.

Jag öfvergår härefter till Kellgren.

III.

J. H. Kellgren: allmän karakteristik; omedveten demokrati under aristokratiska former. — Biografiska uppgifter efter Rosenstein. — «Mina Löjen»: Atterboms kritik. — Anklagelsen för frivolitet bemött. — Kellgren såsom kritiker: Stockholms-Posten. — Hans polemik mot mysticism.

Ingen af de skalder, som omgåfvo konung Gustaf III:s thron, åtnjöt den vidsträckta och allmänna popularitet hos de bildade i landet som Kellgren. Ingen af dem ägde heller de egenskaper, som skulle hafva med bättre rätt grundlagt en sådan allmän välvilja. Kellgren förenade med en öfverträffande qvickhet och en ovanlig talang i behandlingen af språket icke allenast ett skarpt och omutligt förstånd, som var stålsatt mot hvarje fördom, hvarje auktoritetstro, hvarje vetenskapligt charlataneri, utan äfven ett verkligt poetiskt sinne, som efter hand förde honom till sannare och djupare insigter af vitterhetens väsen än dem, i hvilka han blifvit uppfostrad, sedan det redan förut beredt honom poetiska ingifvelser, som i sannt esthetiskt värde täfla med det skönaste någon litteratur frambragt, och såväl härigenom som genom uttryckets renhet och behag öfverträffa allt det föregående i fäderneslandets vitterhet. Det var likväl måhända mindre genom dessa skapelser af ren skaldeinspiration än genom sina lätta, skämtsamma, satiriska dikter, och sin lättfattliga, qvicka, stundom elaka, men alltid till en viss grad befogade kritik, som han anslog sin tids sanningssökande men något sjelfsvåldiga och framför allt skrattlystna lynne, och tillvann sig i första rummet den finbildade och förnäma societetens bifall och beundran. Man iakttager här samma besynnerliga blindhet för egen fara, som öfverallt utmärker den höga societetens förhållande till den moderna upplysningen då för tiden. Despoti och aristokrati hafva aldrig i vårt

land haft en på samma gång bittrare och qvickare bespottare än Gustaf III:s handsekreterare och de tre berömda grefvinnornas tillbedjare. Men genom sådana drag af demokratisk frimodighet, hvilka voro för snillrika, för behagfullt prydda med qvickhetens mest retande blomster, för att på allvar kunna misshaga dem de drabbade, vann Kellgren för sig äfven en annan del af allmänheten, som han emellanåt låtsade förakta, — den stora massa af menniskor, hvilka med aristokratiens bildning åtnjöto några af dess fördelar, och hvilka ingenting ifrigare sökte än det odlade förståndets ljus öfver orättvisan af de förödmjukelser, hvilka de i sin beröring med de högre klasserna dagligen hade att uthärda. Kellgren blef sålunda med eller utan afsigt en målsman för den demokratiska princip, som rörde sig på djupet af tidsandan. Kellgren, en sannt poetisk och divinatorisk natur, lät ju längre han lefde mer och mer, med eller utan medvetande, hänföra sig af denna mäktiga tidsanda, som skulle skapa så många heroer och kräfva så många offer. Hans åsigter af lifvet, af samhället, af diktkonsten visa under de senare åren af hans lefnad oupphörligt framåt, och hans skrifter innehålla på samma gång den fullt utslagna blomman af den gustavianska vitterhetens tidehvarf, och de fruktsamma fröen till ett kommande.

Johan Henrik Kellgren var född den 1 December 1751 på Floby prestgård i Vestergötland. Hans fader var kyrkoherden Jonas Kellgren, modren Christina Elisabeth Aminoff, ett stilla, fromt och gudfruktigt fruntimmer, säger Rosenstein i hans biografi. Kellgrens farfader var bonde och brukade kaptensbostället Kellstorp i Kellby församling, hvaraf slägtens namn blifvit taget.

«Af sin fader», fortfar Rosenstein, «tyckes Kellgren hafva ärft sitt snille, sitt lynne och sin hufvudböjelse. Denne prestman hade ett fattande, rent och säkert förstånd, odladt och upplyst genom nyttiga kunskaper samt förknippadt med en stadig karakter. Han hade mycken

kärlek och håg för vitterhet, skref stundom både latinsk och svensk vers; äfven för de vackra konster; hade någon kännedom af målning och bildhuggeri, och spelade åtskilliga instrumenter. Ömsint fader ägde han både förmåga och vilja att utöfva en skyldighet, den en fader alltid med större framgång än andra uppfyller. Till dess Kellgren uppnått tio år hade han ingen annan läromästare än denne fader och vän. Sonen visade tidigt mycken qvickhet. Man skall tilläfventyrs le, om jag såsom bevis deraf anför att han innan fem års ålder läste rent och obehindradt. En af tidehvarfvets största filosofer (d'Alembert) har likväl anmärkt, att den möda förenandet af ögats och örats tecken, af bokstäfver och motsvarande ljud, kostar hufvudet, öfverstiger all den möda vi sedermera göra oss. På egen begäran fick Kellgren då genast börja de grammatikaliska studier, och gjorde i allt hvad honom lärdes hastiga framsteg. Tyst och allvarsam i sitt uppförande, deltog han sällan i barnlekar; satt merendels inne hos fadren, hvilken han nästan ständigt sysselsatte med frågor, dem en växande uppmärksamhet och vettgirighet alstrade. Sådana smärre omständigheter, upphöjda af de närmaste vid den tid de inträffa, sedermera glömda eller öfversedda, höra till lärdomshistorien, då de angå en namnkunnig författare; och alltid till menniskosnillets kännedom, hvilken icke skall hinna till fullkomlighet, innan man gifvit akt på det lilla som på det stora och samlat ett vidsträckt och tillräckligt förråd af rön. Fördomarne äro knappt i något ämne flera och skadligare än i uppfostringsläran och i synnerhet den del deraf, som lär att tidigt kunna döma barns egenskaper, böjelser och lynne, så mycket angelägnare att känna, som egenskapernas stadgande och förbättring, bristernas häfvande och ersättande, valet af läsning och andra öfningar deraf borde bero. Kellgrens barnaframsteg gifva anledning att omnämna en af dessa fördomar. Föräldrar äro böjda att lätt tro sina barn

röja ovanliga och tidiga snillegåfvor: afunden, som misstycker, eller halfvettet, som tror sig äga rätt att le åt en blind egenkärlek, underlåter sällan att upprepa det med all sin origtighet qvarblefna ordspråket: att qvicka barn merendels blifva dumma män. Ofta döma föräldrar falskt af egenkärlek och en förlåtlig böjelse att hoppas hvad de önska och finna hvad de hoppas. Visserligen händer att ett frö, som tidigt framter lofvande skott, vid mognaden gifver hel annan frukt än den man förväntat. Äfven händer att förträffliga snilleförmögenheter sent visa, utveckla och stadga sig; men jag är viss att hos de flesta af dem, som äro begåfvade med ovanligt snille, denna naturens skänk för den rätta kännaren redan i de första åren är synbar. Voltaire och Haller voro såsom barn öfver barn, blefvo såsom män öfver män och förblefvo såsom gubbar hvad de varit. Kellgrens snille syntes i dess spädaste år, lyste, värmde, förundrade i dess mannaålder; öfverlefde en af sjukdom föråldrad och nästan förstörd kroppsbyggnad.»

«Försöket att vederlägga en fördom», fortfar Rosenstein, «är icke ett afsteg i en filosofs lefverne. Om min hand vore mäktig att åt hans minne offra en hekatomb af fallna villfarelser, så skulle jag tro mig se hans aska lifvas och hans skugga skänka mig ett bifall. Men återvändom till berättelsen. Den faderliga undervisningen förbyttes för Kellgren i den allmänna vid Skara skola och gymnasium. På båda ställena utmärkte han sig genom en så skyndande tillväxt i kunskaper, att hans lärare tillstyrkte hans tidigare flyttning; men hans fader ville icke dertill samtycka. Hans förnämsta håg var för vitterhet. Vid lediga stunder läste han alltid sådana vittra arbeten, som han der å orten kunde öfverkomma, såsom Holbergs komedier, Dalins Svenska Argus, och använde dertill ofta hela nätterna. Hans skarpa omdöme visade sig redan i förakt för allt onödigt gräl, för allt som hade smak af barbari eller vidskepelse. Det

röjde sig äfven i en stark böjelse för satiren, detta foster af det rena förståndet, och icke, såsom hopen tror, af ondskan, hvilken endast alstrar tadlet, förtydelserna och smädelsen. Icke är den artisten, som ler åt en usel tafla, sämre menniska än den okunnige, som beundrar densamma. Så ej heller den tänkande mannen elak derför att han finner löjligt hvad dåren högaktar och upphöjer. Ännu voro dock muntra och träffande drag i umgänget de enda satirer Kellgrens snille framtedde. Med dessa roade han sina jemnåriga, för hvilka han i sitt öfriga uppförande förekom något allvarsam, egensinnig och förbehållsam.»

«Hans fader tillät honom ändtligen 1768 att lemna de gymnastiska föreläsningarne och att resa till Åbo akademi, der fadren sjelf studerat och der Kellgren fann för sig en enda broder, den han genom hela sin lefnad på det ömmaste älskat. Under de nio år han der tillbragte fortforo hans vettgirighet och arbetsamhet. De första två åren i synnerhet var det svårt att någon gång draga honom ifrån kammaren och boken till annat än föreläsningars afhörande. Vid sexton års ålder hade han haft en feber, som var nära att sluta hans dagar och lemnade svåra följder på hans bröst. Ett jemnt stillasittande grundlade nu den svaghet och ohelsa, som med åren ökades.»

«Medan han var vid universitetet förlorade han sin fader (1771) och med honom all egen tillgång på penningar. Den satsen hade ännu icke blifvit framkläckt för att göra föräldrars sorg och ynglingars förderf, att snillet befriar från de utvägar till föda, dem samhällets skick gjort nödvändiga; allraminst troddes att egen öfvertygelse och ett förmätet påstående att man är ett snille gaf rättighet att förakta och bryta detta skick. Men om ock denna lära då varit känd, hade den icke varit gjord för Kellgrens sanna hufvud och verkliga stolthet, hvilka ansågo det föraktliga ligga i orklöshet, ving-

leri, öfverdrifna anspråk, som slutligen föda ett beroende, icke af en förtjent vedergällning, men af en förödmjukande hjelp. Kellgren vidtog det medel till bergning, som i alla tider varit nyttjadt af fattiga studerande och ibland dem af många, hvilka i samhället eller i den lärda verlden blifvit stora och ansedda män: jag menar att undervisa förmögnares barn. Dermed fortfor han äfven i hufvudstaden, till dess omständigheterna tilläto honom att öfvergifva denna mödosamma, men i verket hedrande bana.»

«Med beröm aflade Kellgren de brukliga lärdomsprofven. Med beröm blef han, tjugoett år gammal, filosofie magister (1772), och med allmänt bifall två år derefter docens i vitterheten, den han icke endast kände utan äfven med framgång idkat. Kort efter ankomsten till Åbo hade han gjort sina första poetiska försök, som bestodo i verser vid tillfälligheter. Att de varit öfver mängden af sådana verser är troligt; men att författaren var öfver mängden af begynnande författare är säkert. Vid den tid, då egenkärleken ofta är störst och blindast, var hans, om icke alldeles qväfd, åtminstone förbytt i tvekan och fruktan, det äkta snillets vanligaste följeslagare. Han återtog alltid sina vers och förstörde dem. Om vi kunde framdraga dessa och andra försök, dem han dömt till en dylik glömska, så skulle de tilläfventyrs trösta mången försökare. Men de lärdomar äro dem utan tvifvel nyttigare, som Kellgren både med pennan och efterdömet lemnat: att man har rätt att försöka sina krafter på egen och vänners, aldrig på allmänhetens bekostnad; att ingenting är farligare och mera dödande för snillet, än att hastigt tro sig fullkomlig; att intet arbete är värdt att se dagsljuset, som icke tål den fullaste dag och aldrig fruktar en förestående natt. Välmeningen, tillfället, svagheten trodde han aldrig kunna ursäkta en skrift, men väl författaren, så länge han icke med sina svaga foster gäckade förnuftet och smaken eller

vanvårdade allmänhetens helgade rätt. Om några af hans tryckta arbeten sedermera af honom sjelf blifvit förkastade, så bevisar det likväl intet mot detta anförande. Utgifvandet har ej alltid berott af honom sjelf. De äga en verklig förtjenst ehuru de sakna fullkomligheten. Några ibland dem skulle intaga ett märkligt rum i andra samlingar och i denna endast förlora genom jemförelsen.»

«För att gå långt i vetenskaperna äro snille och arbetsamhet tillräckliga, och ensligheten befordrar ofta framstegen. Vitterhetsidkaren behöfver känna menniskan och verlden, behöfver se den förra i de större verkningskretsar och i det mera odlade umgänget. Originala författare kunna träffas på alla ställen; men knappt lärer något land kunna framvisa i vitterheten någon författare af en allmän, stadgad och fullkomnad smak, som icke tillbragt en betydlig del af sin lefnad i hufvudstaden. Denna anmärkning, som ofta blifvit gjord, finner rum och tillämpning i Kellgrens lefverne. (Jag behöfver ej anmärka att denna hofpoetiska sats, i sig sjelf falsk och omotiverad, för längesedan blifvit af erfarenheten vederlagd till exempel af Tegnérs, Franzéns *) och Atterboms exempel.) Kellgren sökte af öfvertygelse tillfälle att få vistas i Stockholm och fick ett af de önskligaste i sin ställning och för sitt ändamål, då han (1777) emottog till undervisning då varande general-löjtnanten grefve Meyerfelts tvenne söner. Han förblef flera år i detta hus, der, som i de öfriga, hvarest han uppfyllt samma kall, älskad af dem han handledde och aktad af deras föräldrar. Jag har varit vittne till den ifver, hvarmed han böd till att hjelpa ett af dessa hus, som genom fadrens frånfälle blifvit försatt i bekymmersamma omständigheter. Alla hans vänner hafva sett hans sorg, då

*) Franzén var redan erkänd för en af Sverges yppersta skalder, då han för en tid bosatte sig i Stockholm.

grefvarne Meyerfelt i deras bästa ålder bortrycktes. Dessa drag hafva icke bort förtigas. De måla hans hjertelag, som var älskande och ömt, men ömt utan svaghet.»

Kellgren gjorde sig först namnkunnig öfver hela Sverge genom sin berömda satir «Mina Löjen». «Satiren», anmärker Rosenstein, «är kanske det säkraste medel att skyndsamt behaga en hel allmänhet. De öfriga vitterhetsslagen förutsätta en känsla, den icke alla äga. Få gifvas, som icke le och icke le gerna.» Denna satir, jemte många andra af hans ungdomsskrifter, författades och utgafs under skaldens vistande i grefve Meyerfelts hus. Den snillrika unga mannen ådrog sig snart konung Gustaf III:s uppmärksamhet, hvilken utnämnde honom till sin handsekreterare och gaf honom pension. Atterbom berättar att konungen på den skrifvelse, som innehöll fullmakten och pensions-anvisningen, egenhändigt tecknat dessa rader ur Kellgrens «Mina Löjen»:

Säg, hvilken dig med blindhet slog
Då du till lycka och till heder
Den heliconska vägen tog,
Som gent till hospitalet leder?

Om Kellgrens tidigare skrifter, bland dem «Mina Löjen», fäller Atterbom följande stränga omdöme: «Den fransyska bildningens oarter och dulcia vitia möta oss hvarken hos Oxenstjerna eller någon annan i ett så käckt, så fullständigt, så i sin virtuositet triumferande skick, som i Kellgrens poemer från det första tidskifte, då satiren «Mina Löjen» började hans skalderyktbarhet. Dessa styckens inflytelser utgingo mindre från en ren poetisk ådra än från en med osedd ledighet och behaglighet versificerande reflexion, der ett icke vanligt mått af qvickhet förenade sig med ett slags filosofi, — beggedera *à la portée de tout le monde* och just derigenom så mycket mäktigare. Vilja vi tala sanning, så måste vi om dessa ungdomsqväden säga: der är i känslan och

allvaret ännu någonting så föga innerligt, der är i qvickheten och skämtet ännu någonting så smånätt men ock till alla delar småartadt, der ligger öfver det ena och det andra ännu i allmänhet så mycken glittrande — rimfrost, att i deras fader skulle visst ingen, som ej kände deras yngre och yngsta syskon, ana eller förutse Sverges första lyriska mästare». — Vi låta bero vid detta omdöme och bestrida ej att skaldens senare skrifter hafva ett afgjordt poetiskt företräde framför de tidigare. Dock kunna vi icke hålla inne med den anmärkning, att Atterboms klander af Kellgrens äldre arbeten, så vida de äro af satirisk syftning, med lika rätt gäller om all satir, den må härröra från Kellgren eller någon annan; ty det är utmärkande för denna art eller afart af diktkonst, att den måste förråda en viss förståndskyla, då den just är en produkt af förståndet, och derjemte ett strängt straffande moraliskt sinne, eller ock en epikureisk sjelfbehaglig skrattlystnad och en lust att i lasten upptäcka det löjliga. Denna förstnämnda benägenhet för ett godt och fint löje hos skalden har man hittills ansett såsom ett förtjenstfullt drag hos honom, och såsom det enda, som kan låna poetisk färg åt en framställning af mensklig dålighet och förnedring. Att detta löje i alla fall förblifver kallt, något hånfullt och i vissa ögonblick bittert, med ett ord «rimfrostartadt», ligger i sakens natur, då man ej gerna med fullt välbehag kan skratta åt lasterna. Bristfälligheten hörer således mera till genren än till skalden. I allmänhet kan dessutom anmärkas, att Atterbom öfverallt förråder en illa dold motvilja för satiren. Han kunde aldrig rätt förlåta den de stora nederlag, som den i hans ungdoms dagar anställde i de leder, hvilkas anförare han var.

Den lefnadsfilosofi, som Kellgren firar i «Mina Löjen», var säkerligen icke egnad att vinna bifall eller ens öfverseende af den nya skolans fromma och rättrogna granskare. Detta poem uttalar alltigenom den då mo-

franska upplysningens käcka tvifvel. Men ur syn-
ın af denna upplysning måste det anses för ett
ıästerstycke, hvars stora framgång hos den tidens
e allmänhet är lätt förklarlig. Här, liksom öfver-
ina satirer, gisslar skalden sin nästa, utan allt af-
på rang och yttre företräden, med en skoningslös
ighet och med en rättmätig befogenhet, som icke
dre bitter derföre att den sprakar af löjets muntra
. Löjet, menar han i sin paradoxa upprymdhet,
r det som gör menniskan, det är det som skiljer
från djuret, det är det som väsentligen skiljer
ldade menniskan från vilden:

Se dessa folk, så vida skilda
Från oss till skapnad, bruk och ort,
Och säg, när du dem kallar vilda,
Hvad detta skällsord billigt gjort?
Månn' brist på prester, som förföra,
På läkare, som tyst förgöra,
På domare, som vränga lag,
På konungar, som folk förtrycka,
På smickrare, som laster smycka,
På usla rimmare som jag,
På spelhus, nummerlotterier,
Spektakler, baler, slottskanslier,
Gillstugor, lazaretter? Nej,
Helt visst i deras grofva seder
Röjs menskan med långt större heder;
Men se — de skratta nästan ej.

å löjet sålunda är en så företrädesvis utmärkande
ap för menniskan och uttryckligen för den civili-
menniskan, så öfverlemnar sig skalden med full
ıt sitt löje:

Kom då, du löjens qvicka tropp,
Följ mig i alla lifvets skiften,
Och lär mig ta ett glädtigt hopp
På brädden af den mörka griften!

Detta ser just icke alldeles ut som «rimfrost», ehuru det är «glittrande» eller snarare sprittande. Men, utbrister han,

Hvem skall jag först mitt löje skänka?
Jo, ärans folk bör ära ske.
Det vore bördens rätter kränka
Att ej de höga först bele.

Och så svänger han satirens gissel ganska hjerteligen och lusteligen om öronen på de stora i landet. — Sedan kommer turen till det högvördiga ståndet, hvilket alltsedan Dalins tid, till Wieselgrens stora förtrytelse, varit en flitigt använd *souffre-douleur* för det poetiska skämtet, vid hvars frestande åsyn sjelfva den fromma Oxenstjerna kände sina fingrar klia.

J Levi barn, ta'n inte illa,
Om jag åt eder skratta törs.
J mån ju nöjas att förvilla
Det folk, som rikta kan er börs;
Men jag, thy värr! som intet äger,
Hvaraf man tionde kan få,
Hvad jag i fåvitsk blindhet säger,
Må ljusens barn ej akta på.
Jag må ju le, när J prediken
Om denna snöda verlds förakt,
Och lika fullt med allo makt
För gunst och vinst och vällust fiken.
Er vård att våra själar söfva
Med hopp om evig himlaro,
Och jorden till er sjelfva röfva,
Och sjelfva njuta, då vi tro;
Ert helga hat, hvars vreda vågor
Ej nån'sin stillas i er själ,
Ert kristna nit att för vårt väl
Oss skära genom blod och lågor;
Och allt det andeliga gräl,
Som plär en pöbels lättro gäcka:
Allt må ju med fördubbladt skäl
Till löje mer än vrede väcka.

ʟängre fram kommer ordningen till poetens egna ›röder, naturligtvis de af det sämre slaget,

De poetastrers magra kön,
Som lärt, till sina synders lön
Och våra synders lön, att rimma.

dessa arma varelser får satiristen fram på ett sär-hårdhändt sätt med allusioner på då lefvande poe-delinqventer, bland andra den stackars fru Norden-
Författaren är här mera ond än lofligt är och sitt invektiv med följande beklagelse:

Hvi har jag ej, o Pope, din hand
Att i en Dunciad betvåla
Den mängd skriblerer i vårt land,
Som med Apollos lager pråla?

Slutligen vänder han sitt löje till det täcka könet. stycke är, enligt min tanke, det helas glanspunkt. ligen har satiren aldrig under en så behagfull, smickrande och ironiskt inställsam form ingnidit ıare salt i de skönas moraliska hudlösheter.

Och du, de sköna dårars slägte,
Ack! skulle jag ej le åt dig?
Dig, som en nådig himmel väckte
Att mot bekymret föra krig?
Vårt kön, som vant vid plumpa seder
Dig för sitt fall beskylla plär,
Dock måste medge till din heder,
Att du vår fot till afgrund leder
Så ljuflig väg, som möjligt är.
Allt hvad du tänker, hvad du säger,
Din svaga dygd och täcka brott,
Allt är så läckert och så smått;
Allt till vårt löje anspråk äger.
Hur kunde ur så bitter ton
En Boileau mot din ära qväda?
Jo vet, till tröst, att en kalkon
Gaf honom fulla skäl att smäda.
Ditt djupa vett, din säkra smak,
Att om den benigaste sak
Uti paryrens högmål dömma;

Din konst att under blomster gömma
Ditt afundsfulla hjertas svall;
Att genom om och men berömma,
Och utan kärlek synas ömma
Och under brånad synas kall;
Ditt yra skämt, ditt qvicka joller,
Der du ej sjelf din mening vet;
Ditt svek, din söta trolöshet,
Som sällan vår förtviflan våller;
Och dina nyckers flygtighet;
Din list, som råder öfver styrkan,
Som gör din herre till din träl: —
Ack, hvad oräkneliga skäl
Till lof och löje, hat och dyrkan!

I en så behaglig, ledig och lekande form hade ännu icke det poetiska skämtet rört sig på svenskt tungomål. Lägger man härtill att den något frivola lefnadsåsigt, såsom hvars angenämaste organ Kellgren nu uppträdde, var hela, eller snart sagdt hela, den bildade allmänhetens, så kan man icke undra på den förtjusning, hvarmed poemer sådana som detta mottogos af alla klasser, eller det djupa intryck, som de gjorde på alla sinnen, och som var så varaktigt att nästan hvarje vers blef ett dictum classicum, som mången af oss utan tvifvel hört sina fäder med troget minne återupprepa, såsom gyllene ord af framfarna dagars glada lefnadsvishet.

Betänkligare än den så kallade rimfrosten i Kellgrens ungdomliga satir är utan tvifvel den anklagelse för osedlighet, som göres några af författarens ungdomsskrifter så väl af Atterbom som äfven, och ännu bittrare, af Wieselgren, hvilken, såsom bekant, är nog benägen att mäta den poetiska förtjensten med moralens måttstock, och att till förmån för nykterheten föredraga det nyktra, äfven i diktkonsten, framför den dithyrambiska enthusiasmen. Hänförd af denna prosaiska ifver för en viss praktisk tendens har Wieselgren öfverallt på ett sätt, som är värdigt hvarken konstdomaren eller ens häfdatecknaren, förfalskat och nedsmutsat Bellmans bild.

)enna litterära häfdeforskare har i den för öfrigt ganska :napphändiga teckningen af Kellgrens poetiska verksamıet icke kunnat vidröra «Mina Löjen», utan att inrycka let ganska obefogade invektiv emot Bellman, som finnes första upplagan af detta poem, men som skalden sjelf ıaft den billiga grannlagenheten att utesluta ur de seıare. Den insigt af den Bellmanska sångens poetiska 'ärde, som Kellgren sjelf inom få år förvärfvade, har :fter mer än ett halft sekel, oaktadt inflytelsen af grundigare och mera frisinnade konsttheorier, ännu icke hunıit uppklarna för Wieselgren. Kellgren skref «Mina ıöjen» under de första åren af sin vistelse i Stockholm :fter återkomsten från Finland. Wieselgren beklagar ıtt han icke allt framgent bibehöll den anda, som blåer i apostrofen till Bellman. «Sedan han hänförts af onen i hofvet», säger Wieselgren, «och inom den *haute olée,* der den af honom döpta gracen grefvinnan Meyer- ılt bestämde densamma, fick han andra tankar om så ıycket och äfven om kärleken.» Vi inskränka oss här- :d endast till den anmärkning, att det skadelystna [vallret är lika obehörigt i den litterära som i den po- :iska historien, och kan lika litet försvaras hos en bilıd författare som hos en bildad societet. Om Kellen stått i det eller det förhållandet till grefvinnan eyerfelt, hvad angår det den Sverges Sköna Litterar, hvars historia Wieselgren velat skrifva? Och hur t han dessutom att ett sådant förhållande ägt rum? ı, enligt en helt pålitlig underrättelse, som mormor ft af en sin kära fränka, hvilken ur andra hand inmtat den af ett förnämt fruntimmer, hvars kusin på n tiden var hoffröken.

Att några af Kellgrens ungdomsdikter förråda en g lättfärdig moral kan ej gerna nekas, ehuru mycket letta afseende får skrifvas på räkningen af en tidsanda, n var långt mindre ömtålig än den närvarande. Så l exempel säger den allvarsamma och om allt decorum

synnerligen sorgfälliga Rosenstein, att Kellgrens Ode till Bacchus och Kärleken, hvars nakna erotik Atterbom klandrar, «väckte en beundran, den mästerstycken aldrig förlora». «Hvad värre var (än den ytliga satiren)», säger Atterbom, «och hvad på efteraparskaran inverkade än slemmare: några af dessa (ungdoms-) stycken andas en täck — osedlighet, som här hvarken urskuldas genom det ofrivilliga känslosvallet af ett dithyrambiskt sinnesrus, eller genom en komisk sjelfbespegling (?) upphäfver möjligheten af hvarje förförande intryck, utan bär stämpeln af en studerad lättfärdighet, med antagen uppsyn af pligtlära, af systematiskt öfverlagd lefnadsvisdom. Ett sådant stycke är till exempel «Odet till Bacchus och Kärleken»: ett annat sådant är qvädet «Vid Mamsell Dubois' död»; der det vidriga ligger, icke i företaget att besjunga en dylik mamsell, men i utförandets förvändt moraliserande anspråk.» — Emellertid få vi ej undra på att äfven sådana dikter som den öfver mamsell Dubois på sin tid vann bifall: den moraliska åsigt, som skalden framställer, var ganska allmän, och han lät den beledsagas af satiriska utfall, som genom sin käckhet måste öfverrumpla äfven den allvarsamma. Bäst skalden till exempel uppmanar sjelfva dygden att gifva en suck åt den lättfärdiga men godhjertade kurtisanens stoft, utbrister han helt oförtänkt:

Men ack! jag mig förskräcker —
Af möar hvilken tandlös hop
Jag mot mig rusa ser! hvad kärfva smäderop! . . . .
Hvad rodnad deras skrynklor täcker!
Vestaler! furier! ack jag ber,
För allt i verlden stillen er:
Man visst med vördsam blick er sälla möda ser,
Att dessa svaga fat i helgelse bevara,
Som kanske aldrig stått i fara.

Atterbom vill likväl icke utsträcka sin förkastelsedom till den «vanryktade elegien till *Cynthia*» (en imi-

n efter Propertius), «emedan», säger han, «begynnelöfverdådiga vällustighet blir ursäktlig genom den ıtällda ton af ömmare och högre kärlek, i hvilken stormande lidelsen — åtminstone under mellanskof ler upplöses och adlar sig. Denna elegi står alltså ıellangränsen.» Samma undantag gör Atterbom äfkanske med mindre skäl, för poemet till «Rosalie», ıär ej gerna kan skyllas på något dithyrambiskt sinıs. Uppmaningen till njutning af kärlekens fröjder emligen här ställd till ett gift fruntimmer, som har ıängd älskare. När hennes otrohet mot sin man blef ınt, strax, säger skalden,

Strax af de vissna blommors skara,
Hvars vackra ålder flytt sin kos,
Man hörde: «Kors! hur kan en ros,
Så trolös och så flygtig vara?»

Än mer att öka dess förtret,
Hörs här en geting, der en humla
Mot hennes fria seder mumla,
Och prisa nässlans ärbarhet.

Men när hon leende försporde
Hvad skäl som deras ilska dref,
Hon dubbelt flera sälla gjorde
Och dubbelt mera vacker blef.

Ja le, ja le, min Rosalie,
Åt dem som dina nöjen klandra.
Hvad? skall man för att lycklig bli
Begära lof dertill af andra.

Förlåt om Chloë i sin ifver
Mot dina vackra villor svär; —
Hvad harm! det ej med henne är,
Som man så ljuflig synd bedrifver.

Hvad som skall försona kritiken med detta lättsin-poem är, enligt Atterboms mening, dess «sjelfsvål-ingifvelses lekande och högst läckra uttryck».

Till dessa anstötliga ungdomssynder af Kellgrens sångmö vill Atterbom ej heller räkna «Vårvisan» och de i sanning dithyrambiska orden «På Musiken af Haydns Roxelane»; och detta är så mycket billigare som begge äro ganska oskyldiga. Vårvisan hörer till det täckaste i sin art som vår vittra litteratur äger, och påminner genom ton och innehåll om det bästa i samma genre af Dahlgren:

Vinterns välde lyktar,
Och från våra tjell
Bore harmsen flygtar
Högst på lappens fjell.

Uti bergets klyfta
Sippan, späd och rädd,
Ses sitt hufvud lyfta
Upp ur drifvans bädd.

Re'n af löfvet höljes
Detta stilla bo,
Der min Daphne döljes
I en menlös ro.

Vår och kärlek! båda —
Gån att för mitt väl
Med er tjusning råda
I dess unga själ!

Hör, hur staren pladdrar
Upp i björkens topp;
Se, hur fjäriln fladdrar
Kringom rosens knopp.

Se, hur silfret flyter
Utur klippans damm;
Hör, hur björnen ryter
Sina känslor fram.

Se, hur vestan leker
Uppå liljans bröst,
Och den sköna smeker
Med en kärlig röst.

Älskare, sen tiden,
Som till kärlek drar!
Om J längre biden,
Är han mer ej qvar.

Gån att nöjet lyda!
Blott en tid det rår.
Må dess blommor pryda
Eder ungdoms vår!

Till denna täcka, oskyldiga erotiska diktart hör mer än en af Kellgrens ungdomssånger, hvilka med förtjusning hördes kring land och rike. Man har icke så alldeles rätt, då man påstår att det var först under den senare perioden, då Kellgren började till den romantiska skolans välbehag begagna orimmad vers, som han förråder en högre och ädlare uppfattning af kärleken. Det vackra poemet «Saknaden» torde lända till bevis derpå:

Ensam i min hyddas famn
Med min saknad innesluten,
Ögat skumt och rösten bruten,
Suckar jag Zulimas namn;
Blodet svallar, bröstet häfves,
Lågan genom själen tär;
Jag förqväfves, jag förqväfves
Utaf minnen och begär.

Du, som mina ödens skick
Med ett ögonkast förbyter!
Från ditt löje lifvet flyter,
Verlden ljusnar i din blick:
Kroppens plågor, sinnets smärta,
Grafvens djup, som förestår;
Allt förglömmes då ditt hjerta
Mot mitt ömma hjerta slår.

O! hvad vore utan dig
Lyckans nåd och snillets lager?
Blott en skugga, som bedrager,
Blott en dröm, som skingrar sig.

Jemte dig jag ej förskräcktes
För tartarens gruflighet:
Utom dig min ledsnad väcktes
Vid serafers salighet.

Men måhända ännu betänkligare än skaldens nu anmärkta ungdomssvagheter är den ytligt skeptiska och tröstlösa lefnadsåsigt, som uttalar sig i några af hans ungdomsskrifter, så väl i vers som prosa. Jag nämner uttryckligen hans poem «Våra Villor», som på sin tid mötte stort bifall hos den bildade allmänheten, på samma grund som många af hans öfriga dikter, nemligen emedan det i en lätt och retande form utsade hvad mängden af dess läsare tänkte. Denna lefnadsåsigt är en under en epikureisk likgiltighet fördold nihilism, som anser lifvet och alla dess andliga syften och förhoppningar för en dröm, en «villa», ett intet. Kellgren var ännu i den ålder, för hvilken äran och kärleken pläga hafva så till vida den högsta sanning, att de lifva till den mest enthusiastiska, den mest sjelfuppoffrande handling: på en sådan enthusiasm nedskådade redan den unga skalden med den erfarna vises förakt, ett förakt, som han lånat af sina filosoferande franska förebilder, och som han nu nödvändigt ville uttala för att visa sig lik *le beau monde* i alla länder. Huru pass djupt en sådan materialistisk öfvertygelse hos honom kunde vara grundad, få vi snart tillfälle att undersöka. I «Våra Villor» gör han äran till en dröm, en vacker dårskap:

Hvad gör, att unga hjeltens arm
Med tunga vapen sig belastar?
Hvad gör, att från sin flickas barm
Han sig i stridens lågor kastar?
Ur hyddans lugn med glädje går
Att trotsigt möta krigets öden,
Med stolthet räknar sina sår
Och leende betraktar döden?
Hvad är som snillets son förmår
Att sina muntra ungdomsår

I forskningarnes natt föröda:
Att skåda guldet med förakt,
Med ömkan le åt kungars prakt
Och endast lefva med de döda?
Hvad mod, att trotsa farors rön,
Att sig till verldens gagn förtära?
Säg då, för hvad de sig besvära?
Hvad himlen hör i deras bön?
Hvad söka de? — De söka ära.
Och hvilken är då ärans lön?
Ett löf, hvars grönska snart försvinner;
En marmor, som vid konstens bud
Ditt tycke, ej din känsla vinner;
Af ryktets mun ett flygtigt ljud;
Ett rökverk, som på grafven brinner;
Ett diktadt lif hos minnets gud.

Hvad skalden i sammanhang härmed yttrar om ɛen, som han här synes vilja nedsätta till en blott g lusta, uppfattar Wieselgren såsom ett nytt bevis n allmänna osedlighet, som enligt hans förmenande utmärka hela denna period af skaldens vittra ımhet. Men när vi jemföra denna sensualistiska ɛelse med många andra ädlare drag af skaldens af denna passion från samma tid, så frestas vi att detta filosoferande hån öfver menniskans ömmaste ɔr och högsta sträfvanden hafva härledt sig från en ıffektation, att för tillfället visa sig klokare och verldserfaren än den öfriga ungdomen, måhända från ett visst begär att ställa sig väl hos den societeten, genom att förklara och urskulda dess iska förvillelser, snarare än från en egen djupt öfvertygelse.

Och kärlek, som bland lifvets skänker
Den ljufvaste, den skönsta är!
Som i en himmelsk vällust sänker
Det hjerta, som din låga när!
Hvad blefve du, om vårt begär
Sig endast till det sanna sträckte?
En brånad, spridd med blodets lopp,

En lusta, som behofvet väckte
Och njutandet ånyo släckte:
Hvad blefve då det ömma hopp,
Som mig med tvång och fruktan röjer,
Som, bäfvande, i vördna'ns spår
Så småningom till målet går
Och, då din sällhets mognad dröjer,
Dig med de blomsters ro förnöjer,
Dem bildningen på vägen sår?
Knappt är du förd i segrens sköt,
Förrn, ur din ljufva tjusning tagen,
Du önskar, att du än bedragen
Din sällhet blott i tanken njöt.

Till «våra villor» räknar skalden slutligen äfven de himlar, den lycksalighet efter detta lifvet, som svärmaren diktar åt sig till en ersättning för de jordiska vedermödorna. Emellertid finner han alla dessa villor så tjusande, att han för dem gerna vill uppoffra den nakna sanningen: det vill säga: han vill heldre tro på illusionerna än på det, som han anser sig veta vara sannt.

Så fly, o grymma sannings dager,
Som våra glada drömmar stör!
Hvad mer, om villan oss bedrager,
Blott hon vår lefnad lycklig gör!

Med denna skärande dissonans upplöser sig ett poem, som med all sin elegans antingen är ett poetiskt missfoster, då det förnekar alla poetiska motiver, eller ock en nog ogenomskinlig ironi.

Till samma period af en vacklande lefnadsvishet, som «Våra villor», hörer äfven Kellgrens ode öfver «En stadig man». Den sorglösa epikureism, som i «Våra villor» med fullt medvetande uppoffrar den erkända stränga sanningen för det fängslande skenet, öfvergår här till en verldsföraktande stoicism. Kellgren befann sig ännu i valet och qvalet mellan olika filosofiska mönster. Än uppmuntrar han en Rosalie att lyckliggöra sina många älskare, än sätter han hjeltens sanna känne-

›n uti att vara «Från lustars våld och fruktan fri», lik sin hedniska förebild Horatius. «En stadig › är, oaktadt sin prosaiska titel, ett ganska godt ktiskt poem i sin tids stil. Man kan kalla hela ‹et en lyckad variation på det kända Horatianska ıat: «Si fractus illabatur orbis, Impavidum ferient e». Den stadiga mannen är nog för sig sjelf, han ensam mot sina öden, han trotsar dem, han behöf- inga medmenniskor, han behöfver icke en gång Gud.

Visst gifvas hjertan, hvilka höjas
Ju mer de tryckas af sitt qval,
Som aldrig brytas, aldrig böjas,
Som le bland sina plågors tal:
Se der en vis, som utan fasa
Ser olycksböljan mot sig rasa,
Och brottas med dess strida elf!
Han ej — förgäfves — ödet beder,
Att det ur kosan strömmen leder;
Hvad Gud behöfs? Han har sig sjelf.

Så denna ek, hvars hjessa sträckes
Till grannskapet med himlens sky:
Hon ej vid stormars hot förskräckes,
Hon trotsar deras vilda gny;
Ju mer mot deras våld hon strider,
Dess mer hon sina rötter sprider,
Dess mera stärker hon sin stam:
Då granens rygg sig slafviskt bugar,
Till dess en ilning henne trugar,
Att låta störta sig med skam.

Låt ödet rasa, storma, plåga;
Det rubbar ej en stadig man:
Ej himlens blixt, ej afgrunds låga
Hans fot ur banan rycka kan:
Låt aggets ormar etter spruta,
Låt tadlet all sin galla gjuta:
Hans dygd är ren som dagens ljus;
Om sjelfva himlens fästen brista,
Han oförskräckt uti det sista
Begrafvas skall i verldens grus.

— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —

Om han sitt fosterland i fara
För tyranniets fjettrar ser,
Glad skyndar han att det försvara,
Sitt blod han för dess frihet ger;
Men om hans mod förgäfves strider,
Om träldom redan bojan smider
Och oket till hans hufvud för;
Månn' han ock då sin skuldra böjer?
Nej, här han Catos styrka röjer,
Och sjelfmant med sin frihet dör.

Denna filosofiska eklekticism, som oscillerar mellan Epicurus och Zeno, hvilken Kellgren under denna period hade gemensam med Horatius, är betecknande ej mindre för de båda skalderna än för de tidehvarf, i hvilka de lefde. Båda ägde såsom skalder företrädesvis sinne för det eleganta, fyndiga, qvicka i uttrycket, för formens finhet, behagfullhet och korrekthet; båda hade afgjord fallenhet för reflexionspoesien och satiren, båda höjde sig i små lyriska stycken öfver denna rhetoriska gräns och frambragte dikter af varaktigt poetiskt värde. Båda lefde under tidehvarf af hög förfining, hvarunder bildningen, efter föregående seklers stora ansträngningar i vetenskap och konst, i ett mellantillstånd af hvila stödde sig på massan af föregående andliga förvärf och blef eklektisk. Den väsentliga skillnaden mellan tidehvarfven låg likväl deri, att det ena var en andlig hvila, som föregick ett allmänt stillestånd, hvilket skulle öfvergå till upplösning och död, för att lemna rum för en alldeles ny verldsordning, det andra deremot var ett blott tillfälligt uppehåll, för att hemta krafter till nya ansträngningar af en tidsande, som så mycket mindre kunde vara uttömd, då den, såsom kristlig och följaktligen evigt fortskridande, icke kunde uttömmas. Mellan personerna åter berodde skillnaden derpå, att den ena var hedning och den andra kristen, att då den ena

kunde för hela lifvet dröja vid en verldsåsigt af sorglös lefnadsnjutning utan högre sträfvanden och förhoppningar än njutningen af allt det goda i lifvet, den andra deremot endast för en tid hyllade denna verldsåsigt såsom ett öfvergångsstadium i sin bildning, hvarföre han äfven kunde, ja måste rycka sig lös derur i samma mån som han påverkades af tidens starkare andar, då äfven hans poetiska genius förmådde utbreda sina vingar i hela deras styrka och med hela deras skönhet, för att, högt öfver den romerska förebildens och sin egen fordna sfer, utsjunga sin tids djupare poetiska behof i toner, som thyvärr blefvo hans svanesång.

Innan jag öfvergår till teckningen af det senare, men vigtigare stadiet af Kellgrens poetiska utveckling, är nödigt att undersöka en annan sida af författarens ungdomliga verksamhet, nemligen den publicistiska och kritiska, som noga sammanhänger med hans samtidiga poetiska, då han sjelf sökte i sin poesi tillämpa den smaklära, som han förkunnade, och stundom äfven genom kritiska och historiska kommentarier på prosa sökte belysa och rättfärdiga sina poetiska arbeten, såsom fallet är med «Man har icke snille för det man är galen» och fabeln «Byxorna». Också var det i egenskap af publicist, genom tidningsuppsatser och tidningsinfall på vers och prosa, som han först ådrog sig allmänhetens och konungens uppmärksamhet; hans yttrade åsigter blefvo inom kort lagar för opinionen och smaken, och denna publicistiska inflytelse bibehöll han under hela sin lefnad — en inflytelse, som man kunde hafva kallat en diktatur, om den icke blifvit bekämpad och i sina grundvalar skakad af Thorilds kolossalt kraftiga motkritik.

Såsom informator i grefve Meyerfelts hus började Kellgren, i förening med sin vän Carl Lenngren, utgifva tidningen «Stockholmsposten». Första nummern är af den 29 Oktober 1778. Detta tidningsblad är jemförligt med Dalins Argus i afseende på sitt mäktiga in-

gripande i sin tids litterära angelägenheter och dess herrskande opinion i dithörande ämnen. «Skärskåda vi», säger Atterbom, «närmare denna fordom så prisade och fruktade tidning, så kunde fuller väntas att dess anda, så långt den är Kellgrens egen, vore en poetisk af äktaste slaget. Men det poetiska sinnet hos Kellgren bar fjettrar, från hvilka det först inemot slutet af hans bana frigjorde sig. Visst hade redan förut flera gånger hans konstutöfning visat sig vara bättre än hans konstlära; hvarvid likväl bör nämnas, att de skaldestycken som derom vittna, sedermera, då de ur bladet upptogos i samlingen af hans skrifter, öfverhufvud undergingo väsentliga omdaningar. Man undantage mellertid de förnämsta af dessa stycken, och efterräkne sedan, huru ofta den ursprungliga Stockholmspostens årgångar verkligen röja att i spetsen stod en man af högre egenskaper än en qvick *belesprit* med ett lifligt nit för *sens commun*, Voltairisk upplysning, vårdadt språk och rigtig versbyggnad! Bäst tager sig detta nit ut, då det upplågar af en fosterländsk ifran. Men i det hela företer sig här en kritik af samma snäfva synpunkt och negativa halt som den förut beskrifna. Der den fann sina fordringar uppfyllda, eller på väg att uppfyllas, der berömde den — vanligtvis utan gräns; der motsatt händelse inträffade, tadlade den — lika gränslöst; beggedera med större afseende på stil än på sak och komposition. Uppenbart är att den gerna och med en hardt nära grym njutning (ehuru ofta med nog lättsinnig satir) begabbade och intill benen hudflängde arma småförfattare, till största delen menlösa tillfällighetsrimmare utan ringaste anspråk på vitter ära, men ogerna inlät sig med sådana skriftställare, hvilkas upphöjdare plats i snillets verld tycktes kräfva en viss försigtighet, eller i allmänhet en mera redbar begrundning af både saken och personen. Ofelbarheten och allmakten kunde nemligen i två fall äfventyras: antingen man råkade mot

ıodan stöta på och uppreta ett slags alter ego (så-just i Stockholmspostens. början skedde med den ı på skådebanan framstigne Leopold, som då klan-les af Kellgren för bombast och febuseri); eller ock ısta någon af dessa jättebåla svärmare, dessa regel-sande snillen utan höjd, som, oaktadt alla sina brott den goda smaken, voro med hänryckning omfattade ;n alltför talrik allmänhet. Detta kritiska tidnings-l, Sverges då varande förnämsta, egnade derföre ;en uppmärksamhet åt till exempel en Brunkman, Bjugg; det höll sig icke för godt att till ofta för-de spelöjen framhålla den enfaldiga Bager, och ur aflägsnaste landsortsvrår uppspana förbrytare i vers r prosa, som väl aldrig drömt om något rykte i erhetens häfder; deremot gick det omkring Lidner, ;nsom (i det längsta) kring Thorild, liksom på strump-en. Hvad i följd häraf kom att mest bevakas och ınas var en täck, men enformig och entonig felfrihet. ru minutiös denna felfrihets-lära var, och på hvilka ga fötter hon sjelf stod, blottar sig tillräckligt i just ı nyssnämnda striden mellan Kellgren och Leopold. Allt detta påminner oss, att det gafs en tidrymd i llgrens lefnad, då han dyrkade Voltaire, Pope och :ke såsom jordens yppersta snillen, men fördömde lman, såg hos Shakespear yrsla, hos Goethe konvul-ıer, förebrådde Klopstock bruket af orim och fann tons poesi stundom likna «skrålet af någon full på an». Orim och orimligheter betraktade han då unge-igen såsom liktydiga; afkunnande öfver begge samma lsdom, förklarade han rimmet för «smakens bro-», d. v. s. någonting rentaf oskiljaktigt från hvarje dernt poem, som vill vara fullgodt. Att han der-ıte förklarade Svedenborg för «helt rätt och slätt en e», samt Voltaire för lika rätt och slätt en «gud», gerna ursäktas; men det ena med det andra gör kningen fullständig. Allmänligen syntes han (och

detta sken omgaf honom ej utan ofta gifven anledning) lägga en hufvudvigt, i kritik som i produktion, på satiren, epigrammet, parodien, på det lekande, det nätta, det behagligt flygtiga, hvars tungomål derföre i hans egna sånger, liksom i hans beundrares, i sjelfva lyriken och erotiken förmärktes tala heldre (eller åtminstone sannare) än den egentliga känslans och lidelsens.»

«Detta omdöme öfver granskaren Kellgren var ock Thorilds; ja i begynnelsen till en stor del sjelfva Leopolds. Från oss likväl, som kunna i lugnt afstånd betrakta den tidens strider, och desto mindre förgäta, att hvarje märkvärdigare tidsföreteelse bör uppskattas enligt sin egenskap af nödvändig länk i en fortgående utvecklingskedja, — från oss vare det fjerran att neka den Kellgrenska Stockholms-Postens flerfaldiga värde och nytta. Den verkade kraftigt till nationens afvänjande från den nyss upphörda partitidens råa och vilda kannstöperi; till införande af en bättre ton i den publicistiska verlden, — en ton af anständighet och afsky för låga personaliteter; till det allmänna vettets förfining; till dess konstsinnes uppodling ur den nästan otroliga smaklöshet, som var gemensam för både författarnes och läsarnes flertal, till värdigare föreställningar om vitterheten såsom samhällselement och moralisk kulturkraft; samt i synnerhet och sist liksom först till språkets och versens förkofran i renhet, egentlighet, lenhet och välklang. I slika afseenden var Kellgrens verksamhet en förhöjd fortsättning af Dalins; och detta skulle gälla oinskränkt, om ej Kellgren hade länge behandlat modersmålet med långt mindre varsamhet för inblandning af fransyska drag, ord och ordställningar. Lätt är att finna, huru mycket mer denna tidskrift hade kunnat gagna» *) o. s. v. I afseende härpå anmärka vi att de förutsättningar, under hvilka den skulle hafva kunnat gagna mera, i sjelfva verket icke förefunnos, hvarken hos för-

*) Jfr Siare och Skalder, VI, sen. afd., 2:dra uppl. sidd. 75—80.

:aren, hos hvilken de dock kunnat vara tänkbara, ɜr hos nationen, som vid Kellgrens uppträdande ben sig på den bildningsgrad, att den behöfde just jemt ı rätt den art af kritisk uppfostran, som Kellgren med.ade den. Man må icke invända att till exempel en n af Thorilds vetenskapliga djupsinne skulle hafva nnat uträtta mera. Just hans djupsinne skulle vid ı tiden hafva skadat honom, och sjelfva Kellgrens tik bidrog att genom sin hyfsning af de allmänna be›ppen bereda väg för Thorilds djupare läror.

Atterbom anmärker med rätta såsom klandervärdt ı Kellgren hans bitterhet mot Milton, Shakespear och ·ethe, hvilka författare han troligen ännu helt ytligt ıde, och hans blinda beundran för Voltaire, Pope och cke. Beggedera är likväl under då varande tidsförlanden ganska förklarligt. Ordens- och hemlighets:meriet hade på 1760-talet börjat så väl i Sverge som ıra länder gripa omkring med fruktansvärd makt. llgren, af naturen en ljusets ande, fattades af ett djupt ; mot dessa i mörkret smygande rörelser, hvilka reı i och för sig syntes honom stridande mot det sunda nuftets sträfvan till klarhet öfver alla föremål, och ilka dessutom kunde medföra de betänkligaste prakxa följder. Att han i denna mörkrets liga kom att ›landa en Milton, en Shakespear, och framför allt en ›ethe, berodde, såsom sagdt var, på hans ofullständiga kantskap med dem, hvarigenom han af deras högre etiska frihet kunde göra den förhastade slutsatsen, att, :d oberoendet af den franska smakläran, hos dem äfı kunde förenas oberoendet af all sund filosofi, hvilo för honom var identisk med den engelskt-franska ıpirismen. Att han deremot kallade Svedenborg «rätt ı slätt en fåne» må väl vara sårande för en anhänre af läran om det Nya Jerusalem, ja äfven för den, n fördjupat sig i studiet af mästarens skrifter; vi, som , utanför den mystiska helgedomen med dess ande-

skådningar och öfriga heliga hocus-pocus, och som dessutom från barndomen inlärt och sedan bibehållit den dyra satsen: «En annan grund kan ingen lägga än den som lagd är», vi torde vara berättigade att finna Kellgrens uttryck mer än förlåtligt, så mycket mera som han kunnat använda ett ännu hårdare, enligt den gamla regeln att alla undergörare äro antingen narrar eller bedragare. — Det poem, som i Stockholms-Posten med så mycket patriotiskt nit, gisslade den ifrågavarande dårskapen, snillets förvillelser, sökandet efter hemliga kunskaper, benägenheten att sluta sig tillsammans i mystiska sällskaper för fördolda ändamål, är, i trots af allt det klander som ett nytt svärmeri hopat deröfver, ett litet mästerstycke af energiskt straffande satir, och verkade just hvad det ville verka: besinning och blygsel hos dem, det vederborde, och lugn eftertanka hos allmänheten.

Blef då förvillelsen allena skaldens lott?
Är dårskap blott en frukt i vitterhetens rike?
Nej vishet, vishet sjelf är stängd af krets och mått;
Stig öfver eller vik — och du är fånans like.

Du som af äpplets fall för stjernan lagar fann,
Som mätt kalkylens djup och klufvit ljusets stråle,
Också red du en gång till Bedlam, store man!
Från Apokalypsis uppå en musblack fåle.

Och du som menniskan det stora budord skänkt,
Att blott i tviflets spår till sanningarne vandra:
Du glömmer det — och straxt bland hvirflar, oförtänkt
Du famlar yr och blind, som Mesmer och vi andra.

Men fast man någongång i solen fläckar såg,
Blir månen likafullt med sina fläckar måne.
Fast Newton sjelf en dag i andefeber låg,
Blir Svedenborg ändå helt rätt och slätt en fåne.

J narrar utan smak, som, gudarasande,
Tron eder stora bli med stora skalders brister!
J narrar utan vett i vetenskaperna,
O Svedenborgare! o Rosencreutzare!

O drömmars tydare! o skatters sökare!
Nummerpunkterare, magnetiserare!
Fysionom-, alchem-, caball- och harmonister!

Er slutsats är förvänd. — En klok kan galen bli;
Den snille är i ett kan vurma i ett annat:
Men tro att snillets höjd är höjd af raseri,
Sen deri, mina barn, bedran J er förbannadt.

Förgäfves sagdt! Nå väl, en genväg öppnas er:
Pope puckelryggig var, Homer och Milton blinda.
Att deras likar bli, godt folk, hvad tarfvas mer
Än sätta puckeln på och ögonen förbinda?

Men lemnom skämtets udd. För svagt dess vapen är,
När lagen ropar hämnd och religionen blöder;
När samfundslugnet störs och villan upprätt bär
Mot sanningen den arm, som sveket hemligt stöder.

Då, skaldmö, rusta dig, då fatta mordets dolk
Och slå den djerfvas bröst att ärret evigt blifver! —
Din känsla väckte dig att bli förnuftets tolk:
Gå, lyd med värdighet den kallelse det gifver!

O Manhem! lika nämndt af gammalt mannavett,
Som gammalt mannamod; o säg, hvar skall du hamna
Ur dessa villors djup? — Ett år och ännu ett,
Och Bälten skall med blygd ett vidsträckt dårhus famna.

Från dårskap är all last, all dygd af ljuset är,
Ett brott mot vettets bud är brott mot majestätet,
Mot menskans majestät, och ditt, regent, — ty lär:
Der fanatismen går, går upproret i fjätet.

Förlåt mig sanningen, min kung! — Förlåt den dygd,
Som häfver skaldens bröst, som lyfter fria själar,
Som, eldad för ditt lof, skall se med lika blygd
Din spira sträckas ut till dårar som till trälar.

Men J, som bindelen på deras ögon lagt,
Anförare! — Hvad är den lön, J efterleten?
Jag ser det — Ryktbarhet! allt lyder då din makt,
Och dåren, dåren sjelf vill nå odödligheten.

Välan, den väntar er. Oss väntar i dess famn
Den lagerkrans som mig, den tistel som er kröner. —
Hör det, o efterverld! Jag offrar deras namn
Till åtlöje för dig och dina söners söner.

Man skulle knappt af en skald med Kellgrens poetiska uppfostran hafva väntat ett så dithyrambiskt utbrott af poetisk vrede, som detta stycke innehåller. Jag har vågat kalla det ett litet mästerstycke i sitt slag. Och när jag eftertänker det upphöjda i känsla, det varma i öfvertygelse, det energiska i diktion, det på en gång bittra och qvicka i invektiv, känner jag mig fullt färdig att försvara mina ord, och att förklara den förvåningsfulla hänryckning, hvarmed det af samtiden mottogs, för fullt berättigad. Hvad som i en senare tid har till en del minskat poemets anseende, är den nya mysticism, som i ett följande litterärt tidehvarf efterträdde den förra, ånyo ville fördjupa sig i naturens hemliga hushållning, för att der söka andens mäktigaste verkningar och sätta den råa outredda instinkten i det odlade klara medvetandets ställe — det tidehvarf, som frambragte en Justinus Kerner och hans likar. Men just det faktum att det onda, som Kellgren med så kraftiga vapen bekämpar, redan så snart kunde återkomma, det faktum att det ännu under olika former kringsmyger, bevisar det varaktiga värdet af detta skaldestyckes innehåll. Atterbom och hans skola äro icke nöjda dermed. «Ett klandervärdt lättsinne var», säger Atterbom, «att om och mot Svedenborg sjelf tillåta sig en så oanständigt skymfande ton, utan den ringaste kännedom af hans skrifter. — — — — Men man bör veta, att personer, som hyllade det Nya Jerusalems lära och profet utan att sjelfva känna den annorlunda än ytterst ytligt, hade af oäkta svedenborgianism, oäkta mesmerism och några andra beståndsdelar sammanrört en art missfosterlig mystik, med hvilken ej var så alldeles att narras: den ägde sina varmaste anhängare bland landets stora, den räk-

nade bland sina vänner en Ehrensvärd, i viss mån till och med en Höpken; den beskyddades någon tid med den mest uppmuntrande gunst af — konungen sjelf. Deraf den häftiga ifver, som i skaldestycket «Man äger ej snille för det man är galen» sammanbinder hatet mot detta mystiska svärmeri med hatet mot det vittra. Sitt objektiva värde har nyssnämnda stycke, i följd af innehållets talrika grundheter och flackheter, längesedan förlorat; sitt subjektiva, eller värdet af sin ingifvelses brinnande sanningsnit och fosterlandskärlek, skall det alltid bibehålla.» — Men, frågar jag, har detta stycke verkligen förlorat sitt objektiva värde? Eller kan man tala om tillvaron af ett subjektift värde der det objektiva saknas? Om man ock vill medgifva att innehållet lider af «talrika grundheter och flackheter», behöfver man derföre medgifva att hela innehållet är grundt och flackt? Återstår detsamma allsingenting, som äger ett objektift värde? Hvad grundheterna och flackheterna angår, så inskränka de sig hufvudsakligen dertill, att författaren valt ett par origtiga exempel för att stödja i och för sig rigtiga satser. «Att Homerus emellanåt slumrar», är jag långt ifrån att vilja medgifva, ty om någonsin en skald varit vaken, så var det Homerus, men Kellgren stödjer sig här på Horatii auktoritet, hvars yttrande i detta afseende blifvit ett ordspråk. Utfallen mot Milton berodde på tidens smaklära med afseende på sträng anständighet i val af uttryck. Invektiverna mot Cartesius, Newton och Svedenborg låta deremot försvara sig. — Men beträffande åter poemets väsentliga innehåll, så äger detta, enligt min tanka, oförgänglig giltighet för alla tider; så vida det halft-religiösa och halft-osedliga svärmeriet, det än barnsliga, än skurkaktiga, alltid onödiga vurmeriet för hemliga ordnar, det än vidskepliga och enfaldiga, än egennyttiga och välberäknade nitet för fördolda kunskaper icke tillhöra ett tidehvarf utan alla. Eller hafva vi i våra dagar någon

brist på läsare och ordenstokar och magnetisörer och borddansare och alla sorters qvacksalfvare, hvilka allesamman rätt väl behöfva hudflängas af satirens gissel innan de vakna ur sina fåvitska drömmar? Ingenting godt och ädelt gifves, som ej menniskan under Guds egen oförmörkade, fria dag kan uträtta, stödd på egen kraft och andra menniskors öppna medverkan, utan att behöfva taga sin tillflykt till hemliga sällskaper, hemliga religionsöfningar, hemliga vetenskaper och allsköns charlataneri. En annan lära har ej heller Kellgren sökt att inskärpa; men thyvärr behöfver den ännu och allt framgent inskärpas.

De «grundheter och flackheter», om hvilka Atterbom talar, skola, enligt samma författares omdöme, vida öfverträffas af de fordom så imponerande «Anmärkningar», hvaraf detta poem är åtföljdt. De sägas vara författade af Nils von Rosenstein, och Hammarsköld påstår att de äro till en stor del lånade ur Fontenelle och några andra fransyska författare. Atterbom inskränker sig till att säga att de äro gjorda à la Fontenelle, hvilket, enligt min tanke, icke kan innebära något synnerligen svårt klander, då Fontenelle med all sin encyklopedistiska ytlighet likväl var en ganska förståndig man, hvars åsigter voro synnerligen egnade att fattas och erkännas af förra seklets stora allmänhet, för hvilken dessa anmärkningar just voro skrifna. För öfrigt innehålla de ganska många sanningar, som man ännu i dag kan tåla att höra. Äfven der författaren ställer sig på materialistisk ståndpunkt, gör han det med behag och qvickhet, och hvad han yttrar är åtminstone till hälften sannt, och det mål, hvartill han syftar, är det rigtiga, äfven om han söker sig dit på falska vägar. Så till exempel den qvickt-ironiska diatrib, i hvilken han söker ådagalägga «faran af snillets himlalån». «Huru skulle det ej förödmjuka den lilla menniskans stora högmod, om hon rätt insåg och kunde inse de svaga

fjädrar, hvaraf all hennes ära, hennes dygd och snille bero, dessa fina band mellan kropp och själ, materia och tanke, fysik och moral; dessa band, som alla känna, men få vågat undersöka. Man tillstår i allmänhet att mat och dryck, att luft och rörelse verka ögonskenligen på vårt lynne och våra förståndsgåfvor. Huru mången stor auktor har ej skrifvit platt efter en elak matsmältning? Huru mången dum hjerna har ej gnistrat af qvickhet efter ett godt glas vin? Den saktmodigaste menniska har ofta begått ett mord i fylleri. Hvad vill det säga? Jo, att musten af ett visst vegetabile, sväljd i hans mage, ingången i mjölksaften, derifrån i blodet, derifrån Gud vet hvart, har gifvit honom en tanka, som han aldrig förut haft, väckt ett begär, som han nykter skulle fasat vid, och lyftat dolken i den frommas hand. Det återstår oss ännu en ny vetenskap att utreda: det är en läkarekonst för själen. Den namnkunnige Camus är den enda, som skrifvit i detta ämne. Han omtalar en man, ganska dum i sin ungdom, som, efter ett starkt fall, blef ett af de yppersta snillen i sitt tidehvarf. Påfven Clemens VII hade att tacka en blessyr i hufvudet för sitt förunderliga minne. Ännu äro ej kirurgien och medicin allt hvad de kunna och böra blifva. När de en gång förmå att sträcka sin hjelp äfven till den moraliska och intellektuella menniskan, hvad nytt ljus skall ej uppgå för filosofi och lagskipning? Och hvarföre ej hoppas det? — Ännu en gång, om en viss grad af känslighet utgör grunden icke allenast till vårt snille: «La sensibilité fait tout notre génie»; utan ock till vårt lynne, våra seder och dygder; om denna känslighet beror af organernas byggnad, af blodets beskaffenhet och omlopp, af vätskornas brist eller ymnighet, af fibrernas spänstighet eller slapphet, med ett ord: af helsan; och om helsan kan förbättras genom god diet och medikamenters bruk; hvem kan då tvifla att den dag bör komma, då man lika väl förstår att

föra en regim för hjernan och hjertat, som för magen och bröstet, att bota elak smak som att bota elak syn, lastbara böjelser som sura uppstigningar, dumsot som tvinsot, grymhet som feber; att ligga i kur för sekteriskt som för veneriskt, sticka svedenborganism som man sticker starren, laxera för konfusion som man laxerar för obstruktion, och att äta sig upp till snille och dygd.»

Man måste ställa för ögonen allt det afskyvärda onda, som svärmeri och fanatism vållat här i verlden, för att rätt uppskatta den ädla harm, som brinner i detta skaldestycke. Man måste äfven ihågkomma att det var en vidskepelse, som gynnades af de mäktiga och höga i landet, mot hvilken Kellgren drog i fejd, för att göra rättvisa åt den skoningslösa frimodighet, hvarmed han vågade sätta hälen på ormens hufvud. Väl kan det synas som skulle hans ifver varit nog häftig, hans farhågor nog stora under ett tidehvarf, som företrädesvis ville vara upplyst, och hvarunder inga autodaféer gerna kunde komma i fråga; men ingen kan veta, hvilka följderna blifvit, om vansinnet fått ohejdadt utbreda sig, då, såsom bekant är, ingen sjukdom är smittosammare än denna. Eller är det någonting i vår tids företeelser, som motsäger möjligheten af smittans utbredning? Säkert är att Kellgrens poem mäktigt bidrog till smittans stäfjande, dels genom sitt eget kraftiga innehåll, dels genom författarens stora och erkända auktoritet. Om emellertid, i stället för att man för ett och annat sekel sedan genom lågorna sökte tillintetgöra den onde anden hos olyckliga qvinnor, som inbillade sig sjelfva eller af andra anklagades vara af honom besatta, man nu anlitar mera humana utvägar i sådana fall, — så är det sådana ljusets, sanningens och frihetens andar som Kellgrens, menskligheten har att tacka för välsignelsen att hafva blifvit befriad från skådespel, som utgjort dess djupaste förnedring. Men när man känner sig ställd på en sådan ljusets hederspost, så är ej att undra på att man med

ndig misstänksamhet är på sin vakt, att man med akt förkastar hvarje lära, som vill gömma sig i det nkla, med förbittring bekämpar hvarje sträfvan som l framgå på mörkrets stigar, i den öfvertygelse att t som är sannt kan och skall af menniskan begripas, a att allt som är godt kan och skall af hela verlden ldas.

I känslan af denna sin höga kallelse har Kellgren ista versen af sitt poem med dithyrambisk hänförelse, Venusias skald, profeterat sin egen odödlighet.

— — Ryktbarhet! allt lyder då din makt,
Och dåren — dåren sjelf vill nå odödligheten.

— — — — — — — — — — — — — — —

Välan, den väntar er. Oss väntar i dess famn
Den lagerkrans som mig, den tistel som er kröner, o. s. v.

Den skald, som vågar ett sådant ord, måste i det onblick han det gör, känna sig inspirerad, känna sig pfylld af det närvarande och af framtiden. Såsom mmentar öfver detta ställe kan gälla den förträffliga traktelse öfver snillets väsen och bestämmelse, hvared anmärkningarna afslutas:

«Denna djupa känsla af sannt och rätt, godt och ädelt, som gör att anse oss för lyckliga eller olyckliga, upphöjda eller förnedrade, af allt a främjar eller sårar deras ära; att vi, liksom flyttade ur oss sjelfva, personlighetens krets, röras, andas och hafva vår varelse i det allmänna ret, den allmänna ordningen, samhällets och verldens, rättvisan, förnuf-, dygden, smaken; att vi älska som föräldrar, som vänner och välgörare a stora män, som upplyst och förädlat vårt slägte; att vi deremot hata n personliga fiender allt villans och lastens anhang, att vi sjelfva utan ida uppoffra lugnet, hvilan och nöjet, icke känna någon fruktan, icke se gon fara, då lagens vård, religionens helgd, samhällets väl och regentens a kalla oss till strids mot dårskaper och sjelfsvåld . . . . Denna djupa lfförnöjande, sjelffrätande känsla, om hon ej är snillet, är hon fröet der-. Utom henne fanns aldrig ännu på jorden en verkligt stor filosof och ald. — Unge författare! vill du veta om din kallelse är sann eller ej; g handen på ditt hjerta. Hvad intryck känner det af de ting, som omva dig? Sanning, dygd, rättvisa, fäderneslând, mensklighet: säg, kan du nna dessa heliga namn utan rörelse i ditt blod, utan skakning i dina rer? Ser du blott med åtlöje dina likars dårskap? med förakt deras la-

ster? med ömkan deras olyckor? Den håg du känner att utmärka dig af talanger, hvad har den till föremål? Månn' en titel, en prydnad, ett anseende öfver hopen, en beqvämligare lefnad? Månn' hofgunst och sällskapslof? Söker du blott att, af ingen oroad och oroande ingen, gå såsom man säger sin verld igenom och låta verlden ha sin gång? Då yngling! tro mig: det är icke dig, som snillet kallar att tala till folket. Försök ej att höja dig öfver medelmåttans krets. Blif täck, oförvitelig, en man af god ton! Ditt namn, om det lefver, skall dö med dig. — Om åter vid åsynen af allt som rubbar den allmänna ordningen, af allt, som kränker förnuft och dygd: om vid blotta åsynen eller ryktet deraf du känner ditt blod tändas, ditt hjerta klappa, din andedrägt förkortas, tårarna brista ur ditt öga, tankarna hoptals genomstörta din själ; och du glömmer så dig sjelf att det icke mer är dig, men den dygdige som lider, men den upplyste som förföljes: medborgaren, filosofen, menniskan . . . . . Då, ädle, igenkänn snillets gudomliga röst; då, sök ej förgäfves att qväfva en eld, som lik åskans eld ej skall slockna förr'n han förtärt dig; då, följ ditt öde: «Blif stor — och olycklig.»

Man sammanställer vanligen detta skaldestycke af sann inspiration med det, som närmast följer derpå i författarens samlade skrifter, nemligen «Nytt försök till orimmad vers», endast af den anledningen att det invektiv, som i det förra i förbigående rigtas mot det poetiska fantasteriet här fortsättes och såsom uteslutande thema närmare utföres. Men den poetiska ingifvelsen är här långt svagare, i samma mån som ämnet är mera inskränkt och af ringare vigt. Att detta poem närmast hade afseende på Thorild och dernäst på hans poetiska efterliknare, kan ej bestridas. Det är, såsom författaren säger i noten, rigtadt emot «vitterhetens kossacker». Hänförd af sin beundran för Thorilds vittra frihetssträfvanden och af sitt hat mot den franska regelbundenheten, har den romantiska skolan kanske icke gjort rättvisa åt detta poem. Men om man eftertänker att det ofta vederfors Thorild i hans poetiska försök att liksom Klopstock stanna i den sublima förstumningen, att, såsom ofta i poemet «Passionerna», så uppfylla sig af känslans förtjusning att han deraf liksom förqväfves och måste gifva sig luft i enstaka afbrutna interjektioner:

och lägger man härtill att hans efterliknare, liksom imitatörer i allmänhet, först lärde sig eftergöra hans fel och svagheter och deri, men endast deri, upphunno och öfverbjödo mästaren, — så torde man finna denna på det hela rätt godmodiga satir icke så helt och hållet oberättigad. Man har blifvit skandaliserad öfver de sidohugg, hvarmed författaren drabbat Shakespear och Klopstock, Goethe och Ossian. Men man bör ihågkomma att icke hvar och en kritiker är en Lessing i kraften att på en gång springa framom sin tid och öfver alla dess inrotade fördomar. Anmärkningen om Klopstocks «orim» är dessutom icke så alldeles obefogad, om man erinrar sig att denna skald, i sin ensidiga ifver för det naturliga uttrycket, helt och hållet förkastade rimmet i poesien, så att förebråelsen här rätt gerna endast behöfver gälla öfverdriften hos hans skola, att icke allenast begagna orimmad vers, utan äfven aldrig begagna rimmad, ej heller tillåta andra att göra det, oaktadt denna art af poetisk form just företrädesvis egnar sig för vissa slag af diktkonst, till exempel den musikaliska, visan, operan o. s. v. Lika grundad är anmärkningen om «Ossians evigt samma» — om enformigheten hos denna sagodunkla bard, som det nu blef modernt att blindt beundra. Svårare låter Goethes konvulsioner försvara sig, då, såsom bekant är, denna skald aldrig var konvulsivisk icke ens under sin «Sturm- und- Drang»-period, utan städse lät äfven sin häftigaste känsla åtföljas af en klar besinning, ehuru han väl, såsom i första upplagan af sin «Götz», kan med fog anklagas för råhet och pöbelaktighet i uttryck. Men saken var förmodligen den, att Kellgren i sitt nit för lag och regel, så att säga, skar hela det unga poetiska slägtet och dess auktoriteter öfver en kam, utan att vara så noga i valet af exempel. Teckningen af den unge Apollosonens poetiska himmelsfärd, sedan han såsom en annan luftbalong fyllt sig med ångor, är, efter min tanke, ypperlig och har sitt original i

alla tiders vitterhetshistoria, när nya rigtningar börja göra sig gällande, af hvilka alla hänföras, som alla vilja vara med om, men hvilkas sanna kosa blott få känna. Man igenkänner här denna emigrations- och upptäcktsmani i vitterhetens verld, som, lik den i den verkliga verlden, i början ser ut att vara feberaktig och feberyr, men ofta slutar med att göra nya eröfringar.

Väl, nu bör språnget vågas,
Det stora tyska språnget,
Till källan af det sköna,
Det ädla och det sanna.
Nu väntar jorden, häpen,
Tillbedjande och knäböjd,
Att se din himmelsfärd.
Nu, genom djupa molnet
Sin hand en ljusets engel
Har utsträckt till ditt skydd:
Och legioner stämmor
Och milliarder handklapp
Och lockande serafer
Och bugande cheruber
Vid åsyn af ditt uppsprång
Kring tusen, tusen himlar
Ge skall och återskall.
Väl! nu är kedjan krossad,
Nu låga jorden lemnad.
Ännu ett språng och än ett!
Nu hvirflar han i skyn.
Nu, full af stolthet trampar
Hans frälsta fot på månen.
Nu ha! — nu bröt han benet
I ringen af Saturnus!
Ve, ock der sveddes vingen,
Hans styrkas högra vinge,
Af vreda solens eld.
Ve ynglingen! nu klöf han,
Nu klöf han midtitu
Den väderspända hjessan
Mot Sirii demantklot.
Ha! ropa höjd och himlar,
Och djup och afgrund: ha!

Nu svindlar han och svindlar,
Och vänder loppet bakfram.
Nu föll han slak och snöplig
Med näsan emot jorden
Och sprack.

IV.

Kellgren (fortsättning). Senare rigtning. «Filosofen på Landsvägen». — Strödda reflexioner. Friare esthetiska åsigter. «*Spernere vulgus*». — Uppfostran till medborgerligt vett. «Ljusets Fiender» med flera satiriska och skämtsamma dikter. — Dramatiska arbeten i förening med Gustaf III: Gustaf Vasa; Gustaf Adolf och Ebba Brahe; Eneas i Karthago; Drottning Christina. — Polemiskt förhållande till Leopold och Thorild; deraf härflytande skalderigtning. «Dälden». «Nya Skapelsen». «Christina». «Sigvart och Hilma».

De stora förändringar, som förbereddes i skaldens nre, hufvudsakligen genom konflikten med Thorild, och som kunna antagas redan hafva börjat sitt arbete när han i satiren «Man äger ej snille för det man är galen» med så mycket eftertryck uppträdde mot tidsandans villärelser — hvartill man kan sluta af den allvarliga, ja enthusiastiska tonen i motsats mot hans fordna satiriska espièglerier — öfvergingo under en resa till södra Sverge 1792), hvilken äfven lärer hafva blifvit utsträckt till Köpenhamn, till en fullständig förvandling af hans inre menniska. Sina reseintryck har skalden förvarat åt efterverlden i en mängd strödda aforismer, som han kallar Filosofen på Landsvägen». Man finner deribland de mest träffande anmärkningar öfver nya sidor hos hvaragliga föremål, och enkla sanningar, framställda i en fverraskande drägt. «Alla de», säger författaren, «som irdas en och samma väg, se nödvändigtvis samma före-

mål.· Men af tusende sådana skall tilläfventyrs ej en enda, på tusen mils väg, haft en enda tanke precist den samma, som någon af de öfriga niohundradenittionio. I stället för att derföre, som så många andra gjort, beskrifva hvad jag sett och min kusk bättre sett och alla efterkommande resande med deras kuskar skola se, emellan Stockholm och Ystad, har det fallit mig in att för samtid och efterverld uppenbara hvad jag tänkt och hvad efter all sannolikhet ingen annan tänkt på denna sjuttio mils väg.» — — «Jag har», fortfar författaren, «icke rest för att tänka; men jag har ej alldeles kunnat hindra mig ifrån att tänka medan jag rest. Emellertid, och för att visa huru litet skryt man bör finna i denna försäkran, och att förlika mina läsares kritiska ära med min egen auktorliga, så antagom en distinktion. Det finnes två slags tankar, liksom två slags rörelse: en aktiv och en passiv; den förra en egen kraft, den senare ett öfverlemnande; den ena en förtjenst, tillhörig snillet; den andra en nödvändighet för hvar menniska med sinnen. Nu tillåter jag sjelf att man hänför mina tankar till sista slaget såsom blotta intryck, perceptioner, apperçuer eller hvad man behagar kalla dem. Andra äro ock föga möjliga vid den ständiga knuffning en åkande själ måste erfara af rörelsen, bullret och evigt vexlande objekter. Och att nu mera icke må lemnas minsta rum till tvifvelsmål, det ofvannämnda reflexioner ju sannfärdeligen som sagdt är blifvit födda på stora landsvägen, af de föremål ögat omfarit; så har jag med några ord framför hvarje tanka tecknat bilden hvaraf hon väcktes jemte någon af transitionerna.» — — — «Hvad stylen angår», så slutar författaren sitt förord, «så, i fall der ej finnes den glans, den täckhet, de fina behag, med ett ord: den goda ton, som är så egentlig för hufvudstadens skribenter; då besinne man endast att jag ej haft den lyckan att författa som de, på en sidensoffa, vid ett mahognybord, i ett välstädadt, ljust, parfymeradt rum, och vid hem-

nsten från couren, eller börsassembléen, eller en vac-
aktris' toilett, eller Svenska Akademiens samman-
nst ...... men att jag tecknat mina tankar i håll-
gor, på träbänkar, med gästgifvarpennor. Äfven an-
les till slut att, om en mjältsjuk läsare skulle finna
och der någon glädtig tanke (det Gud gifve), han
för ej straxt må fördöma den såsom falsk eller dår-
ig. Det är nemligen en nog allmän och lika felaktig
hos mina kära landsmän, att ett arbetes grundlighet
bevisas genom dess ledsamhet, och att en auktor
a ler har nödvändigt orätt. Tvärtom törs jag påstå,
förnuft och sanning äro naturligen glädjens vänner,
det roligt nyttiga är dubbelt nyttigt, och att gravi-
en i skrifter så väl som i uppsyn, i gång och åtbörd
mer än ofta en mask för tomt hufvud. Det mest
ıvitetiska djur på jorden är, som man vet, oxen: men
ad tänker ni om hans grundlighet?»

Af de derpå följande reseanteckningarna må några
föras, hvar och en under sin särskilda rubrik: «Åker-
uk, Regeringssätt. Det händer någon gång att en för-
ffligt god åker, fast illa häfdad, ger temligen god skörd.
›t är äfven sannt att den bästa odling icke alltid se-
ar på en vild naturs motstånd. Men om någon deraf
le göra den slutsats, att det ej gör till saken huru
ı en åker häfdas, allenast jorden är god, och så tvärt-
ı, hvem skall ej se att en dylik raisonneur vore en
rr eller en skälm? Nu är denna slutsats precis den
nma, som göres af vissa despotismens försvarare: «Alla
;eringssätt äro goda, der folket äger dygd: en för-
:fvad nation är alltid olycklig, fast med den bästa
;eringsform; derför så godt att hon äger den sämsta,
hon äger allsingen, att hon lemnar sig blindt åt en
las nycker.» En klok, ärlig man skall dömma tvärt-
: «Det är icke ett samhälle af Sokrater, skall han
;a, som behöfver regeras. Men derföre att denna jord

är så elak, begär hon odling: och derföre att denna nation är så förderfvad, så låg, så okunnig, så oenig, så afundsjuk, så egennyttig, så utan all känsla för allmänt väl: just derföre är det hon tarfvar att styras efter de bästa regeringslagar, dem väl en elak regent någon gång trotsar, men utom hvilka den elake blifver värre och den gode ej längre är det. Klippan, öknen, morasset hafva blifvit till åkrar; och aldrig ännu var ett folk så förnedradt som ej kunde hjelpas, så länge det icke afsagt sig äfven rättigheten dertill.» — Nattqvarter, Tingsbyggning, Domstol. Fordom svarade konungarne endast under Guds dom. Senare tider hafva stiftat en underrätt, icke mindre fruktad och mer snar att döma: det är allmänhetens domstol i ett upplyst land. — Men der upplysning ej finnes, der finnes ock ingen allmänhet: der finnes blott en pöbel, som åker i vagn, och en annan, som går till fots; en som sofver på ejderdun och en som sofver på halm. — Farlig väg; Mörker; Säkerhet. Att tro är det samma för de flesta menniskor som att ej tänka derpå. De göra med sin religion som man gör med sin älskarinna; man fruktar en undersökning, man blundar och är lycklig. — Hat och Kärlek på Landsbygden. Alla naturliga passioner hade i barbariets tidehvarf en större energi. De äro i senare tid dels qväfda genom tusende band af religion, lagar, seder, anständighet; dels försvagade till sin styrka, som delts på flera (ty det synes som känslan ej mindre än snillet endast ägde en viss gifven fond att använda). I aflägsna landsorter och bland ringare folk kan man ännu finna en vän i faran och en fiende intill döden; men i hufvudstadens ypperst belefvade verld har man ingen att slåss för och ingen att slåss med. Man tjenar der utan ömhet och förtrycker utan hat. — Sockenstämma; Riksmöten; Skrål; Oanständighet. Man talar ej högt vid despoters hof. Sådant vore en oanständighet; det vill säga: det största af alla

;ora brott i den stora verlden. Deraf följer att allt som r af stor vigt, af ett allmänt intresse; som rör mennikans rätt, lagen, friheten, samhället, äro ämnen, dem nständigheten förbjuder att vidröra. Man kan icke tala dessa ämnen utan att känna en viss värma, som höjer udet. Lögnen, sveket och smickret hviska; men saningen har stark lunga. I fria stater, der man handlar m stora ämnen och för stora församlingar och från höga ribuner, är det alldeles nödvändigt att tala med hög tämma. Hvilka oanständiga regeringssätt!» — De så :allade «Strödda Reflexioner», som författaren låter följa å «Filosofen på Landsvägen» äro af ungefärligen samma nnehåll som den senare. «Att smickra», säger han, är att berömma öfver höfvan och utan mening. Häraf öljer icke att allt öfverdrifvet beröm är smicker. Känsans, passionens, enthusiasmens språk är ofta falskt, men ldrig förställdt. En älskare, som säger en småtäck licka att hon är en gudinna i skönhet och behag, att olens blickar aldrig sänkt sig ännu till något fullkomigare på jorden; — en af tacksamhet hänryckt underåte, som jemför sin konung med Titus och Antonius, kulle han än ehuru mycket vara under den i förtjenst — gifva båda ett beröm, som kanske är falskt, kanske öjligt för alla andra, men sannt i deras känsla: följaktigen ej smicker. Den oväldigaste domare är ej dygdigare än de. Men deremot den kalla, orörda mannen, om, mot bättre vett och mening, gifver samma beröm, len allena är smickrare, är föraktlig, låg, straffbar.» — «Naturens tillstånd var en strid, man emot man; de flesta samhällena en strid, band emot band. Att fördöma egoismen och berömma *esprit de corps* är att ifra emot tjufvar och prisa stråtröfvare.» — Sitt förakt för publiken, såsom domare i vittra mål, hvarom jag örut nämnt några ord, har Kellgren ofta uttalat på ett ganska bjert sätt, till exempel: «Den förste, som föll på len orimliga tanken att göra allmänheten till domare i

vittra mål — helt säkert var det en auktor, som blifvit fördömd vid kännares domstol. Det finns i riket föga mer än tvåhundra erkända domare i juridiska mål; icke mer än tolf, som sitta i konungens högsta rätt. Tror man då, att det fordras mindre skicklighet att döma ett poem än en ägotvist. Det finnes dock icke en, som ej med minne och flit kan blifva en god lagkarl, då den bästa uppfostran med det ihärdigaste bemödande aldrig var i stånd att ge snille och smak.» — Sina demokratiska åsigter uttalar han ytterligare på följande sätt: «Då menniskan skapade Gud efter sitt beläte, huru väl om det allestäds skett på modellen af en hederlig karl. Lyckligt ännu, om hon endast gjort sig föraktlig för Guds ögon! Men der, hvar hon gjort sina gudar till tyranner, gaf hon tyrannerna Guds makt. — Olyckliga Asien! så helgades evigt din träldoms fjettrar; så upphörde all rätt på nationernas sida, all pligt på monarkens. Menniskor blefvo en egendom; deras lif en förläning: förnuftets bruk blef ett brott, minsta klagan ett uppror, tro och lydnad de enda dygder: förtjensten försvann till och med till namnet; för rättvisa kom nåd, — och despoten sade: «Om jag är nådig då jag belönar en dygdig och vis man, huru mycket mera nådig, då jag upphöjer en dum skurk. Välan, man skall ej säga att någon konung på jorden varit nådigare än jag». — «Det är en elak kompliment åt konungamakten att misstänka alla upplysta för republikaner; liksom den åt religionen att tro alla snillen vara fritänkare.» — «Af all aristokrati är den hierarkiska svårast. All annan förtrycker blott för statens bästa: denna plundrar ock för Guds ära.» — «Det grymmaste i verlden är att vilja beröfva en krympling sina kryckor; men det orimligaste i verlden vore att säga: som kryckor finnas, bör ingen gå på sina fötter. Som kryckor finnas, bör man linda och ledvrida alla barn i vaggan.» — «Någon gång när man ser de personer, som allmänt älskas, känner en

a karl sig nästan frestad att söka allmänhetens hat.» · «Optiken lär oss, att det endast är genom omdömets ning, som flugan till ett halft tums afstånd icke synes s lika stor som örnen på trettio famnar. Det är vår plysning som gör, att vi nu icke se annat än flugor, r våra förfäder sågo örnar. — O titlars klang! Blo-ts glans! Stjernors prakt! Er tid är icke mer.» — 'örbannelse på dens mull, som först tackade för en d, då han åtnjöt en rättvisa! Utom denna fördom de despoten aldrig funnit ett band att fjettra den dliges dygd.» — «Man beundrar som stora män dessa derdomens patrioter, hvilka uppoffrade alla band af nskap, slägtskap, egen välfärd och lifvet för att lsa sitt·fäderneslan. Men bör man ej dubbelt be-dra styrkan hos stora hofmän, som uppoffra fri-ten, äran, dygden, för att tjena en despot? Dessa ga motiver af seklers lof, af ett helt folks dyrkan, nna höga känsla af kärlek för fosterlandet, hvilka dat Catoners och Bruters själ — allt detta bör utan ärighet kunna lyfta menniskan öfver sig sjelf, gifva aft och mod åt det svagaste hjerta. Rom gaf äresto-r: despoten en nådig blick.» — «Hvarföre hafva ej mhällen instiktat dagar att fira åminnelsen af sina yckor, så väl som af sina lyckliga händelser? Hvilka ranner skulle ånyo hafva smidt våra bojor, — hvilka nder ånyo nederlagt våra härar, om vi invigt en hög-lsdag om året att begå minnet af Stockholms blodbad af Pultava slag?» — I afseende på konsten gör Kell-en en och annan så fin anmärkning, att man knappast ulle hafva väntat den af hans tidehvarf. Följande aforism l exempel påminner om ett likartadt resonemang af acaulay i uppsatsen om Milton: «I samma mån som nen stärkes, försvagas inbillningen. — Detta är orsaken arföre vitterheten och de vackra konsterna dagligen aga. Man har förundrat sig öfver de gamles företräde lessa delar. Det var derföre, har man sagt, att de

voro närmare till naturen. Sägom mera begripligt: de voro okunniga om naturen. Okunnigheten, som mörkret, förstorar alla föremål. Hinner menniskan en gång att i allt se det sanna, så upphör dikten, så stannar förundran, så försvagas passionerna, och allt är blott hvad det måste vara.»

Såsom en yttring af den inre förändring, som under skaldens senare lefnadsår med honom försiggick, och som hos honom alstrade åsigter, hvilka voro väsentligen skiljaktiga från dem som han under en tidigare period af sin lefnad förkunnade, har Atterbom med rätta berömt hans uppsats om andliga poemer och huru de böra bedömas:

«För att döma med rättvisa om dylika arbeten», säger han, «bör man se dem med trons mera än med smakens öga. Aristoteles och Longinus, Cicero och Quintilianus skulle visserligen ej röras eller medelmåttigt röras af vissa skönheter i sjelfva Klopstocks Messias. Det är tron allena som rätt kan fatta den stora försoningens hemlighet, af en Gud som lider, en Gud som dör; religionen allena, som med heligt ljuf fasa kan fästa en hvilande blick på taflan af det ohyggligaste mord, med forskning följa, med tjusning räkna hvarje blödande sår, hvarje skälfvande muskel, hvarje söndersliten fiber af det oskyldiga, klagande, dödskämpande offret; det är ändtligen religionen, som skapar en ny ordning af poetisk skönhet, som tillåter — hvad säger jag? — som fordrar, förädlar, gudomligar de uttryck och former i stilen, som en verldslig granskare i ett verldsligt skaldeslag med skäl skulle anse som fel emot smaken.

«Tilläggom en anmärkning, som bör göra denna skildring äfven begriplig för den otrogna. Hvarje passion, och kärleken i synnerhet, har sitt eget språk, som blott kan dömas af passionen. Dess Logica och Rhetorica äro ej Plennings och Vossii. Dess gång är flygt, dess röst är rop, dess rörelser hänryckningar. Den älskar framför allt att uttömma sitt ämne, att vända det om på tusen sidor, att återkomma på sina spår, att ofta upprepa samma tankar och uttryck. Jag påkallar alla läsare af Rousseau's Eloïse. Hvad solecismer, hvad utsväfningar, hvad tomma utrop, hvad ledsamma omsägelser, hvad brist af god ton skola ej här puristen, filosofen och hofvet finna? Hvilken känslolös ropar ej: denne auktor rasar. — Men J, hänryckte älskare, J, som läsen dessa bref med St. Preux' och Julies hjerta; hvad blifver er dom? beundran och tårar. — Nu, hvad är religionen, den sanna, lefvande religionen, om ej en passion, den renaste, men ock häftigaste af alla menskliga passioner, den ömmaste af all kärlek?

En annan uppsats, tillhörande samma utvecklingsperiod af författarens lefnad, hvilken äfven vunnit Atterboms bifall för de mera frisinnade esthetiska åsigter, som den uttalar, böra vi icke förbigå då det är fråga om Kellgrens prosaiska skrifter. Jag menar afhandlingen om skadan af en uteslutande smak.

«Hvadan kommer denna envishet», säger han, «lika skadlig för läsarens nöje som för författarens snille, denna myndighet hos vissa så kallade kännare att utan uppehåll ropa: denna stil är blott den rätta; detta sätt bör allmänt följas; allt annat är att förkasta? Den härrör utan tvifvel af inskränkt omdöme, af fanatism eller egenkärlek. Den ena känner ej, den andra vill ej känna mer än de mönster de af en händelse valt, den tredje, som finner detta mönster i sig sjelf, tvingas så mycket svårare att erkänna något annat. Häraf dessa krig, dessa eviga tvister mellan kännare och försökare, journalister och auktorer, detta nit af orthodoxer mot inbillade kättare, lika blindt, lika bittert på parnassen som i kyrkan: dessa hela bibliotheker af stridiga afhandlingar om det sköna och sanna, af rhetorikor och poetikor, som fängsla snillet i stället för att leda det. — Hvarför frågar man ej naturen? Af dess oräkneliga alster har det ena mera skönhet och fullkomlighet än det andra, men det är skönt i sitt förhållande, allt fullkomligt i sitt ändamål. Rosen äger ej granens höjd, icke heller granen blommans behag. Hvilken vågar ni väl fördöma?

«Härmed är ej nekadt att ju verkligen gifves ett allmänt fult, ett allestädes att förkasta: det som sårar allas sinnen, det som stöter allas begrepp, det låga och det orediga. Man bör medgifva ännu mer: all skönhet i naturen upphör att vara det då den flyttas ur sitt rum; allt fullkomligt blifver fel, då det nyttjas i falsk ordning, då det motsäger sitt ändamål. Sätt granen i edra trädgårdar, hölj klipporna med blomster, släpp strömmar öfver ängarna; och allt blifver obehag, galenskap, förvirring. — Som det förhåller sig i naturen, så förhåller sig ock i konsterna, dessa aftryck af naturen, vare sig genom bildning (bild), målning eller skrift. Icke nog med den skilnad i föreställningssättet, som åtskilda slag af vitterhet fordra. Icke nog att historien ej skrifves såsom romaner, romaner som prediknin-gar, predikningar som tal i en akademisk församling. Då hvarje art af vitterhet dessutom är fördelad i hundrade olika mer eller mindre beslägtade grenar, som alla begära ett olika afhandlingssätt; ännu mer, då stilen i dessa särskilda delar bör rätta sig efter ämnets vidd, vigt och värde; då ett landskaps historia icke tål att författas som historien om ett kejsardöme; då ett krigiskt folks bedrifter annorlunda böra målas än ett fredligt folks öden, hjeltars lefverne än den svaga regentens; och då slutligen bör lemnas en författare samma rätt i sin stil som sitt ansigte, att med

egna drag skilja sig från andra, fast ej från det menskliga, vara sig och ingen annan, med ett ord, att vara snille: huru falsk, huru skadlig är då ej den fördom, att i hvarje slags vitterhet blott framställa ett mönster, blott gilla ett sätt och förkasta alla öfriga.»

Jag har redan nämnt att Kellgren i allmänhet ej hyste eller uttalade någon synnerlig aktning för hvad man kallar publiken. Sin tanka om densamma har han något utförligare än i de förut anförda aforismerna utredt i en liten afhandling «Om allmänhetens domsrätt i vittra mål», hvilken på sin tid var införd i Stockholms-Posten.

«I de flesta lagstiftningar», heter det, «har den rättigheten blifvit tillagd de högst uppsatte medborgare, att endast dömas af sina jemnlikar. Vittra författare hafva af naturen samma rätt. De som missvårdat den, de som obetänksamt stigit ned att underkasta sig en lägre domstol, hafva tilläfventyrs för en tid varit glada att se sin svaghet mera mildt än upplyst pröfvas; men antingen derföre att den sanna ärelystnaden icke länge smickras af ett oförstådt beröm, eller ock att berömmet en annan dag gifvit rum åt ett lika blindt smädande, visar erfarenheten att alla goda snillen förr eller senare vädjat till en öfverrätt: sina likars dom. Lycklig den yngling, som vid första steget på vitterhetens bana icke sökt annan lager än den täflare förlora och kännare gifva; som alltid visligen förstått att högre värdera någras aktning än mångas beundran! Ty hvad äger denna beundran som med skäl kan smickra en tänkande man? Är den en känd vördnad för ett erkändt företräde? Eller är den ej hellre det vanliga offer, som hopen gifver åt allt sällsamt och besynnerligt, åt allt hvad icke är dess eget? — ett offer lika deladt mellan snillet och luftspringaren, den gudomliga skalden och djuret från Afrika . . . hvad säger jag? — ofta rikare skänkt åt dessa? Medelmåttan är hela verldens nationliga drägt; huru skulle de ej förvånas af den lysande skrud, som snillet drager? Men sedan nyfikenheten är stillad, kommer glömskan eller hatet. Vändom ögonen på de gamle, våra mönster i allt, i vett som i smak, i seder som i snille. Icke sökte Latiens upphöjdare skalder sin ära från torgen och badhusen i Rom. Spernere vulgus, var Horatii valspråk och har blifvit det för alla värdiga snillen, som honom efterträdt. Att högaktas af Varius, Plotius, Virgilius, att älskas af Mæcenas, att förnöja Augustus: så stort var målet för romarens ärelystnad, deraf uppsteg hans snille med vishet och smak, deraf sträckte sig hans röst genom kommande sekler. — Men den upplysta allmänheten? — Vare evigt vördadt detta heliga namn! Blott fästen dervid en sann och värdig betydelse! Om vi dermed förstode hvad i sin vidd kallas allmänhet: mängden af en nation, eller ock, mera inskränkt: de flesta af vissa

upphöjdare klasser, hvad gjorde vi annnat än förnedrade en gudomlighet, hvars rätt till snillets och dygdens dyrkan endast måste grundas i deras högsta besittning. Man ler åt besynnerligheten af de filosofers lära, som i alla enskilda varelsers olycka trott sig finna ett allmänt väl; men om man ej likaså vill tro, att allmänhetens upplysning är en sammansats af de flestes okunnighet, så måste man med denna upplysta vördnadsvärda allmänhet ej annat kunna förstå, än de få i alla stater: kännare, snillen.»

Om de kritiska, moraliska och politiska tendenserna i Kellgrens Stockholms-Post, ur hvilken vi hemtat de föregående stilistiska profstyckena, yttrar Atterbom att egentligen politiserade Stockholms-Posten icke alls i ordets vanliga mening. «Den hade», säger han, «redan i sin prospekt uttryckligen frånsagt sig all dylik afsigt.» Men det politiska intresset ombesörjdes der ändock på ett vis, som, i utvändig måtto indirekt, i invändig var desto djupare och fruktbarare. Geijer har yttrat (i Gustavianska Papperen): «Stockholms-Posten ville på en gång muntra och upplysa, genom hänvisande på de snillets läckra och oskyldiga nöjen, som ett trumpet och okunnigt, af politiska tvister sysselsatt folk, vanligen vanvårdar och föraktar. I detta blad erhöll den lätta, qvicka, med sällskapslifvet närmast sammanhängande litterära både produktionen och granskningen först ett eget fält». Mera träffande kan denna tidskrifts allmänna syfte ej betecknas. Jag tillägger: hos Kellgren utvecklade sig, under tilltagande ålder, ett stort moraliskt allvar, som låg innerst i hans manliga själ; i samma stigande mån uppfattade han betydelsen af begreppet medborgerligt vett och gjorde, såsom publicist, till sin pligt att deri undervisa. Af hans publicistiska sträfvan är nu mera det minnesvärdaste blott det som tillhör och uttrycker denna syftning. Han saknade dervid ej mod att säga sin allmänhet de bittraste sanningar: utan bekymmer om denna allmänhet var den lägre och så kallade stora eller sjelfva den högre eller till och med högsta. Huru föga han smickrade den förra, bevisa uppsatser sådana som den (nyss anförda) «Om allmänhetens

domsrätt i vittra mål», eller den «Om orsaken till den ringa afsättning, som böcker vinna i vårt land»; öfverhufvud hans på så många ställen eftertryckligt uttalade *spernere vulgus* (i hans egen tolkning: «förakt för all pöbeldom»). Hvad i sjelfva verket alla dugliga män varit — äfven då de inbillat sig vara demokrater — det var i grunden också Kellgren: en aristokratisk natur. Men huru litet han bäfvade för den senare allmänheten, den förnäma, intyga hans mot svedenborgianismen, magnetismen, andebesvärjeriet o. s. v. rigtade angrepp. — — I allmänhet är det den medborgerliga syftningens ingifvelser som framalstrat de både till innehåll och form fullkomligaste af de uppsatser, hvilka Kellgren velat för efterverlden bevara genom upptagandet bland sina «Prosaiska Skrifter». I till exempel sådana som «Filosofen på Landsvägen» och de «Strödda Reflexioner», som fortsätta den, framblicka derföre ock begynnelsen till ett positift grundläggande för politisk nationalutveckling. Men af den orsak att i sådana uppsatser en dittills temligen inskränkt sensus communis genomgripes och öfverväldigas af en genialitet, som dervid allt mera befriar sig till en poetisk verldsåsigt, framblickar i samma uppsatser desslikes en långt positivare grund för esthetisk folkbildning än någonsin i hans äldre enkom «vittra» kritiker blef synlig. Bandet emellan det framskridande i hans utveckling såsom tänkare och det framskridande i hans utveckling såsom skald kan således för skönsamma läsare ingalunda vara förborgadt. Vill man nu förebrå Thorild att han i fejden mot Kellgren tyckes rent af förbisett denna sida hos sin vederdeloman och öfverhufvud det hos denne under de sista åren starkt progressiva i bildning och syftningar: så bör ihågkommas, att detta allt framträdde hos Kellgren egentligen först under tiden af deras örlig och såsom till en ganska väsentlig del föranledt, väckt, befrämjadt just genom Thorilds eggelser. Ty det höga begreppet

ꞏtt allmänt vett, som tillika närmast vore ett svenskt, ꞏrde sjelfva det hufvudmål, om och för hvilket Thostridde. Och då han dervid — — gick ut från en . djupare enhet af förstånd och poesi, eller tidigare Kellgren anade en sådan: torde vara lätt både förigt och ursäktligt, huru han under krigstumultet le tycka alltjemt att motkämpen med sitt anhang ꞏe qvarbefanns på blotta ytan. — Kortligen: hos gren var en ädel medborgsmannakarakter underlag ꞏtt både qvickt och lyriskt snille; hvadan ock skedde, ꞏm en ständigt innerligare de politiskt-moraliska och ꞏoetiska spännkrafternas vexelverkan, att denna deꞏtegrade förening omsider frambröt såsom en i unglighet oafbrutet växande utvecklingsmakt, som dref ꞏm framåt och upp från temligen ringa begynnelser len slutligen ansenliga höjd, hvilken han både som ꞏatör och skald uppnådde *). — —

Bland Kellgrens poetiska skrifter hör till denna ttares senare period satiren «Ljusets Fiender». Man sluta dertill redan af den omständigheten att han ꞏin hjelte har gjort skalden Lucidor, hvilken likväl ꞏrde ett poetiskt tidehvarf, som det kort förut hörde ꞏonen att förlöjliga. Kellgren är här samma ljusets, ingens och frihetens förespråkare som i allmänhet i sina arbeten, men han är det här måhända på ett ꞏdligare sätt och utan ungdomskittslighet, dock med minskad qvickhet, komisk verve och skärpa. Lucidor en qväll på klubben:

Han kom,
Steg in, satt ner och såg sig om,
Men såg ej skapadt grand, emedan
Man intet ljus i rummet tändt,
Och himlaljusets president
Gått ned till hvila längesedan,
Och himlens vice president
Dertill befann sig uti nedan.

*) Jfr Siare och Skalder, VI, sen. afd., 2:dra uppl., sidd. 87—89.

I tjocka mörkret hör har här
Den dumma hopen disputera
Med mycken hetta (som man plär
När man förstår sig ingendera),
Hvad form på källarstugan är,
Hvad färg på möblerna, med mera.
Till slut, när en och ann' betänkt
Hur uppåt väggarne befängdt
Det var att, uti blindhet sänkt,
Om form och färger resonera
(Ty vara blind och icke se
Var ett och samma, tyckte de),
Så ropte en, så ropte flera:
Ljus in!
Ljus kom, en allmän fröjd
Vid denna syn. Hvem är ej nöjd
På svart och hvitt att skillnad göra?
Blott här och der en mörksens vän
Gaf ljus och lampor den och den:
Och hvem det var skall ni få höra.
Den förste var en surögd man.
På honom ingen undra kan;
Han heldre ömkas af allt hjerta.
Hur skulle ljussken ha behag,
När minsta skymt af himlens dag
Är för hans syn en dödlig smärta?
I samma usla ställning bragt,
En gammal nerfsjuk man hörs klaga:
«Vid Gud! det står ej i min makt
Att detta grymma sken fördraga».
Ej heller undre man härvid:
Den stackars gubben all sin tid
I mörkret famlat fram sin bana,
Men lära se och lära gå
Är lika nödigt båda två:
Och all förmåga är en vana.
En sömnsjuk man skrek till och spratt
Helt högt från stolen der han satt.
Hans namn var Dummer Jöns; Jöns Dummer,
Till kropp och själ, båd' dag och natt,
Försänkt uti en ständig slummer.
Man kan väl tänka hvilket spratt
För sådant djur att mörkret sakna;

Ty se'n man nu hans lättja ser,
Så skäms det dumma svinet mer
Att ensam sofva bland de vakna.

«Mig», hörs en svärmare dernäst —
«Mig skymningen behagar mest.
O sälla skymning, nöjets dagar!
O dunkelhet, så ljuf och mild!
När du förskönar hvarje bild,
Hvad gör det mig att du bedrager?
I dig min yra fantasi,
Utur förnuftets tyglar fri,
Allt i ett lyckligt kaos blandar.
Igenom dig blir skuggan kropp,
Igenom dig fylls jorden opp
Af gudar, jättar, troll och andar.
Nyss fick jag här en vålnad fatt
Ur Svedenborgska andeverlden:
Men ljuset kom — fördömda spratt!
Dess strålar i en blink förtärde'n.»
«Fördömda spratt!» skrek likaså
Bakom en skärm, bort i en vrå,
En man med Schene Rariteten —
«Snart skall man nu min konst förstå
Bland hela svenska allmänheten.
Det gick i skymningen så bra
Att folkets syn och pung bedra;
Men se'n man tändt det satans ljuset,
Farväl med allt slags hexeri!
Farväl med svart och hvit magi» —
Så sagdt, och junkern smög ur huset.
Den samma utväg (nemligen
Dörrns utväg) tog en ann' god vän,
Som — ganska hederlig karl annars —
I mörkret nyss, af händelse,
Råkt taga fel om fickorne
På sin surtout och sina grannars.
En kunskapsälskande person
Ifrån den kungliga polisen
(Som annars kallas plär spion)
Kröp nu helt skamflat bakom spisen.
Att lyss vid ljus går ganska slätt,
Ty dels så distraherar skenet,

Dels händer vid en snabb reträtt
Att man i brådskan glömmer lätt
Den ena armen eller benet.

Med puckel fram och puckel bak
En krympling hela qvällen skrutit
Hur hans figur vann könets smak
(Det var i mörkret en klar sak)
Och hvilka prof han deraf njutit.
Men ljuset kom, och hvem blef flat,
Om ej den ängsliga figuren?
Ty mer vanskapelig krabat
Man aldrig såg uti naturen.

En utlät sig: «Man vore dum,
(Se'n saken kommit har så vida)
Att vilja ljusets gagn bestrida;
Blott att man hindrar det att sprida
Sitt sken till hela publikum.
Nu, och på det en dylik fara
Ej i vårt land må äga rum,
Är bäst man lemnar denna vara
Åt mig till monopolium.»

«Rätt sagdt», hör man en annan svara,
«Farväl med allt politiskt skick,
Med börd och dygder, hof och seder,
Den stund till allmänhetens blick
Man tillät ljuset stiga neder!
Men nu, som öfverheten blott
Har rätt att pröfva till hvad mått
En undersåte utan brott
Må äta, dricka, se och höra;
Så tror jag för min del (hoc est:
Del i arrendet) vara bäst,
Att ljuset till regale göra.»

— — — — — — — — — —

«O blygd och hån», skrek pastor Fån,
«Så groft att gäckas med försynen!
Tänk att det djupa stoftets son
Vill midt i natten nyttja synen!
Förgäfves går då solen mer
På Guds befallning upp och ner,
Att dela menskan ljus och värma!

Hon värma genom brasor gör
Och genom talgljus våga tör
Att sjelfva dagens strålar härma.
Snart har naturen ingen vrå
Så djup, så dold att hitta på,
Dit menskans öga icke stjäl sig:
Hon storm och böljor tygla vet,
Och räds ej i sin gudlöshet
Att hindra åskan slå ihjäl sig.»
Här brast församlingen i skratt:
Och pastorn, fattande sin hatt,
Svor pest och död mot sina bröder,
Då i en hast, vid trummors skräll,
Och klockors klang och lurars gnäll,
Det ropas: Ell'n är lös på söder!
— Man nämner gata, gränd och hus,
Och orsaken till allt — ett ljus!
«O Lucifers och snillets söner:
(Af Lux är Lucifer) se här», —
Skrek åter Fån — «hvad frukten är,
Som Söder re'n af ljuset röner!
Och som på Norr ett lika slut
Helt visst en lika djerfhet kröner,
Så fattom genast vårt beslut:
Att allt hvad lysa kan, släcks ut.»

samma period, eller senare delen af hans lef-
er äfven den allmänt kända visan om Dumbom,
äl måhända kan anses äga ett högre poetiskt
å den är af snarare rent komisk än satirisk na-
ss löjliga godmodighet är af en oemotståndligt
kande effekt, och har med rätta gjort den till
nens älsklingsstycke, hvaraf somliga befängda
ningar öfvergått till ordspråk snart sagdt i hvars
n. Till exempel:

Det fel han haft i ungdomsvåren,
Att vara pojke förr än karl,
Man ganska visligt anmärkt har;
Men detta fel försvann med åren.
— — — — — — — — — — — —

Ett muntert lag han gerna väljde,
Men hatade allt fåfängt snack;
Teg nästan alltid när han sväljde,
Och sväljde alltid när han drack.

— — — — — — — — — — —

Som auktor skref han kors och tvärs,
Höll tal i Grenna, tal i Trosa;
Om någon gång hans vers var prosa,
Så var hans prosa aldrig vers.

På sina resor han förnam
Hur väl Försynens nåd reglerat,
Som floder öfver allt placerat
Der stora städer stryka fram. o. s. v.

Man har svårt att göra sig reda för grunden till den komiska kraft som ligger i detta stycke, då det hela ser ut endast såsom betydelselös lek med motsägelser, ett tillfälligt joller på en ledig stund af en skicklig versmakare. Troligen får den sökas i den föreställning, som genom detta poem väckes om sjelfva den personlighet som tecknas. Han är så dum som man gerna kan vara; men han har sjelf derom icke den ringaste aning, han är belåten med sig sjelf och tror sig vara en vis man. Dessutom är han icke alltid så dum: han hittar emellanåt på satser, som äro ganska sunda och följansvärda. Derjemte är han en behållen man och har alls ingen anledning att beklaga sig öfver sin lott; ty «se'n han kom till rikedomar, så brast det honom ingenting». Denna sjelftrefnad och sjelftrygghet i förening med den största inskränkthet gifver en bild af den angenämaste komik. Man kan ej förakta salig Dumbom; man håller af honom för sjelfva hans dumhet — för hans egenskap att sjelf icke veta af huru rolig han är, och att just genom denna egenskap vara som roligast *).

*) Dumboms lefverne är påtagligen en efterbildning af en gammal fransysk visa från slutet af 1600-talet: «La Complainte du Sieur de la Palice».

Messieurs, vous plait-il d'entendre
L'air du fameux la Palice?

Af direkt satirisk natur är deremot poemet «Till ›n förnäm herre, som skrifvit ett theaterstycke». Som nan känner, är denna satir rigtad mot baron Armfelt, ko- ıung Gustaf III:s gunstling. Denne hade den barnsliga åfängan att i Gustafs vittra hof äfven vilja vara vitter, varföre han vidtalade Carl Israel Hallman att för hans äkning författa en komedi. Det var den berömda «Till- illet gör tjufven», af hvilken Armfelt en tid gällde så-)m författare, ehuru litteratörerna i Stockholm icke 'odde derpå. En sådan art af fåfänga var för kolossal ır Kellgren att smälta, och så skref han nyss an- ırda skaldebref, som måste hafva gjort en så mycket ıera bitande verkan, som Kellgren här, kanske mera a i något annat stycke, synes hafva samlat hela styr- an af sitt satiriska lynne. Emellertid låtsar han ej om tt han genomskådat hemligheten: han behandlar Arm- ılt så som om han verkligen varit komediens författare. Ian framställer endast den auktorliga äran såsom un- er en hofmans och en förnäm mans värdighet.

Ni auktor? Ni, som är baron,
Som är kapten och kammarherre!
Ni auktor! Har man nånsin värre
Lärt ta i akt den goda ton?

Il pourra vous réjouir,
Pourvu qu'il vous divertisse.
— — — — — — — — — — —
La Palice eut peu de biens
Pour soutenir sa naissance,
Mais il ne manqua de rien
Dès qu'il fut dans l'abondance.
— — — — — — — — — — —

ıledningen till detta besynnerliga paskill öfver en på sin tid utmärkt ısk krigare, har, såsom vi tro, ej blifvit fullt bekant. Sannolikt har llgren träffat det i någon gammal fransysk visbok och gjort sig till godo befängda vändningarne i det enskilda, medan han, genom afsöndrandet af ; personligt, ställde kopian på en långt bredare och menskligare bas än ginalets. Utg. anm.

Min Gud! hvad ämne på tapeten
För alla hofvets skrattare!
Hur man skall hviska: Se poeten,
Se der vår herr författare!

Och se'n på gatan hvilket väsen!
Hur man skall löpa om hvarann,
Och ropa: Ha, se der går han,
Baron, som skrifvit efterpjesen!

Jag vet, det är ett vådligt fel
Att tala sanning för de stora:
Man kan monarkens nåd förlora
Att klandra favoritens fel.

Jag vet, det vore mer behändigt
Att stämma lyran till ert lof,
Och prisa såsom högst anständigt
Att ha talanger i ett hof.

Men detta våld är icke möjligt
Hos den en långlig vana bär
Att le åt allt hvad som är löjligt
Och straffa allt hvad straffbart är.

Ni mins, om ni ej glömt det redan,
Den tid vi sågo först hvarann,
Det var i Åbo tolf år sedan:
Ni var då pojke som en ann.

Vi slogo snöbåll uppå gatan,
Vi drogo fingerkrok med mer.
Nog trodde * * * stackars satan,
En gång få heder utaf er.

Jag älskat er se'n dessa åren,
Och älskar eder än, minsann,
Så högt som någon högvälboren
Kan älskas af en ofrälst man.

Döm då hur högt jag er beklagar,
Och om jag ej förifras bör,
Att ni så skamlöst bryta tör
Mot sjelfva etikettens lagar.

Men ni är ung, det är min tröst:
Än kan er själ till bättring röras,
Än kan er fot ur villan föras,
Och hedern vakna i ert bröst.

Han talar: Fly de vittras gille
Och ofruktbara lagrars skörd;
Det anstår ej att äga snille
Om ej i mistning utaf börd.

Baron — hvad vill ni mer begära
Än allt hvad detta namnet ger?
Hvad vill ni med förvärfvad ära,
Då re'n belöningen är er?

Är ni ej född uti de bygder,
Der härkomst från en gammal ätt
Är ett qvittens på egna dygder
Och en transport af andras rätt?

Min kammarherre, mins hur vigtig
Den gyllne nyckelns börda är:
Hur är ni då så oförsigtig
Och vågar öka dess besvär?

Att vara skuggan af sin konung,
Och mönstret uti modets verld,
Att tänka blomster, tala honung
Och lysa som en himmelsfärd;

Att sömn och törst och hunger glömma,
Och endast stå och gå och stå:
Kan detta allt ej nog fördömma,
Om ni ej skrifver vers också?

Men, min kapten! om aldrig annat
Bort qväfva ett så lågt begär,
Ni dock bort veta hur förbannadt
Kokarden emot pennan svär.

Var stolt och trotsande mot karlar,
Mot flickor nedrig med manér,
Svär, skryt, gör skuld och jag försvarar,
Ni blir en skicklig officer.

Men vill ni just med snille blänka,
Välan, lär reglementet då:
Minsann, behöfves nog att tänka
Om man sin Sinclair skall förstå. o. s. v.

Den temligen tvetydiga komplimang, hvarmed författaren i det följande ihågkommer majestätet, kunde synas vådlig nog, om man ej ihågkom att Gustaf III för det mesta lät äfven bäska sanningar passera, endast de voro iklädda behagens och qvickhetens drägt. Sista versen lyder så:

När afund . . . tarfvas mer att säga? —
Förmätne! Eder fara känn:
Räds, att er konungs ynnest äga;
Men bäfva, att förtjena den.

Jag bör på denna plats bland Kellgrens skämtsamma dikter icke förbigå hans poem «Till en flicka, som vid en promenad förlorade sitt skärp m. m.», ehuru jag ej med visshet vet huruvida det hörer till författarens senare period. Detta stycke äger i min tanke en utsökt täckhet så väl till innehåll som form, och sjelfva det frivola deri uppväcker genom det fina och gratiösa i handlingssättet endast ett hastigt löje. Det påminner om Pope, hvars «Rape of the Lock» sannolikt föresväfvat skalden såsom mönster.

Du vet ej, vackra Aspasie,
Hur för din blygsamhet jag bäfvat
Att se den fara, hvaruti
För några dagar se'n du sväfvat.
Band, blommor, skärp beröfvad bli! . . .
Du tror väl du, min Aspasie,
Att sådant slumpvis kunnat hända?
Nej, vet, det var ett trolleri,
Ett uppror, ett förräderi;
Och tacka Gud, det tog så ända.

Jag vet ej väl uti hvad mål
Du kärleksgudarne förtretat;
En kärleksgud ej mycket tål,

Förr'n man dess vrede mot sig retat.
Kanske du i din täcka sång
Ej deras makt tillfyllest prisat;
Kanske att konstens prydda tvång
För deras syn för litet visat;
Kanske du snäst dem någon dag,
Då på din barm de vågat leka
Och med för mycken frihet smeka
De båda rundade behag,
Som mellan ljus och mörker tveka;
Kanske då nattens gud dig fört
Till hvila uti sömnens boning,
Och förr'n du än de band förstört,
Som dig så hårdt i fängsel snört,
Du utan ringaste förskoning
Dem, stackars barn, på dörren kört;
Kanske, då dagens ljufva möte
På nytt ditt muntra öga väckt,
Då i naturens egen drägt
Den fägring du på dunet sträckt
Ånyo höjt sig ur dess sköte:
Kanske du då på lika sätt
Förnekat denna gudaskara
Att i ditt stängda kabinett
Få dig till råd och sällskap vara,
Och passa upp vid din toilette . . . .
Men lika godt, jag vill bespara
En forskning, som ej blef så lätt;
Ditt eget samvete må svara
Igenom hvad för oförrätt
Du deras makt för nära trädt.

Allt nog och för hvad helst du brutit,
De genom domare och nämnd
Uppå ett allmänt ting beslutit
Att kräfva ut fullkomlig hämnd.
De genast om hvarandra svinga
Att samla vädrens gudatropp
Och dem med fagra ord betinga
Att sina anslag fylla opp,
På sätt som saken se'n förlopp.
De sådan liflig målning göra
Af en och annan hemlig prakt,

Som konsten uti häkte bragt,
Att vi oss ej förundra böra
Om denna målning ägt den makt
Att snart zefirers dygd förföra.
Re'n upprorsdagen anländ var,
Ett uppror, som ej haft sin like
I gamla eller nya da'r.

Re'n dragen i en öppen char
Du genom luftens fria rike
Med sjelfva blixtens snabbhet far;
Och straxt zefirer några hundra
Med lika snabbhet skynda sig,
Som i ett rigtigt kossakskrig,
Att dig allt intill själen plundra:
Med djerfva blickar, kärlig harm,
De af och an i luften kryssa;
Två dina vackra ögon kyssa,
Då tvenne andra på din barm
Så tyst och lätt buketten fatta
Och flyga sakta bort och skratta:
Ett dussin bakpå vagnen står
Att ur ditt spridda ljusa hår
Sig då och då en blomma snatta;
Och hundrafemti tror jag mest
Sig i ditt sköte sammanskocka,
Att alla nålar till sig plocka,
Med hvilka du din prydnad fäst:
En hjelte uppåt höjden flyger,
Med skärpet i sin högra hand,
Då än en dristigare smyger
Igenom obekanta land
Att lossa några andra band.

De skulle snart sin önskan vunnit,
Och himlen vet uti hvad skick
Man dig på ljusa dagen funnit,
Om ej i samma ögonblick
Du till en lycklig fristad hunnit.

Nå väl, du sett, min Aspasie,
Hur man sig dristat dig bemöta;
Låt då, för Herrans namn skull, bli

Att dig med kärleksgudar stöta,
Och frukta deras raseri.
När vid din egen moders sida
Till sådant våld man vågat skrida,
Så tänk väl efter huru vida
Man skulle annars kunnat gå;
Och vill du Paphos' lagar fråga,
Du ser der klart de orden stå:
Vid lifsstraff må ej någon våga
Förarga en af dessa små.

ɀra andra af Kellgrens skämtsamma eller halft ıma dikter, såsom «Gratiernas döpelse» (en arıing till de tre berömda grefvinnorna Höpken ·enhjelm, båda födda von Fersen, samt grefvinerfelt, född Wrede-Sparre), «Varning till Zemire» igen elak och obefogad varning), «Jordens ska- ›n alltför bitter satir mot hela menskligheten), jag, såsom jemförelsevis af mindre vigt, endast i ıde, för att derpå öfvergå till skaldens senare ıma dikter och hans dramatiska arbeten. Till de vittra akademierna rigtade qvicka och bitande «Foglarnes Vitterhets-akademi», återkommer jag 'am i fråga om Stockholms-Posten.

ı art af skaldekonst, som under konung Gustaf förnämligast vann nationens deltagande, och ıllt skyddades, uppmuntrades och, såsom vi sett, ›d stor framgång odlades af konungen sjelf, var natiska. Vi erinra oss *) att det var den stora hvarmed Gustaf III ville börja denna nya uppf nationen, och att glanspunkten af dessa theaarbeten blef den af konungen och Kellgren geutarbetade operan «Gustaf Vasa».

---

fvanföre, sid. 40 ff.

«Denna opera», säger Atterbom *), «är den svenska dramatikens första fulländade praktblomma. Sin andra utslog den i Leopolds tragedi «Oden eller Asarnes utvandring». Kallad till Finland att mellan bardalekarne vara sin konungs sällskap i vitterlekar, hade den lycklige skalden föreläst sitt verk — och till en stor del diktat det — såsom monarkens gästvän. Billigtvis inrymdes åt dess exposition två hela numror af landets vittraste tidning (Stockholms-Posten). Man får der ock veta att den 15 Mars samma år var den dag, då detta mästarverk «uppfördes första gången på svenska dramatiska theatern». På samma dag blef ett lustspel af konungen sjelf, «Bedragne Baschan», gifvet såsom efterpjes. Öfverhufvud herrskade på svenska theatern ett fruktbart och muntert lif. «Tillfället gör Tjufven» — «Talande Taflan» — «Kronofogdarne» — «Bobis Bröllop» — «Kapten Puff» — «Siri Brahe» — alla dessa glada skapelser voro då nya, unga, och sågos, oaktadt frondörernas knot, oaktadt de presterliga zeloternas bannor, allestädes möta öppna och tacksamma sinnen. Liksom man 1789 började utgifva «Musikaliskt Tidsfördrif», som innehöll den tidens mest älskade visor, så hade man redan 1788 utgifvit «Arier utur de på Kongl. Theatern uppförda Operor» — en för sköna läppar och deras tillbedjare lika välkommen gåfva. Icke af brist alltså, men till omvexling och såsom historiska märkvärdigheter, uppsöktes någon gång äfven förlustelser från den inhemska skådebanans äldsta tider. Så uppfördes till exempel 1790 en redan 1747 på fordna Bollhuset spelad opera-komik «Syrinx eller den uti vass förvandlade Vattu-Nymfen», författad af en aktör *Lindahl*, som hade särdeles utmärkt sig i arlekins-roler. Detta sångspel, hvars musik var sammanletad ur åtskilliga dåtida mästares arbeten (Händels, Grauns m. fl.), är troligen af det slaget det första

*) Siare och Skalder, 2:dra uppl., IV: 276 ff.

här i landet på svenskt språk gifna; ty väl hade, både på 1730-talet och dessförinnan, theaterstycken blifvit uppförda, som voro blandade med sång, men knappast något helt och hållet för sång inrättadt. Bland de spelande uppträdde ännu 1790 en och annan, som hade spelat i detta stycke 1747: främst Lindahl sjelf; den fordom berömda sångerskan fru Olin; och Trundman — «densamme», säger Stockholms-Posten, «som vunnit odödlighet genom den gladaste bland Sverges skalder i dess så allmänt bekanta Riddarslag». — De fransyska tragedier (t. ex. Pierre le Cruel) och komedier (t. ex. La jeune Indienne), som uppfördes på «den mindre Kongl. Theatern», höra ej omedelbart till vår målning; om än visserligen till denna tidsålders helbild. Det för skådebanan uppfinningsrikaste och mest theatraliska (eller praktiskt-dramatiska) snillet ägde, bland alla skalderna i hans gille, konung Gustaf sjelf.»

I detta unga, glada, verksamma dramatiska lif ingrep Kellgren genom sin medverkan i konung Gustaf IIIs dramatiska författarskap. Sjelf var Kellgren ingen dramatisk skald: han var blott lyriker. Också är det förnämligast det lyriska dramat, eller operan, hvarmed han sysselsatt sig, om man undantager «Drottning Christina» och en öfversättning af Voltaires «Olympie». Såsom operatext-författare är han deremot beundransvärd och säkerligen en bland de utmärktaste som litteraturhistorien känner. I vårt fädernesland äger han såsom sådan icke någon like. När Kellgren började, dertill uppmanad af konungen och arbetande gemensamt med honom, odla denna art af diktkonst, stod han redan i sitt snilles mognad efter dess ungdomligt sjelfsvåldiga utflykter på satirens, invektivets och den flygtiga poesiens områden: det hade blifvit mer och mer allvarligt lyriskt, hade begynt fördjupa sig i den känsla, som det ville åskådliggöra, hade blifvit på en gång innerligare och kraftigare. Behandlingen af språket och versen fort-

for att vara den gamle mästarens, men synes i följd af den nya, inre själsstämningen hafva blifvit mjukare och mera melodisk, och är ofta beundransvärd i uppfinningen af lena, smältande, då ännu i svenskan ovanliga, versformer. Kellgrens lyriska kallelse har ingenstädes mera afgjordt framträdt än i hans operor, hvilka genom honom blifvit mönster af den herrligaste lyriska poesi, på samma gång som de genom den plananläggning och karakterskeckning, som få skrifvas på konungens räkning, äfven ur dramatisk synpunkt stå högre än alla andra likartade arbeten på svenska.

Jag har redan vid fråga om konung Gustaf III anställt en jemförelse mellan konungens text till operan Gustaf Vasa, i den form, hvari den är utgifven af Oxenstjerna, och Kellgrens versificerade omskrifning deraf. Ty i sjelfva verket ser den poetiska bearbetningen ut såsom endast en omskrifning, öfver hvars nästan ordagranna trohet man måste falla i förundran. Men jag upplyste tillika vid samma tillfälle att den prosaiska text, som Oxenstjerna meddelat, icke är lika med den, som finnes bland Gustaf III:s efterlemnade papper, hvarvid Geijer tillägger, att han ingenstädes sett någon handskrift af detta skådespel, som liknar den Oxenstjernska, hvilken snarare ser ut, såsom en upplösning i prosa af Kellgrens vers. Hvarifrån den kommit eller huru den tillkommit känner man icke. Då denna opera, hvilken ännu understundom uppföres, kan antagas vara till plan och utförandets detaljer allmänt bekant, kan det vara tillräckligt att om densamma yttra att dess popularitet är väl förtjent, då den kan anses för Sverges yppersta lyriska skådespel, ej minst genom det mästerliga sätt, hvarpå Kellgren utfört den del deraf, som fallit på hans lott.

Mindre storartadt, men af jemnt underhållande intresse i afseende på planuppfinning och största täckhet i utförande, är det lyriska dramat «Gustaf Adolf och

›a Brahe.» Äfven här tillhör det dramatiska utkastet ungen; hvarföre Kellgren också i sin dedikation till ne säger: «Till Eders Maj:t återställes i tacksam un-lånighet detta lån. Allt mitt bemödande», tillägger med blygsamhet, «har varit att kunna lemna det ›aka, oskadadt af en ny, icke nödig prydnad». Den lgrenska bearbetningen skiljer sig här, liksom i de ga lyriska skådespelen, mera ifrån de af Oxenstjerna fna kungliga texterna. Detta skådespel uppfördes ta gången den 24 Januari 1788, så att Kellgrens be-›tning sammanfaller med begynnelsen af sista perio- af hans poetiska utveckling, hvars innerligare, mera ›oniga klang röjer sig på många ställen deri. Så t. Ebba Brahes klagan för Märta Banér i tredje sce- af första akten:

Nej, fåfängt du mig trösta söker,
Min älskare mig trolös är.
Hvart ögonblick det qval föröker,
Som om mitt öde aning bär.
Nej, fåfängt du mig trösta söker,
Jag glömd och öfvergifven är.
Den blick jag öfver hafvet sänder
Bland falska bilder vilse far:
Min suck med vädret återvänder,
Och återvänder utan svar.

Ämnets beskaffenhet har gifvit anledning till teck-gen af folklifvet och anslåendet af folktoner, som Kell-ı icke försummat att begagna. Andra akten, som as vid Färjestaden på Öland, är en äkta svensk idyll, l svenska scenerier, fosterländska känslostämningar äfven, hvad man knappt skulle hafva väntat, af ıska folkmelodier. Exempelvis må anföras Marias :a aria i första scenen:

Hvad tiden sakta skrider,
Hvad sysslan långsamt lider
I saknad af en vän!
Tre timmar ha försvunnit,

Ändå har jag ej hunnit
Få kransen färdig än.

Det blygs mig och förtryter,
Jag skyndar mig och knyter,
Jag knyter om igen;
Men straxt jag fäller handen,
Ty ögat är på stranden,
Och tankarne på Sven.

Till samma art af enkel, folkmässig diktkonst höra äfven fiskarkörerna i samma akt:

Stormens vreda ilar
Hafva qväft sin harm,
Böljan stilla hvilar;
Sträckom våra kilar
Kring dess lugna barm.

Rika fält, hvars gröda
Mättar strandens barn!
Låt din ynnest flöda,
Låt en lönad möda
Fylla våra garn!

Samloms hela roten,
Flinkt och fort! låt gå.
Alle man i noten;
Spänn emot med foten;
Friska tag, se så!

Dig vårt offer bära,
Moderliga haf!
Är vår pligt, vår ära:
Lycklig för de kära
Är den skatt du gaf.

Kellgren har gått så långt, att han på ett ställe till och med satt nya ord till melodien af Hönsgummans visa. Han hade redan hunnit den period, då han började vackla i sitt fordna förakt för folkdikten, kanske till följd af sin nybörjade bekantskap med Tysklands och Danmarks skaldekonst. Uttryckligen kan anmärkas

Evalds sångspel Fiskarne väl torde hafva föresväfvat
ɔm vid utarbetningen af de idylliska scenerna i denna
:äffliga andra akt. Gumman Cathrina, Ebba Brahes
na amma, sjunger om frökens och prinsens tidiga
ek:

På Kalmare slott, fuller mins jag, hå, hå!
För femton år se'n,
Knappt prinsen lärt tala och fröken lärt gå,
Men älskades re'n,
Och kysstes och smektes,
Och när det dem nektes,
Till tårar bevektes;
Log en, log en ann,
Grät hon, så grät han;
Just som hustru och man.

Nu, tänk, mina barn, om det händt sig så väl;
Det vor' annat än nu.
Då finge ni se gamla Karin, min själ,
En förnämer fru.
Hur allt skulle lockas
I kyrkan, och skrockas,
Och nigas och bockas,
När gunstiga madam
I sin bänk trädde fram; . . .
Jo pytt! mitt hopp kom på skam.

Sjelfva den eljest så stränga Hammarsköld, som
ʼäl i många fall ger Kellgren rättvisa, har betraktat
ta täcka dramatiska arbete med milda blickar. «Här»,
er han, «råder verkligen en ganska naturligt funnen
väl hoplänkad kontrast mellan hofvets förnäma och
lsbygdens idylliska förhållanden, hvilken ger det
ι mera sannt tycke af artens egentlighet, och gör
na till den mest intagande och till hjertat talande
Kellgrens operor. I synnerhet är motsatsen mellan
økens lidanden genom högmodets och afundens rän-
i den granna hofkretsen och dess lugna, glada fort-
ade till ett oskyldigt mål i allmogens kojor, ganska
:ligt funnen och poetiskt uttänkt. Denna förtjenst

tillhör väl icke Kellgren utan det höga snille, som uppgjort planen; men han har dock utfört den i de mest ömma, naiva och af ädel patriotism upphöjda verser, hvarunder han likväl värmt sig vid den eld, som lågar i Evalds mästerliga dramatiska idyll: Fiskerne.»

Mera skarpt utfaller med rätta omdömet om Kellgrens tredje opera «Aeneas i Carthago», som likväl är äldre än de föregående, och var ämnad att uppföras på stora theatern vid dess invigning, hvilket hindrades af blott en tillfällig omständighet. «Denna opera», säger Hammarsköld, «är utan fråga i sitt slag det obetydligaste bland Kellgrens arbeten: ett kallt praktstycke, vidrigt genom det slappa och svaga i Aeneas' karakter och den motbjudande efterhängsenheten i Didos: och dessa fel öfverskylas lika litet, som det långsamma i handlingens gång, af de tidt och ofta nedstigande gudarne och midt på dagen uppträdande spöken. Det är också naturligt att den plastiska objektivitet, som utmärker alla ämnen ur den gamla klassiska traditionen, gör dem föga lämpliga för den idealiskt musikaliska behandling, som tillhör operan. Deremot har denna opera visserligen, likasom de båda förutnämnda, förtjensten af en sammanhängande plan, i allmänhet väl hållen och omvexlad dialog, upphöjd diktion, välljudande språk och högst melodiska verser.» Som man ser, gäller klandret egentligen plananläggning och karaktersteckning, ett klander som ej träffar Kellgren, då han här, såsom i de öfriga dramerna, endast utfört konungens utkast. Det beröm, som tilldelas stycket, tillfaller deremot helt och hållet Kellgren. Såsom en liten profbit på rigtigheten af loforden öfver diktion och versbyggnad må gälla följande Didos ord till sina förtrogna i första aktens första scen:

J, som trogen omsorg dragit
Om min ungdoms första dagar!
J, som del med ömhet tagit

I min sorg och i mitt väl!
Jag för er min smärta klagar.
All den tröst jag än kan njuta
Är att i er famn få gjuta
Mina tårar och min själ.

Den musik, som Kraus komponerat till denna opera, r emellertid gifvit den ett varaktigt konstvärde.

Äfven Kellgrens enda originala drama, «Drottning ristina», står icke högt i litteratörernas opinion. Men en här må konungen bära skulden, då han dertill uppvit planen. Kellgren säger sjelf i sitt förord till detta ådespel, att det i början ej var ämnadt för en allmän ater; men «blott till ett enskildt nöje inom ett hof, der ett st inskränkt antal af spelande äfven tvungit till lika inränkning af personernas i pjesen, och att uppoffra dess jliga högsta förtjenst af dramatisk handling åt förtjenn af några roller jemte fêternas och balettens». Intrigen älfver sig omkring den bekanta berättelsen om drottg Christinas kärlek till M. G. de la Gardie och hens afsigt att med honom dela sin thron, hvilken afsigt dast derigenom skulle hafva blifvit förekommen, att n i rättan tid blifvit upplyst om tillvaron af ett nära gtskapsförhållande med sin älskare.

Jag har redan flera gånger talat om en stor inre ändring, som med Kellgren försiggick under de sista en af hans lefnad och som blef af stor betydelse icke enast för hans egen utveckling, utan äfven med detnma för hela den svenska vitterheten, på hvilken han ifvade snart sagdt en envåldsherrskares inflytelse. nare kritiker i allmänhet, och den romantiska skolans anskare i synnerhet, hafva gjort Kellgren bittra föreäelser för de ytliga och frivola åsigter i vetenskap, igion och konst, hvilka han sökte göra gällande i a ungdomsskrifter, framför allt i Stockholm-Posten, ars hufvudredaktör han var, och som genom hans tag blef den mest populära tidning, som Sverige dit-

tills hade ägt. Att dessa åsigter inverkade skadligt på den allmänna bildningen, må erkännas; men å andra sidan kan med lika mycket skäl sägas att Stockholms-Postens författare i den endast uttalade de allmänna grundsatser, som tillhörde ett djupt förderfvadt tidehvarf. Det är ej underligt att religionen ej med stor vördnad behandlades i en tid, då Europas mäktigaste regenter lågo i brefvexling med en Voltaire och inbjödo honom till sina hof såsom gäst samt offentligen erkände sig dela hans öfvertygelser; det är ej heller underligt att den allmänna sedligheten behandlades «en bagatelle» i en tid, då otroheten mellan makar hörde till goda tonen, och då makar, som hjertligen älskade hvararandra, likväl ansågo sig böra låtsa att hafva andra tycken för att ej synas sämre än sina likar; det är slutligen ej heller underligt, att vitterhet och kritik skulle visa sig ensidiga i en tid, då de högstbildade i landet icke kände andra mönster än de franska och ej ville höra talas om en annan art af skönhet än det franska smakmodet. Kellgren var icke en reformatorisk genius, som motsätter sig sin tid: han var deremot en representant af denna tid med alla svagheterna, men, tilläggom äfven, med alla krafterna af dess högsta bildning. Dessa senare voro ej heller ringa. Det nit för upplysning, för menniskorätt, för frihet från andligt och verldsligt tvång, för fäderneslandet och dess ära, som Kellgren i sin tidning öfver allt uttalar, är lika betecknande för honom och hans sekel, som någonsin de fel och svagheter, åt hvilka han hemfallit. Emellertid uppstodo inom tidsandan stora rörelser, som efterhand förberedde ännu större. Kellgren började snart på sig sjelf erfara dem, och han blef efter hand i många fall en annan man än han hade varit. Hvari denna förändring bestod och huru den försiggick följer nu i ordningen att berätta.

Kellgren var uppfostrad i en nästan uteslutande fransk skola. Hans studier öfver antiken sträckte sig

ke utom de latinska författarne, förnämligast de vittra: modern litteratur höll han sig till fransmännen och e engelska skriftställarne från den period af Englands itterhetshistoria, då franska smakens inflytande der var i stort, som det någonsin varit, nemligen drottning nnas. Tyskarne föraktade han: man misstänker att an i sina yngre dagar icke ens förstod deras språk. m man ej får antaga ett ställe i Stockholms-Posten, er man läser Ariostes i stället för Ariosto, för ett tryckl, så torde förhållandet hafva varit detsamma med aliens språk och litteratur. Frankrike ensamt var önstret med sin filosofi, sin vitterhet, sina seder. Derrån komma i de första årgångarne af Stockholms-Poen de «än halfförtäckta, än temligen oförtäckta aneppen mot kristendomen under skenet af angrepp enast mot dogmatik och prester, — lusten att vara stor smått, och derföre äfven, vid historiens betraktande, stora verkningar utfinna små orsaker; den låga åsign af kärleken mellan könen; det djupa föraktet för vinnan under allt galanteri och ideligt besjungande af glae, Danae, Glycère, Chloe, Rosalie; skamplunen af öraktiga epigrammer och anekdoter; den snäfva tillkärningen af de esthetiska begreppen och de litteräristoriska kunskaperna; öfverhufvud samma ytlighet, förlugenhet och spotska sjelfbelåtenhet som hos de franska mönstren. Rättvisan kräfver det tillägg: samma förening af oneklig talang med lika onekligt nit att befordra förståndets upplysning, smaksinnets förädling, menskligketens frigörelse ur en af de mäktige missbrukad omyndighets fjettrar; hvarvid ock, såsom ett företräde framför mönstren, bör nämnas den redliga värma för konung och fädernesland, hvars verkningsbegär ville, från en rening af smaken, språket och versen, utsträcka sig till en rening af hela fosterlandskänslan i allmänhet» *).

*) Atterbom, Siare och Skalder, 2:dra uppl., IV: 109 f.

För Voltaire yttrar Stockholms-Posten en beı hvaraf vi i det följande skola se några för vår tid otroliga prof. Af honom och af fransmännen i all hade Kellgren och hans medarbetare lånat böjelseı ett skickligt och försåtligt sätt smäda kristendo samma skola hade de äfven lärt lusten att underh allmänhet med förföriska, stundom rent af fräcka tı gar af den sinnliga kärleken, likväl alltid eller mesta iförda en qvick och angenäm form. Man måst genombläddrat Stockholms-Postens årgångar för att göra sig ett begrepp om den tidens anständigh begrepp om hvad den bildade och förnäma soci herrar och damer (ty dessa hörde äfven och i ı rummet till denna tidnings läsare, uppmuntrare (undrare) kunde tåla vid att höra och endast deråt. Sådan herre, sådan dräng: sådant pub sådan publicist. Också säger Stockholms-Posten ställe rent ut att sådana läckerbitar af lösaktig dik äro enliga med den stora läsande och köpande a hetens smak. Det var traditionen af sedeslösheteı den franska hertigen-regentens hof, som stod p väg att inrota sig inom vårt fäderneslands högre tet. Att det onda efter hand stäfjades, var åtmi icke Kellgrens och hans litterära vänners föı «Varom billige!» utbrister Atterbom med afseen det allmänna sedeförderfvet i Europa, «det behöfı nästan öfvermenskligt mått af ädel naturell och stark vilja för att mot en slik tidsanda bevara sig förd. Och hvem förmådde det helt och hållet? S den störste motståndshjeltens och motståndsmart sjelfve Rousseau's egen personlighet intygar bä sträckningen af giftets genomgripande verkningar. (i det längsta) gaf skydd, var endast en från umg så kallade högre kretsar och dagens litteratur mö fjermad belägenhet; der fanns ännu en fristad för tro och fromma seder. — Om vi påminna oss att

gheten var bragt i system af filosoferna (den Lockeska npirismens karikaturer) så undra vi ej att den var det 'la *haute volée*; eller att den «goda tonen» fordrade sedeshet i verser och romaner, när den till exempel af ett ır makar — — — fordrade att de skulle åtminstone itsa icke älska hvarandra. Blef man emellanåt eller i slutet ledsen åt alltsammans; började ett sådant lif adtligen glänta på afgrunden af sin äcklighet och tomet: då brast man ut i långa oder, alexandrin-diskurser ller andra slags deklamationer, som inbillade sig vara anska moraliska, när de klagade öfver mennisko-tillarelsens öde, och tviflade på försynen eller till det inista funno hela dess verldsinrättning högst jemmerlig. 'illäggas bör att de svenska snillen, som lockades beida samma stråt, sedermera, vid samlandet af sina crifter, vanligen utmönstrade de foster af sin ungdoms itterlek, hvilka för mycket buro lösaktighetens upp-»n» *). — — —

Med denna dyrkan af de franska mönstren sammanörde ett blindt, på nästan fullkomlig obekantskap grunsdt förakt för den tyska litteraturen. När den store redrik i Preussen utgaf sin ur esthetisk synpunkt inska enfaldiga bok om den tyska litteraturen (det var serligen på hans ålderdom, men i vitterheten hade naung Fredrik, oaktadt allt bemödande, aldrig varit igon trollkarl), så ansågo sig författarne i Stockholmsosten hafva erhållit en väldig bundsförvandt för sina igter. Boken anmältes i Stockholms-Posten med (bland dra) följande ord: «Åtskilliga journalister (härmed nas förmodligen i främsta rummet den mångbeläste örwell) hafva i senare tider täflat att upphöja den ka smaken; men de hafva dermed endast tydligen agalagt att dem sjelfva fattades smak. Man kan icke ka, att ju Tyskland haft filosofer och berömliga lärda

*) Siare och Skalder, 2:dra uppl., IV: 117 f.

i flera vetenskaper; men vitterheten har der ä
kunnat komma till någon höjd . . . . En ovälı
kunnig domare måtte tillstå att tyskarne hafva
ting att jemföra med Montesquieus persiska bre
tenelles dialoger och *Pluralité des Mondes*, Lafo
fabler, Despréaux' poemer, Corneille's, Racine's o
taire's komedier, Voltaire's berättelser och *pièses
ves*. — En idkare af vitterhet, som vill söka sin
ster i Tyskland, går således ej rätta vägen. Om
förut varit någon skiljaktighet i meningar, så b
dock ej hädanefter äga rum, sedan en monark, f
ken intet slags ära är främmande, och som äfv
tjenar att vara lagstiftare på Parnassen, nu l
hvad vi derom böra tänka.» Detta skrefs år 1781.
land hade då frambragt Klopstock, Wieland, L
Herder, Bürger, Goethe!

Dessa anathemer öfver Tysklands vitterlek u
dock efter år 1782, liksom tidningen i allmänh
medlet af 80-talet efter hand börjar antaga en
ton, ett bättre innehåll och skrifart. «Stigandet är,
de följande åren af Kellgrens ledning, påtagligt.
omständigheter bidrogo dertill. De sammanfatt
inom en enda: hufvudmannens egen sjelfuppfostı
växande innerlighet och manlighet. Denna upp
befrämjades af Thorilds hårda, men väckande ti
ser, af en utvidgad vitter läsning och småningom
sidigare smak; af den från konungen honom upp
befattningen med stora nationella skaldeverk; och
utom af de flerfaldiga tidsföreteelser, som, unde
närmast före Frankrikes stora revolution, mer o
stämde djupare sinnen till allvarliga begrund
Ganska liberalt tillåter han (1784) att en insända
afskedar hans och hans tidnings samfälta förra
med denna visst icke lindriga skrapa: «Jag h
detta dagblad från dess första början. Jag har se
passera genom tvenne åldrar: roat mig åt dess barn

qvickhet; beundrat dess ungdoms snille; men, sjelf redan hunnen till mognade år, är min största förnöjelse att omsider röja i dess innehåll det vett och den stadga, som tyckas mig utvisa att dess mannaålder ingått. — — Flygtiga allmänhet, kittsliga gamla barn! När skolen J en gång vämjas vid det qvicka jollret utan smak och sanning, som flödar i edra papper? När skolen J en gång blygas att finna en vällust i de stinkande försmädelser, som arghet och vanvett der utösa? Nu, då samhället öppnar på alla sidor de djupaste sår, dödliga om ej en snar och kraftig hjelp mellankommer ..... vekliga allmänhet! och du ömmar ännu blott för arietten i en opera? Lättsinnige skalder! och J sjungen ännu blott Cynthia och kärleken?» *).

En af sina gamla oarter kunde Stockholms-Posten likväl aldrig bortlägga: den att med satirens och åtlöjets skarpaste gissel oupphörligt martera dåliga, men också ofta anspråkslösa, versmakare, tillfällighetspoeter, hvilkas snillefoster endast voro ämnade för en mera inskränkt krets, men genom tidningarne blifvit öfverlemnade åt allmänheten. Till dessa räknar jag dock icke de ständiga, så att säga stereotypiska föremålen för Postens begabberi, de genom densamma odödliggjorda vittra martyrerna Bager och Bjugg. Ty dessa gjorde anspråk på att vara poeter och ville såsom sådana behandlas. Men nog var det under värdigheten af den vittra kritikens högsta organ, och nog borde det till slut blifva tröttande för alla ädlare sinnen, att oupphörligt och i oratal sysselsättas med vivisektionen af två arma figurer, af hvilka den ena var ytterligt enfaldig, den andra halfgalkig. — Af större vigt än dessa kritiska skärmytslingar med vedersakare, som voro oändligen underlägsna, och som förföljdes endast för att roa allmänheten, utan ringaste påräknad vinst för litteraturen, äro de stora kri-

*) Atterbom, Siare och Skalder, 2:dra uppl., IV: 124 f.

tiska batalјer som tidningen nu fick leverera, först med Leopold, som efteråt blef Kellgrens vän, sedan med den ännu farligare Thorild, som blef hans fiende. Mer än en gång fick Kellgren ångra att han utmanat denna väldiga kämpe för naturens sanning och naturens rätt emot konvenansens hela lagstiftning, när han såg huru qvickhetens eleganta klingor, den ena efter den andra, krossades såsom halmstrån af hans tunga thorshammare.

I den utförligare framställning jag snart ämnar lemna af Stockholms-Postens innehåll återkommer jag till den för den vittra granskningens tillstånd betecknande striden med Leopold. Långt vigtigare till sina följder var den stora kritiska striden mellan Kellgren och Thorild. Också hade den en långt allvarligare anledning än recensent-kitslighet å ena sidan och auktorlig ömtålighet å den andra. Den gällde alltifrån början stora grundsatser, och slutade med att i vår vittra odling göra gällande nya vigtiga principer. Thorild var en framtidens genius, som de samtida vitterhetsidkarne till en början hade svårt att förstå, hvarföre de äfven mot honom begingo orättvisor, som de, när hans höga öfverlägsenhet mer och mer uppenbarade sig och hans åsigter efterhand började af dem begripas, så till vida godtgjorde, att de, hvar och en i sin mån, mer eller mindre gåfvo efter för hans mäktiga inflytelse, i tysthet antogo många af hans läror och åtminstone delvis reformerade sig efter de af honom uppställda grundsatser. Atterbom tecknar hans skaplynne på följande sätt: «Thorilds sinnesrigtning och verldsåsigt hade någonting både så gemensamt med och afvikande från alla de tänkesätt, mellan hvilka hans samtida landsmän voro söndrade, att hvart och ett af dessa mötte i hans ett visserligen stundom liknande men i det hela främmande och (mer eller mindre) motsatt. Med Kellgren och dennes medbröder delade han enthusiasmen för vitterhet, för poesi, för vältalighet, men förkastadé deras trångt åtsnörpta föreställning derom, det på

;odtyckliga öfverenskommelser hvilande af deras smakära. Med de för dagen tongifvande delade han det fria änkandet i afseende på religion och kristendom, men iarmades öfver dess allmänna ytlighet, lättfärdighet, ijertlöshet, ofördragsamhet. Med de då gällande sinniga erfarenhetsfilosoferna delade han deras vädjande till iatur och verklighet, men hatade det i deras vishet igoistiska, materialistiska, mekaniska, det i deras beteinden sektartade och vrånga. Med de fromma i landet, à med samtliga de bättre bland deras prester och theoioger, delade han den djupa aktningen för all uppriktigt evangelisk själsstämning, den heliga vördnaden för ill sann andakts ingifvelser och väckelser, men ömkade ig åt deras orthodoxa slafveri under bokstafligt uppättade myther och tanklöst besvurna formler. Med sin konungs motståndare delade han deras obelåtenhet öfver felen af dennes karakter och regeringskonst, men ilskade hans hjertas många värmande och beundrade ians snilles många glänsande egenskaper, samt föraktade essutom deras blott halfva republikanism, oftast så oädel både bevekelsegrunder och yttringar. Sjelf kallade ian sig en «naturalist», — och han var det i hela sin liktan och traktan, men afskydde flertalet af dem, som ikaledes ansågo sig vara det; och gaf derföre äfven lem rika anledningar till förundran, när de t. ex. hörde m man, om hvilken de visste att han ej trodde på bibeln, likväl moquera sig öfver Helvetius och försvara avater. Den enkla orsaken var: äfven i Thorild lefde ich verkade de revolutionära syftningar, som i dåtiden iste och inledde sitt stundande verldsomhvälfningsverk; e voro till och med samtligen i honom tillstädes, men ndast såsom utgående från ett sinnelag, hvars uppfatting af det så allmänt åberopade «natur»-evangeliet var i äkta poetisk och således ej mindre moralisk än gealisk. Läggom nu till allt detta, att hans auktorliga ırsonlighet var sammansatt af tvenne grundelementer:

å ena sidan en i högsta måtto känsloliflig och aningsrik föreskådning af den förnyelse, hvartill han ville föra religion, poesi, sedlighet, samhälle, genom ett djupare inblickande i naturens innersta och den Guds, hvilken der uppenbarar sig; å andra sidan en ej blott ungdomlig utan jättebål sjelfmedvetenhet om stora snillegåfvor och om en syftning, i hvars ädla sträfvan han fann sig bland sin samtids svenska vitterhetsmän stå ensam. – Skulle han ej, sålunda beskaffad, nödvändigt komma att inför mängdens ögon synas en vidunderlig fantast och paradox-jägare, ideligen motsägande sig sjelf och andra? Skulle han ej, understundom, till verkliga fantasterier förvillas?» *)

Det handlingssätt, hvarigenom Thorild först ådrog sig Kellgrens ovilja, var af den beskaffenhet att det svårligen kunde af en man af Kellgrens åsigter och lynne begripas eller förklaras annat än såsom en nyck, en excentricitet. Det vittra sällskapet «Utile Dulci», i hvilket Kellgren var sekreterare och ledande själ, hade utsatt till prisämne ett poem öfver passionerna. Öfver detta ämne inlemnade Thorild en täflingsskrift och erhöll derför år 1782 sällskapets belöning, dock ej den högsta, utan endast accessit. För öfrigt är sällskapets utlåtande ganska uppmuntrande och borde, såsom man tyckte, hafva varit smickrande för hvar och en med mindre sjelfkänsla eller, såsom man sade, sjelfkärlek än Thorild. Utlåtandet är uppsatt af Kellgren: «Detta försök af ett nytt slag till drägt och karakter», säger han, «har förtjent att fästa sällskapets hela uppmärksamhet. Den djerfva, fast stundom förvillade utflygt, som endast snillet gifver; en ädel frihet, som dock någon gång torde bryta till sjelfsvåld: en rik och brinnande bildningskraft, som likväl ej alltid erkänt förnuftets och smakens lagliga styrsel, en hög och manlig, ehuru på sina ställen

*) Siare och Skalder, 2:dra uppl., IV: 154 f.

nog mörk, sträf och med tvungna epitheter belastad stil, och framför allt en öm och liflig känsla, men ibland förlorad i kalla utrop: alla dessa förmåner, oaktadt de mer af ytterlighet än svaghet härrörande fel, som dermed varit förknippade, hade säkert gjort tillfyllest att berättiga auktorn till det större priset; — men då detta skaldestycke tillika är bundet i ett orimmadt daktyliskt versslag, stridande mot den i vitterheten allmänt godkända smaken, har sällskapet ej trott sig, genom en sådan belöning, oinskränkt böra gilla en lika så vådlig som onödig nyhet; vådlig derigenom att den lemnade medelmåttan en fördubblad lätthet; och onödig då vi redan på jambisk vers äga i vårt språk verkliga mästerstycken så i det starka som behagliga. Sällskapet har dock genom ett mindre pris, eller accessit, velat betyga sin aktning för ett snille, hvars bemödande skall vinna ett allmänt bifall, då det samtycker att underkasta sig den erkända skaldekonstens stadgade lagar».

Visserligen må man tillstå att de skäl, som här anföras till underkännande af detta skaldestyckes poetiska värde, nu för tiden måste synas barnsliga och ogiltiga och äfven för sin tid inskränkta och ensidiga, helst då de i utlåtandets förra del anförda välgrundade anmärkningar kunde hafva utgjort tillräckliga skäl att vägra författaren den högsta belöning: dock får man ej undra på om det var med förvåning och harm som Kellgren kort efter fick från Thorild emottaga en till sällskapet adresserad skrifvelse, hvari han afsäger sig belöningen. «När jag beslöt», heter det i detta bref bland annat, «att försöka något i snillets verld, så föresatte jag mig fullkomligheten; lika i bemödande och ära. Denna är fri. Den måste vara den högsta i hvad krets jag söker den. En blick! ropa hundrade. Dess hela ljus! ropar jag. Många hafva nog af det, hvarvid andra dö af hunger. — Det är icke nödvändigt att vara skald! Men i alla konster för äran och för-

träffligheten, måste man vara lärling privat; offentligen mästare. Var jag inför sällskapets domstol det förra: så hade man icke bort blotta mitt namn. Jag beklagar mig deröfver; och antar ej en belöning för ofullkomligheten». — — Och längre fram: «Sällskapet är en domstol; och har gjort väl i att följa sin högsta regel af rätt, tills någon visar att den är otillräcklig. Jag måste vörda den. Men hvart snille är födt lagstiftare: sjelfskapare i sitt ämne. Det tar icke, utan ger lagar. Det känner inga andra reglor än naturens, än den högsta kraftens och den högsta skönhetens. Efter dessa var det jag behöfde att dömas; ej af en domstol med en viss stiftning, utan af fria snillen; ej efter vissa stadgade lagar, som är klart att jag icke kunde följa (då jag just sökte upprätta nya), utan efter känslan af det högsta sanna och sköna. Man hade icke bort fråga: är denna harmonien rimlös? utan: är den ljuf, stark och rik? är den förmögen till alla naturens uttryck?»

Hvad i utlåtandet yttras om vådan och onödigheten af den rimmade versen genmäler det förenämnda framtids-snillet på följande sätt: «Vådan» i denna nyheten är en origtig fruktan och emot erfarenheten. Det är vida större fara (ty den har länge varit allmän), att man tar rimmet med matta tankar för poesi, än att man antager en orimmad vers, utan kraft och skönhet. Såsom det är lättare att vara duglös, tom och falsk i dessa den fina franska politessens upptåg, än om sederna vore i sin naturliga sanning och renhet. Jag tillstår uppriktigt att jag hundrade gånger känt rodnad för att heta poet: och blott för rimmets skull. Jag tyckte att det kastade mig så ned bland en myriad af föraktliga arbetare, att jag kände mig famla om snillets sublima kallelse, om denna ljufva himmelska rösten till det sanna och sköna. — — — — «Onödigheten» är ett ännu mindre rigtigt omdöme. Om ej den förra harmoniens (den orimmade versens) högre skicklighet till alla naturens uttryck vore

så lätt bevist, är ej rikheten och mångfalden någonting? Gör zittran harpan «onödig»? eller flöjten valdthornet? Derföre att här finnas några, som genom en förunderlig vighet eller konstens möda lärt sig dansa ojemförligt i fjettrar, — är det «onödigt» att se naturens fria och visserligen ädlare behag? Vi hafva «mästerstycken»! Ja, men kan man frukta att få sådana i ett för stort antal? eller af för många slag? — — — En i den domstol, till hvilken jag skrifver, är oemotståndlig, förtjusande versifikatör (här menas Kellgren). Han har rättighet att upphöja rimmet; men ej att göra det till enrådigt i harmoniens verld».

Man hade aldrig tillförene hört ett sådant språk. Man stod slagen af en häpnad, som endast lemnade rum för förbittringen. Kellgren införde i Stockholms-Posten Thorilds skrifvelse jemte ett svar derpå. «Om ock sällskapet Utile Dulci», heter det deri, «ej uttryckligen i sin annons förlidet år utsatt ett accessit jemte det högsta priset, hade dock ett gammalt och vid alla akademier antaget bruk, jemte sjelfva sakens natur, bort öfvertyga er om dess rättighet att tilldela mindre belöningar; ej åt «Medelmåttan», hvaröfver man vida upphöjt er, men åt snillen, hvilkas bemödande, fast ej i alla delar lyckligt, dock varit det i de flesta. Rättigheten att i sådant fall upptäcka ert namn, var en lika så giltig som nödvändig följd af den förra. Det hade varit orättvist af sällskapet att tilldöma högsta priset åt ert arbete, då man funnit det äga så betydliga fel; men ännu mera orättvist att ej tilldöma det något, sedan man så utmärkt berömt det för skönheter af första rangen; och ingenting annat än ert eget förutgjorda förbehåll att uteslutas derifrån hade kunnat urskulda sällskapet för en sådan orättvisa i edra och våra ögon». I det följande stiger tonen i skärpa. Thorild betecknas såsom en yngling, som emot «upplysta domare» uppförer sig med en oerhörd icke förfining utan förgrofning af

högmod; han beskylles «förneka alla lagar, och vädja till ett fritt och urskiljande publikum, som skall döma honom efter sanna grunder, det är ej efter smak, förnuft och reglor», och till slut heter det: «Det urskiljande publikum skall kanhända tro, likasom ni, att edra domare gjort er orätt; om ej genom sin granskning dock genom sitt beröm: ty det är i sanning tvifvelaktigt, om så litet förnuft och så mycket högmod nånsin varit förenadt eller kunna förenas med ett verkligt snille».

Thorild insände härpå en ytterligare förklaring af bevekelsegrunderna för sitt handlingssätt och af sina åsigter i afseende på poetisk skönhet. Men då denna tvist snarare tillhör Thorilds än Kellgrens historia, emedan den tillhör historien om ett nytt tidehvarf af svenska litteraturens utveckling, hvaraf Kellgren endast fick upplefva begynnelsen, inlåta vi oss nu icke i de närmare detaljerna deraf. Thorilds andra skrift är ganska höflig till och med ödmjuk till tonen. Man hade ännu icke lyckats reta honom till dessa utbrott af högsinnad vrede, under hvilka han behandlade sina vederparter med en skoningslöshet, som var lika träffande till sitt innehåll som grof i sitt uttryck. Kellgren, hvilken såsom kritiker onekligen hade oarten att vara retsam och gnatig, började nu i Stockholms-Posten gång efter annan parodiera Thorilds ovanliga, något öfverspända och aforistiska stil, stundom på ett ganska lustigt sätt; men han förstod ej att sluta med skämtet, ehuru Thorild länge fördrog med tystnad och tålamod, att han fick heta «den svenske Thomas», hvilken «såsom en annan Herkules skulle förgöra alla Parnassens missfoster» och annat dylikt. Men tålamodet skulle uttömmas. — Thorild hade ej blott den lyckan att för sina åsigter vinna en mängd anhängare, som med beundran slöto sig till honom och fortplantade hans läror, utan äfven den olyckan att framkalla en hop imitatörer, det besvärligaste och förargligaste påhäng, som ett originellt snille kan råka ut för.

Ej nog att dessa i sin enfald eller med sin halftalang vanställde hans egendomliga stil och nedplattade hans åsigter, med ett ord, oafsigtligen parodierade honom; sedan kommo de vittra begabbarne i Stockholms-Posten och i sin ordning parodierade dem utan att göra någon skilnad mellan mästaren och lärjungarne. Också berättas att Thorild stundom varit ganska förargad på dessa apor, och en gång, ehuru vanligen foglig och mild i den enskilda kretsen, till och med i vredesmod varit färdig att kasta ett individuum af detta «imitatorum pecus» ut genom fönstret. Nu inträffade att någon af Thorilds lärjungar i Stockholms-Posten låtit införa ett så kalladt «Försök till orimmad vers», utgörande en lofsång öfver stoicismen, begynnande således: «Om ett tillfredsstäldt hjerta Och sinneslugn du söker, Lär stoiskt dig besegra» o. s. v., och som sedermera fortgår från platthet till löjlighet. Thorild, förargad öfver att se en rigtig princip utskämmas genom en så oskicklig tillämpning, författade nu sjelf och insände till «Posten» ett motstycke till det förra under samma titel och behandlande samma ämne. Det börjar: «Om starka själars klarhet Och gudars lugn du söker» o. s. v. Vid styckets slut bifogar Thorild följande anmärkning: «Detta är en kritik på det första orimmade stycket. Nyheten tål ej ett matt försök. Af en stor röst upprättas någongång en galenskap; af en måttlig röst lider sjelfva sanningen. Det versslag man brukat är Anakreons mest älskade och skönaste, gjordt för det lifliga och ljufva; men visserligen för vekt för stoicismens lära. Epikurs filosofi skall göra en helt annan verkan deri. — Visst hjelper rimmet svaga tankar; men fjettrar de höga. Denna frågan kommer. Emellertid, är det ej en fördel för den orimmade versen, att äfven det blott goda är i den olidligt? Om rimmet gör poesi, så återvakna, omätliga, damfrätna arkiv af alla verldens rimlumpor! Men en Stockholms belesprit kan ej gerna tala emot något utan

att räcka ut tungan litet. Hans mening är endast att göra en qvick grimace». — — «Men», fortfar han, «förlorad är den själ för skönheten och rättvisan, som förkastar rimmet derföre att det är rim; och äfven då, när en annan har mödan att göra det! Jag, så mycket vän af den orimmade versen som någon, är förtjust deri. Skall jag skänka er min fantasi?» Här följer en på fullt allvar menad lofsång öfver rimmet, författad på orimmade, men fritt rythmiska verser. «En tio grader större skald än jag», tillägger han till slut, «skulle upphöja rimmet så förtjusande att hela verlden ville skrifva — orimmadt.» — Denna ädla oväld af Thorild var bortkastad. Nu kom nemligen Kellgren med sitt qvicka och mördande skämt «Nytt försök till orimmad vers», den med beundransvärd konst författade persifflage öfver Thorild och hans skola, om hvilken jag i det föregående utförligare talat. Att denna satir var af tidsförhållandena berättigad, att den innehåller många sanningar, som väl behöfde inskärpas, har en lugn efterverld ej svårt att inse, ehuru det kanske var en hånfull grymhet, att just i denna tidpunkt, då Thorild i det fridfärdigaste lynne syntes framräcka sin hand till försoning och gemensamma bemödanden, i stället för att emottaga den, gifva den ett stygn med en så skarpslipad stilett. Det var ock sista gången Thorild erbjöd fred. Att se sig sålunda uthängd i den löjligaste karrikatyr till hela verldens åskådning, sårade och förbittrade honom så djupt att han aldrig förlät Kellgren det och blef hans fiende intill döden. Det var också först från denna tid som Thorild uppträdde med afgjord och oförsonlig bitterhet mot den gamla vittra skolan och dess kritik, i full föresats att göra en revolution i vår litteratur. Det är ock från denna tid, som hans språk, förut visserligen högstämdt och allvarligt, men tillika skonsamt och till och med stundom ömt och beräknadt att röra, antager denna ton af skoningslöst dräpande invektiv, af förakt-

ıll humor, som, grofkornig, stundom plump i sitt uttryck, likväl med klubban träffar sitt föremål lika säkert om qvickheten med giftet, och som, hvad värre är och vad vedersakarne säkerligen ej väntade, i sin oförkämda cynism ofta äfven tager skrattarne på sin sida, och alltid i sin rättmätiga förbittring har någonting smittsamt och hänförande för den större allmänheten. Det är från denna tid som man får höra landets vittra och kritiska storheter kallas «vitterhetens rackor»; «fransyska dankar», «svenska hornlyktor» jemte andra lika artiga saker.

Oaktadt fiendskapen mellan de båda storheterna, fortfor, besynnerligt nog, Thorild att skrifva artiklar i Stockholms-Posten och Kellgren att införa dem, stundom utan anmärkningar, stundom med, men då vanligen införda en längre tid efteråt, mer och mindre spetsiga, mer och mindre retsamma. Kellgren, hvars hufvudfel såsom kritiker var kitsligheten att eftergifva för hvarje qvickt infall till en vedersakares förlöjligande, äfven om han måste inse att det i grunden var orättvist, synes emellertid, ehuru besvärad af Thorilds nya theorier, å sin sida icke hafva hyst någon personlig ovilja emot honom; så att måhända en försoning skulle hafva kunnat tillvägabringas, om ej Thorild känt sig så djupt och ohjelpligt förolämpad. Om den fortsatta striden mellan dem yttrar Atterbom *): «Thorilds stridssätt, rakt gående på saken i stort och gerna i sin ton deklamatoriskt, utbildade ur sitt djupa allvar omsider en starkt humoristisk beståndsdel; Kellgrens var gemenligen epigrammatiskt, harcellerande, slutligen helst ur ett visst fjerran antastande genom häntydningar eller allusioner. Den förre fann likväl den ställning att, såsom han uttrycker sig, vara i strid med hela den vittra verlden ingalunda otreflig». — — Deremot inträffade snart nog

*) Siare och Skalder, 2:dra uppl., IV: 177 f.

det tidskifte, då Kellgren icke fann detta krig så alldeles roligt. Slikt kan skönjas redan under förloppet af år 1784: sedan det visat sig att Thorild, som först då framträdde med full offentlighet såsom både skald och granskare, eller (nästan liktidigt) utgaf sina äldsta positiva och sina äldsta polemiska skrifter, mäktat skyndsamt förvärfva ett stort och städse växande parti, hvars alltmera stigande trots kändes besvärligt. Uppenbart blef att detta parti, med en oförsonligt förolämpad anförare i spetsen, ej blott åsyftade ett skoningslöst fördunklande af Kellgrens anseende och störtande af hans välde, utan dervid äfven, hos en ganska stor del af nationen, lyckades anslå lifligt samljudande strängar. Drag af oglad hetta, af dyster förtrytsamhet, började undfalla bemödandet att dölja dem bakom en förnäm likgiltighets uppsyn». — Efterhand visar sig hos Kellgren en benägenhet att i sina kritiker undvika Thorild sjelf — eller endast pika honom med allmänna anmärkningar om unga författares omogenhet, osmak, svulst, sjelfförgudning o. s. v.; deremot fingo hans lärjungar, en Engzell och en Enbom, i rikt mått uppbära lönen för hans synder. Thorilds snille började blifva en makt, som man fruktade.

Men, hvad ännu mera betydde, Thorilds snille började utöfva en inflytelse, som man icke mera kunde emotstå. Den ständiga ordvexlingen vande Kellgren omsider vid sin vedersakares tankegång; han blef efterhand förtrogen med de satser, som han i början så häftigt bekämpat, och många af dem voro så solklara, hade under Thorilds behandling blifvit i hela sin sanning så åskådliga, att de ej gerna kunde förnekas, äfven om man undvek att offentligen erkänna dem. Visserligen är det sannt att Kellgren allt framgent bibehöll sin polemiska ställning emot Thorild, att han i egenskap af kritiker aldrig direkte erkände sig dela hans åsigter; men han gjorde det indirekt såsom skald genom att i

en mera liberal anda förändra beskaffenheten af sin vittra produktion. Kellgren var sjelf för mycket snille för att icke igenkänna snillet hos sin djerfva vederdeloman; men han kunde aldrig förlika sig med dennes öfverdrifter, och för dessas skull fortfor han att såsom vitter granskare behandla honom med fientlighet, under det att han i hufvudsaken mer och mer öfvergick på hans sida. Dertill kom, att det icke gerna kunde bära sig i längden att oupphörligen plädera för den franska litteraturens esthetiska företräde framför alla andra nationers, utan att något grundligare känna äfven dessa senare. Det blef nödvändigt att företaga ett allvarligare och mera omfattande studium af äfven de germaniska folkens litteraturer. I och med detta studium af Englands, Danmarks och Tysklands vitterhet öppnade sig för Kellgren andra och friare utsigter öfver poesiens väsen och ändamål. Han började i sin tidning med att låtsa om att en annan litteratur än den franska fanns till, och medgaf att äfven denna andra litteratur kunde förtjena en närmare bekantskap, derefter begynte en och annan öfversättning i synnerhet från danska poeter, såsom Baggesen, Schack Staffeldt, och andra, att blifva synliga, slutligen öfverlemnade sig Kellgren så utan motstånd åt den nya inflytelsen, att hans egen poesi antog en annan skapelse så till form som innehåll, ja att till och med «orimmets» fordna begabbare nu sjelf skref poemer, och förträffliga poemer, på orimmad vers. Kellgrens nyss så yra, qvicka och lättsinniga sångmö blef nu, vaknad till medvetande om sin högre kallelse, allvarlig, djup, högstämd. Skalden synes under de senare åren af sin lefnad hafva mer och mer dragit sig tillbaka inom sig sjelf under åskådningen af det nya ideal, som genom hans senaste forskningar för honom afslöjat sig, besluten att för sig och Sverges vitterhet öppna en ny bana. Stockholms-Posten tyckes han hafva låtit gå sin gång efter medarbetarnes

godtfinnande. Derföre spörjer man i denna tidning mot slutet väl någon förändring af ton men icke af tendens. — Att denna inre omhvälfning hos Kellgren hufvudsakligen var en följd af kollisionen med Thorild, draga vi ej i betänkande att antaga.

Vill man från ett bestämdt årtal datera denna nya period af Kellgrens poetiska verksamhet, så kunde man såsom en sådan afgjord skiljegräns antaga året 1789, dock utan att förgäta att förändringen redan länge varit förberedd och att man redan förut uppdagar tecken af en ny andes begynnande tillvaro, liksom ej heller är utan att man äfven efteråt röjer ett och annat lifstecken af den gamla anden. Men det var nyssnämnda år som Kellgren genom de i Stockholms-Posten införda poemerna «Cantat den 1 Januari 1789» och i synnerhet den på rimfria stanser författade «Dälden», gaf allmänheten tillkänna att han nu med bestämdhet inträdt på en ny bana. Den förra, diktad med anledning af krigshändelserna i Finland och svenska vapnens olyckor derstädes, är utmärkt genom en af sann poetisk ingifvelse lågande patriotism:

Men der . . . . med rifven skrud . . i åldradt majestät
Och vissnad fägring . . . . svag, försagd, med sorgens fjät . . . .
Hvem nalkas? . . . hvilken hamn af drottning, af gudinna?
Än ögat brinnande af harm,
Än skumt af blygd, fördränkt i tårar! — Af dess arm,
Som bildad tycks att segrar vinna,
Tungt lyfts ett rostadt svärd, nu vändt mot egen barm;
Och blod och stoft dess mantel höljer
Och kronan nicka ses till fall.
I spåren, rytande, mörk, krigets ande följer —
Och furiers skrän och trollens återskall
Hörs rundt omkring. — Och nu från östra norden,
Spotsk, reser jätten sig på fjället. — Hatets brand
Är i hans blick och fjettern i hans hand. —
Och nu med gräslig röst han ropar: «Stört till jorden,
«Förmätna Svea! stört, blif slaf». I dessa orden
Hvad ljus af ljungeld! . . . Gud, hvad namn . . . hvad har han sagt?

mor, min fostermor! du gäckad! . . . i förakt?
akännlig! . . . . Säg, hvar är din här? Ditt läger?
Ha dina berg ej jern och hjeltar mer?
ıvarar ej! men hemsk mot årets antåg ler,
lyfter tviflets suck och bönens röst och säger:
Seklers dotter, i hvars sköte
Nya håfvor jorden bådas,
Nya smärtor hota den:
Säg — i mina blickars möte
Vill som hämnare du skådas?
Eller kommer du som vän?
Från den bana du beträder
Dina tusen, tusen fäder
Hafva sett i alla öden
Svears dygd stå oförkränkt.
Ofta sårad, alltid hämnad,
Svag, ej feg, ej öfverlemnad
Af ett folk, som förr åt döden
Än åt bojorna sig skänkt.
Men om nu så grym är lagen,
Och med dig den stunden nära,
Då jag föll förutan ära,
Bland nationerna en slaf . . . .
O! så stört ock du, bedragen,
Från din höjd i glömskans haf!
Och för evigt slockne ljuset
Af den sol, som leder dig!
Och försvinne jag i gruset
Af den verld, som föll med mig!

Allegorien «Dälden», författad med anledning af lelserna på 1789 års riksdag, då adeln försökte sin :lösa opposition mot konungamakten, sättes af Atter- ganska högt på den grund att «adelns idé» deri it «af den sannaste poesi lika djupt uppfattad som ıt förherrligad». Som jag alldeles icke delar Atter-s politiska åsigt i detta fall, kan jag ej heller dela beundran för syftningen af detta poem. Det är : till utförandet förträffligt och dessutom, såsom förut agdt, märkvärdigt genom sin nya form.

Följande år tog Kellgren ut steget på sin nya
med sin evigt beundransvärda dikt «Nya Skape
Den skald, som förut besjungit en Glycère, en Ze
en Rosalie, har nu uppfattat kärleken i dess ide
gestalt, under hvilken allena den är fullt värdig
poesien förherrligas. Den natur, som, enligt hans f
läror, var ett blott yttre aggregat af materia för sin
och yttre ändamål, har kärleken här genomträngt
en lefvande ande, och förklarat och helgat den, s
den i alla sina skönaste yttringar endast är en refl
den menskliga anden och framför allt och öfver al
återsken af och en påminnelse om den älskade.

Död låg naturen för mitt öga,
Djupt låg hon för min känsla död —
Kom så en flägt ifrån det höga,
Och ljus och lif i verlden böd.

Och ljuset kom, och lifvet tändes,
En själ i stela massan flöt,
Allt tog ett anletsdrag som kändes,
En röst, som till mitt hjerta bröt.

Kring rymden nya himlar sträcktes,
Och jorden nya skrudar drog,
Och bildningen och snillet väcktes,
Och skönheten stod upp och log.

Då fann min själ sig himlaburen,
Sig sprungen af en gudastam,
Och såg de under i naturen,
Som aldrig visheten förnam.

— — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

Du som af skönhet och behagen
En ren och himmelsk urbild ger!
Jag såg dig, och från denna dagen
Jag endast dig i verlden ser.

I allt din lånta teckning kännes,
O evigt samma, evigt ny!

Din växt blef liljans växt och hennes
Den friska glansen af din hy.

Din blick i dagens blickar blandas,
Din röst fick näktergalens sång,
Jag dig i rosens vällukt andas,
Och vestanflägten har din gång.

Ej nog — du sjelfva fasan gläder,
Du fyller afgrunder med ljus,
Du öknarne i blomster kläder,
Och tjusar i ruiners grus.

— — — — — — — — — —

— — — — — — — — — —

I kungars slott, i hof och städer
Jag ser bland tusende blott dig;
Och när min fot i hyddan träder
Är du der redan före mig.

Jag gick att visdomsdjupet spörja;
Din tanke ref mig ur dess famn.
Jag gick att hjeltars qväden börja;
Men cittran lärde blott ditt namn.

Jag ville ärans höjder hinna,
Men bortvek i det fjät du gick;
Jag ville lyckans skatter finna,
Och fann dem alla i din blick.

— — — — — — — — — —

— — — — — — — — — —

Förgäfves ur din åsyn tagen,
Mig blott din tanke unnas mer:
I dina spår af minnet dragen,
Jag endast dig i verlden ser.

Atterbom anmärker med skäl att detta sköna skalde-
e utgör höjdpunkten af Kellgrens lyrik. Han til-
r äfven att denna af ingen senare skald blifvit upp-
n. Detta torde vara för mycket sagdt, helst Kell-
versifikation i detta stycke — ehuru i allmänhet
nig och välklingande — likväl på ett par ställen
af tidehvarfvets felaktighet att rimma på stumma

stafvelser, hvilket nu för tiden måste stöta örat, och i ett lyriskt poem af denna beskaffenhet är ett icke oväsentligt fel. För sin samtid åter var denna dikt någonting nytt, någonting hittills oerhördt, som måste uppfylla alla unga sinnen med förtjusning och ej minst deras, som så länge med skalden legat i tvist om vitterhetens principer. De måste deri se en triumf för sin sak, vunnen i fiendens eget läger.

Den romantiska skolan har äfven skänkt sitt synnerliga bifall åt poemet «Till Christina», kanske förnämligast derför att det är skrifvet på orimmad vers, om man också måste erkänna, att det, ehuru uppfyldt af allegoriska figurer, har sin märkvärdighet genom de antydningar det synes gifva om författarens dåvarande sinnestillstånd. Han skildrar här en menniskohatare, som utledsen vid «Förtryck och fanatism och hat och afund Och tusen och än tusen lifvets plågor» har öfvergifvit verlden och bosatt sig i ödemarken för att uteslutande lefva med de «trogna vänner, välgörare, odödelige snillen, Som före mig försmäddes och försvunno». Slutligen göres honom en uppenbarelse:

— — Hvilken Gud har skiftat denna vildmark
Och klädt dess nakna sand med blomstrens sammet
Och bytt dess gula barr i palmens grönska? —
Der är det, från den enkla smakens boning,
Som ljudet utgår af de sällas röster.
Och nu se der, der komma de på fältet,
Och dansa hand i hand, i kärlig omkrets,
Det fria nöjets otillärda dansar.
Ej stort är deras tal: — en mor, två döttrar,
En son — men för dem, efter dem, omkring dem
Sprids talrik skaran af de milda dygder:
Tro, sämja, redlighet och frid och oskuld
Och godheten — hvars blickar smälta själen,
Och ömheten — som ler med halfva tårar,
Och vänskapen — som går med blottadt hjerta,
Och kärleken — men ej den blinda kärlek,
Det troll med vingar och förrädisk tunga,

Som rasar, njuter, ångrar sig och flyktar,
Nej, detta himlens barn, som evigt fäster
Med oupplösligt band två makars hjertan. — — —

denna vackra grupp framstörtar menniskohataren:

Och mötes med ett ömt, förtroligt famntag;
Nu blandar han sig glad i deras lekar,
Ler deras löjen, känner deras känslor,
Och andas dygden med den luft de andas.
Och när han åter omvändt till sin klyfta,
Då tycker han sig se, hur hvalfvet ljusnar
Och gläder sig och vidgas med hans hjerta. —
Välsignad, ropar han, välsignad evigt
(J himlens älskade, J jordens ädle!)
Den stund, som gaf er åt min sälla åsyn;
Från denna stunden glömmer jag att lida,
Och smärtan halkar lätt utöfver själen,
Och fastnar någon gång dess pil och sårar,
Då ser jag er igen — och såret läkes.
Och nu, hvad gör mig verlden och dess bländsken?
De storas nåd emot de godas aktning?
Och dårars lof emot de visas bifall?
Och seklers minne mot ett nu af sällhet,
Och mot en vänskapsblick af dig — Christina!?

Utan tvifvel har denna dikt sin rot och sitt ur-
ng i författarens egen själsförfattning på den tid då
skrefs: hans ledsnad vid det flärdfulla förderfvet,
lysande tomheten i den krets, som han i hufvudsta-
tillhörde, det vanskliga och osäkra i hans egna sträf-
len, samt hans tillfredsställelse inom en för oss obe-
familjekrets, der dygden, gudsfruktan och enkel-
n i seder erbjöd en för hans trötta hjerta upplifvande
ats mot hans vanliga hvardagsförhållanden. An-
ningsvärdt är huru han i detta poem besjunger en
annan religion och en helt annan moral — t. ex.
äktenskapliga kärleken — än i sina fordna dikter,
han antingen halkar förbi sådana föremål eller firar
under en fransyskt-frivol gestalt.

Bland Kellgrens papper träffade man efter hans död tre fragmenter: en påbörjad satir öfver «Förtjensten»; en öfversättning af Youngs första Natt eller *Complaint*, samt «Sigvarth och Hilma». De två sistnämnda utgöra ytterligare bevis på den nya rigtningen af skaldens studier och intressen. Han, liksom redan en stor del af den svenska allmänheten, hade öfvergifvit den än skämtande än lärodiktande smaken i poesien för att öfverlemna sig åt den djupa naturkänsla som gifvit sig ljud hos Ossian och Young, i Goldsmith's «Vicar of Wakefield» och Goethes «Werther», de båda sistnämnda helt nyligen utkomna i goda svenska öfversättningar, och mottagna med förtjusningstårar af det då lefvande unga slägtet. «Sigvarth och Hilma» anslår den ömma, svärmande, något känslosamma tonen af dessa nya mönster, men gör det på ett sätt, som förråder att det här icke är ynglingen, som i sentimental öfverspänning gör sitt lärospån, utan den mogna mästaren, som pröfvar nya tonarter på sin lyra. Det är egendomligt att den rena svärmiska kärlek, som vanligen plägar tillhöra ynglingaåldern, men som Kellgren i sin ungdom behandlade med ett visst förakt, skulle gripa hans fantasi i hans mannaålder, insmyga sig i hans hjerta då det redan var döende och hämnas genom att bemäktiga sig de sista ljuden af hans lyra. På brädden af sin egen graf förljufvar han dödens annalkande skuggor genom bilden af sin hädangångna älskarinna:

O! fly dig vill jag, evigt fly dig, mörka,
Förstörda jord — ack! mer ej Hilmas boning.
Ännu en enda omvänd blick åt lifvet,
En enda tår att gråta mig tillbaka
De snabba dagar af förlorad sällhet,
Och sedan fly — till Hilma — fly i grafven.
Så kommen då! — Förgäfves! — Ack ett famntag,
En enda tryckning till mitt bröst! — Förgäfves!
Och kan ej minnet fästa edra vingar?
Förmår ej saknaden med heta tårar

Beveka er? — J svaren mig: förgäfves!
Och hasten så allt längre ut och längre
På aldrig återtagna steg och vinken
Med afvig hand och ropen: aldrig mera!
Och skogens suck och strömmens sorl och dalen
Och klippan svara: aldrig, aldrig mera!
Nu minne, saknad, sorg! — J stån mig åter,
J öfvergifven ej den vän J valden.
Nu, så förblifven evigt hos mig, grymme!
Och för att läka såret af mitt hjerta,
Föröken det, fördubblen det, förtäljen
Hvad Hilma var och hvad jag sjelf har varit.

O Hilma! Hilma! hvad du var? Jag svär det,
J Svithiods skalder, hören mig — jag svär det:
Ej Ossians sons röst, ej penseln, drucken
Af känsla, lif, behag och upphöjd skönhet,
I svenska Miltons nyktra hand, kan måla
Min Hilmas höga bild, men endast hjertat,
Blott Sigvarths hjerta känner den. — En gudom,
Ej stoftets barn, ej väsen af en dödlig,
Men himmelsk helighet, men englars urbild,
Ack! — för ett ögonblick allena kom hon
På jorden främling, kallade sig Hilma,
Såg mig och log, och sönk uti mitt sköte;
Sönk och försvann — —
Ha! — der i dalens sluttning,
Der stod — der ligger nu i helga spillror —
Min fordna lyckas ljusa tempel: hyddan,
Der under dygdens moderliga vingar
I himlens öppna blick dess ungdom växte
I dagligt stigande behag, att mogna
En dyrbar frukt för kärleken — för döden!
Der lutar, vissnad, kal, ej böjd af ålder,
Men tärd af maskens dolda stygn och sorgen
Och kalla vindens gift, den trogna eken,
Som tog min sällhet i sin tysta skugga —
Der, vid dess rötter — fordom! — flöt en källa
Med sakta sorl, i återförda hvirflar;
Af hennes bräddar drack den friska rosen
Och liljan kysste sig i hennes spegel —
Hit kom min Hilma, när, vid dagens sänkning,
De matta strålar halka längs åt dalen:

Lätt kom hon som en vårflägt öfver fältet;
Och, såsom blomstret för de blida vindar,
Så sönk och uppsteg blomstret i dess fotspår —
Här satte hon sig ensam med sin oskuld,
Och vestan lekte i dess öppna slöja,
Och böljan såg hvad aldrig dagens öga —
Tyst som en vålnad der vid häcken låg jag
Och mina blickar drucko himmelsk vällust: —
Men falska löfvet hviskade min gömsla —
Ett rop af Hilma — Sigvarth för dess fötter —
— — — — — — — — — — — — — — —
O fröjd! nu ser jag målet för min smärta,
Och lifvets mål. — Nu sjunker vandrarns fotspår
I dälden mer och mer. — Nu skymtar, ryslig,
Vid nakna tallens fot den mörka floden,
Tyst, evigt sofvande, ej väckt af vindar,
Ej hvälfd af vågor. — Ser jag ej den gamle,
Som nickar vänligt med sin kala hjessa,
Och lutar sig åt gent motsatta stranden;
Och slamret höres af den lösta kedjan.
Så nickar än en gång och fäster rodret
Och bryter vassens rygg med omvänd åra,
Och klyfver tyst den svarta, sega böljan.
Ett rop! — mitt namn! Jag kommer, ja jag kommer.
Långt är ej steget öfver lifvets gränser;
Långt är det ej och icke svårt att våga
När Hilmas röst på andra stranden ropar.

Med sådana ånyo föryngrade känslor, med en sådan åter förädlad fantasi öfvergick Kellgren till ett bättre lif endast 43 år gammal. Hans betydelse för vår vitterhet så i sina brister som sina förtjenster, har jag nu efter bästa förmåga sökt framställa. Den är icke af det förgängliga slag som förlorar sig i en menniskoålder: den skall fortlefva, ånyo undersökas och måhända annorlunda uppskattas efter århundraden. Under en jemförelsevis kort lifstid hann han mycket uträtta: men han var en ibland de få lycklige i vårt fädernesland, som, genom en högsinnad konungs frikostighet, fick ostörd egna alla sina krafter uteslutande åt de höga föremål, som han kände utgöra sin lefnads kallelse. Också kunde

ı med fullt skäl om sin lyra säga: «Omnis in hoc
ı» (Jag har i denna hela min tillvarelse).

V.

tavianska tidehvarfvets karakteristik, såsom en tid af oro, en revolutionsperiod. — Partigrupperingar: konungens anhängare: Kellgren och Leopold; politiskt-aristokratisk opposition hos Fersen, Höpken m. fl.; litterär opposition hos Thorild. Partilösa: Lidner och Bellman. Stockholms-Posten; dess program: nöjets frånvaro, «förminskning af ens varelse», och «kritiken, en lykta för poeters fötter». — Eudemonism. — Polemik med Leopold. — Allegoriens användning. — Utfall mot författare af religiösa sånger. — Flintberg. — Stockholms-Posten «upplysningens» organ. — Voltaires apotheos. — Huruvida kristendomen utesluter poesien? — Tidens seder; allvarsam granskare af dem. — Aktören Björn. — «Skrattets filosofi». — Publikens missnöje med Stockholms-Posten och insända tillrättavisande artiklar.

Den svenska vitterhetens så kallade gustavianska .ehvarf, ehuru utgånget från och nära sammanhängande ›d frihetstidens esthetiska kultur, skiljer sig likväl derån väsentligen till sin karakter. Frihetstidens utmärkta .are och skriftställare eftersträfvade, såsom vi sett, en undlighet, som, hvilande på de klassiska mönstrens unrlag, meddelade deras föredrag det allvar, som väl anır de republikanska grundsatser, hvilka de uttala; de stavianska författarne, ehuru visserligen icke främmande ' ålderdomens förebilder, likväl andligen uppfostrade rmast i det finbildade monarkiska Frankrikes politiska, ›raliska och esthetiska åsigter, tillegnade sig med för·lek den lätta och lättfärdiga stil i förening med de iga och frivola grundsatser, som äro betecknande för franska litteratörerna under adertonde seklet. Då ıetstidens män afsågo att med bindande, stundom .psinniga förnuftsslut direkt inverka på den allmänna

öfvertygelsen till sanningens befrämjande, sökte deremot Gustaf III:s män den lättare och angenämare utvägen att genom skämtets och satirens vapen efterhand utrota hvad de kallade «de gamla fördomarne» och derigenom på indirekt sätt befordra sanningens sak. I afseende på religion och sedlighet qvarstodo de förre ännu på den gamla nationella traditionens grund, då deremot de senares verksamhet var hufvudsakligen negativ, kritisk, revolutionär, i följd af deras ståndpunkt inom den andliga atmosfer af allmänt tvifvel, som karakteriserar encyklopedismens eller det så kallade upplysningens tidehvarf, hvilket de genom sin uppfostran, sina sympathier och sitt förhållande till en ung, snillrik, halfbildad, lättsinnig och reformlysten konung tillhörde.

Men detta gustavianska tidehvarf, i så många afseenden märkvärdigt, är det ej minst derigenom att dess allmänna kulturhistoriska karakter knappt hunnit stadga sig, att den knappt hunnit med sig införlifva den föregående periodens ädlaste krafter, innan dess egen giltighet och allmänna anseende började undergräfvas af en ny kritik, som var ännu mera djupgående och genomgripande än dess egen. Då Ludvig XIV:s litterära tidehvarf, med hvilket gustavianerna så gerna ville jemföra sitt eget, erbjuder taflan af ett angenämt men enformigt stilleben af stora, i jemna sammanhängande rörelser sig utvecklande krafter, är deremot det gustavianska så godt som från början en strid mellan kämpande grundåsigter, en tid af oro, af stora frågor och sfinxartade svar — frågorna så mycket vigtigare som de omfattade menskligholetens högsta angelägenheter, dess timliga och eviga väl eller ve; svaren så mycket mera afskräckande, som de ofta på sistone iklädde sig den lättfunna men svårlösta form, som endast förtviflan tillgriper: formen af mord och våld. Den upplysning, hvaraf tidehvarfvet berömde sig, var icke ljuset af sanningens lugna, klara, heliga sol; det var det första, bländande skenet af en

·ldsbrand, som hunnit blifva allmän innan alla dess or igenkändes.

De andliga krafter, som på den offentliga diskusnens fält utkämpade tidehvarfvets meningsstrid, söndra för den historiska forskarens blick i tre temligen lligt åtskiljbara fraktioner, af hvilka två voro bundsvandter, mer eller mindre öppet, mot den tredje. Först ›ta vi nemligen de skriftställare, som det nya tidearfvet mottagit af det gamla, Creutz, Gyllenborg inom t poetiska, Höpken, Axel Fersen och deras anhängare len aristokratiska oppositionen inom det politiska omdet. Af dessa hade de båda förstnämnde, till hvilkas dliga sfer äfven Oxenstjerna kan räknas, med uppriga beundran slutit sig till konungen och hans revolun: de två sistnämnde åter väl låtit sig behaga att träda i den numera nästan suveräna konungens råd, en med bibehållande af sina gamla aristokratiska, halfpublikanska åsigter, dem äfven Fersen såsom oppositionens chef på riddarhuset sökte göra gällande så långt m tidens läglighet medgaf. Närmare till konungen och ans mera moderna åsigter ställde sig några unga män, m genom sin ålders liflighet lättare kunde hänföras af onarkens snille såsom statsman, vältalare och konstnär, ch som, uppmuntrade af hans bifall och understöd, rupperade sig omkring honom såsom hans litterära lifakt, hvilken han sjelf, så att säga, exercerade i alla vickhetens, skämtets och satirens idrotter, men thyvärr fven införde i en atmosfer af moralisk och religiös likiltighet. Dessa unga män voro Kellgren och Leopold, ll, hvilka, i kritik och filosofi, anslöt sig, ehuru med tädse bibehållen allvarlig värdighet, Nils von Rosenein, oberäknade andra anhängare af mindre betydenet. Dessa talangfulla män utgöra den andra fraktionen, onungens egen, och såsom dess representant inom hoft och den politiska verlden kan man anse den qvicka h sorglösa Schröderheim. — Skillnaden mellan denna

fraktion och den förutnämnda blifver vid granskningen af deras skrifter uppenbar. Creutz och Gyllenborg förlora aldrig i sina skrifter sitt sedliga och religiösa fotfäste, och sjelfva den älskvärda hofmannen Oxenstjerna tecknar blott undantagsvis och på skämt den sinnliga skönheten i dess nakenhet, och när han det gör, gör han dét alltid med oskulden af ett barn, som ej vet af något ondt. Kellgren och Leopold måste deremot, förlägna inför den strängare uppsynen af en yngre generation, säkerligen äfven sjelfva vaknade till en klarare besinning, vid utgifvandet af sina samlade skrifter, mer än en gång för den allmänna anständighetens och religiositetens skull företaga rätt vigtiga förändringar i poemer, åt hvilka, i deras ursprungliga gestalt, för tjugu år tillbaka så väl hoffröknar som hofpredikanter kunnat helt obesväradt skratta.

De esthetiska theorier, som förkunnades af denna konungens litterära omgifning — de egentliga gustavianerna — voro i fullkomlig öfverensstämmelse med den äldre fraktionens, de franska. Boileau och Batteux voro deras orakel, Voltaire deras afgud, åt hvilken de egnade en dyrkan, som stundom blifver vämjelig. Längre fram hörer man äfven talas om Sulzer och hans «Theorie der schönen Künste». Utöfver den franska smakläran och dess inskränkta läror och platta föreskrifter för versifikatörens mekaniska handgrepp sträckte sig till en början icke deras esthetiska studier, då de uppträdde att blifva lagstiftare för den svenska litteraturen och det med allmänhetens stora bifall. Det ytligt bildade publikum, för hvilket de skrefvo, roades oändligt af deras vattenklara så kallade filosofi, deras qvicka och elaka kritik, deras tvetydiga anekdoter, deras uddiga epigrammer, och deras i synnerhet till formen behagfulla vers; hvilket i sjelfva verket är så mycket mindre att undra på, om man besinnar att tidningspressen mot slutet af frihetstiden råkat i ett slags förvildning, en följd af partiyran,

och att de bildade i allmänhet och det qvinliga könet i synnerhet för längesedan ledsnat vid det gamla styrelsesättet, dess osäkerhet och ständiga politiska gräl. Kellgrens nya tidning hänförde således alla klasser icke allenast genom sina öfriga behag, utan äfven och ej minst genom nyhetens. Emellertid voro alla dessa behag ej tillräckliga att helt och hållet blända vissa djupare naturer. Så uppstod snart nog mot dessa nya organer för en temligen gammal smaklära, — en opposition, som efterhand blef ganska kraftfull och verkligen slutade med seger och det inom fiendens eget läger. Man gissar lätt att jag här syftar på Thorild och hans skoningslösa strid mot Stockholms-Posten och dess litteratörér — en strid, som var så mycket vigtigare — frånsedt dess slutliga resultater — som dessa litteratörer utgjorde konungens eget esthetiska parti och kunna anses såsom hans egna esthetiska och äfven politiska organer. Thorild utgör ensam den tredje fraktionen af tidehvarfvets litterära krafter; ty hans anhängare och imitatörer, en Engzell, en Enbom, en Philipsson voro obetydliga och lätt förlöjligade. Han ensam är den kämpande fraktionen par préférence, som med okufligt mod anfaller och krossar sin motståndare i stället för att blott försvara sig sjelf, och slutar sitt värf med att hafva brutit väg för en djupare allmän bildning.

Oberoende af alla meningstvister, ostörde af den pågående stridens ofta nog häftiga buller, beundrade af alla partier, upptäcka vi under detta mångskiftande och rika tidehvarf på den fosterländska parnassen några i högsta grad fängslande gestalter, som, sorglösa i sin klagan och vemodiga i sin glädje, öfverlemna sig åt ögonblickets inspiration för att tjusa sin samtid med sånger, diktade efter snillets egen omedelbara välsignade instinkt; — den ena fragmentarisk, oregelbunden, ömsom ursinnig af känslokraft, ömsom nästan matt af känslovekhet, utan regel, utan styrsel, utan ordning, utan

plan framtrollande toner, som dock genom sin i sitt välljud sönderslitande klagan locka strömmar af tårar från tusende ögon; den andra, bacchantiskt yrande, men städse nykter i sitt rus, frambesvärjande med en outtömlig skaparförmåga ett helt pandemonium af sällsamma, humoristiska varelser, alla med sin egen utpräglade originalitet, en ny, en förut ej anad poetisk verld af outsläckligt löje och oröstlig sorg: — Lidner, en bländande, sprakande, snart tynande och i mörker försvinnande kometlik uppenbarelse, som inom kort tillryggalägger sin oregelbundna bana; Bellman, en stjerna af första storleken, hvars diamantklara sken tindrar oförminskadt ännu i dess nedergång; den förre ensam, den senare ej ensam, men ändock den enda. Inom hans attraktionssfer rotera några mindre ljus, som ej obetydligt fägnade sin samtid, en Wallenberg, en Hallman, en Kexél.

Så ungefärligen gruppera sig de vigtigaste figurerna på taflan af Gustaf III:s poetiska tidehvarf. Vexelverkan mellan dessa olika grupper och den efterhand fortgående förflyttningen af en grupp från sin ursprungliga plats till en annan erbjuda en anblick af största intresse. Förgrunden i denna tafla upptages af konungens grupp, i hvilken han sjelf är hufvudfiguren; på långt afstånd i bakgrunden ser man, ännu insvept i morgontöcken, Thorilds ungdomliga hjelteskepnad. Kellgren vid konungens sida, full af skämt och sång, full af mod och förhoppningar, är korföraren för tidehvarfvets allmänna glädje, dess allmänna belåtenhet med det närvarande, dess allmänna förtjusning öfver sin snillrika unga monark. Men taflan förändras: tjusarkungen aflägsnas mer och mer från den glada kretsen, Kellgren förvandlar sitt ljusa anlete, han ser det aflägsna skenet af verldsbranden, han förfäras öfver de brännbara ämnen, som han strött omkring sig ur fulla händer, han ser med vrede och icke utan fruktan Thorilds mäktiga gestalt växa allt

större och större; Leopold, hans kalla och förslagna vapenbroder, inger honom ingen rätt förtröstan, han innesluter sig inom sig sjelf, han blifver mildare och tillika djupare till sinnes, hans kritik blifver mera human och grundlig, hans sång mera allvarlig och innerlig. Han har funnit ett högre ljus än den flacka upplysningens. Men konungen går bort: Kellgren följer honom snart efter; Thorild försvinner i blixt och dunder, de öfriga figurerna draga sig tillbaka, och den nyss så lifliga taflan insvepes i ett mörker, som morgonstrålarne af en ny dag på länge ej förmå att genomtränga. Historien om dessa förändringar inhemtas steg för steg i de periodiska skrifter, som under denna tid så lifligt sysselsatte allmänheten. Vigtigast bland dem är Kellgrens egen tidning Stockholms-Posten.

Jag har redan i det föregående redogjort för Kellgrens poetiska verksamhet, hvarvid jag likväl endast i förbigående hann vidröra hans kritiska, som är af nästan lika stor vigt genom det mäktiga inflytande, som den utöfvade på hans samtids allmänna tänkesätt. Såsom vi sett öfverflyttade Kellgren från Åbo till Stockholm år 1777 för att blifva lärare åt generalen grefve Meyerfelts söner. Vistelsen i detta förnäma och bildade hus, der han hade tillträde till den tidens mest älskvärda sällskapskrets, utvecklade än ytterligare hans redan förut förvärfvade talang för det poetiska skämtet, och stadfästade honom än ytterligare i den skeptiska verldsåsigt som den tiden var modern, och som hos honom redan var grundlagd genom hans studium af den Lockeska filosofiens franska epigoner, uttryckligen Voltaire. Snart blef han en älskling hos grefvinnan Meyerfelt och genom henne hos den berömda societetet, som omgaf konungen under hans glada dagar, och om hvars fina och angenäma ton, hvars utsökta manér och raffinerade lättsinne, de gamle förtälja saker som väcka förundran. Det var

inom denna cirkel som Kellgren, ett år efter sin flyttning till hufvudstaden, föll på den tanken att genom en tidning hos den stora allmänheten fortplanta de grundsatser, filosofiska och esthetiska, hvilka ännu såsom en särskild företrädesrätt tillhörde den finbildade societeten. Stockholms-Postens första nummer utkom den 29 September 1778. Dess plan och syfte tillkännagifva redaktörerna i sin anmälan på följande sätt: «Anledningen (till utgifvandet) och innehållet af detta blad äro tvenne omständigheter, hvarom det allmänna äger rättighet att nu straxt fordra upplysning. I en tid, då genom den visaste konungs outtröttliga bemödande ett fordom i djupaste förnedring, villervalla och förderf störtadt rike uppnått höjden af ära, ordning och välmåga, i en så lycklig tid tyckes ingenting vara lofvärdare än att på allt möjligt sätt föröka medlen till det allmänna nöje öfver fäderneslandets lyckliga belägenhet, för hvars delande med sin höga person kongl. maj:t funnit för godt att rikets ständer för det närvarande sammankalla. I en monarkisk regering, der folket är entledigadt från allt bekymmer om egen välfärd, der en arbetar och millioner njuta, är ingenting farligare än att lemna hopen åt den sysslolöshet, som en oafbruten sällhet nödvändigt medförer. Menniskan, verksam af naturen, har en sådan fasa för ledsnaden, denna förminskning af dess varelse, att hon hellre arbetar på att skada sig sjelf än hon samtycker att göra alldeles intet. Ett trumpet och okunnigt folkslag, som, fordom sysselsatt med politiska tvister, vanvårdat och föraktat snillets läckra och oskyldiga nöjen, tyckes i sanning tarfva att blifva muntradt och upplyst. Detta är ett ändamål, som några stilla lärdomsidkare, brinnande af ett uppriktigt, fastän tillhända vanmäktigt nit att i sin mån bidraga till regeringens visa afsigter och öfvertygade att kunskap är ett lysande öfverflöd, då den ej leder till medborgerlighet, hafva föresatt sig med denna skrifts författande. —

- — — — Vårt blad, hvilket har till afsigt att gagna ch behaga läsare af alla särskilda stånd och särskild mak, kommer således att innehålla saker af alla slag, som de märkvärdigaste ut- och inrikes tidningar, bref, flexioner, förslag, anekdoter, små poesier, kritiker, m. . Utom allt sådant som vi sjelfva samla och utarbeta ch för hvars duglighet vi göra oss ansvariga, tillbjuda i oss att utan betalning och oförfalskadt införa, hvad om helst våra landsmän behaga oss tillsända. Att göra ss förtjenta af ett sådant förtroende, anse vi för vår kyldighet, att jemte en orubblig tystnads iakttagande om författarens namn, så mycket mindre upphäfva oss till granskare öfver de skrifter, dem någon på eget answar vill låta införa, som censorsembetet långt för detta af en upplyst regering blifvit upphäfvet. Vi välsigna den dag, då fria svenskar blefvo förlossade från ett så barbariskt ok. Grym mot sig sjelf är den konung, som tvingar sina undersåtare att göra sig osäker om den ällhet han gifver dem, men lyckligt är det folk, som ej äger orsak att klaga, då det äger rättighet att göra det.»

Detta den nya redaktionens första offentliga manifest saknar icke sin stora märkvärdighet. För att ej tala om den skyhöga sofism eller rättare grannt utstyrda och ändock uppenbara osanning, som ligger i det påståendet att «folket i en monarkisk stat är entledigadt från alla bekymmer (följaktligen äfven näringsbekymmer?), der en arbetar och millioner njuta» — en skamlöshet, som icke ens fordrar vederläggning, fästa vi uppmärksamhet på den vigt och det värde, som i enlighet med tidens anda tillerkännes nöjet, hvilket i sjelfva verket var den gud, åt hvilken tidehvarfvet med största devotion hembar sina offer. Der nöjet ej finnes, der erfar menniskan till och med en «förminskning af sin varelse». Den nya tidens sjelfförtröstan i medvetandet af en förment bättre vishet och bättre styrelse, kastar blic-

kar fulla af förakt på den näst föregående bildningsperioden, då «ett trumpet och okunnigt folkslag», såsom det heter, «vanvårdat och föraktat snillets läckra och oskyldiga nöjen». Detta yttras med afseende på det tidehvarf, som stiftade Vetenskaps- och Vitterhets-akademierna, med afseende på en generation, som frambragte en Höpken, en Tessin, en Linné, en Bergman, en Botin, en Celsius, en Dalin, en Gyllenborg, en Creutz. Man kan säga att dessa kritikens unga ämnessvenner, om de ej ännu hunnit lära mycket, de likväl hunnit mycket glömma. Deras syftemål är att i första rummet «muntra» och i det andra «upplysa» det stackars trumpna folkslag, för hvilket Bellmans första toner redan klingat. Synnerligen mycken uppmuntran att roa sig har svenska nationen just aldrig behöft, och den upplysning, man erbjöd, var i många afseenden en farlig gåfva. Men «upplysningen» var en gång dagens lösen, och orätt vore att neka, att den med all sin ytlighet och falskhet medförde mycket godt, just genom sin ofta oförvägna och öfvermodiga kritik af det framfarna. Så mycket finner man med få ord af detta tidningsprogram, att det var redaktionens hufvudsakliga syftemål att roa allmänheten, hvilken så mycket mera borde låta detta dess älskvärda bemödande sig behaga, då den nu, sedan konungen tagit alla dess omsorger på sig, rätt intet annat kunde hafva att göra. En ursäkt för den nymodiga tonen af förakt för det framfarna och förtjusning öfver det närvarande, äger den nya tidningen likväl i den omständigheten, att dagbladspressen under frihetstidens sista period på ett skamligt sätt urartat och att allmänhetens sinnen i sjelfva verket till den grad ledsnat vid de politiska tvisterna, att den med nöje såg konungen ensam åtaga sig besväret med de offentliga angelägenheterna, och gerna mottog hvarje anbud att efter frihetens långdragna tråkighet låta förströ sig på hvad sätt som helst.

Man har förmodat att den nya tidningen stod i aungens sold. Sådant var likväl icke förhållandet. uru i allmänhet uppfylld af beundran för monarken, iehåller den likväl stundom en och annan artikel, som i skulle hafva anstått en besoldad hoftidning. Den undran, som vi nämnde, var fullkomligt fri och upprik; och delades till en början af de flesta i landet. Ingen g furste har väl någonsin varit mera populär än Guf III under de första åren af sin styrelse, och få hafva l äfven förtjent det bättre än han genom sina första geringsåtgärder. Hvad särskildt Kellgren angår, så ır han visserligen sannolikt för konungen bekant geom sina första skrifter redan innan sin flyttning till ifvudstaden, hvarefter han inom kort, såsom det säges nom grefvinnan Meyerfelt, blef af honom personligen ind; men någon pension åtnjöt han icke förr än i följe ed sin bibliothekarie-fullmakt, som först år 1780 utfärıdes, sedan hans tidning redan på tredje året fortgått.

Stockholms-Posten utmärker sig i sina första åringar genom en kritisk käckhet, som ej sällan gränsar l öfvermod. I synnerhet är den benägen för den klågheten, att näpsa och hudflänga unga, obetydliga förttare, äfven när de synas hafva frambragt sina poetia ömkligheter endast för att roa sig sjelfva eller för t efterkomma andras uppmaning utan att drömma om gon offentlighet — en hårdhet emot den svaga, som dan hos Thorild väckte en så djup förtrytelse. Vi få ıder loppet af denna framställning mer än en gång lfälle att se prof på detta tuppaktiga öfversitteri.

Redaktionen gör redan i sitt första nummer allinheten bekant med karakteren af den nya kritik, som n är sinnad att införa i vår hittills oskuldsfulla vittra teratur. «Kritiken», heter det, «är en lykta för poeıs fötter. Utom dess ljus råkar han sällan till smans tempel. Hon tyckes i synnerhet vara nödig i Sverge, r ännu vägen dit upp är så obanad och likväl så

många löpa i mörkret att söka den. Men ovan att skåda henne, anser henne vår allmänhet ofta såsom en mordeld, hvarmed man vill uppbränna de förvillade vandringsmän. Härigenom händer att få våga tända henne, eller brinner hon så matt i deras darrande händer, att hon snarare med sitt sken förvillar än upplyser. Att tala utan liknelse: man anser härstädes för en omensklig grymhet att upptäcka fel i en klåpares skrifter. Om någon vågar säga: detta barn vore behagligare om det ej vore så fult, om det haltade mindre, hade lifligare färg, mera qvickhet, renare uttal, om det ägde fyllighet och proportion till alla dess delar, m. m.; straxt ropar man öfverljudt: hvilken grym satir! hvilken obillig granskning! Hvad (för) ett elakt hjerta att klandra en stackars krympling, som dess far aflat i största välmening! Med ett ord: man anser härstädes en kritikus såsom en våldsverkare och en granskning såsom en ärerörighet. Man tänker ej alldeles så i Pope's och Boileau's fädernesland! och man har derföre der ej alldeles så usla skribenter.» — Till stöd för dessa åsigter följer nu ett citat ur en fransk författare, som ej namngifves.

Inom kort karakteriserar äfven redaktionen den moderna lefnadsfilosofien i en framställning, som visserligen är ironisk, men i sjelfva verket endast uttalar den allmänna mening, som hystes af det bildade samfundet under detta vekliga och lättfärdiga tidehvarf. Detta sker under formen af ett bref till en ung man ur ett föregifvet manuskript af Albertus Magnus, kalladt Hemlighetens hemlighet, och är öfversatt från en fransk så kallad öfversättning, hvari det bland annat heter:

«Ni har med outtröttlig flit varit sorgfällig att inhemta filosofiens, sedolärans och folkrättens grundsanningar. Ni har genomforskat forntidens, samtidens och besynnerligen fäderneslandets historia och författningar. Ni tror er uti skenet af de ljus, som alla dessa förknippade kunskaper sprida, upptäcka åtminstone någon del af de rätta grundorsakerna till framfarna och närvarande märkliga händelser, rikens omskiftande öden, regeringars förän-

dring, folkslags uppkomst eller fall. Ni tror att man af allt sådant kan hemta tillförlitliga klokhets- och försigtighetsreglor för den allmänna och enskilda lefnaden. — Men, min kära Philander, låt fara den fåfänga inbillningen att man vårdar sig efterfråga eller värdera er förmenta klokhet och försigtighet. Menar ni man har orsak att tycka rätt mycket derom att ni eller edra gelikar äro skarpsynta uti insigten och kännedomen af sakernas och händelsernas inre sannskyldiga sammanhang och driffjedrar? Nej, tvärtom; så snart ni billigtvis kan misstänkas för en dylik insigt är ni en farlig person, som man sorgfälligt undflyr och uppriktigt hatar; ni är följaktligen en förlorad menniska, och har dervid ej att tillskrifva er ofärd någon annan än er sjelf, er egen galenskap att vilja resonera. — Ack nej, Philander, vet och märk en gång för alla, att det är *nöjen, roliga saker och lustiga tidsfördrif*, som bereda vägen till lyckan, men ingalunda er ledsamma klokhet. — Underrätta er i det stället om de dagligen förekommande listiga anläggningar af de förnämsta skönheterna, af aktriser och dansöser; sammandikta sjelf vid tillfälle små artiga äfventyr, när tidningar på edra händer fattas. Öfva er att med en spetsfundig qvickhet förtälja dessa sagorna, vet att krydda dem med sjelfsvåldiga och bitande infall: och ni skall blifva en älskansvärd, en oskattbar, en oumbärlig man: edra berättelser skola blifva afhörda med större nöje än fordna verlden läste Tacitus och Sallustius. — Ni grälar att inhemta kunskap om staters och samhällens rätta fördelar, om sättet att bringa landtbruket och idogheten, slöjder och näringsfång i flor och tillväxt, att förskaffa ymnighet och välstånd i fäderneslandet o. s. v. — Ack, mitt kära barn, menar ni att de som hafva ärenderna om händer icke förstå och känna sina och det allmännas sanna fördelar bättre än ni eller någon annan obehörig grubblare? De äro ju födda för att bjuda och befalla, att njuta lifvet och smaka dess nöjen till lön för [illegible] möda; vi andra åter böra veta att vår varelses ändamål är att förse [illegible] med utvägar och tillgångar dertill; och då de tillåta oss att äfven för [illegible] ringa personer deltaga deruti, efter råd och ämne så långt vi förmå, kunna vi ju aldrig begära eller önska oss en högre sällhets lott.» — — — Öfvergif edra falska inbillningar att göra er känd på hedrande sätt genom det som ni kallar utmärkta egenskaper och förtjenst. De rätta egenskaper som verlden erkänner, bestå deri att ni är rolig och angenäm; den sanna förtjensten är konsten att behaga. En ganska nyttig egenskap och som ni nu icke äger (ty allt det nödigaste fattas er) består i dristigheten att berömma sig sjelf, att tillägga, efter tid, tillfällen och personer, den art af förtjenst som bäst passar sig. — Följ den enda rätta vägen, den vägen, som leder till herregunst. Slit er lös från edra dumma betänkligheter och öfvertyga er att alla medel äro goda, så snart de befrämja er uppkomst. Sök att vinna protektion af någon operaflicka eller annan ömhjertad dam, hos hvilken de store hemta vederqvickelse och lättnad från tyngden af sina embetsbördor, ty fruntimmerskanalen är oomgängelig för den som vill göra

lycka. Ni bör hedra en gunstlings öfversvinneliga förtjenster äı kammartjenares personer. Dessa sistnämnda äro ganska skicklig er betydande tjenster, och en klok man vet alltid att draga pa Det är temligen lätt att nalkas dessa matadorerna och vinna ı sida. Underhåll sorgfälligt bekantskapen med dem och nyttja nå förtrolighetsstund till att gifva dem begrepp om edra förträffliį per; guldmynt är i synnerhet ett hederligt och säkert medel att vertyga dem. — Om ni, till uppnående af ärans höjd, anser börja krypa för drängar, och ni ändtligen har det högmodet att försörja er genom nyttjande af edra snillegåfvor, så återstår äfve sigten en väg till lyckan. Ni är ung, ni har ett vackert utseen alltså gifva er till operasångare, om ni har röst, eller i vidr simpel aktör.»

Det är tvifvelsutan ganska påtagligt att de hetslära är ironiskt menad. Likväl, när man betraktande den sorglösa eudemonism, som utgö holms-Postens lefnadsfilosofi under dess första å och med dessa skämtfullt framkastade åsigter andra på fullt allvar predikade läror, så är man att icke anse ironien alldeles fullständig. Säker artikeln är högst betecknande för det tidehvar sjelfva verket i sina bildade cirklar mer eller öppet hyllade de åsigter, som här under en lätt persifflage offentliggöras. I åtskilliga handling denna tid, och ej minst i sjelfva Stockholms-ser man höga herrars qvinliga favoriter, i trots köttsliga svagheter, upphöjas till föredömen a derföre att de genom sitt inflytande, på grund ı skap, vänskap, beskyddarskap eller måhända blo medlidandets nyck utverkat ett brödstycke åt en ten *bel-esprit* eller en hungrig andans man. Det den tiden ingen skam att erkänna sitt bero furstars och andra herrars trotjenare och i sy deras trotjenarinnor. I månget land, såsom i Fı och vid de föraktliga små tyska furstehofven, var komst i verlden nästan omöjlig utan bemedlinį dana varelser. Man hade blifvit van dervid, och de som deröfver förargade sig. Man behöfver ick

lefvat längre än jag för att kunna minnas sig hafva hört en och annan ålderstigen gustavian med sitt tidehvarfs sirlighet och frivolitet på fullt allvar predika sådana läror, som den nyss citerade artikeln innehåller. Att ännu i våra dagar en och annan kan för eget bruk godkänna sådana åsigter är icke omöjligt, men man vågar åtminstone ej att öppet erkänna dem.

Stockholms-Posten dröjde heller ej länge att tilllämpa sina litterär-kritiska theorier. Ett bland de första offren för den nya redaktionens polyfemiska aptit blef den gamla hexametersångaren Anders Nicander. Han tilltalas på följande rätt lustiga, ehuru pojkaktiga sätt:

»Jag har alltid varit i tvekan angående företrädet mellan herr professorns och herr handelsman Bagers vers: dock måtte jag uppriktigt tillstå att jag hittills alltjemt hållit den senare för yppare (sic!) poet. Så länge herr professorn skref på latin, tyckte jag väl alltid om hans vers; i synnerhet voro de vackra i mina ögon, der hvarannan eller hvar tredje bokstaf syntes högre än de andra, ty på annat sätt kunde jag ej döma derom, emedan jag ej förstår språket. Denna min förundran var således nog kall. Men nu, sedan herr professorn på en tid börjat att skrifva svenska, kan jag ej nogsamt beskrifva huru min admiration är blefven känslofull, och jag blyges ej tillstå att jag i så måtto ändrat mina tankar, att jag nu på allt sätt ger herr professorn prisen framför herr Bager. Samma natur och genie hos begge. Men hos herr professorn långt mera konst. Hvilken förträfflig vers t. ex. i gårdagens Allehanda, der herr professorn tilltalar Svea och bland annat sjunger:

— — — Dina skepp från vester och öster
Föra dig hem dina vissa behof och nödiga varor,
Och du skickar igen dina mistliga varor i stället.

Hvilken ädel enfaldighet regerar icke i sista raden! Och dock, hur är den icke poetisk! Jag förstår väl icke den meter, som gör allt detta till svensk vers, hvilket jag ock högligen beklagar; ty jag finner lätteligen, huru mycket denna kännedom måtte föröka nöjet hos dem, som derjemte hafva tillräckliga öron» *).

Det var säkerligen redaktionens väsentliga afsigt med sådana anmälanden att väcka skratt hos sin allmänhet, och utan tvifvel måste den då för tiden så

*) Stockholms-Posten, 1778, N:o 9.

mycket bättre lyckats deri, som man ännu i våra dagar nödgas le åt infallen, äfven om man måste anse deras föremål på ett orättvist och ovärdigt sätt behandladt. Lustigt är ock att här och på andra ställen se den sjelfkära trygghet, med hvilken kritiken öfver allt, likt och olikt, tillämpar den franska smakläran äfven på den svenska litteraturen; så skall här det hexametriska versmåttet ej duga för svenska språket, derföre att det franska språket ej duger för detsamma. Att Nicander var en träaktig och prosaisk natur, kan väl ej nekas; men deremot hade hans sjelfsäkra beskrattare ingen aning om de stora triumfer, som hans versmått hexametern under andra händer i en ej så långt aflägsen framtid skulle vinna, lika litet som de syntes erinra sig att denna nya meter, «som gör allt detta till svensk vers», redan långt förut vunnit burskap i svenska vitterheten genom vida större mästare än både Nicander och hans bespottare. Men åtlöjet var en gång redaktionens hufvudvapen, som skulle användas på bekostnad af hvilkas förtjenst som helst.

Ett långt vigtigare offer för denna söndersargande kritik följde inom kort och det innan första årgångens slut. Det var den unga och ännu oberömda Leopold. Denne hade, såsom student, till firande af kronprinsen Gustaf Adolfs födelse, inför Östgöta nation i Upsala hållit ett tal på vers, som hos åhörarne mötte ett bifall, hvilket förmådde den oerfarna författaren att utgifva det från trycket. Det är hållet i ode-stil, är visserligen ganska omoget, fullt af öfverspändheter och dumheter, så att författaren också aldrig lemnade det plats bland sina framdeles utgifna dikter; men det saknar ej heller ställen af verklig skönhet, som omisskänneligen förebåda den blifvande skalden. I sjelfva verket säger Kellgren i sin kritik deröfver också ingenting annat, ehuru en och annan af hans anmärkningar är obefogad och föranledd endast af begär att korrigera och spela mästare.

Man var i dessa gamla tider långt mera ömtålig för kritik än i våra mera härdade dagar: den poetiska nybörjaren kände sig svårt förnärmad af de i sjelfva verket rätt fogliga tillrättavisningar han erhållit, och lät af sin sårade fåfänga förleda sig till en annan och ännu värre oförsigtighet, nemligen att på ett rätt näsvist sätt besvara kritiken. Nu först blef det fullständigt allarm i det kritiska lägret, och en långvarig polemik uppstod, som ändtligen öfvergick till fullständig skandal, de illustra antagonisterna till föga heder. Detaljerna af denna strid, som till en stor del bestå af ordrytterier och barnsliga dispyter om glosor, förbigå vi. Några hufvudpunkter kan det vara af intresse att vidröra, dels för att ådagalägga de tvistande för vår litterära utveckling så vigtiga personernas då varande bildning och sinnesart, dels för att visa den vittra kritikens ståndpunkt på den tiden. — Kellgren medgifver redan i början af sin recension att Leopolds ode fördelaktigt utmärker sig framför massan af de skaldeförsök, som af samma anledning blifvit framkallade, att «der saknas hvarken bildningskraft eller qvickhet» — bildning betyder det samma som inbillning —; «hvad skada», tillägger han, «att ofta bildningsgåfvan liknar en feberyra och qvickheten en flågeld, och att ord och meningar ofta brukas, som hvarken äro vanliga eller tydliga». De anmärkningar, man funne billigt att göra, borde så mycket mindre såra auktorn, af hvars ungdom man ägde skäl att vänta förbättring, som det aldrig borde kunna smickra en författare af verklig förtjenst att vinna bifall af en okunnig allmänhet, som vördar och beundrar hvad den ej kan begripa. *Odit profanum vulgus.* «Om man fordrar att i en ode snillet bör taga en djerfvare utflygt; om förnuftet ej får lof att utstaka dess kosa, bör det likväl på långt håll alltid följa dess spår och kalla det tillbaka, då det löper fara att förvilla sig. Ju okördare de vägar äro, som snillet vågar bana sig, ju mera ljus

bör det sprida åt åskådarens ögon. Med ett ord: läsaren bör kunna begripa hvad skalden säger. Begriper skalden det icke sjelf, så förtjenar han ej mer det namnet, och ett oredigt språk är ej ett gudaspråk. Det är intet poesi utan prosa som löper rasande. Popen och förnuftet hafva afsagt denna dom.» Denna citation af Pope är betecknande, då den utvisar att recensenten ännu icke är rätt hemmastadd med den författares språk, som han åberopar. Det kraftiga infall, som här åsyftas, förekommer i en af Pope's satirer, der han med afseende på ett dåligt poem utbrister:

This is not poetry, but prose run mad,

hvilket betyder, icke «prosa som löper rasande», utan, långt mera slående, prosa som blifvit galen. Leopold, som sedan blef så förtrolig med Pope's poesi, var sjelf ännu icke tillräckligt omsigtig att kunna begagna det öfvertag hans granskare härigenom gifvit honom. Hela denna bittra skriftvexling är från början till slut endast en okynnig träta emellan bortskämda och inbillska pojkar. — Om det vidare innehållet af Kellgrens recension kan man läsa i Atterboms Siare och Skalder.

Leopold dröjde nära tre månader med sitt svar, i hvilket han uppträder under skepnaden af en tredje person, en *tertius interveniens,* till sitt eget försvar. «Man har», säger han, «förgäfves väntat att författaren skulle försvara sitt arbete; åtminstone några ställen deraf, hvilka man angripit såsom obegripliga och hvilka likväl icke underlåta att vara både vackra och tydliga. Man vet icke hvad man skall döma om så mycken filosofi hos en poet. Den tid torde ännu icke vara inne för herr Leopoldt (så stafvades då ännu namnet), då han med ett kallt stillatigande kan sätta sig öfver den granskning hans stycken undergå. En ung författare, som gynnas af allmänheten, bör betala den billiga skatt att rättfärdiga dess omdöme». Här söker sig författaren en tem-

igen aflägsen anledning att framkomma med en citat ur Voltaire's skrifter (ty hvilket ämne kunde på den tiden behandlas utan att åberopa detta högsta orakel för dagen?) och kommer derefter till en förkastelsedom öfver den då brukliga kritiken.

«Den goda smaken (jag vågar frambära denna sanning) är ännu här så litet befästad, att äfven snillen af första ordningen skulle löpa fara att misskännas, och det är endast efter att länge hafva fäktat mot afund, fåkunnighet och fördomar, efter att genom beständigt förnyade försök hafva satt det falska och det sanna, det vackra och det eländiga i ren dager, som en författare ändtligen kan tiga stilla vid en obillig granskning, och tillförse sig ett folks rättvisa som han upplyst. Om herr Leopoldt haft nog modesti att anse ett försvar af sin skrift såsom en fåfänga: om han med skäl erkänt, att vitterhetsstycken, likasom målningar, förgäfves böra njuta annat beskydd än det de äga af sitt eget värde; och att, då de behaga, då de intaga, man tycks hafva gjort nog till deras försvar: hvad skulle väl kunna förebrås honom? frågar man: det att han känner huru det borde vara, utan att veta huru det är; det att ett sådant förhållande, som kanhända vore förnuftigt i Frankrike och England, just för samma orsaks skull är ganska origtigt i Sverge. Man finner att hans ode icke utan skäl räknas bland de vedermälen af undersåtligt nit, som lärosätet i Upsala lemnat vid tillfälle af thronens befästande. Om herr Leopoldt behagat eftersinna detta, hade han tilläfventyrs utan att förnedra sina gåfvor kunnat använda dem till försvar af ett barn, som haft den äran att adopteras i en så förnäm familj.» — — «Om någon författare (heter det vidare med afseende på Stockholms-Posten) är underkastad allmänhetens räfst, så är det säkert en granskare. Hans kall är vigtigt, han är Pindens själasörjare, han är en väktare på Apollos murar, eller, för att tala i en mera passande stil: han är en vägvisare för snillet. Innan han griper till facklan att upplysa andra, bör han sjelf känna alla de vägar snillet möjligen kan bana sig. Han bör vara hemma i den verkliga och i inbillningsverlden. Satiren, det är sannt, bör åtfölja honom; men han får derföre icke löpa förbi förnuftet. Gör han det, så förvillar han sig sjelf vid det ljus han skulle bära för andra, och löjet, som skalkas i hans fjät, vänder om att beväpna åskådarne emot honom. En kritik bör vara sann, ädel och okonstlad. Intet tycke i stället för skäl; inga små strödda begrepp i stället för fullkomlig kännedom; inga sammanvridna och förvända meningar ur det stycke man granskar; inga tvungna qvickheter, inga rasande tillämpningar, inga exklamationer utan betydelse, inga stora bokstäfver, som utmärka utan att vederlägga. Herr Leopoldts kritikus, som med en så diktatorisk myndighet förestafvar lagar för poeter, tyckes likväl icke känna dem, som böra iakttagas af

granskare. Han gör som kräftan, hvilken under det hon sjelf svängde sig i hundra bugter beständigt ropade: gå rätt, min dotter! Man skulle kunna säga att elaka granskare likna elaka läkare (elak betyder ännu det samma som dålig): de qvacksalfva så länge med några små opasslig-heter, till dess färg och krafter försvinna hos patienten. Äran att granskas på detta sätt, är detsamma som äran att låta afskära sig armar och ben för en led-domning, ett sendrag eller något dylikt. Om sådant skall räknas för en heder, vore det önskligt att kritikus ville bevisa dem litet mindre höflighet, som skrifva goda oden. Men hvar och en, säges det, har rätt att uppgifva sitt omdöme. Ja, min herre, så länge hvar och en är förnuftig; eljest kan det lätt hända att hvar och en skrattar åt ett sådant till-tag såsom djerft och orimligt» *).

Kellgren, som i allmänhet i sina polemiska skriftvexlingar länge plägade låta vänta på svar, var denna gång så ifrig att få nappas med sin motståndare, att han redan i följande nummer, och innan försvararen hunnit tala till punkt, öfverhopar honom med mer och mindre qvicka, mer och mindre oförtjenta bitterheter. Först förargar han sig deröfver att han så länge dröjt med sitt försvar: «Min herre har kanske tänkt så: sedan de första åtta dagarne äro förbi, kan det vara lika mycket om man dröjer längre eller kortare tid. Oden är då redan så glömd, att den ej på hundra år kan glömmas mera. Kanske ock min herres snille är af det genus, som behöfver tre månader att framföda sina ungar. Åtminstone tyckes så på rösten. Om man skall döma om den lemmen, som nu sett dagsljuset, kan ej en så stor och bred kropp som min herres svar på kritiken utan lång tid och mycken vedermöda framalstras. Det hade väl behöfts ett helt seculum att uppsöka några förnuftiga skäl till försvar emot den ledsamma granskaren: detta har ni väl sett och i förtviflan deröfver på tre månader endast sökt dem många och tjocka för att kunna förkrossa honom med tyngden af ert svar. Ni är en hjelte: ni vill ha saken afgjord med ovett eller

*) Stockholms-Posten, 1779, N:o 41.

armstyrka. Som en annan Alexander Magnus vill ni med våld upplösa knuten; men, kåre herre, han hade ett svärd, och ni har endast en lineal.» — Härvid är att märka, att Leopold i den del af sin artikel, som ännu varit synlig för allmänheten, icke gjort sig förtjent af förebråelsen för våldsamhet eller ovett. Äfven Kellgren spelar här rollen af en ny *tertius interveniens*, men antyder genast i början att han känner igen sin vedersakare under den antagna främmande masken.

Sedan Kellgren förlöjligat Leopold under bilden af en disputationslysten respondent vid universitetet (all lärdom och alla läroanstalter skulle utskrattas såsom föråldrade inrättningar, fulla af pedanteri, skrock och fördomar), anfaller han dennes påståenden.

«Allmänheten», säger herrn, «har förgäfves väntat att herr Leopoldt sjelf skulle svara; man vet ej hvad man skall tänka om så mycken filosofi hos en poet.» Men, min herre, när har ni blifvit allmänhetens tolk, eller huru vet ni hvad allmänheten väntat. Dessutom, ponera att ni på auditorium blifvit ställd på ett sådant rum, der er skyldighet är att försvara något som ni påstår er ha skrifvit, men som ni ej sjelf förstår; ponera vidare den ledsamma händelsen att ni får en opponens af en annan nation, som ej säger concedo då ni första gången säger non, utan fordrar sammanhang i ert arbete och förnuft i ert försvar; ponera ännu vidare att ni af en tillfällig men ganska filosofisk distraktion ej kan svara ett ord, utan vänder en förfärad uppsyn på præses. Ni finner sjelf, min herre, och akademien vet, att dessa hypotheser äro ej blott möjliga, utan ock ganska sannolika; men hvad skall man tänka om så mycken filosofi hos er? Svara sjelf, min herre.»

«En ung författare», säger herrn vidare, «som gynnas af allmänheten, bör betala den billiga skatt att rättfärdiga dess omdöme.» Här måste jag åter till min upplysning begära att få veta, hvad det är ni kallar allmänhetens omdöme? Är det allmänhetens omdöme, som ölet inspirerar på ett Penal-kalas? Är det allmänhetens omdöme, som sorlar i ett kollegie-rum, då Professorerna läsa metafysiken för bänkarne? Är det allmänhetens omdöme, som, blandadt med supvisor, ger genljud på Upsala gator om nätterna, väcker de sofvande och slår sönder fönster? Hvilkendera af dessa min herre vill antaga för allmänhetens omdöme, så tillstår jag att det är ett starkt omdöme och ger min herre straxt vunnet spel. Men om så skulle hända, att någon annan vore nog djerf att vilja känna saken på annat sätt, och trodde sig berättigad att lika väl kallas en ledamot af allmänheten, som

min herre; om äfven han händelsevis kunde fransyska och skulle citera följande verser af en bekant auktor:

Le public eut la complaisance
De vous dire son sentiment;
De vous avertir, en baillant,
De vos defauts d'experience;

så fruktar jag att min herre finge en stark dosis af herr Leopoldts filosofi.»

«En auktor», säger min herre, «kan då först tiga vid en obillig granskning, då han genom flera förnyade försök sett det falska och det sanna, det vackra och det eländiga i ren dager.» Det är sannt att genom herr Leopoldts ode det eländiga blifvit satt i ren dager, äfvensom det falska genom ert svar på kritiken deröfver; men man saknar ännu af herrarne det vackra och det sanna; antingen är således detta orsaken hvarföre de ej kunna tiga vid kritiken, eller hafva de ej ansett honom för obillig» *).

Detta må gälla såsom exempel på skaplynnet och tonen i den skriftvexling, som ännu anonymt fördes mellan de begge unga män, hvilka snart skulle täfla om första platsen på den svenska parnassen. Kellgren är tydligen redan från början mycket ond öfver sin vederparts djerfhet: sannolikt icke utan stort bifall af allmänheten i klump, gisslade han den unga mannen, om hvilken man ej visste annat, än att han var bara en student — af samma klass som dessa informatorer, hvilka ännu den tiden voro föremål för så mycket spott och spe i mer eller mindre förnäma hus, der de olyckliga ynglingarne måste tjena för en dränglön och taga plats näst domestikerna; och ingen kunde den tiden, Kellgren minst, ana att den föraktade studenten, som nu så trampades i stoftet, inom få år skulle upphöjas till sin konungs förklarade favorit och dagliga umgängesvän, hvilken skulle tillåta sig att bemöta sjelfva Kellgren med en beskyddares manér.

Leopold, mera lugn än Kellgren, höll sig under striden ganska rask, och visade redan i dessa första lärospån här och der drag af den polemiska skärpa och qvickhet, som sedan skulle göra honom så ryktbar och

*) Stockholms-Posten, 1779, N:o 42.

uktad. Så, med anledning deraf att hans recensent rkänt, att i hans ode ej saknas qvickhet, anmärker ›eopold att «en kritikus bör icke allenast känna det ag af vitterheten som han granskar, utan han bör äf- en kunna urskilja hvad gåfvor som dertill fordras. En röllopsvers, ett epigram, en fleurette kan vara qvick. [en — — — — — att säga om den store Rousseau: an skref dråpliga oden, ty han var qvick, är det samma om att säga om den store Cato: hans sedolära var för- äfflig, ty han dansade väl.» När sedan Kellgren ytt- ır att «läsaren bör kunna begripa hvad skalden säger», ller Leopold in: «detta är väl påmint; men hvarföre egriper icke då min herre hvad herr Leopoldt sagt? [in herre har likväl gjort honom den äran att vara hans sare. Man har skrifvit att poeter äro skapare, men, in gynnare, lita icke på att de kunna skapa snillen. 'et är Guds finger. Pope, som min herre citerar, hade en gåfvan att ganska väl förstå hvad han läste. Om in herre icke begriper hans skrifter, rår han derför? ller skola vi andra derföre upphöra att läsa honom? om ihåg hvad man nyligen tryckt: *legendi fons est pere.* Om min herre med skäl sagt att ett oredigt råk icke är något gudaspråk, så tillåt mig med lika ihet anförtro min herre att ett oredigt hufvud icke är igot menniskohufvud» *).

Sedan striden med stigande hetta fortgått genom ı hel serie af numror under våren 1779, såg Leopold g ändtligen föranlåten att taga till ordet i eget namn. en till Posten insänd skrifvelse förnekar han helt och illet sin identitet med de motgranskare, som till den rad väckt Kellgrens förtrytelse; deremot tager han ej iste derpå att hans ursprungliga granskare och den, om sedan uppträdde till granskarens försvar, äro en och ımma person, och ville således sjelf begripa mera af

*) Stockholms-Posten 1779, N:o 43.

mystifikationen än han tillåter sin motståndare att förstå. Leopold antyder sin förmenta misstanke på följande ironiska sätt:

«Det är långt ifrån mig att anse mina begge antastare för en och samma person. Det är omöjligt att det skulle vara min djupsinnige kritikus, som fattat pennan för att understödja sin lutande myndighet. Detta respektabla snille, som berättar oss huru lejonet är ett grymt djur och huru vi derföre böre vandra i ett nytt lefverne; denne skarptänkta granskare som icke dess mindre låter trycka om sig att man på ett helt seculum icke skulle finna ett enda skäl emot dess kritik; skulle väl han vara densamma, som först agerar part, och som straxt derpå kommer att i allmänhetens namn afdöma sin egen sak; ungefär på samma sätt, som i en af våra komedier Arlequin doktor försäkrar att Arlequin koujon gifvit förträffliga recepter. Jag vet väl att det gifves vissa elaka själar, som uttyda allting till det värsta: om någon gör en dårskap med naket hufvud, och kommer tillbaka, inkrupen i en stor peruk, så säga de straxt på blotta ansigtet att det är samma menniska; men det är icke min dråpliga kritikus som denna gången kommit tillbaka i en stor peruk.» (Leopold försäkrar ännu en gång att det icke är han som författat sitt försvar.) «Jag älskar», säger han, «de vackra konsterna, och jag har någon gång dristat mig att idka dem; men jag har alltid trott mig böra sätta skyldigheten att vara menniska framför äregirigheten att vara auktor. Det är väl möjligt att jag skrifvit en rätt medelmåttig ode; men jag vågar säga, det är omöjligt att jag skulle hafva nedstigit ända till att försvara den med ovett. Min böjelse för [illegible] telser är lika uppriktig, som den förtjusning, hvarmed jag alltid dyrkat verkliga snillen, och om jag tagit mig den friheten att bele någon, är [illegible] den endast, som vanhedrar en konst, hvilken borde användas att göra [illegible] niskoslägtet upplystare och bättre. Det är utan tvifvel bedröfligt att [illegible] våra vitterhetsidkare spela gycklare inför en allmänhet, hvars mästare de borde vara; att se dem mörda hvarannan för en blixt af anseende, [illegible] försvinner under det de slitas derom, och likasom Simson låta förkrossa [illegible] sjelfva för det nöjet att se sina medtäflare begrafvas i samma grus; [illegible] om detta är en verklig olycka, så är det både vedervärdigt och löjligt [illegible] se de små gaddade djurens smidighet, som lefva af de sår de kunna [illegible] och som under skuggan af ett obekant namn likasom ormar, dolda i [illegible] stinga den förbigående, som underlåter att förtrampa dem.»

Mot slutet sänker sig denna ton af allvar till [illegible] sarkasm, som tvifvelsutan gick Stockholms-Postens redaktion ej litet till sinnes, helst den gerna ville förbehålla sig sjelf uteslutande rätt till detta slags vapen: «Jag har likväl», fortfar han, «föreställt mig att i ett land,

r man begynt få smak för vitterhet, skulle en mängd sådana småkritici och legoförfattare vara äfven så ıdviklig som en mängd af flugor sommartiden vid ett anrättadt bord. Man har lust af att se huru de låta ɔa sina dagliga rhapsodier ur det ganska filosofiska il «att befria oss från ledsnaden, denna förminskning vår varelse». Det är nog troligt att de som vilja läsa ras skrifter, mera förlora af sina penningar än de vinna sin varelse; men hvarföre icke fördraga dem om de › oundvikliga? För min del fördrager jag dem gan- ı väl, oaktadt alla de fel, som kunna gifva mig an- lning att frukta dem.»

Leopold fortsätter:

«Jag har då den äran att ganska upprigtigt förklara: det jag af allt :ta unnar begge mina herrar kritici att, så länge de behaga, stöfva ef- de fel, som kunna finnas i hvad jag redan skrifvit eller tilläfventyrs ndeles varder skrifvandes; och detta emedan man icke bör binda munnen på oxen som tröskar. Men om någon gång det skulle hända att her- ıe råkade löpa miste om spåret, och någon vore nog djerf att le deråt, anhåller jag ödmjukligen att icke mera tagas för hufvudet för en sådan nätenhet: och detta emedan jag säger om att stå i Stockholms-Posten samma som Koscuis sade om att gå på theatern: Jag har likväl lef- med äran. Till er, min herre, såsom utgifvare af detta papper, får adressera hvad jag någon gång lärt i en af forntidens idyller: Min , låt din drift beta i mitt gräs, men laga att den icke stångar mig» *).

I sitt svar på denna skrifvelse söker Kellgren för- fves att under ett temligen tvunget satiriskt grin dölja surmulenhet. En författare har sagt att ironien, om a ej med synnerlig finhet och glädtighet behandlas, urt blifver tröttande. Den är i denna skriftvexling a ganska tung och missmodig och vill aldrig taga en da. Kellgrens svar denna gång, äfvensom hans pole- k mot Leopold ända intill slutet, bär spår af det då- aste humör, hvilket illa anstod hans glada ansigte. i skulle utan tvifvel båda två, liksom allmänheten, :a glada att snart få se slutet på allt det plumpa ovett,

*) Stockholms-Posten, 1779, N:is 49, 50.

som en lång tid för vår skull öfversvämmat Stockh(Posten. Man ledsnar att se de tvenne cykloper, kasta hvarandra i ansigtet med orenlighet och sten(att hämna er poetiska och min kritiska ära». Kel förklarar derpå ironiskt att han är alldeles öfvertyga att Leopold icke har någon del i sin försvarares göranden, försäkrar derefter vidare att han sjelf så ket mindre kan vara identisk med den nye *tertius int niens*, som han redan i den ursprungliga kritiken Leopolds ode visat sig såsom en human granskare, d deremot från början uppträdt såsom en ovettig grä kare. «Ponera, min herre», så slutar Kellgren sitt «att jag varit så olycklig och skrifvit följande strof, ni törhända tillfälligtvis redan fått läsa (den förekon i Leopolds ode, såsom också i en not antydes):

Inom denna borg af skyar,
Under dagens stjernas lopp
Hvilket tempel flyter opp?
Himlen på dess spets förnyar
Ljusets flod så mild och ren;
Tusen solar, spridda, skilda,
I dess hvälfda resning bilda
Sina verldars återsken.

Ponera att ni bevist, att denna vers vore det fullko gaste exempel af galimathias och att jag aldrig ku veta hvad jag velat säga med mina «tusen solar, under solens lopp bilda sina verldars återsken i temp hvälfda resning, som flutit opp mellan skyarnes borg på hvars spets äfven himlen förnyar ljuset»: ponera ni äfven med god anledning tillåter (er) något plai teri häröfver: måste jag icke erkänna, tillika med l förnuftig läsare, att detta vore en granskning, hvill om ej i min tanka så alldeles rättvis, dock alltid t tillåtlig och anständig? Men ponera att ni i stället l lade mig för en åsna, en markatta, ett får, utlofv käppslängar och ville förära mina vers till ett ställe, de vore folk af alla nationer till lika nytta» m. m.,

vore ni ej mer en granskare, utan en ovettig usling, ı ej annat förtjente än afsky och förakt af allt heder-; folk» *).

Till denna höga temperatur hade Kellgrens förtry-ıe stigit. I slutet af sin anonyma motgranskning hin-' den kokpunkten och glömmer helt och hållet det nånna vettets fordringar. Men också är Leopold, eller ıs försvarare, i det sista stycket af sin kritik så ret-a som möjligt. Han uttalar der med anledning af ʒra Kellgrens påståenden några satser, på en gång så ffande och för sin tids smaklära så revolutionära, att .n har lika lätt att begripa huru en Thorild, hvilket :kligen var fallet, deröfver skulle falla i förtjusning, n man har svårt att förstå huru de kunnat flyta ur a sedan i esthetiskt afseende så stock-konservativa ı akademiska Leopolds penna.

Leopold hade i sitt meraberörde ode på ett ställe llat den store Gustaf Adolf «jordens vällust», och på annat ställe sagt att «Tyskland föll och skälfde för ns fot». Recensenten hade häri sett en motsägelse. ırvid utbrister Leopold eller hans försvarare:

«Detta ordet «jordens vällust» ligger min herre om hjertat. Min herre icke förlåta Gustaf Adolf att hafva varit jordens vällust, och ännu mindre r Leopoldt att hafva tillagt honom detta namn, som hans stora hjerta så väl jent, som Europa täflar om att upprepa och som borde vara helgadt i rge, om ock det icke ägde mera anseendet af sanning (?). Min herre icke det som gifver vällust (glädje eller sällhet); men, min herre, denne e konung, som blifvit kröntas eftersyn och som verlden dyrkar, är re-öfver afunden. Tillåt mig påminna min herre, att folkslagens vördnad en stor mans minne är en ärestod, som vore nidingsverk att ofreda. åt mig säga, att Europas förundran (beundran) bevisar mer än herr lemberts yttrande och att man fåfängt citerar böcker emot den som för-t förtjusa **). Om denna gudomliga hjelte icke varit jordens vällust, så är

*) Stockholms-Posten 1779, N:o 57.

**) Kellgren åberopar i sin recension ett yttrande af d'Alembert (utan uppgifva stället i hans skrifter; men fransk auktoritet behöfde man ännu hvarje sats), att Gustaf Adolf väl kunnat vara Sverges men icke utlän-ʒens vällust. N:o 11.

det icke en fläck för hans ära utan för verldens. Det är en skugg niskoslägtets historia, som man gör det en välgerning att dölja. förtjent vara det, och det bör vara nog, jag säger icke för en s säger icke för hvar svensk, utan för alla folkslag i Europa. D min herre, är det icke ur historien man skall bevisa att fö har orätt. Herr d'Alembert är bättre metafysikus än min herre: h utan tvifvel ganska väl denna sanning, äfven då han skref dét som min herre åberopar sig, utan att anföra det. Min herre bör högakta stora män och läsa någon god logika. Min herre bör låt rätta sig att Jerusalems förstöring icke utplånat verldens kärlek fö likasom ett enda förnuftigt ställe i min herres kritik icke utplån heten af de öfriga. Min herre bör lära sig väl känna en sak i yttrar sig derom. Min herre bör vara modest. Min herre bör man icke skrifver en historia på vers. Min herre bör hafva vör allmänheten. Min herre bör älska sin förläggare såsom sin kristen der. Min herre bör icke granska. Intet är så nödvändigt för en g som att hafva rätt. Denna gången har min herre förnuftet emot detta är en liten olägenhet. Min herre har det svenska hjertat e det är också en. Min herre har till all olycka äfven skaldekonst sig.» — — — «Törhända är det ingen, som man ur flere skäl bö att hafva varit hjelte än Gustaf Adolf; min herre ser häraf att m skrifver skaldestycken som avisor; att, för att döma om hvad en] säga eller icke, bör man genom någon poets läsning hafva inhemta stone idé om skaldekonsten; och ändtligen att auktor i sanning draga mycken fåfänga af den stora heder min herre genom sin gr säger sig hafva bevisat honom.»

På ett annat ställe hade odeförfattaren til den nyfödde thronföljaren: «Dö i din födslostund, ej lär regera». Kellgren hade dervid gjort den an ningen att: «Detta hade passat sig i Dygdens ell gon annan gudinnas mun, men af herr Leopoldt ett nog starkt uttryck». Anmärkningen är i högst betecknande för den låga kritiska ståndpunkt, h Kellgren ännu befann sig, och för den platta, pro smak, som ännu med ofelbarhet afkunnade sina öfver fantasiens skapelser. Också utbrister härvi unga och ungdomligt frimodiga Leopold med en e som lofvade en mera frisinnad och sjelfständig ut ling af hans snille är den som i verkligheten I «Ja, det är ett stort fel i skaldekonsten att hafva

;tryck. Intet befriar en så våldigt från alla kritiker ›m en ädel matthet. Min herre undviker ock så sam›tsgrannt all den styrka tankegåfvan kan gifva ett uttryck, t man i hela denna anmärkning icke finner spår efter igon annan tanke än den som min herre haft att skrifva ı och en half rad. Nej, jag skämtar: anmärkningen : förträfflig. Den der gudinnan hade varit ett skönt ıfall af herr Leopoldt. Hvilken ny uppfinning att per›nifiera dygden! Ingenting ger ett uttryck mera manghet än en sådan gudomlig qvinsperson. Ty skalderss ingifvelse är icke mer tillräcklig att göra sanningar nsedda och älskade. Så att när herr Voltaire säger ll konungarne «*apprenez à trembler*», så bör man deraf luta att herr Voltaire antingen varit sjelfva dygden, ller ock är det ett nog starkt uttryck af herr Voltaire. ag undrar eljest huru min herre, såsom så litet vän af immelen, kan hafva så stark smak för gudomligheter. Kellgren hade i sin kritik öfver odet klandrat författarens uttryck att himmelen sänker sig ned till jorden). 'e plåga likväl mest uppehålla sig i himmelen. Men lläfventyrs har min herre misstagit sig på några af de ›rdiska. Om så är, vill jag råda auktor att låta min erre i djup frid ensam bruka både dygden och vis›ten» *).

På denna invändning mot «de starka uttrycken» umt mot allegoriska figurers användbarhet eller oundlngligt i poesien, svarar Kellgren i slutet af sin Krik öfver kritiken: «Ni påstår med all kraft det herr eopoldt äger fullmyndig rättighet att befalla kronprinm dö. Granskaren tror att det är ett nog starkt ut›yck, och jag tror att det är något värre. Auktorn borde ›tat att äfven blotta lifvet hos en prins är nyttigt för ess rike; att, om han ock aldrig lär regera, kan han ock med ett välmenande uppsåt finna en skicklig pre-

*) Stockholms-Posten 1779; N:o 90.

mierminister att regera i sitt ställe, och att, i fall hvarken han eller hans minister kan regera, har dock ingen undersåte rättighet att önska honom döden, och att ändtligen de största oredigheter under en imbecil konung äro mindre förödande än fienders härjande, som slitas om en krona, hvilken är fal för den starkaste. Då den vältaligaste konung, brinnande af kärlek till sitt folk, yttrar sig således: «Om detta barn skulle en gång glömma de dyra pligter, som alltifrån första stunden af hans lifstid honom äro pålagda etc., så ansåge jag för en nåd att Herren återtoge sin gåfva» o. s. v., röjer man här i de valdaste termer den starkaste tanke som kan tänkas hos en patriotisk monark, hvilken hellre vill försaka ett kärt fadersnamn, än att en gång se sitt folk vara slafvar under hans son och sin son vara tyrann för hans medborgare. Men då herr Leopoldt gör denna stora tanken till sin, blir den obehaglig och öfverdrifven. Man är öfvertygad att auktorn härvid haft den bästa mening, hvarföre ock dess granskare på ett ganska lindrigt sätt reprocherar honom derför. Men ni, min herre, förtjenar ej att så lindrigt handteras. (Man erinre sig att de båda kämparne begagna främmande masker.) Er bör man säga att ni är högst dum då ni inbillar er att ingen tanke kan rymmas inom så trånga gränser som en (och en?) half rad. Ni vill väl derigenom insinuera att ert långa och tjocka tre månaders foster måste vara mycket tankdigert, emedan det består af flera hundrade rader. Er bör man säga att ni är högst löjlig, då ni ej vet att man kan personifiera dygden till en gudinna. (Att man kan det har Leopold väl ej förnekat, endast satt i fråga om man bör det). Er bör man säga att ni är högst narraktig för alla och högst oförskämd mot herr Leopoldt, då ni allestädes försöker att jemföra honom med Voltaire. Både allmänheten och herr Leopoldt sjelf torde finna denna parallelen något hazarderad. Er bör man säga att ni ganska litet förstår att skilja mellan det högt

och gigantiska, det starka och det extravaganta, då ni tror att Voltaire, som sagt till konungar i allmänhet: «*apprenez à trembler*», skulle äfven kunnat säga till en kronprins i Frankrike: «*meurs, Dauphin*». Ni gissar, min herre, att granskaren misstagit sig på några jordiska gudomligheter.» Här följer en insinuation af så groft personlig beskaffenhet att jag icke anständigtvis kan återgifva den. Den syftar på den unga poetens seder med anledning af ett lättfärdigt poem, som cirkulerade i handskrift och tillskrefs Leopold.

«Jag är», så slutar Kellgren sin filippik, «ändtligen rätt nöjd att få sluta en konversation med en herre af er smak och urskiljning. En billig förargelse öfver ert oförskämda svar på en anständig, fast satirisk granskning, har aftvungit mig detta bemötande. Om jag härvid varit nödsakad att någon gång likna er i ton och uttryck, är detta ett fel, som jag ber allmänheten förlåta mig. Jag har bort tala så, att ni någorlunda skulle begripa mig. Men man hoppas dock att man ej skall kunna göra mig samma förebråelse, som man öfver allt gjort er, då man sagt att ni doppat er penna i ett kärl, som man ej vanligen plär ställa på bordet. För öfrigt försäkrar jag er, att, oaktadt ert oskickliga försvar, som visat herr Leopoldts ode på den fulaste sidan, kan jag dock ej underlåta att likasom granskaren finna sådana ställen här och der i densamma, som lofva att han med tiden torde göra något bättre. *Non, si male nunc, et olim sic erit.* Det farligaste af allt för en ung poet är egen inbillning, dumma vänners beundran och stora herrars smicker» *).

Ändtligen efter medlet af Maj slutade denna ilskna pennfäktning, som begynte i slutet af Februari, och tidtals fortgått i slag på slag, i nummer efter nummer. Förmodligen voro kämparne nu uttröttade, båda två: säkert voro de modstulna efter ansträngningarne, kanhända äfven något skamsne öfver det sätt hvarpå de betett sig. Att Kellgren kände sig missmodig öfver sitt uppförande synes klart, bland annat deraf att han på sistone, såsom vi sett, fann skäligt att göra allmänheten sin ursäkt «för tonen och uttrycken», ehuru hvad han yttrar i nästföljande rader föga berättigar honom till ett

*) Stockholms-Posten 1779, N:o 104.

sådant öfverseende. Det var sista gången Kellgren nedsjönk till lågheten att begagna så på en gång skamliga och trubbiga vapen mot en motståndare, som den politiska förkättringens och den mordiska skandalens, med hvilka han här i vredens oförsynthet sökte att i de styrandes ögon och i allmänhetens opinion skada en uppåtsträfvande yngling, hvilkens tänkesätt och seder säkerligen icke voro farligare eller sämre än Kellgrens egna. Lustigt är att se i de polemiska skriftvexlingarne under dessa år, såsom först mellan Kellgren och Leopold, och sedan mellan dem begge och Thorild, huru den äldre kämpen alltid förebrår den yngre hans ungdom och oerfarenhet, och på denna grund alltid tillegnar sig sjelf omätlig öfverlägsenhet i vishet, verlds- och sakkännedom. Så behandlar Kellgren här Leopold ungefärligen såsom en skolgosse, som skrifvit en misslyckad kria. Också var Kellgren hela fyra år äldre. Leopold, vid några och trettio års ålder, kallar i sin ordning Thorild för en framfusig yngling, ehuru den senare endast var tre år yngre än Leopold sjelf. Men sådant är då endast att skratta åt. I sjelfva verket var det en stor otur för Kellgren att just i början af sin publicistiska vädjobana hafva kommit att i misshugg utmana en vedersakare, som var honom så väl vuxen som Leopold. Sannolikt insåg han, sedan första hettan fått lägga sig, snart nog, att striden dem emellan måste biläggas, så vida den ej skulle slutas med fullständigt nederlag för endera, och det var alldeles icke säkert att nederlaget icke kunde komma att drabba Kellgren sjelf: så mycket hade han pröfvat motkämpens krafter. Säkert är — och detta dels insåg, dels anade Kellgren troligen — att Leopold kunde mäta sig med honom både i qvickhet och kunskaper och öfverträffade honom vida i den köld och ihärdighet, utan hvilka de förra i all polemik snart blifva eller komma att synas underlägsna. De företräden, som voro Kellgrens egna, voro dels ännu outvecklade, dels gag-

ıde de honom föga i striden: en rikare fantasi, en varare känsla, i allmänhet ett djupare poetiskt sinne. En rsoning var derföre nödvändig, åtminstone högst önskird: den blef äfven möjlig och verklig genom Kellgrens rsonlighet och rättrådighet och genom Leopolds klok-ᵌt och modificerade esthetiska tänkesätt. Vi få derom la på sitt ställe. För Leopold återstod ännu att afuta sina akademiska studier: när detta var undangjordt ottog honom Kellgren med öppna armar. Huru djupt ın emellertid kände sig kränkt af den förödmjukelse, ım Kellgren vid hans första uppträdande beredt ho-ɔm, uttalar han ännu i sin sång «till Kellgrens skugga», ppläst i Svenska Akademien, i följande vackra strof:

Vid mina första steg din jernhand mötte mig,
Min ungdom stöttes bort med hån ur snillets tempel.
Men fåfängt vid dess port din klubba höjde sig,
Då dina lärors ljud, ditt rykte, ditt exempel
Mig förde till ett rum deri — oaktadt dig *).

Ännu ett par andra exempel på Stockholms-Postens :ittsliga öfvermod under dess slyngelår kunna förtjena ıtt anföras. Den flitige, men visserligen ganska medelnåttige gamle rimmaren, friherre Manderström hade i lessa dagar offentligen låtit tillkännagifva att han ämıade utgifva det bekanta Rim-lexikon, som sedan blef öremål för så mycket skämt. Med anledning af detta ungörande läser man i Stockholms-Posten midt under triden med Leopold följande gyckel öfver Vitterhetskademiens overksamhet och ålderdomssvaghet:

«För alla älskare af poesi är det en ganska angenäm nyhet, som man dessa dagar sett kungjord i tidningarne, att vi hafva att vänta oss ett renskt Rimlexikon af en kunglig Vitterhets-akademiens värde ledamot. len som skaldekonsten innefattar tvenne väsentliga delar, nemligen icke lenast rimmet, utan äfven väl tanken, hvilka begge delar med rätta ra vara så förenta som kroppen och själen i menniskan för att utgöra vet; allt derföre vore högst önskligt att kongl. Vitterhets-akademiens nke- och snillrike herrar ledamöter samt och synnerligen ville begåfva

*) Leopold, Samlade Skrifter, II: 489.

vår temligen ofruktbara parnass med ett fruktbringande Tanke-lexikon; ty den saft, som det poetiska fältet intill denna dag kunnat insupa af det tankeförråd, som kan finnas utspridt i kongl. akademiens handlingar, har varit lika otillräcklig, som en tunn och svag, mest af halm och strå, sammanrafsad gödning på en torr åker. Den lofliga plägsed kongl. akademiens vittre herrar ledamöter funnit för godt att upptaga i likställighet med herrarne af *Académie Françaice* att genom sina inträdestal försäkra hvarandra derom att de äro store och berömlige män, och att det är en obeskriflig stor heder att vara ledamot af denna vittra kongl. akademien, är till alla delar billig och rättvis. Men som denna makalösa hedern förmodligen ej är att anse lika med den hedersbelöning en tapper krigsman njuter, då han får den äran att blifva antagen till ledamot af Krigsmanshuset för att der tillbringa sin återstående tid att hvila sig på sina lagrar, så väntade den vitterhets-älskande allmänheten med icke mindre billighet att se något dråpligt vitterhetsfoster, som vittnade om kongl. akademiens fortplantningskraft, och att de vittre herrar ledamöterna, efter inträdet i akademien, bibehålla samma förmåga att framalstra snilleafvel, som gjort dem förtjente att insläppas i denna sånggudinnornas helgedom» *).

Äfven sådana skrifter, som icke voro ämnade för en större offentlighet, undgingo icke den satiriska granskningens uppmärksamhet. Så framdrogs till exempel en till 1779 års promotion i Upsala utgifven gradual-disputation för att på publicitetens öppna torg hudstrykas. Den var författad af Carl Bergsten, uppländing, ventilerad under då varande poëseos professorn Svedelii presidium, och handlade om fel som begås i svensk versbyggnad, «*De Versificationis suecanæ vitiis*». Författaren hade genom denna lilla skrift gripit Postens kritici i handtverket och behandlas också rigtigt såsom en bönhase. «Herr Bergsten», heter det, «försäkrar straxt genom en vers ur Ovidius «att han skäms för sin disputation, och att den i hans tycke väl förtjente utstrykas nästan hel och hållen, men att han ändå inte förbättrar något». Man torde lätt nog kunna gissa, hvarföre auktor ej ändrat det felaktiga i sin disputation, ty antingen har han törhända ej kunnat göra det eller ock ej velat, på det han genom en behaglig vårdslöshet kunde få

*) Stockholms-Posten, 1779, N:o 54.

jemföra sig med Ovidius.» Recensenten förklarar i det följande den lilla skriften rent af för det uslaste han någonsin läst: ingenting säges, som icke är sagdt förut, ingenting, som icke är onödigt eller falskt. — Mycket onådigt upptager Stockholms-Posten att författaren kallar Dalin för den förste domaren i svenska vitterheten och på grund af hans yttrande vill ådagalägga att den ännu är långt ifrån sin fullkomlighet. I det följande heter det: «Annat är att en vetenskap är bragt till fullkomlighet och annat att dess idkare äro alla män af snille. Poesien så väl som medicinen, theologien m. m. kunna drifvas i ett land till all möjlig höjd, oaktadt i alla tider och länder de flesta poeter äro rimkopplare, de flesta doktorer charlatаner, de flesta theologer fantaster» o. s. v. Till yttermera visso citeras här Voltaire till stöd för den simpla sanningen att medelmåttan betäcker hela jorden. — Man finner emellertid af det anförda att poesien fattas rent af som en vetenskap, som jemföres med theologi och medicin och som följaktligen bör beqvämligen kunna inläras. De följande anmärkningarne röra detaljer, äro till en del rigtiga, men i allmänhet temligen barnsliga och origtiga. Så näpses författaren till exempel derför, att han kallat Frese och Rudbeck stora poeter, hvilket denna åter i sin ordning nekar sig hafva gjort, liksom han dermed skulle hafva begått någon synnerligen stor synd.

Betecknande för Stockholms-Postens ställning till den allmänna undervisningen och vissa intill våra dagar bibehållna akademiska former äro de frågor, med hvilka denna recension slutas: «Hvartill tjenar det att utgifva disputationer, då man nästan alltid är försäkrad att en annan är auktor än den, som derför är titulerad; då en god och en oduglig äro lika gällande till att förskaffa den dermed påsyftade hedern? — Hvartill tjenar att i akademien ventilera dessa disputationer, då hvar och en först vet, att auktor och dess preses omöjligen kunna

fela, och då en opponens som ej medger det löper fara att ej blifva bjuden på kalaset? — Hvartill tjenar magister-namnet, då det ej mera är ett bevis på personens skicklighet, men på dess föräldrars förmögenhet, då det således ej gäller till någon förmån i befordringsvägen, och då det utvräkes åt alla sidor på studenter och prester? — Är det ej en kontradiktion att hafva en svensk theater och poëseos professorer vid akademierna, som lära ungdomen att skandera latinsk vers, men som ej sjelfva kunna skrifva en duglig svensk vers eller gifva en förnuftig regel derom? — Månne det vore öfverflödigt att tänka något litet på ungdomens uppfostran, att rensa våra lärosäten från gräl och missbruk, att förbättra eller ombygga dem?» Åtskilliga af de anmärkningsanledningar, som i dessa frågor utpekas hafva först efter mer än sjuttio års förlopp hunnit undanrödjas. Så sega kunna löjligheter och missbruk blifva genom vanan och fördomarne.

Man var på den tiden långt mera ömtålig för kritik än nu för tiden, och både ömkligt och löjligt är det stundom att se med hvilken förbittring äfven de på ett rättvist och humant sätt tillrättavisade söka att försvara sig. Äfven den unga magistern insände en motkritik, som ej var så illa skrifven, men hvari han tillåter sig temligen grofva invektiver mot sin granskare. Denne åter, som städse blifver otålig, så snart man sätter ofelbarheten af hans domar i fråga, tager sig deraf anledning att genom ett temligen matt espièglerie ytterligare förlöjliga sin auktor*). I allmänhet lyckas Kellgren i sådana gensvar alltid sämre än i de första anfallen. Äfven han var lätt att såra och är ofta ond när han ställes på defensiven. En ihärdig och honom vuxen angripare skulle hafva kunnat förleda honom till verkliga dårskaper.

*) Stockholms-Posten 1779, N:ns 86, 87, 118, 120, 122, 128.

Blott ännu ett par ytterligare profstycken på Stockholms-Postens sätt att kriticera utkomna vittra arbeten under dess första år, innan bättre inflytelser med hufvudredaktionens tilltagande insigter och stadga hunnit göra sig gällande, må anföras. Hvad som i synnerhet satte den städse stridsfärdiga Posten i harnesk var dålig andlig poesi. Om orsakerna dertill skola vi framdeles tala. Årgången 1780 erbjuder ett par starka exempel derpå. En medelmåttig poet hade i Lund utgifvit så kallade «Långfredags-tankar», hvilkas väsentliga fel, att döma af de prof, som Posten anfört, bestodo i ett missvårdadt språk och begagnandet af oädla uttryck. Innehållet synes deremot icke föraktligt och torde väl hafva kunnat lända till uppbyggelse för många fromma själar, hvilka ej kände sig besvärade af samtidens förfinade poetiska smak. Recensionen är emellertid en fullständig straffpredikan: «Rimklåperier i verldsliga ämnen förtjena medömkan; men att blottställa sjelfva de himmelska sanningarne för ridikylen i det gemena versmakeriet, är i högsta måtto straffvärdt och kan aldrig vinna ursäkt genom åberopandet af den allrabästa välmening. Det är besynnerligt att de, som mest tyckas nitälska för religionen, som ofta stöna emot det minsta skämt, och som utfara i hot och förbannelser mot hvar och en, som vågar åberopa förnuftet i andliga saker, likväl kunna fördraga alla de uselheter, som stundligen alstras i theologiska ämnen, och hvarigenom religionen alltid lider långt mera afbräck än genom det fräckaste och grofvaste atheisteri. Det är ostridigt att alla fritänkerier eller tvifvelsmål om evangelii grundsatser tillkomma genom det eländiga föreställningssätt, de låga ovärdiga uttryck, som man, under förevändning att uppbygga den enfaldige, brukar i det högsta, det ädlaste af ämnen; och hvilket allt ej annat kan än stöta ett sundt begrepp; hvaraf följderna äro så mycket olyckligare, som det förakt, hvilket åtföljer arbetet, merendels tillika drabbar

sjelfva läran. Om derföre sådana nitälskande fäder, än att ifra mot villfarelser och att öfvertyga genom ners-rättens tillhjelp, bemödade sig att hämma de af usla theologiska afhandlingar både på vers och hvarifrån det onda har sin upprinnelse, samt att u och förbättra smaken hos dem, som äro skicka utbreda sanningens kunskap; så skulle de säker igenom ej allenast inlägga långt större ära, utan efter handen utrota de lättsinniga tänkesätt, hva de så grufligen klaga, samt såmedelst rätteligen fylla sitt vigtiga ändamål.» — Om sjelfva poemet det, att «det är förundransvärdt att sådana use kunna komma i dagsljuset i en stad, som eger aka «Om detta föraktliga stycke är censureradt af d pitlet, så måtte man väl häpna deröfver». — — Ä deremot icke; «så kan väl ingenting mera förtjena Man må väl häpna, när man med denna dödsdom förer de oskyldiga, enfaldiga verser, på hvilka rec ten vill stödja den*). — Mången torde misstänl detta på den vittra kritikens fält uppenbarade ı religionens helgd endast är tillgjordt: säkerligen dock uppriktigt, icke för de speciella dogmernas (hvilka redaktionen sannolikt ej mycket vördade) för den allmänna religiösa känsla, som äfven kan en deistisk öfvertygelse, och som man genom en s poesi ansåg sårad. Uppfylld af en filosofisk gud full af abstraktioner, glömde man att folktrons kr dom är den menskligaste bland religioner och a icke tager anstöt hvarken af barnets tanklösa jolle af den obildades enfaldiga bönesuckar, emedan den ser till hjertats fromhet än till tankens klarhet o tryckens språkrigtighet. Det är blott obegripligt at kunde anse en så menlös psalmpoesi farlig, vare s religionen eller den goda smaken.

*) Stockholms-Posten 1780, N:o 93.

Litet längre fram uppträder Posten i religionens namn med något större utförlighet och lika mycken bitterhet. «Om det aldrig är tillåtligt för en poet att skrifva medelmåttigt; så är det väl allraminst lofligt, då han tagit till ämne de allraheligaste och vigtigaste saker, hvartill menskliga tanken kan sträcka sig.» Corpus delicti är här en så kallad «Nådespegel eller Evangeliskt Skaldeqväde om Nådeverket» af adjunkten Israel Ståhlberg. När recensenten såg denna titel, förmodade han, efter sin egen utsago, att han skulle «få uppbygga sin själ» af ett arbete, jemförligt med en Miltons, Klopstocks eller Racines (Klopstock stafvas ännu med å). Så högspända anspråk skulle naturligt- och billigtvis komma på skam. Han fann icke allenast en slät rimmare utan till och med en gudsförsmädare, som borde straffas för öfverträdelse af andra budordet, eller åtminstone endast på grund af sitt stora oförstånd derifrån förskonas. «Ingenting är utan tvifvel berömligare och välmentare än herr adjunktens uppsåt att gagna och uppbygga sin enfaldige jemkristen och nästa, men hvarföre ej dertill välja ett medel, som han någorlunda kunnat förstå sig på? hvarföre ej nyttja en god och simpel prosa, som, jemte det att den varit åtminstone lika begriplig för gemene man, aldrig kunnat blifva lika odräglig för folk af smak?» Man får här veta att «gemene man» aldrig kan äga smak i vitterheten. Hvad som nu följer är ganska kostligt. «Det är för många sekler tillbaka som himlarnes herre talte till menniskorna; det skedde på en tid och hos en nation, som var rå och ohyfsad, ägde ett ostädadt språk och ingen smak i vitterheten.» Vacker komplimang åt judarne och deras poesier, helst om recensenten, såsom han här borde göra, syftar på nya Testamentets uppenbarelse! «Om ett sådant folk», fortfar han, «skulle begripa hvad Gud talade, blef det honom en nödvändighet att nyttja de allrasimplaste och enfaldigaste uttryck. Hade han talt på

vår tid och vårt språk, så är anledning att tro a
vårdat lämpa sin stil efter våra mindre inskränkt
skaper och mera granskade smak»: det vill säg
skulle hafva inrättat sitt föredrag efter den fina
teten på Gustaf III:s tid. «Emellertid», medger
senten, «kan det vara, att emedan Guds uppen
ord är gifvet att läras och begripas i alla åldrar
alla nationer på jorden, bland hvilka så få ägt el
ljus och vitterhet: så torde väl hända att på hv
och ställe som helst den heliga Skrift blifvit ut
hade dock alltid och allestädes samma enfaldighe
och sammansättning blifvit nyttjad. Men», tilläg
censenten med allt skäl, «om Guds ord bör vara
digt, så får det ej derföre vara platt». Han kunde
tillagt, att recensioner öfver så kallade Guds
heller hafva lof att vara platta. Recensionen slu
som vanligt med åberopande af en auktoritet, h
man denna gång valt doktor Samuel Johnson. —
ej göra Kellgrens minne den orättvisan att anse
såsom författare till denna lika elaka som enfaldi
tik, för hvilken han likväl såsom tidningens ut
måste aktas ansvarig. Denna dåliga andliga poesi
emellertid redaktionens uppmärksamhet till den
att den snart fann sig uppmanad att egna den e
skild afhandling, hvartill vi inom kort skola kom

Den stränghet, hvarmed Stockholms-Poste
handlade alla mer eller mindre anspråkslösa p
nybörjare, öfvergick stundom till en hjertlös gr
såsom till exempel då redaktionen lät införa en i
hånfull kritik af ett poem, som en ung man skrif
sin faders graf**). Verserna äro högst enfaldiga
recensionen är ingenting alls utom det gröfsta p
liga gyckel, tillverkadt kanske af någon lättsinni
dent, som ville drifva spe med en enfaldig vän

*) Stockholms-Posten, 1780, N:o 98.
**) Stockholms-Posten, 1780, N:o 205.

är möjligt att detta lumpna upptåg kunnat väcka ett ögonblicks åtlöje, men svårligen har det väl undgått att äfven i detta skrattlystna tidehvarf väcka en billig förtrytelse.

Muntrare är den lätta och lekande seger, hvarmed Kellgren på samma gång tillintetgjorde och odödliggjorde Flintberg, en broder till den förolyckade poeten af samma namn. Flintberg, «granskaren», hade i en olycklig stund företagit sig att skrifva en nog enfaldig men illvillig kritik öfver Kellgrens poem «Vid första besöket i herr Sergells atelier». Troligen hade han låtit förleda sig till denna obetänksamhet af begäret att hämnas de nederlag, som Kellgrens satir tillfogat hans broder, poeten. Kellgren förlorade vid detta tillfälle icke humöret, ty han kände för påtagligt sin öfverlägsenhet. Det var här icke fråga om att förfäkta allmänna kritiska satser, utan att försvara ett skaldestycke, som hela allmänheten ansåg förträffligt. Också är hvar och en mera angelägen att bereda aktning åt sina förvärfvade öfvertygelser än åt sina naturliga talanger, kanske derföre att man ofta är mindre säker på de förra än på de senare. Kellgren hade infört nämnda poem i Stockholms-Posten och undertecknat det med initialerna af sitt namn. Se här huru han bemöter den olycklige granskaren:

«Intet språk är ännu uppfunnet, att uttrycka den glädje, vördnad och tacksamhet, som intagit mitt eget och allmänhetens hjerta vid åsynen af den väldiga kritik, hvarmed min herre förkrossat den stackars J. H. Kellgren. Nu hoppas man ändtligen att det är slut med honom och de läckerbitar, hvarmed han flere gånger undfägnat oss. Min herre har rätt: det läckra är olyckligt både i vers och prosa. Det gör smaken så fin, så kräklig, så ovärdig ett götiskt folk. Nej, lofvad vare min herres smak. Hvad den är manlig och grof! Hvad ni väl har aktat er att ej er kritik skulle blifva en läckerbit! Ack, om min herre ville flera gånger vara af den godheten och undfägna allmänheten med så stadiga och grofva bitar i granskning och poesi! — — — Men hvem skulle väl min herre vara? Hela verlden frågar derefter. Hvem är, ropar man, denna raska polyfem? Hvem är han? hvad är han? hvad heter han? — Hvarföre vill han beröfva sig våra

tacksamhets-betygelser, våra famntag och segerrop? Hvarföre har h en gång, likt herr J. H. Kellgren, utsatt fulla initial-bokstäfverna namn? — Så klagar man öfverallt på min herres öfverdrifna bly Men fåfängt döljer sig en stor och ovanlig förtjenst: den måste do i ljuset:

La verité tôt ou tard se relève,
Le rayon perce et le nuage crève.

Så har det ock gått med auktorn af ofvannämnda kritik. Se länge gissat på en och annan af våra största vitterhetshjeltar, så Bager, herr Brunkman, herr Hanell; har man ändtligen blifvit öf att ingen annan är eller kan vara den sannskyldiga auktorn än he Flintberg, broder till den ryktbara odeskrifvaren herr C. H. Flintbe genting kan verkligen vara mera öfverensstämmande, mera värdig annat än den ena broderns vers och den andra broderns prosa. blodsband mellan deras talanger och personer. Hvem utom herr Ca bergs bror skulle väl kunnat skrifva granskningen öfver herr Kellgre Hvem utom herr Jakob Flintbergs bror skulle kunnat rimma Oden derneslandet? Det hade varit för mycket om så utomordentliga snil blifvit förenade i en person, eller om de på en gång fått lysa för ögon. Tackom emellertid himmelen, som, då han beröfvat oss vår ri Fenix, låtit denna granskande Fenix stiga upp ur sin broders aska* kommen då, herr J. A. Flintberg, att rensa vår poesi från det språk, hvaraf snillets söner betjena sig att elda, måla och förtjusa. vackert med ett och annat glåpord, att skaldekonsten bör ingentin vara än ren metafysik på rim, att känslan och bildningskraften bö till pricka Wallerii reglor, att alla troper och figurer böra förvisas sien såsom endast vittnen af mindre redighet i tanken. Ack, min min förståndiga herre, hvad edra välmenta anmärkningar röja en granskare! Herr Kellgren, som ni behagar säga, har väl också b att med kritiskt öga anse andras arbeten (till exempel er brors), m olyckligt har det icke slagit ut för honom sjelf, och till hvad h den han granskat! Hvad är det också för fel, som han plär roa att häckla? Inga andra än dem man finner öfverallt, hos en Ba D—son, en L—ll etc. etc. etc. Sådana fel är lika lätt som orätt angripa. Men ni, min herre, ni äger litet mera skarpsinnighet oc ni upphäfver er mot alla sådana fel och orimligheter, som både d och nyare vitterhetsfäder ansett och nyttjat såsom skönheter. D hvad omätlig skillnad i stylen mellan edra och herr Kellgrens kritil

*) Man skulle af dessa utlåtelser gissa att C. H. Flintberg reda hafva aflidit. Enligt Hammarsköld lefde han dock till 1784. Kan nar Kellgren endast att han blifvit död för allmänheten, genom at upphört att skrifva.

el då ni så klyftigt bevisar att det alldeles icke är något underverk ireställa marmorn likasom han lefde, att det är ingenting lättare i n än att vara stor skulptör; så tillägger ni denna kärnfulla utlåtelse: det kunnat falla herr professor Sergell in att förfärdiga en marmor-som skolat föreställa en filosofie magister, men i det stället liknat ett djur, då hade herr Kellgren haft anledning att undra.» Kan väl nå-g i granskningsvägen sägas starkare och tjockare? Hvilken bitande iet att dela djuren i filosofie magistrar och andra djur! Se det kallar itik. Ack, min herr J. A. F—g, som inte är filosofie magister, utan s något annat djur, hvad jag omfamnar er i mina tankar för detta infallet och för det korta, det naiva utrop: Quelles sottises! hvarmed ertygar oss om orimligheten att säga, det marmorn lefver, andas, ta-s. v. Quelles sottises! ropar ni.» — — — *).

Flintberg hade öfverfallit Kellgren i utöfningen af konst. Den olycklige skulle exemplariter straffas. n han väl blifvit hudflängd på prosa, skulle han mera derutöfver saltas på vers. Denna slutliga exse-on försiggick kort derefter genom följande «Skalde-till herr Jac. Albr. Flintberg»:

O store Flintberg, granskare,
Och bror till Flintberg, rimmare!
Hör din ödmjuke tjenare.
Man sett med största grämelse,
Hur någon tid en kännare
Gjort spe af oss rimkopplare:
Med lika stor förnöjelse
Vi fått i Allehanda se,
Hur du, vår starke hämnare,
Har vågat att vår fiende,
Vår platthets antikrist bele.

Ja, store Flintberg, granskare,
Och bror till Flintberg, rimmare!
Du visat som det borde ske,
Att Boileau var en skrymtare,
Anacreon en galninge,
Lucanus gudförsmädare,
Värd helvetes fördömelse.

Stockholms-Posten, 1780, N:o 140.

Men, store Flintberg, granskare,
Och bror till Flintberg, rimmare!
Se'n du dig vist så blixtrande,
Så vis dig ock förbarmande:
Du har ju velat öfverse
Med Henriks gamle sångare;
Du äfven tillgift velat ge
Åt Dorat, stackars fuskare,
Fast ofta af förseelse
Han varit hög och tjusande:
Så värdes ock din nåd bete
Emot en liten lärjunge
Af dessa usla mästare,
Så mycket mer som han kanske
Ej än så brottslig är som de.

Ja, store Flintberg, granskare,
Och bror till Flintberg, rimmare!
Hur stort att ge förlåtelse
Åt en förvillad syndare!
Så råder, af förskräckelse
För hvad som är tillkommande,
Samt kristeligt medlidande,
Din vän och din beundrare,
En orthodox versmakare *).

Innan jag går vidare i framställningen af S
holms-Postens litterärt-kritiska verksamhet, är ı
att kasta en blick på redaktionens, och med dets
tidehvarfvets dermed sammanhängande vetenskapli
religiösa föreställningssätt. Detta tidehvarfs så k
upplysning, af en öfvervägande skeptisk och sensua
beskaffenhet, grundade sig på Lockes empirism,
lariserad af Voltaire och efterhand väsentligen mo
rad af de franska encyklopedisterna, under hvilk
handling Lockes filosofi slutligen urartade till gro
terialism, det vill säga till förnekelse af både and
gud, allt andligt och gudomligt, ifrån att hafva

*) Stockholms-Posten, 1780, N:o 154.

en jemförelsevis oskyldig deism, hvilken icke förnekar hvarken det gudomliga väsendet eller andens högre dignitet, men deremot icke erkänner Guds ingripande i verldsregeringen eller förnuftets underordnande under den religiösa tron. Denna materialism var den verldsåskådning, som med full konseqvens under den franska revolutionen bortvoterade det högsta väsendet och lifvet efter detta. Den räknade i vårt fädernesland få anhängare, som öppet ville erkänna densamma. Det deistiska tviflet åter var de bildades allmänna lösen, och uttalar sig öfverallt, än positift i allvarsamt hållna uppsatser och afhandlingar, dels emot de gällande dogmerna, dels lindrigare, till förmån för en rationalistisk tydning så väl af dem, som af deras källa, bibelordet, än negatift i ett ständigt begabberi af presterskapet och dess sätt att för menigheten framställa de gudomliga sanningarne, och ett mer eller mindre hånfullt klander af de förhandvarande kyrkliga formerna, ritualen, handboken, psalmboken o. s. v. Den sistnämnda, mera negativa oppositionen mot kyrkan och dess tjenare var redan gammal och hade först utgått från drottning Lovisa Ulrikas glada och otvungna cirkel, der drottningen, troligen ej främmande för sin store broders verldskunniga religiösa indifferentism, uppmuntrade Dalin vid hans lustiga upptåg till presterskapets förlöjligande, hvartill hörde hans bekanta Kalott-predikningar, hans prestkarikaturer, Pastor Gapius, Prosten Skrikhalsius o. s. v. Den andra, positiva, rigtningen till granskning af sjelfva dogmerna uppenbarade sig egentligen först under detta tidehvarf med dess tryckfrihet, och erkände såsom sin läras förnämsta apostel och sin högsta eller åtminstone mest åberopade auktoritet, Voltaire. Man har kallat Voltaire en gudsförnekare: en sådan var han likväl icke, åtminstone stötte han med förtrytelse ifrån sig beskyllningen derför. Han, liksom deisterna i allmänhet, förnekade visserligen uppenbarelsen, men erkände der-

emot ett på förnuftsgrunder demonstreradt gudomsväsende, genom hvars vilja verlden tillkommit och upprätthölles, men som vore till den grad transscendent eller utomverldsligt, att det till och med föga eller ingen del skulle taga i verldens styrelse, minst i den enskilda menniskans öden. Att bevisa huru sjelfmotsägande en sådan gudalära är, faller sig, såsom man vet, ganska lätt, men hörer icke hit. Denna deistiska lära, utgången från England och derstädes temligen gammal, då den redan före Lockes tid, ja redan i reformationsseklet derstädes var till sina vigtigaste principer förkunnad, hade länge varit en trosbekännelse inom de bildade kretsarne, bland de lärda och filosoferna. Bolingbroke genom sitt klara, eleganta och i alla afseenden förföriska framställningssätt och Voltaire, som, med liknande egenskaper i sin stil, förenade en outtröttlig arbetsförmåga, en vidsträckt encyklopedistisk beläsenhet, en ojemförlig qvickhet och den fyndigaste sarkasm, blefvo — i synnerhet den senare — denna nya läras förkunnare för den stora allmänheten i alla civiliserade länder. Strålarne af detta nya ljus föllo nu i alla skrymslen, der presterlig auktoritet förut hållit alla öppningar för dagen stängda: från och med de förnäma damerna, som förut varit upptagna af toiletten och sällskapslifvets nöjen och låtit biktfädren sörja för sina själar, men nu öppnade ordentliga *bureaux d'esprit*, der under ordförandeskap af en madame Geoffrin, en madame Tencin, en madame Espinasse man filosoferade öfver staten, kyrkan och religionen, för att ej tala om de sköna vetenskaperna, som här naturligtvis voro hufvudsaken, — från och med dessa qvinliga lejon till och med den fattiga arbetaren skyndade alla att tillegna sig sin del af den nya upplysningen. Jag har redan anmärkt det märkvärdiga förhållandet att den skyddades af regenterna. Den franska styrelsen, som redan länge varit försänkt i apathi, tolererade den och gaf filosofen d'Alembert en våning på det kungliga slot-

tet, Fredrik II var filosofiens beskyddare och förkunnare, Josef II sökte i sitt rike praktiskt tillämpa den, sjelfva påfven Clemens XIV måste åt opinionen uppoffra jesuiterorden, den heliga stolens janitscharer, och både Katharina II och Gustaf III vaknade först vid revolutionens gny ur sin besynnerliga dröm om en upplysning, som skulle vara gemensam för alla, men inskränka alla sina fördelar endast till «bättre folk». Denna upplysning hade redan innan Gustaf III:s död hunnit djupt rotfästa sig hos Sverges bildade allmänhet, och det förnämsta medlet till detta ändamål hade varit den tidens mest lästa tidning, just Stockholms-Posten.

Sin stora beundran för Voltaires snille, ja äfven hans rätt tvetydiga personlighet uttalar denna tidning redan i sina första nummer; och sedan förflyter knappast någon vecka utan någon ny, mer eller mindre enthusiastisk hyllning. I en föreslagen grafskrift öfver honom i början af årgången 1779 *), ställes han «i bredd med Carlar och Gustaver», och ej långt derefter tillrättavisas med stor häftighet en författare, som råkat kalla honom gudlös: «Har min herre förglömt skillnaden mellan deister och atheister? Voltaire erkände med heligaste vördnad en gud, fast han med sitt förnuft ville, men kunde ej fatta våra mysterier. Hvad hade väl annars varit förmånligare för en gubbe om mer än åttatio år, än att antaga en lära, der han, också i fall af den syndigaste förbigångna vandel, kunde med en timmes ånger och sällskap af en munk bereda sig perspektiv af evig lefnad med osäjelig sällhet, i stället att han nu kanske ej såg för sig annat än ett fasligt intet? Låt oss derföre, käre broder i Kristo, af hjertat beklaga att en i öfrigt så värd man ej kunde njuta denna ålderdoms-tröst, och ställa resten till Herran. — För öfrigt undrar jag ej att mycket ifriga kristna såsom menniskor hata Voltaire

---

*) N:o 16.

för sina satyriska *bons-mots*, likasom en älskare ej tål den som talar illa om hans älskarinna. Hans infall i den vägen hållas för desto fördömligare, som man tror att en så deklarerad menniskovän hade, äfven under starkaste öfvertygelse om sanning, ändå bort för allmän ro skull underlåta dermed. Att derföre äfven häruti urskulda honom, har jag, som enligt kristna läran tyder allting till det bästa, fallit på de tankar, att Voltaire af sin logica blifvit bragt till öfvertygelse att den sak, på hvars depens han égayerade sig, var mera till allmän skada än allmän nytta, i hvilket fall man måtte medgifva, att han mera felat deruti än i sina sarkasmer» *). Detta tidningsanfall gaf anledning till en bitter skriftvexling för och emot Voltaire med afseende på hans religiösa åsigter, förd utan synnerlig talang å någondera sidan. Ändtligen uppträder en medlare, som under titeln «Sluteliga Tankar i anledning af tvisten om Voltaire» lät införa i Posten en serie af artiklar, som skulle vara opartiska, men i sjelfva verket mycket luta till Voltaires fördel **). Han kallas redan i början «den oförlikneligen», «det största och underbaraste snille, som vårt tidehvarf och någon verldsålder sett». «Voltaires, denne öfver all jemförelse store, skarpsinnige, forskande och margkunnige skribentens arbeten» indelar författaren i poetiska, historiska, filosofiska och theologiska. «På den sköna skaldekonstens fält», menar författaren, «har han efter alla europeiska nationers medgifvande vunnit priset merändels i alla arter af snilleverk. Dess historiska arbeten erkännas väl icke till alla delar för trovärdiga (när sådant var förhållandet redan på Stockholms-Postens tid, huru mycket mera nu), men de innefatta dock de lifligaste målningar och de för mensklígheten vigtigaste sanningar i ett så högt mått, att han i det afseendet öfverträffar alla både fornålderns och vår tids häfdatecknare»

*) Stockholms-Posten 1779, N:o 25.
**) Stockholms-Posten 1779, N:o 46 ff.

«Både dess poetiska och historiska arbeten», heter det vidare, «vittna m den skarpsinnigaste kännedom af menniskohjertat, om ett ädelmodigt at emot lasten och en brinnande kärlek för dygden. I synnerhet har han aft till hufvudafsigt att vid alla tillfällen och med hela styrkan af sitt vidräckta snille på det ifrigaste nitälska mot tyranner och religionsförföljare, enskliggheetens allra grufligaste plågoris. — — — Svagtänkande, känslolösa ch om mensklighetens bästa obekymrade sinnen tro eller åtminstone föregifva att genom sanningens dristiga och snillrika framställande i dagsljuset ingenting uträttas. Verlden, säga de, går likafullt sin gång såsom tillförne. Men de skola ursäkta mig, om jag vågar försäkra dem att de hafva alldeles orätt. Jag lemnar derhän hvad enskilda fördelar de kunna finna vid att undandraga sig från den utan allt tvifvel ganska äfventyrliga förrättningen att bära sanningens starka ljud inför de väldiga och rådande, inför den verldsliga och andliga makten. Men otvifvelaktigt är alltid det, att sanningen lika så ofelbart har sin verkningskraft i det moraliska, som rörelsen har sin i det fysiska; den märkes väl icke alltid omedelbarligen, men den visar sig dock i sin tid för de ögon, som äro nog skarpsynta att genomtränga det töcken af fördomar och irringar, som ofta bortskymmer föremålens rätta gestalt, sammanhang och förhållande. Från verldens begynnelse har aldrig någon dödlig med större snille, och jag må äfven dristigt tilllägga, med betydligare verkan, framburit de i samfundlefnaden allraväsentligaste och för menskligheten i detta lifvet vigtigaste sanningar än just Voltaire. — — — Det är en styggelse att höra sådana personer tadla Voltaire, hvilka aldrig läst en enda rad i dess erkända odödliga arbeten, utan som endast tillfälligtvis kommit att få se, eller ock blott hört af andra omtalas vissa ströskrifter eller samlingar af anonyma, sammanrafsade pjeser, som blifvit honom påbördade, men mot hvilka Voltaire i lifstiden flera resor protesterat såsom otillbörligen sålda under hans namn af vinningslystna förläggare för att derå vinna afsättning. Föregifna kännare, som påstå sig utur dylika skrifter igenkänna Voltaires styl, äro så myoket mer löjliga med sin sluga kännedom, som det icke är svårt att leda i bevis det en stor del af dessa skrifter äro, ord ifrån ord, öfversatta utur engelska nog bekanta böcker. Således, då man vill döma om Voltaire såsom skribent, fordrar ju allt förnuft och billighet att åtminstone allraförnämligast, om icke endast, söka grunderna till sitt omdöme uti de arbeten han erkänt och med sitt namns utsättande framgifvit i dagsljuset, arbeten som innefatta ovärderliga och oräkneliga skatter af den sublimaste verldsliga vishet, sedolära och vitterhet. Men dessa hans dyrbara arbeten vilja hans partiska vederdelomän för ingen del känna. Nej, de anställa sig såsom vore det dem helt och hållet obekant, att han någonsin skrifvit något annat i all sin långvariga och ärofulla lifstid än endast de honom mot dess samtycke påbördade skrifterna. Välan, efter det så ändtligen skall vara, så vilja vi äfven antaga den supposition att han tilläfventyrs torde haft någon större

eller mindre del i en eller annan af dessa omtvistade skrifter. Dessa äro dels filosofiska, dels theologiska. I de förra anställas åtskilliga granskningar öfver den naturliga, och i de senare öfver den uppenbarade religionen. En stor del af hvad i dessa skrifter förekommer, finnes vara alldeles rätt och godt, likmätigt den protestantiska kyrkans bekännelse, ehuru den katholska fördömer det. En annan ganska betydlig del är helt och hållet problematisk och förblifver väl oafgjordt för det svaga och ofullkomliga menniskobegreppet här på jorden. Återstår nu slutligen den delen af dessa skrifter, som är förgriplig både mot den katholska och den protestantiska lärobyggnaden. Jag vill icke uppehålla mig vid åberopandet af den både metafysiska och moraliska möjligheten, det auktorn äfven i några af dessa punkter skulle tilläfventyrs kunna hafva rätt. Som den protestantiska församlingen icke fått ofelbarheten eller den påfviska så kallade infallibiliteten på sin lott, så måste man väl erkänna, att dagligen kan inträffa det järtecknet att en ny klarhet i ett eller annat ämne uppgår för något menniskobegrepp, som tillförne varit verlden förborgadt. Men det torde vara förmätet att med någon art af visshet vilja försäkra detta om vår auktor. Således låta vi det vara osagdt, och benöja oss med att draga den slutföljden: det Voltaire varit mer olycklig än brottslig, då han från det billiga hatet för påfviska prest- och munkbedrägeriet, som florerar i de flesta europeiska länderna under namn af katholska religionen, gick öfver till tvifvelaktighet om kristendomen i gemen. Beklagligen, de fleste så kallade kristna af alla sekter, som ropa: Herre, herre! men göra icke den gudens vilja, hvars heliga namn de föra på tungan, varda icke kommande in i himmelriket. Hvem vet, om icke Voltaire, så vida hans hjerta varit uppriktigt, kan vara en af de många, som varda kommande från östan och vestan, och skola sitta till bords i Guds rike, när riksens barn, hela skaran af stortaliga och kärlekslösa munkristna, blifva utkastade? — — — De gode herrar, som hafva så lätt för att vara kristne, och som med en trotsig ton pocka på att andra skola äfven så vara, och tro dem på deras ord, minna mig alltid på en bekant saga om den mannen, som ständigt var öfverlupen af besök sent och bittida; en del af hans bekanta kommo till honom för att rådgöra i religionssaker, andra åter för att begära låna penningar af honom: när han ej längre orkade att ingå i vidlyftigt samtal med alla som kommo, tog han sig före att med korta ord gifva dem besked, sägande: «Om ni vill fråga mig om religion, så tro, tro, tro; och vill ni låna pengar, så *tolf procent, tolf procent, tolf procent!*»

Lustigt nog förefaller att till och med få höra kejsaren af Kina åberopas såsom auktoritet för den beundran, som man ålägges att hysa för Voltaires snille.

«Man läser», heter det i ett blad för år 1780 *), «i den nya Berlinska upplagan af Henriaden 1780 följande anekdot om Voltaire, icke mindre hedrande för kinesiska smaken än för den oförliknelige poeten: «En lärd kines har öfversatt på sitt språk åtskilliga af Voltaires poesier och låtit dem komma för den nu regerande kejsarens ögon. Kien-Long, hänryckt af förundran vid läsningen af den franske Homeri arbeten, har gifvit honom namn af Thienne-Ly, Gudomligt ljus, och Pousal-Fond, Öfvernaturligt snille». Jag ville», anmärker härvid författaren, «råda presterna att hålla upp så länge med sitt omdöme om en sådan man, till dess vi få höra, hvad kejsar Kien-Long säger om dem, sedan han läst igenom deras predikningar». «Det är», fortfar han, «i vår tid icke ovanligt att höra en hop smågenier upphäfva sig till domare öfver den store och odödlige Voltaire. De flesta af sådant folk hafva aldrig läst hans arbeten, utan styras blott af fattade fördomar; andra åter äro så fängslade under en mängd fanatiska begrepp, att de antingen ej vilja eller ock ej våga tänka. Man må likväl förundra sig att den, som med sitt snille och välgörande så mycket framför alla andra både gagnat och hedrat menniskoslägtet som Voltaire, kunnat hos detsamma finna så mycken otacksamhet. Hvem har varit mera upplysande, visat mera kärlek för sanningen, eller hvilken har lemnat oss större prof af ett ömt och ädelt tänkesätt än han?» För att rättfärdiga dessa frågor lemnas nu en öfversättning af Voltaires Ode öfver Fanatismen med tillägg, att «det vore önskligt att hvar och en theologie doktor tänkte så ömt och vackert». Sjelfva den versificerade öfversättningen är gjord med rätt mycken skicklighet, och kunde förtjena anföras såsom prof på det poetiska språkets utveckling på denna tid, i fall man icke hade flera sådana ännu vackrare, hvilka icke äro

*) Stockholms-Posten, 1780, N:o 68.

öfversättningar. Innehållet af de berömda verserna är af det slag, som sedan genom vanan blef trivialt — en uppmaning från den naturliga religionens sida till menniskokärlek, framför allt till skonsamhet mot likar och i sammanhang dermed till religiös tolerans.

Ännu vältaligare och med större talang behandlas samma ämne i ytterligare en annan artikel af samma årgång. Apotheosen uppnår här sin höjdpunkt. Stilen synes förråda Kellgren sjelf. Vi anföra äfven detta ställe såsom ett sista prof på raseriet att förguda en så skröplig auktoritet *). «Att Voltaire varit till», heter det, «är utan gensägelse en den den mest lysande epok för menskliga snillet. Det var uti hans tid som man afskuddade skoloket för att uppodla förnuftet och öfverlemna sig åt nyttiga vetenskaper. Aldrig har filosofien gjort mera lyckliga framsteg hos alla folkslag; ty under det att Montesquieu, Bouffon (sic) och Les Rainal (sic) införlifvade densamma med lagskipningen, naturläran, ekonomien och politiken, uträttade Voltaire detsamma i anseende till dramatiken, epopéen, historien och all annan slags litteratur. Hvilken enthusiasm har han icke uppväckt både före och efter sin död! Hans odödliga namn har utbredt sig öfver hela verlden. Det vördas i Petersburg och Filadelfia liksom i sjelfva Frankrike. Man finner öfverallt både hans bild och hans snillearbeten. Målare, skulptörer, gravörer hafva, intagna af förundran och erkänsla, afbildat denne gudomlige skribenten, under tusen slags allegorier. Uti sextio år har han varit det yppersta föremål för de största artister, för de lärde och de mest berömde vitterhetsidkare. Regenter och de store i hans tidehvarf hafva med afund på hvarannan sökt hans vänskap och bifall, i det de öfverhopat honom med alla de möjliga ärebevisningar, som en enskild person någonsin kan förvänta. För att fullkomligen plåga

*) 1780, N:o 154.

ians ovänner vore det nog att endast visa alla hans bref från en mängd menniskor af alla nationer samt olika rang och höghet, hvilka man funnit i hans efterlemnade papper. Främst på denna märkvärdiga lista räknar man en Benedict XIV:s, en Stanislai och alla nordiska konungars namn och i synnerhet den filosofiska och vittra monarkens, som var den första att teckna Voltaires lof och åminnelse och det vid foten af Böhmiska bergen midt ibland en stridande armé, och just då han som mest var sysselsatt att försvara tyska rikets frihet emot det österrikiska husets styrka.» — Denna panegyrik utgör inledningen till en öfversättning af fragmenter af La Harpe's äreminne öfver Voltaire, åtföljd af öfversättarens kommentarier. Sedan hans poetiska snille, hans omfattande menniskokärlek blifvit vederbörligen upphöjda, yttras här om hans ställning till religionen: «Han frambringade de ömma grunder till broderlig kärlek, som utgöra den rätta lagen för alla ädelsinnade menniskor. Han bannlyste det slags tyranni, som plågar själen och vill fjättra tänkesätten, och utbredde förakt och afsky för den nedriga skenheligheten, hvilken gör sig förtjenst af angifvelser och stridigheter. Förföljaren öfverhopades med nesa och enthusiasten blef beledd. Den annars mäktiga ondskan fruktade nu för en penna, som skref för hela verlden och som gaf lag åt tänkesättet. Då uppkom en ny öfverdomstol, som hade sitt säte i Ferney, och hvars domslut, gifna i en hög prosa eller förtjusande vers, afkunnades för hela verlden, i städer, i hof, vid domstolar och i konungars råd. Alla obillighetens och förtryckets hägnare, som sökte undanslippa denna högsta rätt, blefvo på alla sidor trängde och knuffade. De råkade Voltaire öfverallt: öfverallt hördes hans röst. — — Om han farit vilse genom en för stor ifver emot det onda som missbruket af religionen förorsakat menniskor, då den i sig sjelf är ämnad till deras väl; så bör man lemna till det högsta väsen-

det att döma deröfver. Voltaire var åtminstone en ibland de beständigaste gudomlighetens tillbedjare:

Si Dieu n'existait pas, il faudrait l'inventer.

Denna vackra vers var en af hans ålderdomstankar. Om man besöker det hemvist, som han förskönat, får man läsa hans namn på spetsen af ett tempel, uppbygdt på hans befallning och under hans ögon, till den Gudens ära, som varit ämne för hans sång.» Derpå följer en vältalig beskrifning på hans ålderdomsverksamhet, hans godhet för sina underhafvande, hans deltagande för familjen Calas' olyckor o. s. v. Han framställes, med ett ord, såsom en idealisk förebild af «dygd och menniskokärlek».

Man må ej föreställa sig att de åsigter, som innehållas i dylika loftal öfver den stora fritänkaren, mötte allmänhetens odelade bifall. Redan ifrån början läto mer och mindre svaga röster höra sig deremot. Hvad som likväl i synnerhet pröfvade de rätt-troendes eller mera sjelfständiges tålamod, var den än häftiga, än föraktfulla kritik, hvarmed Stockholms-Posten tid efter annan näpste skrifter, utgifna för allmän uppbyggelse eller till försvar för de häfdvunna dogmerna. Man finner här och der den bittraste polemik uppkomma med anledning af sådana mördande recensioner, som säkerligen ej voro minst förhatliga derföre att de anföllo ej mindre presterskapet sjelft än dess läror. Så blef t. ex. under Postens första tider två kyrkoherdar, Wijkman och Ekmark, ganska illa behandlade för sina theologiska skrifter. I uppsatser af denna kritiska beskaffenhet åberopade man med förkärlek Voltaire, så att naturligt var att denna auktoritet måste med tidningens redaktörer dela motkritikens harm och hat. Emellertid var denna motgranskning till en början temligen underlägsen, men slutligen, i början af år 1781, utkastade redaktionen en stridshandske, som satte motståndarne i full beväpning, hvari de utvecklade icke oansenliga krafter. Denna ut-

maning skedde genom uppsatsen: «Om svårigheten för en god kristen att vara en stor poet» *).

Redan tidigare hade tidningen yttrat betänkliga satser i detta afseende, t. ex. då den i anledning af det förutnämnda religiösa skaldestycket af Ståhlberg, framkastar den satsen, att «intet ämne kan vara mindre fördelaktigt för en poet, vore han ock den yppersta, än ett evangeliskt skaldeqväde» **). Visserligen är det sannt att denna sats i och för sig icke är så farlig; också stöder författaren den med en citat ur den renlärige Sam. Johnsons skrifter. Men redaktionen ville framdeles gifva den en större utsträckning och ansåg förmodligen tiden vara inne att meddela en utförligare framställning af sina åsigter i detta ämne. Så trycktes den nyssnämnda artikeln, som blef eller åtminstone af motståndarne behandlades såsom en esthetiskt-religiös proklamation af den moderna upplysningens parti.

«Om öfverträffandet i en konst bör värderas i afseende på de svårigheter, som den lemnar att öfvervinna, så bör ock onekligen våra moderna poeter (jag säger poeter) på snillets vägnar lemnas företräde för de gamla. Man må falla i förundran att med alla de fjättrar, som den kristna religionen och moralen pålagt våra skalder, de likväl kunnat upplyfta sig så högt som de gjort på Pindens branter. Huru många friheter, som förbjudas af vår lära, och huru många flera, som fördömas af våra lärare! Skaldekonsten befaller att tänka fritt och starkt och att uttrycka sig likaså: kristendomen pålägger att tro med lydnad och tysthet. Skaldekonsten bjuder inbillningen att på eldsvingar utsväfva kring alla verldens rymder och att sjelf skapa nya, då dessa felas. Men, då de himmelska sanningarne stigit ned på jorden, hafva de inskränkt dess flygt vida ned under skyn. Det åligger skalden att försköna naturen och förtjusa sinnena: det åligger den kristne att anse verlden med förakt och afsky, och att fly såsom ett gift dess sinnliga nöjen. Det fordras för poeten att måla passionerna i deras häftigaste utbrott och följaktligen att känna dem likaså: då tvärtom en rätt kristen bör qväfva och utrota dem. Hedningarnes dygder bestodo alla i verksamhet och utöfning; de kristnes deremot äro nästan alla passiva och

*) 1781, N:o 9.

**) Stockholms-Posten 1780, N:o 98.

grunda sig på försakelse. Den sinnliga kärleken, hämd, vrede, äregirighet, stolthet äro alla bannlysta af den kristna sedoläran, utan afseende på deras driffjedrar eller föremål, och hvad lemnar den oss i stället? Tro, hopp, bön, tålamod, ödmjukhet, eget förnedrande, kallsinnighet emot oförrätter: alla dygder af långt högre värde till deras upphof och verkan, men vida mindre fördelaktiga för poetens målning. Cato var romare, och bland romare var det en dygd att hellre välja en sjelfvillig död än en påtvungen träldom. Hade Cato varit kristen, skulle han i stället med lydnad böjt sitt hufvud under oket och tillbragt sin lefnad i förakt och slafveri; men hade han väl då lika tjenat till ämne för skaldens sång? Jag vill ej tro någon nog orimlig att kunna misstycka religionen, om hon förfördelat poesien. Hvad gäller väl en god vers mot en gudomlig sanning? Det är utan tvifvel lyckligare att en enda själ blir salig än att tio skalder blifva odödliga; men om en god kristen är den, som, fri från passioner och begärelser och känslolös för det sinnliga (här citeras Baumgarten — på franska), anser verlden och sig sjelf med förakt och medömkan, som fängslar inbillningen under förnuftet och förnuftet under tron, som lider och förödmjukar sig, så måste man tillstå att ingenting är svårare än för en god kristen att vara stor poet. Jag vet ej om presterna och andra nitälskare för vår lära tänka lika med mig; men åtminstone tyckes deras uppförande bevisa det, då man ständigt ser dem misstänka en god poet för fritänkare, ständigt misstro de till qvicka arbeten, ständigt frukta för något doldt gift, äfven under de oskyldigaste. Ingenting vore sannerligen nyttigare för både vitterheten och filosofien än hvad som herr d'Alembert jemte många andra vid flera tillfällen påyrkat, nemligen att en gång för alla den rågång utstakades, som för evigt bör åtskilja deras ägor från religionens, då ej nycker och fanatism finge döma allt såsom gudlöst hvad ej helt och hållet vore platt och tanklöst, då både författaren och granskaren kunde med säkerhet känna hvad som verkligen vore anstötligt och hvad som ej vore det; då de rättmätiga fjettrar, som religionen sjelf tillräckligen pålägger snillet, ej blefve därtigt fördubblade af dessa kristendomens Don Quixoter, som hålla fjärlar för stora troll, mot hvilka dem åligger att fäkta. De romares och grekers religion, långt ifrån att lägga något band på tanken och inbillningen, var sjelf den rikaste källa för poetens dikter. Han ägde frihet att skapa så många gudar och med hvad slags egenskaper han behagade. Han gaf dem menskliga sinnen, passioner och öden, och gjorde dem således både begripliga för tanken och lysande för inbillningen; med ett ord sådana, som bäst passade för hans sång. Om hedniska mythologien synes orimlig för ett upplyst förnuft, har den likväl blifvit sammansatt med så mycken qvickhet och behag, att den allt till denna stund blifvit ansedd för oumbärlig i poesien.»

Här följer till stöd för dessa åsigter om den gamla mythologiens förträfflighet ett så kalladt försvar för densamma, öfversatt från franskan och innehållande en mängd triviala deklamationer om meranämnda mythologi efter klassisk-fransk uppfattning, hvilken deri ser någonting såsom och med afsigt gjordt, diktadt med medvetande om diktens overklighet.

«Men», fortfar författaren i Stockholms-Posten, «oansedt vi ännu äga rätt att i poesien begagna oss af de gamles fabellära, måste det dock ske med så mycken varsamhet och försigtighet, att dess nyttjande numera ej på långt när kan anses för lika fördelaktigt. I vissa slag och ämnen måste man äfven helt och hållet försaka dess bistånd: sådana äro t. ex. episka poemer, som afmåla verkliga händelser ur den kristna historien. Och såsom högre varelsers bemedlande i dylika poemer icke dess mindre äro nödvändiga, om det förunderliga skall framalstras, så har man försökt att i stället för de hedniska gudarne dels införa englar och djeflar, dels personifierade dygder, men till olika förmån för skalden och nöje för läsaren. Om således *Paradise Lost* och Henriaden, detta oaktadt, läsas med lika eller större behag än Iliaden och Æneiden; så följer häraf att Miltons och Voltaires snillen varit så mycket större än Homeri och Virgilii, som sjelfva medlen till dikten varit mindre lätta och lyckliga för de förra.»

Ytligheten och origtigheten af dessa läror falla genast i ögonen: de få skrifvas på franska poetikens räkning och behöfva ej mera bevisas. En punkt i denna uppsats kan dock förtjena att uppmärksammas, emedan den betecknar en särskild betydelsefull rigtning inom den franska skolan, den punkt nemligen, der författaren framställer det sinnliga i konsten i en fullkomligt falsk dager. Det är visserligen sannt att all konst, följaktligen äfven poesien, är så till vida sinnlig, som den hvilar på sinnliga vilkor med afseende på sin form, gestalt eller sitt framställningssätt i allmänhet: här åter föreställes den såsom verkande för sinnliga ändamål, såsom retande för sinnena genom ett sinnligt innehåll. Derigenom göres bland skönhetsidéens alla möjliga modifikationer tydligen det täcka, det vällustiga till enrådande, ehuru detta, genom det sinnligas öfvervigt, är

det skönas lägsta uppenbarelsesätt och står på yttersta gräns. Denna den Kellgrenska kritikens retiska sats utgör likväl intet förhastande: den öppen bekännelse af dess åsigt om det högsta i pc hvilket man tydligen ser, då man genomögnar d tiska alster, som innehållas i Postens första årg och som äfven, ehuru mindre uteslutande, föreko de senare: de utgöras af epigrammer, invektiver, doter, satirer, frivola, stundom rent af skamlösa alla tillhörande den täcka, retande, kittlande g när de ej rent af nedfalla till den fräcka. Men n man med förundran Homerus och Milton nämnas stora skalder i sjelfva tillämpningen af den framstäl hvars inledning går ut på att göra poesien till ett retningsmedel för sinnena. Sjelf insåg författaren icke den ofantliga inkonseqvens, som han härig begick, och som han nödvändigtvis oupphörligt begå med den falska och trånga grundprincip, från ken han utgått, att inskränka det sköna till det Sådan var den nya smaklära, sådan den nya poesi Stockholms-Posten ville skänka den svenska allmänl Det var, som man ser, ej stort att bjuda på: några fallna smulor från den franska poetikens bord. Lyc vis räddades Kellgren åt den svenska litteraturen goda genius, som efterhand skakade smutsen af vingar.

I öfriga punkter såg sig Kellgren temligen vederlagd i sin egen tidning. Det var naturligt s så obetänksam utmaning till alla kristligt sinnade, i allmänhet till alla grundligt bildade, snart skulle tagas. Också uppträdde nästan omedelbart *) en s lysten kämpe, som väl bar sig något ondsint och l pigt åt, men likväl förde sin strid med så goda att han väl förtjenar en viss uppmärksamhet. Strå

*) Stockholms-Posten, 1781, N:o 41.

›ehandlad har Kellgren väl icke varit än under denna ›olemik, i hvilken han sjelf försvarar sig rätt klent. Min herre», säger recensenten, «som i Stockholms-?osten N:o 9 innevarande år företagit sig att upplösa let i sig sjelf mycket onödiga och ganska umbäriga problem: «Om svårigheten för en god kristen att vara stor poet», har med denna sin afhandling nogsamt förrådt det han icke måtte vara hvarken det förra eller senare. Han skulle åtminstone då icke kunnat påstå en sådan stridighet mellan skaldekonsten och kristna religionen, som han gjort, hvarigenom den senare beskylles att hafva förfördelat den förra, fjettrat eller ganska mycket inskränkt dess billiga friheter. Han kunde omöjligen så misskänt vår lära och dess moral, att han med så falska drag, under en anställd jemförelse med skaldekonsten, som här skett, målat henne.» — Låt oss se huru recensenten vederlägger endast några bland de vigtigaste punkterna i Kellgrens program: «Det åligger, säger Stockholms-Posten, skalden att försköna naturen och förtjusa sinnena: det åligger den kristne att anse verlden med förakt och afsky m. m. Hur har ni, min herre, då läst er bibel, er katekes eller theologi, när ni kan framkomma med slika handgripliga sanningar? Så stor enfaldighet och okunnighet bör man icke ens vänta hos en i sin kristendom någorlunda förfaren bonde, att han ju vet i hvad bemärkelse ordet verlden tages, då honom älägges att med förakt och afsky anse henne. Intet kan det vara den samma min herre menar och sätter till ämne för poetens målning, när det säges honom åligga att försköna naturen. Tvifvelsutan menas der den egentliga eller synliga verldsbyggnaden med hvad deri finnes, såsom ett Guds dråpliga verk? Och hvar står det skrifvet att denna af en kristen bör med förakt och afsky anses? Har han icke lof att se, känna och med förundran betrakta den, ja, hvad mera är, att bruka och använda dess, i sig sjelfva lof-

liga och oskyldiga, förmåner till sin nytta och förnöjelse? Är det icke just af denna, som han får rikaste ämne till sina målningar, och är det honom icke såsom en pligt ålagdt att genom dess kännedoms befrämjande hos andra befordra och utsprida Skaparens ära? Jag skulle tro en kristens föremål, i anseende till verlden, då blir enahanda med poetens, ja kanske något ädlare och värdigare än det min herre haft i tankarne då han här nämner naturens förskönande. Lika osannfärdigt och till kristendomens nackdel föregifver ni det en kristen åligger att fly som ett gift alla sinnliga nöjen. Jag skulle varit färdig att taga detta för tryckfel, och (såsom det rätteligen bort stå) läst syndiga nöjen för sinnliga nöjen, derest ej öfverensstämmande utlåtelser (som visa afsigten med denna afhandling) tydligen gifvit tillkänna, att ert antagna system ville så hafva't. Hvad äro eljest sinnliga nöjen? Äro de icke sådana, som njutas med de utvärtes sinnena, t. ex. syn, hörsel, smak m. m. Att skåda det sköna, som naturen eller konsten framalstrat, att höra en behaglig sång eller musik, att fägnas af en läcker måltid o. s. v.? Hvilken grof orimlighet att vilja fråndöma en rätt kristen allt sådant, när det med intet exempel eller språk af skriften kan bevisas vara förbudet, utan så vida det leder till synd eller missbruk. Samma må gälla om den sinnliga kärleken, hvilken ni, min herre, tillika med några anförda verkliga laster, säger vara bannlyst af den kristliga sedoläran. Vore det så, huru skulle apostelen Paulus kunna säga: J män, älsken edra hustrur, eller huru skulle ett kristligt äktenskap kunna byggas och dess ändamål vinnas? Tvifvelsutan lärer dervid den sinnliga kärleken ej allenast vara tillåten utan ock oumbärlig».

Denna meningsstrid i afseende på betydelsen af «verlden» och «det sinnliga» i vår religionslära, kunde gifva anledning till åtskilliga betraktelser. Vi inskränka oss till blott en anmärkning. Recensenten har å sin

la rätt deri, att bibelordet icke gifver anledning till
anse verlden med förakt och afsky eller att fly sinn-
a nöjen såsom gift. Kellgren åter har rätt deri, att
ngen tolkning af kristendomens läror likväl innehål-
denna stränga fordran och stämplat hela menniskans
nliga tillvarelse såsom en synd. Denna stränga tolk-
ig af kristendomens filosofiska grundsanning, att sinn-
heten utgör ursprungligen ett affall från anden, hvil-
ı befrias, icke genom köttets underkastelse under an-
ı (hvilket lärer vara kristendomens sanna mening, så
a en kristlig sedolära skall kunna gifvas), utan genom
tets absoluta tillintetgörelse såsom något från början
ltigt — denna stränga tolkning, säger jag, var ut-
rkande för de protestantiska kyrkorna, den svenska
eräknad, under protestantismens första sekler. Denna
len var och förblef en jemmerdal, vår sinnliga natur
och förblef en usel syndakropp. Af en sådan grund-
rt följde med nödvändighet att kärleken mellan kö-
, så vida den alltid måste innehålla ett sinnligt mo-
ıt, skärskådades med en misstänksamhet, som ej ville
lgifva dess giltighet ur annan synpunkt än såsom ett
lel att under stränga vilkor upprätthålla slägtet. Den
ett nödvändigt ondt, som måste fördragas för vår
ıskliga svaghets skull. Att denna mulna kristliga
t utsträckte sin förkastelsedom äfven till sinnliga
n öfverhufvud, visar de engelska puritanernas histo-
Men vi framhålla just frågan om förhållandet mel-
könen, dels derföre att det är omkring detta, som
Kellgrenska kontroversen väsentligen rörer sig, dels
n derföre att det erbjöd det tjenligaste fältet för
ningen af den strängt protestantiska fanatismens hela
ıingslöshet. Såsom bekant är, dömde vår Frälsare sjelf
r detta slags förbrytelser med stor mildhet, och i den
ta kristna församlingen var till och med månggifte
u, om ej tillåtet, åtminstone brukligt, så att, när vi
a äktenskapet, i dess nu gällande form, kristligt, så

är det icke derföre att det är uttryckligen påbudet i evangelium, utan derföre att det är en sedlig institution, hvilken efterhand måste uppstå ur den sede- och samhällslära, som växte upp ur kristendomen. Äfven den katholska kyrkans hithörande lagstiftning var i allmänhet mild och mensklig: upphöjde den å ena sidan äktenskapet till ett sakrament, så var den deremot å den andra så mycket mera öfverseende med oregelbundna förbindelser. — Men redan tidigt uppstod i de österländska kyrkorna och spridde sig till Vesterlandet läran om köttets tillintetgörelse och ett fullständigt «afdragande från verlden». Så uppkom klosterlefnaden. Besynnerligt är, att en del protestantiska kyrkor, oaktadt allt sitt hat till påfvedömet i allmänhet och dess sinnliga praktfulla kult i synnerhet, likväl med ifver tillegnade sig dess motsatta ytterlighet, dess klosterligt asketiska sedolära. — Presterskapet, som redan tidigt åtagit sig uppsigten öfver den sedliga disciplinen i afseende på könsförhållandena, bibehöll den äfven inom den protestantiska kyrkan, och först här utöfvades den med en stränghet, som öfvergick till den största omenskligheten. Genom presternas inflytande infördes i den allmänna lagen bestämmelser i detta afseende, som äro i högsta grad upprörande. Det var Gustaf III förbehållet att i menskligheten, den kristliga barmhertighetens och bildningens namn upphäfva den råa lagstiftning, i kraft af hvilken en fallen qvinna för alltid utkastades från samhället och lemnades åt gränslös förnedring och sjelfförakt. Men all ytterlighet är granne med en motsatt. Att den bildade mannen under upplysningens tidehvarf skulle uppfyllas af harm öfver en så barbarisk lagstiftning, att han skulle lära sig hata presterskapet, som var det egentliga stödet för denna lagstiftning, och slutligen att han skulle börja misstro en religionslära, som föregafs gifva helgd åt slika omenskligheter, är ej mycket att undra på. Hade man förut betraktat kyskheten såsom qvinnans

snart sagdt enda dygd och ansett henne, redan efter det minsta afsteg, såsom en omåtligt värdelös varelse, som hvarken förtjente hjelp eller skydd, eller ens medlidande, så framkom man, såsom reaktion, snart nog med den läran, att kyskheten var någonting ganska likgiltigt ej mindre för qvinnan än för mannen, och att bådas värde borde mätas efter helt andra dygder. Denna frivola åsigt ligger implicite i den ifrågavarande artikeln af Kellgren och uttalas af honom öppet i hans noter till sången öfver mademoiselle Dubois. — Jag hoppas att det redan sagda kan anses tillräckligt att förklara om ej försvara Kellgrens och hans samtidas bitterhet mot en föregifven kristlig sedolära, som af menniskan fordrade så stora försakelser och för uraktlåtenheten deraf hemsökte henne med så bittra lidanden. — Jag återgår till den kritiska fejden.

Om recensentens skenbara öfverlägsenhet i den förra punkten berodde derpå, att han deri egentligen endast förbigick sin vederpart genom att försvara bibelordet och dess förnuftiga tydning mot ett anfall, som Kellgren egentligen rigtat emot en dogmatisk åsigt — man måste i hithörande frågor aldrig lemna ur sigte den väsentliga skilnaden mellan bibeln och dogmerna —, är han deremot i en annan punkt så mycket mera öfverlägsen, som han här möter sin motståndare utan allt missförstånd på samma linie. «Ni förnedrar», säger han, «den kristna sedoläran under den hedniska, eller gifver hedningarnes dygder företräde för de kristnas, ty de förra, heter det, bestodo alla i verksamhet och utöfning; de kristnas deremot äro nästan alla passiva m. m. Rummet förbjuder inlåta mig uti att visa, det hedningarnes dygder, ehuru naturligen goda, och i hänseende till borgerliga samhället nyttiga, vackra och berömliga de eljest måtte varit, likväl aldrig kunna få namn af ädla och sanna dygder i jemförelse med de kristliga. Bägge slagens olika driffjedrar, föremål och

grader göra denna skilnaden. Men säg mig, om någon enda af de förras (i verksamhet och utöfning bestående) kan nämnas såsom dygd, hvilken icke af kristna sedoläran tillika yrkas och påbjudes, och hos en rätt kristen bör finnas? Rättrådighet, t. ex., en uppriktig kärlek och städse välgörande böjelse mot sina medmenniskor (äfven ovänner), barmhertighet, fridsamhet, försonlighet m. m., bestå de i utöfning eller äro de passiva? och höra de till kristendomen eller ej? Eller hvad äro och hvartill duga eljest de af er rikligt anförda: tro, hopp, bön och den egna försakelsen, om dessa (dygder) saknas?»

Bland alla obetänksamheter, som Kellgrens artikel innehåller, är ingen större än diatriben om de kristliga dygdernas uteslutande passivitet. Hvarje beslutsam och kraftig handling för ett godt och ädelt ändamål, äfven med uppoffring af eget och andras lif, står i full enlighet med den kristliga moralen. Hvad han talar om Catos sjelfmord är rent af platt, i franskt manér inskränkt och enfaldigt.

Efter en tids förlopp uppträdde en ny granskare, som i en insänd artikel med öfverskrift: «Till den sinnliga kärlekens sångare», allvarligen förehåller honom den lättfärdighet, som andas icke allenast i den klandrade tidningsuppsatsen, utan äfven i hans poetiska skrifter. Jag skall endast i största korthet redogöra för den polemik, som deraf uppstod. Granskaren menar, att den sinnliga kärleken alldeles icke är förnekad sitt rum inom poesien, endast han på rätt sätt användes, såsom i äktenskapet förädlad och förandligad; sålunda blir poeten «dygdens stöd». Ett omdömeslöst användande af de gamla erotiska poeternas mythologiska språk har gjort mer ondt än de vilja tro, som äflas att lofprisa dessa dikter och derigenom gifva åt lasten det snillets understöd, som tillkom kyskheten och dygden. Denna rigtning hos de bildade, liksom fylleriet hos de ringare, är grunden till allt samhällselände. Detta kan endast

tas af kristendomen, som i sig innesluter möjligheten det högsta medborgerliga välbefinnande o. s. v. — ' denna kritik är Kellgren synbart besvärad. Han yler illa sitt dåliga lynne under en svag och oqvick)ni, kringgår sin granskares motskäl och förtyder hans d i stället för att vederlägga dem. Han medger t Catos stoicism röjer mindre själsstyrka och dygd än ɔn kristnes ståndaktighet under lidandet och insinueɪr såsom den första artikelns syftemål att ådagalägga essa senare egenskapers mindre användbarhet i poeen än den katoniska dygdens, samt slutar med den mpla bekännelsen: «Det enda jag ännu tviflar på är tt den sinnliga kärleken i äktenskap kan väcka nog ɪrtjusning hos poeten för att väl och lifligen målas, medan allt som är en rättighet och som ej är förbjudet tt njuta, väcker föga vårt begär».

Hade recensenten sagt en dumhet då han uppɪanade skalden att besjunga den sinnliga kärleken i ktenskap, för så vidt all sinnlig kärlek i eller utom ktenskap är såsom blott sinnlig för litet idealisk att uga för konstbehandling, så begick Kellgren en ännu örre dumhet i sitt sistanförda yttrande. Sannt nog är t poeterna sällan besjungit sina hustrur; men dessa ustrur voro en gång deras älskarinnor, och såsom såana föremål för poetisk hyllning. Att den sinnliga ärlekens firande skulle såsom ett företräde tillhöra den lassiska ålderdomen, är för öfrigt icke sannt. För den na antiken är den alldeles främmande; men väl ser an der vackra målningar af äktenskaplig trohet och lgifvenhet, såsom Hector och Andromache hos Homer, ler kysk kärlek mellan trolofvade såsom mellan Antiɪne och Haimon hos Sofokles. Men i allmänhet var rleken, så väl den idealiska som den sinnliga, ett gst underordnadt poetiskt motiv under antikens gyllne ler. Det var först hos alexandrinerna och under ɪgusti förderfvade tidehvarf som könskärleken inom

poesien kom till heders. Men också hänföra en Ovidius och Propertius mindre genom sitt erotiska innehåll, än genom sin tjusande form och den art af idealisk sorglöshet och *abandon*, hvarmed skalden hel och hållen och med förgätenhet af hela den öfriga verlden öfverlemnar sig åt åskådningen af sin älskarinnas skönhet. Äfven Goethe har på ett lyckligt sätt framställt denna själsstämning i sina Römische Elegien. Men hvad som gör att man fördrager dessa yppiga målningar utan anstöt, är den fullkomliga nakenhet, hvarmed de liksom utan medvetande af något ondt, utan alla koketteriets konster framställa sig. Med de moderna halfbeslöjade, på förförelse beräknade, teckningarne är förhållandet ett annat. De förra stå der utan, de senare med afsigt. De förra äro theoretiska målningar, de senare praktiska lockmedel.

Det hånfulla grin, som i Kellgrens förut omnämnda replik döljer sig under den affekterade undfallenheten för kristendomens moralbud, skulle emellertid icke tysta munnen på motgranskaren. Den första recensenten dröjde icke att åter taga till orda med mycken värdighet och styrka. Han dissekerar på det obarmhertigaste Kellgrens artikel, och lägger i dagen dess brist både på allvar och logik, samt slutar med denna ganska träffande anmärkning: «Ni säger om auktorn (efter min supposition er sjelf): dess mening tycks endast varit, att en sådan dygdig undergifvenhet etc. hos Cato ej varit lika tjenligt ämne till oder och tragedier. Tvifvelsutan då för den kristna poeten? (ty om en hednisk är här ej fråga.) Efter nu Catos sjelfmord påstås vara tjenligare ämne för den förras målning, frågas om den dervid kommer att målas såsom en dygd eller last? Svarar ni: «som dygd», kontradicerar ni er sjelf och er gifna förklaring: «som last» (hvilket naturligtvis bör ske, enligt kristna principer), ser jag icke hvad utomordentligt poem deraf skulle tillskapas, hvartill ju i allmännare och mera domestiqua exempel gåfves ämne

ɔg, utan att behöfva söka det hos en gammal romersk ielte och eljest god patriot».

Redan denna polemik innehåller mången antydning n de sedliga grundsatser, som börjat göra sig gällande and de bildade i landet, företrädesvis den högre soeteten. Vi måste göra taflan af detta sedliga tillstånd ågot fullständigare. Ämnet är visserligen icke inbjuande, men då det hörer till den kultur-historiska teckingen af tidehvarfvet, får det icke lemnas ur sigte, och g skall söka behandla det med all varsamhet. — Intet dehvarf i den nyare historien har i sedligt hänseende ätt så djupt i förderf som det nästföregående. Tonen ll denna moraliska likgiltighet hos hofven och de förämа var visserligen gifven från Frankrike genom Ludg XIV och hans efterträdare, men också slog den på t förskräckligt sätt an i de små och stora tyska hofɔn. Hvarje liten furste i Tyskland med en landtvidd ett par qvadratmil och några tusen undersåter ville minstone i detta afseende täfla eller till och med öfveräffa den vällustige Ludvig och den liderlige hertigengenten. Man kan ej göra sig en föreställning om de ıyggligheter, de moraliska horreurer, som man i dessa ɔga tyska kretsar kunde tillåta sig. I vårt fäderneѕnd gjorde denna osedlighetspropaganda sena, tröga ɔh snart hämmade framsteg. Våra stora krigiska koungar hade varit jemförelsevis dygdiga män, och hade ɔkså haft helt andra besittningar att försvara eller öfra än qvinnohjertan; Carl XI är i detta afseende an ringaste fläck; sträng såsom konung, sträng såsom ısfader, sträng mot andra såsom mot sig sjelf, tålde ın ej ringaste öfverträdelse af sedlighetens bud: hans ın, den ridderliga äfventyraren, historiens Orlando urioso, hertigen-regentens och August II:s samtiding, ınde med förakt ryggen åt hvarje suckande Angelika, ver när hon var så förförisk som Aurora Königsmark. ch såsom konungarne så var äfven folket. Äfven fri-

hetstiden var en tid af goda seder. Visserligen gaf konung Fredrik sitt folk ett exempel på tysk furstemoral, men, då det inskränkte sig till hans egen person allena, så väckte det endast en öfvergående uppmärksamhet, liksom man i allmänhet föga aktade på hvad denna furste gjorde eller lät. Med det då varande unga hofvet, Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika, inkom en ny ton i det högre umgängeslifvet. Lovisa Ulrika, en tysk furstinna med fransk bildning, den snillrika drottning Sofia Charlottas sondotter och syster till den ännu snillrikare Fredrik II, medförde hit till landet anspråk på en annan art af bildning och en mera spirituell societet, än hon fann före sig. För detta ändamål bildade hon omkring sig en liten krets af utvalda förtrogna, inom hvilken det snart blef tonen att med mer och mindre oskyldig munterhet göra sig lustig öfver den gamla fosterländska traditionen med dess ledsamma politiska och öfriga inrättningar, och i stället beundra Frankrikes litteratur, dess statsskick och dess sociala former. Denna oskyldiga krets, i hvilken Lovisa Ulrika, sjelf ostrafflig såsom maka och moder, visserligen medgaf och uppmuntrade en otvungen glädtighet men aldrig tillät nöjet öfverstiga det tillbörligas gräns, var likväl det frö, ur hvilket, under sonens ledning, efterhand utvecklade sig den lysande hofcirkel, som skulle göra sig oförgätlig genom sin älskvärdhet, sin qvickhet, sitt fina vett och — sina dåliga seder.

Huru dessa det bildade umgängeslifvets så goda som dåliga egenskaper spridde sig från den högre societeten till de s. k. bättre klasserna i allmänhet, embetsmannakårerna, den förmögnare medelklassen, behöfver ej särskildt beskrifvas. Gången af denna moraliska smitta var den vanliga: hvad hofvet gör förut, det gör hufvudstaden efter, och hvad hufvudstaden gör förut, det gör landsortstäderna efter, och hvad som är modernt i staden, det gör man efter så godt man förstår i sin oskuld

på landet. Till furstemaktens många bördor hörer också den att för efterverlden och historien få ansvara äfven för beskaffenheten af den sedliga atmosfer, som från dess höjder gjuter sig ned öfver hopen i dälderna. Också har historien och efterverlden i detta afseende redan brutit stafven öfver en konung, som likväl älskade sitt fädernesland och ville dess väl mera än de flesta furstar. Men han delade sin tids lättsinne och brist på förutseende. Alla hans glada tidsfördrif, hans theater, hans karuseller, hans maskrader, hans akademiska seancer, ja hans taffel voro offentliga, tillgängliga för allmänheten och hörde till dess käraste förströelser; hofvets grundsatser förkunnades offentligen af snillrika män genom skrifter, som i afseende på stilens behag öfverträffade allt, hvarom den stora massan förut kunnat göra sig en föreställning; och dess utsväfningar gömdes — med en sorglöshet, som vittnade om ett slags omedvetenhet af deras nesa — bakom ett så tunnt förhänge, att ingen fanns som ej med lätthet gissade hvad derinnanför försiggick.

Vare det långt från oss att påstå, såsom mången gjort, att detta så strängt bedömda tidehvarf öfvergått alla föregående i lastens utöfning. Hvarje tidehvarf har sina skuggor, mörka nog, om man rätt skärskådar dem. Men ett är säkert: få tidehvarf, om något, röja djupare brist på offentlig anständighet, eller kanske rättare sagdt, offentlig blygsamhet. Detta sedliga armod visar sig här liksom annorstädes under «upplysningens» tidehvarf i en egen benägenhet att filosofera öfver osedligheten och liksom bringa den i system. Man skulle nästan kunna säga att den tidens bildade herrar och damer med ett slags sentimental vettgirighet icke drogo i betänkande att uppoffra moraliteten, för att experimentera i moralen och på försök upphäfva dess lagar: det var ett lifligt och verksamt slägte, som ej lät sig afskräckas af fördomar och faror från sitt oroliga sträf-

vande att i lifvets alla fröjder söka den högsta lycksalighet, hvilken filosofien ännu bestämde såsom menniskans förnämsta syfte, och om hvars verklighet i ett tillkommande man icke gjorde sig säker. Motsägelsen mellan denna hetsiga äflan i handling och denna djupa indifferens i öfvertygelsen grundade sig på en förvexling och förvirring af alla moraliska begrepp, hvilken förebådade den allupplösning af både sed och samhälle, som snart skulle följa. I alla händelser kan man icke utan både förundran och beundran betrakta denna intressanta generation af våra förfäder. Vi må fördöma dem, — att förakta dem hafva vi ingen rätt. Med stora laster förenade de stora dygder: deras villfarelser voro ofta sinnets; deras lättfärdiga seder hade sällan sin grund i hjertats fullständiga förderf. Låtom oss blott välja ett exempel ur vår kulturhistoria från denna period: Armfelt, denne fullständiga exponent af sitt tidehvarf, denne nye Alcibiades, hvars lättsinne har blifvit ett ordspråk, var likväl en hjelte, som gick med samma lätta hjerta till slagfältet som till budoiren; som från Stockholms alla förvekligande nöjen skyndade till Finlands ödemarker, der han visade soldatens tapperhet och härförarens talanger: hans älskarinna, fröken Rudenschöld, detta beklagansvärda offer för sin tids förvillelser, var likväl i grunden en god och öm qvinna, full af storsinthet och sjelfuppoffring. Sådana karakterer lära i alla tider hafva anspråk på att bedömas med skonsamhet.

Farorna af ett sådant allmänt sedeförderf kunde emellertid icke undgå någon man af grundligare bildning och djupare sedlighet äfven på den tiden. Visserligen höjde presterna sina röster deremot; men — med ett och annat undantag, t. ex. den berömde predikanten Tollesson — gjorde de det förgäfves, emedan deras straffpredikningar genom oskickligheten af både innehåll och form på ett sådant slägte som det då lefvande ej förmådde göra någon annan verkan än åtlöjets. Under

ıtet tidehvarf lärer väl presterskapets anseende, af reeringen brutet genom den skamlösa pastoratsförsäljninen, hafva stått lägre i vårt fäderneslaud än på den tien: också egde talangfulla prester snart ingen annan :väg öfrig att bereda sig inflytelse än politikens, poeens eller den vittra vältalighetens. På denna väg jorde en Nordin, en Wallqvist, en Wingård, en Tingadius, en Lehnberg, en Lindblom sin lycka. Ingen ' dessa hade rent presterliga förtjenster att tacka för n befordran inom kyrkan; och i afseende på den allänna sedligheten förhöllo de sig passivt, emedan det längre hörde till god ton att presterskapet bråkade ed hederligt folk för sådana småsaker som svaghetsnder. Vågade de det oaktadt öppna sin mun till tjenga föreställningar, så fingo de genast höra talas om na egna svagheter, sin snikenhet, sin lättja, sin vällefad, ej till förgätandes den förföljelseanda, genom hvilen de fordom gjort sig förhatliga. Man fordrade nuhera af presten ej annat än att han skulle hålla munen utom när han åt och predikade, och när han gjorde et senare skulle han göra det såsom en gentleman, som känner regeln att lefva och låta lefva. Men om han dertill var en munter och angenäm man, som i godt lag kunde draga sin spader och dricka sitt glas, så gjorde han öfverloppsgerningar och var ett mönster för sitt stånd. Var han utom allt detta begåfvad med godt hufvud, någon qvickhet, en smula lärdom helst i profana ämnen och derjemte ett bildadt umgängessätt, så behöfde han ej mer än att hålla sig framme för att icke behöfva sakna förhoppningar vid biskopsval. — Att från religionens ståndpunkt och genom dess tjenare hoppas en förbättring af sederna hos de bättre klasserna, var aledes ännu icke att tänka på. Hvad som kunde göras måste ske på filosofisk eller statsvetenskaplig väg.

Så har redan år 1780 en filosoferande författare ltit i Posten införa en så kallad «Målning af tidens

seder» *) som med starka färgor skildrar ett mo förslappadt tidehvarf. «Vore», säger han, «dygd frukt af upplyst tänkesätt, så borde väl aldrig tid varit dygdigare än vår. Men olyckligtvis icke så. Utan att tro Rousseau att det är kunsk som framalstra och föröka lasterna, måste man medge att de ej heller utrota dem: allt hvad de göra är att mildra eller förvandla dem; åtminsto det så gått till i våra dagar. Fåfängt har en handel, utspridd kring hela verlden, fört nationern mare hvarandra, betagit dem deras gamla hat och dat någon slags menskligbet i deras krig; fåfän filosofien framlagt i dagen menniskans och medbor rättigheter, och skänkt dem desamma tillbaka åtmi i böcker; fåfängt tyckas vetenskaperna, som da blifva mera försigtiga i deras gång och mera lyck deras arbeten, bjuda och befalla menniskan att ej slägtas i sina seder från sitt snilles höghet; fåfän man konsterna utvidga och fullkomna känslogåfva lofva odödlighet åt vackra gerningar; alla dessa äro fruktlösa: stridiga orsaker stå dem emot och med mera kraft».

«Filosofien har afvägt allt, värderat allt, sa på sitt rum; den har sagt hvad som är rättvist, som är godt, hvad som är vackert; men få hafva dess lärdomar, och en ännu mindre hop har antagit De fleste anse lasterna i samhället med lika vö som man hyser för urgamla saker och ofta finna m skorna sin räkning i missbruket. Vill ni att de s skola anse sig för brottsliga, och förbättra sig? De l tera hellre filosofien såsom synvill, och en allmän f Emellertid gilla de understundom hvad hon lär; blott såsom trossatser och ej såsom utöfningsämnen man, som på theatern förtjusas af en ålderdom

*) Stockholms-Posten, 1780, N:o 62.

ntik dygd), skulle fördöma den hos sin son såsom den
ırsta galenskap. Och hvem vill väl göra sig löjlig för
t vinna en dygd? Ett sådant mod finnes icke mer.
nellertid gör filosofien en märklig förändring i de sa-
r, som instämma med tidens smak. Hon gör krig
indre begärliga, emedan de besvära sedernas veklig-
t. Hon förskingrar religionsstrider, emedan de sprida
o i den allmänna sammanlefnaden och beröfva oss dess
hagligheter. Hon utbreder flit och smak för veten-
aper och konster, emedan de understundom tjena till
cka och åtminstone försköna samhället. Konsterna,
m åtnjuta till en del sin ära af de ämnen, åt hvilka
äro helgade, krypa för makten och rikedomarne, och
nedra sina mästerstycken genom smickret. Genom
elfva höjden af ljus, snille och filosofi, finner man be-
ägligheten hos äran, likasom hos menniskorna. De-
otismen, som alltid är vaken, och som har sin konst
a så väl som sina våldsamheter, drager nytta af denna
kernas och sinnenas ställning, den förkläder och för-
ildrar sig för att desto bättre befästa sitt välde, och
t är alltid ett mindre ondt. Man älskar prakt och
pighet: den slösar dermed. De rika vilja njuta och
sa: den omger sig med deras glans; den skyddar och
ökar deras besittningar. De fattige hinna ej tänka
annat än sina behof, och det är just genom deras
hof, som den håller dem under oket. Man samtycker
l att vara slaf; men man vill icke synas vara det: den
lägger sig derföre dessa formaliteter, och dessa lagar
o desto säkrare medel, hvaraf den betjenar sig. Man
ll intet mista konsternas förtjusning, ej heller helt och
llet försaka äran: den lemnar således insteg för de
llegåfvor och dygder, hvaraf den ingenting har att
fara. Patriotism, nationellt ädelmod, stora gerningar
h allt sådant försvinner. Emellertid finnes det i se-
rna en viss mildhet, och jag vet icke hvad för ett
ags lycklig svaghet, som verkar en oförmögenhet att

förtrycka med grymhet, som gör att man ger utan godhet, att man hjelper utan medömkan och att man ej är hård ända till att vara barbarisk. En viss känsla af det vackra och stora, hvilken vetenskapen och konsten underhålla, frälsar ifrån en fullkomlig förnedring, ingifver då och då några ädla gerningar, lemnar utvägar för en skicklig styresman, och lofvar åtminstone tacksamhet och beundran åt de menniskor, som upplyfta sig genom snille eller dygd.»

Denna förträffliga lilla uppsats — om den är författad af Kellgren eller någon annan, vet jag icke; jag vet ej ens om den är original eller icke — har sin tilllämplighet på alla tidehvarf af förfinad kultur och förråder egentligen endast genom öfverskriften sin särskilda syftning på den tid, i hvilken den är skrifven. Att den sjelfbehagliga slapphet och maklighet så väl i tanke som handling, hvilken här tillskrifves tidehvarfvet, likväl i sjelfva verket var blott skenbar, visade de händelser, som snart skulle följa. Under denna vällustiga vanmakt jäste stora krafter, som endast afvaktade ett afbrott i vindstillan för att utbryta. Det var blott den obeslutsamma, afbidande hvila, som föregår och förbereder stora ansträngningar.

I sitt närmare sammanhang med litteraturen tecknas ett år senare det allmänna sedliga tillståndet i en artikel med öfverskrift: «Tankar om våra tiders seder och skaldekonstens verkan på dem» *).

«Ofelbart är sedernas förfall denna tiden nära sin höjd. Man jemföre endast Europas närvarande ställning med den tid, då de grekers och romares stater lutade till sin undergång, och vi skola finna en likhet, som bör väcka vår uppmärksamhet. Det är intet tvifvel, det ju dessa staters lycka härrörde af de dygder, som från vaggan inplantades, för att ökas till den höjd, att alla deras företag liknade underverk. Kärlek för fäderneslandet och derpå grundadt sannskyldigt begrepp om ära, voro de hufvudsakligaste samfundsdygder. Derifrån härleddes en sinnesstyrka, som trotsade ödets

---

*) Stockholms-Posten, 1781, N:o 174.

ker, ett svuret hat för allt, som hade sken af lyx, denna kräfta i stats-
ppen, och för dess följder, orklöshet och veklighet, en ädel dristighet,
ı blottade äfven furstars fel, ett miraklöst nit för sanning och ärlighet;
rättskaffens frihet och en utomordentlig tapperhet. Dessa tänkesätt
lerstöddes af en filosofi, som var hjeltar värdig, och en vitterhet, som, då hon
svigade dygden, uppmuntrade till efterföljd. Kunde den som hörde Demosthe-
och Aeschines tala, om han ägde den minsta gnista dygd i hjertat, hindra
s fulla utbrott? Kunde den som läste Homeri sånger eller Hesiodi qväden
ıat än sky ända till namnet af veklighet? Om än en Anakreon äfven härvid
mde sin qvicka och lättsinniga luta, om Epikurus sökte att böja hjertat åt la-
ns sida, så voro de i allmänhet mindre hörda och sällan följda: det är
: tid förbehållet att slafviskt förguda och imitera deras sedolära jemte
; man rättmätigt beundrar deras snille. Oaktadt de romare redan vid
gusti tid började vanslägtas från en Scipios, Curii, Camilli och Fabii
ehvarfs idrotter, se vi denna furste likväl mindre värdera en Ovidii
ckhet, än straffa den yrhet, som vanhedrade hans snille; då tvärtom
'gilius med den utmärktaste nåd hedrades. Om Horatius, oaktadt sin
ı skrifart, skyddades och gynnades af sin kejsare, torde det så väl kunna
räknas Mæcenas' protection för detta stora snille, som också att hans
:iva och lättsinniga skrifter, hvilka utgöra minsta delen af hans arbeten,
o okända för allmänheten; då de dråpliga poemer, der han med en sund
ral förenar en poetisk eld, öfverallt beundrades och utspriddes. Ovidii
mpel ger nog anledning till denna tanke. Vid romerska kejsardömets
fall i Italien voro ju sederna i högsta grad förskämda. En så inrotad
; för lättja, en så inbiten smak för yppighet, en så förderflig veklighet
.e försoffat Italien vid de sista kejsarnes regering, att de heldre köpte
l af barbarer än stördes i sin sömn på veklighetens och vällustens bädd.
: grekiska riket var desso likt: vi blygas då vi se en kejsarinnas vällust
'a spiran åt tre nedriga menniskor, endast derföre att det roade henne
få byta om män; då vi se en vanställd religion blifva ett medel i fana-
nens hand att auktorisera mord, blodskam och sjelfsvåld, medan turkarne
ade riket med undergång. — Om **våra** seder i den mån bortskämmas
ı hittills skett, och dylika folkslag äfven hotade oss inom ett seculum,
ıne vi torde vänta ett lika öde? Blifve detta ett problem för herrar po-
:i! Men det är anmärkningsvärdt, huru vitterhetsöfningar och deras
: karakterisera en nation. Vi se en Milton, Pope, Addison sjunga starkt,
t och ädelt, bland ett fritt, oförskräckt och långt mindre än andra
ligt folk; ja äfven i det bifall, som allmänheten i England gaf det för-
erliga och besynnerliga i Shakespears skrifter, framlyser en böjelse för
höga, som är ovan hos små och vekliga nationer; då vi se en förträff-
Voltaires snille med mindre begärlighet af vår tids ungdom uppletas i
mästerlig *Henriade*, *Zaire*, *Mérope* etc., än med förtjusning sökas i
:*elle d'Orleans*, *Candide*, *Evangile du Jour* och dylika arbeten, som jag

mindre tillägger hans hjerta än den eldiga, snillen medfödda håg att försöka sin styrka i allt. Hvad tankar böra vi då hysa om våra seder och vårt upplysta tidehvarfs raffinerade smak? Dylika skrifter hafva likväl öfversvämmat bokpressarne ibland Europas polerade folkslag; de hafva äfven på våra svenska seder gjort en icke fördelaktig verkan. Snillen af ypperlig halt fattas oss visst icke: Atis och Camilla, Svenska Friheten, Menniskans Elände, åtskilliga dråpliga öfversättningar af Horatii oder och åtskilliga andra qväden, som vunnit priset i våra vitterhetssamfund, öfvertyga oss om att vi kunna täfla med andra nationer; men med allt detta ser man äfven samma qvickhet, samma snille i en del arbeten, som dels tryckta, men mest i manuskript, kringspridas, med begär eftersökas och intaga en hop veklingar, fastän de employeras att antasta all förnuftig, jag vill icke säga kristlig, sedolära. Man måste äga för litet känsla af dygd, för liten ömhet för religion och allmänt väl, för att icke oroas, då man ser snillen, som borde sjunga Gustavers, Carolers, Oxenstjernors och Benérers ära, förnedra sig ända till att imitera de detestablaste skrifter, både i öfversättningar och egna arbeten, och förnämligast prisa kärleken på ett sätt, som är mäktigt att qväfva alla ädla tänkesätt i ett ungt och sensibelt hjerta. Detta torde dock böra förlåtas de snillen, som genom värdiga arbeten sedermera vunnit vår aktning, men att se äfven dem, som ännu tarfva undervisning både i skaldekonsten och sedoläran, sätta sig öfver alla reglor, som båda tillsammans gifva dem, för att utströ sitt gift i anonyma skrifter: det är både förargligt och ömkansvärdt. Som till exempel: ett snille, som bort lära sig tygla en öfverdrifven imagination, hvars utsväfningar icke en gång naturen tyglar (?), som ännu borde hafva så mycket öfrigt af uppfostran, att den respekterade dygd och religion, som borde stöda sina poemer med tankar, och icke briljera med lösa infall, som borde raffinera sitt snille med en förnuftig lektyr, som borde äga mindre egenkärlek och mera aktning för rättelser af godkända händer; som borde tro att applikation för poesi icke gifver rättighet att yfvas öfver sina likar, och som med så beskaffade tänkesätt oneckligen skulle gagna allmänheten med sina skaldeqväden; detta snillet torde kunna företaga sig att gäcka de heligaste ting, all renhet i seder, förolämpa folk af konduit och så modigt äfven såra sin reputation och samvete; och då detta allt applåderas af några skämda menniskor, då sådana tilltag höjas öfver skyarne, muntrar det äfven andra att gripa sig an och efter yttersta krafter göra lika försök för att vinna lättsinnighetens, jag vill icke säga liderlighetens, beröm. De anonyma poemerna öfver Spöken, om Susanna, Björndansen m. fl. kunna tjena till bevis på hvad jag anfört. Och om många icke finna sig i mina anmärkningar, utan tvärtom föranlåtas att med antingen uppenbart ovett eller en satir angripa mig, i stöd af hvad deras snille dikterar och i anledning af deras karakter, bör jag så mycket mindre undra derpå, som de kunnat kasta ridikylens skugga på de mest vördade ting i naturen, och är-

är förmodligen lättare än detta, om man med ett skäligt snille förenar svart hjerta; men jag vågar likväl smickra mig dermed, att den upptare del af vår allmänhet, som ömmar för dygdens helgd och fädernesidets derpå beroende välstånd, finner med huru stort skäl man kan beıga sig öfver en smak, som befordrar sedernas totala förderf, och de jder deraf, som historien öfverflödigt bevittnar.»

Att denna författare, som säkerligen icke tillhörde ›daktionen, i sin straffdom inbegrep äfven Stockholmsostens vittra skriftställare, derpå kan man knappt tvifla. ›ckså förtjenade de denna tillrättavisning ganska väl ıke allenast genom många af sina versificerade oblygeter utan äfven genom de theoretiska åsigter, som de ıd tjenliga tillfällen låtit undfalla sig. Då de i allmänet synas hafva hyst föga annan aktning för sin allmänet än den som en tidningsskrifvares beroende af dess ssa kan ingifva, hade de oocksȧ sin egen tanka om skaffenheten af den lektyr, som skulle vara lämpligast r besagda allmänhet. I en anmälan af en nyss utımmen, på rolighet beräknad skrift «Mina Tidsfördrif ı Högvakten», som var ämnad till ett motstycke till exél's «Mina Tidsfördrif på Gäldstugan», yttrar recenınten, sedan han först komplimenterat författaren för ıns försigtighet att i sin satir hafva sparat det andliga åndet, som mindre än andra samhällsklasser skulle la narri i detta afseende, sin tanke om denna art af ktyr på följande sätt: «Af all slags läsning är väl inın mera lätt, mera ombytlig, mindre besvärlig för tertankan, med ett ord: mera enlig med den respekve allmänhetens smak, än små historietter, anekdoter ch infall. Det är en orimlighet att göra skilnad mellan det glada och nyttiga. Den som alltid kunde ratta skulle aldrig göra illa, och aldrig vara olycklig. an har länge tvistat, hvilken regeringsform vore den ısta. Jag, för min del, håller före att den är förläffligast, der hos största antalet af individuer summan deras löjen i lifstiden förhåller sig till summan af

deras suckar som det hela till noll. De elaka äro tid trumpna, åtminstone vid sjelfva gerningen. H före finnas i England långt flera mördare, röfvare, dörer och andra grofva missgerningsmän än i Frank om ej derföre att franska nationen är långt glädt och skrattar oftare än den engelska? Af den princi nu stadgat, och som synes mig osviklig, följer så att den nyttigaste författaren är den som mest roa — Hvad skall man säga om en så grundlig deduk Låt vara att allt detta ej kan vara menadt på full var, så kan man likväl taga för gifvet att en go allvar ligger derunder, då i alla händelser tiden va lättsinnig att åtminstone för ögonblicket omfatta lustig paradox med bifall och det just för jovialit skull.

En på sin tid ryktbar, nu för tiden afglömd sl spelare vid namn Björn, hvilken äfven sysselsatt med versmakeri och annan vitterlek, hade utgifv öfversättning af Imbert's roman *Egaremens de l'A* En recensent i Stockholms-Posten hade tagit si heten att företaga en allvarsam men foglig granskni originalet, som han ur moralisk synpunkt förkastade att, med annat än loford, vidröra den rätt medelm öfversättningen. Då detta emellertid var mer än sättaren kunde smälta, skyndade han att i Posten i ett ganska impertinent svar, i hvilket några anmärkn värda satser förekomma. «Kan ej en roman vara träfflig för det att han är sinnlig och frivol? Lik en predikan ej skulle vara god för det att den uppbygglig. Vet ni, min dygdige herre, att sin och frivola målningar, då de äro qvicka och v samt skylas med blygsamhetens slöja, äro och förl den angenämaste läsning för läsare som hafva si och det är endast för dem som Imbert skrifvit och

---

*) Stockholms-Posten, 1781, N:o 90.

öfversatt.» — Således: att finna en liderlig bok liderlig bevisade ingenting annat än dålig smak. Svarets slut är karakteristiskt såsom höjdpunkten af poetiskt-frivol sjelfförtröstan och skamlöshet på den tiden. «Hvad edert narraktiga råd vidkommer, att jag framdeles måtte blifva dygdigare i mitt val, då jag förnöjer allmänheten med vers, borde jag visserligen rätta mig derefter, i synnerhet som det kommer från en så allvarsam hand, men jag tviflar att ni någonsin får läsa mig, hvarken i den långa Profpsalmboken eller de uppbyggliga Dagbetraktelserna, ty min penna är helgad åt kärleken äfven som mitt hjerta» *).

Det gifves ingen på en gång vidrigare och löjligare syn än en usel eller medelmåttig rimmare, som gifver sig air af stort snille och högtidligt förklarar, att han åt poesien vill egna hela sitt lif. Då aktören Björn på sin tid ville egna sin penna, så väl som sitt hjerta, åt kärleken, gjorde han dermed denna föga gagn och sedligheten föga skada; ty alla hans hyllningar åt kärlekens gudomlighet voro alltför svaga för att vara farliga. Vattenhaltiga erotiska qväden af hans hand förekomma ej sällan i den tidens dagblad. Emellertid har efterverlden ej godkänt hans anspråk, utan för länge sedan begrafvit den uppblåsta stackarens namn i de litteraturhistoriska registren, d. v. s. i glömskan.

Öfver tomheten och frivoliteten af de ämnen, som företrädesvis afhandlades i dagbladen då för tiden, i synnerhet Stockholms-Posten, gör sig en skämtare ganska rolig i en artikel med öfverskrift: «Reflexioner öfver Dagblad i allmänhet och Stockholms-Posten i synnerhet, öfver någonting och ingenting» **).

«Jag har tid efter annan hört några trumpna och kalla läsare, som beklagat sig deröfver att våra dagblad ej äro uppfyllda med annat än något

*) Stockholms-Posten, 1781, N:o 200.
**) Stockholms-Posten, 1781, N:o 94.

qvickt lappri, några roliga galenskaper, som de kalla det; att de al med hvarannan hvem som oftast kan tvinga läsaren att skratta, hvem som mest kan förbättra honom. Hvad som dessa sluga h åstunda, skulle vara en förnuftig, moralisk, uppbyggelig veckoskri skulle lära menniskan att känna och bortlägga sina laster och då som skulle utrota hennes fördomar, upplysa hennes förstånd och lär vägen till sanningen och dygden; med ett ord, en sådan veckoskr Engländarnes *Spectator, Tatler* eller *Guardian.* — Mine herrar, har rat, ni vet intet hvad ni begär. Om sådana skrifter kunnat beh trumpet, melankoliskt och djupsinnigt folkslag, sådant som Englä så varen försäkrade, att de ingenting mindre än passa för oss, som härma Fransoserna tvinga oss med all makt att vara qvicka och gla det synes, mine herrar, att lika så litet som våra magar äro i st smälta rostbiff, lika så litet våra själar att digerera en Steeles och disons skrifter.»

«Hvad är väl er första fråga, då ni träder in på ett kaffehus er vän sitta med ett dagblad i handen? Ni är alltför försigtig att ofruktsam läsning våga spilla er tid, er dyrbara tid, som med möd till åt torget och biljarden. Ni frågar då först: Är det något i I dag? Är det något i «Mina Tidsfördrif»? Jag måste tillstå att den föreföll mig något dum, innan jag rätt lärt att fatta dess förstån svarade i min enfaldighet flera gånger: Jo, min herre, det är fyra den; man blef ej litet förundrad att ändå se läsaren, se'n han ett ö farit öfver alla sidorna, kasta bladet ifrån sig och säga: «Det är ir i det». Ändtligen har jag nu funnit hvad dessa uttryck betyda, n att med någonting förstås endast och allenast hvad som är nar putslustigt, med ett ord: som man kan skratta åt; och att deremo ingenting begripes allt det, som är allvarsamt, nyttigt och m med ett ord, allt det som fordrar aldrig så liten eftertanka. Det visar huru litet en sådan stil, som Addisons, skulle passa i våra är att jag aldrig hört så allmän kör af «Der är ingenting uti», några stycken af sjelfva Spectatorn varit anförda. Men, har ma mig, hvarföre taga en fåkunnig allmänhets tanklösa omdöme till si Det är ju nog när man sjelf vet att det och det är bra? *A la* mine herrar, skrif så förnuftigt ni behaga, och läs det för er sjelfv kammare; finn, om ni behaga, att det är gudomligt; detta angår mänheten; men skulle ni vilja trycka det, skulle ni vilja försälja de ni vilja hafva er omkostnad betald och ännu mera er möda, se, jag er att också rätta er litet efter allmänhetens smak och att aldri annat än någonting. För att nogare underrätta mig hvad publike med sitt någonting och ingenting, har jag sjelf gjort mig följande par rapport till Stockholms-Posten:

Fråga: Äro verser någonting eller ingenting? Svar: *Qui bene distinguit, bene docet.* Vers äro af mångahanda slag. Satirer, epigrammer, visor på vackra melodier, sjelfsvåldiga och vällustiga målningar, equivoquer, *jeux de mots*, små epistlar till Chloe kunna alla komma under namn af någonting; men allt hvad är sublimt eller didaktiskt eller fint eller till någons beröm kallas ingenting.

Fråga: Äro tidningar (d. v. s. underrättelser om timade händelser) någonting? Svar: Ja, så ofta de innehålla något väl oförmodadt och otroligt och framför allt inte äro omständliga.

Fråga: Äro kritiker någonting? Svar: Ja, om de blandas med mycket skämt och sarkasmer, hålla sig mera vid ord än saker, mera vid allusioner än bevis.

Fråga: Äro recensioner någonting? Svar: Ganska sällan, om ej af några *Dictionnaires d'Anecdotes, Receuils de bonmots etc.*

Fråga: Äro nyheter någonting? Svar: Ja, om de äro väl scandaleusa, väl späckade med malice.

Fråga: Är beröm någonting? Svar: Ja, det ironiska.

Fråga: Är artikeln prester någonting? Svar: Nej, absolument ingenting hos den delicatare klassen af läsare; men för resten vilja de mycket säga. Hvarföre skulle väl Holmberg (Stockholms-Postens förläggare) annars vara så envis att få behålla denna artikeln.

Fråga: Äro befordringar och döda någonting? Svar: Ja, för landsorterna.

Fråga: Kan ingenting blifva någonting? Svar: Jo, om man framför ett vettigt och allvarsamt stycke sätter en narraktig rubrik, gör ingressen löjlig och inflickar till vissa distanser ett och annat fall, det må höra till saken eller icke.

Fråga: Kan någonting blifva ingenting? Svar: Ja, om man ofta brukar det, och i synnerhet om det är långt.

Dessa få frågor och svar torde kunna tjena till en liten katechismus för dem, som vilja begynna att skrifva ett dagblad och som NB. tillika vilja sälja det. Läsning har i vår tid blifvit ett slags dissipation, likasom promenader och spektakler. En auktor bör ej vara en lärömästare, som upplyser sin läsares förstånd, utan en arlekin, som öfvar honom att göra cabrioler.

Sedan jag nu visat huru onyttigt och dåraktigt det vore att hos oss vilja utgifva en veckoskrift sådan som Spectator, vill jag äfven låta se huru omenskligt och skadligt det tillika vore.

Supponera att en skrift, som vore ämnad att upplysa vårt förstånd, att utöda våra fördomar, att borttaga våra dårskaper m. m., supponera, säger jag, att den skulle läsas, ja äfven läsas utan att somna dervid (hvilket vore så mycket värre, som sömnen afhåller från mycket ondt); supponera det allmänheten skulle vara nog galen att förändra sitt tänkesätt efter en

liten skrifvares näsa; att man skulle kunna inbilla menniskorna att de gjord bättre om de satte gräns för högmodet, öfverflödet och vällusten; att ma skulle kunna få i hufvudet på en grefve att hans blod ej är af en vackrar röd färg än hans betjenters; supponera, med ett ord, att en dylik skri skulle kunna åstadkomma all påsyftad verkan; vore då denna verkan ny tig? Gjorde den menniskorna mer lyckliga? Nej, långt derifrån. *Mundi vult decipi* är ett gammalt ordspråk, men hvarföre skulle väl menniski vilja bli bedragen, om hon ej funne mera lycksalighet i villfarelsen än sanningen. Att vilja betaga henne sina villfarelser, att vilja omskapa henn seder och tänkesätt är således ett tillgrepp mot hennes lycksalighet och ka ej falla på någon annan än en misanthrop eller en Engländare.

Menniskorna vilja med all gewalt hafva en själ; låt oss då vara höflig och ta dem på den foten.

Själen är nästan aldrig nöjd då hon vistas på sin hemort; så snart ho icke sysselsätter sig med annat än den dumma maschin, som hon fått a styra, är hon alltid mulen, ledsen, förarglig och missnöjd med sig sjel så väl som med det urverket man gifvit henne att reglera och hvilket nä stan alltid är i olag.

Man bör låta henne resa om det skall bli något utaf henne. Man bru kar så äfven vanligtvis göra och det är det bästa man kan hitta på för at få husfred hemma hos sig sjelf.

De som ha ungdom och lifllighet sända sitt förnuft att resa i nöjel länder, och när det kommer hem igen och vill in, slår man igen porte midt för dess näsa och låter det roa sig med att bygga slott i luften.

En flicka vid femton år skickar ut sitt lilla förnuft att promenera grannlåtsbodar, och sedan på baler, maskrader, operan m. m. Vid tretti års ålder får det då och då göra en visit, och vid fyratio och femtio skic kar hon det åt himmelen.

Den girige låter sitt förnuft resa ut till bägge Indierna, och när de sent omsider kommer tillbaka, läser han in det i sin koffert tillika me sina penningar.

En andryg adelsman skickar tillbaka sitt förnuft till de förra seklerna att uppsöka hans förfäder, och ofta förlorar det sig då i ålderns mörk gömmor, (så) att det aldrig mer råkar hem.

En äresjuk låter sitt förnuft vistas i de storas förmak, der det småningom försvagas till sina krafter, och sedan på hofvet, der det dör af osund luft.

En antiqvarius sänder sitt förnuft till Grekland och Italien för att göra provision af rostade mynt och ruttnade skosålor.

Somliga som piquera sig af att ha ett starkt, manligt och genomträngande förnuft, låta det ta flygten ända upp till stjernorna för att mäta deras storlek och afstånd och för att söka en fixerad orsak till deras regelbundna lopp. Förnuftet befinner sig så väl der, att de sällan kalla det till-

baka för att söka stilla någon liten oro i hjertat, och någon liten oordning i en så föraktlig maschin som den vi hafva.

Om nu menniskorna må så väl, när de äro af med sitt förnuft, så vore det ju grymt och obarmhertigt att med våld vilja tvinga det på dem igen.

Hvar och en varelse finner sig drifven genom sjelfva naturens böjelse att arbeta på sin egen lycksalighet. Men man är aldrig lyckligare än när man roar sig, och om man alltid kunde roa sig, skulle man alltid vara lycklig.

Men huru kan man väl roa sig, så länge förnuftet, denne gamle pedagogen, ligger och skriker oss i öronen om dygd, om skyldigheter och annat dylikt gräl?

Jag vet väl att det ges folk, som äro nog narraktiga att påstå att man icke alltid har roligt när man skrattar. De prata om ett annat slags nöje, som de kalla själens nöje; men en sådan expression är alldeles obegriplig och uppväcker ej den minsta notion i de flestas hjernor, och är följaktligen ingenting annat än en moralisk galimathias.

När jag nu bevist att det vore både emot auktorns egen nytta och det allmänna bästa att skrifva något vettigt och uppbyggligt, så hoppas jag att Stockholms-Posten så väl som våra öfriga dagblad lära framgent förskona oss för det kloka och ängsliga, och deremot söka hålla oss i ett beständigt gapskratt; hvarvid jag får äran slutligen anmärka, att såsom med allmänhet förstås pluraliteten af läsare, och den åter utgöres af drängar, pigor, hyrkuskar, gesäller, sillpackare, bagarebod-käringar etc. etc., bör en auktor i synnerhet rätta sig efter deras smak och i sitt skämt vara så låg och plump som möjligt är.»

Det ser ut som om Stockholms-Posten under sina första årgångar verkligen af mer än en anledning väckte missbelåtenhet hos sin publik. Att de mer bildade, i synnerhet om de fasthängde vid de gamla religiösa och moraliska grundsatserna, ur mer än en synpunkt skulle taga anstöt af dess åsigter, är klart; men äfven de som företrädesvis gjorde anspråk på att blifva roade, yttrade då och då sitt missnöje. Redan 1779 klagas att Posten börjar bli tråkig. «Det är mig kärt», heter det, «att Stockholms-Posten lefver, sedan han varit bekajad med så äfventyrlig sjukdom. I början af året tycktes han vara temligen frisk, fast han då och då visade symptomer af allt för varm blod, hvilket ändtligen i April

månad brast ut i en fullkomlig hetsig feber med yra (det var nemligen då som striden med Leopold som hetast pågick). Han blef väl derifrån lyckligen kurerad dels med hetsiga saker, dels genom diet, men han föll straxt derpå i en svår hvardagsfrossa, som alltsedan vidvarat. Det är väl sannt, att man också under den tiden alltid hos honom kunnat förmärka en sund och stark konstitution, och han har äfven då och då visat tecken, som ville han tillfriskna; men han har ständigt fallit ned igen af matthet. Det är dock godt att han lefver, ty han tör nog kunna hemta krafter ånyo; och sannerligen tyckes det just nu vara tid, att skickliga doktorer arbeta på dess vederfående. Åtminstone är det visst att man här i staden med skäl är nyfiken att dagligen få nyheter af trycket, sedan vi under vår sälla regering ha så litet öfrigt af förr brukliga konversationsämnen; och i synnerhet är det denna tiden nyttigt för Stockholmsboarne att hafva något att trösta sig med, då det förspörjes att hofvet blifver så länge borta ur staden. Mig tyckes ock att de som kunna skrifva och hafva något att säga, borde med nöje införa sina tankar i dagblad, som öfverallt läsas, helst på en tid då nyttiga och vittra böckers läsning hos oss så märkligen afstannat, att en Botin och en Ihre skulle hädanefter fåfängt vänta att få sina skrifter lästa, i fall de ej styckevis ville införa dem i Stockholms-Posten eller Dagligt Allehanda. Väl är sannt att i dessa dagblad infinna sig ibland skriblerer och rimkräk, att mången vettig författare likasom blyga att stå vid sidan af dem; men det är efter min tanke ingen skam; ty likasom en serafimer-riddare kan med all heder gå i kyrkan, fastän der icke finnas många, som för honom kunna vara ett anständigt sällskap, så kan ock gerna en vers af Gyllenborg stå i samma dagblad som en af Bager, ty det är just der som enhvar går in för sig, och allmänheten urskiljer dessutom

tid hvad som duger, och låter resten vara i sitt
rde» *).

Hvad som icke kunde undgå att väcka djup för-
ytelse hos många var den ton af förakt och öfversitteri,
armed religionen och dess målsmän behandlades. Po-
en tillät sig i detta afseende stundom stora obetänk-
mheter såsom t. ex. då den låter offentligen af en in-
ndare tacka sig derför att den upphört att annonsera
n de blifvande predikanterna i hufvudstadens särskilda
yrkor. «Dessa underrättelser, hvar den och den pre-
ikar», säger insändaren, «kan (sic) endast behaga den
ämre hopen, som brukar att löpa efter vissa prester,
ch den jag supponerar föga läser ert blad; men ej den
dlare och upplystare klassen, edra flesta prenumeran-
er, hvilka antingen aldrig höra dem eller ock hålla för
ika godt hvilken de få höra. Jag har tänkt på någon
rtikel att remplacera den afgångna. Näst religionen är
äl ingenting nödvändigare än dygd, goda seder och
pphöjda tänkesätt, och det är bevist, ehuru mycket för-
lomen må ropa deremot, att moralen ingenstädes bättre
äres än från theatern, der den föreställer sig lefvande
ch i utöfning, der den på en gång rörer och öfverty-
ar och söker sig genom hjertat till själen» **). På denna
rund föreslår insändaren att Posten i de afdankade pre-
ikanternas ställe måtte annonsera hvilka skådespelare
r hvarje gång skulle uppträda i de eller de rollerna
å theatrarne. Förslaget, som i sig sjelft icke innebar
ågot ondt, men som likväl stödjer sig på en fullkom-
gt falsk theori om den dramatiska konstens ändamål,
r i sitt härvarande sammanhang likväl så oförskämdt
om möjligt. — Emellertid är det ett faktum att predi-
ant-annonserna i Stockholms-Posten upphörde.

*) Stockholms-Posten, 1779, N:o 244, 245.

**) Stockholms-Posten, 1782, N:o 262.

Redaktionen fick understundom hålla till godo med ganska skarpa sanningar för den påflugenhet i sådant afseende, som den tillät sig sjelf eller andra i sina spalter. En kyrkoherde i tyska församlingen i Norrköping vid namn Ekmark, som redan i det föregående blifvit omnämnd, hade utgifvit en bok med titel: «Försök att enfaldigt och tydeligen föreställa den kristna religionen». Det är ganska möjligt att detta försök i sjelfva verket blef mera enfaldigt än tydligt; men säkert är att det på ett ganska ovärdigt och slyngelaktigt sätt behandlades af en kritikus i Stockholms-Posten. Med anledning häraf ger en motgranskare nämnde kritikus en ganska skarp lexa. Denne hade påstått att man nu mera beskylles för att förakta religionen, om man vågar begabba presterna. «Herr kritikus», säger Ekmarks försvarare, «det förhåller sig icke så att man nu utropar alla dem för religionens föraktare, som råkat skämta med det andliga ståndet. Ni har för liten erfarenhet af verlden. Detta sker mindre nu än någonsin förr. Ni får äfvèn le åt er nästas tryckta skrifter, så mycket ni vill. Ni torde kanske sjelf ej blifva sparad i den vägen. Men det är visst att vår tid ännu är så inbillsk och rå, att den ännu påbjuder, det ni ej lärer så alldeles gilla: du skall icke missbruka Herrans din Guds namn. Herre, ni kan ej befria er ifrån beskyllningen att hafva gjort det uti eder kritik.» — Vidare: «Det är ledsamt, herr kritikus, att ni varit nog mycket upphetsad för att kunna afhålla er från moraliska beskyllningar. Sannerligen är icke den qvickhet, filosofi, vitterhet, hvarmed ni synes vilja göra parade, mera intolerant än theologien hos kyrkoherden Ekmark. Ni torde ej föreställa er att han högaktas af dem, som aldrig kännt honom, endast för sitt fogliga svar till er; men så är det.» — Slutligen: «Herr kritikus, laga att edert snille och sinne blifva stadgade. Använd edra förträffliga snillegåfvor till menniskors gagn. Gör någon verklig nytta i verlden. Derigenom kan ni

endast förvärfva er rättighet att omrösta och döma i samhället» *).

Äfven den ständiga panegyriken öfver Voltaire och vanan att vädja till hans auktoritet, — ehuru den fortfor ännu i flera år, — började man snart nog att finna enformig. En insändare från Norrtelje begabbar år 1781 denna Voltairomani på ett rätt kostligt sätt. Posten hade i en ej långt föregående nummer om Voltaire yttrat bland annat:

«Man bör väl vara svensk för att kunna neka att Voltaire ägde det idsträcktaste snille och det bästa hjerta, om med godt hjerta bör förstås n outsläcklig kärlek, ett brinnande begär till menniskors lycksalighet; och vem har väl visat detta mera än den som förkrossat fanatismen, gjort vidtepelsen löjlig, friden älskad, friheten dyrkansvärd, — som utrotat skadga fördomar, väckt afsky för tyranner och medlidande för de förtryckta, m med ord och gerningar tagit oskuldens försvar mot lagarnes grymhet h domarens okunnighet. Ja, mine hjertans små landsmän, jag undrar ej t edra magar vämjas vid hans beröm. Han har alldeles icke liknat eder» s. v. **).

Förmodligen med närmaste anledning af denna patriotiska utgjutelse till Voltaires ära, fattade Norrteljen pennan:

«Med innersta fägnad ser jag att min herre ännu icke tröttas, icke af tionens dumhet och oläraktighet låter afskräcka sig att inskärpa den oinränkta vördnad hon bör hysa för den gudomlige Voltaire, för hans förifliga hjerta och för alla hans tillbedjansvärda arbeten! Hvilken lycksaligt för det tröga svenska folket, om hans grundsatser allmänt blefve så aftigt intryckte i allas hjertan, som hos min herre och mig, och natios karakter fullkomligen förändrad till det älskansvärda skick, som hans la filosofi är mäktig att bilda! Från huru mycket gräl, från huru mångdigt tvång skulle vi då icke befrias! Men, att säga sanningen, så lefva bland en korttänkt nation; och jag undrar verkligen att min herre velat

*) Stockholms-Posten 1781, N:o 67. Om denna replik är ämnad åt llgren, så har han i sin kritik maskerat sig; ty denna är daterad från rrköping. I alla händelser är den drabbande för hela hans dåvarande da.

**) Stockholms-Posten 1781, N:o 119.

kalla svenskarne sina landsmän. Hvarföre är jag dock icke född fransos, en af de hafsigaste, af de flygtigaste, af de lättsinnigaste; som lefva mellan Pyreneiska bergen och Rhenströmmen! När folket är så svenskt i Stockholm, att det kunnat sätta min herre i ifver, döm då hvad jag måste utstå, som ödet bestämt att lefva i en småstad, der aktningen för Voltaires namn och filosofi ännu mindre hunnit intränga sig. Det kan förarga mig in i själen, och jag önskade ofta att hafva min herre här till hjelp, när ett par karlar, som jag hade öfvertalt att köpa några af denna gudomlige mannens skrifter, understå sig att vilja nyttja sitt svenska förnuft till att pröfva hvad han sagt, hvad kejsaren i Kina m. fl. berömt och min herre sjelf en gång för alla deciderat. Är det icke förskräckligt? De våga påstå att *La Pucelle d'Orléans* icke är ett dygdigt och en filosof värdigt poem; de säga att *Candide* är en smädeskrift mot Guds försyn; att *La Bible enfin expliquée, l'Evangile du Jour* och flera dråpliga arbeten röja en lättsinnighet, en fiendtlighet mot religionen, denna alla goda seders endaste säkra grundval, med andra ord laster, som aldrig kunna bo i ett ädelt, ett dygdigt och godt hjerta. Men min herre må tro att jag icke blifver dem något skyldig: jag skådar på dem ned ifrån min höjd; jag kallar deras vördnad för religionen fanatism, deras grundsatser vidskepelse; jag samlar ihop exempel af ett ursinnigt och vildt religionsnit, hvilka jag alla skrifver på sjelfva religionens räkning; jag söker upp dumma öfversättningar och förklaringar öfver åtskilliga bibliska språk, hvilka jag ger ut för biblens utsagor; jag förekastar religionen i gemen alla de dårskaper, som någon af dess bekännare någonsin sagt; med ett ord, jag söker uppriktigt att upplysa. För att så mycket kraftigare öfvertyga, uppspäder jag såsom en filosof mina svar med stickord och speglosor, och när ej annat hjelper så öfverhopar jag mina motståndare med groft ovett; vilja de då blifva för allvarsamma emot mig, så ropar jag högt öfver intolerans och förföljelseanda. Min herre ser att jag flitigt läst vår dygdige, vår gudomlige filosofs makalösa skrifter. En gång understodo de sig att visa ett versfel uti en (oss emellan sagdt) temligen matt lofsång, som jag uppsatt öfver herr de Voltaire; men jag fick dem snart att tystna med en skön moralisk sentens ur vår filosofs arbeten, som heter: «*Vermisseaux nés du cul de Desfontaines*»! Jag kommer dock icke alltid så lätt ifrån dem. Ofta måste jag derföre åberopa mig de maktspråk, som finnas i Stockholms-Posten, utan tvifvel utflutna ur min herres oförlikneliga penna; och förehåller dem huru oförsvarligen djerft, ja uppproriskt det är, att de våga öppna munnen emot så många förnyade uttryckliga utslag, fällda vid den högsta domstol i lärda saker. Men de äro förhärdade. De gå stundom så långt i sin impertinens att de hemta fram och bedja mig läsa en och annan bok, som är skrifven emot vissa vår filosofs grundligaste arbeten, t. ex. *Questions sur l'Encyclopédie;* likasom jag ej hade angelägnare göromål än att läsa sådant drafvel, kanske skrifvet af någon prest eller någon annan eländig författare, hvilkens

rk ännu aldrig legat på toiletten hos någon rådande mätress, eller blifvit st af de vackra och store; hvilka, såsom min herre väl vet, äro de säkste domare uti djupsinniga filosofiska och religionsfrågor. Dessutom äro del skrifna på tyska. Bevars! dem skulle jag läsa! Det är förtretligt g att man ej kan slippa den ledsamma svenskan, en så arm nations språk! comment peut-on être Suédois? Var gunstig och förehåll ännu en gång det eftertryckligaste vår oförståndiga allmänhet, som thyvärr har alltför ycket qvar af det fordna tunga och torra svenska lynnet (hvilket mine förgliga småstadsbor kalla grundlighet och allvarsamhet), var gunstig, min rre, och mäktige gynnare, samt förehåll hela nationen ännu en gång på allvarsammaste dess oläraktighet och förhärdelse! kanske det kan något ka. Min herre lärer hafva hört om det gamla latinska ordspråket, hvard presterna bemantla sitt idkeliga upprepande af samma och samma förningar: *Numquam satis dicitur, quod numquam satis discitur.* Låt större en af Postens läsare fritt ledsna vid de ständiga emfatiska lofsånger er den aldrig nogsamt prisade herr de Voltaire; låt den trumpnare delen nationen fritt förarga sig deröfver att denne, af dem så kallade otrons stel, uti ett evangeliskt land utan uppehör så oinskränkt upphöjes, och jemväl de af hans arbeten prisas och rekommenderas, hvilka allramest tjenliga att förgifta en ovarsam ungdoms tänkesätt; det skadar icke. De ares förargelse bör lända dem till ett välförtjent straff: och hos de öfe hoppas jag, att min herres nit och ståndaktighet väl ändtligen skall tända en högaktning för vår patriark, som skall rycka ur händerna på svenska folket alla de pedantiska böcker, genom hvilkas läsning våra mma förfäder trott ungdomen kunna grundligen bildas till dygdiga medgare, mogna embetsmän, lyckliga menniskor. Det som af hela denna da utsigt i synnerhet fägnar mig är hoppet att tillika en gång få se ge mina motståndare förödmjukade, tuktade, och, om möjligt är, förrda, såsom vidskepliga fantaster; ty hvem kan väl lägga mig det till , om jag, efter vår store lärares utsago, spottar på dessa gemena inter, och, ifall jag förmår, trampar dem sönder?» *)

Till råga på försmädelsen uppmanar insändaren i not redaktionen att hädanefter utgifva sin tidning franska språket, «likasom la Gazette Française de ockholm».

*) Stockholms-Posten, 1781, N:o 133.

VI.

Stockholms-Posten tar en allvarligare rigtning. — Uppsats om de könets betydelse. — Om det täcka. — Hänvisningar till an naturen. — Smakens theori. — Vidsträcktare esthetiska vyer. jande hyllning åt Homerus och grekerna. — Begreppen «sı «talang». — Engzell och Thorild. — Stockholms-Postens pol vittra sällskaper. — «Foglarnes Vitterhets-akademi». — Reli mik på vers. — Vaknande sinne för det naiva: Vaggvisa. — Ri mot den tyska vitterheten. — Fredrik II:s bok om den tyska ren. — Polemik om Lavater. — Det hemliga ordensväsendet oc borgianismen. — Swedenborgska sällskaper. — Persifflage öfver borgianismen.

Sådana varningar, framställda än under al än under skämtsam form, som Stockholms-Post efter annan genom sina insändare fick emottag felade i längden icke sin verkan. Atterbom vändpunkten i Kellgrens litterära lif från tidp omkring år 1788. Om vi få anse honom såsom holms-Postens ledande ande, så upptäcka vi de ganska märkbara tecknen till en sådan förändring tidigare, det vill säga redan omkring år 1783. förändring röjer sig dels i en utvidgad synkrets, igenom andra och vigtigare ämnen än förr draga tidningens område, dels i bemödandet om större och litteratur-historisk grundlighet, dels äfven i nya litterära förbindelser, såsom med Thorild och pold, hvilka vid denna tid inleddes. Redan å visar sig ett vänskapligare förhållande till Leopol i Stockholms-Posten infördes hans poem «Till e vid dess inträde i andliga ståndet», hvarefter smån flera poemer följde. År 1782 inträffade skriftvex mellan Thorild och Kellgren med anledning af det skapet *Utile Dulci* prisbelönta skaldestycket «Pass na», hvarom jag i det föregående talat. Ännu

let året vacklade man icke i sin tro på den franska maklärans ofelbarhet och den närvarande skaldekonstens örträfflighet. «Hvarföre», heter det till exempel på ett tälle *), «har man satt så stort värde på de goda bitarne f Runius, af Stjernhjelm, jag vågar tillägga, af Dalin? och hvarföre ger man så litet akt på de lika qvicka och nera granskade verser, som nu oftare framkomma? Jo, orsaken är den, att i det djupa mörker, hvari man då åg begrafven, såg man på en gång frambryta ett ljus, som man ej väntade; det vackra var då för tiden det vackraste i verlden o. s. v.» Hela uppsatsen visar huru stort värde man ännu satte på sitt eget poetiska tidehvarf i jemförelse med de föregående. Men årgången 1783 är full af intressanta artiklar, som vittna om allvarligt kritiskt bemödande och ofta tyda på en framtid af djupare och sannare esthetiska grundsatser. Jag vill derföre något längre uppehålla mig vid detta tidskifte.

Så hade man till exempel ända hittills — och man fortfor dermed ännu länge af gammal vana — behandlat qvinnan på ett sätt, som, under ett ytligt galanteri och ett frivolt smicker för hennes yttre företräden, hennes skönhet, hennes intagande manér, illa dolde föraktet för hennes sedliga och intellektuella, det vill säga hennes högre menskliga förmögenheter. Hon betraktades såsom en intressant leksak, hvars högsta ändamål i lifvet, näst det att fortplanta slägtet, var att amusera sig sjelf och i synnerhet mannen, sin herre, som var en så artig herre, en så öfverseende, ja rätt ofta en så förolämpad, en så tålig, och derigenom en blott så mycket löjligare herre. Äfven i detta väsentliga afseende, så vigtigt, icke allenast med hänsyn till den erotiska vitterhetens anda utan äfven till de sedliga begreppens beskaffenhet, börjar man redan nu förnimma ett annat och allvarligare språk, än det som förut ställdes till Chloer, Glicerer

*) Stockholms-Posten 1782, N:o 11.

och andra paphiska gudomligheter, ofta omhandlande ämnen, som man i allmänhet plägar skyla så godt man kan. En artikel i början af 1783 års årgång «Om Fruntimmer», förtjenar i detta afseende uppmärksamhet. Sedan författaren redogjort för qvinnans bestämmelse såsom maka och moder samt utstakat hennes verksamhetskrets inom «den enskilda lefnaden», fortfar han:

«Nödvändigheten sammanför begge könen, och man uträttar ingenting dermed att man strider emot denna lagen. Om denna sammanlefnad, som blifvit för mycket utsväfvande, efterhand försämrat sederna och smittat nästan alla menniskor med en dödlig slapphet, äro vi då icke sjelfva straffbara, som ingifvit fruntimren den olyckliga smaken för en flygtighet, som vi hos dem anse för så brottslig; hvilken vi sedan af egen ostadighet afundas dem, och som vi ändtligen underhålla hos dem för att förebrå dem både vår och deras egen svaghet på en gång. — Nej, låtom oss draga en bättre fördel af fruntimrens umgänge till både deras och vår egen nytta. Vi böra och vi kunna det. Deras dygdiga böjelser liksom kalla oss att uppodla dem. Lemnom omsorgen om deras fägring till dem sjelfva och låt oss aldrig tala om densamma för annat än att gifva dem håg att föröka den genom dygdens behagligheter. Deras vett och hjerta böra mera sysselsätta oss än deras utseende. De gifva medborgare åt staten; det är i deras sällskap, som våra första år försvinna; de böra då hos oss utså de vishetsfrön, som skola göra oss till hederliga män och goda medlemmar i samhället. Men hvad göra vi väl för att sätta dem i tillstånd att verkställa ett så vigtigt göromål. Fruntimrens ära består uti att hafva seder och att meddela oss dem. Hafva vi dock ej nog nedrighet att söka förderfva deras dygd på det att vi måtte få ursäkt för våra egna laster? Man skulle kunna säga att fruntimren likna blomster och att de ej äro skapade för annat än att behaga. Det första man säger dem är lofqväden öfver deras skönhet. Man talar med dem ej om annat än om grannlåt och nöjen. De tänka derföre ej heller på annat än att bevara sin hy och bibehålla sina behag. Man upprepar för dem beständigt att skönhet är öfver hela verldens herravälde. Ända till de minst behagsjuka tro det då vara emot naturen att icke iakttaga dessa fördelar: de använda all eftertanka och allt begrepp för att förskaffa sig de nycker och små airer, hvarigenom de förblinda äfven de förnuftigaste af det andra könet. Toiletten är deras förnämsta yrke. På detta sättet genom vår omsorg uppfostrade uti veklighet och fåfänga, öfverlemna de sig till alla tidehvarfvets dårskaper. Aldrig ger man dem någon lexa af dygd och styrka. Är det då deras fel att de så noga efterfölja de barnsliga föreställningar vi göra dem?» *) — «Man säger» — heter det i en

*) Stockholms-Posten 1783, N:o 23.

längre fram förekommande artikel i samma ämne — «att fruntimren äro falska; nej, de äro icke, men de blifva det. Fintligheten, men ej falskheten är hos dem egen. De äro icke falska i sitt köns verkliga begär, äfven då de tala osannt. Hvarföre rådfrågen J deras mun, när det ej är den som bör tala? Rådfrågen deras ögon, deras hy, deras andedrägt, deras rädda mine, deras svaga motstånd: detta är det tungomål, som naturen gifver dem för att svara eder. Munnen säger alltid nej och bör säga det; men det ljud som hon förenar dermed är ej alltid detsamma, och detta ljud kan ej ljuga. Har ej ett fruntimmer lika behof med en karl, utan att få visa dem? Hennes öde skulle vara alltför grymt, om hon till och med i sina lagliga begär ej hade ett tungomål, som svarade emot det, som hon ej vågar hafva. Behöfver hon ej en konst att visa sina böjelser, utan att upptäcka dem? Huru angeläget är det icke för henne att kunna röra en karls hjerta, utan att synas tänka på honom? Borde hon göra mera? . . . . Ju mera återhållsam en flicka är, ju mera konst bör hon använda, äfven emot sin man. Ja, jag påstår att då man håller behaglystnaden inom sina gränsor, blifver den ärbar och sann, och att man gör den till en lag för hedern. — — Hvad behag förlorar ej ett fruntimmer det ögonblick då hon lemnar blygsamheten, kärlekens högsta vällust! Om hon kände dess välde, huru mycken flit skulle hon icke använda att bevara den, om icke af ärbarhet, åtminstone af behaglystnad! Men blygsamheten kan ej härmas. Det gifves ej någon narraktigare konst än den att vilja härma blygsamheten. — — Då man tvingar begären, uppeldar blygsamheten dem; dess fruktan, dess omgångar, dess förbehåll, dess rädda bekännelser, dess ömma och naiva finhet säga bättre det som hon tror sig tiga med, än begäret skulle hafva sagt utan henne: det är hon som ger värde åt favörerna och behag åt afslagen. Den sanna kärleken äger verkligen det som endast blygsamheten förnekar honom; denna blandning af svaghet och ärbarhet gör honom mera rörande och mera öm; ju mindre han erhåller, ju mer förökas värdet på det han erhåller; och således är han i åtnjutande på en gång af sina förluster och sina nöjen. — — Det är visst att fruntimren allena skulle kunna återföra hedern och redligheten ibland oss; men de förakta ett välde af dygden, för hvilket de endast vilja hafva att tacka sina behagligheter. Hvad stora saker skulle man icke kunna uträtta genom begäret att högaktas af fruntimmer, om man endast kunde sätta denna drifjäder i rörelse! Olyckligt det tidehvarf, hvarest fruntimren förlora sin makt, och hvarest deras omdömen icke verka på karlarne! Det har kommit till den högsta grad af förskämning. Alla folkslag som haft seder hafva högaktat fruntimren. — — Väldet, som fruntimren hafva öfver sina männer, är i sig sjelft ej något ondt; de hafva fått denna skänk af naturen, till menniskoslägtets lycksalighet. Väl användt skulle det kunna åstadkomma lika så mycket godt som det nu gör ondt. Man finner ej nog huru stora fördelar skulle tillflyta samhället genom en bättre uppfostran åt den ena hälfva delen af menniskoslägtet, som regerar den andra. Karlarne skola

alltid blifva hvad fruntimren vilja: om ni då åstundar, att de måtte blifva stora och dygdiga, lär fruntimren hvad en stor själ och dygder är. — — Fruntimrens välde öfver karlarne kommer ej från karlarnes vilja, utan ifrån naturens. De ägde det innan man såg det hos dem. — — — Detta välde är hos fruntimren och kan ej tagas ifrån dem, om de än missbruka det: om de någonsin kunde förlora det, hade det längesedan skett. — Alla de egenskaper, som äro gemensamma för båda könen, äro dem ej lika tilldelta; men för hvar och en tillsammanlagda, svara de jemnt emot hvarandra. Ett fruntimmer värderas mera såsom fruntimmer än såsom karl: öfver allt der hon nyttjar sina egna rättigheter har hon fördelen öfver vårt kön; öfver allt der hon gör ingrepp i våra rättigheter förlorar hon. Förnuftiga mor, gör ej er dotter till en hederlig karl, såsom (för) att påbörda naturen en osanning; gör henne till ett hederligt fruntimmer, och var säker att hon skall bli bättre både för sig och för oss» *). — —

Äfven denna uppsats, full af vackra sanningar och uttalande verklig aktning för könet, saknar likväl icke drag af den vanliga frivoliteten. I synnerhet är det rätt anstötligt, när författaren till slut varnar den unga flickan att i framtiden icke taga för illa vid sig, när hon kommer att upptäcka (hvilket hon ofelbart måste!) att hennes mans kärlek till henne börjat svalna, och att han till och med uppsökt andra föremål för sin ömma låga. «Fruntimmer», heter det, «J ären väl dåraktiga, som viljen göra en så svag och flygtig känsla som kärleken beständig. Allt ändras i naturen, allt undergår en oupphörlig förvandling, och J viljen göra en beständig låga!» — Sådant var ännu höjden af barnslighet. En fullständig äkta trohet var ännu för sjuttio år sedan otänkbar inom de bättre klasserna i vårt fädernesland.

Sina förändrade åsigter så inom det sedliga som det esthetiska området och sin ännu obestämda sträfvan efter något bättre än det som då var antaget såsom högsta ideal inom båda dessa sferer, förråder Posten i en liten artikel «Om det Täcka» **), som är full af den mest läckra ironi öfver det ytliga och förgängliga i samtidens

*) Stockholms-Posten 1783, N:o 122, 123.
**) Stockholms-Posten 1783, N:o 8.

sigter öfver det som skall vara sannt och skönt och tort.

«Jag företar mig att bevisa att det täcka, i seder, i tänkesätt, i kapnad, i naturen, i konsterna, i vitterheten, i allt, är den högsta fullkomligheten; att det behagliga är vida öfver det sköna, det nöjsamma vida öfver det nyttiga, det qvicka vida öfver det höga; att en nation som kan kalla sig den behagligaste, är ock den första och förnämsta på nationernas rangordning.»

«Man har länge gjort sig ett falskt begrepp om det som förtjenar ett allmänt tycke och bifall bland menniskor. I verldens första tidehvarf, innan förnuftet blifvit uppodladt af filosofien, snillet handledt af reglorna, känslan förädlad af smaken, passionerna agade af lagarne, inbillningen tyglad af religionen, dygderna förfinade af politiken; trodde man sig finna det fullkomliga i naturen; man sökte endast det sköna, det starka, det stora, det sanna, det sublima. Men man har upptäckt omsider, att naturen, lemnad åt sig sjelf, var full af fel, grof, plump och oordentlig; att den behöfde hjelpas, arbetas, förändras, poleras; att den ej var annat än en oformlig massa af vackra materialier, som genom konstens hand borde vinna den ypperliga grad af förträfflighet, som vi kalla det täcka.»

«Så länge en nation ännu är rå och barbarisk, är ingenting lättare än att finna det sublima. Man gör då stora saker, men nästan utan att veta deraf; man följer allenast en invärtes drift, en oförtänkt ingifvelse. Hvad är väl det sublima i och för sig sjelft annat än en beständig förvillelse, en koloss, som okunnigheten uppreser och beundrar? Snillet, lemnadt till sina naturliga utbrott, rasar fram med ursinnighet och sjelfsvåld; dessa djerfva språng, som vi fordom så dåraktigt beundrat och som några i vår tid ännu dåraktigare vilja efterfölja, voro endast en följd af dess blindhet. Hvad under är väl då, att de vildaste folkslag ofta utan någon svårighet skapat detta underfulla sublima: passionernas häftighet gör tillfyllest att alstra det.»

«Hvilken ängslig tid, då naturen ännu låg rå och ohyfsad! Hvilket enfaldigt folk, som med en stum förtjusning betraktade de skyhöga skogarne, det vaggande hafvet, det stjernströdda himlahvalfvet! Stackars barn! I må beklaga deras okunnighet: de kände ej ännu konsten att plantera alléer, att bygga fontäner, att gjuta kristallkronor.»

«Man dyrkade då ett spöke som kallades frihet, och man gick så långt i sin galenskap, att man uppoffrade lif och blod för den inbillade lycksalighet, som man trodde henne medföra. Man förkastade då den leende trældom, som skapar en mängd af förtjusande nöjen; detta ljufva tillstånd, der man fängslas i band af guld och silke för att genomlöpa en cirkel af omvexlande behag; der man beröfvar menniskan en farlig styrka och lemnar henne en lycklig svaghet. Man hade ännu icke påfunnit att höja konungar öfver sitt hufvud och att fägna sig med åskådandet af ett lysande hof, som blifvit

tempel för prakten, moderna och etiketten. Man lefde ännu utan målare, utan bildhuggare, utan musici, utan dansöser, kockar, hårfrisörer och barberare.»

«I sederna regerade ett jättelikt hjeltemod, en sträng och pedantisk dygd; allt var stort och ledsamt. Husen voro stora som kyrkor, kyrkorna såsom berg. Gudomlighetens tempel voro mörka och bedröfliga, deras götiska byggnad väckte en helig häpnad och vördnadsfull fasa; de voro ej än förvandlade till lysande spektakelsalar, der tusende orgelpipors harmoniska ljud, der unga gossars lena sång, der guld, kristaller, och vällustiga målningar bereda åhörarne eller åskådarne till en glädtig andakt. Alla allmänna och enskilda högtidligheter buro en prägel af manlighet och vildhet. Karlarne voro föga annat än björnar, och fruntimren föga annat än karlar; de kallades ej ännu det täcka könet, de nöjde sig med att endast vara sköna och dygdiga. De gåfvo ej sina behag till allmänt åskådande, de voro evigt fängslade inom makars och föräldrars okränkta boningar. De trodde sig ej vara skapta att dyrkas af alla karlar, men blott att älskas af sina männer, att föda barn, att ge dem uppfostran, att styra hushållet. Mannens välde och den faderliga myndigheten, dessa namn, som med så mycket skäl anses löjliga i vår tid, hade ännu sin fulla rätt. Äktenskap voro fruksamma, lefnadssättet stilla, likformigt, enfärgadt».

«Välsignade stund, då konsten spridde en ny dag öfver lifvets bedröliga horizont! Det var hon som rättade, formerade, omskapade naturen hon som stiftade reglor, hon som uppfann det täcka. Utom henne hade vi ännu endast ätit för att bli mätta, endast klädt oss för att ej frysa endast talat för att begripas. Förskräckliga tanke! Vi skulle än i denna stund hafva sutit på trästolar, sofvit på björnhudar och druckit öl och mjöd ur våra fienders hufvudskålar.»

«Ack, hvad våra krigsmän äro förträffligen olika dessa gammaldags berserkar, med stålnäfvar och täljstensläggar, som slukade en half oxe i ett mål. Huru täckt att se våra små skägglösa hjeltar nära sitt lif med chokolad och sockerbakelser.»

«Himmelen vare tack, som låtit oss födas i en tid, då hvarken kroppsstyrka eller tänkekraft äro mera af nöden! I en tid då dygden ersättes genom artighet, skickligheten genom rikedomar, snillet genom koeffyren, hjeltemodet genom krut.»

«Kärleken är ej mer den häftiga låga, som väpnade forntidens älskare till envig emot hvarandra. Man köper ej mera en skönhet med sitt blod, men med goda dukater. Och hvad den dygdiga angår — — ha, hvarför skulle man våga sitt lif mot en lycklig rival, som i dag fått hennes löfte om en evig kärlek? — Man må ju vänta till morgondagen! — Ja, täcka kön, en upplyst smak har lärt dig att med behag bryta de band, som inskränkte vår sällhet och din egen ära. Du räknar med rätta din förtjenst af dina älskares antal; och om det är en dygd att göra en af dem lycklig, huru mycket mer att göra dem alla.»

«Ja, allt är förvandladt från det sämre till det bättre, från det bättre till det bästa. Det starka, som hvarken passar till vårt fysiska eller moraliska väsen, har äfven försvunnit från de vackra konsterna. Den väf, på hvilken vår känsla emottager bilderna af de yttre objekter, är så fin och svag, att den lätteligen skulle brista vid alla häftiga intryck. Vår tids artister hafva derföre visligen förkastat i sina arbeten det djerfva, som skulle förstöra oss, mot det täcka, som behagar oss. Betraktom poesien. Gudi lof, våra hustrur och barn behöfva ej mera frukta för missfall och slag vid våra moderna spektakler. Aeschyls och Shakespears förskräckliga målningar hafva försvunnit ur tragedien och lemnat rum åt vackra fraser, qvicka infall, väl tournerade maximer och briljanta antitheser. Hvad våra komedier måla lasten på en behaglig sida! Equivoquer och *jeux de mots* utgöra hela dess väsen. Vår moral är satt i epigrammer, våra oder i brefstil. Lyckligtvis har musiken väckt en hjelpsam hand åt vår dramatiska poesi. Icke den grymma, den våldsamma musiken, som skakade grekernas vilda hjertan; nej, den fina, den lekande, den täcka musiken, som utmärgkar och pryder tanken, som sätter passionerna i *rondeauer*, målar vreden med *coloraturer*, uttrycker förtviflan i *kadencer*. Måtte denna täcka smak alltid herrska i våra operor! Måtte aldrig en Glück, en Haydn och deras efterföljare få föra oss tillbaka till detta barbariska naturliga i känslornas uttryck, som vi så lyckligen öfvervunnit! Och du, täcka kön, som ger ton i allt, i klädnad och moral, i koeffyr och filosofi, i parfymer och vitterhet, upphör aldrig att ropa: det är horribelt, det är abominabelt! åt allt hvad som är starkt och sublimt; det är charmant! det är divint! åt allt hvad som är svagt och täckt.» — — — — — —

«Lycklig, ja, tusen gånger lycklig den nation, som har täcka rum, täcka möbler, täcka idéer, täcka fruntimmer, täcka vers, täcka kläder; som förkastar det allvarsamma för det behagliga, det dygdiga för det anständiga, det nyttiga för det fjolliga, och som låter sin lätta varelse vaggas af nöjet till en evig dröm.»

Då man hittills sett de franska författarne oupphörligen framställas såsom förebilder till efterföljd för unga verskonstnärer, finner man nu att redaktionens åsigter undergått någon förändring äfven i detta afseende, så att den nu i stället åter stundom förordar studium af naturen och de gamle. Så till exempel i en uppsats med öfverskrift «Råd till en ung Poet» *), hvilken innehåller många goda sanningar.

---

*) Stockholms-Posten, 1783, N:o 41.

«Detta sekulum kan med skäl kallas det filosofiska. Filoso vara i allt. En komedi, en roman kunna ej en gång tålas, om filosofi. Poeten framför alla måste vara filosof. Men huru göra der? De versifiera vissa stycken i fysiken, i botaniken, i astron straxt antaga de det högmodiga namnet poet-filosof, det högsta menskliga snillet kan hinna. Nej, poeternas filosofi bör vara tag sjelfva och ej ur böcker. Filosofiska principer och termer tving äro odrägliga. Thomas' ode öfver Tiden är filosofiskt, men alla n verlden ha ej sagt detsamma om tiden som Thomas. Gyllenborg skans nöje och elände» är filosof; men alla moralister tillsammant ej talat på det sättet. Hvad hade det blifvit om den förre cop och den senare Pufendorf? Men fast poetens filosofi ej får va från filosoferna, bör han dock flitigt läsa deras arbeten, för at sina tankar noggrannhet och precision, och att uppställa dem me Såsom i synnerhet tjenliga härtill, rekommenderar man Locke o des; men kanhända Grotius vore den skickligaste af alla.»

«Framför allt bören J noga känna menniskan. Tacitus, Bruyère son äro ej tillräckliga. J måsten studera menniskorna sjelfva. Sl drig någon tragedi, om J ej väl kännen passionerna, eller någo om J ej mycket umgåtts i verlden.»

«Läsen flitigt de gamle: de äro ädla och rena. De hafva h skarnes högtrafvande plattheter, eller italienarnes öfverlastade beh eller fransosernas tomma qvickheter eller engländarnes obändiga Dernäst läsen helst dem, som formerat sig af de gamla. Tron derföre äro härmande och slafviska. Nej, ju mindre de hafva in mera likna de dem.»

«Kännen och beskrifven naturen. Men naturen är ej skön Hon är understundom både ful och låg. Derföre utväljen endast och höga. En italiensk målning är blott en kopia af naturen holländsk är sjelfva naturen. Dock är italienska skolan den första och den holländska den sista. Holländarne hafva ingen smak, d utgallra det fula och oädla.»

Vi dröja här ett ögonblick för att med fö anmärka det oförmodadt sanna och träffande so i denna uppmaning. Icke allenast har författare påpekat de särskilda moderna litteraturernas sva i jemförelse med de gamla; han har äfven uppf turens studium från den rätta synpunkten, så mödandet att idealisera densamma, att från de afsöndra det som är «fult och lågt», och endast

det sköna och höga». Då han säger att den italienska målarkonsten är «blott en kopia af naturen» uttrycker han sig väl icke adequat, men hans mening är den riktiga. Han vill nemligen säga, att den italienska målningen är en idealiserad, en renad bild af naturen, då deremot den holländska är «naturen sjelf», d. v. s. naturen i sin yttre orena verklighet. Han underkänner dermed det realistiska i holländarnes konststräfvanden, likasom hvarje konstdomare, som med stränghet fasthåller sitt anspråk på ren skönhet, på idealisk framställning, utan att medgifva någon rätt åt det komiska eller humoristiska eller ens det skarpt karakteristiska. Derpå grundar sig äfven det företräde, som han obetingadt tillerkänner de gamle. Sådana yttranden förebåda Ehrensvärd, som likväl först tre år senare utgaf sina konstfilosofiska skrifter.

«Utom de klassiska auktorerna», fortfar författaren, «läsen och omläsen de förnämsta kritici, Horatius, Boileau, Longinus. Det är skada att denna senare är litet eller intet känd af våra unga poeter. Om ej annat skulle dock Boileau's öfversättning rekommendera honom hos eder. Han är ibland de skribenter, som ej visa allt hvad de äga vid första läsningen. Han är ännu ny vid den tionde. J skolen beundra med hvad säkerhet han utmärkt det sköna, det medelmåttiga, det odugliga. J skolen finna honom värd den högaktning han vunnit af tjugo sekler.»

«När J skrifven, tagen ej er samtida allmänhet till domare. Föreställen eder en allmänhet, bestående af Virgilier, Horatier, Voltairer, Raciner och Poper. Kunnen J skrifva något, som J ären säkra att detta publikum gillar, gifven då ut det. Låt edra samtida häckla eder, fördöma eder, J ären ändå säkra om odödligheten.»

«Tron ej att det sublima består i att tala om solen och åskan och stjernorna eller i andra höga ord, hopade på hvarandra. Longinus har omtalat tre källor till det höga, utan att nämna solen eller åskan i någondera. Den första, säger han, är en viss höghet i själen, som är en skänk af himmelen, och kan ej förvärfvas. Ett lågt och krypande snille kan aldrig tänka högt. Den andra består i det pathetiska eller en enthusiasm, som rör och tjusar. Den tredje uppkommer af figurerna, af ädla uttryck, och ordens sammansättning i all deras prakt och värdighet. Det höga, säger han vidare, upphöjer själen hos den, som hör det, ger henne en högre tanke om sig sjelf, likasom hon (sjelf) frambringat det som hon blott fått höra.

Ja, unga skalder, när man uppger för eder något såsom sublimt, så un söken det: är det hvarken en ädel tanke, eller en ädel känsla, elle ädelt uttryck, så förkasten det.»

Det fanns i denna den franska poetikens gyll ålder intet begrepp, som man tillerkände större vigt som man ändock hade så svårt att för sig sjelf fullt reda, som begreppet «smak». Smaken var den fö fordran för hvarje konstnär, smaken ingick i den hö vittra domstolens valspråk såsom ett anspråk, som ställde till sig sjelf och till alla dem, som ville int inom dess vigda krets, smaken var en *conditio sine non*, utan hvilken sjelfva snillet ansågs obrukbart förfeladt. Man hade ännu icke lärt sig inse att sm utgör en nödvändig beståndsdel af snillet, så att det se icke kan tänkas utan den förra, så att när smak f så fattas äfven snille, eller, när det ser ut som om verkliga erkända snillet skulle lida brist på smak har man antingen misstagit sig om dennas betyd eller också inrymt den en högre vigt, en öfvervigt, densamma enligt det skönas lagar ej tillkommer. S ken har endast afseende på ordnandet af ett konst kes detaljer, af det skönas attributer, och är hos ko nären ingenting annat än snillet sjelft, när det lä sista handen vid konststyckets mekaniska utarbetn och hos åskådaren ingenting annat än en genom vunnen färdighet att inse och göra rättvisa åt d konstnärens skicklighet. Smaken är således det, som konstnären ligger till grund för hans individuella ma hos betraktaren det hvarigenom han igenkänner och skattar till sitt rätta värde detta manér till skilnad andra. Det kan derföre blifva fråga om olika smak olika individer och hos olika tidehvarf, allt efter som ena individen ger företräde åt ett manér, en anna ett annat, och det ena tidehvarfvet allmännast hyl en, ett annat en annan art af manér. Att tala om absolut allmän smak, är och förblifver origtigt: den

på sin höjd endast blifva gemensam för de flesta under en längre eller kortare period. Smaken, så subjektiv som den är, hvilket äfven sjelfva benämningen tillkännagifver, kan således aldrig blifva någon allmängiltig norm hvarken för konstnärsgeniet eller för omdömet om dess alster; men väl gör den sig gällande i hvarje särskildt fall af produktion eller omdöme, då så väl konstnären som kritikern måste hvar för sig hafva en fixerad smak. Den kan vara god eller dålig, bildad eller obildad, allt efter som den står närmare eller fjermare från den hufvudnorm, som är den enda giltiga i afseende på konsten, nemligen snillets eviga lag, som heter idealet eller det sköna. Smaken, till en början instinktmässig, klarnar mer och mer till medvetande om de grunder, på hvilka den gillar eller förkastar, och sammanfaller då med konstomdöme, eller såsom det i dagligt tal heter: konstsinne, hvartill hörer insigt och erfarenhet. — Att det tidehvarf, hvarom nu är fråga, lade för stark vigt på smaken och tillerkände detta sinne för den yttre fulländningen en obehörig inflytelse på snillets fria produktion, är nu mera allmänt erkändt. Stundom vacklade man dock, såsom förr är nämndt, i sin öfvertygelse, icke om smakens höga giltighet, men väl om dess rättmätiga omfattning; man var nemligen ej så alldeles säker på hvilka egenskaper hos konstnären eller konståskådaren utgjorde den så kallade smaken. Man blef villrådig när man skulle bevisa en objektiv giltighet hos det, som aldrig kan blifva annat än subjektift. Man ville upphöja ett tidehvarfs tycke till esthetisk lag; man ville bevisa att detta tycke hade rätt att vara lag; man kom derunder till vigtiga sanningar, men stötte oupphörligt på svårigheter. Man tröttnade ej med sina försök att lösa denna esthetiska knut. Se här ett:

»Smaken är ej annat än det som behagar eller misshagar största delen. Går man ifrån detta begreppet vet man ej hvad smaken är. Men häraf följer ej att de flesta menniskor ha en god smak, fastän alla tillsammans-

tagna ha det verkligen. Allmänheten dömer rätt, fastän få enskilda döma som hon. Här gifvas bland fruntimmer få skönheter; likväl är det en samling af de vackraste dragen, som utgör ett vackert ansigte.»

Författaren visar här straxt i början att han fattar smaken såsom något helt och hållet subjektift, såsom något tillhörande de flesta, men han vill ändock göra det till skönhetens måttstock. Dock tillägger han, att de flesta menniskor icke hafva god smak, men alla tillsammans hafva det. Huru detta är möjligt inse vi icke. Men ifall det är möjligt och verkligt, borde han väl hafva sagt, att smaken — för att bibehålla hans besynnerliga uttryck, hvarmed han väl menar författarens eller konstnärens i sitt konstverk ådagalagda smak — att smaken är det som behagar eller misshagar alla; emedan dessa alla ju skola hafva god smak, men de flesta kunna sakna den. Att hvad man kallar det allmänna omdömet, hvilket genom sin förnuftighet äger sin allmänlighet, kan vara oberoende af enskilda tycken är sannt; men att smaken, som, enligt författarens egen sats, är beroende af pluraliteten, ändock kan hafva en sjelfständig allmänlighet, är mera än vi begripa. Nu är det sanna förhållandet det, att det sköna är skönt, om det också icke öfverensstämmer med en endas smak; — och till den grad förderfvad kan ett tidehvarfs smak vara, — och att det i sjelfva verket icke blifver skönare derföre att det applåderas af tusende; ty skönheten eller oskönheten bestämmes af väsentliga egenskaper hos objektet sjelft, icke af subjektiva tycken hos betraktarne. Men hvilken är då denna allmänna norm, som skall företräda smakens ställe vid bedömandet af sköna föremål? Det är ingenting annat än idealet: samma ideal, som hos konstnären verkade helt och odeladt, instinktmässigt och liksom i ett slag, men som hos konstdomaren eller esthetikern måste sönderdelas i sina särskilda begreppsbestämningar, hvilka för honom blifva olika måttstockar för olika arter af skönhet. Men äfven konst-

domaren kan förfara instinktmässigt, och döma rätt ändock; men den väsentliga bristen hos honom i detta fall består deri, att han icke vet hvarföre han dömer så och så, att han icke kan motivera sin dom, följaktligen hvarken sjelf fullständigt lita på densamma eller genom något skäl förmå andra att göra det. Hans omdöme, ehuru rigtigt, är ännu blott ett tycke, en smak: det kan såsom sådant lika väl vara origtigt. Derföre stannar den sanne konstälskaren ej gerna på den blotta smakens ståndpunkt: han höjer sig genom lefvande studium till det odlade och medvetna omdömets.

Vidare heter det:

«Hvar och en har smak alltsom han har känsla: och hvar och en har tilskapat sin smak alltefter de sällskaper, hvari han lefvat. Moden och etiketten förqväfva smaken i sällskap med personer af alltför olika stånd, der fördomar regera mer än förnuftet, och fåfängan mer än vällusten. Man söker ej der att behaga, utan att utmärka sig. Och det är ganska lätt att vinna sitt ändamål, när man vunnit det dermed att man är olika andra. I detta fall står det ej fast att mängden dömer bäst. Hon dömer ej då efter sin känsla, utan efter andra, som hon tror mer upplysta än hon. I umgänge mellan begge könen försämras och förbättras smaken mest. Om fruntimren äro alltför lätta att behaga, bryr man sig ej stort om att bli behaglig, och smaken förderfvas. En god smak och goda seder äro sällan åtskiljda. Fruntimren döma bäst i saker, som skola dömas med sinnena, karlarne i dem, som skola dömas med förståndet. En alltför stor noggrannhet förderfvar smaken. Man fäster sig då vid småsaker och finheter, som, antingen då de försummas eller iakttagas, af de flesta kunna märkas, och äro i begge fallen utan verkan. En viss enfaldighet i smaken finnes endast hos de gamle. De voro rika på saker och sparsamma i omdömen. Vi äro rika i omdömen och ganska fattiga på saker. Ett epitafium öfver en modern hjelte säger aldrig hvad hjelten gjort, utan endast det omdöme, som dess auktor fällt öfver honom. Om forntidens hjeltar säges ej hvad tanka deras samtid haft om dem, utan hvad de gjort. Här gifves knappt någon slaktligare karakter i historien än Sardanapali. Han fick detta epitafium:

«Jag har byggt Tarsis och Anchiale på en dag, och nu är jag död.»

af nyare tidens mest lysande män har fått detta:

«Stå, vandringsman, du trampar en hjeltes graf.»

«Man öfvar sig att se som att känna: En målare förtjuses af en vacker trakt eller en tafla, som icke en gång märkes af en vanlig åskådare. Huru

många saker gifvas ej, som ej begripas utan genom känslan, och hvartill det är omöjligt att ge orsak? Menniskorna kunna ej göra någonting vackert utan genom imitation. Naturen är deras modell och deras mästare. Ju mer man går ifrån honom desto vanskapligare blir det. Här gifves då ej något inbillningsvackert. Skulle här gifvas något sådant, är det ej annat än det, som behagar de rika och konstnärerna. Fåfängan drifver de förra att finna en hop onaturliga saker vackra, och vinningslystnaden de senare. De förra söka nya medel att slösa, och de senare nya medel att vinna; och det alltid på naturens och smakens bekostnad. Der lyxen är öfvermåttan stor, är alltid smaken öfvermåttan elak. Den smak som är kostsam är alltid falsk. Modet är ostadigt och ruinerande, smaken är varaktig och ekonomisk. Det som en god smak en gång gillar är alltid godt. Om det någon gång skulle bli urmodigt, blir det dock aldrig löjligt. Om det, som modet en gång har förvist, skulle af en händelse komma i åsyn, kan man ej hålla sig från löje, och undra huru man haft en så dum smak. Våra ansigten äro sig alltid lika. Det som en gång kläder oss väl, kläder oss alltid väl. Det är endast de fula som älska moder. De sköna hafva dock ofta den dårskapen att följa de fula. Kärlek till moden förråder en dålig smak. Somliga hafva smak för det kolossalt stora, andra för det extremt lilla. De senare äro föraktligare än de förra. Den förra smaken har likväl minstone någon skymt af ädelhet och storhet; men de äro nog barnsliga, som falla på knä för en tulipan, extasieras af en narcissa, och kasta ut stora summor för en klo, en snäcka.»

«Det präktiga består mindre i rikhet än i ordning och delarnes öfverensstämmelse. Ett regemente, uppställdt i ordning, är skönt; men folket som står och ser det är det ej, ehuru bland dem hvars och ens kläder kunna vara dyrbarare än en soldats. Med ett ord: det sköna är ordning, och naturen är således det skönaste af alla spektakel» *).

Huru oredig, osammanhängande, ja sjelfmotsägande denna uppsats är, ehuru den troligen på sin tid emottogs med stort bifall, behöfver numera knappt bevisas. I en afhandling om smaken, får man för det första veta hvad författaren menar med smak. Än är den god, än är den falsk; men i alla fall är det den som bestämmer ej allenast det sköna, utan äfven det sanna och rigtiga i allt. «Der lyxen är öfvermåttan stor, der är äfven smaken öfvermåttan elak.» Men nu var lyxen onekligen öfvermåttan stor, både under Augusti och

*) Stockholms-Posten, 1783, N:o 121.

Ludvig XIV:s tidehvarf, och likväl anförde man just dessa tidehvarf såsom exempel på god smak, så i bildande konst som vitterhet. «Den smak som är kostsam, är alltid falsk.» Den smak som byggde Parthenon och Jupiters tempel i Olympia med sina kolossala gudabilder i guld och elfenben, Pantheon, St. Peter med sina enorma mosaikmålningar af ett omätligt värde, och Cölner-domen, var onekligen kostsam, men man har ännu ej blifvit ense om att den var falsk. «Smaken är varaktig och ekonomisk.» Den är såsom smak aldrig varaktig, den är äfven i högre betydelse såsom konstförstånd aldrig ekonomisk, ty ekonomien är för densamma likgiltig. «Det som en god smak en gång gillar, är alltid godt; om det skulle bli urmodigt, blir det dock aldrig löjligt; men om det, som modet en gång tvist, skulle åter komma i åsyn, kan man ej hålla sig från löje» — det vill säga det blir aldrig löjligt, men man kan ändock ej hålla sig från löje. «Det som en gång kläder oss väl, kläder oss alltid väl»: en frack eller en jacka kläder den välväxta ynglingen väl; följaktligen kläder den honom äfven väl sedan han hunnit förvärfva en prost- eller presidentmage. — «Det är endast de fula som älska moder»: och likväl härleda sig de flesta modeförändringar från berömda skönheter. Åtminstone är det sådana, som först gifva auktoritet åt dem. — «Det sköna är ordning»: detta är ändtligen sannt, men det är mer än ordning, ty eljest skulle den geometriska figuren vara den högsta skönheten. Ordningen allena är ingen Apollo di Belvedere. Hur för öfrigt författaren kommit att finna urtypen för denna «ordning» just i naturen, är svårt att förstå.

Grundligare behandlar en annan författare något närmare samma ämne i «Bref om Smaken, Homerus och Grekerna» *).

---

*) Stockholms-Posten, 1783, N:o 240.

«Ehuru man tror», säger han, «smaken vara konstens, och snillet naturens verk, gifves dock ganska få menniskor i verlden, som hafva smak. Det är otroligt huru liten smak äfven de hafva, som man i allmänhet tror ha ganska mycken. Den eller den, säger man, har god smak i skaldekonsten. Tala vid honom en half timma: J skolen finna att han ganska väl känner tragedien och små poesier, men har alldeles ingen smak i epopéen och lyriska skaldekonsten. Denna mannen är likväl poet och gör ganska vackra verser. En annan har en god och säker känsla i vältaligheten, men förstår sig alldeles icke på poesien.»

«Det är äfven så i andra saker. Ingen begriper mindre historiska målningar än en landskapsmålare, och ingen har sämre smak i landskaps-målningar än en porträttmålare. Jag har anmärkt att artister alltid hafva en minst säker och mest inskränkt smak. De värdera sällan något annat än sin egen konst, och i denna konsten endast sina egna arbeten, och döma om allt annat med förakt och partiskhet.»

«Jag vill ej besvära er med att kopiera alla de löjliga försmädelser, som okunnigheten och svagheten hafva alstrat öfver Homerus. Man bör läsa honom, säga de, af vördnad för hans ålderdom. Men fråga dessa olyckliga kritici, de tillstå uppriktigt att de ej känna hans språk, de transportera sig hvarken till hans tidehvarf eller hans land, och betrakta ej hans religion. De äro förstenade af reglor, de hafva hvarken känsla eller imagination, de veta ej att denna poeten blef sungen hos en nation, som hade finare förstånd, lifligare inbillningskraft och ömmare känsla än något annat folk i hela verlden.»

«Homerus är poeternas konung. Hans Iliad är en demant, som har tusen facer, som alla äro lysande; det är en outöselig mina af rikedomar. Virgilius och Tasso äro ej annat än lyckliga röfvare. Hos honom finnes källan till alla skönheter och behag; hos honom finnes det majestätiska, det pathetiska, det förskräckliga, det höga. Homerus har skapat poeter, oratorer, målare och skulptörer. Virgilius imiterade honom, Cicero studerade honom. Vaticanens förnämsta prydnad, Phidias' Jupiter, är hans uppfinning» *).

«Jag vill ej uppehålla mig med att upprepa alla de loford, som sk[illegible] tidehvarfven igenom till Homeri ära. Men jag måste anföra ett af de [illegible]naste och vackraste, som är af Boileau:

On dirait, que pour plaire, instruit par la Nature,
Homère ait à Venus derobé sa ceinture;
Son livre est d'agréments un fertile trésor;
Tout ce qu'il a touché se convertit en or.

---

*) Jag anmärker endast i förbigående att nämnde så kallade Phidias' Jupiter i Vaticanen endast är en betydligt förminskad kopia i marmor af en senare mästare. Phidias' original i Olympia var fyratio fot högt och arbetadt i elfenben och guld.

Om filosofers, poeters, granskares, om Platos, Popes, Boileaus, Longini, Dantes, Virgilii omdöme ej kunna öfvertyga om Homers förträffligheter, återstår ej annat än att med Heraklitus gråta öfver menniskornas svaghet eller med Abderas filosof att skratta öfver deras löjliga högmod.»

«Italienarne hafva ingenting som tillhör dem egentligen utom musiken och koloriten i målning. Alla öfriga delar i denna konst, kompositionen, teckningen, konsten att gruppera, attituderna, rörelserna, uttrycken, kontrasterna, draperierna, karaktererna och behagen, alla äro hemtade genom Raphael i de gamles stoder och basreliefer.»

«Må ingen tro att jag genom blotta utrop vill förföra de oförfarne. Jag råder allenast att rådfråga de förnuftiga män, som hafva sett grekernas arbeten och läst deras auktorer i deras eget språk. Kan man sedan visa mig en tragedi, som är skönare än Sophokles' Oedip; ett poem likt Iliaden, en orator som Demosthenes; en gudomlighet i marmor, som går upp emot Belvederes Apollo; uttryck så åtskilliga och så lifliga, som i den stridande och döende fäktaren; så fina och lätta draperier som i Flora; en nätthet och symmetri som i Antinous; och en så fullkomlig skönhet som Medicis Venus; — kan man, säger jag, visa mig något sådant arbete hos något annat folk i verlden, då vill jag uppoffra grekerna och rekommendera tyskarne och holländarne.»

Det är öfverraskande att under detta tidehvarf påträffa en så enthusiastisk beundran för Homerus och den grekiska konsten. Den innebär tillika en protest emot tidens «smak», som icke ställde Homerus så synnerligen högt, men i stället öfvermåttan upphöjde hans talangfulla, men föga originella, romerska efterliknare Virgilius. Författaren har redan den insigten att Homerus sjelfva verket är grundvalen för den antika verldens hela konståskådning och konstutöfning, att han med detsamma är icke blott skaldekonstens utan hela den ädlare bildningens fader; att hans episka sång är det första friska morgonskimret af hela den vesterländska kulturens solljus. Härmed sammanhänger äfven författarens vördnad för antikens bildande konst, en omflyttning i ett yttre material af Homeri idealiska gudagestalter. — Att han är nog knapp rättvisa åt italienarnes målarkonst, beror derpå att han ej fattar denna konstart såsom tillräckligt sjelfständig i förhållande till skulpturen och reliefen. —

Winckelmanns och Ehrensvärds nya åsigter började redan bereda sig rum.

Äfven ett par andra vigtiga esthetiska begrepp nemligen **snillet** och **talangen**, har Stockholms-Posten under detta år företagit sig att utreda. Äfven här «tycker» författaren mera än han bevisar. «Man frågar», heter det, «hvad skilnad det är emellan snille och talang. Jag tycker att det är denna: talangen är en förvärfvad skicklighet att lyckas i en sak. I vitterheten är han en förmåga att ge det ämne man handterar, och den tanke man uttrycker ett skick, som gillas af konsten och förnöjer smaken. Ordning, tydlighet, nätthet, naturel, korrektion, lätthet, allt detta hörer till talangen.»

Författaren fortfar:

«Snillet är en ingifvelse, följaktligen ej beständigt utan periodiskt; dess egenskap är att skapa. Snillet höjer eller sänker sig alltefter som ingifvelsen upplifvar eller lemnar det. Det är ofta ouppodladt, ty det ger sig ej tid att fullkomna sig. Det är stort i stora saker, ty dessa äro endast skickliga att uppväcka dess höga instinkt och sätta det i rörelse. Det är vårdslöst i allmänna och dagliga, ty dessa äro under det. Om det dock sysselsätter sig dermed, gör det dem nya, genomtränger och uppeldar dem.»

«Det underligaste och sällsammaste i naturen skulle vara en man, som aldrig öfvergåfves af sitt snille. Homerus är den enda af alla skribenter, som varit ett sådant under närmast.»

«Det är ingen svårighet att se skilnaden mellan det som snillet och talangen frambringa. Den som är något upplyst, har någon känsla, och är något hemma i konsten, behöfver ingen ledare i denna saken. Talangen ger en ting skapnaden, snillet ger den varelsen. Ställningen hörer till det förra, uppfinningen till det andra. I detaljen ser man talangen, i det hela ser man snillet. För att beundra femte boken af Aeneiden, bör man läsa den, för att beundra andra och fjerde behöfver man endast påminna sig dem konfust eller ha det hela i minnet. En man af talang tänker och säger en mängd saker, som andra både tänka och säga, men han visar dem med mera förmån och sätter dem i en klarare dag: han väljer dem med mera smak; han ställer upp dem med mera konst, han uttrycker dem med mer behag. En man af snille, tvärtom, har ett sätt att tänka, att uttrycka, att känna, som är honom eget. Om han har anlagt en plan är ställningen förunderlig, och liknar ingenting, som man sett förut. Beskrifver han karakterer, tycker man af deras besynnerlighet, af deras förunderliga nyhet, af styrkan, hastigheten och djerfheten, hvarmed han uttrycker alla dragen, att

ın skapat och ej beskrifvit menniskor; deras kontraster, deras hänseenden, ›ras gerningar, deras lidelser, allt synes en ny skapelse. I detaljer synes ıa hafva några hemligheter, som naturen ej förtrott någon annan än hoom. Han intränger långt djupare i våra hjertan än vi sjelfva, förr än han pplyst oss. Han visar oss i oss och utom oss nya fenomener. Målar han assioner ger han dem en styrka, som förskräcker oss: allt är sannt i denna ålning, och allt är förunderligt. Beskrifver han sinnliga ting, upptäcker ıan nya och rörande beskaffenheter, som förut undgått vår uppmärksamhet; ya händelser, nya hänseenden, som vi förut endast sett till hälften. Den vanliga menniskan skådar utan att se; en man af snille ser så hastigt, att han nästan ej synes skåda. Öfverger han det verkliga och far ut i det möjliga, skapar han varelser så nya och så sannolika, att, utom nöjet man har att följa honom, känner man ett högmod att kunna begripa honom.»

«Snillet har då först att göra med uppfinningen. Oedip, Iphigenie, Polieucte, Heraclius, Britannicus, Alzire, Mahomet, Tartuffe, Misanthropen äro alla snilleverk. Äfven i sådana saker som snillet ej uppfunnit, gifvas lock detaljer som tillhöra det: sådan är Dido hos Virgilius, sådan är målningen af Trojas förstöring hos samma skald; sådan är scenen, då Oedip och Jocaste känna igen hvarandra; då den Girige hos Molière och hans son träffa hvarandra: fadren går att låna ut på ränta och sonen kommer att låna. Ändtligen är snillet vissa drag af ljus, styrka, som likna ingifvelser, som förtjusa förståndet, genomtränga själen och herrska öfver viljan. Af dessa dragen finnas en oändlig mängd i poeters och oratorers skrifter: i allt detta är stilen det minsta; tanken är det som rör oss, som blir qvar, och förorsakar en lång förundran. Man minnes länge att Priamus faller ner för Achilles och vill kyssa den hand, som mördat hans son, man kommer ihåg att Tartuffe kastar sig för Orgons fötter och imponerar på honom äfven då han anklagar sig sjelf; men orden i bägge scenerna äro förgätna; det intryck som vi hafva är af saken, ej af orden.»

«Man får understundom se en förening af snillet och talangen. När denna lyckliga förening sker, ser man ej mera någon olikhet i snillets produkter: då snillet saknas, regerar talangen, då den ena sofver, vakar den andra. Man märker knappt då snillet brister, ty man är ständigt bedragen af talangens illusioner. Virgilius, Racine, Pope hafva haft talangen förenad med snillet» *).

Ehuru denna diatrib innehåller många goda sanningar, så lider den dock af de motsägelser, som äro skiljaktiga från all ytlig och skef konstlära. Att filosofiskt och på fullständigt sätt utreda skilnaden mellan

*) Stockholms-Posten 1783, N:o 205.

snille och talang, kan här icke vara nödigt: jag vill blott antyda de väsentliga kännetecknen på båda. Snillet är alltid originalt, hvilket talangen icke är; snillet är nyskapande och sjelfständigt, talangen reproducerande och imitatorisk. Det konstnärliga snillets öfvervägande organ är fantasien i dess högsta kraft, d. v. s. förnuftet i den omedelbara intuitionens form; talangens organ är den reproducerande inbillningskraften, understödd af ett söndrande och väljande förstånd. Författaren säger att man ser talangen i detaljen och snillet i det hela. Detta är ej rigtigt: äfven snillet sysselsätter sig med detaljerna och ger dem sin pregel (hvilket författaren äfven efteråt med afseende på Aeneiden medger), men det ser dem alltid i det helas sammanhang; och talangen å sin sida stannar ej allenast vid detaljerna, den söker äfven sammangjuta dem till ett helt, ehuru detta hela, jemfördt med snillets, oftare är en yttre mekanisk än en inre organisk enhet. Ty allt hvad snillet gör, sträfvar talangen att göra efter; men hvad den saknar är den inre, egendomliga daningskraft, som ger sjelfständigt lif åt hvad den skapar. Snillets foster förhålla sig till talangens som det naturliga helsovattnet till det artificiella; man kan taga reda på alla dess beståndsdelar, man kan anskaffa dem, men sjelfva sättet att sammankoka dem har naturen förbehållit sig sjelf. Snillet söndrar ej och väljer, det skapar helgjutet och på en gång: derföre äro ock dess skapelser lefvande, evigt lefvande bilder; då talangens deremot äro rörliga skuggor af större eller mindre fulländning i sitt skenlif, men som efterhand förblekna och upplösas.

Att snillet ej är beständigt utan periodiskt, deri kan författaren hafva rätt, i synnerhet om han tillagt att det ej alltid är beständigt utan stundom periodiskt. Då snillet nemligen beror på en intuition, så är det naturligt att denna kan afmattas och för ögonblicket uteblifva, likasom att talangen någon gång kan höja

sig till verkligen snillrik intuition, ehuru endast för ögonblicket. Sådant skulle egentligen yppa sig i detaljer; ty talangen hinner aldrig till intuition af det hela, likasom snillet aldrig saknar den. Deraf är en följd att talangen stundom delvis kan hänföra med snillets tjuskraft, och snillet stundom kan delvis försumma sig eller misstaga sig vid utarbetningen af sitt konststycke. Deraf det Horatianska *interdum dormitat,* som har en viss grad af sanning, ehuru det ofta blifvit missbrukadt och aldrig värre än af Horatius sjelf, då han tillämpade det på Homerus, som säkerligen i hvarje vers, hvarje ord, ja hvarje partikel är fullt vaken. Men det händer snillet att i tidehvarf af fixerad ton och stelnadt manér på löjligaste sätt misskännas: Homerus är i sin naivitet stundom litet plump, han har i sin barnsliga primitiva åskådning högst opassande föreställningar, gud bevars, såsom Zeus' hotelse att upphänga himmelens drottning med ett städ vid hvardera foten i den tomma rymden, till straff för hennes qvinliga lusta att lägga sig i hvad som ej angick henne o. s. v. — deraf det Augustiska seklets «dormitat», och derifrån äfven det gustavianska seklets tusenmunniga echo «dormitat», icke allenast till Homerus, utan äfven till Shakespear, Milton, Goethe och många andra, som vågat tala naturens enkla och kraftiga språk.

Märkvärdiga äro slutligen de exempel på snillets alster, som författaren valt för att styrka sina påståenden. Voltaires *Oedip* är sannolikt den sämsta af hans tragedier, och huru kunde man just falla på att nämna den, när Sophokles äfven författat en eller rättare två Oediper? Molière's «*Tartuffe*» och «*l'Avare*» äro säkerligen icke de bästa af hans komedier, ehuru de en tid hade stort anseende. Hvad Pope angår, så är han så mycket mindre ett tjenligt exempel på snille, som han tvärtom skulle kunna tagas såsom måttstock på, till huru högt konstvärde äfven den blotta talangen kan genom studium,

öfning och noggrannhet uppdrifva sina produktioner. Fanns det då på litteraturens vida fält inga andra och bättre exempel? Visserligen, och kanske kände författaren dem äfven; men så fången var man ännu under den franska auktoriteten, till den grad satt författaren sjelf, oaktadt sina friare och sannare åsigter, fast i de franska fördomarne, att han ej vågade till allmänhetens tjenst gå utom det förråd af hallstämplade vitterhetsvaror, som den goda smaken en gång vederbörligen afsynat och godkänt.

Den namnkunniga striden med Thorild, om hvilken vi redan i det föregående talat och hvarom utförligare kan läsas i Atterboms Siare och Skalder, hade begynt under nästföregående år med en skriftvexling angående poemet «Passionerna», och det mindre pris, som blifvit detta poem tillerkändt i sällskapet Utile Dulci. Kellgren hade redan då, efter sin vana, förhetsat sig. Under loppet af detta år upplågade tvisten ånyo och gjordes nu genom Kellgrens bittra satir oförsonlig. En temligen medelmåttig rimmare, som Atterbom kallar ett «halfsnille», Engzell, hade, hänförd af sin beundran för Thorilds poetiska grundsatser, låtit i Stockholms-Posten införa ett «Försök till orimmad vers» *), som så till vida kan anses misslyckadt, att den veka anakreontiska versformen illa passar för innehållet, som firar den stoiska filosofien, och att dessutom uttrycken på flera ställen icke äro de bäst valda. Kellgren, som ej gerna försummade något tillfälle att begagna löjets vapen, helsade den nya poeten straxt derpå med följande uppmaning, deri hans versslag imiteras:

Ni skrifver rätt poetiskt,
Men svenskan till sin skaldekonst

*) Stockholms-Posten 1783, N:o 213.

Behöfver också rimmen,
Ty annars blir det prosa *).

Thorild, som lika illa upptog både imitatörens «försök» och Kellgrens kritik, införde i ett af de närmast följande numren (N:o 225) sitt eget bekanta «Försök till orimmad vers». För den kritiska efterskriften till poemet har jag tillräckligt redogjort i det föregående **). Hufvudtanken deri är Thorilds gamla favoritsats, att allt nytt, som skall förmå på en gång göra sig gällande mot ett utlefvadt häfdvunnet, måste vara ej ett försök, utan ett på en gång frambragt mästerstycke. I det följande persiflerar han med en finhet, som är beslägtad med Kellgrens egen, dennes verser till Engzell ***) och anslår derefter denna lofsång öfver «Rimmet», som Geijer med rätta ansett förtjena en plats i hans samlade skrifter.

Hör, ljuf i svarande toner,
Hör rimmets gudomliga sång!
Som sällhetens röster,
Som oskuldens kyssar,
Hviskande sorla kring englarnes throner!
Så echots skall
Förskönar och gläder
Och tjusar den landtliga flöjten i dalen:
Så, ack så!
Mera ljufva än englar och echo,
Svara hvarannan

---

*) Stockholms-Posten 1783, N:o 217.

**) Sidd. 189, 190.

***) «*Till den som ej kan skrifva orimmadt utan att skrifva prosa.*

Jag skall för edert begrepp poetisera edra fyra rader:

Ni skrifver rätt poetiskt,
Men fastän rimmets verseslag
Urgammalt är och gethiskt,
Har det dock ett omisteligt behag.»

I en not tillägger Thorild vid ordet gethiskt: «I stället för gothiskt; efter Gotherna och Getherna äro de samma — för rimmets skull».

I ensliga skuggor
Kärlekens suckar.
Hör, ljuf i hela Naturen,
Hör skönhetens himmelska röst!
I lika gående svarande fläktar,
Hon talar till själen,
Hon strömmar i sinnet:
Med suckars tysta, eviga rop,
Hvad söker det ljufva, kännande hjertat?
Det lika, lika,
Det svarande!
I tonernas sång
Så lockar ljudet det älskade ljudet!
I lika språng
De följa hvarannan till himmelska ethern.
Hör, ljuf i svarande toner,
Hör rimmets gudomliga sång!
Konstens fina, veka hand
Bildande gaf det lätta behaget;
En ljufhetens engel satte sig der!
En ljufhetens engel
Andas och lockar
Och svarar himmelsk och kysser den andre,
I rimmets spelande, lätta behag.
Naturens fria, hårdt, sträft, vildt,
Är mera friskt,
Men ej så ljuft
Och ej så vekt,
Och ger ej den vällust åt retade sinnet,
Ack, smakar ej så,
Af himlens och englarnes harmoni!

Det är efter denna sång Thorild tillägger de redan anförda orden: «En tio grader större skald än jag, skulle upphöja rimmet så förtjusande att hela verlden ville skrifva orimmadt».

Detta sätt att polemisera retade Kellgren till den grad att han författade och utgaf sitt namnkunniga «Nytt försök till orimmad vers», hvarmed han åsyftade att krossa Thorild och alla andra poetiska svärmare. Hvad han dermed i första rummet uträttade, var att göra Thorild till sin fiende för lifvet, hvaraf för Kellgren upp-

todo mångfaldiga obehag, som förbittrade hans lefnad, ch ur hvilka han slutligen icke kunde hjelpa sig utan iistånd af en annan skriftställare, som han äfven i sin ingdom djupt förolämpat, men som var för ädelmolig eller för smidig att söka någon hämnd, nemligen Leopold.

Thorild fortfor emellertid, såsom jag förut berättat, itt då och då skrifva i Stockholms-Posten. Ännu samma r igenkänner man hans stil i en anmälan af den nyss i vensk öfversättning utkomna Werthers Lidande. «Ack, is det, allt hvad själ och en bättre känsla har! Det lilla iillet finner konvulsioner der: det ädlare rörelse; — stark, inn, gifvande tårar och lycksalighet. Jag vet ej — et har kanske förlorat i öfversättningen. Men ändå, n ni läser det utan förömmande (sic), utan en enda af essa själens tårar — tro er aldrig född för den starka ch höga känslan! gå och lef bland fransosernas evigt :tiga spelscener. Det är en förtjenst, — det är ett rag af känsla, smak och snille att hafva gifvit oss andtpresten i Wakefield och Werther: det är att hafva nycket deltagit i den gudomliga bördan att röra och ehaga, att upplyfta hjertat och tanken.»

Mot slutet af året förekommer en recension öfver Lidners Spastara af Thorild *). Den är till sin hållning fverspänd, men innehåller vackra sanningar.

«Om granskaren delar snillets skicklighet, så lottar han ock dess förisning. Han har samma lifliga nöje att fatta och känna den nya skönten, som snillet att frambringa den. Begärligt söka hans blickar i denna ga naturen, der snillet verkar. Ofta möter dem en strimma; ofta en ngande stråle; någon gång ett fenomen, ett bloss.»

«Detta är Spastara. — Spastara, Spastara? Jag förstår dig, ovän!»

«Ett bloss är ej en sol; har ej dess starka, evigt varande eld; dess ga, rena, blifvande väsende. Men gläda ej andra ljus dödligheten? Uppa ofta tusende strimmor förunderligheten och skönheten af ett enda, så något vildt, bloss?»

---

*) 1783, N:o 287 f.

«Det vanliga är det verlden är full af. Det är stora dagen — skum, halfklar, ganska vacker. Men sinnet söker evigt det nya och fullkomliga: tar med häftighet det ena, då det ej kan få det andra. Som det nya är en större rörelse i naturen, så är det ock en upplifning för menskliga själen. Det är en glad högtid för hela vittra hopen; och för granskaren och kännaren en blick af morgonsolen!»

«Under begge dessa synpunkter är Spastara något skattbart och skönt. Full af vildhet och snille, af fel och skönhet; af irrsprång, som man aldrig såg, och blixtar af inbillning» o. s. v.

Mot slutet stiger recensentens värma nästan till kokpunkten:

«Det är roligt att se den verkan detta stycke gör på den andra rimmargrödan. I kännen dem, mina herrar, dessa behagliga trånare, som aldrig hinna själen: dessa ännu mjölkblöta idislande kalfvar, som kesa rasande för det minsta ovana. — O, det blir väl något af er! hvad? regelns okdragare; det evigt trampades senatorer.»

«Jag begriper ej hans versifikation! säger en af dem — småhög, impertinent, sjelftillräcklig. Begriper ej! J kännen väl Lotta, mine herrar, som aldrig begriper huru Nancy's två sköna ögon kunna heta så sköna. «De äro ju ej mina», säger hon i sin lilla själ. — Versifikationen är, sedan ett visst litet snilles vissa lilla period, ett kraft-, konst-, under- och marktschreyer-ord, med hvilket till allas förgapning — gamla tänder göras nya, en blek vattnig hungerhy göres ung och täck, all slags snillets tvinsot hjelpes. *Floreant artes!* Men vet ni väl hvad versifikation är? Ni, min herre, som lärt att småle åt charlatanen. Det samma, som lopp och karakter i musiken: när tonernas gång, stark, len eller måttad (sic, modererad?), ej är bruten utan då, när brottet är en större skönhet; när harmonien säger det känslan vill. Den tungaste (sic) rad kan vara ett mästerstycke af versifikation. Ni torde känna denna sköna misshagliga hos Virgil:

«Stridenti miserum stipula disperdere carmen»,

eller detta exempel ur ett annat skaldestycke:

«Brusar, fraggande, våldsam, gnyende, gruflig i vågen».

Versifikation är då ej den lätthet, som naturligen tillhör lapprit. Allt stort och af värde har en viss tyngd; men också vigt. Dock — ingen bör lida — dock har ni, min herre, rätt — att när vatten är bra rinnande så är det godt vatten.»

«Allt är högt eller måttligt eller litet. Hvart snille placerar sig i sin region. Men när en inbillning tar de små, så börja de glittra med sina nätta, täcka fördelar, och fas-grina och ropa huru grufligt man faller deruppifrån! Ack, mine herrar, gören naturen rätt! Den låga ljungen har ock behagliga blommor: den låga ljungen blåser aldrig ner. Men är det ej

ädlare att vara en hög, om ock något oskaplig ceder. Annars! allt ondt har sin kur. Kryp, min vittra vän, på fyra fötter, så faller du ej så högt! — — «Men, men, ser ni denna oordningen, denna vildheten! det är stort! starkt!» O rena, nätta hufvuden! af den goda smaken fejade, på den lilla lyckliga småherr-krediten täckt möblerade! Jag förstår er; J hafven rätt. Naturen är ej sopad och städad: den behagar er intet.»

«Men J, läsen, belönte af nöjet, J ädlare, som kunnen älska snillet, som hafven nog upprätt själ att förlåta en missflygt för det stora bemödandet. — Är det ej vackert att se det vågade? Hvar är annars vägen till detta höga och fullkomliga? Låt örnen, den ursinniga fogeln, bränna sina vingar mot solen. Er natur, mine herrar, bör ej vara ett hönshus, och edra själar ej evigt familjens oskyldiga barn, som visst tro att verlden ej har något underligare och sötare än kycklingarne som de mata.»

Det var naturligt att så sällsamma åsigter, uttalade i så sällsam form, icke skulle undgå den muntra samtidens begabberi. Också påträffar man i Posten innan årets slut *) en galimathias, som tydligen är ämnad till en persiflage öfver Thorilds och hans vänners dunkla, pregnanta och tvärhuggna utgjutelser. Saken var den, att mängden ännu icke förstod Thorild och hans nya läror, och att de få, som förstodo dem, ännu ofta roade sig med att afsigtligen missförstå och vränga dem.

Äfven de versificerade stycken, som förekomma i denna årgång, hafva stundom en annan och bättre ton än det blotta gäckeriets och frivolitetens, och ega i allmänhet äfven under skämtets form en allvarligare betydelse än de förra årgångarnes, som icke syntes hafva något högre ändamål än att väcka löjets bifall hos råare sinnen. Redan första numret af 1783 års Stockholms-Post innehåller ett poetiskt program af högt esthetiskt värde, nemligen «Foglarnas Vitterhets-akademi» — hvilket, såsom bekant, är en satir öfver vittra samfund, som tillegna sig doms- och belöningsrätt. Posten hade aldrig visat sig rätt benägen för dylika stiftelser. I en artikel af år 1781 **) yttras redan: «De i senare tider på flera stäl-

*) 1783, N:o 297.
**) N:o 23.

len inrättade Vitterhets-akademier tyckas icke vara tjenliga till det endaste, hvartill de kunde synas dugliga, att sätta snillen i rörelse och frambringa odödlighetsverk. Om icke särdeles filosofiska ämnen någon gång gifvit anledning, så finner man ganska sällan, att något snille af första rangen, om icke i yngre åren, velat ingå i täflan vid deras prisämnen; ty det är en till det sublima litet bidragande tanke, att man vet sig göra beställdt arbete för en viss summa penningar. Härtill kommer att en priskandidat nödvändigt måste bära farhåga för sina tillkommande domare, såsom till stor del bestående af ledamöter, valda antingen för namnets skull, för förment skicklighet eller för blotta lärdomen, men som för öfrigt hvarken hafva smak eller snille. Alla stora sällskap sysselsätta sig dessutom så mycket med småsaker och onödig grannlagenhet, att när vid en så beskaffad domstol en hvar skall gifva sin mening öfver ett inlemnadt snillefoster, kan samma foster icke obeqvämt förliknas vid den medelåldriga mannen i fabeln, der tvenne fruntimmer af olika smak och år afryckte så länge det ena de svarta håren, och det andra de grå, tills han omsider blef helt skallot. För öfrigt är det i sjelfva naturen af dessa akademier att regeras af herrskande fördomar, så att man hos dem fåfängt väntar nåd för några starka sanningar, om de än med tiden befunnes aldrig så uppbyggliga. Också hafva icke vår tids Voltairer och Helvetier blifvit tillskapade af någon Vitterhets-akademi, än mindre Greklands och Roms stora snillen, som med åtlöje skulle hafva immortaliserat sådana underliga stiftelser, i fall de på deras tid ägt rum. Den som icke blott för syns skull utan i sjelfva verket vill uppmuntra vitterhet och har ämne dertill, behöfver endast uppsöka snillen, som visa sig, och sätta dem i stånd att med heder lefva beqvämligen, men för öfrigt öfverlemna dem sjelfva sättet att illustrera både deras tidehvarf, dem sjelfva och deras välgörare».

År 1782 behandlas i en utförligare artikel samma fråga under titel: «Om Vitterhets-akademier, deras förmåner och brister» *). «Sedan Richelieu inrättade *L'Académie Française*», heter det, «har det blifvit ett mode i alla policerade europeiska stater att stifta Vitterhets-akademier. Hos ett groft och tungsint folk, som ej ännu vet att älska och värdera de vackra vetenskaperna, kan ett dylikt sällskap vara nyttigt, såsom bidragande att väcka smak för dessa yrken jemte täflan att odla dem».

Sedan författaren derefter sökt ådagalägga att för ett sådant vittert samhälles bestånd och för framgången af dess verksamhet erfordrades dels ett urval af skickliga ledamöter för att med oväld och insigt kunna utöfva sin domsrätt och vidare en stor penningfond för att kunna ej allenast tillfälligtvis uppmuntra utan äfven varaktigt understödja hoppgifvande vitterhetsidkare, frågar han hvad det är, som, oberoende af all rang inom samhället, gifver en sådan akademi anseende i publikens ögon?

«Månne regentens protektion? Ja, om han ej blott inskränker den dertill att låna henne sitt namn, utan tillika gifver henne en verklig uppmuntran, hedrar dess sammankomster med sin närvaro, dess flit med sitt bifall, dess arbeten med sin läsning och vid sitt hof ej missvårdar att någonting med aktning omtala vittra författare och deras verk. Med ett ord: om han i sjelfva verket har smak för vitterheten och älskar dess idkare. Men också, på andra sidan, torde vara önskligast för akademien att regenten icke vidare må utsträcka sin åtgärd. Ty börjar han äfven att inmänga sig i dess omdömen och granskningar; att föreskrifva dem ämnen, blanda sig i deras val af nya ledamöter etc., så försvinner den frihet, som är så nödig i dessa samhällen, och med friheten all håg att arbeta. Se'n man blifvit sig en öfverhet, tänker man mera på att vinna dess behag än det allmännas och efterverldens förundran: under maktens ögon mister snillet sin nerv, det förlitande på sig sjelft, som ensam spänner det till höga utbrott: det smyger sig fram med dufvans varsamhet, i stället att sväfva ut med örnens djerfhet. Dess öga, förbländadt af majestätets glans, finner mera vägen till dagens höjder. I stället att studera reglorna för

*) Stockholms-Posten, 1782, N:o 269 f.

det sanna och sköna, studerar han furstens nycker; i stället a menniskohjertat, utletar han sin herres passioner, och söker att eller åtminstone ej såra dem. *Académie Française* ger häraf exempel akademi med frihet hade varit helt annat än hvad den är un Richelieu, som ej var i stånd att göra någon inrättning, hvilken e till despotism, och som stiftat *Académie Française* i afsigt att d de bästa skribenter till hufvudstaden, af samma politik som han den mäktigaste adeln till hofvet, nemligen för att försvaga dem mera lätthet hålla dem i tygeln; Richelieu, säger jag, då han för fästade akademien genom sin ädla frikostighet, pålade han den samma ett evigt träldomsband, genom den sluga stadgan att ingen tagas till ledamot, innan han först vunnit hofvets bifall, oaktadt ernått hela akademiens enhälliga röster. Hvad har händt deraf? Det s och måste hända. En stol i akademien har måst sökas genom sa gar som en byrå i finansen: genom intriger och kabaler, genom tig rekommendationer. Snillets rätt till belöning är försvunnen med Vid hvarje akademisk vakans, ser man en daglig ström af sup från Paris till Versailles. Fruntimmer och hofmän äro i rörelse, sin favorit-auktor, hvar för sitt bordsnille, hvar för sin sällskapspoe anledning är då att tro att alltid den skickligaste segrar? Lyc Frankrike, att antalet af goda författare är så stort, och att de bäs dem ofta bäst känna bivägarne, samt veta nyttja dem till sin vitterhetens förmån. Häraf händer att bland de 40 akademist tid funnits några förträffliga snillen. Man måste ock gifva franska det förtjenta loford, att hos ingen annan monarkisk stat har man fattare med lika frihet och dristighet tala sanningens språk; likas äfven bör göra den rättvisa åt franska regeringens upplysning, senare tider blifvit allt mer och mer tolerant, hvad skriffriheten an regenterna mera granntyckta om de rökoffer de fordra. Sålunda man ej mer till prisfråga såsom i Ludvig XIV:s tid: «Hvilken son största bland konungens dygder?» Emellertid är otvifvelaktigt, att auktorerna skulle med dubbel manlighet och styrka upphöja sin fruktan för uteslutande från akademien och inneslutande på bas sänkte och försvagade den.»

Efter denna utflygt till den franska akad och efter en redogörelse för sina egna tankar Vitterhets-akademis tjenligaste organisation, fram mer författaren med sin egen åsigt om vilkoren för produktion. Akademier äro nyttiga att hos rå väcka första smaken för vitterhet, men sedan detta och allmänheten blifvit van att läsa och värdera

öcker af detta slag, vill den äfven äga dem, och under an-
agande att af verkligt förtjenstfulla skrifter tusen exemplar
Sverge kunna afsättas, skulle författarne vara tryggade
r egentlig nöd. På samma sätt förhåller sig med de-
s anseende. I Frankrike, säger artikelförfattaren, frå-
ar ingen, hvad den eller den auktorn är, utan blott
vem han är och hvad han skrifvit. I Sverge är det
anorlunda, säger han, och för att i vårt land göra sig
llande, måste artisten, den lärde eller författaren,
ara något, det vill säga hafva rang och titlar. När
en tid en gång kommer, slutar författaren, «att mina
ndsmän lärt blygas för så barnsliga fördomar, jag vill
säga något värre, när de en gång lärt värdera hvar-
ndra efter invärtes förtjenst och ej blott efter ljudet
ch glansen; då skall äfven en lärd man, en poet, en
nstnär njuta tillbörlig heder, utan att en gång behöfva
el af ledamot i en akademi, och således dessa säll-
aper äfven i denna del blifva onyttiga».

De menliga följderna af Vitterhets-akademiers in-
ttning skildrar författaren på följande sätt:

«Betraktar man nu tillika de åtskilliga missbruk och olägenheter, som
ja alla dylika samfund, fel som äro grundade i sjelfva deras natur, lär
a lätteligen medgifva mig, att det bästa man kan göra, sedan vitter-
na en gång hunnit till ofvan omtalta period, är att åter upphäfva dem.
mma inrättning, som i förstone bidragit att uppväcka snillet, skall i
den blifva ett hinder för dess fortfarande tillväxt. Så snart de akade-
ka auktorerna utgifvit arbeten i flera slag och dessa arbeten med rätta
nit allmänhetens bifall, straxt göra de häraf den falska slutsats, att de-
smak och stil måste vara den enda goda, sanna och oföränderliga, att
hvad som viker derifrån är felaktigt och fördömligt: då talar man ej
annat än att stifta reglor för smaken och att stadga språket. Huru är
möjligt att orimligheten och skadan af en dylik föresats ej faller hvar
en i ögonen? Huru litet måste man ej hafva tänkt på dessa sakers
, då man ej finner att smaken måste förvandlas äfven hos en och sam-
nation, allt efter dess olika lynne, regeringssätt, seder och upplysning;
stilen måste förändra sig efter hvar och en författares karakter och
ngrad; och att språkets stadgande, som dock aldrig blir möjligt, vill
detsamma som förbud mot dess tillväxt och förbättring, så mycket

mera orimligt i fall det ännu är ohyfsadt och fattigt. Supponera att en svensk vitterhets-akademi i Runii tid kunnat lyckas med att stadga vårt språk och vår smak, hade icke derigenom skett vitterheten en stor tjenst? Och hvem svarar mig för att vår smak på hundrade år härefter ej skall kunna vinna lika mycket i städning och utvidgande, vårt språk lika my- ket i rikedom och behag, som det skett på det förflutna seklet? Hvad mig angår, är jag fullkomligen derom öfvertygad, och att blifva det behöfver man ej mer än att se hvad förändring de undergått se'n Dalins tid. Utan tvifvel finnes en god och en elak smak, likasom det finnes verklig skönhet och fulhet; men att påstå det den goda smaken ej är mer än en, och all annan är falsk, origtig, förkastlig, är detsamma som att säga: den flickan är vacker, hennes åtbörder äro passande, hennes röst är behaglig, derföre är hon den enda skönhet i verlden; derföre äro alla ansigten fula, som ej hafva samma drag; derföre skicka sig alla fruntimmer illa, som förena sina uttryck med samma rörelser; derföre måste hvars och ens röst hafva samma inflexioner, samma höjningar och sänkningar, deras organ af naturen passa dertill eller icke? Sådan är deras logik, som vilja stadga smak, stil och språk. Och hvarföre har man ej med lika skäl sökt att stadga fysik och kemi, konster och manufakturer? — Jag vill ej tala om de öfriga olägenheter, som åtfölja lärda samfund: deras vanliga *esprit de corps;* deras förakt och ofta förföljelser mot alla talanger som ej äro upp- tagna i deras sköte; den tillgjorda gravité, som skandaliserar sig af hvad aldrig så litet är fritt och flygtigt; obilligheten att utstaka ett visst antal ledamöter, sedan dubbelt så många finnas lika värdiga att vara det; och de lika ledsamma påföljder, om ej antalet vore utstakadt; allt detta vill jag lemna» — — —.

Bland de flera vitterhetssamfund, som under eller näst före denna tid hade uppstått, voro Utile Dulci och den af drottning Lovisa Ulrika stiftade och af hennes gemål konungen med stadgar försedda Vitterhets-akade- mien de förnämsta. Denna senare hade efter sin be- skyddarinna Lovisa Ulrikas död detta år, 1782, vi- ställt sig under konungens eget skydd, men upphörde likväl med sin verksamhet, till dess den samtidigt med Svenska akademiens stiftelse år 1786 återupprättades och på samma gång utvidgades och reorganiserades un- der namn af «Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-aka- demien». Utile Dulci fortfor att utgifva täflingsämnen och utdela priser, såsom jag berättat med anledning af striden med Thorild. Anmärkningsvärdt är att Kell

, som sjelf var ledamot af det prisutdelande sället Utile Dulci och få år senare inkallades i den iftade Svenska akademien, icke allenast lät i sin ng införa sådana mot de vittra domstolarne fiendt- uppsatser, utan äfven sjelf anföll dem med den a satir, «Foglarnes Vitterhets-akademi», hvarmed öppnade årgången 1783.

En stor och mäktig örn i gamla verldens dar
För Indiens foglar konung var.
I parenthes tör någon undra
Hvi så bland foglar, flera hundra,
Man alltid örnen just till konung uppsatt har:
Har han så mycken dygd? Har han så upplyst snille?
Är då hans själ så ädel och så stor?
Nej, men har de längsta klor.

Konung Örn ville äfven inrätta en vitterhets- emi.

Men hvilka lär man då till ledamöter ta?
En löjlig fråga! Hvem, om icke näktergalen,
Steglitsan och kanarien? Ja;
Så tänker den som ej är galen,
Men högdjur tänka icke så. —
Kung Örns visir, en uf, som hopens vördnad väckte,
För det han gammal var och grå,
Sig trodde denna sak på bättre sätt förstå: —
Det var en Machiavell bland fogelfänans slägte,
En djup politikus; — välan, låt höra då
Det sluga råd, som flöt utaf hans tunga:
Jo, sade han, i fall man ledamöter tog
Utaf de fåglars hop, som sjelfva kunna sjunga.
Så skulle tros, och det med fog,
Af hvarje konkurrent, som ej belönad blifvit,
Att väld akademien drifvit:
Nu vore den ju mest oväldig i en sak,
Som ej deraf förstod att skilja fram och bak . . . .
Man mycken slutkonst ej behöfver
Att se hvad följden blef: den blef att hvarje gång
Då foglar täfla uti sång,

Hör endast ufvar till att fälla dom deröfver. —
Så sagdt, så gjordt. — Se der en akademisk sal,
Der, kring ett aflångt bord, de vittra ufvars tal
Sig redan samlat har att hålla dom och val —
Hvem söng då? — Jo dermed gick till uppå det viset,
Som allmänheten trott — hvarenda näktergal
Blef qvar i skuggan af sin dal
Och herrar kråkor vunno priset.

Under samma år fördes i Stockholms-Postei slags religiös strid på vers, som har sin märkvärd såsom betecknande för tidehvarfvets filosofi, i synn som den åtminstone från den ena sidan, den skept gaf anledning att utveckla en icke obetydlig ta Uppslaget gjordes af ett poem, benämndt «Posi klagan öfver verlden» *).

När jag ser hafven öfverflöda
Och dränka allt hvad anda har;
När pesten öfver verlden far,
Att millioner menskor döda;
Och när jag jorden öppen ser,
Att hela folkslag nedergrafva;
När Etnas aska, eld och lava
Båd' folk och städer mylla ner;
När solen ses så ojemnt vandra
På himlens vida firmament,
Att ett klimat måst bli förbrändt,
Då kölden rasar i det andra;
När himlen i ett evigt krig
Har satt den lefvande naturen;
När du föröder alla djuren,
Och de igen föröda dig;
När sjelfva luften smittan hyser,
Och drages med vår andedrägt;
Och när förgiftet ligger täckt
Uti den ros, som skönast lyser;
När febrar och migräner här
Med döden oss beständigt hota,
Och kuren som oss skulle bota

*) Stockholms-Posten 1783, N:o 29.

Uti en annan verldsdel är;
När allting synes menskan fela,
Fast gudar allting henne ge;
När hon kan sina brister se,
Men icke sina brister hela;
När hon är sina lustars träl,
Och om sin frihet ständigt pratar;
Då hon förutan orsak hatar,
Och då hon älskar utan skäl;
När gudar i sin vrede gifva
En grym monark, som plågar mig;
När jag ser menskor uti krig
Hvarandra kallsint sönderrifva;
När den bland mina vänner var
Med harm och afund ser min lycka;
När mina förmän mig förtrycka,
Och när min like mig bedrar;
När sjukdom mina lemmar mattar,
Och döden ej min klagan hör;
Men mig med våld i grafven för,
Då jag min lefnad sällast skattar:
Hvad rätt har mennniskorna då,
Att sig de lyckligaste prisa,
Och gudarne att offer få,
Som dem så liten nåd bevisa?

Bland annat som svarades på denna hädiska ut-
se mot Försynen, förtjenar följande poem att an-
). Det har till motto Kellgrens vackra kuplett:

Se, grandet dömer om det hela,
Och stoftet klandrar gudars råd.

Hvad yrsel att mot Skaparn knota,
Att klandra hvad han gjort och gör!
Nej, usla stoft, fall förr till fota:
Du just hans röst i dundret hör;
Och än harmoniskt för ditt öra
Han låter dig med tjusning höra
I all naturen glädjens ljud.
Man får i allt hans höjd förfara,

Och han kan lika rättvist vara
En vredes- och en mildhets-Gud.

När jorden remnad slukar länder:
När hafvet gränslöst sig beter:
När Etna dödens eldar sänder:
När molnet skickar viggar ner:
När jorden dödens ångor föder:
När pesten rasar och föröder:
Det Skaparns vrede värdigt är.
Uppå en jord der dygden fattas
Bör det som prof af mildhet skattas,
Att någon enda lefver der.

När menskan vinningslystna'n ärar
Och följer lustans vilda flod:
När menskor skocka sig i härar
Att öfva våld och gjuta blod:
Om brödet då från tiggarn ryckes,
Om en af tusen plågor tryckes,
Om man får jorden härjad se,
Om ärelystna'n allt får styra:
Bör man väl derför i sin yra
Åt verldars fader skulden ge?

Du, som din börd till skaparn sträcker,
Och en gång öfver tiden rår,
Hvars tanke öfver himlen räcker,
Och längre ner än djupet går:
Som stjernors gång och afstånd mäter:
Månn' du ditt värde så förgäter,
Månn' du så svagt din fördel vet,
Att du dig anser i naturen
För mycket mindre säll än djuren,
Och lika uti ädelhet?

När solen sprider sina strålar
Kring sommarns glada blomsterfält;
När all naturen herrlig prålar,
Och gör att minsta kräk är sällt;
När fjäriln utaf kärlek dragen
På blommor hvilar hela dagen:
Och biet idel sötma drar:
Naturen oss ju tydligt säger,

Att verldars fader mildhet äger,
Och till vår dyrkan anspråk har.

Äfven en granskare på prosa hade låtit sig förna *), men på ett så enfaldigt sätt, att det ej kunde a annat än löje hos de moderna hedningarne. Förren till «Posidippi klagan» svarade sina granskare öljande temligen hånfulla sätt:

O du, som ej den grymhet tål
Att sätta tankar under lagen,
Och straffa villor genom bål,
Och rätta den, som är bedragen,
Ej med bevis, men bödelns stål;
Du, som med skäl och snille visar
I jordens öden himlens råd;
Med dig en hög försyn jag prisar,
Som, full af vrede, full af nåd,
Belönar dygden, lasten risar.

Men, stolta optimisters här!
Som, känslolös och gudars like,
Ej tror att någon plåga är
I plågornas och jemrens rike;
Som med sofistiska bevis
Befaller menskor tro sig sälla,
Då dessa under himlens ris
Ej knota, utan tårar fälla;
Som mer för Leibnitz än för Gud
Med hetta verlden lycklig visar;
Dig — — men jag antar dina bud,
Och liksom du jag verlden prisar.

När Holland under vatten stod
Och tusentals Bataver dränktes;
Jag tillstår, öfver allt då tänktes
Att verlden icke var så god;
Men som uti en allmän flod
Ej hela verlden nedersänktes,
Och efter några mulna dar
Sig vågorna tillbakadrogo:

N:o 67.

Bataverna straxt verlden togo
För lycklig, som hon fordom var;
Ej de Bataverne, som dogo,
Men endast de som lefde qvar.

Att menskor kunna fördel skörda
Af pesten visas likså lätt;
Ty läkarne, som hafva rätt
Att på den bästa verldens sätt
Kurera en och tio mörda,
Och se'n en annan fakultet,
Som säkert gick med tiggarstafven,
Om verlden icke låg begrafven
I dårskap och vidskeplighet,
Af pesten kunna blifva rika,
Så framt de ej af pesten dö.

Min läsare, jag bör nu fika
Till Napoli och Etnas ö,
Att lägga lärdt för dem å daga
Hvad gagn de af vulkaner draga
Och straffa dem för det de klaga:
Ty som de sina helgon be
Att deras hjelp mot lågan njuta,
Så kan du, om du lärt att sluta,
Per bonam consequentiam se,
Att de ej tro sig lycklige,
Då Stromboli begynner tjuta,
Vesuvius brutna klippor spruta,
Och Etna rök och lågor ge.
Dock vet jag hur jag mig betedde,
Om någon gång jag finge rå:
Jag helgonen till berget ledde,
Och ledde folket derifrå.

Det skulle tyckas som naturen
Nog hade slumrat då och då,
Helst som de större kreaturen,
Så väl bland menniskor som djuren,
Fått lof att äta upp de små;
Men någon föda må de hafva,
Om de af svält ej skola dö:

Ty den förnäme kan ej grafva,
Och lejonet ej äta hö.

Men aldrig kunde jag förmoda,
Att man bör neka menskans brott;
Men ändtlig har jag nu förstått
Att hennes uppsåt vore godt,
Fast gerningarne ej så goda;
Som till exempel, då i krig
Man härar ser mot härar dundra,
Och då procentarn tjenar mig,
Att vinna femti sjelf på hundra;
Det icke sker att andra plundra,
Men endast till att rikta sig.

Mera betydelsefull såsom förebådande en förändring
laktionens smak, eller åtminstone en utvidgning af
makomfång, är en «Vaggvisa», införd under Augusti
1 *), utmärkt mindre genom formella förtjenster, då
ende derpå mycket kunde återstå att önska, än
n den varma, hittills ovanliga känslostämning, som
örråder. Den sjunges «af en sörjande moder, som
öfvergifven af sin älskare»:

Sof, sof, mitt barn, låt ej så illa:
Ditt skrik mig in i hjertat skär;
Sof, sof, mitt barn, tig en gång stilla,
Din stackars mor nog ängslig är.

När den, som nu min sorg bereder,
Med söta ord mitt hjerta vann,
Jag i hans ömma tal och seder
En ren och ädel oskuld fann.
Hvad är hans löfte och hans eder?
Sitt barn och mig han glömma kan.
Sof, sof, mitt barn o. s. v.

Låt mig dig se på munnen draga
Till tröst uti min oförrätt!
Dock — så din far att mig bedraga

---

*) Stockholms-Posten, 1783, N:o 183.

Mig ofta tjusat ganska lätt.
Hvad han sitt välde visste taga,
Men brukat det på nesligt sätt!
Sof, sof, mitt barn o. s. v.

Han grym och hård mig öfvergifvit
Och lemnat utan minsta stöd;
Han som af mig så älskad blifvit
Och är det än uti min nöd!
Ehvar han helst sig har begifvit,
Han har mitt hjerta till min död.
Sof, sof, mitt barn o. s. v.

Hur kan han gå utur mitt minne?
I dig jag ser hans bild hvar dag;
Din mun hans ljufva uttal vinne!
Din glada uppsyn hans behag!
Må du ej få så flygtigt sinne,
Men väl hans täcka anletsdrag!
Sof, sof, mitt barn o. s. v.

Din mor ej kan dig än beskrifva
Den sorg, som hennes hjerta tär;
Ack att de suckar dig omgifva,
Ej nånsin göra dig besvär!
Af den man älskar ängslad blifva
Bland alla plågor svårast är.
Sof, sof, mitt barn o. s. v.

På jorden jag ej mer kan våga
Att söka någon ann's försvar.
Hvem skulle mig väl efterfråga,
När jag förlåtes af din far?
Du endast kan uti min plåga
Förmildra mina sorgsna dar.
Sof, sof, mitt barn o. s. v.

Låt oss vårt öde då fördraga,
Tyvärr det icke ändras kan:
Att hjelp utaf hvarandra taga,
Står tvenne olycksoffer an.
Jag för din barndom' omsorg draga,
Du för min ålder sörja får.
Sof, sof, mitt barn o. s. v.

Det var naturligt att den stora vördnad, som man ıder det gustavianska tidehvarfvet hyste för den franska teraturen och enkannerligen Voltaire, skulle stå i samanhang med ett på obekantskap eller fördom grun-.dt förakt för andra länders vitterhet. Man ser tyd-;en att Stockholms-Postens redaktörer i början föga sste om den engelska och italienska litteraturen, och r de någon gång talade om den tyska, skedde det ed uppenbar missaktning. Bland annat förargade man g öfver tyskarnes nya tilltag att göra poesi, ja vers an rim, hvilket man ansåg för en orimlighet. Den nskapsrike Gjörwell, då utgifvare af «Lärda Tidnin-r», hade tillåtit sig att emellanåt fästa allmänhetens pmärksamhet på Tysklands vitterhet, och fick derföre pbära skarpa snäsor. Så uppträdde år 1780 i Stock-lms-Posten *) en herre, som ville vara qvick, med föl-ıde uppsats:

«Då jag nyligen i «L'Esprit des Journaux» för Mars 1780 såg ett epim öfver en storpratare, som var purist, fick jag det infall, jag vet ej rföre, att öfversätta detsamma på svensk vers. Jag plågade mitt huf-l dermed i hela två timmar utan att jag kunde få det som jag ville, gaf ändtligen allt hopp förloradt. I det samma kastade jag ögonen på irda Tiduingar» af den 10 April, der recensenten i sin vanliga smak 'er oss ett prof på den äkta poesien i några tyska grefvars rimmade och nmade vers. Han säger der bland annat: «För svenske torde väl det aodiga orimmade versslaget falla något besvärligt; men då man blifvit dervid, finner man deruti fördelar, som det rimmade icke har eller onsin kan få». Jag satte mig då i sinnet att försöka fördelarne af detta nmade versslaget vid mitt epigram, och fann det i sanning rätt beqväm-, ty jag behöfde endast fatta pennan att skrifva:

Öfver en purist på hvilken munnen aldrig stod igen.

Storpratarn Damis skryter jemt
Att han vet, mer än ni, hvad ord som äro goda;
Man derpå dock ej undra bör,
Ty han dem brukar dubbelt mera.

Om jag finner att detta versslag lyckas och behagar läsaren, så åtager mig att efter samma modell öfversätta Horatii oder på två månader

*) N:o 86.

och Virgilii Aeneis på sex; då jag redan i höst skall vara så vida hunnen, att jag på begge dessa verk kan emottaga subskription och prenumeration, hvarom till öfverflöd skall blifva kungjordt i alla tidningar; och om allmänhetens längtan skulle blifva alltför stor, det jag nästan förmodar, så torde jag väl ock resolvera mig till att ge ut dem arktals, hvilket hvarken kan skada mig eller boktryckaren.»

Jag behöfver ej anmärka, att denna skämtare icke ens visste hvad versifikation vill säga och således gjorde sig lustig öfver en sak, som var honom fullkomligt främmande.

Utförligare och mera på allvar utlåter sig en annan författare ett år senare om samma ämne med anledning af konung Fredrik II:s skrift «Om Tyska Litteraturen» på följande sätt: Åtskilliga journalister hafva i senare tider likasom täflat att upphöja tyska smaken, hvaribland äfven fransoser varit, som gifvit tyska vitterhetsskrifter företrädet framför sina egna landsmäns; men de hafva dermed icke uträttat annat än att de tydligen ådagalagt att dem sjelfva fattades smak. Man kan icke neka att ju Tyskland haft filosofer och berömliga lärde i flera vetenskaper, men vitterheten har der ännu ej kunnat komma till någon höjd. Om man nemligen i detta mål endast vill hafva afseende på Tyskland och Frankrike, så måtte en oväldig och kunnig domare tillstå att tyskarne hafva ingenting att jemföra med Montesquieu's Persiska bref, Fontenelle's Dialoger och *Pluralité des Mondes*, la Fontaine's Fabler, Despréaux' poemer, Corneille's, Racine's och Voltaire's tragedier, Molière's och Regnards komedier, Mr Riccoboni's *Lettres de Milady Catesby*, La Fontaine's och Guillaume Wadé's (Voltaire's) Äfventyr och Berättelser och den sistnämndes *Pièces Fugitives.* En idkare af vitterhet, som vill söka sina mönster i Tyskland, går således (!) ej rätta vägen, och om häruti förut varit någon skiljaktighet i meningar, så bör den dock hädanefter ej äga rum, sedan en monark, för hvilken ingen slags ära är främ-

ıande, och som äfven förtjenar att vara lagstiftare på
arnassen, lärt oss hvad vi härom böra tänka, i en ny-
ıgen utkommen bok: «Om Tyska Litteraturen; dess
əl, orsaker och botemedel». (Tyska litteraturens orsa-
:er — hvad vill det säga?)

Författaren gör derefter på följande sätt reda för
nnehållet af denna skrift:

«Tyska språket, säger auktor, är halft barbariskt och fördelt i så många dialekter, som tyska riket innehåller provinser. Hvar och en krets inbillar sig att dess munart är den bästa. Man har ännu ingen auktoriserad dictionnaire, der man kan finna alla de ord och talesätt, som utgöra ett språks renhet (?). Det man skrifver i Schwaben är obegripligt i Hamburg, och Österrikiska stilen förefaller mörk i Saxen. Det är derföre en fysisk omöjlighet, äfven för det vackraste snille, att frambringa mästerstycken i ett så ohyfsadt språk. Jag söker att utleta våra Homerer, Virgilier, Horatier, Demosthener, Ciceroner, Thucydider, Livier, men jag finner dem ingenstädes. Låt oss derföre vara uppriktiga och bekänna att, ehuru Tyskland ej saknat filosofer, som äfven öfvergått de gamla, så hafva vi dock i vitterhetsvägen ingenting att sätta i jemförelse. Allt hvad jag, utan att vara en nedrig smickrare af mina landsmän, kan medgifva, är att vi i den vitterhetsdelen, som kommer under namn af fabler, ha en Gellert att sätta vid sidan af Phèdre och Esope. Canitz' skaldestycken äro drägliga, emedan han söker imitera Horatius, Gessners idyller kan man väl ock läsa, men förlåt mig att jag läser heldre Catullus, Tibullus och Propertius. Gå vi till historieskribenter, så finner jag endast professor Mascos historia öfver Tyskland, hvars beröm är att den är drägligast. Af oratorer kan jag j nämna mer än en enda, Quant af Königsberg, som knappt är känd, mindre berömd: och hvad vill man väl vänta för mästerstycken, när äran j är snillets och konstens lön? Af tragedier har jag ingen att nämna; af omedier en enda, Der Postzug, den icke en gång Molière hade kunnat öra bättre.»

«Orsaken till vitterhetens tröga uppkomst i Tyskland tillskrifver auktor yckliga krig. För öfrigt föreslår han som upphjelpande medel att man ınom goda öfversättningar naturaliserar alla de bästa auktorers skrifter, ıarigenom både språket vinner i sinnrikhet och nätta uttryck, och folket ifver i allmänhet mera upplyst. Detta är naturliga vägen till ypperlighet den vackra lärdomen, den alla policerade folkslag följt; ty ju mera allänheten får ljus och lust till läsning, dess mera ära och lycka är att ınta för mästare i vitterhet, och dess mera skall deras exempel uppmuntra ıdra.» — — —

»Till slut anför auktor att man i Tyskland nu begynt märka en så ädel täflan i allt hvad vackert är, och att så många snillen begynna visa sig, att det, till vitterhetens uppbringande till sin höjd, ej tycks behöfvas annat än att en Promethée kommer ned med himmelska elden och upplifvar dem. En omständighet, som mången anser för obetydlig och som ej heller af vår auktor omtalas, tycks dock till detta ändamåls vinnande vara af yttersta nödvändighet. Den är att man högaktar sitt eget språk och brukar främmande så litet möjligt är i tal och ännu mera sällan i skrifter. Om man på tyska språket satt tillbörligt värde, och om det varit tillräckligen uppodladt (hvartill hjelpes ansenligen, om det i dagligt tal ständigt brukas af de förnämare), så hade filosofen af Sans Souci förmodligen skrifvit sina poemer på modersmålet i stället för att bruka fransyskan; och i fleras tanke än min felas honom intet annat för att till sin öfriga ära äfven kunna hafva lagt den, att sätta sig vid sidan af en Voltaire och andra poeter af första rangen — sannerligen i sig sjelf hvarken den minst smickrande, ej heller den, hvarpå han sjelf skulle hafva satt minsta värdet» *).

Denna uppsats kan gifva oss efterlefvande anledning till åtskilliga betraktelser öfver förgängligheten af de menskliga så kallade opinionerna. Den uttalar den föreställning om den tyska litteraturens värde, som på den tiden var rådande bland den ojemförligt större mängden af de bildade i vårt land. Och likväl, när den skrefs och med bifall lästes, stod redan Lessing på höjden af sin manliga författarekraft, Goethe hade genom sina genialiska ungdomsskrifter gjort sitt namn berömdt öfver hela Tyskland, för att ej tala om Wieland och Herder och Hamann och Jacobi och Bürger och Voss, eller ens om Klopstock, näst Luther skaparen af det tyska skriftspråket, och näst ingen annan skaparen af den tyska metriken. Och ändå kallades tyska språket ännu halft barbariskt. Man upprepade detta kungliga omdöme på god tro såsom ett ofelbart orakelspråk: man besinnade icke att den stora krigaren och statskloka fursten, i sin inbillade egenskap af filosof och poet var ingenting annat än en narr, och att hans berömda Sans Souci bevittnat de otacksamma mödorna att framkrysta

*) Stockholms-Posten 1781, N:o 48.

ɜn plattaste poesi, som är skrifven på franska språket. ikasom systersonen i Sverge, men utan att äga hälf- ꞏn af dennes gåfvor, eftersträfvade konung Fredrik den ɪnskliga äran att vinna beröm äfven såsom författare; kasom systersonen begagnade han för detta ändamål anska språket, men utan att sedan, i likhet med denna, msätta det på modersmålet, ty hvad som hos Gustaf III ɪdast var en vana, var hos konung Fredrik II en grund- ɩts; deremot, då systersonen älskade och högaktade sitt ꞏlk, dess häfder, dess tungomål, föraktade den preussiska redrik hela den tyska nationen och allt hvad den till- ɔrde, och ansåg sina preussare ej duga till annat än anonmat och kronotjenst. I allmänhet behöfva de ängse omdömena om denna så kallade stora konung etydligt justeras, för att jemkas till någorlunda enlig- et med den historiska sanningen. Hvarifrån man tagit ans storhet är en gåta: heldre må han behålla titeln len Ende; ty i sjelfva verket står han bland krönta ɩufvuden nästan ensam i samvetslöshet, macchiavelism ɔch allt slags moralisk egoism. Och en sådan skulle vara poet och domare inom den sköna litteraturen! Han passade till bundsförvandt i skumma dåd åt den sedes- lösa ryska sjelfherrskarinnan, och till god vän och kor- respondent åt universalgrinaren Voltaire; men litteratu- rens häfder skaka honom af sig med välförtjent förakt, så vida dessa häfder icke författas af drömmande tyska idealister, hvilka *a priori* konstruera hans kulturhistoriska betydelse.

I sin obekantskap med den stora pånyttfödelse, som under hans egna ögon försiggick inom den tyska littera- turen, är konung Fredrik, såsom vi sett, nog ädelmodig att lemna sitt höga förord åt sådana poetiska medel- måttor som Gellert och Canitz, hvilka enligt hans åsigt representera det högsta som Tysklands vitterhet har att bjuda på. I enlighet med denna grundsats att

erkänna medelmåttorna, det vill säga de stilla i det, hvilka fogade sig efter den af Gottsched påbj franska smakläran, började den vittra kritiken i Sv att efterhand göra sin allmänhet bekant med tyska fattare af andra ordningen, utan att till en början höra de starkare röster, som i «Sturm und Drang pade på andra tider, andra grundsatser och andra ster. Så tog man sig före att öfversätta bitar ur G ners Idyller, som efter år 1780 rätt ofta förekom Stockholms-Posten. Äfven finner man år 1783 en saisk öfversättning af ett poem af Gleim. Samm anmältes äfven, men af den enthusiastiska Thorild, öfversättning af Werthers Lidande, men också Kellgren å andra sidan samma år det berömda po der han förebrår Goethe hans konvulsioner och K stock hans orim. Man hyste ännu stort misstroe mot allt poetiskt gods, som ej hade den franska st peln. Emellertid träffar man efter denna tid i Sto holms-Posten ofta uppsatser på sentimental och poet rande prosa, à la Gessner eller Macpherson, vanli till naturens och de naturliga känslornas lof — ett t ken till en begynnande öfvergång från den exklu franska smaken.

Ändtligen uppträder år 1784 en författare i Sto holms-Posten med afsigt att göra rättvisa åt tyska lit raturen. Det är likväl endast den vetenskapliga han afser. «Tyskland», säger han, «är nu ofelbart h sätet både för lärdom och vitterhet. Der arbetas skrifves med samma drift och ifver som alltid för men på helt annat sätt. Vi borde derföre icke va okunnighet om de bättre der utkommande skrifter, h sådana, hvaraf vi kunna draga märkelig nytta. J torde här få nämna en eller annan, särdeles af de som kunna tjena för ungdom och bidraga till en f bättrad undervisning i vetenskaperna.» Härpå följer

; knapphändig anmälan af skrifter af Schröck, Ebert, henburg, Schlözer och andra.

Att den tyska litteraturen småningom mer och mer jade studeras i Sverge bevisar ibland annat den iftvexling, som år 1785 uppstod angående Lavater. r måste nu förutsätta att denna märkvärdiga mans entliga karakter är till sina grunddrag bekant. Han nade icke betydliga talanger, ej heller en viss djupnighet, som dock var nog benägen att förlora sig i sticismens dunkel. Hans groft-sinnliga Kristus-kult 1 hans öfriga blöta «fromleri» saknade icke en god isats af affektation och renomisteri: han tyckte om göra proselyter och såg ej ogerna att han af sina hängare helsades för profet och siare. I synnerhet r damernas hyllning honom mycket kär. Goethe, som in ungdom vänskapligen umgåtts och brefvexlat med honom, ledsnade slutligen vid hans paradoxer och hans proiska hokus-pokus, och talade om honom vid mognare år d tonen af ett temligen öppet förakt. Hvad hans ryktra «Physiognomische Fragmente», hans hufvudarbete, går, inskränker jag mig här till den anmärkning att, nu menniskoansigtet väl må betraktas såsom ett utck af individens allmänna andliga beskaffenhet och fälliga själsrörelser, anletsdragen likväl omöjligen låta er Lavaters grundsats systematisera sig till en allnt gällande kodex för bedömandet af menskliga karaker. Lichtenberg anmärkte också med rätta i afseende Lavaters fysiognomiska lagstiftning, att om den ämpades på det sätt som Lavater åsyftat, så skulle n komma att hänga små barn för brott, som de ännu e hannit begå. Emellertid väckte Lavaters fysiomik ett ofantligt uppseende, och han öfverhopades d besök och bref, som slutligen blefvo honom besärliga. Han utgaf då sin så kallade «Herzens-Erleichtung», deri han bland annat fäster sina korrespondens och besökares uppmärksamhet derpå att han med

sin lilla lön (han var kapellan i Zürich) icke hade råd att lösa de många ofrankerade bref, som kommo honom tillhanda, och att de många besök, hvaraf han hedrades, upptogo för mycket af den tid, som han borde egna åt embetsgöromål. Denna skrift omordades i en ur Upsala Tidningar af Stockkolms-Posten lånad artikel med temligen stort förakt och i en utomordentligt hånande ton.

Men Lavater saknade lika litet i Sverge som annorstädes medhållare och beundrare. En sådan, kallande sig «Sincerus» och daterande sin skrift från Upsala, skyndade att i Stockholms-Posten taga hans försvar*). I sak kan han väl på det hela hafva rätt; men i framställningssätt är han författaren i Upsala Tidningar så underlägsen, att det ej var svårt att förutse hans slutliga nederlag.

«Hvar och en någorlunda ädelt tänkande», så börjar han, «lärer icke utan uppmärksamhet kunna se en man, som erkännes för att äga snille, välmening och kristendom, utställas till allmänt åtlöje bland dem, af hvilka ganska få känna hela hans karakter. Det har nu skett med Lavater, i hvilken jag och kanske flere hemtat så mycket nöje, så mycken uppmuntran till en rätt kristlig lefnad och tro. Att finna det han verkligen skrifvit åtskilligt både onödigt och mindre vältänkt gjorde mig derföre mycket ondt, men ännu mera att se det man derföre trott sig berättigad att genom tilläggningar och förtydningar göra hans fel ännu löjligare, ja till och med kasta skuggor på hans berömliga arbeten. Jag vet icke hvartill det skall tjena att recensera en bok, som uppgifves för att vara alldeles onyttig. Icke kan det vara i afsigt att rätta auktoren, som förmodligen aldrig får se Upsala Tidning; icke att förekomma det någon skulle förledas att köpa och läsa en skrift, som troligtvis på våra boklådor ganska sällan lärer utbjudas. I Tyskland och Schweiz, der Lavater skrifver och läses, felas ... nom icke satirici. Der kunna ock hans öfverdrifna talesätt och många ... diga hypotheser med någon nytta kanske anmärkas och pröfvas, endast det sker med sanning och billighet. Men om ändtligen det odugliga hos namnkunniga utländningar här skall omtryckas, så torde det synas underligt hvarföre vissa auktorer äro alldeles undantagne. Jag vill icke tala om den öfver all måtta berömda, ja icke långt ifrån förgudade Voltaire, hvars ...

*) Stockholms-Posten 1785, N:o 113.

en man, utan urval af dårskaper och osanningar, nu är sysselsatt att ge- n typografiens åtgärd liksom föreviga. Vi hafva ännu lefvande, ryktbara ibenter, en Linguet, Raynal, Caron de Beaumarchais m. fl., hos hvilka nes åtskilligt om dem sjelfva, deras förtjenster och lidande, som är både nakligt och öfverdrifvet. Hvarföre har detta aldrig blifvit utsatt för ikylen? Orsaken är vid liten eftertanka ej svår att finna. Vare det lik- l långt ifrån mig att tro den nu varit verkande hos Lavaters recensent. g känner honom alldeles icke, och bör således förmoda att hans afsigt rit ren, att han velat på något sätt gagna. Jag medger att han i flera eenden har rätt, och att ingen förnuftig kan gilla somliga af Lavaters pressioner, men jag hemställer till hans egen vidare pröfning om det, tta oaktadt, varit hederligt, om det varit en upplyst kristen värdigt, att sätt, som skett är, roa sig på en främmandes bekostnad, som i sanning er flera lofvärda egenskaper, och som icke skrifvit något egentligen mo- iskt ondt, något förledande, något falskt eller otydligt i afseende på :enskaperna, o. s. v.»

Upsala-recensenten, som sedermera befanns vara in- :n mindre än Leopold, besvarade denna nog enfaldiga en ganska fogliga uppsats med mycken häftighet, men ed icke obetydlig talang. Detta svar äger någon märk- rdighet i synnerhet genom de omdömen, som der fällas a tyska litteraturen och litteratörerna. Till förklaring den bittra ton, som råder i denna uppsats, må an- ärkas, att redan nu en mystisk litteratur uppstått, för- mligast utgående från Svedenborgs skrifter, att Stock- lms-Posten redan förut med stor hätskhet uppträdt ot denna den menskliga forskningens förvillelse, och t recensenten troligen såg Lavaters skriftställeri i mmanhang med denna hemlighetsfulla filosofiskt-esthe- ka rigtning, som ville sätta den dunkla känslan i t klara begreppets och andeskådningar i förnuftsslutens lle, och hvarom mera i det följande.

Jag anför ur denna uppsats hvad som kan äga ett männare intresse:

«Det ni säger om recensentens olofliga förakt för tyska nationen (lika- l några bokskrifvare utgjorde hela nationen), är väl öfverlagdt och fullt tysk känsla. Recensenten förmodar aldrig att han här tryckt bölden af egenkärlek. Annars tyckes det väl som ett land, hvilket årligen håller

ett manskap af snart sex tusen själar stående troppar i herrar bokhandlares sold, som säga till den ena: kompilera, och han kompilerar, och till den andra: sätt öfver, och han öfversätter; ett land, hvarest ni näppeligen finner någon lärd, som inte sitter till reds att på minsta vink af en betalare skrifva sig hufvudstupa in i hvad materia ni förelägger honom, det må vara mathematik, theologi, fysik, poesi, metafysik, den må ligga inom eller utom menskliga fattningskretsen, må böra utföras på sex hundra eller sex sidor, men heldst på sex hundra; ett land, som håller två stora marknader om året på bara nya böcker, hvarest herrar bok-grossörer från alla tyska landsändar grossa sins emellan med det halfårets tysk upplysning, som de beställt till visst pris och visst antal hos sina betjenter, professorer och skribenter af alla klasser, och hvaruppå de vid påsk och michelsmässan debitera voluminösa inventarier; ett land, kort sagdt, hvarest skrifsmittan trängt sig så ut i hullet af lärdomskroppen, att ibland tingens eviga väsenden det knappt skall gifvas ett slag af almanackor, som man icke drifvit ut ur sin innerliga möjlighet, och knappast någon sak, något ämne, hvarom man icke beqvämligen skulle kunna uppvisa tre eller fyra, som rent afskrifvit hvarandra; det skulle tyckas, säger jag, som ett sådant land, så hemsökt af lärd ohyra, förtjente ömma själars medlidande. Men sådan är menniskan: ingen vill vara beklagad; ingen, icke ens den halfuppätna gällmakaren eller den tyska belespriten; utan här gäller det danska ordspråket, som säger något groft, men som säger rigtigt och fullt af menniskokännedom: «Det angår icke den ena hvad den andra har i sin fäll». För öfrigt hindrar icke detta (som ni synes befara) att ju Tyskland ägt och äger stora männer, stora författare i alla grenar af litteraturen; en Suther (Sulzer), en Eberhard, en Spalding, en Mendelsohn, en Wieland, en Klopstock, en Ramler, en Lessing, äro alla eviga namn, som icke nämnas utan med vördnad af någon kännare i filosofi och vitterhet; och de egentliga vetenskaperna kunna uppvisa ett kanhända ännu mycket större antal hufvudförfattare. Men ni bör veta, min herre, att de allskrifvande tyskarne icke hafva några större begrinare än sjelfva dessa litteraturens hufvudmän, som man kan se nästan öfverallt i deras skrifter och i synnerhet i de journaler, hvaruti de deltagit. Till exempel: Allgemeine Deutsche Bibliothek, Bibliothek der schönen Wissenschaften, Briefe über die neueste Deutsche Litteratur, Neueste Bibliothek der schönen Wissenschaften, flera att förtiga. Meusel, som i flera tomer upprepar blott de lefvande tyska författare tillika med deras skrifter, skonar dem så litet, att han i sitt företal tydligen gäckas med deras myckenhet, dårskaper och obetydlighet. Men den som i synnerhet här förtjenar att åberopas är den stora tyska bokkännaren, den lärda och qvicka Nicolai, bokhandlare i Berlin, som visserligen här äger vitsord, om någon bör hafva det. I fall ni sträckt er bekantskap med tyska språket längre än till bönböckerna, så läs till exempel hans Sebaldus Nothanker, Sebaldi samtal med den gamla magistern på tryckeriet, som tillbragt trettio

i sin vindskammare vid korrekturen af det som der blifvit tryckt, och tror att det temligen skall korrigera den kateches ni läst för recensen- öfver den kristliga kärleken till tyska auktorer.

Hvad Lavater i synnerhet beträffar, så skattar jag vissa hans egenska- så väl som ni, och jag känner dem, kanhända, bättre. Jag vet ock e att en författare kan begära större rättvisa af en utländing än hans sa landsmän gemensamt göra honom. Det står verkligen så till med ma skribenten i sin auktorliga medelpunkt, att större delen af periferien ngar af skratt vid hvart nytt foster, som han tränger fram till verlden. n är så illa handterad af nästan alla möjliga journalister, att han aldrig ra läsa någon lärd tidning förrän någon af hans vänner förut haft omsorg pröfva om den är lättsmält nog för den fromma mannens egenkärlek. t ni säger om hans fysiognomiska förtjenster, gör er misstänkt för att trig hafva läst ett ord af hvad så mycket vettigt folk, och ibland dem Lichtenberg i synnerhet, skrifvit emot hans fragmenter. Men jag skän- r er hans goda egenskaper ovägda. Ju mera han då genom sitt snille a sitt hjerta kunde vara nyttig för religion och sedolära, ju oförståndi- re handlar han, när han genom en affekterad besynnerlighet utsätter sig deras åtlöje, som han skulle uppbygga. Om en författare är klok så ter han icke, för att synas frimodig, alla bland menniskor antagna be- pp om modesti och auktorlig anständighet. Han håller icke på i tid t otid att med en styf arm trycka publikens nacke under oket af sitt ne. Han betraktar sig icke såsom den första meridianen i litteraturen, trifrån graderna böra räknas af all slags lärd förtjenst. Han skrifver, d ett ord sagdt, icke en bok om sin egen person, hvarest han på hvar a säger med ett slags sublim skamlöshet: «Jag är en märkvärdig man»; det händer att man i stället finner honom en märkvärdig narr, och det dar troligen verkan af hans öfriga goda egenskaper. Jag är naturligen e arg: jag kan icke hata menniskor, och få kräk förtjena det; men den a lefver något ibland dem lärer sig småningom förakta dem. Och, i ning: när jag betraktar planeten Lavater tillika med hans nyss upptäckta ellit; när jag ser den ena stora mannen i Schweiz predika dygd och stendom ur en ton, hvaråt hela Tyskland skrattar honom upp i ögonen, t den andra på denna sidan om Östersjön försvara hans sällsamheter a ori, i en platt svensk, platt kristlig sermon, så välsignar jag himlen, a gjort alla luftstreck lika rätt, och som icke låter något land lida brist galenskap» — — *).

I sammanhang härmed är tid att kasta en blick de mystiskt-vidskepliga rörelser, hvilka så väl i vårt lernesland som annorstädes började yppa sig, en af

*) Stockholms-Posten 1785, N:o 125 f.

de vidrigaste skuggsidorna af detta så kallade upplysningens tidehvarf, som derigenom blottade ytligheten af sin upplysning. Den animala magnetismen, mesmerismen, andeskådhingen, de hemliga ordnarne, en Gassner, en Cagliostro, firade nu öfver hela Europa sina på menniskors godtrogenhet byggda triumfer. «Det var», säger en samtida tysk författare*), «mysteriernas tid. Å ena sidan hade politikens intriganta karakter tillintetgjort intresset för fri rörlighet inom det offentliga lifvet, å andra sidan sökte och fann den öfvermättade njutningslystnaden en ny stimulus uti lekar med ett hemlighetsfullt vetande. Vidare förstod jesuitismen förträffligt att i den ordensbroderliga varpen inväfva sitt inslag af obskurantism; listiga äfventyrare fiskade med sitt af mystik och sinnlighet bundna nät i glopars fickor, och slutligen gjorde äfven upplysningen försök att begagna ordensapparaten till sin fördel, hvilket likväl måste misslyckas, emedan frihetens idé för att kunna trifvas nödvändigt behöfver offentlighetens ljus och luft. Det hemliga ordensväsendets grundval var frimurare-orden. Den stod i Tyskland i så högt anseende, att en mängd genom snille, hjerta och samhällsställning utmärkta män förenades med hvarandra genom dess brödraskap. Vi påminna blott om Fredrik II, hvilken såsom kronprins blifvit frimurare och äfven såsom konung protegerade orden, till dess han kort före sjuåriga kriget utgick derur, emedan de mystiska upptåg, till hvilka logerna missbrukades, högligen misshagade honom. På detta missbruk grundade industririddarne, hvilkas glansperiod då inträffade, sina bedrägliga spekulationer. Hemlighetslystnaden, hvilken, på mångfaldigt sätt sammanväfd med tidens pietistiska rigtning, hade bemäktigat sig den allmänna sammanlefnaden, kom dem härvid till hjelp. Man ville hafva underverk, och personer funnos som gjorde

*) Scherr, Gesch. deutscher Kultur und Sitte, sid. 482 f.

underverk. I Wien offentliggjorde Mesmer år 1775 de iakttagelser, som han gjort i afseende på den magnetiska materien, och jemte magnetismens vetenskapliga sida uppstod genast en mystisk. Vid samma tid utförde pater Gassner skandalen af sina underkurer. Han var en katholsk prest i Graubünden, som på 1770-talet föregaf sig kunna utdunsta djeflar, och lyckades en tid vinna anseende såsom en undergörare. Något tidigare hade kaffehusvärden Schröpfer i Leipzig uppfört sina andebesvärjningsfarser, men slutligen, nedtryckt under tyngden af sina bedrägerier, ändat sina dagar genom sjelfmord (1774). Undermannen grefve Saint-Germain, alkemist och diamantförfärdigare, hvilken en tid hade amuserat Ludvid XV och madame Pompadour med sina konster och sin diamantskatt, besökte äfven Tyskland och framlefde sina sista dagar hos prins Carl af Hessen, ståthållare af Slesvig och Holstein, och dog år 1784 i denna sin beundrares armar — en ännu oförklarad gåta, en gåta derföre, att han aldrig dref sitt undergöreri såsom yrke. Helt annat var förhållandet med venetianaren Casanova, hvilken åtminstone i Frankrike träffade en vidskeplig toka, markisinnan d'Urfé, som lät narra ifrån sig en million, i den tro att hon skulle blifva föryngrad och sedan få ett barn med månen. Deremot öppnade sicilianaren Balsamo, känd under namnet Cagliostro, sin lysande äfventyrarbana i tyska kretsar, i Mitau i Kurland, der en f. d. beundrarinna, fru von Recke, sedermera bidrog att demaskera honom. Goethe har förflyttat undergöraren på den dramatiska scenen såsom Gross-Cophta med anledning af den beryktade halsbandshistorien, hvilken gjorde drottning Marie Antoinette så stor skada. Han försvann sedermera i den romerska inquisitionens fängelser. Just han är tjenligast att ådagalägga, huru den svärmiskt-religiösa rigtningen kände sig dragen af det mystiskt-bedrägliga hemlighetskrämeriet. Ty vi kunna säkerligen med rätta säga att

denna rigtning icke ägde en värdigare representant än Lavater från Zürich, och denne trodde fullt och fast på Cagliostro's undergörande kraft. «Hvem skulle vara större än han», utropar Lavater, «om han hade sinne för evangelii enfald?» Han uppsökte år 1781 undergöraren i Strassburg; men Cagliostro affärdade honom temligen snöpligt med dessa ord: «Om af oss begge ni är den, som är bäst underrättad, så behöfver ni icke mig; men om jag är det, så behöfver jag icke er». Äfven för Gassner hyste Lavater den största aktning och skref till honom: «Låt oss stilla, stilla meddela våra själar åt hvarandra, — verlden är icke heller värd att vi kasta Guds kraft för dess fötter». Den underverkslystna profeten i Zürich blef mer än en gång grymt mystificerad, såsom händelsen var, då den halfgalna grefve Thun ifrån Wien meddelade honom historien om ett besök, som han haft af en redan före Kristi födelse afliden judisk kabbalists ande, hvaraf Lavater hade sin stora uppbyggelse. Det kabbalistiskt-theosofiskt-alkemistiska charlataneriet bibehöll sig för öfrigt i Tyskland ända in i nittonde seklet, förnämligast genom den lärda och besynnerliga Beireis, professor i Helmstedt, som bland annat påstod att han ägde en diamant af 6400 karats vigt, som han bekommit i pant af kejsaren i Kina. Alla dylika företeelser, vi upprepa det, sammanhängde nära med frimureriet. Ungefär efter år 1760 började inom denna orden utbilda sig en så kallad hemlighetslära, hvilken gick ut derpå, att urgammal, hemlig vishet, härstammande från Moses och Zoroaster, medelst tempelherrarnes orden kommit i arf till en viss Christian von Rosenkreuz. — Denna lära skulle innehålla hemligheten om de vises sten, det vill säga förvandlingen af oädla metaller till guld och sättet att tillreda ett lifselixir. Personer, i synnerhet af de högre stånden, som sökte utan möda komma i besittning af en sådan med ganska reela fördelar förenad vishet, trängde sig sålunda

till logerna, hvilka, sedan jesuiterorden blifvit upphäfd af Clemens XIV (1773), tjenade krypto-jesuiterna till samlingsplats och verksamhetsfält. De listiga bedragarne stiftade de så kallade «Inre Systemerna», och den «strikta observansens system», der utom de gamla tre Johannesgraderna en mängd högre invigelser statuerades, och kortsynta och godtrogna adepter bländades och drogos vid näsan med Rosenkreuziska symboler, hieroglyfer, edsförpligtelser och fantastiska ceremonier. Murarena af den strikta observansen voro förbundna till strikt lydnad för sina okända förmän, hvilkas hemlighetsfulla öfverhufvud vördades under titeln: *Eques a penna rubra* (Riddaren af den röda fjedern). Dessa förmän voro inga andra är jesuiterna, som begagnade de förnäma tyska ordensvurmarne för sina ändamål. Öfverhofpredikanten Starck i Darmstadt, en nedrig skurk, vidare en baron von Hund, slutligen en viss Becker, som i logerna var bekant under namnet Johnson, spelade hufvudrollen i dessa ordensföretag. Johnson föregaf att han af de hemliga förmännen i Old-Aberdeen i Skottland blifvit skickad till Tyskland för att reformera frimurarorden derstädes, och det lyckades honom att för detta ändamål samla bröderna af den strikta observansen till en kongress i Kahla vid Altenburg. Här valdes hertig Carl af Braunschweig till stormästare. Johnson påstod att han steg för steg förföljdes af Fredrik II, utposterade derföre vid kongressen bröder i tempelherrerustningar såsom vedetter, och försvann med ordenskassan, under det att dessa redo patrull och de öfriga voro sysselsatta med sina löjligtvigtiga ceremonier. Men den jesuitiskt-aristokratiska tendensen i den strikta observansens system erfor från upplysningsmureriets sida ett häftigt motstånd, och på det stora frimurarkonventet i Wilhelmsbad vid Hanau år 1782 dukade det under för den opposition, som fördes af J. J. C. Bode och friherre von Knigge, så att i den strikta observansens ställe det så kallade eklektiska

mureriets system adopterades för de tyska logerna. Cheferna för denna rigtning förklarade öppet att ordens ändamål vore att tillintetgöra all vidskepelse och all despoti. I denna punkt sammanföll frimureriet med illuminaterorden, hvilken stiftades af professorn i Ingolstadt, Adam Weisshaupt, i förening med studenten Zwackh år 1776, och hvilken redan år 1778 i Baiern, Franken och Tyrolen räknade tolf loger och bland sina ledamöter sådana män som Sonnenfels i Wien. Illuminatismen var den raka motsatsen till jesuitismen. Då denna föregaf sig arbeta på «Guds rikes utbredning», så hade den förra till mål att «fullkomna menniskan», hvarföre äfven illuminaterna i början kallade sig perfektibilister. Till uppnående af detta mål skulle menniskor af alla stånd, utan afseende på sina religiösa meningar och bekännelser, förenas till ett förbund. Bland alla klasser skulle bildning utbredas och de regerande herrarne bringas under ordens förmyndarskap derigenom att man omgaf dem med ordensbröder, det vill säga med män af pröfvad rättskaffenshet, hvilka älskade sanningen och ägde tillräckligt mod att säga den åt de maktägande. Knigge gaf illuminatismen, förmedelst sin noggranna bekantskap med frimureriet, en fastare organisation, och bemödade sig att helt och hållet identificera de illuminatiska tendenserna med frimurareväsendet. Men det lyckades de ursinnigt uppretade jesuiterna och Rosenkreuzarne, hvilka beherrskade det baierska hofvet, att snart hämma de framsteg, som illuminatismen gjorde, och åter öfverlemna Baiern åt det gamla klosterliga mörkret. Redan 1784 utgick ett allmänt förbud mot de hemliga ordnarne, följande år blef illuminaterorden speciellt förbuden, och en hatfull förföljelse började mot dess ledare. Tillika följde i Preussen den stora reaktionen under Fredrik Wilhelm II, som leddes af de jemmerliga observanterna Wöllner och Bischoffswerder. Den sistnämnde hade gjort sig oumbärlig för konungen

ıdan han ännu var kronprins, genom sin skicklighet bereda stimulantier, så kallade diavolini, och insnärjt nom i nätet af mystiska ordensgycklerier så fast, att n och hans kreatur utan betänkande kunde våga att ıcka och skrämma majestätet med handgripligen beägliga andebesvärjelser. Det finnes en berättelse efter 'efvinnan Lichtenau om huruledes Fredrik Wilhelm, ›nom en sådan med det plumpaste taskspeleri föranaltad andebesvärjelse, under hvilken man lät honom Marcus Aurelius, Leibnitz och den store kurfursten, lifvit försatt i den löjligaste dödsångest».

Den vurm för hemliga ordnar, hemliga vetenskaper, ıdebesvärjelser och andra sällsamma upptåg, hvilken emäktigade sig många af de högst bildade och högst ɔpsatte äfven i vårt fädernesland, var här samtidig med 'edenborgianismen, och ställdes af opinionen i ännu närare sammanhang dermed än som verkligen ägde rum. emlighetsfullheten och andeskådningen var den gemenmma beröringspunkten. Man skar derföre Svedenborg ver samma kam med en Gassner och en Rosenkreuz, h lät det sunda förståndets förkastelsedom drabba så väl n ena som den andra. Profeterna för denna falska ʼsticism här i landet voro Plommenfelt, Björnram, fenklou, och sedermera Boheman; de förnämsta proyterna voro hertig Carl och hans skötevän Reuterholm, hvilkas besynnerliga mystiskt-magnetiska tillställnin- man kan läsa sig mätt i Schinkel-Bergmans minnen. nungen sjelf var äfven långt ifrån att vara främmande denna dunkla tidsrigtning: han förenade med sitt ;sinniga fritänkeri en grof vidskepelse, hvarom vittnar nd annat det af läkaren Hedin berättade spökuppet i Lofö kyrka samt hans besök hos den beryktade fetissan mamsell Arfvidsson; han stod en tid i liflig ɔindelse till frimureriet och höll en stor ordenssamnkomst, der äfven utländska furstar infunno sig, på

Widtsköfle i Skåne *), och en af anledningarne till hans italienska resa var åhågan att såsom frimureriets högsta chef efterträda pretendenten Carl Edvard Stuart, hvilken då i hög ålder lefde i Florens, och hvilken enligt uppgift af förutnämnda Plommenfelt skulle såsom ordensöfverhufvud vara i besittning af frimureriets alla hemligheter. Att dessa hemligheter i alla fall ej kunde vara synnerligen mäktiga, då de lemnade sin innehafvare icke blott i fortfarande mistning af den engelska kronan utan äfven i bekymmer och fattigdom, föll ej ordensvurmarne in att tänka på. Gustaf III synes emellertid snart hafva återkommit från dessa frimurareplaner, vare sig att han hade för godt hufvud att ej inse det bedrägliga i dem, eller att han misstänkte den oppositionella rigtning, som ordensväsendet började taga i Sverge under hertig Carls och Reuterholms händer. Anmärkningsvärdt är att så väl konungen som hans bröder, ehuru uppfostrade i tidehvarfvets mest raffinerade upplysning, voro ytterligt vidskepliga: de båda yngre hade till och med andesyner **), som icke kunde vara beroende af bedrägliga tillställningar utan väl måste tillskrifvas ett genom utsväfningar förslappadt nervsystem. Men besynnerligare är att man bland de svärmare och bedragare, som omgåfvo de höga bröderna och delade deras böjelse för ordenshemligheter och mystiska taskspelerier, äfven träffar sådana män som en Toll och en J. G. Oxenstjerna. Hvad den förre angår, så kan man ej antaga att han, med sitt prosaiska skarpa förstånd, ett enda ögonblick varit bländad af taskspelarnes hokuspokus eller skattat ordenshemligheterna högre än till deras rätta värde, hvarföre man måste taga för gifvet att han af blott politiska skäl fogade sig efter konungens nya griller, då han åtog sig ordensmissionen kring

*) Schinkel, I: 196.
**) Se t. ex. Schinkel, I: 262.

Europa, hvarunder han sannolikt hoppades att kunna vända den kringsiggripande mystiska sinnesrigtningen hos de mäktiga till någon fördel för sin herre. — En så fantasibegåfvad natur som Oxenstjerna deremot torde väl i något svagt ögonblick hafva låtit sig öfverrumpla af de storartade mystiska apparaterna och de skenbara underverken, hvarunder han låtit förståndet hvila vid inbillningens spel. Utom dessa två uppvaktade vid hertig Carls uppenbarelser jemte vännen Reuterholm äfven grefve Ruuth, baron Bonde, grefve Fr. Sparre (den så kallade riskansleren) *). Medan konungen ännu intresserade sig för mystiken var äfven Schröderheim en af adepterna.

En ytligare betraktelse af dessa mystiska tidsrörelser sammanband dem omedelbarligen med svedenborgianismen, ehuru de i länder, der Svedenborg knappt var känd till namnet, utvecklade sig i fullkomligt oberoende af hans lära. Att de egentliga svedenborgarne någonsin sysselsatt sig med sådana mystiska upptåg, om hvilka vi nyss talat, är näppeligen bevisligt; men väl är det sannolikt att de hemliga ordnarnes adepter här i Sverge missbrukat Svedenborgs auktoritet till stöd för sin lära om andars uppenbarelser, den för svedenborgianerna högst olägliga punkt, hvari de sammanträffade med de öfriga mystikerna, och hvarigenom deras egen lära i synnerhet sattes i misskredit. Det var denna olyckliga punkt, som upplysningens vänner företrädesvis angrepo; ty Svedenborgs theosofiska system var i allmänhet föga kändt af andra än hans lärjungar och lemnades i det närde det, med sitt påhäng af orimliga visioner, kunde ga; om man undantager Rosensteins bittra anfall i Stockholms-Posten år 1787, hvarvid han likväl lärer hafva hemtat anledningarne till sin argumentation från pålitliga eller rent af falska källor. Om svedenborgia-

*) Schinkel, I: 379.

nismen, såsom religiös sekt eller samfund i Sverge, berättar Schinkelska minnena efter ett bref från svedenborgaren Halldin till konung Carl Johan vid hans ankomst till Sverge, följande: «År 1768 stiftades i Göteborg af Svedenborg sjelf, lektorerna Rosén och Bejer (denne Bejer var en af Thorilds mest värderade ungdomslärare) det så kallade *Filantropiska sällskapet*, af till hälften religiös till hälften politisk natur. Enligt egen uppgift bestod sällskapets förnämsta bestämmelse «i den samvetsgranna utöfningen af kristnas och patrioters oskiljaktiga pligter, — att nemligen frambära de himmelska, andliga, naturliga, politiska, historiska, juridiska, ekonomiska, kommersiella och industriella sanningarnes vittnesbörd inför cheferna för deras fäderneslands styrelse, konungar, regenter, ministrar och embetsmän af alla slag». «Det filantropiska sällskapet var således ett slags andeligtpolitisk klubb, verkande genom enskild, direkt korrespondens med styrelsen, i ändamål att göra i lifvet gällande de menniskovänliga grundsatser, hvaraf dess medlemmar funno sig lifvade; en inrättning, stående midt emellan pressen och de hemliga sällskaperna, lik den förra i allt utom offentligheten, och de senare i allt utom hemligheten» *). Detta sällskap synes således hafva varit rent svedenborgiskt, utan all tillblandning af främmande elementer.

Något annorlunda synes det hafva förhållit sig med ett annat svedenborgiskt sällskap, som måtte hafva utgjort föreningslänken mellan svedenborgianismen och de öfriga mystiska tidsrigtningarne. Atterbom berättar derom följande: «Ett samfund, som kallade sig det *Exegetiska och Filantropiska Sällskapet*, bestående af svedenborgianer och andra med dem (mer eller mindre) beslägtade mystici, hade, med Silfverhjelm och Nordensköld i spetsen, konstituerat sig och var i full verksam-

*) Schinkel, I: 255.

Det öfversatte och kommenterade Svedenborgs
fter; det sökte äfven genom egna utsprida Nya Jé-
ılems lära; det vågade inbjuda berömda utländnin-
att deltaga i sina förehafvanden. Men ej nog här-
l: det tycktes ock stå i förbund med den theurgiska
gi, hvars fantasmagoriska ringar närmast omslingade
fva monarken och hans äldre broder; och samtliga
sa bemödanden gynnades af personer, tillhöriga dels
las enskildaste umgänge, dels i allmänhet de förnämas
ı mäktigas krets; hertig Carl sjelf hade i det nyss-
nnda sällskapet ingått såsom ledamot, hållit tal och
klarat sig för dess beskyddare» *). I sammanhang
rmed berömmer Atterbom med rätta det mod, som
ockholms-Posten visade sig äga, då den med så myc-
n häftighet anföll en tendens, som hade så mäktiga
hängare och beskyddare. Emellertid ser man af denna
ldring af det Exegetiskt-Filantropiska sällskapet, att
plysningens och sunda förnuftets kämpar väl icke sak-
le allt skäl att inbegripa svedenborgianismen i för-
stelsedomen öfver de mystiska fantasmagorier, som nu
o på modet.

Svedenborgs theosofiska lära lemna vi i det värde,
a Atterboms om stor flit och omsorg vittnande fram-
llning deraf kunnat förvärfva densamma i vårt land.
s rörer här egentligen trovärdigheten af hans ande-
ıer, hans så kallade Memorabilia, emedan det väsent-
en var derom som det tvistades i det tidehvarf, hvars
turhistoriska karakter vi nu undersöka. Atterbom
lf anställer deraf i första bandet af Siare och Skalder
ande intressanta pröfning **):

«Just i dessa syner, dessa memorabilier — i dem ligger knuten:
ı skola de förklaras? — Uppriktigt svaradt: vi veta det icke. Det enda

*) Atterbom, Siare och Skalder, 2:dra uppl., IV: 285.
**) Atterbom, Siare och Skalder, 2:dra uppl., I: 47 ff.

veta vi, att efter alla förklaringsförsök, som hittills kommit till vår kunskap, qvarstår saken lika oförklarad. Att dessa syner, hvilka redan Thorild sade vara «ofta skönare än Platos», ingalunda enligt Svedenborgs egen mening skulle tagas såsom skaldedikter; att han sjelf ärligt var öfvertygad om deras objektiva verklighet: derom vittna tillfyllest, utom hans skrifter, der han så mångenstädes på oförtäcktaste vis gifver sin synpunkt tillkänna, hans välbekanta personliga karakter och en hop antecknade enskilda utlåtelser. Hans egentliga anhängare betrakta dem ur samma synpunkt som han. Svårligen torde dock någon annan beqväma sig att i lika oinskränkt betydelse omfatta denna åsigt; enkannerligen derföre, att så ofta i dem förekomma inblandningar af en dertill alltför påtaglig subjektiv halt. Å motsatta sidan vore det antagande, att Svedenborgs andeskåderi var ingenting annat än vanvett, numera, eller i både den vetenskapliga och den vittra bildningens nuvarande ställning, blott en platt dumhet; ehuru det kunde ursäktas på sin tid hos äfven goda hufvuden, som, uppfostrade af Locke, Voltaire, d'Alembert, och omedelbart kommande från dessa, nödvändigt måste skatta de gammalmodiga svedenborgska qvartbanden knappt värda en blick, och, vid ett flygtigt ögonkast, med yttersta afsmak studsa tillbaka för deras sällsamheter. Således har man, att välja emellan, blott tvenne antaganden qvar.»

«Det ena är: att man här träffar den kolossalaste hittills bekanta företeelsen af en prosopopé, som ur djupet af en fantasirik spekulation framgått så ovilkorligt, så plastiskt och så fullständigt, att tänkaren sjelf åsåg som objektiva uppenbarelser och väsenden ansåg de bilder, i hvilka ett helt verldsomfattande tanksystem ställde sig framför honom såsom meddeladt ifrån dem, änskönt det i sjelfva verket var hans eget. Det är onekligen ett antagande som låter höra sig. Man påminner sig härvid somnambuler, magnetiska clairvoyanter med mera och hoppas dermed den region vara — åtminstone i allmänhet — uppdagad, inom hvilken Svedenborg är att finna. Likväl möta äfven härvid brydsamheter. En sådan är till exempel den, att andeskåderiet yttrar sig hos Svedenborg, alltifrån sin början, i den klaraste och oafbrutnaste sammansmältning med hans medvetande om den vanliga verlden och allt dess tillbehör, samt tillika såsom städse förenadt med den yppersta helsa (så till kropp som själ); hvari han ock under den lugnaste, gladaste, renstämdaste sinnesförfattning uppnådde en hög lefnadsålder. Det underbaraste var för honom ej mera ovanligt än det hvardagligaste; skiljegränsen mellan bådas områden var för honom allsicke till; det förras meddelanden mottog han med fullkomligt samma sinnesnykterhet som det senares; hans varseblifning kunde fortfara under englasyner och andesamtal att vara lika öppen för den jordiska (eller så kallade «verkliga») verldsomgifningen, — ända till den minsta småsak deraf. En annan brydsamhet är den, att då somnambulismen och hvarje dermed beslägtadt visionstillstånd företer en öfvervigt af de i gangliesystemet herrskande fysiskt-psykiska

rafterna, hvilken för en hvar skarpsynt betraktare visar sig bestämd, ja afvad af menniskonaturens förhållande till eller sammanhang med sin illuriska grund, tyckas deremot de svedenborgska synerna (åtminstone la de vigtigare) omisskänligt uttrycka öfvermakten af ett jemväl der sin illa dag-sansning bibehållande cerebralsystem och af de ljusa, de pneumaakt-psykiska krafter, genom hvilka menniskan erfar icke blott sitt lifs rundförhållande utan framför allt dess urförhållande, det vill säga itt sammanhang med sitt eviga ursprung, eller med det rent ideala, adliga, Gud, kärleken, friheten. Lätt är för öfrigt att inse den nära rändskapen mellan denna brydsamheten och den förra.»

«I följd af dessa omständigheter, till hvilka snart flera kunde bifogas, orde någon känna sig frestad att från det antagande, som sist var i fråga, ifvergå till ett annat; hvari man väl icke tillerkänner Svedenborgs «Memoabilia» samma och lika mycket bevisande objektivitet som de enligt honom sjelf och hans anhängare äga, men icke heller en så blott och bar ubjektivitet som dem enligt det förutnämnda antagandet tillkommer. Denna mening, som ock kan låta höra sig, innehåller ungefär: att icke alla skådningar af det slag, som betecknas med det allmänna namnet «visionärt», äro subjektiva fantasmer; att det gifves deribland sådana, som icke bero af le till den somnambula klassen hörande synernas vilkor, utan uppkomma genom magien af högre lifsberöringar; att de härstamma från den natur, som är öfver menniskan, icke från den som är under henne; att de vexelverkningar eller ömsesidiga inflytelser, som, i det innersta af vår tillvarelse, sammanbinda dess nuvarande lifsgrad med dess följande, äro af reellare art än man i allmänhet förmodar; att de kunna för vissa (antingen i allo eller åtminstone härutinnan) utomordentliga personer, under vissa utomordentliga omständigheter, objektivera sig på ett sätt, som väl är ett subjektivt derigenom, att det står i ett särskildt förhållande till skådarens personlighet, men dock tillika ett objektift derigenom, att det lika mycket som från varelsen inom honom utgår från en varelse utom honom; att de, såsom ägande ett rentaf andligt upphof, nödvändigt måste uppkomma i en inifrån utåt gående rigtning, det vill säga medelst en inre skådnings eller förnimmelses förvandling till en yttre, utan att detta bevisar något mot det förnumnas objektiva verklighet; att en verklighet, sådan som den nyss beskrifna, tillhör åtminstone ett stort antal af de svedenborgska synerna; men att den ändock, utan vidare, eller såsom blott så beskaffad, icke får uppfattas såsom likbetydande med gudomlig uppenbarelse (i biblisk mening) — om den än kan innebära spridda beståndsdelar deraf. Äfven enligt detta antagande måste nemligen det skådade eller förnumna, då det ej kan till skådarens person komma annorlunda än gående genom dess subjekt såsom ett medium, oundvikligen derifrån erhålla mycket af sin beskaffenhet; denna är sannolikt jemväl i sitt öfriga bestämd af en ursprunglig frändskap (affinitet) med det förnimmande subjektet. Och således kunna visserligen äfven inom denna visionskrets de meddelningar,

som nyssnämnda subjekt mottager, ofta (kanske oftast) vara endast fortsättningar och återspeglingar af dess egna föreställningar; så att om personens är till exempel ett hugstort snille, en djup tänkare, en högstämd vis, samt tillika en andaktsrik och bibellärd kristen, blifva dessa återspeglingar praktfulla hägringar, hvilkas bilder bekräfta hans verldsåsigt, emedan de egentligen från den leda sin upprinnelse. Icke dessmindre gifves, enligt det antagande vi nu framställt, en obestridlig möjlighet, att mången sådan bildsyn, om den ock är en förstorande och förskönande återspegling af skådarens egen verldsåsigt, likafullt kan vara en, från en innerligare och högre verld än vår nuvarande naturs, meddelad positiv bekräftelse derpå»

«Men hvilka ibland dem äro det? Till och med vid de syner, som leda sin börd från en lägre natur, torde förblifva outredbart, huruvida de alltid äro så helt och hållet blotta drömformer, hörande under prosopopéens omfång. Huru skall man då vid den högre arten af syner, om ock der i allmänhet närvaron af ett objektift måste erkännas, kunna rigtigt skönja gränsen emellan det i dem blott subjektiva och detta i dem tillika objektiva? That is the question. — Man ser, att också detta antagande inleder oss i svårigheter; många andra att förtiga, så är den sistnämnda så stor, att den, på vår nuvarande ståndpunkt af tillvarelse, utan tvifvel måste anses för oöfvervinnelig.»

«Valet emellan dessa tvenne antaganden lemna vi nu åt läsaren. I alla fall gäller för dem båda att i äkta religion och äkta religionsfilosofi äga vi de ledsagande makter, genom hvilkas bistånd vi, redan inom den naturverld, som ännu i mången hänsigt skymmer vår blick, kunna «pröfva andarne om de äro af Gudi». Hvad de eljest — i sig sjelfva — äro, kunna vi ej med full säkerhet bedöma: men väl hvad de säga; — så vidt det rörer väsendet af menskligehetens innersta sanningar. Och vid denna kärna af deras utsagor hålla vi oss. Med vilkor att läsaren delar vår öfvertygelse i denna synpunkt, ha vi ej det ringaste emot, om han, liksom den nyaste författaren om somnambulism (Fischer), kallar Svedenborgs andeumgänge «eine durch schwärmerische Exaltation im höchsten Grade entbundene Tagesvision voll geistreicher theosophischer Gedanken», och finner att alla dess underbarheter «sich sammt und sonders sehr leicht als schwärmerische Gestaltungen der Gesichts- und Gehörhallucination erklären». Det skall vara oss kärt om saken härigenom för honom är utredd.»

I denna framställning, jemförd med hvad författaren på andra ställen yttrar om den märkvärdiga siaren, lyser klarligen igenom hans böjelse att för egen del antaga det andra af sina båda alternativer till förklaring af de svedenborgska andesynerna, nämligen det, som medgifver möjligheten af en, om också inskränkt, objek-

vitet hos dessa syner. Han utgår härvid från den förtsättningen att liksom det gifves en natur, som står nder menniskan, så gifves det äfven en natur, som tår öfver henne, och hvilken skulle kunna meddela ig åt henne på sinnligt sätt, det vill säga genom inryck på hennes sinnen, vare sig nu på hennes yttre innen eller på dessa subtiliserade till ett så kalladt nre sinne, som i sjelfva verket icke kan vara något nnat än menniskans allmänna förmåga af förnimmelse, å att säga den i hennes inre sammanfattade urgrunden ör de yttre sinnena. Häremot måste vi göra den inändningen, att menniskan väl icke utan skäl kallas naurens höjdpunkt och krona, såsom den högsta yttringen af naturens alstringskraft, såsom det väsende, i hvilket aturen ingått förening med anden. Såsom sådan beöfver menniskan väl icke öfver sig erkänna en högre atur, men väl en andlig verld, hvilken dock icke är ågon verld af andar eller vålnader, utan den rena anens verksamhetsfält. Naturen meddelar sig åt menniskan medelst hennes yttre sinnen, och allt som förnimnes af dessa sinnen måste vara naturligt eller också alskt: andens verld deremot är för menniskan åtkomlig ndast genom hennes tanke, så att äfven naturens lagar örst genom tanken införlifvas med hennes andliga verld. llt hvad som från andens verld föregifver sig komma ll hennes kännedom genom sinnligheten kan följaktlien icke vara annat än ett bländverk, så vida det icke r ett afsigtligt bedrägeri. De så kallade andesynerna nehålla redan från början en sjelfmotsägelse: antinen tillhöra de naturens eller andens verld. Naturens erld kunna de ej tillhöra då sjelfva deras tillvaro är tt upphäfvande af naturens första lagar, i det de då ulle vara oberoende af tid och rum, tingens allmänna llvarelseformer; andens verld tillhöra de ej heller, ty e äro förnimbara för sinnena, äfven om deras gestalt educeras till blotta konturer eller färger, och deras

röst till en blott så kallad andehviskning. Men, torde man invända, kan man ej tillerkänna dem en på en gång andlig och kroppslig tillvarelse på samma sätt som den bildande konstens alster? I sjelfva verket har det esthetiska åskådningssättet ofta visat stor förkärlek för denna art af uppenbarelser och sökt frälsa deras realitet för deras skönhets skull. Men det är en högst väsentlig skillnad emellan andevisionerna och konstens idealer. De sistnämnda uppenbara i en fast och varaktig form ett förnuftigt innehåll, då de förra i flygtiga och föränderliga skepnader gömma dels alls intet, dels ett oförnuftigt och ofta rentaf vidrigt innehåll. Större frändskap skulle de kunna anses äga med den poetiska fantasiens fiktioner, åtminstone med afseende på formens flygtighet, ehuru innehållsskillnaden för det mesta blifver densamma. Medgifvas måste dock äfven att visioner — hvilket i synnerhet gäller om Svedenborgs — stundom kunna äga en viss poetisk skönhet. Men den poetiska bildverlden nöjer sig med en symbolisk giltighet, utan att någonsin på allvar tillegna sig den yttre empiriska realitet, som andeskådningen ingalunda vill umbära.

Hvad nu Svedenborgs andesyner särskildt angår, så har jag ingenting emot att många af dem tillerkännas en skönhet, som, enligt Thorilds och Atterboms sammanstämmande omdöme, är jemförlig med de skönaste af Platos drömmar — endast de vilja nöja sig med detta poetiska värde och icke göra anspråk på att gälla äfven som realiteter eller uppenbarelser af den högsta sanningen. Jag förstår icke hvarföre jag skulle vara förbunden att på Svedenborgs blotta ord sätta större tro till verkligheten af till exempel hans himmelska äktenskap, äfven om de vore tecknade med än klarare och lifligare skönhet, än till Milton's englaverld eller Bunyan's fantasifulla allegorier, i synnerhet dessa senare, som äfven gifva sig utseendet af full trovärdighet, och berätta

en långt mera enkel och naiv stil än Svedenborgs sy-
ıer. Besynnerligt nog har man sett personer yrka på
ıbjektiv verklighet åt de senare, hvilka ansett Luthers
:ommerser med djefvulen för fantasmagorier.

Med den öfvertygelsen således, att ingenting gifves
nom naturens verld, som icke är eller kan blifva uppen-
ɔart och på förnuftigt sätt förklarligt för menniskan så-
ıom naturens herre, och att ingenting gifves inom an-
dens verld, som på sinnlig väg kan eller behöfver för
nenniskan uppenbaras, och att allt som utgifver sig för
ɔn sådan uppenbarelse är falskt, om ock dess påstådda
ṛerklighet intygades af tusende vittnen, derföre att det
måste vara falskt, så vida icke mitt förnuft med dess
ɔviga lagar är falskt, förkasta vi helt och hållet och
ɔbetingadt det senare af Atterboms alternativer. Der-
ɔmot antaga vi utan betänkande, såsom den enda för-
klaringsgrunden för så väl Svedenborgs som andra ande-
skådares visioner, det förra alternativet, det vill säga att
sådana syner hafva sin grund i en «prosopopé», den
nå vara hur kolossal som helst, att de äro ingenting
annat än yttringar af en i högsta grad exalterad fantasi,
öljaktligen blotta illusioner, hallucinationer, och såsom
sådana foster af ett partielt eller momentant vansinne,
och att, när de ej äro detta, så äro de ingenting annat
n gycklerier, uppfunna och utförda af skurkar, för att
äcka och bedraga dårar. Det lönar ej mödan att här-
mot invända, att många af dessa visioner berättas med
i mycket sammanhang, tydlighet och fullständighet att
ıan ej kan misstänka vansinne hos berättaren, ty ar-
ɔrna af vansinne äro många, och man har ofta sett
ɛempel på en galenskap, som följer ett konseqvent sy-
ɛem; lika litet är det värdt att anmärka, att en person,
ɔm i så många andra fall visat prof icke allenast på
:t sundt förstånd utan till och med på snille, ej gerna
an antagas lida af sinnesrubbning i ett visst fall; ty
rfarenheten lärer att detta är möjligt och ej sällan före-

kommer. — «Den snille är i ett, kan vurma i ett annat», yttrade Kellgren just med afseende på sin tids vidskepelser. Då han i samma poem tillåt sig det så mycket klandrade uttrycket att Svedenborg var «en fåne», begick han enligt min tanke intet stort majestätsbrott, emedan siaren i alla fall endast genom antagandet af ett slags vansinne — låt vara, om man så vill, en «yra, som från gudarna kommer», — går fri från misstanken att hafva varit en bedragare. Men då han säger att han var «rätt och slätt en fåne», gör han utan tvifvel Svedenborg stor orätt; ty han var icke allenast en utomordentligt lärd, utan äfven en snillrik, fantasirik och älskvärd man, som endast hade den svagheten att öfverväldigas af sin fantasi och att anse dess drömmar för verkligheter *).

Icke blott för att rättfärdiga den häftighet, hvarmed svedenborgianismen och andra fantasmagorier af de upplystare i vårt fädernesland anföllos mot slutet af förra seklet, har jag något längre uppehållit mig vid detta ämne, utan ock emedan jag anser det i våra dagar lika väl som i de framfarna vara angeläget att göra sig reda för hvad man bör tro eller icke tro i afseende på sådana föregifna uppenbarelser, och att fixera den synpunkt hvarifrån man bör betrakta dem. Vår tids upplysning, som naturligtvis skall vara, och i många afseenden också är, långt högre och grundligare än det förra

*) Jag bör ej underlåta att slutligen tillägga, att den åsigt, som jag för min del hyser och nu uttalat om Svedenborgs visioner och det själstillstånd, hvartill man deraf kan sluta, vinner ytterligare stöd af de efter siarens handskrifter år 1859 af herr kongl. bibliothekarien Klemming utgifna «Svedenborgs Drömmar». Dessa drömmar vittna öfverallt om en fysisk exaltation, hvilken ingalunda behöfver tänkas som en följd af att de sinnliga drifterna lemnadt alltför fritt spelrum, men som, måhända icke med vida större skäl, blifvit åberopad just såsom ett bevis på motsatsen. I alla händelser leder denna märkvärdiga urkund otvunget till den åsigt, att om någonstädes i litteraturens verld en «pathologisk förklaring» är på sitt ställe, så är det i afseende på Svedenborgs andesyner.

seklets, framgår likväl onekligen i bredd med den gröfsta vidskepelse. Den fordna scepticismen har sett sig efterträdas dels af en indifferentism, som alldeles försummar, dels af en blind tro, som sorglöst och utan ringaste egen pröfning öfverlemnar menniskans högsta angelägenheter, hennes religiösa och moraliska, åt auktoriteter, åt andliga och verldsliga styrelser, symboliska böcker och förordningar, under det att man med alltuppslukande intresse kastar sig öfver naturens studium och forskningar i alla de ämnen, som leda till slägtets materiella förkofran. En sådan tid erbjuder obevakade verksamhetsfält för mörkrets makter. För att ej tala om läsareupptågen i vårt fädernesland, som vi väl icke behöfva anse så farliga, då nationen i sin helhet är trög att sätta i rörelse och med sitt rationalistiska lynne föga böjd för religiöst svärmeri; för att ej heller tala om den nya sällsamma sekt, som vill inympa muhamedanismens moral på en travesterad kristendom, denna ytterliga skandal för vår tids civilisation: ser man ju huru katolska kyrkan nu såsom alltid förstår att passa på sin tid. Hon har i våra dagar vågat hvad hon under medeltidens så kallade mörker ej vågade, nemligen att i den heliga jungfrun skaffa sig en ny, fjerde person i guddomen, och har vågat att bannlysa de biskopar och prelater, som ägde nog mod och samvetsgrannhet att ej erkänna denna nya gudomlighet; hon har förmått att af ett bland kristenhetens fordom väldigaste riken tillnarra sig ett så kalladt konkordat, hvarigenom hon i detta rike erhållit en större makt än hon någonsin ägt, och som hon redan begagnat på det ädla och upplysta sätt, att hon bland annat förvisat alla protestantiska lärare från universiteten samt förklarat alla blandade äktenskap för konkubinater, och i sammanhang dermed alla de i dem aflade barn för oäkta; hon har skapat nya helgon, nya kyrkofester, hon har godkänt nya uppenbarelser, till exempel senast den osmakliga, under de ömkligaste för-

hållanden och med det handgripligaste bedrägeri tillställda uppenbarelsen af den heliga jungfrun för ett par herdebarn i orten La Salette i Sevennerna; ett gyckel, som vederbörande presterskap varit skamlöst nog att upphöja till rang, heder och värdighet af ett fullt trovärdigt mirakel, ehuru ett par prester måste afsättas för sin tredskhet att ej vilja tro derpå. Och detta i sjelfva Frankrike! Och i jernvägarnas, telegrafernas och ångmaschinernas tidehvarf! Jag frågar: stå vi mycket högre än det förra seklet i verklig bildning? Behöfva vi icke ännu påminnas om att vi hafva ett sundt förnuft, som det är vår pligt lika mycket som vår rätt att använda? Men man torde fråga tillbaka: hvad angå oss katolska kyrkans vidskepelser och herrsklystna machinationer? Derpå svara vi: så vida de angå en del och en vigtig del af den civiliserade verlden, angå de äfven de öfriga delarne, och detta mera i våra dagar än förr, då lätta kommunikationer och en liflig litterär förbindelse förena alla folk med hvarandra, då katolska stolen har sina missionärer i alla länder, och den mer och mer tilltagande religiösa toleransen öppnar alla dörrar för en propaganda, som säkert icke skall underlåta att intränga, för att, efter fullbordadt verk, förstöra den tolerans, genom hvilken den segrat. Skall hon lyckas att genomföra ett sådant verk? Vi hoppas det bästa; men säkert är att hon icke skall afstå derifrån utan kraftigt motstånd, och ett sådant motstånd göres icke af korslagda händer. Hon skall och måste vid sitt första inträde mottagas af en proklamation af förnuftets eviga och okränkbara rättigheter, och med förbehåll af dessas helgd må hon gerna försöka sin lycka här i landet.

Det religiösa svärmeriet, sekt- och ordensväsendet var ett ämne, som bidrog att gifva nytt lif och nytt intresse åt Stockholms-Posten inpå 1780-talet. En komedi kallad «Nya Sekten» förlöjligade denna tidsrigtning. Den hade blifvit uppförd på Eriksbergs theater 1782,

och förordas sedermera af Posten. «Af alla spektakler är intet nyttigare än en god komedi, der man straxt i sin början kan angripa oskick och galenskap, och blottställa vännerna deraf för allmänt åtlöje.» Direktionen vid nyssnämnda theater uppmanas att utgifva pjesen från trycket, och slutligen anföres ett yttrande ur ett bref från Stockholm till en fransk tidning i Leyden, så lydande: «Man väntade sig icke att i adertonde sekulum få se en sekt upprinna, hvars galenskap icke har annat upphof än för mycken tro (superstition) och okunnighet. Emellertid har man nu på två månader här hört omtalas ett slags separatister (sectaires), som, under påstående att förbättra religionen, taga bort några dess väsentligaste artiklar och sätta mystiska grundsatser i stället, tagna ur Böhmes och hans likars skrifter. De kalla sig «välmenande bröder»; men efter de sjelfgjorda helgonens fromma vana fördömma de alla, som icke antaga deras satser. Dessa separatister äro nästan alla af pöbeln, och hafva till hufvudman en silkesväfvaregesäll, som skall heta Collin. Änskönt ett dylikt sällskap icke kan väcka stor uppmärksamhet ibland klasser af hederliga medborgare, har dock polisen fogat anstalt till allmänna rons bibehållande» *).

Ett år senare, i Januari 1783, träffar man en persifflage, som är rigtad mot Svedenborgs andesyner. «Då jag för några dagar sedan», heter det, «gick öfver Adolf Fredriks kyrkogård, blef jag litet framför mig varse en välklädd man, något ålderstigen, som utan att möta eller råka någon, tog af sig hatten och bugade sig ganska ödmjukt. Sedan jag kommit honom närmare märkte jag äfven att han med all vördnad framförde några ord, ehuru jag ej kunde det ringaste deraf fatta, emedan han talade latin, hvilket språk jag ej har den

*) Stockholms-Posten, 1782, N:o 59.

lyckan att förstå. Jag måste således nöja mig med att betrakta hans person och rörelser, hvilka ock i sanning voro rätt besynnerliga. Alla hans åtbörder gåfvo ock tillkänna mycken undergifvenhet, och vid hvar mening som utsades följde en djup bugning, ungefär af det slag, som brukas af en landtprest, då han uppvaktar sitt nådiga sockenherrskap. Efter det jag således en stund stått honom helt nära, utan att han sett mig, beslöt jag att tala honom till. Jag frågade honom hvilken det var som han höll samtal med, men han gaf i början ej akt på mig utan fortsatte sin diskurs; ändtligen, och på mina itererade frågor, vände han sig hastigt om och, liksom sticken att nödgas afbryta sin konversation, sade: Min herre, det är högst oanständigt att således attackera hederligt folk; gå er väg, ni är icke nog upplyst att begripa de ting, som äro öfver det jordiska; något vidare svar kunde jag omöjligen få af honom, utan han vände sig straxt ifrån mig igen, och sedan han åter mumlat en liten stund lika som förut, bugade han sig flera resor nästan till jorden och gick sin väg ganska fort, liksom han ville skynda sig utur min åsyn. Hvar och en torde lätteligen finna att denne mannen var en svedenborgian, som hunnit till den höjd af inbillningssjuka att han har syner och kan tala med andar. Af hans uppförande vid detta tillfälle kan man äfven sluta, att den osynliga varelsen måtte hafva varit af hög rang; i fall annars någon rangordning bland andar äger rum, hvilket jag icke har mig särdeles väl bekant» *).

Denna löjliga historia påminner ovilkorligen om den ej mindre löjliga, som berättas i Atterboms Siare och Skalder om Svedenborgs samtal med Virgilius, hvilket äfven hölls på latin, ehuru det ej uttryckligen förmäles om den del af konversationen, som föll på Vir-

*) Stockholms-Posten 1783, N:o 6.

gilii lott, fördes på ett mera klassiskt språk än Svedenborgs *).

Mot slutet af år 1784 träffar man åter en snärt åt svedenborgianismen: «Bland de oräkneliga galenskaper», heter det, «som af den verldsbekante Svedenborg blifvit framkläckta, är äfven hans himmelska äktenskapssystem. Han förmäler till exempel ganska uppbyggligen, att han af egen åsyna förfarenhet förvisso vet att de som dö barn växa till i himmelen, och att när gossarna uppnå aderton samt flickorna femton års ålder (uti hvilken ungdom de sedan förblifva), så utser Gud äktenskap för dem. De ålderstigne åter som dö blifva i himmelen åter försatta i deras blomstrande ungdomsvår. Gubbar se ut som ynglingar och utlefvade gummor som unga flickor. Sådana lefva ordentligen i hjonelag, och Svedenborg försäkrar, att der är en gräselig mängd sådana familjer. — Man har velat framställa denna profbit af Svedenborgs sottiser, med föresats att efterhand meddela flera, på det äfven de, hvilka ej hafva tillfälle att läsa hans skrifter, måga blifva i stånd att stadga sitt omdöme öfver en man, hvilken i vår tid är så mycket omtald» **). I detta afseende höll redaktionen ord.

Ändtligen funno svedenborgarne sig befogade att söka försvara sig sjelfva och sin mästare. Med anledning af sist anförda artikel uppträder en författare i följande årgång ***), hvilken, från sin ståndpunkt ej illa, bemöter densamma.

«Tack, min kära herre», säger han, «för den möda ni haft och framdeles vill hafva att meddela oss anledningar till ett grundligt omdöme öfver assessor Svedenborg och hans sottiser. Ni behagar kalla honom verldsbekant, och det må så vara; men jag försäkrar er att, undantagande namnet och den anstöt som dermed följer, är han ganska litet känd i vårt eget land, åtminstone icke sådan som han var i sjelfva verket. Så mycket mer blir man er

*) Atterbom, Siare och Skalder, 2:dra uppl., I: 52 ff.

**) Stockholms-Posten 1784, N:o 262.

***) Stockholms-Posten 1785, N:o 27.

förbunden, min herre, för er ädla föresats att lära oss rätt känna honom. Att han var en fantast, ja, en mäkta stor fantast, det är oemotsägligt deraf, att många utgifva honom för en sådan. Och som dessa hafva den lyckan att icke af någon kärlek vilja känna hvarken hans frejd eller hans skrifter, så följer att de allena äro de mest opartiska domare öfver båda delarna. Andra deremot, som olyckligtvis äro besmittade med ganska säker och grundlig kunskap om mannen, de försäkra på ära och tro, att han ägde en genomädel själ, ett i grunden godt och helgadt hjerta, ett djupt och redigt förstånd och en brinnande håg att vara nyttig och välgörande för alla. De vilja alldeles förvissa oss om, att han var utrustad med makalösa ordningslagar i sin tankegåfva; att han i alla sina ändamål och gerningar ej andades annat än en oförfalskad kärlek till Gud, nästan och sanningen, och att i hela hans lefnad ej kan framvisas ett enda steg, som viker från godt samvete och en äkta kristendom. Det är bedröfligt att de, som föregifva detta, äro till största delen goda och visa menniskor, ja många äfven ibland de store och mäktige, så väl i detta riket som i flera andra. Men se bara, huru smittan kan utbreda sig! dock är dessas intyg så mycket mindre pålitligt, ju mera de grundligen känna honom; ty det är en ren följd att så snart de af kristlig kärlek icke vilja fördöma honom, så äro de icke längre oväldiga utan samvetslösa domare; och sådana kunna icke döma rätt, efter de redan med öfvervigt äro vända åt den goda sidan.»

«Det blir således dervid att han är en fantast, och derom vittna äfven till öfverflöd hans skrifter. Det är sannt att dessa äro författade med förträfflig ordning, tydlighet och styrka; men, men — den olyckan, att de äro uppfyllda med oräkneliga galenskaper! Ja, den Svedenborg, hvad sottiser han skrifver, och skrifver icke blott, utan, såsom min herre rätt starkt och eftertänkligt yttrar: han framkläcker sottiser.» — — — «Sedan det således», fortfar författaren, «är utom allt tvifvelsmål, att Svedenborg, efter min herres sinnrika utsago, framkläckt sottiser, så bör det blifva en gemensam sak för oss, min herre, att framlägga dem för allmänheten, på det dess omdöme öfver mannen derigenom måtte stadgas. Jag lofvar att biträda med ämnen deruti så mycket min tid tillåter. Men för denna gången får jag bland hans sottiser endast nämna följande: Han skrifver först den sottisen att han alltifrån sin ungdom blifvit af Herran beredd till det verk, hvaruti han sedan blef nyttjad. Han skrifver den sottisen att han ifrån år 1710 ända till år 1743, eller uti hela tre och trettio åren, varit af Herran inledd i de naturliga vetenskaperna till den ändan att hans förnuftsgåfva, genom dessa lägre sanningar och genom kärlek för nytta dermed, måtte öppnas och tilldanas att kunna emottaga de högre eller andliga. Han skrifver oftare den sottisen, att Herren sjelf år 1743 på ett mildrikt sätt behagat i person uppenbara sig för honom, öppna hans andes syn och försätta honom i en alldeles ovanlig gemenskap med andeliga verlden och dess innevånare. Han skrifver den sottisen, att han genom nio och tjugo år oafbru-

tet ägt denna gemenskap, och detta icke för sin skull utan för (de) vigtigaste ändamål, som röra hela menniskoslägtet. Han går så långt i sina sottiser, att, ehuru han aldrig talte bredvid munnen, bedyrar han dock det anförda med en helig ed, hvarvid hans eviga lif och salighet är häftad. Ja, det är ingen ände på hans sottiser, och de hans böcker, som deraf uppfyllas, äro så många, att det fordras en bok för att blott gifva en beskrifning på dem alla. Och med dessa böcker är så beskaffadt, skrifver en grundlärd och gudälskande engelsk biskop till samtliga universiteterna i England, att den förundransvärda skatt både af artig och gagnande kunskap, som i dem är författad, om naturliga och uppenbarade, om moraliska, filosofiska och andliga ting, ej allenast vida öfverträffar allt hvad som kommit till oss från Hermes, Pythagoras och Plato, utan öfvergår också i ämnenas vigt och upptäckternas vidd allt hvad en del kyrkofäder skrifvit och theologerna lärt.»

Man inser lätt att denna författare med sin artikel på det hela icke gjorde Svedenborg någon annan tjenst än den att de, som förut tvekat huruvida de skulle anse Svedenborg för en bedragare eller vansinnig, nu fritt med stöd af detta intyg kunde bestämma sig för det senare. Ty endast en sådan kan med ed styrka verkligheten af omöjliga uppenbarelser, eller till den grad känna sig öfvertygad om den yttre empiriska tillvaron af den egna fantasiens skapelser, dessa må för öfrigt vara huru regelbundna som helst, att han derpå vill äfventyra sitt eviga väl.

Muntrare är en annan svedenborgisk artikel, som läses i samma årgång *). Den har till öfverskrift: «Bref till ett fruntimmer, som studerat Svedenborgianismen och trodde sig hafva haft umgänge med en ande», och lyder på följande sätt:

«Jag börjar nu, min fru, att känna folket af andra verlden. De likna mycket folket af denna, de ha samma smak som vi, de söka gerna ert sällskap. Men kanhända att ni ej mer tål oss enfaldiga dödliga, sedan ni börjat att umgås med andar. Också måste man medge, att de lemna er ett utmärkt företräde. Vanligen ha dessa gynnare ett ganska underligt humör. Hos oss andra menniskor öppna de sänggardinerna, draga af oss täckena, ge oss örfilar, utan att vi sedan veta hvart de taga vägen. På en enda natt

*) Stockholms-Posten, 1785, N:o 243.

kunna de vända upp och ner på allt hvad som finnes i huset utan att säga hvarför. Ja, man får ofta se turer af dem, så dumma, att man ej en gång kan skratta deråt. Med ett ord: jag har aldrig varit nöjd med deras uppförande. En del dömer sig äfven ovärdiga att umgås med hederligt folk och hålla sig endast i stallet. Men man har dock nu funnit en enda hederlig ande, en man af snille, som, utan att slåss, utan att göra buller, har kunnat uppehålla en fyra timmars konversation. Ni måste verkligen ha mycken förtjenst. Man har ej exempel att herrar andar någonsin talat fyra ord, som haft sammanhang. Annat folk ge de blott högdragna miner och vårda ej tala med dem. Men med er tala de hela fyra timmar. Ni är utan tvifvel den första, som haft ett fredligt *tête à tête* med en ande: ni i er länstol och han i sin. Och märk äfven huru denna anden lärt att lefva. Han vågar ej att straxt adressera sig till er. Han köper en af edra pigor, och genom hennes mun talar han till er. Jag tycker mig se en af edra älskare, som börjat med att vinna er kammarjungfru. Utan tvifvel har anden stora deklarationer att göra er, efter han tager dessa utvägar. Han har ännu ej talt annat än om allmänna ämnen för att ej förskräcka er. Ni säger att ni ännu ej fått veta något om andra verlden. Min Gud, ser ni ej hans politik? Ni är behaglig, ni skulle kunna locka ur honom alla hemligheterna om det land, hvarifrån han kommer. Men han vill sälja er detta förtroende något dyrt; och jag skulle verkligen göra detsamma om jag vore i hans ställe. Jag tycker att ni åtminstone bort fråga honom något om denna verlden. Jag vill ej tro mig vara er så indifferent, att ni ej bort fråga honom något om mig och om uppriktigheten af den tillgifvenhet jag visar er. Han skulle visst ej underlåtit att säga er, att jag visar densamma emot andra, att en verklig passion och jag äro tvenne ting, som ej kunna stå tillsammans; att jag ej kan gå långt öfver en liflig vänskap. Men jag ber er allraödmjukast att ej tro honom. Anden är svartsjuk på mig. Han vet att jag älskar er mer än han, och han ville gerna utplåna mig ur ert minne. Man är nog olycklig då man har hemliga fiender såsom jag. Jag tviflar ej att han glömmer emot mig den höflighet, som han haft för er, att, sedan han umgåtts med er ganska artigt, han kommer att insultera mig med all den grofhet, som är vanlig bland hans likar. Jag väntade ej att ni skulle ge mig rivaler, som alla nätter kunde komma att derangera min kammare, kasta alla möblerna ut genom fönstren och kanhända örfila upp mig, utan att jag är i stånd att försvara mig. Sådant är det att ha adresserat sig till en alltför älskvärd dam. Anden lemnar snart den flickan, som ni tjenar honom till pretext och inställer sig hos er sjelf. Men om han ta vore här, skulle jag i hans närvaro säga honom, att då han talar genom er mun, skall man ej finna att ni vunnit något dervid.»

Äfven under följande år berördes hithörande ämnen i Stockholms-Posten, som, med vanlig liberalitet, öpp-

lade sina spalter också för Svedenborgs försvarare. Äf'en med Cagliostro fick dess allmänhet nu tillfälle att göra bekantskap. Men dessa stridsskrifter voro endast nledande förpostfäktningar för det stora slag, som skulle efvereras under år 1787. Posten synes hafva användt le nästföregående åren att komplettera sina förråder och fullrusta sig. Också stod den slagfärdig redan vid årets första början. De förnämsta kämpar under denna vigtiga strid voro Kellgren och Rosenstein. Den nya skolan i vår vitterhet har sökt att så mycket som möjligt förringa värdet af hvad dessa båda upplysningens förfäktare derunder uträttade. Sjelfva böjda för theosofi och mystik, sågo denna skolas anhängare med missaroende hvarje det sunda förnuftets försök att mot deras inkräktningar försvara sina rättigheter. Man blundade hellre för en Rosenkreutz' eller Cagliostro's uppenbara bedrägerier än man ville nedlåta sig att godkänna det förskydda adertonde seklets platta rationalism. Kellgren förlät man väl för hans förmenta omvändelses skull, eller behandlade honom åtminstone med en något större skonsamhet; ehuru han af sina samtida ansågs så litet omvänd, att Reuterholm vid hans död lyckönskade sig att «det nu var en fantast mindre» *); deremot uttömde man hela sin bitterhet mot Rosenstein, en man, som enligt min tanke ännu icke åtnjutit full rättvisa i vår litteraturhistoria. Utom det att han var en för sin tid grundligen bildad man, var han en hederlig, rättänkande och frimodig fosterlandsvän, som framställde sina, väl icke djupsinniga, men klara, sanna och öfvertygande åsigter, på ett språk, som ställer honom främst bland sitt tidehvarfs prosatörer. Lägger man härtill att det fordrades ej obetydligt politiskt mod hos dessa båda män, Kellgren, som var beroende af konungens pensioner, och

*) Adlerbeth, Historiska Anteckningar, II: 288 not.

Rosenstein, som var anställd vid hofvet såsom kronprinsens informator, att uppträda mot en vidskepelse, som hade besmittat de mäktigaste i landet och som äfven en tid beskyddades af konungen sjelf, så torde de för sitt frimodiga uppträdande till sunda förnuftets försvar kunna anses förtjena en bättre tack af efterverlden än den, som hittills i allmänhet fallit dem till del. Under konungens i detta afseende toleranta styrelse stördes de icke i sin ädla verksamhet. Men hämden skulle ej uteblifva. Hatet emot Rosenstein var under förmyndareregeringen säkerligen ett bland skälen — kanske just hufvudskälet — till Reuterholms våpiga anfall mot Svenska akademien*), liksom till de samtidiga försöken att skilja honom från hans befattning såsom den unga konungens lärare. Kellgren dog för tidigt att erfara något personligt obehag af sin publicistiska förmätenhet. Leopold deremot, som stått i mångfaldig beröring till Kellgren och Rosenstein och äfven till Stockholms-Posten, blef disgracierad och afbruten i sin publicistiska verksamhet såsom utgifvare af tidningen Extra-Posten, om hvilket allt mera på sitt ställe.

---

*) Adlerbeth, Historiska Anteckningar, II: 272.

VII.

»rtsättning af striden om svedenborgianismen. — Sällskapet *Pro Sensu Communi:* programm, theser och polemik. — Motsällskapet *Pro usu rationis vero.* — Polemik mellan de båda sällskaperna. — Exegetiska sällskapets adress till Wieland och Klopstock och deras svar. — Artikeln «Nonsens och Svedenborg». — Sällskapet *Pro auctoribus ridiculis.*

Årgången 1787 af Stockholms-Posten öppnas med ın kungörelse om sällskapet *Pro Sensu Communi* (för ındt förnuft). Den är utmärkt väl och kraftfullt skrifven, är upptagen bland Kellgrens skrifter och måste således anses tillhöra honom, ehuru noterna till poemet «Man äger ej snille för det man är galen», hvilka också finnas upptagna bland Kellgrens skrifter, allmänligen tillerkännas Rosenstein. Om detta sällskap yttras i en not till kungörelsen derom i Kellgrens skrifter: «Detta skämtsamma företagande hade allvarsamma föremål. Tiden viste det och hvad nytta sällskapet Pro Sensu Communi gjort det allmänna. En utförlig berättelse derom hör ej hit. Den bör utgöra ett vigtigt och intressant kapitel så väl i den allmänna som litterära historien af vår tid. — För öfrigt troddes nog allmänt, att sällskapet bestod af ett stort antal ledamöter, — som sjelfva verket icke stego till mer än två» (Kellgren och Rosenstein).

Sällskapet proklamerar sin stiftelse med följande ord:

«I en tid, då vetenskaper, konster och vitterhet ej allenast allmänligen uppmuntras från thronen, ej allenast offentligen idkas och läras vid rikets akademier, utan ock till sina delar nästan hvar och en för sig vårdas och odlas af något särskildt samfund; då snart sagdt de flesta stora salar i hufvudstaden dagligen upptagas af dylika samfund vare sig under namn af akademier, eller sällskaper, eller societeter, eller orden, eller gillen, eller hvad de ock må kallas; hvilken skulle väl tro att ännu ett saknas? Det är samfundet *Pro Sensu Communi*, sällskapet Sundt Förnuft, *l'Académie du bon sens.* Icke derföre att alla de öfriga genom sjelfva sin inrättning äro stri-

dande deremot, men emedan de ofta förakta dess lagar, emedan de ännu oftare ej erkänna dem för de första, men ingendera egentligen har dess dyrkan till sitt föremål. I sanning, då man finner af en daglig erfarenhet, huru allt sprungit öfver till ytterlighet och förvirring; inbillning och känsla ryckt tyglarna af förnuftet; snillet förändrat sig till ursinnighet och fallandesot, styrkan till raseri, djuphet till oreda; då smaken blifvit ansedd för medelmåttans betänkligheter, ordning för svaghet, reglor för gräl; det högsta sköna hvad icke kännes; det högsta sanna hvad ej begripes; rön och försök gifvit vika för systemer; systemer för gissningar, gissningar för drömmar; vantron stigit ned ända till fånighet, och tron gått in i vetenskaperna; fördomar flyktat från sederna, dem de gagnat, till fysiken, der de förvilla; än det obegripliga blifvit ansedt för omöjligt, än det omöjliga för blott obegripligt; med ett ord, då det tyckes som det goda förnuftet vore hardt nära att förvisas både ur den vittra och lärda verlden, både ur konsternas och vetenskapernas rike: huru nyttigt, huru nödvändigt vore då ej ett samfund, som med all den frimodighet sanningen kräfver, men med all den aktning man är personer skyldig, förenade sig att hämnas förnuftets ära, att upprätta dess makt, tvinga dess affällingar till blygd och sansning, och återföra menniskan till den gräns af rätt och sannt, utom hvilken allt är förvillelse eller förnedring.»

«Sådan är i korthet afsigten med det samfund, som nyligen blifvit stiftadt under namn af «Sällskapet Pro Sensu Communi». Det tillhör dess arbeten att närmare upplysa dess ändamål; tiden att uppenbart visa dess nytta. En gör mycket för det allmänna, men mindre än han lofvat, och får ej annat än förebråelser; en annan gör litet, men mer än han förbundit sig, och belönas med tack och heder. Vi vilja spara oss ifrån det förra för att hoppas det senare.»

«Sällskapets ledamöter fördelas i synliga och osynliga, närvarande i hufvudstaden och kringspridda i hela riket. Bådas antal är oinskränkt. Hvar och en medborgare af upplyst förnuft och dygdigt uppförande, följaktligen af hvarandra, är säker att höra till den senare klassen, och kan, enär han sig anmäler och dessa egenskaper bestyrker, blifva upptagen i den förra. Det är således med skäl som detta sällskap kunde antaga titel af katolskt, om ej ordet längesedan blifvit förvändt till sin mening. All tro är sekt; förnuftet ensamt är en allmännelig lära.»

«Oaktadt det ej finnes bland alla menskliga föremål något enda som ej lyder under förnuftets domstol, likväl som i hvar och en stat den lagstiftande makten, d. v. s. den allmänna viljan, upprättat en viss styrelse och påbudit en viss dyrkan, åligger hvarje god och förnuftig medborgare att vörda dessa band. Sällskapet «Pro Sensu Communi» får derföre en gång för alla offentligen förklara, att i allt hvad som angår det egentliga af vår religion och regementsförfattning, antager det för alltid en obrottslig tystnad.»

«Sällskapets stora högtidsdag infaller årligen den 29 Augusti, då åminnelsen firas af den förnuftigaste man som jorden burit, engelsmannen John Locke, hvilken samma dag för 154 år sedan föddes. På denna dagen afdömas de prisskrifter, som inkommit i de af sällskapet utsatta täflingsämnen. Dessa ämnen blifva för i år, i poesien en satir af innehåll: «Man ger ej snille för det man är galen»; och i prosan: öfversättning af första boken af *Recherches sur la Vérité* af *le Père Mallebranche.* Täflingsskrifterna insändas inom den 1 Augusti ingångna år, ställda till sällskapet Pro Sensu Communi, och aflemnade till utgifvaren af Stockholms-Posten. Och som sällskapet ej äger hvarken guld eller silfver, kommer priset att bestå blott i det bifall, som skrifterna vinna och som bevisas derigenom att de befordras till trycket; den poetiska i Stockholms-Posten, den prosaiska särskildt. Stora priset och accessit åtskiljas genom ett förr eller senare i tryckningstiden. Skaldestycket bör ej gerna vara längre än att det kan tryckas på fyra sidor in 4:o.»

«Hvad stilen angår så väl i dessa skrifter som hvad förnuftiga auktorer dessutom behaga insända, gäller samma föreskrift som sällskapet antagit för sina egna arbeten; nemligen att de ej må innehålla ovett. Vi taga här ovett i sin ursprungliga och allmännaste betydelse, d. v. s. allt sådant som icke är vett. Men det gifves ett vett för tanken, ett annat för uttrycket, ett annat för sederna: sanning, smak och anständighet. En auktor, som felar mot ett enda af dessa tre, anses för ovettig, och hans skrift kan ej gillas, ännu mindre få belöning.»

«Egentligen vill man nämna, i afseende på det prisämne, som i år blifvit utsatt, att likaså mycket sällskapet värderar ett glädtigt och qvickt skämt, lika så mycket och ännu mer hatar det den plumpa och personliga satiren.»

«Sällskapets symbolum är denna Horatii vers: *Scribendi recte sapere est et principium et fons.*»

«Som denna inrättning icke är någon orden, men ett sällskap och ett sällskap af förnuftiga män, så finnes der ej hvarken ceremonier eller hemligheter; uppfunna, de förra i brist af förnuft, de senare att förvilla det.»

«Af alla sätt att utforska sanningen, har man trott att offentligen anställda disputationsakter böra vara det säkraste; och af alla medel att utreda den, ansett det tjenligaste att meddela den genom dagblad som allmänt läsas. Det är derföre som sällskapet Pro Sensu Communi är betänkt att som oftast i Stockholms-Posten utgifva theser till allmänt skärskådande. Man ser utan svårighet det oändliga företräde dessa senare slags disputationsakter äga framför de vanliga, som vid akademierna brukas. Ingen tid är här föreskrifven, inga officianter nämnda, ingen respondens, som alltid är berättigad att ha rätt; ingen opponens skyldig att af höflighet säga *concedo,* ingen preses med myndighet att befalla tystnad. Hvar och en kan, när han behagar, insända sina vederläggningar eller anmärkningar, hvilka genast

skola blifva införda i detta dagblad. Samfundet Pro Sensu Communi, lika villigt att emottaga upplysningar som att gifva dem, erkänner ej mer än en domare: förnuftet; söker ej mer än en ära: sanningens.»

Bland de theser, som nu följa och som öppnas med den allmänna satsen att «Två gånger två är fyra», må vi anföra några:

«Den ålder, hvari vi lefva, torde blifva en gåta för tillkommande slägter. Aldrig såg man sanningens ljus sprida en mera allmän och renare dag, aldrig lättro och vidskepelse, fördomar och villor sänka menniskor i en djupare förnedring.»

«För sju sekler tillbaka trodde man allt hvad man ej begrep, emedan man ingenting visste: nu vet man mycket, som man ej begriper, och derföre tror man allt.»

»Att tro en sak är för de flesta menniskor detsamma som att ej tänka derpå.»

«Det är mycket i naturen som man ej förstår: vanlig undflykt af de lättrogna. Men man svarar ej till saken. Man bör säga: det är mycket i naturen, som är helt och hållet orimligt; mycket möjligt, som är omöjligt; många naturliga saker, som äro alldeles onaturliga. — Annat är att en sak öfvergår min fattningsgåfva, och annat att den strider mot det allmänna förnuftet; annat att materien är delbar i oändlighet, och annat att en del är större än det hela.»

«Ingenting kan vara löjligare än att se en hop folk, som söka pruta på vantron, som vilja utstaka en medelväg mellan vidskepelsen och förnuftet, som vilja utmärka gränsen af ett lagom i ursinnighet och som inbilla sig vara kloka med mindre grader vanvett. Ser man då ej att allt är sant eller falskt, möjligt eller omöjligt; att häruti ej finnes något mer eller mindre, några storheter som låta mäta sig. Af alla saker som strida mot förnuftet bör man tro allt eller intet. Det är alldeles icke orimligare att två gånger två är ett tusen, än att två gånger två är fem; och att en och samma kropp kan på en och samma tid äfven så väl vara här och i Kina som här och i Telje.»

«Det förargar oss, när vi höra att så mycket klokt och hederligt folk endast nöja sig med att skratta åt den stora mängd af bedragande narrar, som öfverflöda i vårt tidehvarf: guldmakare, svedenborgianer, mesmerister, somnambulister, andars framkallare, skattsökare, nummerpunkterare, universaldroppmakare, etc. etc. etc. Oss tyckes att dessa upptåg passera för skämt, och borde bemötas i följd deraf. Må dessa narrar tro för sig hvad dem lyster; men så snart de försöka att utbreda satser, som förnedra menniskoslägtet, som förderfva sjelfva källorna af allmänna förnuftet, då synes oss att tid vore till ett allvarsammare beifrande.»

«Men om regeringen, sysselsatt med högre omsorger, ej gifver sig möda tt kasta ögat på dessa dårskaper, huru kommer dock till, att hvar och en ra karl ej sjelf gör sig rätt? Ty att säga en upp i synen: «jag skall ifva er uppenbarelser, jag skall visa er i sömnen, hvad ni vaken ej kunnat pptäcka, ni skall se in uti er, in uti andra, finna edra och deras sjukdo-mar, säga botemedlen derför, spå tillkommande ting»; hvad är det annat n att säga: «min herre, ni är en narr, ett dumhufvud, som skall låta in-illa er allt hvad jag behagar?» Jag frågar hvad man i allmänhet plägar vara på sådant tilltal?»

«Ordens-ceremonier voro fordom ett medel att dölja kunskaper, som derunder förborgades, nu att gifva misstanka om kunskaper som ej ägas.»

«Nämn oss en stor ordensvurm, som ej varit en liten menniska.»

Det sunda förnuftets motståndare dröjde ej länge att låta höra af sig. Snart läto de i Stockholms-Posten nföra en ny serie af theser till svar på de af sällskapet ramställda. Vi vilja anföra dem, som motsvara de af oss citerade.

«Tre gånger tre är nio.»

«Förnuftet blifver alltid en gåta för dårar. Aldrig ser man sanningen ifva en ljusare dag än sedan en Locke's, en Newton's, en Linné's och en Sve-denborgs filosofiska arbeten börjat anses i Europa: aldrig hafva villorna öppnat r farligare afgrund än sedan en Hume, en Mirabeau, en Bolingbroke, en oltaire blifvit hedrade med namn af filosofer. Mörker och ljus hafva i lla tider krigat med hvarandra.»

«Icke femtio år sedan trodde man hvad man ej begrep; nu, himlen are lof, börjar man ej tro annat än det man kan begripa och erfara. For-dom förkastade de förnuftige bibeln, emedan de ej begrepo den, nu har Michaëlis, Kennicott och åtskilliga mystici lärt oss förstå den.»

«Att tro en sak, utan att vara öfvertygad om det är sannt, är lika så lnigt som att göra en sak utan att tänka på följden.»

«Vi förstå allt i naturen. Högfärdig undflykt för religionshataren! han äcklar utan skäl, hvilket ock narren gör; han borde säga: «jag begriper mig icke sjelf, ena gången är jag orimlig, en annan gång rimlig. I mitt högmod gör jag det möjligt, som är omöjligt. Jag kallar mig naturalist för den som skulle lefva efter naturens helsosamma bud, och dock är jag vettvis, förstör mitt eget väsen genom mina oordentliga passioner. Alltid gör jag i min arghet det åt andra, som jag ej ville de skulle göra åt mig. ag försmädar författare jag aldrig läst. Jag kallar dem för nedriga, för charlataner, om hvilka jag icke vet en ond gerning» (liksom icke lögnen vore en ond gerning!), «och när jag undersöker mig sjelf, är jag slaf utaf min afund, ett ringa väsende, fullt af ilska och idel bitterhet: således odug-ig ledamot i sällskapet «Pro Sensu Communi».»

«Ingenting kan vara löjligare än att en ledamot af ett förnuftigt sällskap är i undervigt af vett och vill säga någonting, men förlorar sig emellan Kina och Telge.»

«Det är smärtande att höra klokt och hederligt folk kalla en som finner något godt i Voltaire's skrifter Voltairian, en som smält guld en guldmakare. J, förnuftets forskare! hafven J icke funnit, att en god och förnuftig man aldrig är partigängare. — — — Alla stora häcklare äro partisvärmare: genom de osanna stämplar och omdömen de sätta på auktorer och skrifter, äro de detsamma i litteraturens verld som mördare och tjufvar i politikens, eller bladlössen, iglarne, skarabéerna och getingarne i naturens rike. Det första steg man någonsin kan taga att blifva oförnuftig, är att fördöma ett ämne innan man det granskat eller betraktat i en förnuftig tankledning. Hypotenusa kan man icke förstå, innan man vet hvad som föregår; ergo är Hypotenusa galenskap och foster af en irrad hjerna. Är det denna slutkonst man ser, läser och hör uti ett upplyst tidehvarf, vänta då tills sällskapet Pro Sensu Communi vinner anseende och styrka.»

«Men om det är nedanom regeringens högre omsorger att kasta ögat på religions- eller ordningshatares dårskaper, borde dock hvar och en hederlig man göra sig sjelf rätt, och icke kalla sig förnuftig, när hans hela visende är oförnuftigt: när han tillskapar i andras hus tjufvar i stället för äkta arfvingar: när han uppfyller landet med skökor, sörjande enkor och faderlösa barn: när han rycker brödet ur den fattiges och flitiges mun derigenom att han vanryktar honom, mördar sanning och oskuld, hämnas på blotta misstankar, vänder sig efter skänker och lismande, icke efter rättvisan.»

«Ingen ordning finnes utan ceremoni, och om genom ordens-sammankomster fattighus kunna uppresas, faderlösa barn försörjas, är sådant mera nyttigt för samhället än att i en tidning för egen vinning inblåsa i allmänheten förderfliga tänkesätt emot Gud, öfverhet, samhällen och medborgare.»

«Nämn oss en enda religionsföraktare, som icke, efter att ha noga lärt känna honom, befinnes en ömkansvärd menniska; men jag kände ännu aldrig en enda stor ordensbroder, som icke var en öm och välgörande man, undergifven sin konung, trogen fäderneslandet, nyttig och vänfast för bröderna. Samhällslefnad gör menniskan mindre egenkär, mindre egennyttig.»

De nya mot-theser som ånyo framställdes af sällskapet «Pro Sensu Communi» och den flitiga skriftvexling, som derpå följde mellan dess anhängare och motståndare, förbigå vi såsom för sakens utveckling mindre vigtig. Mera betydelsefull för utredandet af de kultur-historiska frågor, som under denna polemik behandlades, är kungörelsen om stiftandet af ett nytt sällskap *Pro Usu Rationis Vero* (för

förnuftets rätta bruk), som tydligen tillkännagifver sig hafva för ändamål att motarbeta inflytelsen af det förra sällskapet. Kungörelsen börjar på följande sätt *):

«I en tid, då den tänkande verlden börjar mera högakta rätta bruket och nyttan af upptäckta konster och vetenskaper än deras blotta ägande; då ej allenast en tilltagande förädling af alla sinnliga föremål söker göra samfundslefnaden mera mild, mera förnöjande, utan ock förnuftet ernått en ovanlig styrka att förvärfva sig all hög och gagnelig upplysning; ja, då en allmän frihets- och forskningsanda begynt införa liksom nytt lif och ny verksamhet hos menniskoslägtet, i en sådan tid, hvilken skulle väl tro, att kunskapen om en högre eller andlig verld ännu vanvårdas? Hvilken kunde förmoda att det större upplysningsmått, som vårt tidehvarf vunnit, skulle isynnerhet användas till att göra samma kunskap oviss och onyttig, ja föraktvärd och löjelig? Det nya sällskap *Pro Sensu Communi*, som stiftades vid årets början, ger mycken anledning om sig, att det råkat ingå på denna irriga vägen. Icke derföre som ville man tro att sällskapet med flit arbetar för ett så osundt ändamål, men emedan det i förnuftets eget namn oförsedt beröfvar förnuftet dess yppersta upplysnings grund; drager det ned från dess medfödda lifälskande höjningskraft (!) ända till den döda naturens allralägsta utanverk och sålunda hindrar framgången af dess och mensklighetens påbegynta lyckliga förädling. I sanning, då man finner af en sorglig erfarenhet huru nya försämringspåfund anläggas midt under tillväxten af de högsta lycksalighetsmedel; försynens bästa planer misskännas och förvändas; ett högmodigt snille tillvällar sig äran för den tankefrihet, som verlden undfått af den Högstes godhet; förnuftets missbruk verkar emot all ny andlig upplysning; då tycken och apparenser dyrkas för sanningar, sinnliga minnesbegrepp för sundt förnuft, tankens lekande utsväfning högre än hjertats förbättring och prunkande ordkram framför gagnande dygder; då den synbara naturens rörelser göras till måttstock för själens och himlarnes verkningslagar; det andliga blifver ansedt för obegripligt; det oförsökta för omöjligt; allt det för gissningar och drömmar, som icke med kännbar kraft stöter på den djuriska kroppens organer; fördomar räknas för nyttiga i lefvernet; och den största förvissningsgrad inskränkes till fysiken; med ett ord, då det tyckes som klyftiga resoneringar, under namn af förnuft, vore i full rustning att ur kristenheten förjaga all tro om andliga verldens styrelsemakt öfver menniskoslägtet och afskära förnuftet all sannings förråd från ljusens rike, då, då, om någonsin något tänkande samfund förtjenar inrättas, så är det visst på en sådan tid: det är då som alla äkta vishetsälskare böra förena sig att med all möjlig fridsamhet och sannings styrka förebygga det sunda förnuftets tillämnade försämring; borttaga alla skymmande täckelser från orsakernas ljusa verld och leda tän-

*) Stockholms-Posten, 1787, N:o 86.

kande medkristna ifrån irrsken till solens egen klarhet; ifrån ett diktadt förnuft till det sanna och gagnande, ifrån tomma ord till evigt bestående sanningar».

Det är «för att göra början med ett arbete af så betydande ändamål» som sällskapet säger sig hafva bildat sig. Sedan programmet på förhand antagit såsom en sats, den der ej behöfver bevis, att Guds uppenbarade ord äger en ofelbar sanning, utreder det derefter skilnaden mellan tro och förnuft, och uttalar, ehuru från orthodox ståndpunkt, ganska frisinnade satser i detta afseende, med det resultat att, då sällskapet Pro Sensu Communi påyrkar oförenligheten mellan tron och förnuftet, det nya sällskapet tvärtom söker visa att de äro beroende af hvarandra; så att «de äro så förtroliga med hvarannan och så intima vänner, att den ena af dem aldrig kan gifvas eller trifvas utom den andra. Ja, de göra så alldeles ett, att likasom tro förutan upplyst och begripande förnuft icke är någon sann och andlig tro utan en blind persuasion och en oböjelig envishet vid vissa ordformer, äfvenså är tvärtom förnuft, förutan rätt och andlig sannings tro, icke något sundt och gagnande förnuft utan skimrande irrbloss, tankevilla och hjernans förryckning».

Programet söker vidare tillrättavisa den af sällskapet Pro Sensu Communi yttrade åsigt, att religionen egentligen skulle vara att vörda såsom politisk institution, såsom ett yttre band på menniskors handlingssätt. Häremot invänder det nya sällskapets program: «Sällskapet (Pro Sensu Communi) behagade märka, att hvar och en, som låter sig bindas af religion och vördar densamma endast i afseende på myndighet och för verldsliga påbuds skull, den har i sjelfva verket ingen religion, ingen enda gnista af allt hvad religionen tillhörer. Och att tänka sig kunna vara god och förnuftig medborgare utan att hafva religion, det är alldeles sak samma som att tro sin kropp kunna vara lefvande sedan

själen är borta. Denna erinran torde synas nog öfverdrifven och till äfventyrs mindre rigtig än den i sig sjelf är. Men saken skall bevisas. Religionen, om den är sann och kristlig, det vill säga, om den är grundad på begriplig gudomlig sanning i ordet och endast syftande på kärlek till Gud och nästan, så sammanbinder den menniskan med Gud, hennes varelses och välfärds upphof, och förbinder henne invärtes att af andliga grunder lefva väl efter alla ordningens lagar. Att lefva väl af andliga grunder innebär att älska och göra hvad godt och rätt är, för Guds skull, för evigt lif och välgångs skull, således af invärtes kärlek för gudomlig ordning och af samvetsöm erkänsla, att all äkta godhet och sanning är allena af Herren. Det innebär tillika att fly allt ondt, ej allenast derföre att det onda skadar samhället och nästan, utan ock derföre att det är synd emot Gud och gör menniskan ond och olycklig i evighet. Så vida hon nu ingår i denna grundlagens efterlefnad, så sättes hon derigenom i stånd att blifva invärtes tillgänglig för Guds inflytande lif, att emottaga i viljan hans himmelska kärlek och i förståndet hans andliga vishet och således förädlas att i sin mån blifva honom liksinnad. Detta erhållna kärleks- och vishetslif utbreder sig sedan i alla hennes gerningar och danar på hennes hela tillstånd, att hon för Guds skull är sanning, rättvisa, redlighet och all välgörande nytta ömt tillgifven och detta ej allenast då, när hon vistas i sin embetssyssla och i sällskap med andra, utan ock då, när hon är för sig och i sin doldaste hemlefnad. Af denna grund lefver hon väl, både såsom en invärtes god, upplyst kristen efter andliga lagar i ordet, och tillika lefver hon väl efter samhällets lagar, såsom en äkta god och förnuftig medborgare. Således är religion det dyrbara medel, hvarmed Gud håller menniskan i samband med sig och upplyfter henne i det höga sinnesskick, att hon alla sina afsigter och företag på en gång afser både

tid och evighet, på en gång är verksam både för sitt verldsliga väl och sin eviga lycksalighet». I motsats härtill tecknas nu den menniska, som erkänner religionen såsom en yttre politisk institution för samhällets säkerhet, huru hos en sådan menniska «alla de onda böjelser och vanarter, som hon fått i arf af föräldrar, som hon tillökt med nya laster i ungdomsåren och dem hon alla förstärker genom daglig vana, nu fritt upprätta ett segrande välde i hennes vilja; huru hon stundligen söker uppfylla sitt förstånd med satser, som smaka och gynna detta välde; således med de vanvettiga tankebilder att ingen Gud är, att himmel och helvete icke gifvas, att godt och ondt, sanning och lögn hafva intet annat ursprung, ingen annan måttstock än hennes eget tycke och den öfriga verldens inbillade välbehag»; slutligen huru hon «icke kan göra annat än anse sig ensam såsom enda ögonmärket och medelpunkten för verldens styrelse, för fosterland, samhällen, medborgare och nästa, och räknar dem alla för blotta verktyg till hennes lustars befordran». — «Utvärtes», heter det vidare, «och i sällskap med andra kan hon ikläda sig hvad nymodig och passande skapnad hon behagar, men invärtes och i löndom är hon ett oföränderligt sammanhang af sjelfkära djuriska lustar och sanningshatande tänkesätt. Hvad är nu i detta tillstånd hennes goda och förnuftiga medborgerlighet? Jo, hennes godhet är en vacker böjlighet i ord och åtbörder, jemte vissa kroppens gerningar inrättade efter borgerliga lagars utsagor, och förknippade med en vaksam brånad att leda hela nyttan deraf inpå sig sjelf tillbaka. Hennes förnuft åter är en i sinnet inpräglad samling af de synliga tingens bilder, parad med en munvig resoneringsgåfva, att kunna sätta de klaraste saker i mörker och ovisshet, och styrd af den fantastiska tankeyrsel, att hon sjelf är Gud och Gud är ett intet, att allt det onda, som kan undgå verldsligt straff, är ett verkligt godt, och att allt det goda, som sätter gräns

för hennes vilda lustar, är ett verkligt ondt, med dylikt mera». Slutligen går programet sällskapet Pro Sensu Communi mera direkte på lifvet:

«Då sällskapet Pro Sensu Communi för det allmänna kungör, att det på sin valda stora högtidsdag ärnar uti engelsmannen John Locke fira åminnelsen af den förnuftigaste man som jorden burit; så tyckes sällskapet tillegna det förnuft, hvars dyrkan det gjort till sitt föremål, nog sekterisk art och öfverdrifva sitt omdöme högre än det synes kunna passa sig för ett förnuftigt sällskap. Dock, detta kan vara en kär enthusiasm, som är lätt förlåtlig, och förtjenar ej att granskas. Men låtom oss komma öfverens och i något mildare ton sätta att Locke varit en ganska förnuftig man, så måste dock sällskapet hafva någon grund, någon säker måttstock äfven för detta omdöme. Grunden och måttstocken dertill kan ej ligga annorstädes än antingen uti mannens egen lefnad eller i hans utgifna skrifter. Antages det förra till omdömesgrund, på det sätt att sällskapet anser honom för en ganska förnuftig man i stöd af hans förnuftiga lefnad, så vilja vi väl, i brist af behörig kännedom, för ingen del bestrida honom detta; men vi tro dock tillika, att han i denna omständighet både på sin tid och i alla tidehvarf haft många sina likar. Om åter sällskapet tilldömer honom namn af ganska förnuftig endast i följd af hans skrifter, så få vi deremot förklara, dock utan allt afseende på Locken, det vi anse denna grund till ett slikt omdöme för ganska osäker och svigtande, ja för så slipprig, att mången författares djuptänkta skrifter, jemförda med hans hemlefnad och passioner, kunna ofta göra honom all titel af förnuftig man stridig, och till denna heder dubbelt ovärdig.» — — —

Derefter gifver författaren tillkänna sin tanka om den af sällskapet Pro Sensu Communi föreslagna utvägen att anställa ett slags offentliga disputationer, och bifogar dervid följande rigtiga anmärkning: «Om verldslig sanning skall utforskas och påfinnas, så måste först sjelfva forskningsämnet eller den uppgift, hvarutur sanningen skall framsökas, nödvändigt hafva uti sig någon äkta sanningshalt, jemförelsevis, såsom ett berg, hvarutur malm skall uppletas, måste vara malmartadt, annars forskar man förgäfves. För det andra får man icke anse för sanning hvar och en sats, som ljuder väl för örat och kan med skenbara skäl bestyrkas till dess den ser ut som sanning; ty somliga hafva genom inneliggandet

med tingens ytor förvärfvat sig en så lättvändig resoneringsförmåga, att de kunna göra till sanning eller osanning allt hvad de behaga. Men dessa slags snillen äro lika med vissa nattfoglar, hvilka se klart i tjocka mörkret, men äro blinda på ljusa dagen. Än vidare», tillägger författaren, «måste sanningen eftersökas för hennes egen skull; utan allt afseende på egen båtnad, beröm och upphöjelse eller andra låga anslag, som man genom hennes ägande kunde vinna; ty alla sådana begär upprätta en oföränderlig söndring emellan sanningens ljus och förståndet. I följd häraf bör man vid sanningens sökande aldrig för egen person eftertrakta seger öfver sin vederpart; aldrig insvepa henne i mörka konstord och distinktionssnaror, för att slippa se henne i ansigtet; aldrig gäcka henne med ständiga inkast; icke hålla henne ifrån sig genom hårdnackad envishet, genom myndiga afslag på hennes upplysande anbud, utan låta sig bindas af hennes klara skäl och blifva henne redligt tillgifven, ehuru vidrig hon än i början måtte synas mot förra hemtankar. Slutligen, som all sanning är för förståndets upplysning och all upplysning för viljans och lefvernets förädling, så måste sanningen sökas i det rena uppsåt att man vill tilldana sin hela lefnad efter hennes föreskrift. Enär man med så ädelt hjertelag går att utforska och finna sanning, så skall det aldrig fela, att hon ju sjelf upptäcker sig i all sin glans och behaglighet. Det är derföre under hennes styrelse och uppsigt som vi skola bjuda till att skärskåda sällskapets theser och uti dem eftersöka, hvarest och huru hon finnes förborgad». Författaren beder derefter allmänheten om tålamod, i fall hans undersökning skulle komma att synas nog vidlyftig.

Bland de nu påföljande anmärkningar, som upptaga en hel serie af numror, vill jag anföra blott en, den som angår femte thesen, hvari påstås att man «aldrig såg sanningens ljus sprida en mera allmän och

renare dag; aldrig lättro och vidskepelse, fördomar och villor sänka menniskor i en djupare förnedring, än under ifrågavarande tidskifte». «Detta omdöme», säger granskaren *), «fastän det ock i något afseende vore sannt, tyckes dock behöfva mycken förklaring och tåla flera undantag:

«Allraförst yppar sig den frågan, hvad här må förstås med sanning och ljus och med den rena dag, som deraf sprides; ty vid dessa vackra ord kunna tusende olika begrepp bindas, både sanna och falska. I sjelfva verket det så, att allt hvad menniskan af hjertat älskar och vill, det kallar hon godt; och allt hvad som gynnar denna kärlek, allt som kan tjena henne till medel eller skäl att bestyrka sin viljas nöjen, det håller hon för sannt; hvarföre sådan som hennes rådande kärlek är, sådant är ock det ljus, hvaraf hennes förstånd bestrålas. Härifrån kommer att i hvad sinnesskick en menniska må vara, anser hon dock sina stadgade favorittankar för sanning och ljus; likaså dömer hvarenda sekt om sin fastställda lärobyggnad och sjelfva atheisten ger äfven detta namn åt sina bestyrkta (sic) satser. Så mycket alla dessa hvar på sitt vis i frihet få utbreda sina tänkesätt ibland andra, i den mån tycka de, att sanningens ljus sprider en mera allmän och ren dag; men all annan upplysning, som befinnes deremot stridig eller hinderlig, den blir då med hög röst utropad antingen för ett ämne af villor och fördomar eller för vidskepelse och lättro. Detta bevisar, huru angeläget det är att hafva någon allmän och säker måttstock för sina omdömen om ljus och sanning; och ingen måttstock af sådan halt lärer gifvas bättre än den, som är grundad i sjelfva ordningen. Denna är så beskaffad, att all sanning, som både i sig sjelf och äfven inom menniskan är sanning, måste leda sitt enda ursprung af Gud, och medföra ett invärtes erkännande af honom: den måste i någon måtto vara förenbar eller sympathiserande med uppenbarelsens grundlagar och hafva kärlek för nästan och välgörande nyttor i lefvernet till sitt yppersta syftemål; den måste ock vara förbunden eller åtminstone vilja förbinda sig med en sådan hjertats godhet, som segrar öfver lågheter och onda begär, samt omsider äga till påföljd en alltid stigande förädling af menniskans afsigter och tänkesätt. Ehvad kunskap eller tankebyggnad, som icke innebär denna stämpel, den är antingen icke sanning i sig sjelf, eller, om den så vore, är den likväl icke sanning hos menniskan; ty den har då af henne blifvit förfalskad, eller ock är den blott ett tomt ord på hennes läppar, som ingenting betyder. Häraf följer således att menniskans ändamål och gerningar, eller dess rådande sinnesart och lefnad i hänseende till Gud och nästan, utgör den enda pålitliga pröfvogrund, hvarigenom fulleligen kan utrönas, om sanningens ljus upplyser dess tan-

*) N:o 108.

kar och tidehvarf eller icke. Är allmänna sinnesarten och lefnaden i grunden god, så äger den alltid segrande håg och styrka att anskaffa sig all möjlig äkta sanning; och det ljus, som derifrån sprides, är obedrägligt och rent ifrån skuggor; ty det upptäcker hvarje sak sådan som den är i sjelfva verket. Är åter denna sinnesart och lefnad invärtes ond, så uppsöker och parar den sig med likartade tänkesätt, det är: med falska och förföriska satser. Dessa tyckas väl också hafva ett slags ljus med sig; men detta ljuset är ett dårande irrsken, hvaruti allting skådas under sådan gestalt, som begärelsens nöje tillskapar. Och när man då ifrån denna synpunkt oväldigt betraktar den kristna verlden, så måste det vara särdeles skarpa ögon, som der ännu kunna se något ansenligt sanningsljus, allraminst i så hög grad, att det till klarhet och ren dag öfverträffar alla föregående verldsåldrar.»

«Af det anförda lärer kunna inses», heter det vidare, «att äfven verkliga sanningar, som användas antingen till försvar för en lastbar lefnad eller till bestyrkande af falska grundtankar, förlora derigenom all egenskap af sanning och ikläda sig tvärtom en lika natur med uppenbara villosatser. Denna omständighet uppdagar huruvida titel af sanning och ljus kan tilläggas hvarjehanda lärda vetenskaper. Ehuru dessa i vår tid uppnått en utmärkt odling och höjd, äro de dock i sig sjelfva liksom allmänna förråd, hvarutur både sanning och jemväl sanningens motsats kan uppsökas och bekräftas. Det är deras bruk och tillämpning, som gör dem till verktyg för bägge delarne, och detta bruk, denna tillämpning, rättar sig hos enhvar efter dess rådande afsigter och nöjen. De samma vetenskaper, som en rättsinnig vishetsälskare använder till sanningens befästande och till goda nyttor för religion och samhälle, just med desamma bestrider naturdyrkaren de klaraste sanningar och förskönar de skadligaste laster. En atheist bestyrker med dem att ingen Gud är och intet lif efter döden, en intolerant skriftlärd att myndighet och förföljelse äro lofliga vapen till försvar för helgade meningar. De blifva således medel hos den ena till att odla förnuftet och utvidga tankegåfvan för omätlig upplysning; hos en annan åter till att bringa förnuftet i all möjlig slöhet, att inspärra tankekraften inom materiens trånga gränser. Men hos hvilken de ock finnas, och på hvad sätt de än må tillämpas, medföra de dock på egen hand intet ljus åt menniskoförståndet. Detta kunna de äfven så litet som naturens ting, hvilkas förhållande de beskrifva, kunna meddela ljus åt kroppens ögon. Tankens ljus, hvarmed orsaker och sanningar skådas, inkommer ej genom menniskans yttre sinnen utan genom själens väg och har sitt enda ursprung ifrån sanningens Gud, på samma sätt som ögats ljus är ifrån solen. Häraf blir derför den slutsats, att efter vetenskaper hos de goda utgöra blotta beredningsmedel till sanning, och hos de vrångsinta idel bekräftelsegrunder för dårskap och sanningshat, så kunna de ej anses för egentliga sanningar; följaktligen kan från dem intet sanningsljus härledas, ingen ren dag genom deras blotta kännedom spridas öfver verlden.»

Vi behöfva ej enkom bevisa huru grundfalska dessa
ıer äro. De stå i full öfverensstämmelse med medel-
ɜns åsigt, genom hvilken vetenskapen förnedrades
en *ancilla fidei*, hvars enda uppgift det skulle vara
stödja och systematisera de på förhand en gång för alla
om ofelbara antagna religiösa dogmerna. Med en sådan
pfattning af vetenskapen blifver den något ganska öfver-
digt, någonting blott formellt utan allt sjelfständigt
ıehåll och ändamål, ett lekverk, hvarmed tanken lik-
m för ro skull öfvar sig. Emellertid bör man göra
ttvisa åt författarens för den tiden ovanliga hofsamhet
h det städade språk, hvarpå han framställer sina para-
ıxer.

Denna granskning, som genomgår en hel mängd af
ımror, stundom sönderplockad i små bitar, likasom en-
ım för att skingra den allmänna uppmärksamheten,
ɜn som det oaktadt aldrig hann längre än till och med
nte thesen — denna granskning som af Atterbom *)
römmes såsom «trängande till grunderna af begreppen
ı, förnuft, vishet», samt «framställande mången träf-
ıde anmärkning om skilnaden mellan sann och falsk
plysning» o. s. v. — blef slutligen alltför tröttande för
publik, som då, liksom nu, framför allt ville roas.
ın uttalade sitt missnöje till och med på vers. Så
ırister en målsman för den allmänna ledsnaden **):

Men sällskap, du, hvars arma theser
Måst härda ut så lång blokad,
Att knappast finns så många blad
I femtonhundra långkatcheser!

Som de ha starka stötar fått:
Det sunda vett, som du ses dyrka,
Dig gifve tålamod och styrka
Att tömma detta olycksmått.

*) Siare och Skalder, 2:dra uppl., IV: 286.
**) N:o 114.

Att följa denna strid i alla dess detaljer skulle blifva tröttande, synnerligen som många af de hithörande artiklarne äro af underordnadt värde. De vigtigaste handlingarne i tvistefrågan utgöras af Kellgrens ljungande poem «Man äger ej snille för det man är galen», och de dithörande kommentarierna, författade af Rosenstein. Jag redogjorde för dessa stridsskrifter redan i sammanhang med Kellgrens poetiska arbeten *) och skall nu endast i korthet vidröra dem. «Det prisade straffqvädet», säger Atterbom, «framljungade såsom en åskvigg, hvarmed dråpslaget vore gifvet åt allt svärmeri, nu och för alla tider. Också förblef under årtionden detta stycke, tillsammans med sitt af Nils von Rosenstein utstyrda anmärkningsbihang, i Sverige den sunda förnuftighetens ofelbara och fullständiga riksgrundlag. Huru sann motparternas tillvitelse var om bemödandet att emot dem rigta regeringens arm, väpnad med den borgerliga lagens bila, bekräftas här tillräckligt; både genom de häftiga slutstroferna och den anmärkning, som vill rättfärdiga deras häftighet. 'Dessa drömmare', heter det, 'hafva gått för långt, hafva missbrukat det förakt, som skänkt dem lugnet, då de oförsynt, offentligen genom skrift och tryck vågat utprångla sina dårskaper till uppenbart trots mot lagar och förordningar, uppenbar blygd för religion och anständighet'. Nitälskarne för tolerans och upplysningens frihet aktade icke för rof att sålunda, gång efter gång, ropa om vådan 'att tåla anfall mot den antagna och besvurna religionen', den 'rena lutherska läran' o. s. v. Detta stridsgrepp, att oupphörligt åkalla regeringen och lagarne, blef ej utan frukt. Presterna bragtes i allarm. Snart underrättades allmänheten att ett hos Nordström tryckt arbete, vid namn «Samlingar för Philanthroper», vore belagdt med seqvester och finge ej säljas tills intyg kunde företes från 'vederbörande konsistorium, att ej något deri förekommer, som strider mot

*) Se ofvanföre, sid. 132 ff.

.r antagna rena evangeliska lära'. Boken var nemli-
›n svedenborgiansk» *).

På den häftiga krigsförklaring, som innehölls i 'vannämnda poem och de detsamma åtföljande anmärk- ıngarne, svarades i de anfallnes namn inom kort genom ıljande förmaning (N:o 251):

«Jag ville aldrig hafva kännt edra namn eller edra personer: blifve lda enligt eder egen önskan i en evig glömska; men jag vet att jag be- rgat edra hufvudmän, innan de blefvo metamorfoserade till sekteriska ommunister, min vänskap och min högaktning. Är det sanningen J haf- en angripit, så kan ingen dödlig hindra hennes framgång: hon skall segra :h segra genom egna vapen; är det galenskapen, så störtar hon sig sjelf, lra förevitelser förutan. Hvartill tjena då edra löjliga och egoistiska häf- gheter? Har icke den svagsinte, som alltid är intolerant, i alla tider :rikit emot sekterna, som skulle de vara högst skadliga för samhället, och kväl hafva de lyckligaste regeringar tolererat sekter.»

«Om det är stora själars lott att vara ädelmodiga i utlåtelser, starka uttryck, utan vrede, utan bitterhet, så hafven J felat. En förnuftig men- ska borde ju alltid påminna sig dessa Senecas ord: Irå celerior ad insa- am nulla via est.»

«I hafven förgätit Locke, edert dyrbara mönster, som ej allenast var tole- nt, utan skref en bok *On Toleration*, som ej allenast var kristen, utan skref förträffliga verken *The Reasonableness of Christianism* och en *Paraphrase the Epistles of S:t Paul*, hvilka jemte hans *Essay on Human Under- nding* utgör tre volymer in folio. Dessa verk synes sällskapet (Pro Sensu mmuni) ej en gång kännt, än mindre läst, — hvilken okunnighet!»

«En uti sällskapet yttrar sig så myndigt om de af eder så kallade edenborgare, likasom skulle han känna dem alla och som vore de i hans me alldeles ursinniga och galna. Sådana utlåtelser beledsaga aldrig *Sens mmun:* de äro det joller man hör vid paroxysmerna uti vrede och hämnd, h således kan den förnuftige ej derå göra något afseende, utan nödgas af- kta vredens öfvergång, då förnuftet återkallar sin styrka, tankarne sin dighet och bloden sitt fria och jemna omlopp. Förlåten mig, mina her- r, om jag säger att edra ordasätt äro ej mindre förhastade och sig sjelf ntradicerande, än uti en förnuftig regering högst oförsigtiga och emot alla nda politiska reglor.»

«Dessa piller», såsom Atterbom uttrycker sig, kän- es tillräckligt starka att föranleda en ny artikel, genom rilken sällskapet Pro Sensu Communi inom kort sökte

*) Siare och Skalder, 2:dra uppl., IV: 288.

ytterligare redogöra för sina åsigter och syften; artikeln må här så mycket hellre finna en plats, som deri upptagas de hufvudsakligaste punkter, hvilka från motsidan lades sällskapet till last *):

«Vid det försvar, vi nu företaga oss» — säger sällskapets sakförare — «möter den svårighet, att vår anklagare inför allmänheten ej, med andra bevis än sitt eget föregifvande, velat bestyrka mer än en enda af sina beskyllningar: den om okunnighet. Det torde derföre tillåtas oss att, då hela vårt uppförande synes angripet, framställa detta uppförande jemfördt med deras, som vi få anse såsom våra motståndare.»

«Vi utgåfvo i början af året en kungörelse om vårt sällskap, åtföljd af theser. Voro dessa theser för skarpa? Vi hafva hört sägas det; och vi dömma ej i egen sak. Vi få blott anföra våra motiver. Ledsna att höra förnuftigt folk i flera år blott beklaga att man med uppdagade dårskaper vågade kasta ett åtlöje på nationen; ledsna att höra utländingar (och detta är ingen dikt) taga dessa dårskaper till en, ehuru orättmätig, anledning att säga svenska nationen vore hundra år efter de upplysta folkslagen i Europa; öfvertygade att ju mindre folknummern är uti ett land, ju mindre har en nation råd att, utan sin heders bekostnad, aflåta det antal af narrar, som i ett folkrikt land blifver omärkligt; ändtligen åskådare af en ny förvillelse, som hotade att öfversvämma svenska allmänheten, tillämpade vi oss dessa Juvenalis' vers:

Semper ego auditor tantum? numquamne reponam,
Vexatus toties?

Vi beslöto då att fatta till pennan; och högaktade nog vår allmänhet för att genast nyttja den ton af förtrytelse och förakt, som är förnuftets vapen mot sådana slags dårskaper, hvilka äro under dess vederläggning. Vi hafva (må det tillåtas oss att sjelfva säga det) haft den tillfredsställelsen att ofta skörda värdiga medborgares bifall och uppmuntran.»

«Derpå utkommo theser, hvilka såsom parodi eller motsatser skulle vederlägga våra. Huruvida de uppfyllt sitt ändamål, tillhör allmänheten att dömma. Vi få endast anmärka att författaren af de första theserna beskylldes att vara atheist och att han beskylldes utan anförande af bevis.»

«Vi fingo emellertid höra åtskilliga oväntade hotelser, fällda emot författarens person, åtskilliga gissningar på oskyldiga personer. Vi införde då ett tal, som ådagalade orättvisan af dessa hotelser, huru litet vi fruktade dem, och som uttydde hvad i theserna, genom en orätt tillämpning, kunde synas stöta personer, dem vi verkligen högakta.»

«Vi hafva äfven framgifvit Satser rörande uppfostran, dem sällskapet torn ej fått tid att fortsätta. Vi nämna dem nu endast, emedan de äro af

*) Stockholms-Posten, 1787, N:o 255—261.

förbigångna i den uppräkning af sällskapets föremål, hvilken vi rättnu
з få omtala, och hvilken med så föga kristlighet och beskedlighet af
motsägare blifvit gjord.»

«En skrift utkom derpå från trycket, den vi vågade kalla en samling
з dårskaper, för hvilka Emanuel Svedenborg gjort sig ökänd. Denna
ılse, för hård eller icke, stödde sig dock på anförande af sättet, att i
ı skrift bevisa en sann profet, genom korrespondenser, genom Sveden-
ı samtal med Paulus och Luther; allt saker, som icke syntes värdiga
n allvarsam motsägelse, äfvensom de förtjenade hvar förnuftig menni-
förakt och åtlöje. Derjemte framställdes frågor om magnetismen,
vi ännu drista kalla grundade, rättmätiga och fogliga.»

«Det är uti det svar, som följde häruppå, som våra motsägare egent-
målat sig. De nödgas medgifva att deras anförda bevis på Sveden-
;s profetiska embete ej voro rigtiga, och hvad innebär icke detta med-
nde? Om något fordrar bevis, så är det väl ett förebärande, hvarpå
vill bygga en hel troslära, en hel omstöpning i menniskornas salighets-
ng. Och om något är brottsligt, så är det visst, att på så slipprig
l uppresa en byggnad, som ej kan fullbordas utan skakningar i sam-
t. Våra motsägare röra för öfrigt icke vid det, som blifvit sagdt om
spondenserna. De nöja sig att kalla frågorna om magnetismen för ore-
Men hvad göra de i stället för det en billig vederläggare hade gjort?
ıöka att kasta skugga på sällskapets afsigter: det sista hvarom kristna
ıederliga menniskor böra tillåta sig att dömma, hvarföre ock, då ett för-
t skämt undantages, sällskapet afhållit sig att åt de personer, hvilka blif-
ıgripna, låna andra ändamål än dem de sjelfva erkänt och uppgifvit.»

«Dessa sällskapets afsigter sägas vara fyra:»

«Att upphäfva sig till domare i vitterheten, och detta (märk
llningen) oaktadt konungen stiftat Svenska Akademien; lika-
konungen gifvit eller kunnat gifva denna akademi något monopolium
terheten; likasom akademien någonsin hade tillvällat sig detsamma;
ım icke hvar och en, som visar sig äga smak och insigter, vore född
re i dessa ämnen.»

«Sällskapets andra föremål sades vara att förtrycka magnetismen.
är sannt att man i theserna kastat åtlöje på de ytterligheter och, vi
säga, de otroligheter, hvilka med magnetismen blifvit förknippade.
detta skedde, sedan den förnuftigare allmänheten länge förgäfves an-
t och beskrattat dessa ytterligheter. Det torde derföre hafva varit
ligt att nyttja en stark grad af det medel, man i alla tider haft lof
ıruka mot dem, som af resonnementer icke låta öfvertala sig. I de
r, som af dem egentligen bort besvaras, hade sällskapet uttryckligen
sig hvarken vilja bestrida, det någon sanning kunde gifvas i den mag-
ka hypothesen eller gifva anledning till försökens afstannande; men att,
lenna sanning skulle utredas, om dessa försök skulle lyckas, borde en

annan method följas. borde många oförsigtigheter och anomalier afskaffas. Man hade om magnetisörerna yttrat sig i de höfligaste ordasätt. Man hade vi våga säga det, gjort dem en verklig tjenst, då man uppgifvit den väg de sent omsider lära finna sig föranlåtna att följa, om de eljest någonsin vilja öfvertyga förnuftigt folk. Detta var det ögonblick våra motståndare valde för att säga det sällskapet ville förtrycka magnetismen.»

«Det tredje föremål, som tillskrefs sällskapet, var att **begabba de himmelska sanningar, som funnos i Svedenborgs skrifter.** Åter en beskyllning utan bevis, utan grund. Sällskapet har aldrig nekat, tvärtom har det sedermera sagt, att i Svedenborgs lära och skrifter finnes här och der någon vacker och uppbygglig sats. Det är omöjligt att stifta någon sekt, som skall kunna bära namn af kristlig, utan att denna sekt skall erkänna vissa himmelska sanningar: det är omöjligt att stifta hvad religion som helst, utan att den skall stödjas på vissa moraliska begrepp. Det är icke dessa himmelska sanningar, det är icke dessa moraliska begrepp, som man antastat: det är Svedenborgs dårskaper, hans syner, hans andeverld, hans korrespondens-lära, hans löjliga och oanständiga bok *de Amore Conjugiali* (man nämner den på latin, och önskade att den aldrig till församlingens förargelse och sedernas blygd blifvit försvenskad): det är detta som man angripit, och som är så litet grundadt i den Heliga Skrift, de kristnas enda rättesnöre, att Svedenborgs anhängare måst, i stället för andra bevis, hafva tillflykt till en särskild uppenbarelse, lemnad denne deras profet. Huru denna uppenbarelse blifvit bevisad, är tillförene omnämdt. Ville man påstå, att sådana obevisliga uselheter böra tålas, i betraktande af det goda, som i Svedenborgs lära kan finnas, så svaras **nej** ur flera skäl: ty först kan det goda bestå utan dessa dårskaper, men löper fara att göra mindre intryck, när det med dem sammanblandas, och detta är svedenborgianismens hufvudsakligaste farlighet för kristendomen, hvilken den sanna skulle hos mindre upplyst folk kunna göra löjlig. Sedan gifves intet i verlden, som kan förbinda mig att tro, och att icke bele, orimligheter. Är någon nödsakad att tro, att Mahomets åsna är i himmelen derföre att Alkoran innehåller många vackra satser i sedoläran? Vi medgifva att man i Turkiet ej bör skratta åt Mahomet. Samhällsordningen fordrar det. Men om man här började predika mahometismen, så hade ju hvar och en full rättighet att uppdaga dess löjlighet.»

«Det fjerde och sista sällskapets ändamål vore, efter deras föregifvande, **att göra ordenssällskaperna löjliga.** Vi röra ogerna vid ett ämne, som kan synas angå ganska vördnadsvärda och af oss högaktade personer. Men åsidosättom personerna och talom sanningens språk. Hafva ordenssällskaperna här i Sverge gått till ytterligheter eller icke? Har här i landet existerat en ordensyra eller ej? Medan denna yra påstod, kunde många skäl förmå låta till stillatigande. Men sedan den är förbi, sedan den af alla anses så som den bör, så är det tillåtet att nämna den på ett sätt, som befriar en

atid för dess återkomst. Sällskapet hade dessutom afgifvit en förklaring, blifvit funnen nöjaktig. Vi afhålla oss från beskyllningar, men kunna ieka att vi någon gång misstänkt våra motståndare att helt beskedligt, kristligen, i brist på andra vapen, emot sällskapet söka vända sådana oners harm, hvilkas misshag vi med oro skulle se oss hafva förtjent.»

«Detta erinrar om en beskyllning, hvarmed den kritikus, som nu oms, slutat sitt utfall. Det är nämligen att sällskapet velat leda regegen till förtryck och förföljelser. Om vi kunnat hysa en så ttslig önskan, om vi något ögonblick vågat hoppas att se densamma uppd, så hade vi icke kännt den regent, som sitter på svenska thronen. n hvad hafva vi gjort? Sedan vi om de första ytterligheter i magnetisn sagt, att de voro under regeringens uppmärksamhet; sedan vi sagt, att gnetismen såsom ett botemedel vore en oskyldig sak; sedan vi sagt, att ingalunda önskade att se de magnetiska försöken afstanna; sedan vi upprit den method, hvarefter vi trodde dem böra anställas; sedan vi, i öfverelse att svedenborgianerna ej alldeles skulle våga oförsynt bryta regerins lagar, ansett deras första skrift ovärdig en allvarsam uppmärksamhet; an vi alltid yrkat tolerans: så vågade vi säga, att det ej för en regering e lika mycket, att man sökte förvända slutkonsten på ett sätt, som de skada upplysningen, och att somnambulismen vore underkastad de igaste missbruk. Med dessa utlåtelser, hvilka voro uppenbara, och sås ingen brottslig angifvelse, kunde vi aldrig åsyfta, aldrig vänta, att rengen skulle vika från sin stadgade och evigt lofvärda tolerans, helst en regering har så många medel emot dårskapen, utan att förfölja eller ffa den. Det vi sagt säga vi ännu en gång, och hvad vi af beskedligförtego, det tro vi oss, angripna, hafva rättighet att uppgifva.»

«Sekter förtjena tolerans, men äro deremot förbundna att lyda det ls lagar, der de lefva. Jorden är allom gifven. Det vore derföre omenskatt utestänga någon, som i ett land begärde tillflykt och att få nära med sina händer; men får denna flykting försöka att utestänga landets re? Tillämpningen är lika lätt som rättvis.»

«Från sekter böra svärmare skiljas. De förra böra, såsom nyss sades, reras. De senare böra i tid sättas inom vissa skrankor, utan att derföre öljas. Svärmare kalla vi dem, som antingen visa ett otidigt omvändelseeller bruka bevisningsmedel, som äro grundade på vidskepelse och leda missbruk och oordning. Sådana voro de anabaptister, hvilka i Tyskl åstadkommo det bekanta och blodiga upptåget; sådana voro *Levellers Millanners* i England, Konvulsionärerna i Frankrike; sådana äro de, som andar tala och sofvande menniskor afgöra hvilken religion är den a. Det är icke sagdt derföre, att de böra förföljas; men det är tillåtet, är en skyldighet, att i tid varna allmänheten, att i tid mota skadan, denna skyldighet är allrastarkast i de länder, der regeringen visligen nat förnuftets försvar åt förnuftets och sanningens vänner.»

«Vi hafva sagt att somnambulismen kunde hafva de skadligaste följder. Vi vilja nu bevisa det af tvenne exempel, hvilka med vittnen kunna intygas.»

«Man frågar en käring, man frågar en piga, hvilken haft rätt, Luther eller Svedenborg? och man får höra att det är den senare. Härvid torde invändas: detta har aldrig blifvit anfördt såsom bevis; man äger andra. — Men läs historien, men känn menniskan och verlden och svara: kan icke enfaldigt folk tro detta bevisningssätt? Kan icke en bedragare uppkomma, som ej nyttjar andra bevis?»

«Man tillåter att fråga: om konung Carl XI dog af naturlig död eller förgift? Man tillåter att anden svarar, man tillåter åhöraren att förundra sig öfver svaret. Hvad vapen har man icke här lemnat den politiska bedragaren? Det torde svaras: så långt kan aldrig menskliga förnuftet förnedras, att så grofva missbruk skulle bli att befara. — Vi tro det ock, och om vi ej trott det, så hade försigtigheten förbudit oss att nämna denna fara. Vi äro äfven försäkrade att anställarne af dessa sömntal rysa vid blotta åtankan af farans möjlighet. Men ännu en gång hänvisa vi till historien och menniskokännedomen. När man afviker ifrån förnuftet, vet ingen hvar galenskapen stannar. Då dammen är upprifven, än intet som hindrar strömmen att forsa, öfversvämma och förderfva.»

«Återtagom berättelsen om det som händt. Svedenborgianerna fortforo att, i trots af lagar och oaktadt de påminnelser hvilka af stadens konsistorio gjordes boktryckaren Anders J. Nordström, utgifva och utsprida sina skrifter; magnetisörerna, vi säga det ogerna, syntes icke efterfråga varningar. Då trodde vi tiden vara inne att utgifva satiren «Man äger icke snille för det man är galen», med anmärkningarne, och för att visa den rätt vi trodde oss äga att nyttja satiren, utgafs En Ledamots särskilda tankar.»

«Först fingo vi se en Jemförelse mellan naturalismen och kristianismen, som slöts med den utlåtelse: «att auktor blygdes för sina landsmän, som än bädda mjuka örngott för läror, hvilka borde såsom rasande monstra förvaras inom Danvikens murar». Vi hafva så många andra vapen att vi knappt behöfva nämna, det författaren till denna jemförelse sjelf behagat för flera säga, att densamma vore ett svar till sällskapet och dermed gifvit oss anledning att tro, det våra skrifter med dessa monstra menas.»

«Sedermera hafva vi fått oss tillskrifvet hvad i N:o 251 af Stockholms-Posten finnes infördt. Vi tro oss deruppå föranlåtna att svara, och vårt svar blir dels en allmän förklaring, dels en vederläggning af de beskyllningar hvilka oss göras.»

«Vi beskyllas för vrede, hämd, bitterhet, brist på ädelmod. Då vi icke känna dessa rörelser inom oss, då vi ej till denna erkänsla vägledas af vår motståndare, som nöjt sig med allmänna tillmälen, hafva vi trott att

dessa tillmälen ville säga, det vi haft orätt att satirisera, orätt att satirisera med skarphet och ifver, orätt i våra utlåtelser.»

«Det lär icke kunna nekas att satiren är tillåten, nyttig och ofta nödvändig. Pope kallar, och det med rätta, satiren sanningens heliga vapen; Young kallar den ett supplement till lagen. Sjelfva den inspirerade Svedenborg tyckes hafva tillåtit sig ett satiriskt skämt, — ty allvar lärer det icke vara —, då han berättat, att doktor Luther sitter i andeverlden i en lappmudd, emedan hans införda religion är så kall, och att Filip Melanchton oupphörligen lyftes och sänkes emellan himmelen och helvetet.»

«En satirikus har tvenne ovilkorliga skyldigheter att iakttaga, den ena att ej röra vid annat än det som förtjenar satir; den andra att ej röra vid personer, så långt det sig göra låter; ty i vissa afseenden är det omöjligt att skilja personen från saken. Således, t. ex., kunna en stiftare eller anförare af en sekt, en lagbrytare, en svärmare, en usel författare, en oredig och obillig kritikus, en anställare af opålitliga rön omöjligen såsom sådana skiljas från sekten, från lagbrottet, från svärmeriet, från arbetet, från kritiken, från rönen. Det är deras öfriga uppförande, som bör lemnas orördt. Det är deras namn, som böra förtigas, som icke böra utpekas, så framt de sjelfva icke satt dem i dagsljuset.»

«När en satirikus iakttager dessa vilkor, äger han frihet att gifva sin satir den form han behagar, taga den ton, som han dömmer tjenlig att åstadkomma den verkan som påsyftas. Om han har att göra med förnuftigt men vilsefarande folk, om han vill visa de menniskor, hvilka i allmänhet äro kloka och dygdiga, deras felsteg och afvikelser; om han för menniskoslägtet vill uppdaga dess mindre och allmänna bristfälligheter, då gör han satiren lindrig, leker, och, lik Horatius, *admissus circum præcordia ludit.* Men är det dårskapen han angriper, så hvässer han sin udd; är denna dårskap ostridig, så väljer han icke uttrycken utan med Boileau kallar

«Un chat un chat et Rollet un fripon».

Är det lasten han angriper, så gör han ett sådant utfall som Pope mot den nedrige Chartres. Har han att göra med folk som icke antaga bevis, som resonnera ur orimliga principer och icke låta öfvertyga sig, med fanatici, som tala om andar, om korrespondenser, om syner, om viljan, när frågan är om förnuftet; så tror han åtlöjet böra hämna en föraktad och försmådd slutkonst och intaga dess rum. Vill han uppväcka dygdiga och förståndiga medborgares harm, så visar han sig sjelf uppeldad af denna de ädla själars naturliga rörelse vid åsynen af djerfhetens och förvillelsens förening. Är ämnet vigtigt, är det fråga om sunda förnuftets rätt, om lagar, om religion,

När lagen ropar hämnd och religionen blöder,
— — — — — — — när villan upprätt bär
Mot sanningen den arm, som sveket hemligt stöder;

så söker han likna Juvenalis i dess ifver, så fattar han

— — — — — — — — — — mordets dolk
Och slår den djerfves bröst, att såret evigt blifver.

Dessa äro de grunder, hvarefter vi begära att dömmas af en opartisk allmänhet.»

«Vi få nu upptaga det, som i den citerade nummern af Stockholms-Posten blifvit oss sagdt.»

«Är det sanningen», säges der, «som J angripit, så kan ingen dödlig hindra hennes framgång; hon skall segra och segra genom egna vapen. Är det galenskapen, så störtar hon sig sjelf, edra förevitelser förutan. Hvartill tjena då edra löjliga och egoistiska häftigheter?» — Detta låter i början; men skärskådom det något närmare. Det är sannt att sanningen segrar; men för att komma på sin thron måste hon lyftas dit. Seklers möda har dertill varit nödvändig. Och sedan hon uppstigit på densamma, behöfver hon vid sin sida slutkonsten, upplysningen, satiren, sina älskares ifver, för att skyddas mot de anfall, som dagligen mot henne göras. Det är sannt att dårskapen skall falla; men har man icke sett den fräta omkring sig, sett den fortfara ofta länge nog, sett den förföra och skada. Det är derföre lofgifvet, det är en skyldighet, att angripa den. Om man ej mera uträttade än att väcka en enda medborgares billiga harm, att bevara en enda från förvillelsen; om man icke mera förmådde än att genom åtlöjets bloss rädda en enda af den hop, som, för litet upplyst att följa och äska slutsatser, står öppen för bedrägeriets anfall, så borde man icke ångra sig att hafva fattat till pennan. Häftigheten är tillåten, då den tjenar att göra starkare verkan. De dygdigaste författare, Juvenalis, Jean Jacques Rousseau, Thomas Gordon, hvilken i sina anmärkningar öfver Tacitus så ädelmodigt ifrat mot despotism och förtryck, hafva varit häftiga i sina uttryck. Och dessa häftigheter äro icke löjliga, då frågan är om lagen, om en med konstitutionen förknippad religion; de äro icke egoistiska, då frågan är om allmänna vettet, om den allmänna tron, om besvurna lagar. Det största onda, som möjligtvis skulle af en medborgerlig ifver kunna bringas till väga, vore att hos dårskapens och förvillelsens förfäktare uppväcka någon bitterhet; men denna bitterhet, så farlig om man tillåter svärmeriet att rasa fram, är obetydlig, då det mötes i sin början, och alldeles icke att jemföra med förmånen att hafva befriat en enda landsman, en enda menniska från förförelse.»

Sedan Stockholms-Postens författare vidare sökt gendrifva några andra beskyllningar mot sällskapet Pro Sensu Communi, som förekomma i den omnämnda polemiska artikeln, slutar han sin uppsats med följande för denna tidnings närvarande ståndpunkt ganska betydelsefulla förklaring (N:o 261):

«Vi kunna ej för ofta upprepa det: när fråga är om dogmer, om salighetens väg, kan den svaga menniskan ej nog misstro sitt omdöme och bör derföre lemna domen till Gud; och detta är grunden till tolerans. Men då det är visst att uppenbarelsen, näst menniskors eviga, åsyftat deras timliga lycksalighet; då det vore ett brott mot gudomligheten att härom tvifla, så gifves ännu en profsten, hvarefter religioner kunna dömmas, nemligen deras verkan på samhället. Denna dom hör under förnuftet och den kan så utfalla, att den gör någon inskränkning i tolerans nödig, utan att derföre någonsin föreskrifva förföljelse. En religions nytta eller skada för samhället utrönes lättast och säkrast genom den verkan den gör på menigheten, hvars fysiska styrka behöfver band; som behöfver tåla en oundviklig ojemnhet i menniskors öden; som derföre, i politisk mening sagdt, har religionen mest af nöden. Dernäst utrönes denna nytta säkrast genom det band en religion lägger på regenter, som icke hafva någon annan domare än Gud, inga andra band än sina samveten. Den lutherska läran har genomgått dessa prof. I 200 år har den gjort svenska menigheten till en af de stillaste, lydigaste och dygdigaste i verlden. Den verkan religionen haft på våra stora och af svenska män aldrig nog välsignade konungar, är för väl känd att behöfva mera än nämnas.»

«Svedenborgianska läran har ännu på intet ställe varit antagen. Vare det långt ifrån oss att föreställa oss, att dess förfäktare ett enda ögonblick kunnat tänka att något missbruk till samhällets skada ens är möjligt. Men vare det oss tillika tillåtet att för deras och allmänhetens upplysning anmärka, att med hvarje lära, som i mer eller mindre mån medgifver vidskepelser och obevista uppenbarelser, syner, gemenskap med andar, med en sådan lära äfventyrar menigheten att falla i händerna på upprorsstiftare, oroliga menniskor, bedragare af alla slag, anställare af de ohyggligaste brott. Vi gå ännu längre. Hvar och en som omtalar och tillämnar en reformation, kan emot sin vilja gifva anledning till de största olyckor. De bästa och oskyldigaste afsigter hos upphofsmännen äro otillräckliga att sätta en gräns för missbruket eller följderna. Det är icke med vidskepelse, trosmeningar och proselytism som med arsenicum, att man kan vidtaga mått för att ställa detta gift inom de händer, hvilka hvarken vilja eller kunna deraf göra något skadligt bruk.»

«Vidskepelse är ej mindre skadlig hos de store i verlden, ty den blottställer dem att falla i händer på de värsta och farligaste af alla bofvar.»

«Om det ock skulle medgifvas att svedenborgianismen, då den rensades från all dårskap, då den skulle blifva antagen och följaktligen finge undergå den jemkning, som samhällsordningen gör i alla hufvudreligioner; låt det medgifvas, säger jag, att den då skulle kunna blifva nyttig; så följer ej deraf, att den icke innan dess kunde hafva gjort mycket ondt och det utan allt behof.»

«Dessa reflexioner torde tjena att rättfärdiga en så kallad häftighet, hvilken aldrig varit ställd emot dogmer, som böra tolereras, ehuru falska de kunna vara; utan allenast mot en proselytism, som, då den angriper, bör tåla att blifva angripen; mot dårskaper, som kunna blifva skadliga.»

Bland andra obehändiga manövrer, som de svenska svedenborgarne använde för att sprida och befordra sin lära, var äfven den att i det så kallade exegetiska och filantropiska sällskapets namn kringsända en inbjudningsskrift till alla Europas förnämsta lärosäten och ryktbaraste litteratörer. Bland dessa voro äfven Wieland och Klopstock ihågkomna. «Deras svar», säger Atterbom, som i allmänhet synes böjd att skydda de barnafromma svedenborgska fantasterna, «äro ordentliga mönster af lärd ohöflighet». Då de emellertid utan tvifvel äro af stor litteratur-historisk märkvärdighet och ohöfligheten dessutom icke är farligare än att den rätt väl kan fördragas af profana öron, så vill jag meddela dem. Wielands, i form af en recension öfver exegetiska och filantropiska sällskapets cirkulär, införd i hans tidning «Deutscher Mercur», lyder i öfversättning som följer *):

«Denna skrift, som med en bifogad och på svenska språket författad dedikation till hans maj:t konungen, på ett halft ark, utgör, tillika med några noter och latinska utdrag utur Svedenborgs skrifter, halftredje ark i oktav med ganska fin stil, har för några dagar sedan, under ofvannämnda sällskaps stora sigill, kommit mig tillhanda uti ett bref af den 2 September 1787, hvaruti jag blifvit anmodad att, i händelse innehållet af detta på fransyska språket författade arbete vunne mitt bifall, på alla möjliga sätt, genom eftertryck, öfversättningar, eller införande i periodiska skrifter, härstädes kringsprida detsamma.»

«Ehuru jag visserligen ingalunda gillar denna brochyrs innehåll; ehuru jag således är säker att det exegetiska och filanthropiska sällskapet derföre gerna torde frikalla mig från all vidare befattning dermed; har dock saken förekommit mig nog vigtig att förtjena att, så vidt jag förmår, göras allmänt bekant, såsom ett nytt och undransvärdt exempel uti historien om menskliga förståndets förvillelser, hvarföre jag ock ej velat spara mig den mödan att skriften sjelf öfversätta och den med några anmärkningar beled-

*) Stockholms-Posten, 1788, N:o 33.

ga, dem jag trott kunna tjena att deraf fatta andemeningen och derom lla ett rätt omdöme.»

«Dessa herrars grundsatser, eller hvad de kalla en rätt kännedom om Gud, enniskan och naturen, äro i sig sjelfva ingenting mindre än nya. Såsom hemde dels utur mystiska och theosofiska utläggningar af den heliga Skrift, ꞁls utur de nyare föregifna uppenbarelser, syner, samtal med andar och ƒlika andliga bländverk, höra de väl egentligen under theologiens domıga, hvilken långt före detta i dessa ämnen gifvit sitt utslag. Att vederıgga eller inlåta sig uti en stilla undersökning med en menniska, som rundat sina kunskaper på drömmar, syner och umgänge med andar eller öda, innebär ju vid första påseende något fåkunnigt; det vore föga föruftigare än att utur historiska och statistiska skäl vilja öfvertyga en, som ıtgåfve sig för den Delphiske Apollo och hvarje morgon företoge sig att ill konungarne på jorden kringsända sina orakel såsom föreskrifter i deras egeringsärender, att han vore ursinnig. Så länge dock dessa för sig sjelfva ehålla sina inbillningar eller åtnöjas att genom ordentliga och vanliga väꞁar låta dem kringspridas bland sina likar, hvad rättighet äga vi väl att lerifrån hindra dem? Och hvarföre skulle ej dessa, så väl som alla andra netafysiska grillfängare, förunnas att tillgodonjuta den allmänna tryckriheten?»

«Men — när ett sällskap af Svedenborgs lärjungar icke drager i beänkande att med den yttersta djerfhet utgifva denna väl på ett eget och ällsamt sätt förryckta, men dock onekligen förryckta mannens syner, såom en ny gudomlig uppenbarelse, hvarmed Herren af sin outsägliga godet i vår tid ökat den, hvilken han i Bibeln meddelat oss; såsom inneållande en outöslig skatt af höga kunskaper, ett oändligt förråd af högst yttiga och upplysande sanningar; — när detta folk med det största allvar, ı med det ifrigaste bemödande, oupphörligen arbetar att uti hela Europa tbreda sin sekt, och i denna afsigt söker göra sig till nytta vår tids ovanga och olyckliga böjelse att villas af föregifna hemliga och öfvernaturliga unskaper, hermetiska mysterier, magi, theurgi, andens uppenbarelser, kort ıgdt, af alla slags svärmerier och dårskaper, som nu i synnerhet gå i 7ang ibland de förnäma, syslolösa och dem som i vetenskaper fått föga ller inga grunder, ibland denna delen af allmänheten, hvars böjelse för nnligheten och dess följder gör densamma så benägen för inbillningens ut7äfningar; — när de med förakt yttra sig om de naturliga vetenskaper, ıen deremot utropa deras andliga Don Quixote's, deras mästares vanvett lsom högst förträffliga och blott andar af en högre ordning tillhörande unskaper; — när de oförsynt utmärka sig och sina anhängare såsom lemıar i Herrans nya församling, men deremot det sunda förnuftets medållare och filosoferna (dessa, som till följe af sakens natur måste vara antrons, fanatismens, skenhelighetens, skrymteriets och alla andliga gyckꞁriers eviga motståndare) af dem såsom helvetets makter utskrikas och

med de förhatligaste färger afmålas; — när de ej mindre genom ett dylikt förhållande än genom den nu banade beqvämliga väg, på hvilken de erbjuda den tröga och för den sanna vetenskapens mödosamhet bäfvande okunnigheten ett obehindradt inträde i andarnes verld, söka, så vidt hos dem står, hämma upplysningens utbredande, och, om möjligt vore, åter dränka ett tillkommande tidehvarf uti de barbariska åldrars mörker; — då får saken ett eftertänkligare utseende, då fordras den nogaste uppmärksamhet hos hvar och en, som det på något sätt tillhör att iakttaga *ne quid Respublica humana detrimenti capiat.* En annan omständighet är ännu om dessa svärmande filantroper särdeles värd att anmärkas, hvilken man dock lätt kunnat förutse böra inträffa hos anhängare af Svedenborgs evangelium (hos folk, som påstå en så stor gemenskap emellan vår och den osynliga verldens inbyggare, att ock alla sjukdomar ej annat äro än onda andars verkningar), nemligen den skyndsamhet, hvarmed de jemväl till ett förnämt stöd för sina theorier bemäktigat sig bägge de högst sällsamma barnsaker, hvarmed älskare af det underbara nu i några år så mycket stimmat, den animala magnetismen och somnambulismen hos magnetiserade sjuka. Härigenom hafva de äfven tagit i besittning ett machineri, hvarmed de, då det rätt sättes i gång, synas tilltro sig uträtta undransvärda ting och fortskynda den hvälfning, hvilken de redan oss förebåda. Magnetismens bruk har i deras händer blifvit upparbetadt till den fullkomlighet, att de nu gifva oss det bästa hopp att medelst utöfning af dess handgrepp och en vederbörlig sinnesförfattning, så hos magnetisören som patienterna, kunna inom ett år framvisa flera och vigtigare rön än genom naturliga vägar och den i vetenskaperna införda forskningsmethod tio sekler kunnat åstadkomma. De försäkra oss med det oblygaste allvar, att onda och goda andar äro enda och verkliga upphofvet till de underbara fenomener, dem animala magnetismen och somnambulismen (efter deras utsago) förete: de hafva derom genom egen erfarenhet öfvertygat sig: de hafva nu uppbragt sakerna så vidt, att de kunnat anställa ordentliga samtal med dessa andar, ja utröna de namn de under sitt vistande bland menniskor burit. Dessa andar äro af åtskilliga ordningar, och några af en så hög, att man blott behöfver känna konsten att rätt ställa sina frågor för att af dem erhålla högst vigtiga upplysningar om det föregifna Guds rike och den osynliga verlden. Man ser och begriper hvad af ett sådant medel i händer på ett sådant sällskap bör befaras, och hvad ett sådant sällskap möjligen i verlden kan uträtta, genom sitt ihärdiga bemödande att utbreda detta svärmeri genom dess tillärnade nya upplagor af svedenborgska uppenbarelserna; genom de kommentarier, hvilka utur dess eget förråd af magnetiska rön skola införas, och i synnerhet genom sin förbindelse med så många andra magnetiserande hemliga och uppenbara sällskaper.»

«I alla dessa afseenden har jag såsom utgifvare af en tidning, hvilken uti sin krets omfattar mångahanda ämnen, ansett det vara min pligt att,

i vidt hos mig står, fullgöra sällskapets åstundan (att så mycket möjligt r blifva kändt), dock i en helt annan mening och i ett helt annat ändamål. Sällskapet vill blifva kändt för att göra proselyter; jag gör det ändt, på det att de dygdiga och visa menniskovänner, hvilka dessa herrar ned sina syner så gerna skulle vilja förblända, må pröfva dem och deras ndar, med nödig uppmärksamhet följa dem på spåren, och derefter taga de högst nödiga förvaringsmått för att åtminstone göra detta nya utbrott af len i menniskohufvuden nu cirkulerande massa af dårskaper för samhället å litet skadligt som möjligt är.»

«Att jag utelemnat så väl de bifogade utdragen ur Svedenborgs skrifer som deras egna noter, har skett endast för att spara läsares tålamod och mig sjelf ett alldeles onyttigt arbete; ty hvarken dessa noter eller utdragen upplysa saken bättre; och om de äro ämnade att något bevisa, så måste det nödvändigt vara för dem, som utom dess tro på Svedenborg och således intet vittnesbörd behöfva. För förnuftiga läsare vore väl ej af den ringaste nytta att låta för sig bevisas *idem per idem*, en chimère genom en annan chimère, en mystisk utläggning af ett bibliskt språk genom en mystisk utläggning af ett annat, ty derpå går alltsammans ut.»

Sedan recensenten härefter meddelat det hufvudsakliga utaf brefvet i tysk öfversättning, fortfar han:

«Här nödgas jag i brist af rum afbryta och i korthet anföra det öfriga, som ingenting särdeles betydligt innehåller, utan endast består uti homiletiska, med mycken värma författade betraktelser öfver den kristliga kärleken, till hvars upplifvande en stor kraft skall finnas uti den gudomliga uppenbarelsen, hvilken Herren (som de säga) af sin outsägliga godhet behagat meddela sin nya församling. I synnerhet (fara de fort) bevisar denna välgörande läras tillämpning på samhällspligterna, huru helsosam den vore för hvarje stat, för hvar och en regering, så vida hon lägger till hufvudgrund att ingen i evighet kan blifva lycklig utan i samma mån som han här i lifvet varit en god medborgare och trogen undersåte. Med denna sköld hoppas man förmodligen emotstå hin ondes glödande skott: det är filosofernas bevis och oupphörliga varningar för den mångfaldiga skada, som theosofiska och theurgiska svärmerier, likt en i hemlighet smittande pest, öfver menniskoslägtet utbreda; men den måste vara blind (säger Sancho Panza), som ej ser genom ett såll. Alla religiösa sekter i verlden hafva (enligt hvad af en långlig erfarenhet bestyrkes) varit angelägna att smycka sig med renlefnad och sin sedoläras godhet: huru kunna dessa annorlunda förhålla sig? Det skulle i sanning illa anstå en apostel från nya Jerusalem att predika olydnad och uppror, eller att vilja upphäfva de Tio Buden. Det vore just ett väl funnet sätt att göra sig känd och skaffa sig anseende i verlden! — Men äfven den enda punkten — att alla slika svärmare fordra

att man skall tro det alla sannskyldiga dygder, ja ock blott borgerliga, endast hos dem finnas, men att deremot alla, som ej svurit deras fana, eller att de, som af sund öfvertygelse bestrida deras läromeningar, deras syner, deras underverk, äro bofvar, uppeggade af de helvetiska andarne emot dem, Herrans utkorade — denna enda punkten, säger jag, upplyser fullkomligt hvad man om deras moral och politik bör döma. För öfrigt måtte deras sedolära vara så vacker, deras hjerta så godt, deras afsigter så rena som helst — man har icke att skaffa med deras moral, deras hjertan, utan med deras svärmeri, deras andliga Don Quixoteri, kort sagdt, deras vanvett, deras ursinnighet, den de utgifva för en gudomlig upplysning och uppenbarelse; med följderna som flyta af deras förhastade, opålitliga och med de oförlåtligaste logiska nulliteter behäftade egna erfarenheter, hvarpå de grunda sina theorier eller rättare sagdt drömmar. Den oändliga skada, som dylika giftiga förståndets sjukdomar — helst när de tillika äro förenade med mjeltsjuka, ett i oordning kommet nervsystem och svullna körtlar, än mera, när de finnas ihop med tartufferi, penningsugeri och allehanda egennyttiga passioner — i alla tider verlden tillfogat, ligger för allas ögon uti menniskoslägtets historia. Vi behöfva visst icke någon ny erfarenhet att öfvertyga oss om denna sanning.»

«Till slut begära dessa herrar tillstånd att bifoga en *avis au Lecteur*, hvilken för denna gång skall vara hufvudafsigt, och detta bref synes blott dertill vara ett vehiculum. De kungöra således allmänheten: en noga och fullständig upplaga af de läroböcker (Livres Doctrinaux), som innehålla den gudomliga uppenbarelsen för Herrans nya församling, bestående 1) uti Svedenborgs originalverk, som redan uti England och Holland äro tryckta, och uti de ännu otryckta handskrifter; 2) uti öfversättningar af alla dessa verk på fransyska och svenska; 3) i en ny upplaga af Sebastian Schmidii latinska bibelöfversättning, med de förbättringar, dem Emanuel Svedenborg efter hebreiska och grekiska grundtexterna deruti gjort. Dessa arbeten skola utgifvas, heter det, med all den omsorg och korrektion, som ämnets vigt fordrar, i oktav på godt papper, med sköna bokstäfver och till så lågt pris, som i mån af en större eller mindre myckenhet beställningar deraf kan blifva möjligt. Till den ändan beder sällskapet alla sanningens vänner att under adress till *la Societé Exégétique et Philantropique* i Stockholm insända sina reqvisitioner på det antal af exemplar som åstundas. Vi önska dem en god afgång. Ty det är med svärmerier, som med alla smittosamma sjukdomar, att fria luften och en friskt blåsande vind är det bästa medel att minska förgiftets skadlighet.»

Klopstock, en man af förnäma vanor, som han tillegnat sig på grund af den oinskränkta hyllning, för hvilken han i så många år varit föremål, svarade samma

skap på samma skrifvelse, i en ganska föraktfull ton som följer *):

«Den fordne Masius **) (med sådana herrar lider det ganska hastigt till righet), Masius, mine herrar, skickade mig också en gång något, jag nu mera icke hvad, af sitt tryckta kram.»

«Äfven han gjorde mig den ärebevisning och hoppades hos mig finna icke ringa biträde, helst som han bevärdigade mig med det förtroliga du: då jag ej svarade honom, trodde jag mig derigenom kunna qväfva brefngen i sin första linda. Deruti bedrog jag mig dock. Ett nytt sändeankom likväl, der man hade nedstämt tonen till ni. Min tystlåtenhet således icke den åsyftade verkan. Mine herrar, af skadan har jag nu it vis. Jag svarar fördenskull icke allenast, utan gör det ock straxt, i den 17 Oktober, eller på färsk gerning, i detsamma jag nu inhändigar skrifvelse af den 8 sistlidne September. Men månne jag ock verkligen ver till ett sällskap? Om så i sanning är, vill jag af högaktning för ska nationen hoppas, att det måtte vara ganska litet. — En gång ägde där ett typografiskt sällskap, som i ledamöters talrikhet aldrig hann re än till en.»

«Om sjelfva rönen, mine herrar, om de rön, på hvilka edra grunder somnambulismen hvila, lemnen J oss först och främst ingen underlse. Det är i sin ordning. Men språnget är dock nästan för stort, att d af edra upptäckter påstå, det goda och onda andar tala genom malerade pigor. Hvad de onda andarne angår, så måste ibland dem finnas a dumma djeflar, enligt hvad edra uppgifter, men, ännu mera sanno- edra ännu i hemlighet bevarade uppgifter lära bestyrka. Således var len ännu icke tillräckligt upplyst genom Svedenborgs tryckta skrifverier, genom de hittills otryckta skall ändtligen ett ljus åter uppgå: också ppå tyckes pitscher-solen med de till omskrift ohelgade bibelspråken, herrarne bruka, likeligen syfta.»

«En gång var Svedenborg i Köpenhamn. Damerna vände icke igen än jag skulle besöka honom. Sjelf var jag föga angelägen för min att se honom. Hans person utgjorde ej ett föremål för min nyfikenhet. ör hvem äro icke sådana menniskor, änskönt af högmodet missvårdade, I genom allmänna underrättelser kända? Då jag yttrade ringa lust att undla mig hans dyra arbete i många qvartband, förföll jag genast i onåd. Likväl yppade jag mitt ärende och bad honom söka samtal en eller annan af mina aflidna vänner. Han svarade med en långt tröttande ton än han annars brukade till att yttra sig: «Då hans

*) Stockholms-Posten, 1788, N:o 187.

**) En sekterisk theolog i Leipzig.

maj:t, nu regerande konungen i Danmark, Fredrik V (jag lägger ej ett enda ord till), har täckts allernådigst befalla mig att med högstdensammas af-lidna gemål, hennes kongl. maj:t drottning Lovisa» — Härvid föll jag honom i talet: «Jag märker att när man ej är en furstlig person, få ens vänner gerna vara i andra verlden, utan att herr von Svedenborg bevärdigar dem med sitt samtal.»

«Jag steg upp och gick; då sade han vidare: «Min herre är ej så snart borta, som jag åter är i andarnes sällskap». — Jag hade orätt om jag icke skyndade, svarade jag, ty på mig skall ni icke förlora ett enda ögonblick att tillbringa i ett så godt sällskap.»

«Jag vet väl att icke ett ord om detta besöket lärer finna rum i företalet till Svedenborgs arbeten. Också berättar jag det icke för den orsakens skull, men allenast i den akt och mening att låta herrarne så mycket lättare finna, huru föga värdig jag är deras mig betygade förtroende. Jag lägger ännu härtill, att ibland alla de män, som i min tanke äga företräde framför eder, mine herrar, ja äfven öfver sjelfva Svedenborg, skall ingen vara mäktig nog att förnedra mig till antagande och utspridande af sådana meningar som herrarnes; och i fall jag skulle nedlåta mig dertill, må jag derföre skulle anse dem för edra eller för hela sällskapets? Herrarne lära gifva detta namn af den slags misstrogenhet, som kan sättas på ålderdomens räkning. Så förlåter då en man, för hvilken icke allenast en sådan ålderdomssvaghet kan lända till ursäkt, utan äfven det, att han i sanningens undersökande samt under ungdomens bästa tankestyrka alltid hållit den billiga tvekan för en af sina heligaste rättigheter. Förblifver mine herrars hörsammaste tjenare.

Hamburg den 17 Oktober 1787.

Klopstock.

Skriftvexlingen i detta ämne fortgick ännu in på 1790-talet. Af de hithörande handlingarne vill jag anföra ytterligare en, som genom sin qvickhet är upplifvande. Den förekommer i 1789 års årgång*) och har till titel:

Nonsens och Svedenborg.

«Det är ingenting jag finner så nöjsamt, hvarför säger jag icke så nyttigt, för vår sammanlefnad som d å r h e t e n. Jag säger icke gerna dårskap, ty detta är ett ord af allmännare mening än den jag nu vill utmärka, och nyttjas ofta att utmärka laster och brott. Det jag här åsyftar är denna oskyldiga dumhet, detta meningslösa snack, denna misslyckade åtrå att göra sig stor eller behaglig, med ett ord detta *non-sens* i tankar och uppförande, hvars grund är fåfängan och hvars verkan är löjet. — När man jemför

*) N:o 226, 229.

ı *non-sens* med dess motsats vett eller *Sens*, finner man tydligen att, det senare är nödigt för verldens bestånd, så är det förra oundgäng- för dess lifaktighet och nöje. Ja, jag skulle kunna fysice bevisa att *sens* hos en del menniskor är alldeles nödvändigt till sjelfva förståndets ekling och fullkomnande hos andra; ty det är vissa strängar äfven i de organiserade hjernor, som aldrig få någon *tonus* om de ej frapperas af ıeten. — Men jag lemnar detta och hänvisar endast till den vederqvic- le nyttan af *non-sens*, det må förekomma i umgänget eller i böcker. ı mig ett sällskap af tunga och allvarsamma miner, der man talar lång- t och lakoniskt under långa intervaller af tystnad, der man trängs om terlufterna, der man bjuder luktvatten, torkar sig i pannan, gäspar om solfjädern, och slutligen proponerar sång eller spelbord. — Jag sä- er genast: der är för mycken *sens*. — Men hör på: der stannar en n vid porten. Släpp in moster Dorothea, farbror Harpagon och kusin nace. Märker ni förändringen? De hafva knappast trädt inom dörren, redan äro skuggorna försvunna af alla ansigten, de hopkrympta skratt- ıklerna delierade, och man arbetar nu nästan lika mycket att tygla sin som nyss förut att dölja sin ledsnad. Orsaken? Det har kommit *non-* : i sällskapet. Eller hvad kallar ni annars gummans rolighet, som med *se queue* och målade kinder gronderar öfver den *cruela vanité*, som ıerar detta detestabla tidehvarf? Eller huru nämner ni sammanhanget farbrors uppförande, då han slår sig på sin uppsvällda mage och svär : pontackslukande eder, att tidens hårdhet förstör honom, att han med verlden inom kort måste krevera af hungersnöd. Jag begär ej edert :öme om unga Grimace, som, figurerande mot sin lätta skugga, ger sig dj— att ingen förtjenst mer blir belönt i verlden.»

«Det förträffligaste af allt är likväl det auktorliga *non-sens*. Som det enligen aldrig kommer från andra än dem, som hafva ett verkligt genie saken, och det alltid är mera arbetadt, så är det fullkomligare till sin ır; och som det genom den välsignade tryckfriheten sprides ut kring : verlden, som det kan njutas hvar som helst, i sällskap eller i igheten, i sjukdom eller i helsa, så är det oändligen vidsträcktare till verkan. Det är otroligt hvad jag finner mig väl af snillearbeten af ıa art. Med dem fägnar jag mina vänner i stället för politik, som jag ' hatar, och i stället för förnuft, som min hustru intet tycker om, med : roar jag mina barn i stället för skallror och piphästar; ja, dessa slags tten utgöra för det mesta min medicin. När mina plågor ansätta mig, menar gikten, som stundom grasserar jemmerligen i mina fötter, så ıdrar jag aldrig apotheket som andra: jag går endast till min bokhylla, nar mina auktorer och tager, efter omständigheterna, -ett, två till tre : *non-sens*, det må heta politiskt, vittert eller filosofiskt (hvartill jag n räknar det theologiska såsom det högsta och yppersta), och det under- r aldrig att åstadkomma en märklig lindring. Jag älskar derföre, om

jag just icke kan säga mig högakta, utmärkta författare af den oförnuftiga klassen lika med dem af den förnuftiga, och kan ej gerna förlåta de senare antingen den frihet de någon gång taga sig att tränga sig in i de förras yrke, eller det häftiga nit, hvarmed de synas vilja utrota allt helsosamt oförstånd af jorden. Denna obetänkta nitälskan är ett fel, som i synnerhet befläckar vår tid. Ett snille för *non-sens* får knappast uppträda på verldstheatern, förr än man allmänligen uthvisslar dess första försök. H... är verkan? De visa sig endast som hastiga luftsken, fägna verlden för ett ögonblick och försvinna. Se litet tillbaka i vår lärdomshistoria och erkänn med bedröfvelse sanningen häraf. Brunkman, filosof af den nöjsammaste ord... stack fram den ena professorliga foten — bemöttes af pekfingrar, blef sti... ken, lastade in hela sitt snille i den olyckliga schäsen, klatschade, reste och mokerade sig i sin tur öfver Stockholms-Postens sena ånger och fruktlösa klagorop. Hanell, poet och orator, ljus och leende som en nymåne, svängde sig med den behagligaste matthet mellan solen och planeterna — men ett hagel af ridikulens pilar slog denna lustiga aërostaten till marken; han kr... sade sin lyra, svepte sig in i sammetsrocken, försvann, och hvar är han?

«Gubben *Bager,* älsklig i åminnelse, var på sin tid den enda, som kunde trotsa alla förföljelser. Man grinade honom i ansigtet, man sko... lika så litet hans nattmössor som hans verser; men gubben kände sitt vär... drog på sig en mössa till och trallade ändå.»

«Gubben Bager — Läsare! jag kan icke säga det utan rörelse, gubben var den enda. I öfrigt förhåller det sig med genier för *non-sens* som ... snillen i någon annan väg: de mattas i brist på uppmuntran; de dö af ... aktet. Det är tid att vi lära vishet af våra förluster. Då, som jag ... modar, förtjensten af all skrifteligen författad god omening är numera ... fråga, återstår endast att, med det nit som vederbör, yrka vetenskapens ... fordran och följaktligen respektive författares hägn, uppmuntran och ... löning. Det bästa medel härtill, som jag för det närvarande kan inse ... som jag nu välment vill uppgifva, vore att inrätta ett sällskap, hvars ... det skulle blifva att vårda denna angelägenhet. Detta sällskap borde ... Sällskapet *Pro Auctoribus Ridiculis* (för löjliga författare). Det skulle ... kunna antaga någon till ledamot, som ej vore pröfvad nog förståndig ... att känna och värdera ett rigtigt oförstånd. Men denna egenskap skulle ... ock ensam berättiga till inträde i sällskapet. — Uti det dubbla ändamål att skydda och belöna, skulle sällskapet taga notis af alla från pressen utgående *non-sensiska* skrifter. Det skulle ej allenast upptaga dem, ... en flygande lycka kringfört till allmänhetens kunskap; det skulle äfven sträcka en välgörande hand till dem, som ett oförtjent missöde egnat ... boklådans mal och tidens förgätenhet. Så snart något godt fynd på ... ena eller andra sättet kommit i sällskapets händer, bör det ofördröjligen besörja vederbörliga recensioner deraf i den bäst krediterade tidning ... bifogade klingande loford öfver författaren. Nota bene, intet annat än ...

: den minsta kritik vanfräjdar sällskapet. Vågar någon bitter granskare häfva sig mot ett stycke, som sällskapet godkänner, skall det genast med sin ld betäcka den angripna klienten och med förnuftets egna skäl bevisa, att förtet öfver detta slags arbeten äger ingen rätt. På det ändtligen att de ömmande recensioner och apologier, som från detta sällskap utgå, icke tte misskännas för en hemlig ovilja eller en fin hädelse af någon oberig person, böra alltid sådana kärleksverk ofvanföre eller inunder vara knade med sällskapets namn och karakter: Pro Auctoribus Ridiculis. — skulle ändtligen vederbörande skriftställare erhålla det enda hvarför de ttas: namnkunnigheten, och verlden finna en rikare källa öppnad till enda hvaraf hon innerligen roas: dårskapen.»

«Jag smickrar mig med det hopp att snart se denna ideala inrättning liserad. Jag skulle ock kunna framdraga virtuoser i flera särskilda vitters- och vetenskapsgrenar, alla värdiga ämnen för ett sådant samfunds nit bemödande; men jag lemnar detta åt andras omsorg. En enda författare upptager i närvarande ögonblick min hela beundran. Hvem? hvilken ga! Här talas ju om förträfflighet i tokeri, om mästerstycken i det iga — — hvem om icke *Svedenborg?* Det förnöjande ljudet af hans an och hans drömmar har på någon tid icke varit hördt i våra nejder. a lustbara anekdoter om honom i tidningarne, inga leende bilder af hans enskaper och hans älskogsäfventyr, af hans himmelska jungfrur r af hans helvetiska käringar, inga underbara verkningar af hans angares magnetiska operationer; inga förtjusande samlingar antingen af s eget eller hans förfäktares *non-sens.* Den sörjande allmänheten har t att åskan, som ljungade från förnuftets domstol, alldeles återjagat s spökande skugga i grafven. Det har förmärkts en trumpenhet i de ta sällskaper, och det allvarsamma förståndet, likasom missnöjdt öfver egen seger, har förgäfves suckat efter nytt ifrån andarnes verld. Välan, jag då frambära den hugneliga tidning, att gubben ännu vandrar ibland fast mindre synlig för profana ögon. Hans tjensteandar, som ej funnit a svenska pressar nog toleranta, hafva från ett danskt tryckeri framkallat nytt verk, ett verk, som innehåller sjelfva kärnan af deras lära, ett stigt sammandrag af *Svedenborgska systemen.* Deras blygsamhet — d säger jag? deras harm öfver vår otack mot deras första försök återler dem från att sjelfva kungöra oss detta opus till vår uppbyggelse. urage! läsare, jag brådskar att, utan vidare förespråk, meddela tillräckprofbitar deraf. Le, och tacka mig för godt nöje.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Den härpå följande framställningen af några punk- i Svedenborgs lära, hvaribland äfven förekommer den kanta topografien öfver «helvetet», anser jag mig af ra skäl här både kunna och böra förbigå. Säkerligen

äro här många af siarens yttranden missförstådda och origtigt återgifna, andra måhända afsigtligen spefullt vrängda: likväl qvarstår såsom ett obestridligt faktum det godtyckligt fantastiska och drömartade uti dem. Efter Stockholms-Postens auktoritet bildade nu allmänheten sitt omdöme om svedenborgianismen och all dermed sammanhängande mysticism, och det skulle hafva varit underligt om denna polemik, som fördes ömsom med allvarets, ömsom med löjets vapen, och för det mesta med en talang, som åtminstone var öfverlägsen motståndarnes ringa gåfvor, icke till slut skulle hafva bemäktigat sig den allmänna opinionen. Den mystiska tidsrigtningens kämpar voro icke allenast medelmåttiga stilister, de blottställde sig genom sin naiva enfald ej allenast för det mest lättfunna gyckel, utan de gjorde sig äfven skyldiga till en brist på takt och omdöme, som lätt kunde ådraga dem ovilja äfven af dem, som för öfrigt förhöllo sig opartiskt i striden. Så fick till exempel Nordenskiöld det olyckliga infallet att i sin tidning «Medborgaren» hämnas på den nyss anförda artikeln «*Non-sens* och Svedenborg» med en annan under titel «*Non-sens* och Gustaf Vasa», i hvilken han söker illa tilltyga detta skådespel, som då var det mest populära bland alla och säkerligen äfven förtjente att vara det, under förutsättning att det var författadt af den förhatliga Stockholms-Postens redaktör, och utan aning att han med denna kritik drabbade en långt högre personlighet, som haft sin hand med i det spelet — en hand, tillräckligt stark att i ett slag krossa honom sjelf och hela hans Nya Jerusalem. Han vann derpå för öfrigt ingenting annat, än att det föregifna sällskapet Pro Auctoribus Ridiculis skyndade att tillegna sig hans opus såsom god pris.

Den stora allmänheten ställde sig snart på Stockholms-Postens sida i denna som i andra frågor, i synnerhet sedan Kellgren genom poemet «Man äger ej snille

›t man är galen», och Rosenstein genom sina kom-
ırier dertill slagit det stora slaget. Äfven på vers
,de man sitt bifall. Så uttalar till exempel i bör-
f år 1789 (N:o 29) en författare sitt deltagande för
apet Pro Sensu Communi:

Förgäfves söken J den heder,
Som följer segren i en strid;
Mot galenskapen af vår tid
En fåfäng ifver er förleder.
Gån, lemnen dårarne i frid
Och-hvar-god-svensk-själ-prisar-eder.

Hur skall er lilla makt ändå
En gnista sundt förnuft förmå
I så förryckta hjernor truga?
Nej, vakten er att längre gå
Uti er vurm att vara sluga.

Hvad aktning åt en stackars klok
Skall i de galnas samfund gifvas?
Den syndarn skall på dårhus drifvas
Just derför att han ej är tok.

Hvem vill i bondens hufvud pina
Att månan är en dunkel kropp?
Från detta tillbud hören opp;
Man ser ju tydligt månan skina.
Hvad skäl skall nog skenbarligt bli
Att få en käring att begripa
Att man förutan häxeri
Lär apan dansa vid en pipa?
— — — — — — — — —
Hvad tjenst gör väl en läkare,
Som att en hufvudböld kurera,
Med bruket af fördelande
Blott tvingar giftet promenera
Till någon ann' af lemmarne,
Och under annat namn maskera
Sin syndande materie *)?

---

*) Materia peccans.

Månn' mera visligt af er handladt
Med dessa galna svärmare,
Hvars blotta titel ni förvandlat
Till med- från sveden-borgare?
Än mer, hvad verkan ha'n J sport
Att ifra emot Mesmers lära?
Jo, alla anfall som ni gjort
Blott ökat denna narrens ära,
Och all er klokhet, all er flit
Att magnetismens dårskap visa
Ej qväft en enda pigas nit
Att kurens verksamhet beprisa,
Åtminstone till god aptit.
Tvärtom: ert utbrott många flera
Till denna dårskap värfvat har,
Som annars ej i all sin dar
Hört talas om magnetisera;
Så, när man skrikarns ifver sett
Detsamma och detsamma slipa
Mot vissa synder fasligt hett,
Det mången flickas håg förledt
Att gåtan närmare begripa.

Om ni försöken aldrig så
Att smaken ibland folket höja,
Hvad är det för en bok ändå,
Som skall de flestas smak förnöja?....
Historien om *Fågel Blå.*

Förgäten J hvad öde ämnas
I eder mörka födslobygd
Åt dessa tänkare, som hämnas
Förnuftets fall och smakens blygd:
Att allt det lof ert snille lemnas
Skall skrifvas af på eder dygd?
Ty utaf alla gudlösheter
Finns ingen mer helvetiskt stor,
Än den — som det i Skriften heter —
Att säga dåre åt sin bror.

Så sluten då ert nit att klandra
Den galenskap, som verlden styr,
Och efter man förnuftet flyr,
Så varen galna — som de andra.

Ehuru jag sjelf finner mig böjd att, i afseende på .enna strid, taga parti för sällskapet Pro Sensu Comnuni och Stockholms-Posten, icke derföre att jag anser lem med grundlighet hafva uppfattat och i sann dager framställt Svedenborgs theosofiska system, utan derföre att denna tidning under stridens hela förlopp ifrade för let sunda förnuftets rätt emot alla slag af hugskott, 'römmar och fantasmer, och det i en tid, då ett sådant motstånd var ganska behöfligt och icke saknade sina ådor, hvilket fördelaktigt vittnar så väl om redaktionens 'rstånd som om dess frimodighet, — så bör jag likväl ke förtiga att den förtjenstfullaste forskaren i vår odngs häfder, Atterbom, synes hafva kommit till en anan öfvertygelse om det inbördes förhållandet mellan e stridande partierna. Sjelf begåfvad med den lifligaste ıntasi, sjelf benägen att hänsjunka i poetiska drömmar, om han ofta aktade högre än alla verkligheter, från sin ıngdom fördjupad i studier af den sällsamma siarens ikrifter, hade han för denna fattat en så stor vördnad, ıtt han icke rätt väl kunde fördraga det gäckeri, hvarned hans läror och visioner under upplysningens tideıvarf behandlades, då han ansåg dem förtjena aktning, a, beundran, äfven om de ej i allo kunde erkännas för anna; hvarvid han måhända mindre än vederbort beinnade, att just gäckeriet och åtlöjet är det säkraste apnet att nedgöra allt slags svärmeri, ja, att qväfva et i sin linda. Att Stockholms-Posten med sin satiiska polemik för sin tid gjorde fäderneslandets odling n stor tjenst genom att straxt i begynnelsen qväfva .en vidskepelse och vantro, som började insmyga sig, erpå kunna vi ej tvifla; ehuru vi gerna må medgifva tt Svedenborg, för den allmänna mystiska rigtning, som ill honom ville ansluta sig, och den massa af oförsynt harlataneri, som endast var alltför belåten att se sig f den stora allmänheten med svedenborgianismen samıanblandad, fick röna en långt obilligare behandling, än

som säkerligen skulle hafva vederfarits honom i och för sig sjelf.

Efter år 1790 afstannade efterhand denna nyss så lifliga skriftvexling, sedan politiken utträngt de dermed sammanhängande intressen från allmänhetens uppmärksamhet. Hvad jag redan yttrat derom kan vara tillräckligt att gifva ett begrepp om stridsfrågornas beskaffenhet och kulturhistoriska betydelse, hvarför jag anser tiden vara inne att öfvergå till fortsatt betraktelse af en annan sida af Stockholms-Postens verksamhet, nämligen dess litterära och kritiska.

VIII.

Väckt sinne för äldre svensk vitterhet. — Gustaf Regnérs Svenska Parnassen: Leopolds omdöme. — Regnérs öfversättning ur Iliaden; Leopolds travestering; polemik derom. — Engzell: hans «Dalkarlar»; kritik och svar. — Skriftvexling om skådespels uppförande på söndagar. — Två ironiska artiklar om det sublima och det täcka. — Recept till en modern tragedi. — Tayarden. — Bjugg. — Uppmärksamheten väckt på Tysklands litteratur: den poetiska prosan; Gellerts idyller; öfversättning ur Klopstocks Messias; företalet till Stridsbergs Tyska Grammatik. — Fornnordisk poesi: Adlerbeth. — Huru andliga poemer böra bedömas: Stålbergs «Kristus i Gethsemane». — Hallenbergs Gustaf II Adolfs historia. — Engzell tagen till nåder. — Fästad uppmärksamhet på Danmarks vitterhet.

Vi hafva i det föregående följt Stockholms-Postens litterära kritik under de första åren af dess verksamhet. Vi hafva funnit, att den då uteslutande stödde sig på Frankrikes smaklagstiftning, följaktligen led af en ensidighet, som hindrade den att göra rättvisa åt sådana snillealster, som ställt sig oberoende af besagda auktoritet. Denna ensidighet fortfor äfven under de följande

åren, och gifver sig isynnerhet tillkänna under de flera gånger återkommande tvisterna med Thorild. Likväl märker man att redaktionen, utan att uppgifva sina ursprungliga esthetiska principer, småningom börjar gifva efter för påtryckningen af Tysklands och Danmarks vittra bildning, hvilken den börjar erkänna såsom i sitt slag märkvärdig och förtjenande om ej efterföljd åtminstone uppmärksamhet. Men, om man ock slutligen var benägen att efter nämnda litteraturers exempel vilja inrymma ett annat och högre innehåll i poesien, än det som fyller de franska lärodikterna och satirerna och epopéerna, så höll man ännu i det längsta fast vid den franska formalismen i afseende på språk och versbyggnad. Efter denna formalistiska grundsats dömde man Thorilds poem «Passionerna», hvars poetiska innehåll man väl godkände, men hvars friare form man förkastade, och efter samma grundsats fortfor man ännu rätt länge att döma. Ett bevis på den tyska vitterhetens begynnande inflytelse är likväl den benägenhet för poetiserande prosa *à la Gessner*, som redan år 1784 börjar visa sig i flera uppsatser i Stockholms-Posten. Äfven imitationer af den stil, som är egendomlig för Macphersons Ossian, tillkännagifva att man ej längre hade blicken oaflåtligen fästad på den franska klassiska litteraturen.

Några litteratörer af mycken förtjenst hade vid denna tid fästat sin synnerliga uppmärksamhet på vår äldre fosterländska litteratur, hvars alster de sökte att åter framdraga i dagsljuset. Bland dessa intager Gustaf Regnér ett utmärkt rum. «Intagen af den mest brinnande kärlek för svenska vitterheten», säger Hammarsköld, «utrustad med den förtroligaste kännedom af den grekiska, romerska, italienska, engelska och tyska skaldekonsten, och genom den väckt till liflig känsla för sångens frihet ur den franska smakens konventionella band, skulle Regnér otvifvelaktigt inom vår vittra verld blifvit en högst välgörande reformator, om han icke saknat den

rika fantasi, den lifliga känsla, den djupare filosofiska skarpsinnighet, som fordras för att blifva utmärkt såsom originalförfattare». Denna Regnér började år 1784 utgifva en tidskrift för litterär historia och kritik under namn af «Svenska Parnassen». Redan följande år hade han den olyckan att råka ut för en upptuktelse i Stockholms-Posten, sedan han gjort några fogliga påminnelser vid en af Leopold samma år utgifven kritik öfver Gyllenborgs «Tåget öfver Bält». Leopold — han talar i eget namn ehuru anonym — besvarar i Stockholms-Posten (1785, 272 ff.) dessa påminnelser med en ton af öfverlägsenhet, ja förnämhet, som intygar att han redan nu kände sig säker på sin lycka så i lifvet som i vitterheten. Sedan han först vederbörligen straffat sin vederpart derföre att denne vågat kalla den gamle Triewald och den gamle Freese med deras föråldrade språk, den förre för Sverges Boileau, den senare för dess Rousseau, framställer han slutligen sina egna ofelbara tankar om litterära tidskrifter i allmänhet och Svenska Parnassen i synnerhet:

«Under det att vi med denna uppriktighet umgås med hvarandra, vore det tillfälle, min herre, att göra er några oförgripliga påminnelser vid den månadsskrift, hvaraf ni funnit för godt att vara utgifvare. Det är icke nog, min herre, att det man gör i sådana ämnen icke är ondt, det måste äfven vara godt, hafva en grad af duglighet, om det skall förtjena att vettigt folk kastar ögonen derpå. Ingen, som känner edra vilkor och som vet hvad det vill säga att hafva dem svaga, undrar derpå att ni söker förbättra dem genom ert bemödande i ett yrke, hvartill ert tycke för vitterheten, en grad af kännedom och någon slags förvärfvad smak förlåtligen förleda er. Men hvad man dervid skäligt fordrar af er, är att verkställigheten någorlunda svarar emot ändamålet. Jag säger detta mindre som prenumerant än som läsare; ty i förra fallet unnar jag er uppriktigt denna lilla fördel; men i det senare unnar jag äfven mig sjelf någon frukt af de timmar, som jag använder att läsa er Parnass. Jag har likväl hört med missnöje att ni verkligen dragit mindre fördel af ert företagande än ni skäligen väntat; men, min herre, tillåt mig att fråga er: hvad bevisar det annat än att ni icke ännu gifvit ert arbete den grad af duglighet, som allena kan försälja det? Jag har således åtminstone fördomen för mig, då

jag säger att jag i er månadsskrift saknar nästan allt det som hörer till naturen af ett sådant arbete. Det är icke nog att hafva fingrar, min herre, man måste derjemte hafva urskiljning, och det är icke tillräcklig urskiljning till ett kritiskt arbete att kunna skilja emellan ett rätt godt och ett rätt slätt stycke; ehuru äfven denna understundom synes fela er. Ett månatligt häfte, som innehåller föråldrade och nyfabricerade, allmänt bekanta och allmänt förgätna, öfversatta och hembördiga, medelmåttiga och eländiga prosa och skaldestycken, blandade om hvarannan utan plan, utan kritik, utan någon slags annan afsigt än att samla dem inom en och samma perm: — ett sådant häfte, säger jag, kan icke sätta nationen i mycken ifver för sin vitterhet, och om det händer att någon dervid upplåter sin milda hand till prenumeration, så sker sådant helt säkert mera för Guds än för Apollos skull. Det är sannt att jag har funnit här och der några sköna stycken, men dessa verkligen i så ringa antal, att om man jemför dem med antalet af de redan utgifna häftena, tror jag knappt att de skola belöpa sig till ett enda på hvart häfte, och lönar det mödan att deraf göra en månadsskrift? Lägg till att af dessa goda stycken, vid pass femton eller tjugo till antalet, åtminstone nio eller tolf äro både förut tryckta och i hvars mans minne. Lägg ytterligare till, att de flesta deribland icke äro samlade ur några obekanta trycka ströskrifter, som kunde hafva sin ursäkt, utan rent af plundrade ur våra Vitterhetsarbeten, den högtidligaste samling af skaldestycken som vår nation äger. Om man icke billigt kan förebrå er den tröghet våra goda snillen hafva att skrifva, eller den ovilja de hafva att bidraga till ert blad, så skulle man åtminstone tycka, att emellan en slät kompilation och ingen kompilation borde valet icke vara tvetydigt för en man af smak. Till en Svensk Parnass, min herre, hörer dessutom icke allt hvad som flutit ur svensk penna, utan endast det som är värdigt att läsas och bibehållas, det som förtjenar att kallas nationens vitterhet. Med hvad nöje tror ni då att allmänheten skall emottaga all den poetiska drafvel, hvarmed ni uppblandar de få goda stycken, ni tid efter annan bekommer; detta poetiska ungdomsjoller, dessa ögonblickets foster, dessa tillfällets barn, det eviga mörkrets arfvingar, som ni framdrager ur deras ärbara förgätenhet, och som till större delen ingen dödlig kan läsa utan att tro sig flyttad tillbaka ända till Messenii tidehvarf? Tror ni, för exempel, att dessa unga snillen, som döden beröfvat oss, om de ägde att kasta en blick tillbaka ner på er Parnass, skulle, utan en slags förminskning i deras närvarande lycksalighet, se sina rimluntor fallna i edra medömkanslösa händer, deras sämsta verser framsläpade i dagen, för att spela figuranter eller stumma roller i er Parnass, och deras ära således ovärdigt fördunklas, en ära, som borde vara oss så mycket ömmare, ju mindre tid de haft att genom en längre möda och mera mognade arbeten föreviga densamma. Men jag tror att när himmelen i det andra lifvet vill straffa en poet för den lilla fåfänga och den törst efter ära, som regerat honom här i verlden, så skapar

han kompilatörer, som efter hans död komma öfver hans äldsta papper och som utan nåd släpa dem under pressen. Dessa exempel böra åtminstone tjena till varnagel för de lefvande, att, medan den högste ännu förunnar dem krafter att sönderrifva och förbränna, bränna allt hvad brännas kan, på det att amatörerna efter deras död måtte finna deras lådor så tomma som de böra vara, om poeten en gång skall uppstå med samma ära som han lades i grafven. Jag vet i sanning icke om man på ett förgripligare sätt kan såra ett förtjent snilles minne, än när man således utkastar i allmänhetens händer dessa foster af dess svaghetsstunder, hvilka auktor sjelf gifvit sig all möda att gömma undan dess ögon. Men hvad sväljer icke en månadsskrift, som har tjugofyra arks tomhet att fylla? Och hvad undslipper en samlares fingrar, som har den olyckliga inbillningen att vara kännare och det olyckliga behofvet (att) pillera? Till och med sagor ur *d'Arnaud*, slätt försvenskade, engelska romaner, som upptaga hela arken, recensioner eller rättare afskrifningar ur inländska samlingar, hvilka man känner oändligt bättre än Svenska Parnassen, sådana till exempel som vår Vitterhets-akademies handlingar, alla både inländska och utländska uselheter att förtiga, måste här sälja sig under namn af Svensk Parnass. Förlåt mig, herr Parnassifex, detta är nästan att droguera för starkt. Jag vet att ni har goda utländska efterdömen; men ni bör besinna att en *Mercure de France* icke behöfves för att gifva lif åt franska vitterheten, då deremot en vitter journal hos oss ofelbart, om han är god, skall bidraga äfven så mycket att väcka och framdraga våra ännu föga verksamma och täflande snillen, som den skall vara ett förträffligt medel att gifva allmänheten ännu ett halft sekulums längre afsmak och förakt för snillets söner och deras yrken, i fall den är så kall och platt, som en och annan af dem man redan sett här i verlden. Påminn er de förträffliga litteraturbrefven och tänk då på Svenska Parnassen! Det vore efter min tanka tvenne önskningar att göra för vår vitterhets bästa: den första, att de få, som äga både nog insigter och snille för att åtaga sig ett sådant kritiskt arbete, ville förena sig derom och skänka sin möda dertill: den andra, att de, som Försynen låtit födas till helt andra lefnadssysslor än att döma i vitterheten, ville draga sin hand alldeles ifrån detta otacksamma yrke, eller, om de icke kunna afkläda sig denna mekaniska habitude i fingrarna att plundra både lefvandes och dödas samlingar, åtminstone inskränka sig att samla under deras inseende, som förstå att göra bruk deraf.»

Man måste göra rättvisa åt det mästerskap i stil, som denna polemiska bit förråder, och som tyder på en framtid af litterära triumfer, äfven om man skulle känna en grad af ovilja öfver den ton af förolämpadt beskyddarskap, som den ännu unga författaren ansett skickligt att

:aga mot en man, som var honom öfverlägsen både i !er och kunskaper, ehuru han stod efter honom i sti-:isk talang. Anmärkningsvärdt är det beröm, hvar-d Lessing's litteraturbref omtalas. Men huru kunde opold blifva hvad han blef, såsom vitter kritikus, om ı studerat Lessing? Kanske inskränkte sig hans stu-ım tills vidare till dessa litteraturbref. Det är härvid en att märka, att Lessing på litteraturbrefvens tid, så-n medarbetare åt Mendelsohn och Nicolai, ännu :ann sig på en rent rationalistisk ståndpunkt, hvil-ı han i sina senare, på egen hand utförda, arbeten erskred.

Men den stackars Regnér skulle ännu en gång a en långt större förödmjukelse af Leopolds mör-ıde penna. Regnér hade på ett för sin tid ganska tjenstfullt sätt gjort versificerade bearbetningar af an-ens skalder, och just vid denna tid i sin Svenska rnass låtit trycka början af en öfversättning i Pope's ı Rochefort's manér af Iliaden, hvilken sedan aftryck-i Stockholms-Posten. Så väl för att meddela ett ıf på den tidens sätt att behandla de klassiska poe-na, som äfven för att gifva belysning åt löjligheten Leopolds upptåg i det följande, vill jag anföra de ta verserna af denna öfversättning. Det är första ıpsodien af Iliaden der Calchas tillstyrker Acheerna att emna Chryseis (hvilken af Regnér kallas för Chryseïs) om enda medlet att hämma den i lägret härjande ѕoten. Han har slutat tala.

Han satte sig. Och nu för denna brydda tropp
Steg Atrei stolta son sjelf Agamemnon opp.
En obeskriflig harm förmörkar och förbistrar
Hans lifligt rörda själ, ur ögat ifvern gnistrar.
Han dermed allraförst mot Calchas vänder sig:
«Fördömde siare! som aldrig bådat mig,
Som aldrig främja sökt det lyckliga jag ville!
I detta onda bud jag känner Calchas' snille.
Man vet för Chryseis min eld, man vet min håg

Att föra henne med vid härens återtåg.
Den ömhetslåga jag hos Clytemnestra kände,
Då hon uti min famn som mö och maka lände,
Ej svarar mot den eld för Chryseis jag bär,
Hvars hela väsende ett skönhetsmönster är.
Hur lär det fägna dig att kunna nu förklara,
Det är för hennes skull vi Phoebi hämnd förfara;
Hon borde gifvas fri och lösen tagas an.
Men fast en skönhet ej med guld betalas kan,
Jag henne återger att pesten dermed stilla
Och icke folkets lif för mina nöjen spilla.
Men då mitt ädelmod er gifver detta rön,
Att icke ensam jag må sakna krigets lön,
Att offret gäldas bör, J lären, greker, finna». —
«Hvad lön, du girige, som aldrig nog tycks vinna,
Du Atrei stolta son (inföll Achilles här)
Begär du, som ännu i vår förmåga är?
Det byte städerna, vi plundrade, oss gifvit,
Är intet förråd mer se'n rofvet skiftadt blifvit:
En hvar den lott han fick har ärft med svett och mod.
Men är det blott för vinst du slösar folkets blod
Och oss en gång förunnt se Ilions murar fällda,
Vi skola sjufallt dig det gjorda offret gälda *).

Här stannar Regnér för den gången. Leopold, som fann öfversättningsförsöket platt och löjligt, fick det befängda infallet att under samma titel, «Försök att öfversätta Homerus», i ett kort derpå följande nummer insmuggla en af honom tillverkad fortsättning, tydligen ämnad att persifflera det föregående, och att travestera originalet.

Häruppå svarade kung Agamemnon så:
Achill, fast käck och stark, du dock ej fresta må
Att spela några knep. Dig må du ej inbilla
Dig skola få din lott: mig skola sitta stilla
Med tomma händerna. — Likväl, som du befallt,
Jag flickan släppa vill; men gör en snar anstalt
Att jag i stället af de högsinta Achiver
Må få ett annat pris, som thesso värdigt blifver,

*) Stockholms-Posten, 1787, N:o 30

Lägg öfver detta rätt. Ty om jag det ej får,
Att från dig taga ditt jag straxt på stunden går.
Ell' vänder jag mig ock till Ajax och Ulysses:
Af den jag kommer till förvisso jag ej kysses.
Men vi få sedan tid att sluta detta af;
Nu skjut det svarta skepp uti det blanka haf.
Sätt roddare deri, som kunna ro med åror,
Sätt så en hekatomb af hundra stycken fåror.
Sätt Chryseis äfven dit med vackra kindbenen,
Och någon rådsperson, som blir anföraren,
Ajax, Idomené, Ulysses eller äfven
Dig, skräcklige Achill, som hotat mig med näfven;
Att, se'n vårt offer vi åt Lång-skotts-guden gjort,
Han blidare må bli mot oss på denna ort.

Häruppå svarade Achilles ganska bister
(Han från sin thron sprang upp, ur ögat flögo gnister):
Du oförskämde, du, du harehjerta, du,
Hur vill du framdeles att vi Achiver sku'
Dig hörsamma och slåss, än bakom embuskader,
Än emot fiender, som stå i långa rader?
För de Trojaners skull, som bära långa spjut,
Jag ej till Ilion kom att köra dem derut.
Jag ej (han stack sin hand i byxsäcken) har klagat
Att mina betesnöt och hästar de förjagat,
Att i det mylliga och folkrika Pthien
De stulit bort mitt hö och mina äppelen.
Ty det är skiljdt från dem af många stora sjöar,
Som blifva större än af regn, och när det töar,
Och den alldundrande dessutom hafver satt
Ett råskäl mellan oss af bergstraktsskuggors natt.
För din skull blott, din best! (här knöt han hand för näsan)
Har jag och mina män gjort hela denna resan,
Att mot Menelaus uppfylla mitt förbund
Och att din bror må få sin fru igen, din hund *)!

Allmänheten skrattade naturligtvis ganska godt åt
roliga påhitt, men Regnér hade icke nog sjelf-
:rskning och takt att hålla god min och tiga.
tom tog han sig för — det otacksammaste man

*) Stockholms-Posten, 1787, N:o 33.

kan taga sig för — att besvara åtlöjet. Han lät i Stockholms-Posten *) införa följande förklaring:

«Vid genomögnande af Dagbladen för denna månad har auktorn till den öfversättning af Iliaden, som utur Svenska Parnassen finnes införd i N:o 30 af Stockholms-Posten, med en angenäm surprise funnit att hans försök redan uppväckt en fortsättare, hvilken i N:o 33 och under samma rubrik, som början blifvit gjord, och i Svenska Parnassen igenfås, låtit införa ett prof af detta sitt bemödande. Då man blott ville anse den täcka enfald, som råder i det lilla profvet och som tydligen röjer till hvad grad af förädling vårt språk genom en täflan med de grekiska mönstren torde kunna bringas; och den likaså vackra, fastän dolda afsigten att söka gifva ett värdigare begrepp om den urgamla skaldekonungen än den första försökaren kunnat göra: kan man ej annat än önska det denna öfversättare, som har ett så eget handlag att omkläda Homerus, måtte snart hinna ifrån början af Iliaden och icke tröttna förr än han lemnat hela detta poem så påtagligen likt öfversatt i allmänhetens händer som profvet är. Ingen blir då i stånd att bestrida honom den kort förut i detta Dagblad utfästa belöning för ett sådant företag, hvartill öfversättningens begynnare så mycket heldre önskar honom all lycka, som han med sitt försök ej ämnat gå längre än till det i N:o 30 redan införda. Till denna belöning finner honom nyssnämnda auktor så alldeles värdig, att han ville råda det hedervärda sällskapet, som densamma utfäst, att i fall den ej på annat sätt kan förökas, utsätta densamma på ränta, och i sinom tid gifva den lyckliga författaren både hufvudstol och intresse. Skulle han åter, som icke är omöjligt, vara ledamot af något vittert samhälle och blott för sitt nöjes skull hafva företagit detta annars digra arbete, gjorde han väl både emot allmänheten, som plär vara nyfiken, och mot det vittra samhället, som har den lyckan att äga ett så sublimt snille, om han afklädde sig den der otjenliga larfven att så godt som under en annans namn, som nu skett, smyga fram sitt vida lyckligare försök i samma väg. Detta är en försakelse utan exempel ibland skalder, hvilken auktorn till det första försöket visserligen måste högakta, men just derföre är för samvetsgrann att betjena sig sjelf af. Samma auktor, tillika utgifvare af Svenska Parnassen, och hvilken, såsom bekant är, haft den outplånliga skammen att gifva vika för ovett, får nu söka sin tröst i ädelheten att bekänna sig öfvervunnen af en medtäflare i grekiska litteraturens utbredande, en medtäflare, den han önskade få känna och omarma för att så mycket bättre förklara honom sin välmening, och förmodligen träffa ett hjerta, fullkomligen svarande mot den täcka profÖfversättningen ur Homerus. . . . . . Man har velat säga — men hvad är det, som icke af någon illa uttydes? — att denna öfversättning, vid närmare påseende, vore en förklädning af Homerus, i afsigt att göra åtlöje af den

*) N:o 44.

utur Svenska Parnassen införda; men emot ett sådant föregifvande kan mycket invändas. Det vore ju, för att blott nämna en helt liten omständighet, den allrahögsta dårskap, värd generalskapet vid det berömda kalottiska regementet, att låta således drabba på Homerus ett enskildt agg mot dess öfversättare. Men antagom en sådan händelse: utgifvaren af Svenska Parnassen har ändå skäl att gratulera sig. Det är ju i alla fall drägligare att hafva n apa i sina fjät än ett visst annat litet kräk, kändt af sin bitterhet och ina närgångna tänder. . . . . Man vänder sig om, ser på den lilla gyckande, ler deråt och fortsätter sin gång. Det är sannt att man stundom lr skäl att med Ennius utropa:

Simia quam similis turpissima bestia nobis.»

Om det i allmänhet är oförsigtigt att inlåta sig i var på åtlöjet, så är det rent af en olycka att göra det lumpigt och oqvickt. Detta var händelsen med Regér. Också blef han på exemplariskt sätt tuktad der-br. Leopold var, i synnerhet under dessa sina lifliga ngdomsår, icke den man, som någon fick ostraffadt förärma eller ens motsäga. Han eftersträfvade redan nu en litterära diktatur, som han sedan för en tid verkgen lyckades tillegna sig. Hans straffskrift till Regér lästes ett par dagar senare i Stockholms-Posten N:o 50):

«Jag är den förkrossade fortsättaren af Achillis vrede, som haft den yckan att väcka min herres, och den förödmjukelsen att förblandas med in herres person. Jag är förtviflad, min herre, att hafva skrifvit såsom ni; en jag är ej saker till er olyckligt väckta ifver! Ni är, emellertid, just ekiskt arg.»

«Förgäfves vill jag öfvertyga er att jag öfversatt dessa rader ur Homerus för min räkning och icke för er räkning: och att det är mitt sätt m ni påstår vara ert sätt: förgäfves säger jag er att jag tagit denna ton af ingen: ni svarar mig, Achilliskt rasande, att jag tagit denna tonen er: och likaså fåfängt ropar jag till mitt försvar, att sådant är mitt ille: ni ropar tillbaka, och ännu högre, att sådant är ert. Hvem kan rifva så platt? frågar den förundrade läsaren. Hvilken annan än jag? arar ni med häftighet, genom trycket; påståendes att man stulit er konst, versart, edra rubriker, och att man velat göra lycka under ert namn.»

«Se här min bekännelse: jag har kallat min öfversättning, liksom ni «Försök att öfversätta Homerus», efter det icke var ett försök att öfversätta Virgilius, och vidare: «Prof ur grekiska vitterheten», efter det icke var prof ur den latinska. Jag har börjat vid den 130:de versen, efter ni slutat

vid den 129:de, och emedan, efter de djupsinnigaste författares reglor, all fortsättning begynner der någon upphört. Men ni är despotisk: man får icke öfversätta ur den bok ni öfversatt: man får icke nyttja de ord ni en gång brukat: man får icke hafva den stil ni behagar äga. Innan kort förbjuder ni oss väl äfven att tala det språk ni talar och att skrifva med samma bokstäfver hvarmed ni skrifver. Alla öfversättares öfversättare! haf medömkan med mig! Kunde jag hafva haft den tanken att vilja skrifva som ni? Är det troligt att den, som vill blifva läst, med flit antager er stil? väljer er till sitt mönster? Ack, min herre, var försäkrad, att man icke skrifver på det sättet utan af pur dumhet. Om ni visste hvad det kostar en rimmare att se sina skrifter tagas för edra!»

«Ni påstår att ni haft en apa i edra fjät och icke en hund. *C'est bien là, la naïveté grecque!* Och denna varelse, som följer er så nära, önskar ni er tillfälle att känna och omarma, som det synes, i den öfvertygelsen att det är en apa. Ni är således ganska öfvertygad att man icke kan skrifva så eländigt utan att efterapa er. Det är åtminstone att vara originellt usel. Men tro mig, ni känner illa naturens krafter: jag håller det icke för absolut omöjligt, att någon ännu slätare rimmare i framtiden kunde uppstå; ty de förflutna tiders erfarenhet är icke tillräcklig för att afgöra hvad naturen möjligen förmår, allraminst i nedstigande: ni är sjelf ett bevis derpå. Fastän jag medgifver, att en sådan mycket bör hafva profiterat af er läsning, bör, att jag så må säga, hafva sunkit i edra spår, likasom man säger att Virgilius höjt sig på Homers skuldror.»

«Emellertid, min herre, tillåt mig fråga er inför så mycket hederligt folk, som händelsevis kunnat fälla ögonen på edra hämndedomar i Stockholms-Posten: är det ädelt gjordt att så tyrannisera en fattig versmakare, blott derföre att hans rim äro äfven så usla som edra? Visa mig, om ni behagar, hvad privilegium ni äger att vara den enda platta författare i vårt land. Jag medgifver eder utan tvifvel det vara högst nog: att en enda som ni får skrifva ridikult i fred, och att för öfrigt en hvar, som ägde så tvetydig talang för vitterheten, så bevisligen rubbade kritiska sinnen, så antiboileauisk, så anti-anakreontisk, anti-theokritisk, anti-horatiansk, anti-popisk, anti-homerisk smak, borde inom sig sjelf blygas att någonsin för dagens ögon framlägga sitt rimkram. Men jag väntade mig icke att det skulle vara ni, som skulle jaga sådana ur de allmänna papperen. Den kraftigaste satir man kan göra öfver edra arbeten är således att skrifva som ni? Min herre, ni smickrar mig oändligen. Ty låt oss nu ponera det hafva varit min afsigt att härma eder sångkonst, för att låta er hos en annan erfara skränet af er stämma, kunde jag hafva lyckats bättre än jag gjort? Kunde man njuta en fullkomligare seger än den ni sjelf lemnat mig, då ni tydligen igenkänt er sånggudinna i det plattaste menniskofjäder kan framalstra. Kunde jag ändtligen genom en större välgerning förtjena den läsande allmänhetens tacksamhet? Med en panna af jern emot alla kritiker, har ni

å ett oerhördt sätt hämnat er med att lika så ofta förnya upplagorna af lra rimalster, som man gjort sig den fåfänga mödan att med skäl och förnuft föreständiga er deras oduglighet: en landsplåga, min herre, som folket opar att undergå, och hvarmed ni så ofta slagit oss, att vi hädanefter med ysning känna faran att röra vid allt det som flutit ur er penna.»

«Jag vore verkligen rätt nyfiken att veta, i hvilketdera af de lärda pråken min herre gjort de största framstegen: i grekiskan, hvarutur ni fversätter på sätt, som vi redan afhandlat, eller i latinen, hvarpå ni tycker tt ert utseende har likhet af en apas. Ty, tag mig icke det ogunstigt opp, en latinska vers, hvarmed ni slutar er sista kungörelse i Stockholms-Posten: Simia, quam similis turpissima bestia nobis», betyder ord ifrån ord, på venska öfversatt, ingenting annat än detta: «Sjelfva apan, det otäcka kreauret, huru lik är hon icke mig!»

«Jag är långt ifrån, min herre, att tro saken så förhålla sig, och om n verkligen så vore, är det dock en ganska ovanlig sak att en författare jelf gör allmänheten ett sådant förtroende. Förgäfves har man velat öfverygа mig att ni fattat detta filosofiska beslut för att, så godt ni kan, ersätta den ledsnad edra poemer förorsakat, och för att åtminstone en gång er lifstid roa allmänheten. Om naturen än förlänt er den gåfvan att ivertera publiken mera genom ert utseende än genom edra skrifter, gör ig er i medborgerligt afseende dock nog rättvisa för att tro er icke böra ch icke vilja betjena er deraf. Jag vill vara öfvertygad, om ni tillåter ig det, att det är mig, er vederpart, som ni här velat likna vid en apa y ni är satirisk), och att, förmedelst någon glömska i språket, hvilket ni ättre förstått i er ungdom, ni bedragit er på poetens mening och trott er iga med hans ord: huru lik är du icke en apa! då ni i det stället igt: huru lik är jag icke en apa! Ty det latinska nos är, såsom i påminner er, när det brukas singulariskt, alltid det svenska jag ch betyder aldrig du eller en annan person. Jag vet ej, min herre, om g tjenar er med denna förklaring. Man försäkrar mig att det skall gifas vittra varelser, som heldre skulle låta sig behaga att se ut som ni säer, ja, som heldre skulle samtycka att för hela deras lifstid omskapas derll, än gifva sig skyldiga till en sådan okunnighet. Vare huru det vill, ig anstår ej att på ett oanständigt sätt missbruka er missägelse, för att torquera på er ett skällsord, som ej höres utan ibland den lägsta slödder; g tror höfligen att ni snafvat litet i latinen och att ert utseende åtminone är menskligt, hvilket jag uppmuntrar er att icke förneka genom er rifart. Men tillåt mig likväl att af denna anledning vänligt påminna er, uru angeläget det är att väl förstå den latin man citerar, likasom den ekiska man öfversätter.»

«Är det möjligt, som ni säger, att ni nödgats gifva vika för ovett? et har då säkert varit någon usel poet, hvars rimmerier ni begabbat? ågon utgifvare af en slags poetisk journal, hvars osmakliga kritiker och

ännu osmakligare loford ni med anständighet bestraffat? Någon vitter imbécile, hvars vanmakt ni blottställt? Någon näsvis öfversättare, som med sina krypande rim förpöblat Anakreon, Moschus, Homerus och allt hvad den vältaliga ålderdomen äger stort och heligt? Det har säkert varit någon sådan, min herre, som ni broderligen velat skrifva till rätta, och som belönat er för er möda med de vittra hedersnamnen af hund, apa, otäck best m. m. Vitterheten har thyvärr exempel af sådana, som af äfven så sällsynt högmod, som rar vanmakt att producera sig, fallit in i ett slags lunatiskt radoteri; derifrån åter i ursinnighet; och som ropat: mord! rån! polis! echavotte! skarprättare! när någon sagt dem i förbigående: «Bevars, min herre, hvad edra omdömen äro ogrundade! hvad denna öfversättning är slät! hvad dessa verser äro illa gjorda!» Det bästa råd, min herre, man kan följa i anseende till sådana är, jag märker det, att med ett djupt förakt öfverlemna dem åt ödet af deras galenskap, och att för öfrigt aldrig fatta det fåfänga förslaget att kurera egenkärleken utan naturgåfvor. Pope har rätt:

'T is best sometimes your censure to restrain,
And charitably let the dull be vain.
Your silence there is better than your spite,
For who can rail so long as they can write?

Det är uttydt:

Hväss ej kritikens egg till oupphörligt krig.
Låt af barmhertighet den platta yfva sig.
Här likar mer en vis att tiga än att kifva.
Hvem orkar gäcka dem, så tidt de orka skrifva?»

Ehuru man icke kan undgå att skratta åt flera lyckliga infall i denna stridsskrift, måste man bekänna att den till hela sin karakter är pojkaktig och öfvermodig, helst när man besinnar att den är riktad mot en man af så stora förtjenster om sin tids litteratur som Gustaf Regnér. I synnerhet är försöket att vränga hans tydliga mening med citaten af den latinska versen i högsta grad retsamt, så mycket mera som det ej heller är synnerligen qvickt. Längre fram i samma årgång af Stockholms-Posten finnes ett nytt angrepp på Regnér, troligen af Leopold äfven detta, hvari delinqventen i ett högdraget och tillrättavisande språk får det rådet att försörja sig med kroppsarbete i stället för att utgifva en usel tidskrift. Mellertid var det naturligt, att författare af andra ordningen snart kände sig kufvade af

n kritik, som fördes af så skickliga händer och var så
)ga grannlaga om medlen för sitt ändamål, att den
fta, mot klar och obestridlig rätt, endast ansåg sig
öra vädja till den stora hopens åtlöje.

År 1786 ser man en annan skriftställare af lägre
rdningen i Stockholms-Posten utställas för den offentiga munterheten, nemligen den bekante Gustaf Engzell.
)enna Engzell saknade icke till en viss grad poetiska
nlag; han versificerade med lätthet, och han saknar ej
heller verkligt poetiska bilder och tankar, men han är
jemn och affekterad. Han var, såsom Hammarsköld
äger, excentriserad af Thorilds väldigare idéer, utan
kraft att rigtigt fatta dem. De förledde honom derföre
ill en krystning, en tillgjord styrka, som i högsta grad
nisskläddde honom, och den aga, som han derföre måste
ida af Stockholms-Posten, var ganska väl förtjent. Hans
örvirrade och oskickliga sätt att försvara sig mot dessa
nfall ådagalade ännu mer hans svaghet. Jag vill anföra prof på både anfallen och försvaren, så mycket
eldre som Stockholms-Postens skämt här är godmodigare än vanligt.

Engzell hade för att fira sin fosterbygd och sina
andsmän utgifvit ett poem med titel «Dalkarlarne», som,
huru det icke saknade poetiska partier, då författaren
erkligen var hemsökt af en intermittent poetisk feber,
lock i allmänhet lider af svulst och osammanhang. Detta
oem recenserades i Stockholms-Posten, N:o 107 f., i
n artikel, som här meddelas med några uteslutningar:

«Dalkarlarne, skaldestycke af herr Gustaf Engzell, har nyligen lemnat
essen. Sjelfva titeln intresserar. Desto värre för auktorn, säger man,
n han bedrager läsarens hopp. Låt oss se. Jag lofvar emellertid ingen
ecis recension. Jag vill skynda utan att hvarken smickra eller vara
ettig.»

«Ett förfärligt opus af 44 sidor in 4:o ligger nu för mina ögon. Jag
r den vanan — himlen vet hvarföre — men ser jag ett skaldestycke med
ter och citationer fullproppadt, så ryser jag. Jag måste med våld sätta
ig ned för att börja lektyren. Herr Engzell regalerar sina läsare med en

gräselig mängd, hvarvid dock ingen utom pappersbruket vinner. Här finner man Otto Magnus, Schedin, ängelen Sealthiel, prosten Bergklint, grefve Gyllenborg, Des Portes (en poet, känd i Arboréns boklåda), Alexander Magnus, Nya Granskaren, Xerxes, Leopold, påfven Urban och Svedenborg, Mantuanus, Johan Engzelius, Lidner, kungen i Preussen och domprosten i Vesterås. Hela denna pro- och improfana massan af snillen och dumhufvuden, af hjeltar och stackare, använder herr Engzell, för att vidt utbreda sitt skaldestycke, hvilket nog kallas Dalkarlarne, men — jag påminner mig huru en prest för några år sedan predikade öfver det stora fiskafänget, och hade till proposition: Guds majestät i planeternas gång. — Se här början:

Du, som af lyckans namn och ej af ärans vet,
Och trampar snillets väg till din odödlighet —

Snillets väg är en katt-ton, ett alltför lågt uttryck, men vidare:

Fly, svaga folk, min sång! O fosterbygdens dalar!
Hos er man öfvar dygd, i slott om dygd man talar.
Jag sjunger denna stam af fordna göthers ätt,
Som lika värdet ser af lifvet och sin rätt.

Gustafs och Carls ande anropas nu att blifva styrkan i hans sång. De hafva hört hans bön, men jag fruktar på ett alltför militäriskt sätt; till exempel:

— plöjarns pust, prins! din förgudningsflägt skall blifva.

Hvarje ord är en tjugopunding och utgör, då hela raden deklameras, en grufvelig kanonad; sådana äro ännu flera ställen, der poeten gör de obarmhertigaste experimenter på läsarens lungstyrka. Var det deras ande, min herre, som i Azurs-skyars svall lät engeln Sealthiel sjunka ner, så önskar jag att de måtte låta honom sjunka, sjunka så djupt att han aldrig mer i något skaldestycke förekommer. Läsaren behagar icke tröttna, ej heller tro att här ej finnas skönheter; man torde upptäcka många. Dock innan dess ber jag allraödmjukast om förlåtelse, att jag, som min skyldighet fordrade, ej ännu nämnt ett ord om planen i poemet. Nittionio orsaker hade kommendanten, som vid konungens ankomst till en fästning ej lossade ett enda skott; och den första var, att ej i hela fästningen fanns ett enda lod krut. — Konungen skänkte kommendanten efter de öfriga nittioåtta orsakerna. Varen lika ädelmodiga, mina herrar, då jag till min undskyllan har den äran anföra, att i hela poemet finns icke en skymt af plan. Nej, heldre röjer sig här en äkta tro, ett öfverlemnande åt den milda försynen. — Med Guds nåd kan detta lyckas — men om det lyckas, bör sjelfva fritänkaren se och känna Guds finger. Beklagligt är det också att detta skaldestyckes förtjusande skönheter sällan stå på sitt rätta ställe. Det är en kedja af diamant- och blylänkar. Se, till exempel: »Tyst som en salig dygd» — bravo! — men kan det sägas om den flod, naturen

ıtt till gräns för sjelfsvåldet? och hvar flyter han? Kan ej sjelfsıldet lägga en brygga öfver honom?

— Gustaf, du är lydd allt ner i dödens rike.
Se dessa gyllne berg! hvad tjusning mig förför!
Så aftonsolen skön i sista molnen dör.

Hur i all verlden kom herr Engzell att placera denna vackra raden ir? Hvarpå syftar den? På Gustaf? På bergen eller på herr Engzells ırförelser? «Jag afgrundslöjen ser» — men jag inbillar mig att de måste öras. — «Hvad skapar kristallbergens glans?» — «Ack jo, de dricka son» — — och straxt i noten: «Bibere hymnos, colores, imagines, umbras» :c., «man tror ju på dessa latinska talesätt?» — men på dessa svenska, ın herre? Dertill fordras S:t Petri tro då han promenerade på hafvet. — .ung Christiern slutar sitt tal sålunda:

— När jag nog förstörd den låga jorden ser,
Skall jag till himlen gå att störta stjernor ner.

Låtom oss anmärka i noten, min herre, att tyrannen utan tvifvel tömt :t par kannor Rostocker-öl innan han höll denna oration.

- —

Nu några få rader om blodbadet i Stockholm.

Sjung hur på modrens arm man barnets lifstråd skär,
Hur tröst hon — Gud! hvad tröst! — af samma dolk begär.
Ack sjung, förskräckta skald, hur bålet skyhögt brusar,
Och stinker af det blod, från mördarplatsen frusar.
Hur raseriet den till dödens altar drar,
Som endast sucka djerfs: min man! min son! min far!
Hur ur ett öppnadt bröst tyrannen hjertat sliter,
Och i de ödas ben med vilddjursgrymhet biter.

Stinker! Biter! Man kan ju berätta att Tobias var blind, utan att :ecist säga hvad svalan gjorde i hans ögon.

Aldrig ser jag några verser, till H. K. H. Kronprinsen adresserade, :an att tillika gäspande påminna mig de politiska galimathiader, de brölps-, de grafskrifter, de et cetera, som för snart sju år sedan af en patrio-ık rimmare framkacklades. Af helt annan dyrd äro de strofer, som jag ı ur herr Engzells skaldestycke vill excerpera.

Af Vasars dygd man vet, du gudars ättling är —
Styr sjelf, ty folket tror att man bedrager kungar —
Tro icke smickrets rop och alla bifallsskri,
Schedin sjelf på en thron, ve! skulle smickrad bli.
Förakta ej de små och räds ej för de stora —
Ett enda brott af dig ett dygdigt folk förstör,
En enda dygd af dig detsamma dygdigt gör —
Du kan i ödemark ett Eden oss bereda m. m.

Pag. 34 och 35 hedra sin författare, och med mer eld, mer finhet i uttrycken skulle de förtjena ett rum bland Ovidii Metamorfoser.

Corinna! — Fläckta vind, som mina suckar bär,
Hvad du min tjusta själ med rena känslor när!
Ack! nöjet med din blick i frusna dalen strömmar;
Du rörd vid hvarje kyss med himmelsk ungdom ömmar.»

I det följande berättar recensenten med ett visst begabberi, att författaren i slutet af sin inledning till poemet säger sig af en pastor Girelius hafva erhållit sexton riksdaler såsom bidrag att hålla honom skadeslös för förlaget.

I våra kritiska tider, då äfven författare af förtjenst äro vana att med tålamod och tystnad se sina arbeten mönstras och nedgöras i den offentliga pressen, väcker det en viss förundran, när man erfar huru outsägligt ömtåliga förra seklets skriftställare — under den vittra kritikens oskuldsfulla barndom — visade sig äfven för en lindrig och billig tillrättavisning. Att ställas fram i tidningarne till näpst och åtlöje, syntes dem föga hederligare än att bindas vid skampålen. Den förbittring, hvarmed de ofta sökte att försvara sig, förefaller våra mot sådana tilltuktelser härdade nerver ganska löjlig, och torde sannolikt redan på den tiden endast hafva bidragit att ytterligare lifva det skratt, som de poetiska dilettanterna framför allt afsky. Men denna retlighet karakteriserade icke företrädesvis eller uteslutande poeterna af andra ordningen: likasom Flintberg fick vrida sig under Kellgrens gissel och Regnér under Leopolds, så måste dessa vitterhetens koryféer i sin tur illa våndas under klämningen af Thorilds jättehand, och betedde sig derunder med föga bättre kallblodighet än de offer, som de sjelfva en gång pinat. Engzell, en anhängare och beundrare af Thorild, full af sjelfkänsla att ej säga sjelfbeundran och städse uppsvälld af poetisk indigestion, kunde med sitt tunga dalkarlsallvar ej lida kabriolerna af en så sjelfsvåldigt påflugen recension.

utan gaf derpå ett svar, som för sin oförlikneliga naivetet förtjenar att här anföras *):

«Jag tror aldrig», skrifver han, «att det allmänna måtte misstro ett arbete för en obillig kritiks skull, och skulle anse mig ovärdig dess godhet, om jag endast ville sysselsätta det med min person. Med ädelmod har jag förtjent en otacksam granskning, med ädelmod skall jag belöna den, och trotsar er, försmädare, rimmande och prosande varelser samtligen i staden och på landet, att begå någon enda låghet, som ej skall gifva mig rätt till de ädlares aktning. Detta skall vara mitt uppsåt, mitt sätt att hämnas nu och för det tillkommande; och utur denna punkt beder jag att man alltid måtte se och dömma mig. När snillet så länge vanhedrat sig genom låg och grof hämnd, så tyckes nu vara tid att söka någon ädel.»

«Ett nytt sätt af ädelmod — kanske äfven så underligt som att en prest belönar en skald med tio riksdaler — skall skaffa mig nya försmädare. Jag finner att mitt skaldestycke, Dalkarlarne, haft mera oförmodad och god afsättning, än jag kunnat tro; måtte man ej misstro dess värde för det någon vill säga att det är strunt. Jag är belönt både för min kostnad och mitt arbete, och med den vinst, jag redan haft, har jag på ett ädelmodigt sätt ock vunnit den sista så litet skadande recension. De återstående få exemplar har jag uppoffrat åt en olycklig, en officerares enka i Dalarne med tvenne barn, som, ung och dygdig, förlorade en man den hon af allt hjerta älskade. Han omkom förliden vinter på isen, och hon hade sjelf den dödande smärtan att höra hans sista nödrop. Det allmänna bör ömma och röras vid en sådan händelse; men det bör ock göra något. Jag är en medlem i samhället och tror ej för den orsaken att hela samhället bör koncentrera på min välfärd, jag bör ock sjelf göra något; ty i alla tider voro skalderna antingen lata eller otacksamma, och det är dessa förebråelser, som jag alltid skall bemöda mig att undvika. Om något ädelmod finnes ännu, så måtte man för den olyckliga menniskans skull köpa mina få Dalkarlar; men det är ock visst, att intet enda exemplar säljes under tjugufyra skilling. — — — När sjelfva skaldestycket är positift värdt sin plåt, så har man endast att sucka öfver åtta skilling; men, mitt allmänna! hvad är åtta skilling?» — — —

Hvad denna Engzell än må hafva varit i poesien, — efter läsningen af detta skriftprof är man åtminstone säker på att han ej var stark i prosan. Men hvad man också är lika säker på, är att man i våra dagar förgäfves skulle söka ett motstycke till en så omedveten löj-

*) Stockholms-Posten, 1786, N:o 118.

lighet, som detta svar förråder. De komiska originalernas tid är förbi.

Under detta år, 1786, väcktes i Stockholms-Posten, sannolikt på grund af några fromma själars yttrade samvetsro i detta afseende, fråga om skickligheten att uppföra skådespel på Lördagar och Söndagar, och i sammanhang dermed om skådespelens inverkan på sederna i allmänhet. Tvisten, i sig sjelf obetydlig, blef af litteraturhistorisk vigt derigenom att slutligen Thorild fann för godt att taga till ordet i densamma. Stockholms-Posten låter tvistefrågan diskuteras i dialogisk form med det slutresultat, att den liberalare åsigten blifver segrande. Dennas försvarare yttrar bland annat *): «Att vara syndiga, måste skådespel antingen vara det i deras egen natur, eller i deras missbruk. Då deras ändamål, det vill säga deras natur, är att blotta lastens nesa och dårskapens löjlighet, men deremot dygdens och förnuftets ofta förhöljda värde, att uppväcka ädla, ömma, patriotiska känslor, kunna de säkert icke i sin natur anses såsom stridande mot Guds bud och förtjenta af dess straff. Det är sannt, somliga skådespel äro något dumma; men det befordrar den heliga sinneshvilan, och uppenbarelsen föreskrifver dessutom ej, huru qvickt ett skådespel bör vara för att ej vara syndigt. Om något skall vara, är det snarare, thyvärr! qvickheten som försyndar sig. Att åter skådespel icke kunna vara syndiga genom deras missbruk, det har regeringen förekommit tillräckligt, i det den förordnat censores, hvilkas pligt det är att tillse att ingenting emot religion och sedolära må inflyta i de stycken, som uppföras på våra skådeplatser. — För att åter vara skadliga i anseende till medborgare, måste de antingen kränka denna religion eller denna sedolära i hopens begrepp, eller hafva utvärtes bedröfliga följder för samhället. Att de icke verkligen kränka dem, det har jag bevisat, ty då vore

*) N:o 134.

de syndiga. Om de göra det i hopens begrepp, är det genom en obillig fördom, hvarmed de tilläfventyrs äro bekajade, utan att veta hvarifrån de hafva den» — — —. Efter en kort öfversigt af skådespelen och skådespelarkonstens historia från äldsta tider fortfar interlokutören: «Man kan företaga sig de fåfängligaste, barnsligaste, plattaste tidsfördrif på Söndagen. Guds anda kan regera den, som dansar eller spelar kort, han kan bo i deras själar, som dricka sig litet lustiga, som sqvallra onyttiga saker i ett samqväm, som nötas hemma i en ovärdig kammarlättja eller drifva gatorna omkring för att icke ohelga hvilodagen, men hans vrede hvilar öfver ett tidsfördrif, kanhända det ädlaste af alla för förnuftiga kreatur: en menskligheten hedrande moralisk uppfinning att visa dygden och dårskapen i exempel för ögat, som utreder deras begrepp om samhällslefnaden, som förädlar deras känslor, välförstående när afhandlingarne äro väl skrifna, och som, under en vis regerings stränga uppsigt, åtminstone utan skada roar dem, om änskönt dessa afhandlingar någon gång vore mindre förträffliga».

Såsom sagdt är tog Thorild till ordet i denna tvistefråga närmast med anledning af en nyligen utkommen skrift med titel: «Tankar om religionens förfall, i anseende till de yppade frågor om skådespel etc.», hvilken på fördelaktigt sätt blifvit omtalad i Stockholms-Posten. Thorilds artikel lyder sålunda *):

«Af trycket har utkommit: Tankar om religionens förfall i anseende till de yppade frågor om skådespel m. m. Man har ej gjort uppmärksamhet på denna skrift. Ädelmodet och medömkan hafva förbudit att skärpa sina vapen mot författaren. — Svagheten bör förlåtas. — Man har ej kunnat påstå att sanningens ljufva, oöfvervinneliga röst skulle kunna höras af en sådan auktor.»

«Men med största förundran läste jag i Stockholms-Posten ett beröm öfver denna skrift af en läsare! . . . visserligen värdig den sublima författaren. Osanning heter der sanning; storpratarn kallas filosof och

*) Stockholms-Posten, 1786, N:o 151.

fördomar de lyckliga lemningar, som än återstå af ädla tänkesätt; detta stycke har uppväckt min förundran — har eldat min harm — har satt pennan i handen på mig; jag inlåter mig ej i något vidlyftigt käbbel. — Skulle några rader ej vara tillräckliga? Kort och godt är det jag älskar. Jag torde nedstiga från min värdighet; — jag blandar mig ibland den fåvitska hop, som sätter i fråga en sats, den Geneves medborgare afhandlat. — Men sanningen är min gudinna! — Jag ville tjena henne äfven med förlusten af min heder.»

«Ingen formlig vederläggning bör hedra den omtalta skriften. — En tänkande själ inser straxt dess orimligheter. — På frågan om religionens förfall är nu för tiden större än det var förut svaras: «Jag tager tidboken i min hand och svarar frimodigt nej». — Jag sätter bindeln för mina ögon och svarar dumdristeliga nej. Så hade det bort stå: författaren borde mer granskat sederna i sitt tidehvarf, innan han framkommit med en tanka, så djerf och pojkaktig. — Opartiska läsare skola dömma om mina ögon villa mig. — Spektaklen förklaras nöjet för de tänkande och ädle! — — — Hören, filosofer! — Jag erkänner att jag finner åtskilliga ädla och upplyftade menniskor stundom bevista dessa nöjen för att hänryckas af några gudomliga känslor vid en vacker tragedies uppförande. — Men hvilka äro denna svärm af andra jag ser ila dit? — — — O, mina herrar, låt oss vara uppriktiga; jag ser blott en skock af olidliga sprättar, af låghjertade förströelsens sökare, utan känsla af höghet eller dygd; utan själens skönhet, utan hjertats ädelhet. — Äro dessa ädla, äro dessa tänkande? Himmel! gif mig då lågheten och vanvettet till lott!»

«Jag har talat i de tänkandes namn. — Man läste utan uppmärksamhet en skrift, hvars svaghet förtjente mer medömkan än straff. — Men dessa rader i Stockholms-Posten uppväcka hos mig den misstanken att auktor lärer smickra sig af att äga det tänkande publici välvilja; en liten egoism, något stötande åt blindsinnighet. — I filosofens tysta förakt ser han, torde hända, blott bifall. Så gör städse den fåvitske. Då den vise ömkar hans blindsinnighet, föraktar hans vanvett och lemnar honom ostraffad, inbillar han sig att man erkänner hans falska satser för sanning. — Så gjorde åsnan i fabeln, då lejonet, förskräckt af tuppens rop, löpte undan; dumhetens dotter trodde det flydde för henne; men slutligen, då den starke slog, fick hon, krossad, erfara sin svaghet.»

«Skulle jag ingå i en förnuftig vederläggning af denna författares förnuftsprodukter? — Ingen rättsinnig lärer fordra detta offer af min egenkärlek. — Skulle mina sanningar ej erkännas — — — välan, jag underkastar mig de rätta filosofernas dom; men jag har upptäckt mina antagonisters principer, — jag har gjort det och ser mig nödgad förklara, hvem jag kallar filosof: — En man, som med själens manligaste styrka förenar hjertats största skönhet. — Dennas dom skall bli sann, ädel och opartisk. Den underkastar jag mig.»

«Jag har yttrat mina tankar. — Den lyckan är mig förunnad att känna era sanna filosofer. Deras tänkesätt instämma med mina. Vår auktor har edragit sig. För öfrigt, mine herrar (jag tilltalar mina antagonister), nämer jag namnet Jean Jacques Rousseau — — och tror mig hafva sagt nog.»

Jag har redan i det föregående berättat om första ıpprinnelsen till oenigheten mellan Kellgren och Thorild: ,tt nemligen det spända förhållande, som alltsedan år 782 ägt rum mellan de båda skalderna med anledning af kaldestycket «Passionerna», upplågade till en fullkomlig ›ch från Thorilds sida oförsonlig fiendskap, ifrån den tunden, då Kellgren genom sitt «Försök till orimmad 'ers» på ett så grymt sätt förlöjligade sin vedersakare, nen att denne emellertid fortfor att tid efter annan inända artiklar till Stockholms-Posten. Thorild hade nu ned sitt oroliga och mångfrestande lynne tillkännagifvit, ,tt han ämnade öfversätta Tacitus och Ossian på svenska. ›åsom bekant är blef ingenting af hvarken med den ena ller andra öfversättningen. Med anledning af dessa ned pomp och ståt på förhand annonserade litterära torverk, gaf Kellgren luft åt sitt groll och sitt sarkatiska sinnelag i följande epigram *):

Hvad strålar af etheriskt ljus
Omsider snillets verld i norden skola lifva,
Sen Ossian och Tacitus
Af än en Ossian och än en Tacitus
På svenska öfversatta blifva?
Men du, som sjelf så öfversvinnelig
I höjd, i djup, i vidd och bredd dig visat,
När du har öfversatt de snillen du så prisat,
Hvem skall se'n öfversätta dig?

Thorild var ej den man, som blef sina angripare tt svar skyldig. Kellgren fick mer än en gång erfara tt han i detta glödande snille städse mötte sin jemnlike, ;undom sin öfverman. Nu hade Thorild dessutom lärt g att vid tjenliga tillfällen äfven svänga skämtets och sati-

*) Stockholms-Posten, 1786, N:o 174.

rens lättare vapen. Det dröjde ej längre än till N:o 195 innan man i Posten fick läsa följande svar till epigramatisten:

Visst, Rufus, visst bör ljus och lätt behag
  Åt mina stora snillen delas;
Att, som hos er, ej finns ett enda högre drag,
  Att ingenting i smått och täckt må felas.
Hur väl jag eder tjena ville!
  Och med hvad rätt ni det begär,
Hvars hela vackra själ, hvars hela lilla snille
  En tydlig öfversättning är.

Innan jag lemnar denna årgång, nämner jag två artiklar, sannolikt af samma författare, hvilka, ehuru de egentligen icke höra till den litterära kritiken, likväl synas mig så betecknande för tidehvarfvets lynne och politiska skick, samt för den reaktion, som i ädlare sinnen deremot började röra sig, att jag här trott mig böra meddela dem i deras helhet:

Skillnad mellan en barbarisk och policerad nation.

«När en nation ännu är barbarisk, kan den lätt träffa det sublima. Man gör då stora saker, men utan att veta det: man följer blott instinkten. Hvad är i sjelfva verket det sublima annat än en beständig förstorning, en koloss, som okunnigheten uppbygger och beundrar. Geniet utsväfvar och förorsakar häpnad: de vildaste folkslag hafva utan bemödande skapat detta så beundrade sublima: passionernas råhet är tillräcklig att frambringa det.»

«Det är en rå demant, som ej behöfver någon förädling. Man målar då de allmänna taflorna af solens upp- och nedgång. Man hänryckes vid åsynen af en stjernklädd himmel. Man går långsamt och eftertänksamt vid hafsbrädden, och man beundrar dessa stormande vågor, som majestätiskt häfva sig emot stränderna.»

«Man förgudar skuggan, friheten, och man har den dårskapen att strida och dö för den. Man förkastar en leende träldom, som skapar en hop förtjusande nöjen, der kedjor af guld och silke fängsla dig, för att låta dig genomlöpa en labyrinth af skiftande tidsfördrif, der man fråntager dig en farlig styrka för att ge dig en lycklig svaghet. Man lefver utan målare, utan bildhuggare, utan musikanter, utan perukmakare, utan kockar, utan sockerbagare. I sederna regerar ett oöfvervinneligt mod, en hård och pedantisk dygd. Allt är stort och ledsamt. Husen äro stora som kyrkor. Alla publika och privata nöjen hafva en manlig karakter. Fruntimren äro förvista från sällskaper och upptända icke kärlekens eld i andras än deras

ıakars hjertan. De disputera ej hvarandra mankönet. De gifva och upp-
›stra medborgare och styra ett hushåll. Äktenskaperna äro fruktsamma.
itt allvarsamt och uniformt lefnadssätt tillhör ett sådant folk, som ej
ıycket är olikt ett samhälle af björnar.»

«Men så snart en stråle upplyser dem, så snart de gå ifrån denna
nponerande och tysta allvarsamhet, behöfva de straxt att se det vackra; de
ilda, de fasonera, de göra reglor. Smak och finhet visa sig och föda
et vackra.»

«Man ser ej mer på borden dessa ofantliga oxryggar, dessa enorma
ildsvinsbogar. Man ser ej mer plumpa hjeltar uppsluka hela får, och prin-
essor spinna och tvätta; delikata rätter, quintessensierade safter uppväcka
n förslöad aptit. Krigsmännerna effleurera en vinge af en fasan eller en
ıpphöna; somliga af dem lefva ej af annat än sockerbröd och chokolad.
[an tömmer ej lädersäckar. Män med hårda händer, med starka magar,
ıed styfva senor, finnas endast på marknader. Kärleken är ej mer denna
ırtärande låga, som drifver paladiner öfver berg och skogar. Det är en
pprissak, som rör fåfängan, men ej hjertat. Man dör ej mer deraf; ty
ımerna hafva för goda hjertan att ej göra många lyckliga. Hustrurna
ıro ej mer af sina männer, och barnen ej af sina föräldrar; hvar och en
: fri; man lyder endast under allmänna lagen» *).

Om det sublima och det vackra.

«Låtom oss föra in i våra städer en af dessa män, som före Olof Trä-
ljas tid under namn af Birkbenar bebodde Vermländska skogarne, eller så-
ına som de ännu synas på vår glob under namn af Tartarer. Ni skulle
se en hög växt, ett bredt och starkt bröst, en haka som föder ett
ırdt och sträft skägg, köttfulla och seniga armar, ett starkt utsträckt ben,
m vid hvart steg spelar med en mängd af elastiska och viga muskler.
an uthärdar hunger och törst. Han sofver på bara marken. Han föraktar
ınden, årstiderna och döden. Sätt vid hans sida en af de eleganter, som
acerna synas hafva karesserat vid deras födsel. På afstånd dunstar han
nbra: hans löje är behagligt, hans ögon lifliga. Knappt synes på hans
ıka tecken till manlighet. Hans ben äro fina och lätta. Hans händer äro
skapade för krigsgudens bragder, utan för att plundra kärlekens skatter.
an andas blott infall och saillier. Han voltigerar som ett bi, och liksom
tsamma synes blott skapad för att hvila i blommornas kalk: han förifras
ıot vestanvädret, som derangerar byggnaden af hans hår. Otålig stannar han
en minut på någon idé: hans imagination är likså hastig, likså ombyt-
ς som hela hans väsende är rörligt.»

---

*) Stockholms-Posten, 1786, N:o 166.

«Ja, det vackra är den enda, den älskliga Guden, som sätter alla våra inre organer i rörelse. Det stora, det sublima äro ej rara: de öfverflöda i naturen; våra ögon äro deraf redan tröttade. Det sublima finnes i skötet af denna omätliga skogen, af denna gränslösa öken, uti detta ensliga templets högtidliga mörker: det utbreder sig under firmamentets strålande hvalf: det höjer sig ur denna vulkan, hvars mörkröda låga upptänder skyn: det ledsagar dessa majestätiska öfversvämningar: det regerar på denna ocean, som gränsar till tvenne verldar: det nedstiger i dessa djupa hålor, der jorden visar sina öppna och sönderslitna inelfvor. — Men det vackra, det vackra, hvad det är rart! det döljer sig, man måste söka det. Hvar finnas dessa fina, dessa öfvade ögon, som stå i förtroende med dess gracer? Det är en flyktig blomma; en stråle bränner, en flägt störtar den Lycklig den hand, som kan plocka henne, utan att skada henne! Lyckliga europeiska nationer! J ägen vackra rum, vackra möbler, vackra fruntimmer och vackra verser» *).

Man torde, utan fara att misstaga sig, kunna af den ironiska stilen sluta att dessa artiklar hafva samma författare, som den i det föregående meddelade uppsatsen «Om det Täcka». Sjelfva uttryckssätten äro beslägtade.

Årgången 1787 lånar sitt egentliga intresse af de nu i full häftighet upplågande stridigheterna angående svedenborgianismen och den öfverhandtagande vidskepelsen, med hvilka vi redan tillräckligt sysselsatt oss. Af vitter kritik finnes här föga. En liten uppsats bör jag dock ej förbigå, då den innehåller ett rätt löjligt begabberi öfver den tidens fransyska sätt att tillreda tragedier. Den heter:

Bihang till mamsell Vargs Kokbok.

Att tillaga en modern tragedi.

«Tag ifrån Asien, Afrika eller Grekland en sannfärdig mö, till det minsta dotter af en kung eller brorsdotter af en kejsare.»

«Tag till hennes förtrogna en dame, alltid färdig att skälfva af medömkan eller förskräckelse, under det hjeltinnan dör och kommer till lifs igen.»

«Tag en hjelte, som man trott vara begrafven för hundra år sedan, men hvilken ännu har bibehållit nog lif för att hota och ryta.»

«Tag en vederstygglig menniska, som förtjenar att rådbråkas, och kalla honom tyrann tio gånger i hvar akt.»

*) 1786, N:o 172.

«Tag en öfversteprest af kallt temperament och en krigsman af ett hetsigt; låt dem göra, den ena sammangaddningar, och den andra mycket buller.»

«Kasta sedan i pjesen soldater och slafvar efter smak; låt dem marschera, stanna, strida och hota hvarandra.»

«Koka tillsammans alla dessa särskilda delar och red af dem med ack, dåningar och förskräckelse.»

«Gjut deruti under kokningen en tillräcklig myckenhet af fasa, raseri, förtviflan och kärlek, och fullborda sedan anrättningen med ursinnighet och mord. Så är det färdigt» *).

Detta lilla skämt bevisar att åtminstone en del af den bildade allmänheten redan nu kommit till medvetande af det formstela och stereotypiska i den franska tragedien.

Äfven årgångarne 1788 och 1789 äro sparsamma på uppsatser af litterärt intresse. I början af det förstnämnda året finner man en artikel, öfversatt ur engelska tidskriften «London Magazine» för år 1782, som uppyser falskheten af de af Macpherson utgifna så kallade Ossianska Sångerna. Såsom jag redan i det föregående nämnt, hade dessa sånger blifvit populära i Sverge och redan förberedt den omhvälfning i den vittra smaken, som efterhand försiggick: en upptäckt sådan som denna var följaktligen vigtig nog, ehuru den ej förmådde helt och hållet afkyla enthusiasmen hos de många beundrarne af denna art af skaldekonst, hvilka ansågo sångernas äkthet mer eller mindre likgiltig, då deras innehåll i alla fall fortfor att vara lika upplyftande som förut. — Något senare läser man en recension af Tayardens skaldestycke «Religionsfriheten», kittslig och pojkaktig, men icke alldeles obefogad eller oqvick, och, såsom tidens sed fordrade, ett svar derpå af författaren, som under en krystad qvickhet söker att dölja sitt dåliga lynne. Intetdera kan anses förtjena att anföras. Af Stockholms-Postens lättsinnigt skämtsamma sätt att recensera hafva vi redan sett prof, och en förödmjukad författares bitterhet är sig lik öfverallt. Sjelfva corpus

*) 1787, N:o 17.

oskickligt satt sin vredes skålar öfver sin mo
Detta gaf anledning till en ny afstraffning i St
Posten, uti en ibland de skarpaste polemiska
detta skarpa blad innehåller. Uppsatsen har
skrift: *Den oförnöjelige:*

«Man ser då och då vissa stora snillen, som; drifna af
åtrå till äran, känna i hvarje framgång blott retelsen till en
vunnen seger blott saknaden af en större; som, aldrig tröttnand
aldrig hvilande på lagren, nästan sårade af vårt bifall, föga
vårt lof, icke dömma sig värdigt något ringare offer än vår l
dyrkan. — Men hvem skulle väl tro, att om äran har sina hj
ock vanhedern sina? Hvem skulle tro, att det gifves vissa mi
turen, så genstridiga mot allt menskligt i böjelser och begrepp
nedstjelpta till hufvud och hjerta, att med samma ifver de för
allt högre till fullkomlighet, sträfva dessa att sänka sig allt d
nedring. Således, icke nöjda med ett medelmåttigt förakt, od
kunnighet såsom andra sitt förstånd, öka sin medfödda vansk
en förvärfvad, drifva dårskapen till vanvett, obetänksamheten
het och arbeta sig fram med svett och möda från ämnen för v
till ämnen för vår afsky.»

«Ett exempel af detta slag framvisar vår tid i författaren
nons, som i Inrikes Tidningen N:o 13 för innevarande år b
Denna oförsynta belackare var från början ett godt barn. H
helt menlöst, skref avisor helt oskyldigt; derpå var ingenti
rim och avisor måste vara i en väl beskaffad stat. — Han le
mörker, som hans onyttighet förtjente. Men dermed var han

«Han företog sig att utgifva en samling af vittra arbeten

Homerus blef nödgad att krypa på fyra fötter, och Theokritus att visa frånsidan; detta kallade öfversättaren den simpla, den enfaldiga, den sanna naturen. — Nu väckte han någon uppmärksamhet, vann ett slags varelse uti läsares medömkan. Men dermed var han ej heller nöjd.»

«Han visste för väl att man ej förtjenar namnet af en rätt slät journalist, om man ej, med en hand, som lärt samla utan val, förenar ett hufvud, som lärt dömma utan vett. — En epopé hade utkommit. Författaren var en af våra yppersta skalder (Tåget öfver Bält af Gyllenborg). Detta poem hade den olyckan att recenseras af vår pedant: recenseras, det vill säga presenteras i skelett, öfverdregladt med smicker. En ung man af snille (Leopold) gick ut att på anmodan reparera denna skymf genom en lika så nöjsam som sträng kritik. Upplyst om lagarne för detta svåraste af alla skaldeslag, mer af naturens och egen själs känsla än minnet af gamla och nya poetikor, fri och oväldig i sitt omdöme, glad och lekande i sin stil, med vördnad för auktorn, men med större vördnad för sanningen, eller rättare, öfvertygad, att den senare kan allena gifva värdet åt den förra, visade sig denna granskare, i de anmärkningar han särskildt från trycket utgaf, värdig att dömma den mästare han förut vist sig värdig att efterfölja. Den regnerande domaren på Svenska Parnassen fann dessa anmärkningar kitsliga, anständiga, det vill säga icke tröga nog att somna vid, icke krypande nog att vämjas vid, med ett ord icke sina. Med en högmyndig ton gaf han anmärkaren sin bestraffning. — Hvad borde med skäl på sådant följa? Satiren lyfter sin gissel — och der ligger vår rimhjelte längst ned om berget en häck af tistlar: der hör han en lång korus af allmänhetens åtlöje. — Nu lär han då vara nöjd.»

«Långt derifrån. Trotsande, stolt af karborrisk prydnad, klättrar han sig åter ditupp, igenkommande att månatligen och qvartaliter dömma lefvande och döda. Man ledsnar till slut vid en så envis dumhet. Stöden falla undan hans illa sammanfösta byggnad. Parnassen ramlar . . . . . Parnassen har ramlat, och den oskickliga entreprenören hade nu kunnat smickra sig med det säkra hopp att se sitt namn och sitt verk inom kort försvinna i en evig glömska. — — Hvem skulle ej tro att han nu var nöjd?»

«Man bedrar sig ännu en gång. En röst i hans själ säger honom, att han ännu gjort intet för sin — vanheder, så länge han ej nedstigit att ansätta personer, deras karakter och seder. Den ofta nämnda anmärkaren hade sjelf, såsom sagdt är, först blifvit angripen af hans dumdristiga ferla, hade besvarat sig som det höfdes, med det bittra, förkrossande, men anständiga skämt, som endast passade hans öfverlägsenhet. Han hade visat journalistens literära nullitet, men lemnat derhän hans moraliska värde. Detta går han sjelf att ställa fram i dagen. Han angriper anmärkaren med en alldeles vansinnig, oerhörd grofhet; icke i ett dagblad, men, hvad som saknade exempel, i en allmän rikstidning. Der vågar han tvenne gånger utösa de djerfvaste, de förklenligaste tillmälen; och mot hvem? — mot en man, hvars

dukter m. m., och ändtligen för en menniska, hvars mindr
diga figur finnes missklåda bättre sällskaper. — Det i
att säga om det är smutsen eller ettret, en öfverstigande grad i
het eller vanvett, som mest bör beundras i dylika uttryck. Nå
anmärkaren lärer ej kunna förväntas. Det vore att brottsligt söl
som endast bör egnas åt sånggudinnorna och behagen. Och hv
väl nödigt på dylika skrifter? Vet man ej att paskillet snart
svar i hvarje hederlig och förnuftig läsares afsky? Vår ex-jou
med allt skäl glädjas. Han har då omsider hunnit fram till må
ursinniga begär. Han har tömt sista droppan af föraktets måt
måste åtminstone nu vara nöjd» *).

I förbigående må nämnas att denna årgån
håller en förmånlig anmälan af Envallsons komi
rett: «Bobis Bröllop», som då uppfördes för förs
gen, samt att man äfven, hvilket för denna tic
anmärkningsvärdt, i ett nummer (183) får läsa
Erik XIV:s bekanta visa till Katarina Månsdott
refrängen:

Hvar må följa sitt eget sinn',
Kär håller jag min herdarinn'.

Sannolikt var det endast det historiska in
som förmådde redaktionen att i sitt blad gifva
ett poem, som i dess ögon ännu ej gerna kun

eter odödligblifna Matthias Bjugg. Jag nämner honom är, derföre att han genom sin poesi gaf anledning till n uppsats «Om Skaldekonsten» i Stockholms-Posten ir nämnde år *), hvilken lemnar ett nytt bidrag till de sthetiska theoriernas historia under detta tidehvarf. Den rder sålunda:

«Länge har man famlat i ovissheten, och många luntor äro fullbläckade t finna rätta grunder för skaldekonsten. Många snillen hafva uppvaknat, m verkligen ägt dem, men medfödda och liksom blott i utöfningen. De ıfva ej sökt utforska dem, ty de hafva ej behöft det; och hade de forskat, ıde allt deruti stannat, och nya snillets infall gifvit dem nya ämnen till ras utöfning, då de ändock för den öfriga verlden blifvit dolda i lika örker som förut. Andra åter, begåfvade troligen med lika snille men era djuphet och skarpsinnighet, hafva sträckt sina undersökningar längre. edan i Greklands och Roms gyllene åldrar var upptäckten gjord. Redan ıde deras största skalder visat en Despréaux med flera vägen, der alla rikems källor skulle finnas, och äfven i denna delen var ålderdomen den som ndt det ljus vi äga.»

«Härvid torde ett flödande snille tänka: reglorna har naturen gifvit ig, de behöfva ej sökas. Jag går här på mina fäders grafvar, jag tramır det stoft der deras helgade aska gömmes. Det är dessa resliga hvalf, som nottagit deras sista suckar; de skola nu med fördubblad höghet till mig åternda dem. Den känsla jag äger vid allt detta och vid åsynen af dessa blodiga ıpen och dessa eröfrade fanor och vid åtankan af deras ädelmodiga gerninır, den skall lifva min anda att värdigt besjunga dem. En sådan känsla de reglor jag behöfver.»

«Jag medger det: ett sådant snille har ej andra af nöden. De äro, m jag förr sagt, medfödda. Men ett sådant snilles likar torde ej finnas o bland hundra. För öfrigt äro dessa grunder ej stadiga; de äro snarare gifvelser, verkningar af en stark bildningskraft, och när den drages ifrån nnet, förfalla de alldeles.»

«Deremot skapar sig det tänkande snillet dessa reglor: ett skaldestycke ır vara naturens sanna afmålning. Utvalda tankar, korthet i uttryck, och d så afpassade, att de ej tyckas stöta hvarandra, ger styrka och behag. ərdras det höghet, så bör den sökas uti det sanna. Friheten är nödvändig t förtaga det tvång, som de afmätta raderna medföra. Allenast ett litet steg från det sanna kan tillåtas för behaget. (!) Allt högtrafvande, all rannlåt försvagar, oaktadt den ofta torde förblinda. — Dessa äro i kortt de reglor för skaldekonsten man upptäckt. De äro bepröfvade. Det är

*) N:o 127.

på dem en Voltaire byggt, och det är de, som en von Dalin hos oss och hans efterträdare fullkomnat.»

«Men som vår tid är fruktbar på många nya systemer, har d alstrat ett nytt i skaldekonsten. En man stiger upp på den vittra th skapar en idé öfver allt förstånd. Der måla sig omätliga himlarym en knappnålsudd, och sjelfva förnuftet blyges för de stora ord och out liga högheter som snillet framställer. Auktors möda har blifvit belö hans föremål vunnet. Han har blifvit besjungen men ännu ej begripe saren torde fordra kunskap om hans namn. Bjugg! Bjugg! Bjugg!»

«För att med mindre möda och hufvudbråk för det vördade s allmänna lemna det ett fullständigt begrepp om hela detta system, v bringa i dagsljuset följande profbit:

I öster der som byggs en båt
Vid klockklang, se, längst ytterst asa
Ett troll i oförvansklig ståt
Helt uppstekt vid en kanelbrasa.
Så upphöjd uppå Atlands fjell
Han upp med Heklas stenar slungar:
Men ifrån Etnas heta häll
Han ner i Scyllas hvirfvel gungar.
Med safirglans i kristallsky
Förrädare! i solhvarf grinar
Norrstjernans diamanterhy.
Ulysses, som sitt folk försvinar,
På Greklands myckna låt och bång
Ur Thalström ner till Tiberns stränder,
Ack! hvilken lycklig öfvergång
Sig nu i snillets ljusbloss tänder.
Trots hat, trots afund och förakt,
Och skrik ändå med samma anda.
Kristallvåg upp till himlens trakt
Ur blodsjö sig med kaos blanda.
Vid Kamphafs göl ölstopet står,
Strålkastande på södra polen
Och ser på dessa gyllne hår,
Som med (sin) glans förskräcka solen.
Rubin, smaragd, topas, chaldé
I Beli irrgång utvänd, invänd.
En lyrskald med en lock på sne
Gör snillets stamfar upp- och nedvänd.

«Häraf kan allt inhemtas. Detta prof innehåller samma rikedom originalet, undantagande vidlyftigheten. I sig sjelf en nödvändig sak

n. Men den som nu med eftertanka genomläst detta mästerstycke finner gsamt att förträffligheten deruti är drifven till den höjd, att meningen ırare bör sökas i en kaffekopp än i sjelfva versen. Det tyckes bevisa att ktor trott sig kunna försätta läsaren i sådan extas, att han af uppenbarelr skulle utfinna den mening, så mycken möda blifvit använd på att för-ılja. Språkets rikedomar, utsmyckade med guld och ädla stenar, och för-ıjningar och nedsänkningar, på Heklas stenar och uti Scyllas djup; sådant ambringar de högheter, som blott är förbehållet de finare filosofiska vä-ınden att utgrunda. — — — — Mitt föremål har här allenast varit att isa, huru genom tidernas längd, då svedenborgianer, annalister, magnetisö-er, rosenkreutzare m. fl. ur myllan i dagsljuset framskint, äfven en Bjugg ökt vinna lika ära och skapat ett eget system i skaldekonsten, hvilket snart ör vår vitterhetshistoria torde hafva den möjliga verkan, att Bjuggiana uti ya allmänna tidningarne, som mycket annat, med särskilda stilar torde omma att utmärkas; och hvem, om inte Bjugg förtjenar i samma tidnin-ır en särskild not på stat?»

Med årgången 1790 gör sig ett lifligare litterärt ıtresse gällande i Stockholms-Posten. Redaktionen hade ndtligen börjat fästa en allvarligare uppmärksamhet på en tillförne så föraktade tyska litteraturen, åt hvilken en efterhand gjorde rättvisa. Gessner blef i Sverge nart nästan lika populär som Ossian, och den tidens idningar öfverflöda af längre och kortare känsloutgju-elser på en blomstrande, poetiserande prosa i Gessners nanér. Föregående år hade en öfversättning af hans Abels Död utkommit. I en anmälan deraf i Februari r 1790 (N:o 29) yttrar Posten bland annat följande åter-allelse af fordna kritiska theorier:

«Gessner är känd såsom den yppersta bland alla författare af idyllen. en fördom man i allmänhet äger mot detta skaldeslag, förlåtlig för hvars :h ens enskilda smak och nödvändig i en tid, då seder och känslor (låt ıra genom förädling) skiljt sig så långt ifrån naturens enfald: denna för-ım, som isynnerhet finns och bör finnas i hof och städer, hos förnäma :h filosofer, torde äfven i vårt land vunnit mera styrka af vår allmänna rdom mot den såkallade tyska smaken, vårt inskränkta tycke för rim-ade poemer och de mindre väl valda eller öfversatta stycken vi här och :r finna af Gessners qväden. Närvarande öfversättning af Abels död, ett ıem, som förenar idyllens ljufhet med epopéens höjd, tyckes oss vara gjord t till någon del kunna minska denna fördom. Till kännedom af språket

och känsla för skalden kommer än en förtjenst, mer berömvärd såsom synt, tillhörande all vältalighet, men oundgänglig för behaget af pros poemer, den att stilen äger en harmonisk nummer, en viss poetisk ma en klokt dristad nyhet i ord, uttryck, vändningar, som riktar språket, ej utan behof, som förädlar men ej vränger det» o. s. v.

Längre fram på året infördes en insänd anmäla Humbles på prosa förfärdigade öfversättning af K stocks Messias. Deri förekomma ganska märkvär yttranden, hvilka stå i en icke liten strid med redak nens förut yttrade åsigter. Denna anmälan förtjena mycket mer vår uppmärksamhet, som den, enligt At boms förmodan, är författad af den sedermera så römda filosofen Benjamin Höjer, hvilken då ännu l hafva vistats i hufvudstaden såsom extraordinarie i nungens kansli.

«Klopstock», säger recensenten *), «har väntat den olyckan att bli ö satt. Han är det redan på flera språk, och vår fruktan är omsider upp att han ock skulle bli det på vårt.»

«Detta företag är vågadt. Det vore äfven stort och hade förtjenst det skett af en motsvarande förmåga. Men, då i denna öfversättning af dess original igenkänner föga mer än namn, indelning och händels ordning, är det kanske tillbörligt att påstå, det detta företag var förha och för litteraturen en otjenst.»

«Hvarföre öfversättas skalder? Verlden är öfverens att de, mer ä dra auktorer, derigenom förlora; och Klopstocks Messias är en blan sånger, som sist borde komma i fråga dertill. I planen af den kan ej tas första skälet till dess öfversättning, sedan kritiken trott sig finna äga deri en mindre fördel. Skalden har kanske föreskrifvit sig för insl kande reglor, eller har han, för att i de hufvudsakligare afdelningarne sig noga, vid historien, ej tillåtit sin sång i dess utkast den fullkomli den i allt öfrigt har. Händelsernas lopp och utveckling sakna nog intr Man har alltid i Klopstock en åtrå att läsa mer för skaldens skull, ej tid för den afhandlade sakens. Några tro att om Milton's *Paradise* aldrig gifvits, hade Messias varit, till sin fördel, helt annorlunda i p Utomnaturliga varelsers gerningar förvåna och bortföra; deras upp barelser och tal till menniskor ännu mer. Men om de skola bibehålla majestät, sin förfärande högtidlighet för inbillningen, måste de komma lan och endast i de vigtigaste fall. Det ser ut som Messiaden slösat l

*) 1790, N:o 138.

med, ty den stora verkan mattas och försvinner. Messias är genom så stor del af sången på korset, att det stora rörande af denna scen förvandlas till en okänsla, ett slags afsky eller ledsnad. Denna grufliga tafla står der för länge. . . . . Skall då Klopstock öfversättas, så blir skälet hans sublima värdighet att utföra, och den fullkomliga harmonien af hans skaldekonst, dessa första egentliga och mest utmärkande förtjenster af hans sång, men hvilka ovilkorligen måste medföras och bibehållas i det språk dit han öfversättes, så framt man ej vill leka mot skalden ett gäckeri och göra honom misskänd och förringad.»

«Klopstock, stor och fullkomlig i hvarje del af sin sång, stark, vid och ohinnelig i inbillning och tanke, ljuf för hjertat och upptäckare af dess hemligaste rörelser, är en hög majestätisk skapare af ett poetiskt språk, hvars skönhet och fullhet af harmoni ej öfverträffas af de gamla och ofta ej är känd af de nyare. Det var han, född att skapa och segra, och redan i barndomen öfver fördom och vana, som, då Tysklands vitterhet, lika med de öfriga länders, tvekade till hvilket slag af skaldkonst den skulle lemna företräde, antingen fornålderns mer naturliga och sanna, eller det rimmade, som uppkom såsom ett bouffoneri för medelålderns okunnighet och sedan, upparbetadt, blef en tillflykt för senare förfinade tiders brist på bemödande eller styrka, afgjorde straxt med första sångerna af Messias denna fråga, och hans fädernesland, innan ett nytt barbari i sköna vetenskaper, skall ej mer tvista i den. Det är han, som derigenom säkert bevisat att hans språk och kanske flera nu lefvande kunna, i ett stort och skapande snilles hand, hinna upp i styrka och harmoni mot de gamles, och att de fördelar vi oundvikligen sakna i ett, kunna vi hafva ersatta i ett annat; han som är i senare tider den första och kanske enda verkliga kännare af verskonstens meter och rythmus, som insett i sin vidd deras skönheter och möjligheter af omvexling, och varit nog mästare och haft nog lyckligt språk att kunna använda dem, och, under det han ej mindre än vi sjelf erkänner och högaktar äfven de nyare stora skalder och deras verskonst, dock ger ljust bevis att förökad frihet är förökad skönhet, och att den skaldekonst är den fullkomligaste, i hvilken mesta själ finner mesta rikedom och frihet att blifva sannast uttryckt, och i hvilken versens gång, vigt och förhållande till de öfriga svara med största rigtighet och omvexling, lika onekligt som orden till hvad de skola säga, och så att blotta ljudet ger till hälften det begrepp eller den känsla skalden vill väcka. Det är han som häri är stor och nu ensam mästare och hvarmed han förenar en höghet, som aldrig upphör att förvåna, och en värdighet och ett majestät, som aldrig faller. — — — Då han i allt detta så långt öfverträffar både planen till sin sång och våra seklers skalder, och då det bör vara en auktors högsta förtjenster, och ej hans svaga, hvarför han öfversättes, och hvilka i synnerhet måste bibehållas; så se vi på en gång huru mycket det fordras till en öfversättning af Klopstock, hvad han derigenom alltid är i fara att förlora och

hvad han så alldeles förlorat i den svenska. Man begär ej att en öfversättning skall gå alldeles upp emot detta original. Dertill fordrades ett snille, så stort, så skapande som författarens eget, och sådana öfversätta sällan. Men åtminstone en anda af hans harmoni, något af hans sanning, styrka och behag i uttryck, af hans värdighet någon skugga. Men allt detta saknas. Man finner i dess ställe en obehaglighet i ljud, som stöter hvarje öra, ett tvång, en osäkerhet och omognad, som i ett trälaktigt exercitium af en gosse, som ej har eller ej vågar ha styl. Intet spår af frihet, utom i missbegrepp af originalets mening eller i sjelfvalda afsprång som skada.»

Recensenten öfvergår derefter till detaljgranskning af öfversättningen.

Senare på året träffar man ytterligare en recension, enligt Atterboms förmodan af samma författare, i hvilken å nyo en på den tiden ovanlig rättvisa göres åt tyska språket och tyska litteraturen: den utgör en anmälan af Carl Stridsbergs Lärobok för Begynnare i Tyska Språket *). — «Detta arbete», heter det, «är ej af natur att tillåta någon recension i den art, som vi gjort oss till regel. Vi vilja heldre ur företalet anföra ett omdöme, som synes oss grundligt samt tjenligt att häfva de fördomar man ännu hos oss olyckligtvis äger om tyska språket och litteraturen, då likväl är visst att Tyskland, så i anseende till vitterheten som vetenskaperna och filosofien, i senare tider snart gjort sig förtjent af främsta rummet bland nationerna.»

«Tyska språket, yttrar sig auktor, säges vara lätt för en svensk. Jag tror så med. Det är snart lärdt att begagna sig af en gammal vattenaktig postilla och att tala några rådbråkade glosor; men att skrifva och tala väl och förstå språkets art och inre värde, är äfven så svårt för oss som för någon annan. Intet utländskt språk förolämpas så mycket i vårt land som tyskan. Knappt är det någon narr, som ej vet badinera med några ord tyska, hvilka han ofta med flit uttalar försmädligt. Detta är illa: ungdomen hör det och får en fördom emot ett språk, som i rikhet, förenad med manlighet och styrka, öfverträffar det skönaste och täflar med det starkaste språk i Europa, och som äger ett större förråd på nyttiga och nöjsamma böcker för barn än alla samtida språk, jag törs nästan säga, tillsammantagna.»

«Man säger att tyskan är hård. Sannt är det, tyskan intager ej ett vekligt och vällustigt öra. Men sannt är äfven det att tyskan är mindre

*) N:o 227.

hård än man föregifver. Man ser ofta i detta språk många konsonanter sammanstöta. Men det är ej så farligt som det ser ut till. Jag ville en gång lära polskan, såg det grymmeligen öfverhopadt med konsonanter, och hade så när endast derföre afstått från mitt uppsåt. Sedermera har jag hört hyfsade polackar tala sitt språk utan att förolämpa mina öron. Skrif några de angenämaste fransyska ord så som en svensk skulle skrifva dem, till exempel schangschemang, schä scharsché (changement, j'ai chargé); ser det väl mindre grufligen barbariskt ut? men hvad det låter väl!» — — —

«Jag är fast öfvertygad att Klopstocks Messias och dess Oder ej kunnat skrifvas på något annat lefvande språk. Det är fåfängt att öfversätta dem utan att ganska mycket skada dem. Deras förnämsta skönheter ligga ofta i sjelfva språket, derifrån oskiljaktiga. Det är orsaken hvarföre vi och fransoserna ej förmå tala om dessa odödliga verk på annat sätt än om höga mysterier, som man gäckar eller tillber. Men den lätta, behagliga, försmäktande herden Gessner är öfversatt, prisad och jemförd med de största idyllskrifvare.»

Vid denna tid började man efterhand vända sin uppmärksamhet äfven på vår nordiska fornpoesi. Allt tillkännagifver att man ändtligen började finna de uteslutande franska mönstren alltför otillräckliga och enformiga. Förtjensten att efter Verelii och Rudbecks tider hafva, i trots af allt det hånlöje som drabbat de gamla fantastiska föregångarne, och i trots af tidehvarfvets fördomar mot allt hvad det ansåg för barbarisk råhet och dess förkärlek för det formstränga, polerade och förståndsmessiga i vitterheten, tagit första steget i denna rigtning, tillkommer Gudmund Göran Adlerbeth. Redan på fjerde året efter Svenska Akademiens stiftelse, uppläste han på en dess sammankomst en öfversättning från isländskan af Eivindr Skaldaspillers Liksång öfver konung Håkan Adalstens Fostre i Norge. Visserligen har han i öfversättningen förvandlat det fornnordiska alliterade versmåttet till rimmade odestrofer; men sådant innebar blott en måhända nödvändig eftergift för den en gång stadgade smaken hos en allmänhet, hvars öra ej borde stötas af en vildt främmande form, på samma gång som dess fantasi togs i anspråk för ett innehåll, hvars kraftfulla ursprunglighet i efterbildningen ej fick

helt och hållet uppoffras. Adlerbeth inledde sitt föredrag med dessa anmärkningar *):

«Det är bekant att våra götiska förfäder både älskade och idkade skaldekonsten, men deras sånger äro i allmänhet föga kända. Sedan deras språk genom tidens längd och mångahanda skiften undergått den förändring, att det ej af deras efterkommande nu för tiden kan förstås utan att såsom ett annat främmande tungomål läras, hafva äfven deras skaldestycken, de enda arbeten som ifrån nordiska hedendomen till vår tid blifvit förvarade, råkat i förgätenhet. Några få häfdesökare, som i de äldsta källor leta efter forntidens händelser, äro snart sagdt de enda, som gifvit dessa gamla qväden deras uppmärksamhet; men det har mera skett i afsigt på historiska innehållet än på poesien. De öfversättningar vi af dem fått äro fördenskull bokstafliga och på skrifartens vägnar föga besörjda. Det är emellertid en sanning, att aldrig något skaldestycke på något språk funnits, som, utan att misshandlas och förlora sig, tålt en så beskaffad tolkning på ett annat. Skälet är tydligt. Skrifarten eller stilen utgör en väsentlig del af skaldekonsten: den är tankarnes klädnad, den är målningarnes färg och framställer dem således, efter (deras) olika värdighet eller behaglighet, under ett olika värdigt eller behagligt utseende. Skrifarten åter rättar sig efter hvart och ett språks olika lynne. När således ett skaldestycke öfversättes, böra tankarne med största sorgfällighet bibehållas, men uttrycken nödvändigt förändras: med ett ord, man bör så skrifva, som man inbillar sig att den författare, man öfversätter, skulle skrifvit på ens eget språk och i ens eget tidehvarf.»

Huru origtigt detta påstående är, behöfver ej bevisas. En öfversättning af Homerus t. ex. skulle inrättas så, som Homerus skulle hafva skrifvit i 19:de seklet! Allt det för originalets eget tidehvarf karakteristiska, det ur historisk synpunkt mest intressanta skulle kastas öfver bord, allt för att ej såra en konventionel öfverförfining! Lyckligtvis fann Adlerbeth sjelf icke skäl att i sina öfversättningar från klassiska skalder följa sin egen regel.

«Sådant», fortfar Adlerbeth, «har alldeles icke blifvit iakttaget med våra götiska skaldeqväden, och derföre hafva de alla fått den beskyllningen att vara platta. Jag medgifver gerna att ett groft och ohyfsadt tidehvarf i många af dem röjes. Konst och prydnad visa sig der sällan, men natu-

*) Stockholms-Posten 1790, N:o 44.

starka och djerfva drag ofta nog. Språk följa ofelbart och måla folkseder. När dessa senare äro manliga, enfaldiga, grofva, blifver språkraftigt, kärnfullt, men fattigt; när sederna äro lena, belefvade, blifver ket mjukt, behagligt, intagande och rikt. Af denna anmärkning kan sluta hvad slags skönhet i de gamla nordiska qväden låter sig finnas icke.»

Af sjelfva öfversättningen vill jag såsom prof ana några strofer:

Den stränga härars gud böd ödets kyrior fara
Kring norden, att se ut en kung af Yngves ätt,
Som med sitt mod förtjent att Odens granne vara
Och njuta gudars rätt.

De funno Haralds son, som brynjan på sig dragit,
Och tänd af hjeltars eld i skygd af faran stod,
Der mellan svängda svärd en strid sin början tagit,
Som tömde forsar blod.

Den här, som honom sett förmätna jarlar gifva
Förtjenta banesår, blef muntrad af hans röst;
Och skenet af hans hjelm-förmådde styrkan lifva
Uti hvartenda bröst.

Af ädel ifver tänd han brynjan från sig kastar
Och, skiljd från vapnens skjul, blott af sitt mod betäckt,
Emot den kämpaflock i heta dustar hastar,
Som har hans täflan väckt.

Hans arm och svärdets egg sig genom pansar tvinga:
Än brister här en sköld, än braka bräckta spjut;
Än värjors tunga hugg mot klufna hjelmar klinga,
Der blodet frusar ut.

Uti den raska här, som i hans fotspår följer,
Mot mången hjessas skål i stycken klingan far.
De röda vågors svall, som marken öfversköljer,
Till hafvet utlopp tar.

Så rasar Odens storm med dödens kalla ilar,
När ära eller guld har eldat kämpars lust.
En blodstänkt vapenbädd på slagna kroppar hvilar,
Som dra sin sista pust.

Omsider faller konung Håkan: hans ande flyger till Valhall, der han emottages af Brage.

Den kung i lycklig stund till verlden boren blifver,
Som sig förvärfva vet så stort, så ädelt namn.
Hans dygd till ryktets pris ett älskadt ämne gifver
I sensta åldrars famn.

Förr lärer Fenrisulf den tunga kedja bryta,
Der han i afgrunds djup från sekler bunden stått,
Och rasa verlden kring, än hon kan åter skryta
Med lika dråplig drott.

Förödelse och qval på Håkans bortgång följa:
Det raska folk han styrt med honom tvinar af;
Det saknar mod och eld; det blott har nit att skölja
Med tårar Håkans graf.

Stockholms-Postens redaktion, som på senare tiden blifvit mera uppmärksam på de vigtigare litterära företeelserna så uti in- som utlandet, egnar deråt en serie af öfversigter, som fylla ett stort antal numror. Bland dessa finna vi i synnerhet en ganska märkvärdig, af Kellgren sjelf författad, i hvilken han söker uppdraga en bestämd skilnad mellan reglorna för den andliga och den profana vitterheten. Han kan hafva rätt nog i sina anmärkningar, så vida man afser den asketiska väckelse till andakt och den gudaktiga sinnesstämning, som med de religiösa sångerna ofta företrädesvis åsyftas. Att den religiösa poesien föröfrigt skulle följa esthetiska lagar, som vore skilda från den profana diktens, är en paradox, som måhända ej heller är så allvarsamt menad. Uppsatsen är föranledd af ett poem på prosa af en bland den tidens medelmåttiga skriftställare, komministern Isr. Ståhlberg, benämndt «Christi lidande i Gethsemane». — «För att dömma med rättvisa om dylika arbeten», heter det, «(vare det sagdt utan anstötlighet), bör man se dem med trons mer än med smakens öga. Aristoteles och Longinus, Cicero och Quintilianus skulle visserligen ej röras eller

ıedelmåttigt röras af vissa skönheter i sjelfva Klopstocks [essias. Det är tron allena, som rätt kan fatta den ·ora försoningens hemlighet, af en Gud som lider, en ·ud som dör; religionen allena, som med heligt ljuf ·sa kan fästa en hvilande blick på taflan af det ohygg-gaste mord; med forskning följa, med tjusning räkna varje blödande sår, hvarje skälfvande muskel, hvarje ›ndersliten fiber af det oskyldiga, klagande, dödskäm-ande offret; det är ändtligen religionen, som skapar en y ordning af poetisk skönhet, som tillåter — hvad sä-ər jag? — som fordrar, förädlar, gudomligar de uttryck ·h former i stilen, som en verldslig granskare i ett ərldsligt skaldeslag med skäl skulle anse som fel emot naken.»

«Tilläggom en anmärkning, som bör göra denna skilnad äfven begrip-g för den otrogne.»

«Hvarje passion och kärleken i synnerhet har sitt eget språk, som blott ın dömas af passionen. Dess logica och rhetorica äro ej Plennings och 'ossii. Dess gång är flygt, dess röst är rop, dess rörelser hänryckningar.)en älskar framför allt att uttömma sitt ämne, att vända det om på tusende idor, att återkomma på sina spår, att ofta upprepa samma tankar och ut-ryck. Jag påkallar alla läsare af Rousseau's Heloise. Hvad solecismer, vad utsväfningar, hvad tomma utrop, hvad ledsamma omsägelser, hvad brist ' god ton skola ej här puristen, filosofen och hofvet finna? Hvilken känslo-s ropar ej: «denna auktor rasar». Men J, hänryckte älskare, J som läsen ssa bref med Julies och St Preux' hjerta, hvad blifver eder dom? beun-ıan och tårar. — Nu, hvad är religionen, den sanna lefvande religionen, n ej en passion, den renaste men ock häftigaste af alla menskliga passio-ır, den ömmaste af all kärlek? Några anförda ställen af herr Ståhlbergs ›em, skola både förklara och bestyrka vår tanke.»

«Sedan han åkallat den Heliga Ande att styra slagen på sin harpa, bedt nom kringstråla sig med himmelsk glans eller med sjelfva Schechina från dastolen, öppnar han således den stora scenen i Gethsemane: «Redan r Fadren ställt sin domstol på örtagårdens mörka fält, der afgrundens ljor brusa och dess svarta floder rinna; der svafvellågan rödblå flammar, mmar upp ur djupa kulan och pustar den qväfvande röken, der mörkrets ymma här svärmar, svärmar faseligt rytande. Hit störtar sig (ömkligt att) Medlaren i en blodig strid. Mäkta stort är hans själaqval. — — — O,

hvilken känsla af evig död! Honom qväljer helvetet och dödar, fräter emellan sina käftar, att uppsluka honom med sitt vida svalg. — — Andarnes tyrann afbildar här allt med fasa — faseligt öppnar sig jemväl afgrundens brunn — de djupa vatten uppvindas ur sin grymma göl: Belials bäckar brusa, likt höga strömfall: ett djup röjes här; der förfärligt ett annat.— Här, förskräckt, befinner sig Jesus. — I jemrens natt är han nu stadd, i detta plågo-eden instängd. Här skälfver och bäfvar han. Här går han, likasom en platt förlåten, ensam på ödslig ort; af och till går han i trädens mörka skuggor. — — — En ängslig klagolåt höres här; ängslig klagolåt, besvarad af oljobergets sorgläte och den häpna dalens genljud, ängslig klagolåt, beblandad med suckar och heta tårar». — Längre fram heter det: «Mer än jemmerfulla gestalt! Hela dess anlete är förstäldt, är bortbleknadt, är blodsprängdt. Dödens beläte ses i dess ögon, och en dyster skugga sväfvande kring dess ögnehvarf: ängsliga dödsryckningar i alla leder. — — Mer än jemmerfulla gestalt! Snart låder vid gomen den klagande tungan; ångestbrända äro redan de bedjande läpparne. — Den blodmängda svetten nedlöper för den hämnande monarkens fötter. Ja, ja en eld är tänd i dess ådror och uttränger den helga floden, som jorden ses indricka; likaså trycker vintramparen den mogna drufvan, som ymnigt utgjuter den rödfärgade saften. — O ve! hvad har icke synden orsakat; då likväl kärlekens fader så gisslar sin enda son, en person sig jemlik, som äger herrlighetens säte.» — — — Allt detta är ej i Horatii smak; men är det derföre utan smak?»

«Kanske torde äfven behaga profana ögon kontrasten af den målning, författaren gör af Gethsemane, fordom en blomstrande park, som mottog David, då han flydde öfver Kidron, och Gethsemane förbytt till en afgrundsdal, ett plågorum för Kristus, en fördömelseort, bestänkt med gudablod.— Men snart erinrar sig auktor att det är just detta grufliga, förbannelsegifna Gethsemane, som upprättar det svåra fallet i paradis: detta marter-eden, som nu förblidar en förtörnad Gud. Då beskrifver han all den salighet, som oss menniskor tillflutit genom Frälsarens död och pina, och slutar med dessa ord: «Så, så att frälsa, min själ, vill då hjelten komma ifrån Edom med färgad kläder ifrån Bozra. Hvad kärlek framlågar icke här!»»

«Hvarje kristen filosof, hvarje upplyst tänkare, som lärt att göra sig räkning för sina känslor, att väl studera det menskliga hjertats anatomi, lärer finna utan möda och medgifva utan förargelse, att i de anförda ställen af herr Ståhlbergs poem sjelfva de termer, talesätt och vändningar, framför allt de ofta upprepade uttryck, som icke väl torde gillas af en verldslig smak, äro just desamma, som kanhända allramest göra intryck på den troget uppeldade själen, och att äfven sjelfva ljudet af dessa främmande ord, Schechina, Edom, Bozra m. m., och den okända purpurmatken och den aldrig sedda vintramparen, hafva för en kristen en viss harmoni, som tränger till

jertat, ett heligt rörande behag, äfven ock för den som ej fyllest väl vet varken Schechinas betydelse eller purpurmatkens skapnad eller en vintrammares förrättning eller hvar Edom och Bozra varit belägna. I sanning är eligionskänslan, liksom all annan förtjusning, så oskiljaktigt förbunden med et mekaniska ljudet af vissa genom vanan helgade ord, att i fall dessa rd, gissla, stinga etc., förbyttes uti andra till begrepp helt och hållet ika gällande synonymer, så skulle de törhända i stället för nöje, vördnad ch andakt, väcka misshag och förargelse. Det är klart att den granskare, om ej känner och iakttager dessa särskilda grunder för den andliga poeiens och vältalighetens esthetik, måste nödvändigt fela i sina omdömen deröfver och ofta anse de yppersta skönheter som fel.»

Denna artikel finnes med några förändringar och förkortningar upptagen bland Kellgrens samlade skrifter under titel: «Om andeliga poemer och huru de böra bedömnas», och der i omarbetningen närmast tillämpad på Klopstocks Messias. När man jemförer denna uppsats i dess ursprungliga skick med det dåliga arbete, som den var ämnad att anmäla, kan man likväl knappt undertrycka en misstanken, att många der förekommande yttranden innehålla ett ironiskt begabberi, hvilket dock i omarbetningen och den nya tillämpningen blifver mindre framstående.

Stockholms-Postens nya litteratur-öfversigter inskränkte sig icke till vitterheten och den lättare litteraturen. Äfven rent vetenskapliga och allvarligt religiösa skrifter blefvo föremål för redaktionens uppmärksamhet och behandlades med allvar och, efter tidens läglighet, äfven med grundlighet. Så förekommer i denna årgång *) en anmälan af Hallenbergs Svea rikes historia under konung Gustaf Adolf den stores regering, hvilken torde förtjena att närmare betraktas. Efter att hafva anmärkt det ovanliga, att ett vetenskapligt arbete hos oss vågat sig fram i dagsljuset i en så vidlyftig gestalt, gör sig recensenten den frågan: «Hvad må orsaken vara till den ringa afsättning, som böcker äga i vårt land, i synner-

*) Stockholms-Posten 1790, N:o 120.

het alla af stadga och vidd?» Derpå svarar han sålunda: «Betrakta vi först vår ringa folkmängd, så följer väl klart att läsarnes antal måste blifva hos oss ojemförligen mindre än i Frankrike, Tyskland, England o. s. v. Detta bevisar att auktorssysslan icke kan vara en *état* här i landet, och att, utan uppmuntran af regeringen, skulle lärdom och vitterhet hos oss alldeles förfalla. Men frågan är ej här om en afsättning, som riktar eller föder en författare, men en som blott ersätter hans möda och kostnad. Dertill fordras föga mer än några hundrade köpare, och detta antal torde lätt finnas i ett land af mer än två och en half million, och en hufvudstad af sjuttio eller åttatio tusen invånare. Hvad skälet angår af vår mindre förmögenhet och behofvet att hushålla, som ofta åberopas, vill man tro det den stund det visar sin verkan i andra delar, t. ex. i indragning af möbler, equipager, viner, deserter; i minskad afsättning för värdshus och grannlåtsbodar. Till dess har man rätt anse det såsom en förevändning. Man köper ett lappri, en *colifichet* hos en fransk lurendrejare och betalar det några hundra procent öfver värdet; oftast äger det intet sådant. Att afpruta det minsta skulle då anses för skam: en svensk må ock visa någon nationell stolthet. Men är frågan om en bok, som öfverstiger sexton skilling, då räknar man noga, om priset ej är taget öfver åtta öre arket; och skulle det hända, då ropar man högt öfver en gruflig dyrhet: i allt fall uppskjuter man denna handel till bättre tider. Skall då endast hvad som tjenar till själens föda blifva räknadt här i landet för en yppighetsartikel? — Sägom sanningen fritt ut. Det rätta, men hemliga skälet ligger i den ringa håg vår allmänhet äger för kunskaper och upplysning, den afsmak hon hyser för allt sinnesbemödande. Visserligen röjer ett uppmärksamt öga hos denna nation en tröghet i själen, en lättja i förståndet, förenad med en viss flygtighet, icke härrörande, som hos några nationer, af ett eldigt

nille, en liflig och lätt känsla; men af brist på förmåga tt fästa tanken, en viss mekanisk oro. Det vore ej vårt att af häfderna visa dessa egenskapers inflytelse i let stora af dess seder och politik; huru härifrån till sin örsta ursprungliga orsak härrört dess allmänna brister och olyckor, dess ständiga kastning mellan olika regeingssätt, dess ledsnad vid friheten, otålighet vid bojorna, oskicklighet till vis lydnad; ett blindt öfverlempande åt hasardens nycker; lika obetänkt tjusning eller hat för sina ledare; blott känsla af dagen, ingen varning af det förflutna, ingen framsigt i det tillkommande; stolthet i medgången, villrådighet i faran, nedslagenhet i olyckan; ingen egen, beståndande, nationlig karakter, blott en ytlig härmning af främmande folkslag; sederna, såsom bordet, en svärjande blandning af utländska tycken. . . . . Men allt detta må lemnas, och af oss endast anmärkas, att i litteraturen denna tröghet och flygtighet bland hopen af läsare förenat sig till den grad, att man gäsar eller gäspar vid första åsynen af en skrift, som öfverstiger några arktal; att man, tillgjordt, lika löjligt, n ratar det allvarsamma såsom lågt och ledsamt, än ratar det qvicka såsom ovärdigt, barnsligt; ömsom klagar öfver brist på det solida i vitterheten och det roliga i vetenskaperna: månne ej för att finna ett önskadt skäl att förakta dem båda? — Skulle vi tro, hvad några påstått, att dessa fel äro lokalens, äro infödda brister i nationliga lynnet, följder af en mindre lycklig organisation; att denna långa omogenhet i moral som vsik, hos menniskan som hos djuren och växterna i vår ord, äger sin grund i klimatets hårdhet, i landets naurliga nöd: då vore härvid ingen hjelp att hoppas, inga förebråelser att göra; då gåfves för auktorer ingen annan ligt än att lämpa sig efter allmänhetens oförbätterliga nak. Men skulle vi deremot, af hela vårt slägtes vangen långsamma gång till odling, af sjelfva de nu mest upplysta folkslags besvärliga omskapning, hafva anledning

att sluta, det ofvannämnda orsaker, ehuru mycket inflytande, dock hvarken böra anses för de enda eller mest verkande; att, jemte dem, andra hufvudsakligare finnas i vanan och fördomarne, i äldre skadliga författningar, i en på folkets okunnighet och förvillelse fordom grundad statskonst, i falska begrepp om upplysningens natur, om lärdomens sanna värde, om vitterhetens sanna ändamål, i bristande aktning för deras idkare, i misstag om verklig förtjenst och lycka, i barnsliga, låga, oförädlade begär till börd och titlar, till prakt och utvärtes anseende, till vinst, till vällust, till kroppsliga njutningar, — — då våga vi ännu hoppas att Sverge en gång äfven skall täfla i ljus och de derpå grundade sanna medborgerliga dygder med samma nationer, hvilkas laster och yppighet de hittills härmat; att äfven en dag detta land skall äga en allmänhet, skicklig att läsa, värdig att dömma ett arbete af vigt, af allvar och längd; en allmänhet, hvars granskade säkra vördnad, mer än en lös öfverrumplande beundran, skall blifva enda målet för dess konungars, hjeltars och snillens ärelystnad. Måtte samtida författare, med ögat redan fästadt på denna lyckligare framtid, påskynda dess ankomst, då de taga till föresats mer att rätta än följa sitt tidehvarfs smak, mer att söka en senfärdigt växande ära än ett lif för dagen.»

«Man förlåte detta afsteg åt nitet att säga en nyttig fastän obehaglig sanning. Allmänheter, såsom alla mäktiga, älska ej gerna att höra sina fel. Det smicker de fördöma såsom lågt och förderfligt, då det skänkes deras regenter, det fordra de dock såsom en pligt emot sig — och likväl, huru vidsträcktare, huru långvarigare skadligt är ej det senare i sin verkan? En konung dör, men nationen blifver: dess villor äro beståndande. Nya slägter uppkomma; men denna förnyelse, liksom lefvande kroppars, sker ej på en gång, utan småningom och hvart ögonblick. En menniska äger, om en viss

tids förlopp, ingen enda qvar af sina fordna beståndsdelar; men hon är dock samma menniska, med samma fogning af organer och med samma brister i moral och fysik, om ej läkarens hand mellankommit. Likaså med ett folk.»

Äfven denna uppsats är författad af Kellgren och innes, ehuru ej i sin helhet, upptagen bland hans proaiska skrifter.

Poeten Engzell, som så ofta varit föremål för Potens gyckel, hugnades ändtligen under detta år med en kymt af nåd från dess sida. Han hade nu utgifvit en amling dikter under titel «Nyare Arbeten». Derom ttrar Posten *):

«Om äfven författaren ej vore känd för annat än det sköna erotiska ycket «Till min Hustru», som icke längesedan i detta blad blifvit infördt, irtjente han redan ett hedrande rum bland våra skalder. Närvarande samng af några och tjugo poemer, af mer och mindre vidd och vigt, bedraga heller läsarens väntan. De röja i allmänhet mera renad smak och öfvad ənna än de förut sammantryckt utgifna försök. Man finner icke sällan ycken styrka i tankarne, nyhet i uttrycket, de vackraste verser och tiraər; men hvad man deremot torde sakna i stycken af någon längd och utakadt ämne, är den plan och ordning, det samband af alla delar, det *ɔnere totum*, som Horatius så strängt yrkat, alla klassiska författare i alla der iakttagit, och nu först i våra dagar börjat anses för gräl, för pedanri, för skolmästarereglor, för bojor ovärdiga det sanna och fria snillet. Om ıledningen till dessa nyare arbetens utgifvande och till försvar för den ƴktighet, som till äfventyrs kunde förebrås en del deribland i afseende på ıktorns nuvarande stånd (han var prest och hofpredikant) utlåter han sig ett kort företal: «En tid var, då jag måste säga för min samtid att jag ʢde snille, eller dö af elände (här anmärker recensenten: det är olyckligt t någon belägenhet skall tvinga författaren att öfverge den blygsamhet, m så väl kläder talangerna). En lyckad dålighet (!) har försatt mig ur ənna belägenhet. — Jag måste utgifva dessa arbeten derföre att jag längedan antagit prenumeration, men icke för att på nytt tränga mig fram till ırnassen. Det nöjet att vara ärlig måste jag betala med det missnöjet att ınu en gång blifva fördömd. — De flesta af mina skämtskrifter och eroıka stycken voro författade i en annan tid. Somliga hafva utkommit i de lmänna papperen, och andra gå omkring i elaka manuskripter. De äro få-

*) Stockholms-Posten, 1790, N:o 257.

fängliga, sägen J, — men de äro dock icke brottsliga. Är det fel att kunna skrifva och att hafva skrifvit dem? De kunna utan sedernas förderf läsas. Derföre är det icke heller något fel att låta dem tryckas.»

Att den nu mera förgätna Engzell icke alltid var en så föraktlig poet, bevisar bland annat hans i nyssanförda anmälan nämnda poem till sin hustru. Då sannolikt ej många, kanhända ingen af mina åhörare läst en rad af Engzell, bör jag — för att göra honom rättvisa — såsom prof af den bättre ande, som stundom styrde hans diktkonst, meddela detta täcka stycke:

Skön var den älskande Corinna,
Skön var Lisette, men ej som du.
Skön är en dyrkad älskarinna,
Men skönast är en älskad fru.
Jag kände förr mitt hjerta brinna,
Men aldrig som det brinner nu.

Du vet hur eldad och betagen
I mig en älskare du fann.
Du vet af hvilka känslor slagen
Som älskling jag ditt hjerta vann;
Men friden, sällheten, behagen —
Allt öfverströmmar mig som man.

Jag ville verldens thron försaka
Emot ett löje då du ler.
Den glädje himlens gudar smaka
Af ingenting kan liknas mer
Än af de kyssar, som du ger,
Och återskänkas dig tillbaka.

Vid mina tysta suckars röst
Förtjusas gudar i det höga,
När öm, försmägtad vid ditt bröst,
Jag läser själen i ditt öga.

Fly, yngling, fly de galna band,
Hvari du fängslas vill så gerna.
Skön är en maka, skön dess brand,
Skön som den första morgonstjerna,
Som dansade ur skaparns hand.

J unga, lättförförda sköna,
Behagens döttrar, er jag lär:
Det nöje, man hos er vill röna,
Blott dräggen utaf nöjet är.
Er tomma fröjd ej kan belöna
Den yra dyrkarens begär,
Och ångrens törnen skola kröna
Den vällust, som han njuter der.

Det är en tröst i lifvets smärta
Att älskas af en dygdig vän;
Det är en himmel för ett hjerta
Att veta sig förtjena den.

I känslan af de glada dagar
Och rena nöjen, som jag vann,
Jag prisar dessa samhällslagar,
Som göra älskaren till man.
Ej af en andlig fördoms villa
Jag tror man helga kan och gilla
Hvad hjertat aldrig gilla kan.
Nej, denna kraft som hjertan drifver
Af hjertan endast helgad blifver,
Man känner det som öm och vis.
I äktenskapets paradis
Ej någon frukt förbjuden blifver;
Och vet, till dessa frukters pris,
Att ingen enda ledsnad gifver.

Mot detta hjerta, som du väckt,
Din hand till kärlekspant för åren
Af glädje darrande du sträckt.
Så darrar blomman, när om våren
Hon kysses af en vestanflägt.
Jag tar dig, ljufva, sköna boja,
Och dig med helig vällust bär.
En makas hjerta och en koja
Blir alltid nog för mitt begär *).

Liksom Stockholms-Postens redaktion redan förut,
n jag nämnt, visat sig benägen att göra rättvisa
ən tyska litteraturen, kastar den snart äfven i sin

Stockholms-Posten, 1790, N:o 129.

tur bifallande blickar på den danska. — I en not till Kellgrens år 1791 i Posten införda satir «Byxorna», der han säger att han «ämnet nödgats taga utur ett danskt original», ursäktar han detta infall på följande sätt*): «Man bedrar sig mycket om man tror att författaren härmed syftat att förringa danskarnes smak. Den inbillning vi göra oss att så väl i vitterhet som vetenskaper, lärdom och filosofi äga ett stort företräde för dessa våra grannar, måste härröra af okunnighet eller nationellt högmod. Man besinne allenast att Danmark ägt, sedan Struensees tid, en oinskränkt tryckfrihet, och att det äger den ännu, lyckligt bevarad af sina författares vishet att nyttja den. Man lägge härtill, att den högre och förmögnare danska adeln både gör sig en ära af att sjelf äga kunskaper, smak och upplysning, och att skydda, uppmuntra och belöna dem hos andra. Man påminne sig äfven, att vi ännu ej längesedan vågade tala med löje och förakt om sjelfva tyska litteraturen. Språkens nära slägtskap, som gör att vi gerna vilja anse danskan för en skämd dialekt af vårt eget språk, har ock tvifvelsutan mycket bidragit till vår fördom. Man borde dock, för att dömma om andra nationers litteratur, åtminstone känna deras auktorer till namnen, och nu frågar jag mina landsmän, huru många ibland dem hafva endast hört talas om, mindre läst och läst utan fördom, hvad en Ewald, Wiebe, Storm, Wessel, Baggesen, Rahbek, Tode, Zetlitz, Falk, Thaarup, Haste, Hviid, Frimann, Praht, Walther, Kruse, Monrad, Plum, Riber, Pram, Liebenberg med flera danska poeter skrifvit, alla ansedda i Danmark för män af snille och de flesta ännu lefvande?»

I samma årgång finnes äfven i öfversättning infördt ett Passions-Oratorium af Ewald **).

*) Stockholms-Posten, 1791, N:o 151.
**) Stockholms-Posten, 1791, N:o 92.

IX.

;riden mellan Thorild å ena sidan samt Kellgren och Leopold å den andra. — «Kritik öfver Kritiker»; skriftvexling derom. — Thorilds finanslära; skriftvexling deröfver. — Silfverhjelms «Samlingar för hjertat och snillet». — Motskrifter. — «Den nya Sfinx.» — Reuterholms tryckfrihetsförordning. — Nordensköld: «Medborgaren»: Afhandling om menniskans rättigheter; kritik deröfver. — Reflexioner öfver frihet och jemlikhet; «Om det sublima». — Kotzebue. — Risbecks resebref om Goethe och hans vänner. — Om franska revolutionen. — Manderströms skaldestycken. — Kotzebue strängare bedömd. — Allvarlig kritik af sederna. — Thorild: «Om qvinnokönets naturliga höghet».

Med förbiseende af andra litterära kritiker af mindre vigt, som i årgången 1791 förekomma, öfvergå vi till en stora strid, som nu å nyo utbröt mellan Thorild å na sidan och Kellgren och Leopold å den andra, som ärmast föranleddes af Thorilds «Kritik öfver Kritiker», ɔm efterhand försatte Kellgren i ett så nervöst retligt llstånd, att han måste öfverlemna sin sak att utföras af ,eopold, då han sjelf kände sig oförmögen att längre ırfäkta den, och som slutligen öfvergick till en bitteret, som ansågs påkalla vederbörande myndigheters ıellankomst. — I afseende på anledningarne till Tho.lds ljungande skrift «Kritik öfver Kritiker» gör Atterom några utan tvifvel ganska sunda och historiskt rigga betraktelser.

Sedan han kastat en öfverblick öfver de förändrinar, som efterhand försiggått i den rådande esthetiska maken hos vitterhetens målsmän i vårt fädernesland nder de sista åren af 1780-talet, fortfar han *):

«Öfverhufvud kan det ej undfalla oss, som tillhöra dessa mäns efter:rld, att Kellgrens dagblad, sådant det var under den sista tiden af hans rvaltning, verkligen städse mera skred framåt: i en allvarligare medborgar-

*) Siare och Skalder, 2:dra uppl., V, sid. 5 f.

anda, ett bemödande att mindre lösligt recensera, ett större omfång af ämnen, en äfven åt de bildande konsterna egnad uppmärksamhet.»

«Men att anställa slika jemförelser, rigtigt och fullständigt, är alltid vanskligare för en samtida läsare, som erhåller en dylik tidskrifts innehåll dagligen utminuteradt i spridda småportioner, ofta jemväl förbisedda under de dagliga värfven, än för en eftertida, som har de samtliga årgångarne liggande framför sig såsom ett afslutadt helt, att ifrån begynnelsen till ändan omfattas i en enda öfverskådning. Vi lägga således ej Thorild till last att af honom ett så beskaffadt jemförande uteblef. Hvad snarare må synas förunderligt, är, att icke någon af Kellgrens sista uppsatser — som onekligen äfven äro de bästa — bragte honom till varseblifvande af en i utveckling stadd själsfrändskap. Så till exempel förekomma både i den lilla afhandlingen «Om andliga poemer» och i «Filosofen på Landsvägen» tankar, dem Thorild sjelf skulle hvarken annorlunda tänkt eller uttryckt. Vill man påminna att den sistnämnda blef synlig först under det sista halfåret af hans vistelse i Sverge: så hade han dock redan förut bort kunna undantaga Kellgrens skrifart i prosa från de skarpa — och mestadels äfven rättmätiga — fördömelserna öfver sina öfriga motparters. Den Kellgrenska prosan utmärkte sig alltid, lika mycket som den Kellgrenska versen, genom högsta naturlighet, enkelhet, otvungenhet. De andra åter voro visserligen nog mycket benägna för ett ordkonstleri, som af Thorild skildras såsom «trälars granna möda att hölja sin låga mening i en gyllne sky af ord, att göra hvar tanke, hvart uttryck till en kall, liflös, rar och blänkande gåta». Fåfängt skulle nekas, att det ändtligen ledde till hvad man kunde kalla en ren vältalighet, i samma mening som man plägar tala om en ren logik, nemligen ren ifrån allt innehåll. Man syntes vilja till innehåll upphöja blotta ordformen sjelf (liksom i logiken blotta tankformen). Till och med Leopold, som skref en ypperlig prosa under både första och sista stadiet af sin bana, gick under det mellersta temligen långt på denna villoväg, utom då han polemiserade eller blef nödgad att skrifva fort.»

«I alla fall måste dock erkännas att Kellgren och hans medbröder ännu alltjemt gåfvo mången anledning till ett icke orättvist klander, och det framför allt i sin kritik. Det var härvid och närmast på grund af vissa dess nyaste företeelser, som Thorild hufvudsakligen fästade sig. Det tycktes honom, att den hade i dessa företeelser ånyo blottat sitt innersta väsende och visat sig fortsätta de oarter, med hvilka den varit behäftad alltifrån sitt tidigaste framträde: böjelsen att öfverhufvud, i hela sättet att granska, sällan eller aldrig gå till rätta djupet af saken; att, i följd deraf, än draga vissa skrifter fram inför ett tribunal, under hvars domsaga de ej hörde, än dömma andra efter principer, som ej på dem borde tillämpas; att mest sysselsätta sig med granskarekallets negativa åligganden och föga eller sällan och flygtigt med dess positiva: att med utmärkta författare gå till väga blott komplimentvis, när de tillhörde det egna vittra brödragillet, och

blott tystnadsvis, när de (liksom Lidner och Thorild) icke der kunde inpassas, utan snillrikt och vågsamt fullföljde sjelfständiga banor; att oftast och utförligast uppehålla sig vid medelmåttor, obetydligheter, dåligheter; att göra jagt på svagheten och skoningslöst framhafva den till spelöje, när och hvar den kunde träffas; att gerna, när man nedlät sig att yttra mer än blotta maktspråk, i stället för bevis nyttja satiren och parodien; att på talangen för den sistnämnda, och i det hela på talangen för skämt, lägga en öfverdrifven vigt; att i allmänhet heldre beskratta än undervisa, heldre afskräcka än uppmuntra, heldre förtrampa än upplyfta. Han beslöt att, fullständigare än dittills skett, mot allt detta förfarande uppträda med en högtidlig protest; och denna så inrättad, att den öfverallt sammanband de anmärkta särskilda fallen med allmännare betraktelser öfver flerahanda till vitterhetsläran hörande hufvudämnen.»

«Frukten häraf blef hans «Kritik öfver Kritiker» eller «Utkast till en Lagstiftning i Snillets Verld»: hvilken dymedelst ock är en hufvudbok för enhvar, som vill uppfatta och bedömma Thorilds esthetiska åsigter. Ännu i dag är han af sina landsmän känd endast från den opponerande och revolutionära sidan; om än litet nog äfven från denna. Men det märkvärdigaste af nyssnämnda skrift är just hvad den innehåller positift och för alla tider gällande. — Boken dedicerade han «till recensenten i Stockholms-Posten». I sjelfva verket var den en för honom hållen föreläsning. Den själsförfattning, hvari den skrifvits, uttrycker sig redan i valet af de romerska tänkspråk, som stå på titelbladen af dess häften. (Första häftets titel har detta, af Qvintilianus: «Plerique damnant quæ non intelligunt»; andra häftets detta, af Seneca: «Ubi non est pudor, nec cura juris, sanctitas, pietas, fides, instabile regnum est»; tredje häftets detta, af Cicero: «Multo magis est secundum naturam celsitas animi et magnitudo, quam voluptas, quam vita: detrahere autem alteri, sui commodi causâ, magis est contra naturam, quam mors, quam dolor. Fortes igitur et magnanimi sunt, non qui faciunt, sed qui propulsant injuriam».) Skriftens grundafsigt och grundton hade han för öfrigt längesedan uttalat i dessa första rader af sin «Kritik öfver Montesquieu»: «Trampa svagheten, tillhör ett litet och tyranniskt sinne. Ty upplyfta och beskydda är gudomligt. Men angripa en stor man, om också orätt, har en ursäkt åtminstone i det stora af företagandet..... Ty villfarelser hos en stor man få i början en glans af hans ära; till slut ett slags helgelse af hans blotta namn.»

Denna Thorilds lågande utmaning besvarades i början af Kellgren med mycken hofsamhet *).

«Författaren», säger han, «sätter som en grundsanning för granskare, att taga hvar sak för hvad den är. Den första följd af denna grund-

*) Stockholms-Posten, 1791, N:o 211.

sanning, och den första lag i rättvisa är, att veta hvad man skall dömma. Detta «hvad man skall dömma», säger författaren, «är icke allt hvad som talas, icke allt hvad som skrifves, icke allt hvad som tryckes. Ty det mesta af detta tillhörer icke vitterheten, utan det allmänna vackra lefvernets gång och stora fria rörelse. Just så som ingen domare i verlden vågar den allvisa löjligheten att dömma i sin lagsaga allt hvad som händer och göres. Utan hvad man skall dömma är endast det, som rätt instämmes till vitterhetens domstol, det är: som sjelft rent och offentligen bjuder sig till snillets strid och ära». Sådant är, efter författarens uppgift, «allt hvad som skrifves för priser, för akademier och för intet annat skäl än lärdomens och vitterhetens ära»; men i det ögonblick någon säger: «detta har jag gjort, långt ifrån att tänka på snillets stora ära, endast för mina vänners nöje, så är det, om det ock vore den svagaste fåfänga, under allmänna lagarnes skydd heligt». Men hvarför tryckes det då? Jo, «ty det kan hända också den rikaste, att ej hafva så många skrifvare som vänner, hvilka önska att läsa och äga hans tal». — Andra lagen i denna lagstiftning är, att dömma allt efter sin grad och sin art, hvilken stora och klara lag, säger författaren, man hos oss, så litet som i något land, ännu aldrig väl känt. Att förklara denna lag finner han nödigt att bruka en liknelse. «En borgmästare i sin småstad — med all vördnad sagdt — kan i sin nattrock, sin nattmössa och tofflor, med förtrolig värdighet rökande sin pipa, gå ifrån den ena ändan af sitt herradöme till den andra; och intet öga stötes, ingen själ förtörnas. Nej; det tvärtom der synes som denna mössa krönte hans makt, som vore denna nattrock hans rättfärdighets mantel, och röken af hans pipa dambet af en Thor. Så högt, så herrligt är detta i denna grad. Ville ni draga upp denna man, sådan han här står, på verlden högsta theater och från topp till tå dömma honom efter en öfverceremonimästare på en serafimerordensdag?» I följd häraf påstår författaren att den, som håller ett tal på vers i Skara, bör icke dömmas i Stockholm utan i Skara; ty det var Skara med dess invånare han dermed ville fröjda. Af okunnighet om denna lag har man «vildt dömt och frossat skönheter, som tusende hade kunnat i ljuf glädje välsigna och tillbe». «Den största verkan», heter det vidare, «af vitterhetens sköna, den största på jorden så i grad som vidd göres på hopen genom slagdängor»; och om sig sjelf betygar författaren, att han «i verldens bästa skaldestycken än aldrig funnit det innerliga pathos, han en gång fann i «Raimund och Melusina», det höga episka han fann i «Olger Dansk», den rörande sedolära han fann i «Carsus och Moderus», den poetiska ljufva hänryckning han fann i «Fogel Blå». Det är känslan af allt detta i sin lilla enfald både vackra och heliga, som ingifvit honom den gudomliga höga åtrå att skydda svagheten». — Af den tredje lagen lofvar sig författaren något märkeligen stort. Den lyder så: Ingenting göres för sina fels skull utan för sitt värdes skull. «Menniskorna», heter det, «börja från intet. Den första

frågan på jorden, så i det nödvändiga och nyttiga som i det behagliga, är derföre icke om att göra något fullkomligt utan om att göra något. Och om detta gjorda är den enda naturliga fråga — icke huru godt det kunde vara, efter inbillningen eller de högsta mönster, utan huru godt det är. Ty hvad en sak kunde vara ligger uti er tanke, och icke uti denna saken. Det är sannt, att den, genom denna tanke på allt det högre den kunde vara, får ett mindre värde, men den får sitt värde». Författaren fortfar i dessa betraktelser och visar huru omöjligt det är för någon dödlig, i sin krets, att vilja göra en skönhet och dock göra en fulhet; huru det gifves fel vida märkligare, större, vigtigare för både vår upplysning och vårt nöje, än många dygder (så äro t. ex. Haquin Bagers vers och Hallbergs stenstil i författarens tanke mera värda än större delen af alla de vers och stenstilar, som varit gjorda i detta seculo); huru hopen, menigheten har rätt i sin aktning för det ovanliga, äfven när det som mest är misslyckadt; att, som det bästa icke är utan sina fel, så har ock det sämsta sin merit o. s. v. Slutsatsen af allt är denna: «att då i snillets verld något har nio grader af fel, låt dessa fel också stiga upp till vidunder, men en enda grad af stor merit, så måste ni se, först och af rent val, denna enda graden; ty endast för denna gjordes det».»

«Sådant är korteligen innehållet af en skrift, som, emedan adresserad till recensenterna eller, såsom det här heter, recensenten i Stockholms-Posten, synes ämnad till en kritik öfver vårt sätt att recensera och granska. Med hvad skäl, må andra dömma. Vår röst är jäfvig i egen sak. Hvad stilen allena angår, vid hvilken vi förnämligast pläga fästa vår uppmärksamhet, så synes den oss här, som i allt hvad vi känna af samma hand, vara mycket egen till förtjenst som fel, full af värma och kraft, men i allmänhet mera ljus än i auktorns förra skrifter. De vexlande toner af skämt och allvar, som öfverallt nyttjas, åstadkomma en så mycket större kontrast, som, då skämtet ej sällan tyckes sänka sig ned till bouffonerier, stiger deremot det allvarsamma någon gång till sublimt. Af förra slaget anse vi de flesta af författarens jemförelser, såsom att likna vissa höga vittra personer vid småvackra, vindögda och högfärdiga mamseller, svenska allmänheten vid en (fruktansvärdt snart blifvande) bondförsamling i vett — recensenten i Stockholms-Posten vid en vitterhetens, en det sannas och skönas klockare med den oädla gamman att alltid modigt få taga upp psalmen för att höra en lång och väldig korus af falska toner skorra den efter o. s. v. — Af senare (det sublima) slaget är t. ex. denna verkligen sköna apologi för svagheten: — «Består icke», yttrar sig författaren, «hela verlden af det svaga? Är icke ni, är icke jag, liten, fattig, svag, behöfvande att skyddas? Och detta större, för hvilket vi bäfva, är det icke åter ställdt just så? Välsignad vare evighetens styrka: den kunde krossa allt, men gör allt för att skydda allas lif. Till denna högsta makt kastar jag en blick upp och finner denna milda känslan för det svaga, jemte dess gudomliga höghet, så

ljuf, att emot sällheten att den äga jag anser den äran så liten som ömklig att sitta en herrlig men kall narr på hela verldens thron. Derföre är ock den, som lättsinnigt trampar det svaga, i mina ögon naturens yttersta niding: och derför är mitt förakt för en tyrann oändligt, då mitt hat känner en gräns».»

Efter ett så lugnt, undfallande, ja nästan vänligt svar på en så våldsam utmaning som Thorilds, borde denna så mycket hellre hafva låtit sig försonas, som hans skrift ej saknade kolossala paradoxer, hvilka recensenten likväl endast med den lättaste hand vidrört, ehuru han utan svårighet skulle hafva kunnat både vederlägga och förlöjliga dem, t. ex. den om omöjligheten för «en dödlig att vilja göra en skönhet och dock göra en fulhet», en orimlighet, som man må förundra sig öfver, och hvarvid restrictionen, i sin krets, icke ens hjelper. Ty det gifves t. ex. hundradetals skomakare, som med bästa vilja i verlden icke kunna åstadkomma en vacker sko. Men Thorild hade ännu mycket på sinnet att uttala och förblef obeveklig mot det ädla tillnärmande, som Kellgren genom sin anmälan syntes erbjuda honom, och som Thorild måhända endast ansåg såsom ett bevis på den förlägna svagheten vid försvaret af en orättfärdig sak. «Sitt tveeggade svärd af allvar och skämt», säger Atterbom, «det hvassaste, det skarpast slipade, som han någonsin nyttjat, hade han nu en gång dragit; det glimmade, präktigare och präktigare; dess anblick gjorde honom lik dessa vår forntids kämpar, i hvilkas slagsvärd innebodde en trollkraft, som oemotståndligt, sedan de blifvit blottade, dref ägaren att utskifta hugg och banesår». — «Strängheten, ja (stundom) hårdheten af hans ton och utfall gick i stigande: den är i det andra häftet större, i det tredje, eller sista, allrastörst. Det andra lyktar med några «små förklaringar», som, utan att nämna recensionen, åsyfta den, men på ett vis, der oviljan, i stället för minskad, synes ökad.» — —

Det är anmärkningsvärdt att Thorild, enligt sin egen bekännelse, lät sig förleda till den ytterliga häftighet, som han visar i sista häftena af sin nyssnämnda skrift, af en Stockholms-Postens recension öfver en politisk brochyr af den på sin tid beryktade Manderfelt. Denne Manderfelt var känd såsom en *mauvais sujet;* Atterbom säger att «en gåtlik skymning hvilar öfver hans personlighet och lefnadsöden» *); författaren till de Schinkelska Minnena stämplar honom rent ut till en brottsling **). Hans egentliga namn var Ingman, hvilket han utbytte, sedan han i Petersburg, dit han var skickad i några diplomatiska uppdrag, begått en stöld som nödgade honom att lemna sin plats och sin svenska medborgarrätt. Han uppehöll sig sedan dels i Norge, dels i Danmark, der han af konung Gustaf III begagnades till åtskilliga politiska intriger med danska styrelsen, hvilka likväl blefvo utan påföljd, då ingendera parten hade förtroende till honom. Förut bekant genom några smärre skrifter på prosa, bland hvilka ett äreminne öfver Banér, som på sin tid kunde anses för utmärkt i sin genre, utgaf han år 1790 i Köpenhamn först på danska, sedan i franska och svenska öfversättningar sin bok «Om tidens falska politik». «Sannolikt är», säger Atterbom, «att man ansåg denna bok, i afseende både på Ryssland och på fransyska revolutionen, vara skrifven i Gustaf III:s intresse. Då nu härtill kom det häftiga ifrandet mot den «nya fransyska filosofien», och (såsom Thorild uttrycker sig) Kellgrens «dödlige gud Voltaire»; så kunna vi förstå såväl anti-gustavianernas belåtenhet öfver Stockholms-Postens förkastelsedom, som Kellgrens egen nitälskan. — Likväl få här icke blott filosoferna och folken utan äfven furstarne och ministrarne väldiga bannor. Åt dessa säges, att de sjelfva genom mångfal-

*) Siare och Skalder, 2:dra uppl., V: 11, not.
**) Bergm.-Schink. Minnen, II: 162 ff.

dig förvändhet af sin regeringskonst befrämjat de nu öfverallt inbrytande styggelserna, och att fördenskull ett allmänt tillstånd af anarki och elände vore ofelbart att förvänta, om de ej ville med allvar arbeta på att genom de skyndsammaste reformer förekomma denna allmänna omstörtning. Äfven anbefalles införandet af tryckfrihet; och de af tidens store, som hade låtit sig mystificeras af en Schröpfer, en Cagliostro m. fl., näpsas derföre hårdeligen. För öfrigt önskas bland annat, att ett till allmän fred ledande «Tribunal National» skulle inrättas, sammansatt af alla souveråner eller deras fullmäktige, samt delegerade af alla nationer. Enhvar, som närmare känner Thorilds skrifter, inser lätt huru mycket ett dylikt förslag skulle vara i hans smak.»

Denna Manderfelts skrift hade emellertid blifvit föremål för en bland de bittraste af Stockholms-Postens kritiker *).

«Vi nödgas», heter det, «uppriktigt förklara, att vi i hela detta verk om sjutton blad icke funnit något annat än en mycket tom och oredig deklamation mot konungar och folk, mot förtryck och frihet, mot okunnighet och upplysning, mot sedernas förderf genom the och kaffes drickning ur kinesiskt porslin, mot svärmare, alkemister, frimurare, magnetisörer etc. Att upptäcka de sanna grunderna till folkens olyckor, att föreslå sanna och möjliga botemedel; att skilja orsaker och följder, det godas nödvändiga eller tillfälliga missbruk från ursprungligt ondt, riksfeberns krisis från sjukdomens tillväxt, den hvila, som uppkommer af krafternas jemnvigt, från den af alla krafters förstöring, af en dödlig lethargi, tranquillum servitium; att med säkerhet utstaka rågången mellan regenters och folkens rätt, mellan makt och förtryck, lydnad och träldom, sjelfsvåld och frihet, patriotismens täflan och anarkiskt raseri, att anse huru mycket förnuftet bör uppoffra åt nyttiga fördomar, huru mycket naturen åt samhället och lagarne; att ändtligen uppdaga den falska politikens första ursprung och stöd i den allmänna villfarelsen om regeringens natur, då man anser regenten för en särskild afsöndrad varelse utom staten, af olika intresse, olika föremål för sin makt; sin vinning, sin ära, sin lycksalighet, fördomar, dem en falsk eller illa tilllämpad religion så skändligen understödt — se här en kort början af förteckningen på de ämnen, som fordrat med mognad och grundlighet afhandlas i ett verk, som skulle upplysa Europas konungar, ministrar och med-

*) 1791, N:o 8, 9.

borgare. Men sannerligen, dessa ämnen utredas ej på några blad, ej med frågor och utrop. Detta sätt att beständigt apostrofera sina läsare: «J konungar! J folk! J tidens lärde och starke andar! J fanatiske svärmare! J tolkar och förkunnare af de himmelska sanningar! J medborgare af alla klasser! Hvad ären J? Hvad gören J? Hvad blifven J? Låtom oss ej upphöra att ropa till konungarne, att upprepa för ministrarne, att öfvertyga alla nationer» o. s. v. — denna svärmande stil, denna larmande ton är icke tänkarens, undersökarens, filosofens. Den uträttar lika litet och är lika så löjlig, då det angår att visa politiska missräkningar, som då fråga är att upptäcka begångna fel i en arithmetisk kalkyl. — Må vi ändtligen anföra ett och annat exempel af författarens oredighet, motsägelser och det första af alla fel, ett obestämdt och vacklande ordaförstånd.»

«Låtom oss börja med första raderna af författarens skrift. Sedan han gjort den vigtiga och framför allt nya upptäckt, att «vi befinna oss i en tid, då man tänker och lefver mindre rätt än man talar och skrifver», beklagar han «att allt, ända ifrån religionen, politiken och riksstyrelsen till den enskilda lefnaden, är söndradt från dess naturliga ursprung; det är till detta naturliga ursprung, till det sunda förnuftet och in uppå sanningens förlorade stigar, som auktor vill återföra oss». — Förnuft och sanning! Heliga, men evigt missbrukade ord! När fanns då en dåre, en bedragare på jorden, som ej trott eller påstått sig äga er på sin sida? och hvad menar författaren med detta naturliga ursprung af menniskolefnaden, dit han söker att återkalla oss? «J, förgäten», säger han, och tyckes sjelf hafva förgätit det — «J förgäten, att menniskorna, med naturlig frihet öfverlemnade till sig sjelfva, äro af alla skapade kreatur de allra grymmaste och att de, för att tygla sina vilda böjelser, ingått i dessa medborgerliga samhällen, som åtagit sig regeringarnes och lagarnes ok.»»

På ett annat ställe hade författaren sagt att «man ej bör förundra sig om de olyckliga prinsarne föra en elak regering». — «Hvarföre, J klagande, J verkligen ömkansvärde nationer! Hvarföre förebrån J ständigt edra furstar det onda, som de förorsaka, eller det goda, som de försumma att befrämja? Anklagen hellre eder sjelfva, som förderfven dem genom edert nedriga smicker — eller anklagen dem, hvilka omsorgen för deras uppfostran ålegat, som tro sig hafva gjort mycket, när de något uppodlat deras förstånd, men försumma det väsentliga, hjertats förbättring: som tilldana stundom artiga snillen, i stället för redliga menniskor — eller tilldana intet, och lemna oss tomma figuranter». — «Huru

vill man», utbrister recensenten, «förena dessa hårda beskyllningar mot regenter i allmänhet med den sanna frihet, det beskydd under lagarne, den säkerhet till person, heder och egendom, som, efter auktors uttryck verkligen äges öfverallt i hela Europa? Huru vill man förklara så orimliga motsägelser? Genom ett sätt af tvenne: oredigt hufvud eller misstänkt uppsåt. Man vill passera för filosof och dock göra sin uppvaktning, vinna folkets aktning och konungagunst, blanda frihetens språk med smickrets; men detta låter sig lika litet verkställas, som att på en gång stå rak och krypa».

I afseende på dessa sista ord genmäler Thorild i vredesmod följande: «Hvad menar ni väl att konungarne skola mena om det? Vill ni verkligen dermed säga oss att alla de vackra och lysande snillen, som nu hafva sina konungars gunst, krypa, så fruktar jag endast att ni får se er sjelf, och alltför många af edra bästa vänner, på fyra fötter.»

Vi erinra oss att Stockholms-Posten i sin anmälan af första häftet af «Kritik öfver Kritiker» beskyllt Thorild för bouffonneri. Detta skulle, enligt Atterbom, egentligast hafva förtretat honom. Likväl var, såsom Atterbom medgifver, beskyllningen «tvifvelsutan icke alltid på hans skrifart otillämplig; men för det mesta grundad, liksom äfven det åtminstone halfva klandret för «kontrasternas bjerthet», på missförstånd af hvad ett humoristiskt framställningssätt tillåter och fordrar. Också äro dettas gränser näppligen öfverskridna af något endå bland de uttryck, om hvilkas «plumphet» eller «oanständighet» hans motparter sedan gjorde så mycket buller. Föga mindre kärt än det sublima, var för Thorild det burleska, så ofta det nemligen i en genialisk vändning kunde begagnas till något djerft drag, hvarmed, på öfverraskande och slående vis, en sats gjordes klar, en sanning påtaglig. Afse vi hans närmaste syfte — att i fullständig dag framlägga felen af Kellgrens kritiska sy-

stem — så vore två andra anmärkningar mera behöriga: att han kunnat noggrannare välja de författare och skrifter, till hvilkas målsman han gjorde sig, och jemväl anföra ett rikare antal af prof. Vid den första bör dock iakttagas, att det, som Thorild ogillar oftast är — icke sjelfva domen, utan fastmera domens billighet och manér. Ur denna synpunkt utgår det vackra försvaret för gubben Gjörwell, som hade flera gånger och nyligen (1791, N:o 55) för sina «Historiska Extracter» behandlats med okynnig sidvördnad.» — (En anekdot om Voltaire under rubrik: «Herr de Voltaire ansågs för konungens af Preussen lifapa», stack voltairianerna i Stockholms-Posten till den grad, att de i nyssnämnda nummer förklarade att den förtjenade intagas i en samling af tidsfördrif för pigkammarn.)

«Visst är och förblifver alltid» — så slutar Atterbom sina betraktelser öfver denna märkvärdiga skrift — «att hvarje opartiskt omdöme skall finna denna stridsskrift högst egendomlig och högst snillrik. Den har ingalunda deri sin enda förtjenst, att den går de då herrskande halfbegreppen om granskning, snille, smak, stil rakt och hårdeligen på lifvet; men den har förstått att derifrån hemta större delen af sitt föredrags oefterhärmliga behag. Må vara att den nya lagstiftningens kämpe ofta låter klingan leka i allahanda fäktaresvängningar blott för sin egen förlustelse; må vara att huggen stundom rigtas orätt och drabba miste. Om de flesta gäller dock att de lika mycket träffa som blixtra. Man kan anmärka här och der en öfverilning af hetta; oftare en öfverdrifning i påstående eller sats; någongång att dragen förgrofvats från burleska till burschikosa. I första afseendet bör ej glömmas, att Kellgren ansågs af Thorild för en systematisk aristokrat, både i vitter och i politisk mening. Men det hela af denna «lagstiftning» vill i stor godmodighet och ärlighet leda till all sann granskings eviga syftemål: den «frihet af allas bästa vett»,

den «förståndets allmänna frihet att forska och dömma», som, utvecklad till sanna och klara begrepp, mäktar taga saken för hvad den är, «dömma allt efter sin art och sin grad, och rättvist minnas att ingenting göres för sina fels, utan för sitt värdes skull». I sigtet åt detta höga mål belägger lagstiftaren qvickheten, satiren, epigrammet med bannlysning. Vi förlora ingenting derpå att han sjelf likafullt gång efter gång afbränner hela fyrverkerier af qvickheter och epigrammer» *).

Striden med Thorild skulle snart taga en ännu allvarsammare vändning, sedan Kellgren i Leopold vunnit en bundsförvandt emot honom.

De två senare delarne af Thorilds «Kritik öfver Kritiker», i hvilka författarens häftighet, i stället för att mildras af den lugna humanitet, hvarmed hans första häfte af Stockholms-Posten emottogs, tvärtom stegrades ända till kokpunkten, kunde ej annat än i hög grad förbittra hans vedersakare. «Af allt hvad som tryckes», säger Stockholms-Posten **), «är det sannolikt smädeskrifter, som både minst förtjena och minst behöfva att recenseras; icke förtjena, emedan, om de ock ställas emot litteratörer, de dock ej utan skam kunna räknas till litteratur: icke heller behöfva det, så vida dylika foster alltid hastigast och säkrast och utan all anmaning väcka hopens uppmärksamhet. Af sådana skäl har man ovanligt länge uppskjutit med recensionen af ofvannämnda skrifter; af samma skäl skall man ock nu söka göra den så kort som möjligt». Efter att hafva redogjort för innehållet af dessa häften, utbrister recensenten, tydligen på en gång förargad och modfälld: «Vi undandraga oss att dömma öfver en skrift, hvilken är direkt ställd emot oss och dessutom af den natur, att den snarare tyckes tillhöra en kämnersrätts pröfning. Det vare dock långt

*) Atterbom, Siare och Skalder, 2:dra uppl., V: 14.
**) 1792, N:o 56.

ifrån oss att yrka vår rätt till lagens skydd, då vi äga en högre: den att tyst förakta». Denna resignation var väl också det klokaste parti, som Posten kunde taga, helst just nu Leopold i en särskild motskrift åtog sig dess försvar. Den heter: «Den nya lagstiftningen i snillets verld, något litet ifrågasatt; eller anmärkning vid skriften Kritik öfver Kritiker» etc. Posten skyndade sig att under formen af en anmälan tillegna sig detta kritiska arbetes väsentliga innehåll *).

«I fall denna skrift, säger utgifvaren deraf, endast vore ett försök att flytta tillbaka inom sina gränser en vitter äfventyrares utsväfvande högmod, som visserligen icke synes förtjena ett allvarsamt motstånd, vore dess ändamål tvifvelsutan ej vigtigt nog för att ursäkta dess vidd; och författaren hade, äfven då han vann sin afsigt, skäl att rodna för sin möda. Publiken må dömma, om han dermed haft ett värdigare; om han förs af känslan för den vördnad, hvari man mot henne felat eller af enskilda missnöjen: om det är förnuftet eller egenkärleken han hämnar. Han har velat göra sitt arbete till hvarken en satir eller en libell, utan, så långt han förmått, till en verkligt nyttig och upplysande afhandling för våra unga vitterhetsidkare, och möjligtvis äfven för flera. Han har ställt det långt mindre emot den person, till hvilken han nödgas tala, än emot de högst origtiga begrepp om smak, styrka, snille, granskning, auktorlig anständighet och författares kallelse, hvilka på någon tid begynt att röja sig i utkommande skrifter.» — — «Sedan författaren i första momentet af sitt arbete ännu närmare förklarat de skäl, som föranlåtit honom att fatta pennan mot auktorn till lagstiftningen i snillets verld; sedan han visat att sådant skett hvarken af hämd för något särskildt ofredande, eller för hedern att i en vitter strid öfvervinna en dylik täflare, men i hopp att dermed dels kunna bespara denna auktor sjelf mödan, dels vår vitterhet förödmjukelsen, dels mer än en förgalnad yngling exemplet af flera lika dåraktiga och oanständiga produktioner, som dem lagstiftaren redan framalstrat; går han att i artikeln II, under rubrik af Billig fordran, uppräkna de fall, i hvilka en auktor utan allt för stor skamlöshet skulle tilläfventyrs kunna utgifva ett arbete med den skrytande titeln af: Lagstiftning i snillets verld. Dessa fall, säger han, vore: antingen när en författare genom en lång följd af dråpliga arbeten bevisat sin styrka, sin rättighet att uppträda som verldens läromästare, som en foenix ibland snillen och en lagstiftare i vitterheten; — eller, mindre strängt, när denne författare utgifvit några få, åtminstone ett enda verkligt mästerstycke; — eller ock, att än vidare inskränka vår

*) Stockholms-Posten 1792, N:o 60 ff.

fordran: när man ej från samma penna ännu kunde uppvisa något föregående arbete, som uppenbart bestred möjligheten af en så hög kallelse; — eller slutligen, om man än afstode från alla ofvannämnda fordringar, och om man än tilläte denna snillets lagstiftare att icke allenast aldrig hafva skrifvit något rätt mästerligt, utan ock att någon gång hafva skrifvit något rätt uselt (hvilket vore helt säkert att sträcka mildheten till ytterlighet): så blir likväl alltid det ofelbart nödvändiga, och hvarifrån mer intet undantag kan medgifvas: att denna författare, som upphöjer sig så bjudande, åtminstone icke må hafva gifvit sig till åtlöje i flera släta arbeten efter hvarandra — och i synnerhet: att allt hvad han utgifvit icke blifvit förkastadt af kännare och den upplystare allmänheten.»

«Men om nu så olyckligen befann sig att just denna händelse vore auktorns till Lagstiftningen i snillets verld? — — — Detta är hvad anmärkaren i de följande paragraferna går att bevisa, genom den undersökning han anställer med lagstiftarens egna arbeten. — Dessa arbeten, säger han, dela sig, som af sig sjelft, i trenne klasser: sådana som intet gifvas; sådana som intet bort gifvas, och sådana, hvilka så godt som intet gifvas. — Tillhörande första klassen äro de, af hvilka man ännu, se'n så många års väntan, icke sett annat än subskriptionsplaner (och prenumerationssedlar) nemligen: ett juridiskt lexikon, en öfversättning af Tacitus, en dito af Ossian. — Arbeten af andra klassen äro de, hvilka man oundvikligen måste glömma, för att kunna inför allmänheten utan rodnad inlåta sig med deras författare i någon slags litterär gemenskap, såsom: Fragment af 1783 års vitterhet (eller Straffsången) och den s. k. Nya Granskaren. Återstår således endast att pröfva de arbeten, som tillhöra tredje klassen. De äro tvenne till antalet: Passionerna, och Ode öfver skaldekonsten. Anmärkaren nekar ej att i det förstnämnda stycket flera lyckliga rader finnas, för hvilka ett vitterhetssällskap haft skäl att tillägga det sitt accessit, och att säga i sin kritiska dom deröfver, att det någongång röjde manlighet och styrka (de tvenne enda ord af sällskapets granskning, som lagstiftaren minnes); men detta hindrar ej att det hela är ett kaos af tomma uppspända begrepp, af löjligt svällande utrop. Till bevis härpå framlägger anmärkaren flera utförliga citationer hvarefter han åter i följande ordalag tilltalar författaren: «Jag frågar er nu, min herre, i det heliga förnuftets namn: är detta en sång, eller är det ett skrål, tomt af tankar? Är det snillets styrka eller är det vanmaktens krystningar? Är det inspiration eller är det anfäktelse? Är det god poesi eller är det det oförsyntaste phoebus? Visa oss här det rena, det höga, det vigtiga af tankarne. Visa oss färgerna, bilderna, lifvet, rörelsen af uttrycket och stilen. Framträde den läsare af omdöme, som vågar säga att af allt detta, ännu efter tionde läsningen, qvarblifvit i hans tanke det ringaste spår af upplystare begrepp, i hans hjerta en enda uppväckt rörelse eller i hans öra annat än dånet af trettio bullrande rader, lika fattiga på samljud och mening. I sanning, min herre, om det är detta ni kallar

dekonst, då har ni ej allenast rätt att fråga, som ni gjort, om det gif-
i verlden ett större lappri än att göra vers; ni kunde med all trygghet
n fråga, om det gifves i verlden en föraktligare dårskap? — Likväl är
angående detta fordna poem, som dess auktor sagt, att han sjelf, «denna
iiga passionernas bard blifvit tåld att, likasom en annan Oden, med
asar och göther, införa en ny gudadyrkan, och nota bene, i rigtig lik-
med den gamle, göra landet trångt för rimmeriets inborna finnar och
ar»: d. v. s. att lagstiftaren med detta enda försök i orimmad nonsens
ıtetgjort hela vår öfriga vitterhet. — I påföljande artikel anföras ur
net öfver skaldekonsten några strofer till prof af lagstiftarens styrka i
nad vers; och ingen läsare skall mer undra på hans hat emot rimmeriet,
egennyttiga beskydd för allt det uslaste af detta slag.»

«Från evighetens dolda strimma
Se tusen solar hvälfva fram!
Sjung, Pindar, sjung, låt hjeltar glimma,
Låt stråla tusen gudars stam.

Skald, hjertats konung, du oss förer
De irriga begärens spår;
I Julia du himmelskt rörer,
I Werther segrande du går.

Vid sången hjeltens styrka vekas,
Den svage mod och låga får.
Vid sången intet sinnet nekas,
Ljuft bäfvande herdinnan står.

Så Cynthius Apollo vunnit
Calliope fast Castalid.
Ack, ofta då herdinnor brunnit
I denna verldens gyllne tid.

Gå, höj dig fri på ljusets bana,
Åt hjeltarne der äran te;
Minns skaldens gudavärfda vana
Odödligheten få oss ge.

«Det vore ett fint drag af urskiljning, fortfar anmärkaren, att afgöra
ketdera af dessa begge poemer (Passionerna och Skaldekonsten) öfver-
far det andra: det förra genom sin gemenskap med ethiken, det senare
ım sin trohet vid jorden; och hvilken af lagstiftarens egenskaper gör
om rarast och minnesvärdast: hans konst att flyga eller krypa; att för-
sig i skyn eller stoftet.»

«Vidare, och innan anmärkaren ännu förfogar sig till pröfningen af
:va lagstiftningsverket, finner han för godt att framställa några exempel

af den nya slags lagstil, som deruti blifvit nyttjad. «Det fordrar», säger han, «tid och eftersinnande att dömma om ett arbetes grundlighet; men tonen deraf, karakteren af skrifsättet, faller vid första påseende genast i ögonen, och man kan merendels alltid med lika säkerhet deraf sluta till skribentens troliga värde, som man hos en obekant, hvilken inträder i ett sällskap, kan af hans tal och åtbörder urskilja, om han är en förnuftig man eller en narr. Denna ton eller karakter af skrifsättet, är den vild, rå, obetänksam, ovettig, stinkande af egenkärlek, hvad gör man? Kastar bort boken med ett billigt förakt för skribenten och en derigenom lika billig fördom mot hans arbete. Ty det synes mig, min herre, som jag hade allt folk af vett och smak på min sida, då jag påstår att en stor förtjenst och en stor skamlöshet ännu aldrig i dödligheten vandrat tillsammans; att ingenting kan, i kraft af sin natur, vara mindre fräckt än det sanna förnuftet; att en författare, som genom ett plumpt högmod gör sig löjlig i sin skrifart, omöjligen kan göra sig högaktad i sina meningar, och att rodomontader i skrifter liksom rodomontader i samqväm äro på en gång det mest osmakliga och det mest stridande mot allt redbart värde af hvad natur det må föregifvas» *).

«Sedan anmärkaren genom tillräckligt anförda exempel ur den stora författarens egna arbeten visat hans oskicklighet att sjelf alstra något i vitterheten, så vore väl detta en mäktig fördom mot hans skicklighet som lagstiftare. Men han vill ännu antaga det möjliga fall, då en högst elak auktor kunde vara en god kritikus, då det lät sig förena att skrifva vettlöst och likväl dömma rätt. I en sådan supposition, och för att vara fullkomligt samvetsgrann, går anmärkaren att under titel af Kritisk styrka anföra några prof på lagstiftarens egna omdömen i vitterhet. De äro följande:

«*Haquin Bager* ville skrifva på en gång naift och kraftigt, och — han gjorde det. — *Bjugg* har sökt det majestätliga och vigtiga, och har funnit det, på ett både originelt och fullkomligt sätt. — *Manderfelt* är en — jätte i snille; och hans skrift: Tidens falska politik är ett litet mästerligt verk, af hvilket det är omöjligt att ej blifva rörd. — Vi hafva icke en enda öfversättning i vårt fäderneslaud, utom dem som göras på vers, hvilken ej, med hvad fel som helst, låter rätt väl läsa sig.»

«Dessa omdömen», fortfar Stockholms-Posten, «böra alldeles icke förvåna, då man känner den grundsats, på hvilken lagstiftaren bygger sina domar i vitterheten, och förmodligen sin häftiga sjelfbeundran. Den lyder sålunda: «Det är omöjligt för någon dödlig, att vilja göra en skönhet, och dock göra en fulhet». Följderna visas af denna stora princip. — Men som det ännu icke torde vara en nog grannlaga rättvisa att betrakta lagstiftarens kritik i allmänhet, så anföras härpå tvenne omständliga exempel af hans goda omdöme så i vältalighet, som skaldekonst. Det ena angår äre-

*) Här följa exempel på författarens skrifart, ofta af så plump beskaffenhet att jag ej gerna vill återgifva dem.

minnet öfver friherre Wrangel, det andra talet på Strengnäs gymnasium öfver freden. — Den förnyade granskning, som anmärkaren här anställer så väl öfver nyssnämnda vitterhetsstycken som lagstiftarens försvar för desamma mot recensenten i Stockholms-Posten, kan tjena till mönster, huru en god kritik öfver kritiker bör författas» *).

«Det är nu bevist att författaren till Lagstiftningen olyckligtvis äger, mot förtjensten af detta sitt arbete, alla de starkaste, eller, rättare sagdt, alla möjliga fördomar: sina förra skrifter; stilen af denna nya; svagheten, falskheten, löjligheten af sina omdömen. Återstår sålunda endast att undersöka sjelfva det stora lagstiftningsverket i sin grundbyggnad. Men här ser man åter anmärkaren, drifven af en alldeles ovanlig, nästan öfverflödig grannlagenhet, för att söka alla medel till lagstiftarens frälsning, supponera ännu det fall, att ehuru dess lagstiftning är bevist vara skrifven i den ovärdigaste stil, innehålla de löjligaste omdömen i vitterhet, de orimligaste kritiker, kunde likväl tilläfventyrs hända att denna lagstiftning, åtminstone i sina principer, bjöde läsaren något märkvärdigt eller blott nyttigt, eller i det allraminsta något ej alldeles orimligt. Vi tro, med anmärkaren, att man ej längre kan sträcka billigheten; sägom rättare, ädelmodet. För att låta hvarje läsare dömma derom, anför han nu de trenne grundlagarne för den nya lagstiftningen, «dessa trenne budord af den uppenbarade kritiken, hvarom alla nationer famlat i det mest hedniska mörker intill den dag af förledna året, då Kritiken öfver Kritiker utgafs från det kongl. tryckeriet i Stockholm». Första lagen: Att veta hvad man skall dömma; andra lagen: Att dömma allt efter dess art; och tredje lagen: Att veta det ingenting göres för sina fels skull utan för sitt värdes skull; till hvilka lagar anmärkaren bifogar några helt korta, kateketiska förklaringar, tagna ur lagstiftarens egna vidlyftiga och orediga kommentarier. — Summan af dessa budord och det enda man med någon tydlighet ur hela lagverket kan fatta, är att lagstiftaren vill inskränka all granskning till endast och allenast det mästerliga; och deremot påbjuda en fullkomlig förskoning för all medelmåtta. — Recensenterna i Stockholms-Posten, emot hvilka lagstiftaren ställt sin bok, hafva i sanning ej alltid följt denna lag. Hafva de deri gjort väl eller icke? Anmärkaren tillåter oss att anföra hans svar och att deruti instämma. Sedan han förut anmärkt, att man någon gång i vår tidning tilläfventyrs sträckt den vittra kritiken till alltför obetydliga skrifter (vi medgifva det utan svårighet), och att man vid andra tillfällen kanske förgätit den skonsamhet, som vid dem kunnat finna rum; visar han deremot

*) Här bör anmärkas att Stockholms-Postens recension af det sistnämnda talet var ytterst human, men att författarens, den unge gymnasisten Bergstedts, i Posten införda svar derpå var ganska näsvist, hvilket icke hindrade Posten att åter i sitt gensvar derpå iakttaga en mycket hofsam ton.

origtigheten af lagstiftarens sats i dessa ord: «Den kortaste eftertanke skall säga er, min herre, att då en vitter journals lag är den, att gifva begrepp om litteraturens tillstånd i det landet, hvarest den tryckes, har den ej annat val än att recensera detta landets författare, sådana som de uppträda, goda eller medelmåttiga, sublima eller släta. Densamma ringa grad af öfverläggning, fortfar anmärkaren, skall dernäst öfvertyga er, att då ett lands kultur i allmänhet är svag, och de utkommande skrifter till den största delen högst medelmåttiga, äro just svaghetens fel de första och angelägnaste för granskningens hand att afhölja och framställa, efter dessa fel så väl af publiken först måste begripas, som af författare först undvikas, innan begge, genom en uppstigande förädling, kunna föras till det högre och förträffliga. Ty med all egentlig nationlig vitterhet förhåller det sig merendels på det sättet, min herre, att publik och författare hafva till hvarannan ett afmätt förhållande; så att auktorerna verkligen blott tilltaga i förtjenst i den mån, publiken undervisas genom en mogen granskning att urskilja och förakta det usla eller medelmåttiga. Hvaraf ni bort finna, min herre, huru rätt det varit att begynna denna granskning just med detta släta och medelmåttiga, för att sedan låta den följa med den stigande smaken ända upp till mästerligheten; icke att, såsom ni föreslår, göra tvärtom.»

«Sista momentet af anmärkningarne innehåller: Slutliga frågor till lagstiftaren, framställda för att söka förklaring, dels öfver de förut anförda grundlagarne, dels att utreda en hop andra lika otydliga principer, satser, maximer, som förekomma i hans skrift: t. ex. «Att man icke bör dömma annat än det som offentligen bjuder sig till snillets strid; det som skrifves för snillets stora ära —: Att en svag skribent gifver läsaren en ljuf känsla af hans egen höghet —: Att en granskare, som dömmer om ett poem gjordt i Skara, bör sätta sitt stora snille rätt i Skara, emedan vår Herre sjelf stiger väl längre ned —: Att ingenting skrifves för sin släthets skull utan för sin merits —: Att man för evigt kan göra sig denna klara maxim: att ett styckes merit är dess mening». — De häruppå följande trenne sista frågor kunna vi ej neka oss att i all sin vidd anföra:

«Hvad vill ni säga dermed», frågar anmärkaren, «att en auktors vådor göras på hans egna välbetalta papper och röra annars ingen dödlig? Edra vådor, min herre, göras icke mindre på edra läsares gemenligen ännu bättre betalta papper och röra ganska mycket oss, som tro oss köpa vett och finna nonsens; som söka upplysning och finna skamlöshet, som söka nöje och finna ledsnad. Edra vådor, min herre, röra i synnerhet särdeles noga den goda smaken och det sunda förnuftet.»

«Hvad vill ni säga dermed att i «Tyska Baronen» var mera ädelt än i hundrade mesar, och att Don Quixote är i högsinnighet långt öfver Cervantes, som honom diktat? Detta drag är vigtigt och importerar att förklaras för allmänheten: jag skall derföre göra det. Er tanke, min herre (om sådant förtjenar att heta en tanke), er tanke, säger jag då, har varit, är och

blifver i alla tider, att förnuft och vett äro några så obetydliga ting, något så svagt, vackert lappri, att de hos er aldrig ingå i räkningen af en persons eller författares stora värde. Det är ej en fråga, som gör skilnad i ert omdöme: har den föreställda personen vett eller intet? är han klok eller galen? utan uppspänner han sig gudomligen! rasar han mäktigt! det är detta enda värde ni ser i allt. Derefter dömmer ni höghet och låghet, svaghet och styrka; derefter dömmer ni Bjugg, Manderfelt, Tyska Baronen, Don Quixote och — er sjelf. Annars synes det väl, som, ibland allt förnuftigt folk, en mes, d. v. s. en man af vekt sinne, om han annars är förnuftig och redlig, verkligen förtjente mer högaktning än en förvillad hjerna, som ger åt pöbeln spektaklet af en löjlig höghet. Af samma orsak skulle det äfven tyckas, att en auktor full af vett och snille, som förträffligen, ända till odödlighet skildrar en narrs ytterligheter, och som derigenom från en gängse dårskap rättar sitt tidehvarf, verkligen äger något företräde af sann mensklig höghet framför denna samma narr, hvars dårskaper han bestraffar. Jag tror mig genom denna enda anmärkning, min herre, hafva fullkomligen förklarat er närvarande bok, alla edra skrifter, hela er kritiska lagstiftning och, med ett ord sagdt, hafva räckt läsaren nyckeln till gåtan af hela deras vidunderliga sammansättning.»

På den ståndpunkt, som den esthetiska bildningen i våra dagar innehafver, är knappt nödigt att anmärka, huru klart det af denna tvist om Don Quixote framlyser, att hvarken Thorild eller hans granskare rätt förstått sin författare. Visserligen har den förre rätt i att anse Don Quixote hafva en långt högre betydelse än den blotta narrens, men säkerligen har han orätt i det påståendet, att Don Quixote skulle stå öfver sin författare i högsinnighet, hvilket skulle förutsätta att Cervantes skulle utan medvetande hafva gifvit sin hjelte alla de ädla drag, som idealisera hans sinnesförvirring — en förutsättning som är, minst sagdt, obefogad. Granskaren åter har fullkomligt rätt uti att gendrifva ett så orimligt påstående som Thorilds; men hans kritiska svaghet visar sig deri, att han gör det på så platta grunder, som dem han anför, att Cervantes skulle med sin roman endast hafva den prosaiska tendensen att bygga en damm mot den störtflod af riddarsagor, hvarmed hans samtid öfversvämmades. Om man också bör medgifva att Thor-

ilds uppfattning förråder den djupare blicken i sitt föremål, ehuru ännu blott såsom en aning, så måste man dock medgifva att så väl han som hans antagonist under denna skärmytsling höggo i luften, då Cervantes' mästerverk stod högt öfver begges uppfattning.

«Man behöfver», fortfar granskaren, «således icke fråga er, min herre, hvad ni slutligen menar med denna löjliga anmaning till recensenten: «När en liten dödlig sätter sig ner att skrifva en liten bit — vers, tal, bok, så bör ni i honom se en liten gud, full af eld och allvar, färdig att ropa sitt varde!» — Nej, min herre, man bör i denna lilla dödlige se, icke en liten gud utan en liten narr, och ändå icke så liten, om han ropar varde ljus! och det blir oreda; varde gudomligt! och det blir galenskap; varde ett mästerstycke! och det blir uselhet.»

«Sådan är, min herre, er oaktadt, den goda sanna kritikens enkla och rena lag. Sådan har den före vår tid varit och skall förmodligen förblifva, tilldess ni hunnit omskapa förnuftet och nationerna: till dess ni hunnit bevisa dessa senare, att en yngling i Skara gjort lika så goda verser som Homerus och Boileau: tilldess ni förmått dem att antaga Don Quixote och Manderfelt som mönster, den ene i hjeltemod, den andre i tankestyrka; till dess det blir en afgjord sak, att all den merit en auktor velat gifva åt sitt arbete också finnes der verkligen; till dess verlden erkänner att den ljufva känslan af er egen höghet, hvaraf ni uppfylles, är ganska väl grundad; till dess skryt blir storhet, oblyghet styrka, uppblåsning kärna, villervalla förstånd; till dess, med ett ord, ni sjelf blir helsad för en god skribent.»

«Längre fram heter det: Om det är mycket skäl att misstro en auktor, som motsäger förnuftet, naturen, smaken, alla antagna grundsatser; huru mycket mer skäl att förakta en auktor, som ständigt motsäger sig sjelf, som ömsom smädar och berömmer samma personer. Men aldrig ännu fanns någon författare, som visat mera stridighet i alla sina omdömen öfver saker och personer än författaren till Lagstiftningen. Anmärkaren bevisar det: «När ljuset hos oss», säger han, «likasom i de flesta andra länder, hunnit sprida sig äfven till de lägre klasser af samhället; när vanan att urskilja fullkomligen skärpt det allmänna omdömet; när hvar läsare begriper i stället för tror, tänker i stället för undrar, undersöker i stället för lemnar derhän; med hvad slags omdöme inbillar ni er väl (han tilltalar lagstiftaren) att publiken då skall utmärka en författare, som tillbringar sin lifstid att i skrifter likasom i gerningar beständigt emotsäga sig sjelf? Som med all auktorlig hänryckning på det ena bladet upphöjer vitterhetens ära, snillets gudomlighet, och frågar läsaren straxt derefter på det nästa, om det gifves i verlden ett större lappri än hvad snillet i vitterheten gjort

högst och förträffligast? Som påstår att gifva reglor för smaken i hela vitterheten och förgäter den sjelf i hvart uttryck? — Som förbannar barbariet af det satiriska löjet och pinar sig öfverallt att vara satirisk? — Som fordrar att vederläggas genom grunder och bevis, och kallar bevis och grunder pedanteri, tysk lärdom? — Som ropar med fasa emot kritikens lindrigaste räfst, och sjelf under hela sin lefnad nästan ej skrifvit annat än kritiker fulla af grofhet? Som säger med en emfatisk känslighet: Jag əmotstår ingen snillets höghet; och kallar med en emfatisk skamlöshet landets yppersta snillen: rimmande barbarer? — Som, sedan tio år, icke bär annat på tungan än redlighet, manligt värde, gudomlig ıanning, gudomlig rättvisa; och sedan tio år icke skrifver, icke lefver :ör annat än att med en ilska, som var sällsynt äfven ibland zoïler, förfölja ɜn viss förtjenst, med hvilken han derunder likväl beständigt sträfvar att emföra sig? — — Att ni, som alla edra kända föregångare i zoïlers handt-ʳerk, utan en enda grundsats af rättvis urskiljning och blott efter hugskott ıf den gröfsta okunnighet ömsom prisat och tadlat, beundrat och förıktat, dyrkat och smädat: allt sådant är vanligt och derpå är ingenting att äga. Men att prisa och tadla, beundra och förakta, dyrka och smäda amma person, i samma ämne, nästan i samma ögonblick, se det, min ıerre, det är något sällsammare, det är en varietet af oförstånd, ett nytt pecies af vansinnighet, en seger af skamlöshet, som var gömd åt våra da-;ar att se och åt er att uppvisa.»

Bland andra sina straffdomar hade Thorild äfven ıtdömt satiren, såsom ett vapen, ovärdigt en ädel förattare. Hvad Leopold derpå svarade är mästerligt: «Nej, nin herre, nej, friden bor visserligen icke på en jord, lelad mellan förtjensten och afunden, visheten och dårkapen. Men naturen, då hon beslöt att göra oss till aenniskor i stället för vilddjur, gaf oss i stället för gap ch ramar ädlare vapen och deribland löjet åt den vise.)etta fina skämtande löjet, hvarföre älskas det af alla äldanade sinnen? Derföre att det är menniskoförädlinens tydligaste kännemärke, vildhetens motsatta gräns. Ivarföre hatas och fruktas det af dåren eller bedragaən? Derföre att det är vettets skarpaste ögonkast, föruftets och sanningens mest förkrossande åska. Dess få ıissbruk äro ej att jemföra emot de välgerningar, det jort menniskoslägtet. Det har verkat till dess förädıng, till dess lugn, lika så mycket som lagar och veten-

skaper. Alla de stora män, som vakat öfver sederna, som skyddat förnuftets rätt, som utrotat dårskaper, hafva varit dermed till en hög grad utrustade. De stora laster deremot, de stora dumheter, de stora bedrägerier, göras merendels med mycken allvarsamhet; äfven ofta med hänryckning. Ni kan dömma, min herre, huru stor Guds gåfva löjet är åt menskligheten, deraf att allt hvad charlatan är, icke äger en afsvurnare fiende. Om en sådan försöker att nyttja det, lyckas han alltid slätt. Han känner straxt att det icke är hans vapen och flyr merendels ofördröjligen till ovettets tryggare styrka. — — — Ty» — heter det ofvanför — «om det ironiska löjet någongång förutsätter arghet och vett, ehuru allraoftast blott det senare; så behöfs, för att vara en hjelte i det plumpa, deremot inga andra egenskaper än arghet och dumhet; men dessa oåtskiljeliga.»

Med all aktning för Thorilds förtjenster om den svenska litteraturens utveckling till ett större djup af innehåll och en större frihet i form, med all aktning derjemte för de forskare i vår vitterhets häfder, hvilka icke allenast gjort rättvisa åt hans förtjenster, utan äfven sökt öfverskyla och förminska hans brister, måste vi för vår del erkänna oss öfvertygade, att denna skarpa motkritik liksom många andra anfall, som nu slag på slag i synnerhet af Leopold mot honom rigtades, utgjorde en ganska välförtjent tillrättavisning. Att Thorild med en djupare och mera omfattande blick än hans motståndare genom- och öfverskådade poesiens hela väsen, må ej bestridas, men lika litet får förnekas att hans uppfattning af det sannt sköna i vitterheten snarare grundade sig på en dunkel aning än på en klar insigt. Derföre förmådde han aldrig genom en tydlig och bindande bevisning stödja sina åsigter: hans omdömen blefvo ofta blotta postulater, blotta maktspråk; sina grundsatser, för det mesta i sig sjelf rigtiga, gaf han likväl ofta en så otillbörlig utsträckning, att de förvandlades till orim-

liga paradoxer; hans sätt att föra den offentliga diskussionen var utmärkt af sällsamheter, fullt af invektiver och bouffonnerier, stundom qvicka och träffande, stundom arga och obefogade; och hans stil ej sällan så rå och plump, att — med undantag af skandalpressens alster i alla tider — vår litteratur hvarken före eller efter honom kan uppvisa något motsvarande, åtminstone säkerligen icke inom den vetenskapliga och vittra kritiken. Mångfrestande, men utan ihärdighet, djupsinnig, men utan styrka i kombination, våldsam, men snart tröttad, känslosam ända till tankeoreda, talande i aforismer, som voro obevista, och i utrop, som ingenting bevisade, kunde han väl omkring sin person, så länge denna bibehöll sin omedelbara inflytelse, bilda en sekt af personliga anhängare; men för en reformator var hans verksamhet alltför osammanhängande, nyckfull och fragmentarisk. Först när den nya skolan, sjelf redan reformerad, tillegnade sig de spridda fermenter, som Thorild med fulla händer kastat omkring sig, och lät dem under sin vård utveckla sig i den nya jordmån, som den skapat, visade sig deras reformatoriska kraft. För sin omedelbara samtid gick Thorilds verksamhet förlorad; derföre att han försmådde eller icke förmådde begagna de enda medel för sitt syftemål, som denna samtid, i följd af hela sin andliga rigtning, ville erkänna, den tåliga pröfningen, den kalla diskussionen och den lugna bevisningen. Hade Thorild ägt en reformators väsentliga egenskaper, skarpsinnighet, konseqvens, köld och ihärdighet, så skulle omhvälfningen i vår vittra bildning försiggått på en långt kortare tid och med långt mindre buller och gräl än sedan blef händelsen. Han hade då kunnat blifva för den svenska litteraturen, hvad mönstret bland reformatorer, Lessing, blef för den tyska.

«Svenska vitterhetens häfder», säger Atterbom, «torde ej kunna framvisa någon tidrymd, då en lifligare

polemisk skriftvexling hunnit föras inom så få veckors omfång som de första tre månaderna af året 1792. I medlet af Januari utkom det sista häftet af Thorilds Kritik öfver Kritiker, i slutet af samma månad hans skrift om finanserna; i medlet af Februari Leopolds «Bref till den store och märkvärdige författaren Thorild, hvilken, efter att hafva gjort sin Lagstiftning i vitterheten, gick och gjorde sitt Nödvändiga i finanserna»; i slutet af samma månad Thorilds dräpande svar «Upplysning om handelns sanna frihet, om vigten af principer uti allt, och om publikens höga rätt att dömma»; i begynnelsen af Mars Leopolds utförliga skrift mot Thorilds vittra lagstiftning; och genast efter medlet af samma månad Thorilds deremot rigtade «Svar på Luntan emot lag och rätt i vitterheten eller ABC i vett och heder», med tillegnan deraf «till auktorn af tragedien Oden». Härvid ej till förgätande, att under dessa samma tre månader, utom andra ströskrifter af anhängare och motståndare, äfven ett småkrig i tidningsuppsatser, insända så ifrån honom sjelf som från dem, oupphörligen fortfor.»

I Februari månad 1792 läser man i Stockholms-Posten *) följande uppsats af Thorild:

Om brutto, netto och thara i litteraturen.

«Brutto kalla de handlande varan med hela sin inpackning; netto varan ensam; thara omslaget, och allt det som hör till inpackningen, i särskild beräkning.»

«På samma sätt kallar jag i litteraturen en boks hela massa brutto; dess inre värde, det är ideernas nyhet och vigt, netto, och dess myckenhet af text, af ord och meningar, af liknelser, af citationer och historier, af professorisk möda, af dum och vidunderlig stil, thara. Hvilken thara således intet annat är, än de goda idéernas, den vigtiga lärans, den nya sanningens «omslag och inpackning.»»

«Nu är det klart att man intet gods handlar utan för dess netto skull! Men det ädlaste netto i verlden, såsom juveler, guld, konststycken, fina arbeten — finnas vanligen under det minsta brutto. Då man deremot kan vara säker, att i mån af stora massors storhet inre värdet är litet.»

*) N:o 42.

«Så i litteraturen. Till några få idéer, värdiga att kännas af en förståndig varelse, hafva de lärde, tyskarne i synnerhet, brukat gifva oss en hara som Brunkeberg.»

«Af detta antagna dumma eller oärliga bruk har man fått vanan att fråga eller väl se efter: huru tjock en bok är.»

«Sluga hufvud! du begriper att papper är mera värdt än förstånd.»

«Men en bok betyder icke allehanda pladder öfver, omkring och angelangande en sak; utan detta i sig sjelft ädla ord betyder: «en ny och rigtig sanning, ställd klar och lefvande för vårt förstånd». Då kortheten, som sparar oss förvillelser och tid, både är en vinst och ett bevis på utarbetningens fullkomlighet. Ty oredan är alltid vidlyftig.»

«Detta är en bok, just tagen i sitt netto. Det visar er att en bok är ar. Men af skrifter eller thara hafve vi hästlass och kunde deraf bygga io Brunkeberg.»

Få dagar senare infördes i Stockholms-Posten åter en uppsats af Thorild, «Om höflighet», med anledning af den nu pågående lifliga pamflettstriden, hvårunder man mer än en gång beskyllt Thorild, och icke utan skäl, för ohöflighet i sin skrifart.

«Det går icke an att göra uppenbart våld på publikens förnuft. Det önar icke mödan att om morgonen skrifva häftig osanning, som faller i yttersta förakt innan aftonen. Det är både ömkligt och löjligt att försvara höfligheten såsom en barbar.»

«Den fråga som blifvit uppkastad (förut i N:o 33 af Stockholms-Posten af en anonym) har mera finhet än ni tyckes förstå och är intressant för publiken, nemligen är denna sats rigtig: I en fri undersökning är aldrig frågan, huru häftig en tanke är, utan huru sann den är?»

«Låt oss se. I hela mathematiken finnes ingen höflighet. Och likså litet i någon af de rena vetenskaperna. Ja, i allt laga bevis, om det ock skulle drifva motparten till den höga våda, till hvilken att drifva någon är den minsta af all höflighet, så frågas dock endast: är det sannt? Hvaraf jag slutar, att då en fri undersökning går ut på icke ett nöjsamt pladder för eller emot en person, utan helt rent på en demonstrerad sanning i saken; så kan ej heller der frågan vara om något annat än denna sanning. Jag vet nog att man kan skrifva, när man så behagar, sin ödmjukaste tanka; men detta är trälars elegans. Det tillhör icke sanningen att vara ödmjuk: hon är gudomlig; då lögnen deremot kommer ifrån afgrunden, är rädd för dagen och har sina goda skäl att krypa. Men det första är att höfligheten är absurd, är den högsta ridikyl, ja är omöjlig i vissa bevis, som dock kunna vara mästerstycken af skönhet och styrka: såsom då Cicero bevisar emot Verres eller Fox bevisar emot Hastings att de röfvat land och rike.»

«Jag vädjar till publikens förnuft, om dessa klara rader med minsta rimlighet kunna smädas af någon annan än den, som föresatt sig att ifra för högligheten endast för att vara ohöflig?»

«Det är klart att frågan icke är om samlefnaden utan om vetenskaper och bevis, om strängt och kallt förnuft. En mathematikus kan, bredvid mathematiken, buga så mycket och så djupt han behagar: men uti mathematiken har han ej mer än ett att göra: demonstrera. Så äfven en räsonnör eller auktor; de göra utom saken, såsom med fruntimmer, hvad dem lyster eller de finna vackrast; men uti saken är frågan endast om ett bevis, och detta bevis har efter sin natur en enda egenskap, den att bevisa.»

«Denna lära är högst vigtig derföre, att, då rent och klart bevises om en sats att den är falsk, absurd, riksförderflig, det annars aldrig skall blifva slut på fånars rop att ett sådant bevis är ohöfligt. Hvilket i grund skall förstöra all undersöknings frihet, och åt några gycklande grimacer uppoffra mensklighetens intresse. Men ännu klarare är, att om all höflighet uteslutes från vetenskaper och bevis, så uteslutes, med oändligt större skäl, all ohöflighet. Krus och ovett tjena lika att förfalska sanningen, hvilkens natur består endast i det verkliga.»

«Allt i detta ämne kan bringas till dessa få ord: Det onda, som säges emot någon utan bevis, är ovett; det goda, som säges för någon utan bevis, är smicker; men det som rent bevisar, det må vara för eller emot någon, är endast sanning. Hvaraf följer att der frågan är om sanning, är ock frågan «endast om ett bevis.»»

«Den sanna högligheten är icke annat än «rättvisan hos en öm och hög menniska». En sådan, genom sin ömhet, känner lifligen andras minsta rätt; och, genom sin höghet, känner sin egen. Ty utan denna känslan af sin höghet skulle den höflige snart bli en lismande träl.»

«Den falska högligheten deremot är icke annat än «en, för något särdeles artigt passande, lögn». I denna höflighet kan ock derföre, såsom man ser, allting smädas och allting upphöjas, efter våld och nyck. I denna höflighet är det blott ett spel att förneka all skicklighet både att tänka och skrifva hos den auktor — som för tio år sedan, af det sällskap, som då var kretsen af landets vackra snillen, förklarades publikt och högtidligen «att hafva en hög och manlig stil med skönheter af första rangen», fastän han då knappt upphört att vara en gosse *); som af en viss stor kännare och skald **), i bref dem han ännu förvarar, förtjent att kallas «såsom fordom den store Corneille, Bonnement sublime; hvars poem Passionerna vore resningen till naturens tempel»; som sedan af en hög, ganska hög kännare ***) vann det omdöme «att han skref stora och

*) Syftar på sällskapet Utile Dulci och Thorild sjelf såsom författare till Passionerna.

**) Leopold.

***) Förmodligen konungen sjelf.

dristiga tankar, att hans snille hade *charmerat!*» ett omdöme, som åtföljdes af en hel högtid af loford; som i Englands journaler läste att poemet Inbildningens Nöjen, der kändt genom en fransysk öfversättning, hade «*warm and glowing colours*, varma och lågande färger»; och som ändtligen, hvilket vi alla nyss sett, i recensionen af Kritiken öfver Kritiker, första delen, fanns «äga en stil full af värma och kraft och som uppsteg till det sublima». Med ett ord: man kan i denna höflighet, såsom erfarenheten visar oss, förena den mest hycklande träldom med den högsta dumdristighet.»

«Ja, denna höflighet tål ej ens, att sjelfva sanningen kallas gudomlig. Hon som, då hon är sjelfva tingens klara verklighet, hvilken är af Gud, ej annat kan än vara gudomlig i sjelfva sitt väsende. Fri är den som njuter all sin rätt. Olycklig den, för hvilken dessa ord hafva ingen mening! Heliga sanning! du, du lismar icke, du smädar icke; men du upplyser och beskyddar oss alla!»

«Dock, ehuru höflig man är, eller icke är, så frågar jag hvar dödlig, om det ej är lika klokt att vara rädd för takisarne *)? Den som väl förstår att frukta dem, visar dermed att han ännu har ett förstånd, men hvad skall man säga om den, som skrattar åt alla faror, som skyr hvarken vatten eller eld, som företagit sig att allt rätt skall vara orätt, endast för det att tre rader i en bok icke behagat honom?»

Detta sista yttrande har afseende derpå att Leopold i en recension, införd i Stockholms-Posten, öfver Holthusens komedi «Slädpartiet» bland annat gjort den anmärkningen, att «fröknarne i den pjesen tala såsom pigor», hvarpå Thorild i sin Kritik öfver Kritiker tillåter sig det bitande genmäle, att «i en långt mera berömd tragedi, «hvarmed han menar Leopolds Oden», det finnes långt mera osvenska än skönheter, och att om der fröknarne icke tala såsom pigor, så talar der likväl en halfgud såsom en fröken». Denna sarkasm var tillräcklig att göra Leopold till hans afsvurna fiende.

Mot Thorilds skrift «Om det nödvändiga i Finanserna» hade en författare uppträdt i Stockholms-Posten **)

*) Har afseende på en föregående artikel af Thorid med titel «Lotteri på lif och död», hvari han framställer den fara af takisars nedrasande, som genom en tillfällighet kan beredas vandrande på Stockholms gator. Leopold hade drifvit gäck dermed.

**) Stockholms-Posten, 1792, N:o 41.

med skarpa invändningar mot en bland grundreglorna i han Finanslära, att i fri handel har en köpman såsom köpman alldeles ingen annan förbindelse än att taga allt hvad han kan få. «Ni har», säger anmärkaren, «ni har alldeles rätt deruti, min herre, att förhållandet är sådant, notabene i en fri handel; men innan ni gjort tillämpning häraf på svenska köpmanskapet, hade det varit i sin ordning att ni först skaffat er underrättelse huruvida handeln här verkligen är fri. — — — Det borde vara er bekant, att den borgerliga rörelsen i Sverge är fördelad mellan särskilda societeter och skrån; att ingen annorlunda än i den ordning författningarne utstaka, kan vinna rättighet till dess idkande, och att de näringsfriheter, hvar och en åtnjuter, fordra vissa deremot svarande skyldighet. Det är en förbindelse, som åligger idkare af borgerliga näringar att förskaffa och hålla oss tillhanda sådana varor, hvaraf vi äro i behof, och det — märk — till drägligt pris. — Derföre upprättas för vissa yrken bestämda taxor» o. s. v. — — — «Hvar upplyst man», fortfar författaren längre fram, «inser lätt skadligheten af societets- och skrå-inrättningar, och skulle förmodligen önska att detta monument af förra tiders fördomar kunde förkrossas, men, min herre, innan det kan ske, måste man först vara betänkt på ändring i vårt antagna beskattningssätt, på hvilket fördelningen af borgerliga rättigheter sig grundar. Denna lilla omständighet gör att vi tills vidare måste låta den borgerliga rörelsen blifva på sin gamla fot; och om någon enfaldig borgersman skulle förtjusas af min herres sats, det hvar och en äger taga allt hvad han kan få, så tror jag likväl att han ej skulle medgifva hvad som dervid borde förutsättas, nemligen att hvar och en måtte idka hvad handel eller näring han åstundar, utan, vid minsta fråga om en sådan frihet, flux åberopa sina privilegier. Derföre och som ingenting är naturligare än att de flera eller färre personer, som blifvit mästare af

en borgerlig näring, kunna missbruka sina rättigheter och föreskrifva köpare obilliga vilkor, så är det nödvändigt att regeringen söker förmildra denna elaka verkan af skrå- eller inskränkningssystemet derigenom att den sätter gränser för en alltför skamlös vinningslystnad» o. s. v. — — Författaren slutar med ohöfligheter: «Jag har skrifvit detta icke i förmodan att derigenom bringa er till erkännande af ert misstag, utan till upplysning för dem, som lätt skulle kunna förvillas af edra falska argumentationer. Ni blir säkert mycket förbittrad: och om ni finner rådligt att svara, lär ni tvifvelsutan nyttja er vanliga method, ert vanliga språk. Ni skall förmodligen hålla er vid allt utom vid saken, och, för att leda läsarens uppmärksamhet från hufvudfrågan, inblanda alla möjliga främmande ämnen; ni skall vidare bryta ut i personliga anfall emot den, hvilken ni gissar vara författare: ni skall säga honom tusen ohöfligheter och betjena er af höga bokstäfver och låga uttryck, allt detta är hvad man väntar.» — —

Men se! på allt detta väntade man förgäfves. Thorilds svar*) på denna påflugna utmaning är betecknande för hans öppna och godmodiga lynne, när han ej var enkom retad af hvad han ansåg ett oärligt, förrädiskt eller lågsinnadt stridssätt, liksom han i allmänhet lättare fördrog öfvermodet, när det var rigtadt mot hans egen styrka, än när det sökte att krossa en annans svaghet.

«Ni, just ni är min man. Ty fastän ni icke är höflig, så håller ni r åtminstone vid saken. Det gör ingenting att ni har en elak tanke om nig: ni kan få en bättre. Hade ni läst mina arbeten skulle ni funnit, att ag, sjelf länge anfallen, endast tagit vapen för mig och andra emot lögn ch våld. Dock tycker jag om att man angriper mig ärligt och med istinkta skäl. Det är vigtigt för allmänna upplysningen att den minsta ya tanke strängt pröfvas och den minsta villfarelse blottas från sitt sken. 'y det är helt naturligt för menniskor att misstaga sig, att ha orätt.)en qvickaste är någon gång ett dumhufvud. Den klokaste slutar någongång falskt.»

*) Stockholms-Posten, 1792, N:o 46.

«Till exempel: huru har ni annars kunnat förblanda tvenne så klarligen åtskiljda ting, som, både i vetenskaperna och samhället, en lag och dess bestämda undantag. Min princip rörer handelns natur, såsom der uttryckligen står tryckt, det är handeln i allmänhet och absolute, utan afseende på någon viss stadga, hvilken, såsom ni medger, kan ofta vara absurd. Min princip har således en immediat tillämpning endast på de fall, der handeln nu i denna stund är fri *). Ty det är klart, att den bästa princip, af en enskild medborgare, icke straxt upphäfver alla falska lagar och förordningar, genom hvilka alltför ofta «allt faller till allt hvad det kan falla». Fastän en rätt sann naturens princip har denna verkan i längden.»

«Dernäst: huru lätt må det icke vara att misstaga sig? då ni, som är så säker i er sista rad, kunnat icke märka den stora erfarenhet att, i trots af alla stadgar och författningar «allt gäller hvad det kan gälla», det är, att, i trots af dem, alla priser stiga och falla. Ett bevis att värden icke bero af någon viss menniskomakt, utan af tingens egna föränderliga skick, af tider och öden. Också har ni platt förglömt att markegång och taxeringar icke förut bestämma och befalla utan enfaldigt följa priserna: med den enda afsigt att upprätta en likformighet.»

«Men den mest underliga förvillelse är att icke se, att då handel och vandel af en god princip skyddas, man är lika så fri att af det man förvärfvar göra allt det bruk man finner mest rätt och heligt. Köpmannen, såsom hvar och en annan god kristen, kan ju fritt, då han af de fattiga vunnit en riksdaler, vid årets slut eller i någon inträffande nöd i mensklighetens namn skänka dem hundrade? Men förvillas alla goda näringars frihet, så skall snart barmhertigheten blifva rar, ja omöjlig! Och sedan, huru gör man för att glömma, att köpmannen icke endast säljer? Han ju äfven, fullkomligen så mycket både för sin handel och sitt hushåll, köper? Hvem vinner då på min princip? Hvar menniska som kan göra något dugligt; hvarenda näring; hvarenda skicklighet; hela menskliga samhället.»

«Min herre! Sådan är saken. Det är origtigt att på denna handelns princip mitt system hvilar. Nej, det hvilar, såsom ni kunnat läsa, på den politiska säkerheten, väl förstådd i alla sina stora och väsentliga delar. Det är sannt att jag lägger denna säkerhet i lag. Men utesluter lag en rätt och välgörande makt? Följer icke Gud sjelf en evig lag: och dock har han den högsta makt? En filosof, som skrifver icke blott för i dag, menar ej med lag förgängliga viljor och stadgar utan sakernas natur.»

*) Ett vilkor som uttryckligen nämnes i samma kapitel åtta gånger. Men här gifvas, som man ser, ögon, för hvilka intet tryck är stort nog, förstånd, för hvilka ingen sats är klar nog, och ofta hjertan, om hvilka intet uttryck är lågt nog. Thorilds anm.

«Till juridiken tänker jag ock att komma: detta kaos, som ni visserligen har vett nog att ömka er öfver! Jag skall der, min herre, ha den äran att visa er, icke kännedom af förordningar, hvaruti mången vaktmästare kanske öfverträffar mig, men kännedom af vetenskapen.»

«Allt gräl och hat menniskor emellan kommer af missförstånd. Derföre bör man i sitt omdöme rätta sig hvarken efter vänners lof eller ovänners tadel, utan efter saken. Allt kan sägas: ganska litet kan rätt bevisas. Jag har sett hela böcker af dum smädelse emot Rousseau, just då när tusende sinom tusende hjertan vördade honom! Luther var ett mål för alla helvetets fabler! Ingen dödlig lefver, så enfaldig, så ljuf, så from, att icke öfver och omkring honom oupphörligt sväfvar den grymmaste lögn! — — — Min herre, hos eder har jag funnit ett så godt vett, att om jag kände er, jag visst skulle estimera er. Men ni, på er sida, om ni icke kan hafva någon godhet för mig, haf åtminstone vördnad för sanningen!»

Ej långt derefter *) finner man åter i Stockholms-Posten en insänd artikel af Thorild, ställd till utgifvaren af «Samlingar för Hjertat och Snillet». Denna utgifvare var den förut nämnda, såsom anhängare af sin tids mystiska åsigter bekanta baron Georg Silfverhjelm, märkvärdig äfven derigenom, att på hans tillskyndelse först Ortenbergska familjens lidande och sedermera hela den öfriga Kotzebue-litteraturen blef genom öfversättningar känd för svenska allmänheten. Hans nyssnämnda samlingar voro företrädesvis af det gråtmildt sentimentala innehåll, som nu började blifva modernt först genom Werther och Ossian och slutligen genom Kotzebues jemmerfulla dramer. Thorilds artikel lyder på följande sätt:

«Min herre. Det är uppri̇gtigt min tanke, att ert bref är just en liten skönhet af både förstånd och stil och känsla. Det har återfört i mitt minne Greklands vackra dagar, då söka sanningen, åtrå skönheten, vinna äran var en och samma själs milda och höga böjelse. Också ser man af edra Samlingar för Hjertat och Snillet, i hvilken skola ni lärt: nemligen i kretsen af allt det, som filosofien har mest djupt och stort.»

«Men visst aldrig hade jag väntat, att under alla dessa blomster finna en hjelte, fullt rustad till strids! Det är sannt, jag bäfvar icke för vapnen; men ni vill dock, att jag, leende såsom man ler åt det sköna, skulle

*) Stockholms-Posten, 1792, N:o 54.

tillika känna den lilla vördnad eller rysning, som i vår själ skiljer den sanna skönheten från alla täcka gyckelspel.»

«Väl, jag antager ert tillbud af en strid enligt Greklands bästa seder. Jag skall söka att mildra mitt eget mera skythiska och trotsiga lynne, söka att glömma detta mera vilda och nordiska majestät jag kanske för mycket älskar: för att strida så som Sokrates och hans vänner hos Xenofon och Plato.»

««Utaf behofvet och öfverflödet föddes kärleken eller begäret», säga grekernas heliga sagor. Detta är en äfven så klar sanning som vacker bild. Det öde bestämde naturen åt behofvet att oupphörligt söka, åtrå, längta; men åt öfverflödet deremot det öde, att hafva ingen skönhet, ingen ljuf min, intet enda retande behag förutan i behofvets ögon. Derföre oupphörligen kastar behofvet upp sina ömma och trånande blickar, ser sin enda naturliga gudomlighet och älskar utan gräns, och öfverflödet, liksom af en ny högre eld, får då först lif, får glans och stiger i retande skönhet lika oupphörligen. Naturen, i sin ömhet, gjorde denna förening. Naturen såg att af begges öde skulle födas en harmoni, som, gående ut till allt i verlden, skulle ock gifva åt hela menskliga lifvets stora rörelse både det rättaste mått och ett evigt bestånd.»

«Såsom utur det första mörkret verldens hela ordning uppsteg, så föddes utur behofvet, utur bristen, utur naturens heliga fattigdom alla menskliga skönheter och storheter. Den gräns ni sätter för begäret, sätter ni för det goda; den gräns ni sätter för kärlekens åtrå, sätter ni för skönheten; den gräns ni sätter för tingens värden, sätter ni för menskliga lifvets rörelse.»

«Men en sådan gräns — hvilken dödlig kan, i trots af naturen, våga sätta den? Endast, endast behofvet vet hvad det sökta goda är värdt! Men förstör ni behofvets väsende, att sjelft fritt söka, att sjelft fritt älska, hvaruti lifvets lif, att jag så må säga, består; så förstör ni ock alla tings värde: ingen retande skönhet mera finnes, ingen liflig rörelse, menskligheten är en öken.»

«Då, sätt er fritt i denna öken: och der hör ekot af eder icke sanna filosofi, svarande uti edra egna tomma suckar!»

«Men naturen gaf er en för vacker själ att här icke genast rysa. Kom då åter till denna samma goda naturen, och hör dess egen lag, hör den med både ömhet och vördnad, fastän den är just motsatsen af eder: «Endast så långt har allting värde, som behofvet deraf är stort». — All åtrå föds utur en nöd, dold eller uppenbar, sann eller inbillad: och allt värde föds utur en åtrå. Förstör ni denna åtrå, så upphöra alla värden, så upphör menskliga lifvet. Sjelfva denna tysta heliga nöd hos de ömma och vackra själar att ej känna en sällhet nog sann och nog ljuf, genom hvilken de så lifligen åtrå och så högt värdera edra Samlingar för Hjertat och

Snillet, sjelfva denna nöd — skulle aldrig mer väcka eder egen själ, eller skapa en ära för dygderna!»

«Stadgar kunna bjuda. Men emot denna naturens lag är deras trotsiga röst ett vanmäktigt ljud. Den mest tvungna närings priser lyda endast behofvets lag, de stiga, de falla endast med behofvet. Derföre kunna visa regeringar icke direkte befalla tingens värden; men genom allmänna idoghetens frihet och upplifvande (och endast, endast derigenom) kunna de framskaffa af allt det nödvändiga, nyttiga och angenäma i lifvet, nog och öfvernog till att stilla behofvet, som annars med sin oupphörliga åtrå skapar nya och högre värden utan gräns. Till dess åtminstone att filosofiens gudomliga idoghet i att utfinna det rätta eller naturens ordning hunnit upplysa behofvet om en sann ro, om en ren sällhet.»

«När taxor för näringar gifvas, så är det icke för att nedtrycka, utan för att beskydda dem. Ty genom ett lömskt säljande under, eller ett monopoliskt säljande öfver, kunna de näringar rubbas och falla, hvars bestånd, för hvarenda stund i menskliga lifvet, är högst nödvändigt. Men sjelfva dessa taxor inrättas alltid efter allmänna behofvets röst (det är: efter graden af nöd i hvarje ämne); hvilken röst, emedan den är naturens, är alla lagars lag, och innehåller, i hvar och en gifven tid, den sannaste proportion för alla värden. — Men också bjuder denna samma röst nya snillen, ny idoghet, nya lagar, en ny och bättre ordning att utur menniskligheteus förvirring eller mörker framkomma.»

«Fruktar ni ännu för denna allmänna och stora frihet? Kasta då endast edra ögon på tingens sammanhang. «Allt gäller allt hvad det kan gälla», således ock den fattiges minsta tjenst, den idoges minsta arbete: således ock uslingens knippa svafvelstickor, hvarmed han kommer skälfvande till grossörens dörr, äfven så väl som den största mästares *statue équestre*, palats, tempel: således ock allt i hela menskliga lifvet, ända till hofmannens smil och den lidandes tårar. Icke jag, utan naturen, har gjort denna lag: af hvilken icke blott köpmannen, utan hvar dödlig skyddas. Ja, äfven en regerings förmåga eller myndighet (hvilket är edert eget stora exempel) «gäller allt hvad den kan gälla»; genom makten mycket, genom det rätta och välgörande allt.»

«Men, ropar ni, så klart hade ni genast bort föreställa denna lära. Ack, min herre, hvad är klart i oviljans ögon? Icke styrka att förstå är det som felas, utan rättrådighet, utan denna sanna ärlighet, som i hvart ämne endast frågar: hvad är det rätta? Sanningen, en gång funnen, är lätt att se; men för dem som vilja eller kunna öppna ögonen. Sjelfva middagssolen är ej klar nog för den blinda eller för den blundande. Ljuset, ehuru rent, ger ej förmågan att se, ej heller viljan. Sådant är hvarje mästares öde: statyen, målningen, symfonien, palatset, lemnar tölpen lika tölp som han först stod der; och gör sin verkan endast på dem, som kunna eller vilja känna. Också menar man med publiken, för hvar vetenskap och hvar

konst, icke hvar och en som har en näsa, utan kretsen af alla dem, som förstå sig på, eller äro kännare af en viss vetenskap och en viss konst. Dessa böra sedan sprida sina egna själars ljus och ömhet i alla mindre kretsar, och råda de enfaldiga och bringa till skam och vördnad de arga. Annars skulle ju alla snillens höga arbete förloras i den låga nödvändighet att evigt utlägga, trista, skolmästra och tukta. Hvarigenom vi aldrig skulle kunna hafva något vackert eller stort, minst något, som vågade uppstiga till en fullkomlig skönhet.»

«Men inkast åter af en amatör och en kännare, inkast sådana som edra, min herre, tagna rent utur ämnet, kunna ofta vara nästan så vackra som sjelfva sanningen.»

Ehuru Stockholms-Posten sålunda öppnade sina spalter för artiklar af Thorild, fortfor den likväl oupphörligt att reta och gäcka honom, genom hvilken taktik det slutligen lyckades hans vederdelomän att väcka hans vämjelse vid hela svenska litteraturen och snart sagdt alla svenska förhållanden. Så förekommer få dagar senare i Posten en uppsats, som begabbar Thorilds sist anförda artiklar *). Den heter

Den nya Sfinx.

(Bref till redaktionen af Stockholms-Posten.)

«Det vittra Thebe, mina herrar, J veten det så väl som jag, belägrades af en stor vidunderlig drake, som fann sitt nöje och (det som ännu mera var) sin föda uti att framställa gåtor och att äta upp dumt folk, som ej kunde gissa dem. Djuret föregaf att sådant skedde af kärlek till den höga gudomliga sanningen och för att införa det stora förståndet bland Thebes inbyggare. Det svor vid gudarne att dess gåtor innehöllo statens frälsning. — Det vittra Stockholm, mina herrar, befinner sig sedan någon tid i nästan samma vådliga belägenhet. J kännen alla den stora gåtan: «Allt gäller hvad det kan gälla», hvari hela rikets och, det som ännu är mer, hela menskligheteus välgång påstås innefattad. J veten huru många kloka hufvuden redan förgäfves bemödat sig att upplösa den. J påminnen eder i synnerhet, huru ynkligen det tillgick med de första bland dessa som gissade: «att gåtan betydde platt intet och att Draken ej hade *sens commun.*»»

«Honom följde med allvarsammare steg, J påminnen eder det likasi, en annan, som gissade att gåtan, ehuru i sig sjelf ganska fint sammansatt, likväl tydligen syftade mindre på vårt lands belägenhet än på affärerna i månen, dit han rådde draken att oförtöfvadt begifva sig. Hade djuret räckt

*) N:o 57.

denna filosofen, hade det visserligen gått med honom som med den förra. Månen, vittne härtill, vände till draken sitt stora ansigte och log tydligen, såsom alla stora astronomer veta att intyga.»

«Fram kom den tredje, som, efter att länge hafva samlat för hjertat och snillet, trodde sig ändtligen i besittning af hvad han samlat; menande för öfrigt att i sak, likasom i ljud, de tvenne orden *compilera* och *componera* föga åtskildes.»

«Oratorn trädde fram, bugade sig, gjorde stora jemförelser och berättade sedan till en början huru hans inbillning ifrån första ungdomen trotsat tiden, rymden och framför allt verkligheten. En så stor och frappant likhet underlät ej att göra vår nye sfinx oratorn särdeles bevågen.»

«Häruppå gissade oratorn ödmjukligen att gåtans mening vore väl i sig sjelf litet samvetslös, men att vår stora sfinx det oaktadt ej kunde fela att äga ett likaså ädelt och fromt hjerta, som högt och upplyst förstånd om statens och menskligheteus fördelar. Sedan han derefter med flera darrande skäl bevisat huru mycket allmänt och enskildt lidande som nödvändigt skulle följa af den okristliga sats gåtan innehöll, lofvade han att uppresa ett tempel åt dess välgörande uppfinnare, «hvari åminnelsen af hans tacksamhet evigt skulle förvaras.»»

«Den ädelmodiga sfinx åt ej upp oratorn, i hvilket fall tempelbyggnaden hade kommit att studsa. Han höll i det stället till honom, öfver sin stora gåta en harang, sammansatt af idel smärre gåtor, hvari han, jemförande sig sjelf med Sokrates hos Plato och Xenofon, grundligen yttrade sig öfver markegångstaxor, näringspriser och det grekiskt sköna» *).

«J hafven, mina herrar, i edert dagblad skänkt oss denna lilla kuriösa afhandling, som likväl icke, i likhet med den bugande oratorns inbillning, trotsar tiden eller rymden, men desto mer verkligheten.»

«Man har aldrig sagt oss med en outgrundligare djupsinnighet, hvarifrån alla slags begär uppkomma. Skulle man väl gissa till att hvartenda kommer alltid af ett behof? Och att det är behofvet som drifvit menniskorna till allt hvad de gjort nödvändigast? Behofvet att äta, som tvungit dem att jaga och fiska? Behofvet att kläda sig, som gjort dem till skräddare och skomakare? Behofvet att pudra sig, som framalstrat den odödliga uppfinningen af puderqvastar? Behofvet att hafva rätt, som påfunnit syllogismer, skällsord och kanoner? Behofvet att något litet narra pöbeln, som gjort alla stora charlataner? Det behofvet att blifva en liten auktor, som framskaffat «Samlingar för Hjertat och Snillet»? Jag ville ännu veta

*) Såsom vi kanske erinra oss, jemförde sig Thorild alldeles icke med Sokrates; han blott yttrade att han skulle söka stäfja sin häftighet, «för att strida så (så lugnt) som Sokrates». Att vränga sin vedersakares tydliga ord och pådikta honom en mening, som han hvarken hyst eller uttalat, hörde redan då till tidningstaktiken.

hvilket behof som gjort magnetisörer, svedenborgare och Det Nödvändiga i Finanserna.»

«Om jag annars för min del kände ett behof, vore det af något ljus i det djupa öfriga mörkret af denna afhandling. Jag beklagar den som nödgades välja emellan att ätas upp af en stor drake, eller att t. ex. gissa följande mycket svåra gåta. Det är vår nya sfinx, som ibland annat uttrycker sin välvilja för oratorn i följande djupsinniga

Charade: «All åtrå födes ur en nöd — allt värde födes ur en åtrå. Förstörer ni denna åtrå, så upphöra alla värden, så upphörer menskliga lifvet (ty lifvets lif är att fritt älska allt hvad som hörer till lifvet). — Sjelfva denna tysta, heliga nöd hos de ömma och vackra själar, att ej känna en sällhet nog sann, nog ljuf, genom hvilken de lifligen åtrå och så högt värdera edra Samlingar för Hjertat och Snillet, sjelfva denna nöd skulle aldrig mer väcka er egen själ eller skapa en ära för dygderna.»»

«Det synes väl ganska obegripligt för allt vanligt förnuft huru man skulle förstöra den åtrå, som födes ur en nöd, och derigenom alla värden, och derigenom hela det menskliga lifvet, i fall man påstode att varupriserna någongång höjas öfver skäligheten; och att vissa saker stundom gälla mer än de borde gälla. Men, det följande, mina herrar: «denna nöd att ej känna en sällhet, genom hvilken man åtrår «Samlingar för Hjertat och Snillet», och denna nöd som skapar en ära för dygderna» — — jag är i så mycket större nöd att få allt detta förklaradt, som jag just i detta ögonblick lagt ifrån mig en bok, hvaruti jag, icke utan någon förundran, läst och omläst följande högtidliga försäkran till allmänheten *):

«Jag skrifver aldrig något jollrande och tomt prål. Jag skrifver N.B.! endast saker; endast idéer och känslor. Och, så långt min själs kraft går, endast nya och stora idéer, och endast innerliga och höga känslor. Man bör derföre endast fråga: gör denna auktor mig mera vis? träffar han lifligen själen? Det som synes inbundet är kanske nytt och ovant. Kortheten är kanske endast tankarnes rena och sanna kraft. Skrifva för i dag är skrifva för förgängligheten. Det i sanning mästerliga måste vara arbetadt efter snillets högsta lagar.»

«Jag har verkligen frågat mig, efter auktors råd: «Gör ofvannämnda charad mig mera vis? Träffar den lifligen själen?» Min själ har svarat mig att hon ingenting deraf erfarit. Men auktor är ej nöjd dermed. Han vill att jag nu skall säga: det som synes mig inbundet i denna charad är kanske endast nytt och ovant. — Denna nöd att ej känna en sällhet, genom hvilken man åtrår Samlingar för Hjertat och Snillet och som skapar en ära för dygderna — är kanske endast tankarnes rena och sanna kraft. Charaden är kanske ej skrifven för förgängligheten, — utan arbetad efter snillets högsta lagar. Det är med detta fromma förtro-

*) Naturligtvis af Thorild sjelf.

ende till auktors högre förstånd, som han vill att vi skola tänka och yttra oss öfver hans charader. En sådan fordran är tvifvelsutan ganska billig hos en auktor, som en gång för alla försäkrat att han aldrig skrifver något jollrande och tomt, utan endast höga och nya tankar, endast saker, arbetade efter snillets högsta lagar. Men ändå, mina herrar, «denna nöd att ej känna en sällhet, hvarigenom jag så lifligen åtrår» att veta om det också verkligen är sundt förnuft i dessa stora och nya tankar, gör att jag ber alla, som hafva eller tro sig hafva en själ, noga förhöra henne huruvida denna charad gjort henne mera vis. Eller huruvida de ej kunde hafva en stridig verkan att befara, i fall det ålades dem att alla dagar upplösa en sådan.»

«Gåtornas lysande tidehvarf har försvunnit. Vi lefva icke mer i de sälla persiska, grekiska, nordiska forntiderna, då upplösningen af en charad ofta var en väg till sjelfva thronen. Vi skulle i det fallet redan vara liksom romarne, ett folk af konungar. Jag har således väl ingen anledning att med hoppet om en spira smickra den nya Oedip, som förklarar mig ofvanstående charad; ehuru det är bekant att en viss stor och märkvärdig författare mediterar en stor reform hos oss, likasom i allt annat, äfven i regeringssättet. Men till någon utmärkt och vigtig plats i det nya rikskansli, berörde författare ämnar inrätta, lärer en så vis och klyftig man ej fela att af honom upphöjas, så snart han först en dag sjelf anträdt förvaltningen af rikets ärender. För min del, och till ett bevis af min enskilda erkänsla, utsätter jag såsom pris för uttydningen af förenämnda gåta ett vackert inbundet exemplar af den nya rikskonstitutionen med sitt bihang af den nya rikskansliordningen, hvarpå man vet att samma stora författare redan arbetar; det första nemligen begge dessa mästerstycken hunnit att från trycket kungöras. När man besinnar att landet efter denna nya konstitution skall blifva nio tiondedelar mera lyckligt än det befinner sig efter den närvarande, lärer väl ingen värdigare gåfva kunna upptäckas åt en vis och rättskaffens medborgare.»

Redan i följande nummer finner man åter ett nytt anfall mot Thorild, vid hvilket man dock fann sig föranlåten att iakttaga en allvarsam ton. Ett rykte hade spridt sig att Thorild, icke utan skäl, ämnade offentligen straffa sina vedersakare för deras försåtliga sätt att citera hans skrifter. Man ville förekomma honom genom ett så kalladt Utdrag af ett bref till redaktörerna af Stockholms-Posten *).

— — — «Ryktet, mina herrar, talar om en annons till allmänheten af den stora lagstiftaren, som antingen blifvit eller snart lärer blifva inlemnad till

*) 1792, N:o 58.

ert dagblad. Denna annons skall innehålla: att de nyss utkomna anmärkningar öfver hans arbete *) grunda sig allesammans på falska citationer och förtjena således ingen uppmärksamhet.»

«I fall ryktet sagt sannt, anhålles att, tillika med berörda kungörelse, följande upplysning i detta ämne, om möjligt vore, på samma gång måtte allmänheten meddelas.»

«De nyss utkomna Anmärkningarne grunda sig först och främst ej blott på några särskilda ställen af lagstiftarens bok. De grunda sig (efter man här åter nödgas upprepa dessa hårda sanningar) på villervallan, löjligheten, skamlösheten af hans skrifsätt i allmänhet och hans auktorliga uppförande; hvarå ingen annan citation göres eller behöfver göras, än den af alla hans skrifter sammantagna. Dessa ligga för hela publikens ögon.' Det är lätt för hvar läsare att på hvarje sida deraf erfara om han säger nya och vigtiga saker, eller de mest triviala och barnsliga: om han säger dem med ljus och sammanhang eller förvirradt och ofattligen: om han talar med modesti och höflighet eller med den löjligaste sjelfbeundran, den skamlösaste plumphet.»

«På dessa omständigheter grunda sig hufvudsakligen de nyss utkomna Anmärkningar. Någon särskildt orimlig mening, något uttryck af egen och besynnerlig löjlighet, är i sådant fall ej en hufvudsak. Anmärkaren (han upprepar det) har skrifvit sin bok mindre mot personen, ja äfven mindre mot dess förvillade theori i vitterheten, än emot förförelserna af hans för litteratur och seder lika skadliga exempel.»

«Vore anmärkarens citationer falska, gjorde emellertid allt detta (han tillstår det) honom ej mindre brottslig. Sådant vore visserligen så mycket ovärdigare, som intet behof honom dertill tvingat, då den ifrågavarande skriften på hvar sida öfverflödar af orimligheter, hvilka visserligen ej behöfva förfalskas för att synas sådana. Anmärkaren har i sin bok gjort icke mindre än hela sidors samlingar deraf. Vise auktorn, i fall han gitter, att en enda rad af dessa utdrag antingen blifvit honom pådiktad eller försåtligen förfalskad.»

«Då anmärkaren för öfrigt gjort räkning för lagstiftarens meningar och satser, har han ej påstått att ord ifrån ord afskrifva hans bok. Der han ej nödvändigt behöft uppsöka och nyttja auktorns egna utlåtelser och uttryck, har han likväl oförändradt bibehållit meningen deraf. Den ringaste oväldiga undersökning skall öfvertyga härom. Han trotsar lagstiftaren att visa honom på ett enda ställe ett enda ord, hvilket han med ens någon liknelse af arghet skulle till lagstiftarens skada hafva förfalskat.»

«Hvar och en löjlig och orimlig skrift har visserligen i sin första sammansättning, hvad dessa fel beträffar, ej den grad af påtaglighet, som den får under granskarens hand. När nu denne genom ett närmare sammanhållande af alla dess orimligheter, visar dem i en lifligare dager och, att jag så må säga, starkare studsande emot hvarandra; se då är straxt den

*) Leopolds Anmärkningar öfver Kritik öfver Kritiker.

sårade författaren färdig att ropa: förfalskadt, förvändt, parodieradt! Denna utväg är alltför vanlig för att väcka stor uppmärksamhet, och alltför usel för att ej djupt föraktas. I närvarande fall är sådant blott en väntad fortsättning af det oförsynta förhållande, hvarigenom auktorn af Kritiken öfver Kritiker, från första ögonblicket af sina vittra anfall, aldrig upphört att utmärka sig.»

Thorilds protest mot de falska citaterna blifver först något senare synlig i Stockholms-Posten *). Redaktionen låter den åtföljas af noter, som skola gendrifva Thorilds text och som förråda det dåligaste lynne, och presenterar den för allmänheten med följande inledning:

«Beskaffenheten af följande bref, hvari auktorn af Kritik öfver Kritiker icke allenast djerft förnyar emot anmärkaren sina uppdiktade och redan vederlagda **) klagomål öfver origtig citering utan ock vidare utsträcker samma beskyllning äfven till redaktörerna af detta dagblad, såsom recensenter af hans arbete — beskaffenheten, säga vi, af detta bref lärer hos läsaren billiga de påminnelser, hvarmed man funnit sig föranlåten att beledsaga det.»

Så följer Thorilds artikel:

Om Citeringar.

(Till redaktörerna af Stockholms-Posten.)

«J hållen ju af ert blad, goda herrar? och J önsken visst att det kunde tjena publiken till upplysning och nöje? Men detta är omöjligt, om man aldrig kan lita på det, som deri citeras. Är citeringen falsk, så är hela resten ett gäckspel. Och händer detta mycket och ofta, så blifver ert blad odugligt för vitterheten, och dess artiklar komma att innehålla, i stället för dagens upplysning, dagens lögn. J ären långt ifrån att vilja detta. Jag har derföre den äran att proponera den lag för edert blad, som i alla andra goda och ärliga blad i Europa är antagen, nemligen att föreskrifva eder sjelfva och edra auktorer såsom ett nödvändigt vilkor af heder en bokstaflig, äkta och ostympad citation». Då har läsaren sanningen rent för sig, och vet hvad han bör dömma, och kan både hafva ett sannt nöje af och göra en sann ära åt kritiken eller omdömet. För min del är detta den enda, alldeles den enda pligt af heder och ära jag någonsin fordrar af dem, som strida emot mig: i allt annat är jag trygg. Men får man förvända och dikta just som man vill: hvartill tjenar då ert blad, om ej till en frukost åt dårarne? Till exempel i sjelfva er recension, som borde vara så pålitlig för publiken, påstås att mitt Utkast till en lagstiftning i

*) 1792, N:o 66.

**) Så vida blotta försäkringar vederlägga!

vitterheten försvarar Bager och Bjugg etc., då de likväl, uttryckligen och upprepadt, der kallas «vidunder i det löjliga», af den originalitet, som ger oss «högtider af skratt», och då Bjuggs poem formligen dömmes att vara «samma skådespel af snillets missöden som ett Messina, störtadt af en jordbäfning». Det är då icke underligt att man på samma sätt djerft utropar den bok för en smädeskrift, som enkom är gjord emot hela försmädelsens våld och yrsel, och hvars alla rysliga färger träffa endast lasten. Detta lilla barbari är nog att förmörka, förvilla och störta hela vitterheten. Smädelsen skall rasa upp emot himmelen. Ingenting skall blifva tryggt och heligt. Sjelfva den laglösaste anonym kan få en ton. Ja, han kan påstå publikt att han citerar ärligt, när i stället för dessa klara ord: «Om det vigtiga för menniskoslägtet i de höga villfarelser», hvilka, såsom man vet, varit icke allenast alla lysande systemers öde, utan äfven likasom gryningen eller morgonrodnans flammor till sanningens rena dag — när, säger jag, han citerar så här: «Om nyttan af det alldeles rasande». Eller när han såsom exempel af «skönhet» ständigt väljer ut de rysliga ord eller färger, som passa endast till det mest styggeliga i naturen. J erkänna visst, mina herrar, att om det är origtigt att hafva sjelfbeundran (hvilket dock det icke är, att emot en smädande anonym uppvisa några goda intyg); så är det både nödvändigt och vackert att hafva en stor aktning för sig sjelf. Denna består deruti att icke afvika, och minst publikt, ifrån de allmännaste lagar af rättvisa och heder. Annars skulle man icke kunna skilja vitterhet från bitterhet, och edert blad kan då icke tjena att upplysa mina eller andras villfarelser. Men den frihet att med all liflighet och styrka angripa mig både håller jag af och alltid vördar, om endast det sker enligt någon princip och med någon ära. Det sanna kan aldrig lida: dess styrka ligger för djupt både i naturen och i menniskors själar. Nu, såsom i alla verldens dagar, ler man åt qvickhet och håller med förstånd. Derföre är ock den stora saken i all tvist, icke att skärmytsla och fejda, utan att segra. Och detta kan man icke göra, i någon vetenskap, med en hel armé af narrar.»

Af de anmärkningar, som redaktionen bifogat denna uppsats, vill jag fästa mig vid de två sista. Försvaret är i allmänhet ej oskickligt, men saknar äfven här full ärlighet, och är dessutom så ilsket och otidigt, att man redan deraf kan sluta att Thorild råkat träffa sina vedersakare på ett högst ömtåligt ställe. Thorild hade i sin artikel beskyllt sin motståndare att han «såsom exempel af skönhet ständigt väljer ut de rysliga ord, som passa endast till det mest styggeliga i naturen». — Härpå

svaras i den dithörande noten: «Ni säger i er orimliga bok ord ifrån ord: «Stilens rätta höghet är att visa det sköna i all sin skönhet, det stygga i all sin styggelse». När nu anmärkaren, såsom prof af denna slags orimliga höghet eller skönhet *) af stil, framdrager några stygga ställen ur en bok, så ropar ni åter att han deri handlar med oärlighet. Man ledsnar ändtligen vid så mycken dum skamlöshet. Har han då af edra uttryck förändrat, förfalskat ett enda ord? Nej **). Har ni då ej sagt stilens rätta höghet vara den att visa det stygga i all dess styggelse? Jo. Har han då anfört dessa stygga ställen annorlunda än som prof af denna slags höghet, skönhet af stil? Nej ***). — Hvad vill ni då? Hvaröfver beklagar ni eder? Om han ur en bok velat anföra exempel, huru man målar det sköna i all sin skönhet, på hvilken sida skulle han tagit dem? — Se likväl med hvilka grunder ni löper fram under publikens ögon, att med de nedrigaste beskyllningar fläcka personers ära, hvilkas efterdömen af rättvisa och pålitlighet ni gjorde bättre att söka efterfölja» †).

Då Thorild i slutet af sin uppsats yttrar, att man i ingen vetenskap kan segra med en hel armé af narrar, utlåter sig till svar notförfattaren i Stockholms-Posten på följande sätt, som väl anstår den medvetna öfverlägsenheten: «Vi nedstiga ej till att beifra denna skamlöshet eller så många andra af lika slag. De tankar vi göra oss om denna författare och hvilka vi frukta att han genom en dagligen tilltagande lustighet alltför hastigt torde bestyrka, berättiga oss ej att anse oss härigenom förolämpade. Åt alla vettiga läsares omdöme, af detta eller ett följande tidehvarf, lemna vi att afgöra,

*) Märk det falska i detta «eller skönhet».

**) Visserligen; men han har användt dem på orätt ställe.

***) Visserligen icke; men äfven det med orätt, ty Thorild har icke sammanblandat höghet med denna «skönhet», som anmärkaren så taskspelarmessigt låter halka med.

†) Kantänka!

huruvida det som i dessa blad eller i särskilda anmärkningar blifvit emot herr Thorilds uppförande och skrifter från trycket påmindt, varit frukten antingen af narrars ilska eller af nyttiga och redliga medborgares nit för litteraturen, sederna, förnuftets rätt och nationens ära. Kanhända skall efterverlden en dag med skäl häpna att finna lemningar af någon enda sann talang ifrån en tid, då det för hvar och en sådan varit en olycklig nödvändighet att steg från steg kämpa sig fram emot den ursinnigaste galenskap, och derunder ändå ofta se myckenhetens bifall ovisst väga sig och den emellan».

Detta må gälla såsom ett prof ibland flera på vanskligheten att i sådana fall som detta vädja till efterverldens upplystare dom. Den har redan fällt denna dom, men ingalunda till förmån för de nu vädjande. Den «häpnar» icke öfver de svårigheter, med hvilka Thorild och hans anhang satte de stackars akademiska storheterna i klämman, ty den har sedan Thorilds tid så många gånger varit vittne till striderna mellan frihetsropande fantaster och doktrinära perukstockar, att den vid åsynen af Stockholms-Postens och dess vänners vedermödor bibehåller hela sitt jemnmod. Den afgör frågan, huruvida narrars ilska eller redliga medborgares nit frambragt hvad som mot Thorilds uppförande och skrifter i tryck blifvit påmindt, kanske på något annat sätt än de vädjande förutsett. Säkert är att den åtminstone deri icke saknar «ilskan», men är kanske nog höflig att ej precist påstå att det är «narrars ilska». Den läser mellan försvarsskrifternas rader tydligen hvad man sannolikt aldrig trodde skulle kunna upptäckas, att det ofta nog endast är den sårade egenkärleken, som i den redliga medborgerlighetens namn uttalar sitt nit för litteraturen, sedernas, förnuftets rätt o. s. v. I synnerhet fägnar sig efterverlden åt det nya nitet för sederna och det emot — Thorild, som säkert var den dygdigaste belesprit på sin tid. Den lutar, med andra ord, med

n så afgjord partiskhet åt Thorilds sida att, när den, n med beundran och bifall, än med beundran och gillande, följer hans djerfva framtidstankar och hans koningslösa samtidskritik, den har svårt att undertrycka itt åtlöje vid åsynen af hans vedersakares under oskul-ens och förtjenstens förnärmade värdighet och det låt-ade föraktet illa dolda förbittring. Den tycker slutligen tt så länge den gamla skolan är qvick och munter, så r den ganska rolig, äfven när dess satser äro något ammalmodiga, men att den deremot blifver odräglig är den börjar klaga öfver förnärmelser, hvartill den jelf utmanat, eller påtager mentors-minen under den udrade cheveluren och pathetiskt ropar, såsom här, inge författare!» åt en man, som redan i tio år mot ensamma med framgång pröfvat sina vapen.

Med undantag af en skriftvexling i tvenne numror ngående Thorilds nya afhandling «Mildheten», hvilken r af öfvervägande juridiskt innehåll, förekomma ej mera, i vidt jag kunnat upptäcka, några stridsskrifter mot ler af Thorild i Stockholms-Posten. Den hätska gransk-ingen af Thorilds författarskap flyttades nu till Extra-osten, som hans nuvarande bittraste fiende, Leopold, ed Oktober månad detta år (1792) började utgifva. vad om denna märkvärdiga strid ännu kan återstå att tra, skall jag i sinom tid upptaga i skildringen af eopolds författareverksamhet. Mycket återstår i sjelfva rket icke; ty Thorild gick i landsflykt i början af år '93, och hans verksamhet för den svenska litteraturen phörde.

Under de våldsamma omhvälfningar, som i slutet förra århundradet skakade Europa, under de lifliga batterna inom den franska nationalförsamlingen om mhällenas ändamålsenliga inrättning, under den lika liga diskussion, som derom fördes i de offentliga pap-

peren, var det naturligt att den bildade allmänheten egnade sin uppmärksamhet åt dessa frågor och, så vidt presslagarne det medgåfvo, äfven offentligen tillkännagaf sitt deltagande för dessa angelägenheter. Gustaf III, sjelf en hatare af revolutionen, när den utgick från massorna, och en varm anhängare och bundsförvandt åt den i Frankrike störtade dynastien, ansåg ej rådligt att lemna pressen frihet att efter behag afhandla de politiska frågorna, ej ens att otvunget meddela alla de nyheter, som nu fängslade allas sinnen och retade allas nyfikenhet. Efter hans död åter gjorde sig inom den nya regeringen, hvars själ Reuterholm var, gällande ett slags liberalism, som tog tryckfriheten i sitt hägn, men i grunden var för godtycklig och nyckfull för att kunna vara varaktig, konseqvent och beredd på de följder, som pressens frigifvande måste medföra. Genom Reuterholms tillskyndelse utfärdade hertigen-regenten under den 11 Juli 1792 en ny tryckfrihetsförordning, hvars braskande svulst L. von Engeström på följande sätt karakteriserar *): «Såsom gammal frihetsvän ville Reuterholm återställa tryckfriheten. Han reste då ifrån Drottningholm för att vara några dagar ensam i Stockholm. Der skref han ett vältalighetsstycke, som han kallade en Tryckfrihetsförordning». — Sjelfva Adlerbeth, som synes vara en varm anhängare af hertig Carl, erkänner att förordningen, ehuru den «målade det varmaste hjerta för folk och fädernesland, likväl kanhända var afvikande från ämnet och till stilen alltför högttrafvande». — Bland dess många bristfälligheter må i synnerhet nämnas den, att den saknar alla straffbestämmelser för öfverträdelser deremot. Också var året 1792 knapt tilländalupet, innan man genom Thorilds rättegång fick anledning att upptäcka denna brist, som man först då sökte afhjelpa genom en särskild förklaring, som tillämpade 1774 års förordning. Den braskande vältalighet, som — karak-

*) Bergman-Schinkel, Minnen, III: 34.

teristisk för tidehvarfvet och sin författare, och sannolikt i vårt fädernesland ensam i sitt slag — innehålles i denna förordning bör ej hemfalla åt glömskan. Inledningen lyder sålunda:

«Vi Gustaf Adolf etc. — — — Göre veterligt: Att som vi anse för vår yppersta pligt och ära att efter yttersta förmåga och krafter vidtaga och befrämja alla sådana mått och steg, hvilka härleda (sic) till ett älskadt fosterlands sanna väl och lycksalighet, samt till stadgande af det fullkomliga och rena förtroende oss och våra trogna undersåtare emellan, som utgör begges vår säkerhet och verkliga styrka, och som genom dess välgörande inflytelse uppå seder och tänkesätt äfven hufvudsakligen bidrager att dana, tillskapa och bereda den framtida sällhet, hvilken vi så uppnigtigt önska städse måtte blifva vårt kära fäderneslands lott; vi derhos betänkt att allmän upplysning är första och vissaste steget till allmänt väl, samt att friheten i tankar och tryck är en af ett fritt folks dyrbaraste tillhörigheter och en oskattbar gåfva, den Skaparen sjelf förlänt menniskoslägtet och den man icke utan att misskänna och oförrätta dess i naturen grundade rättigheter kan afkorta, samt att denna frihet, långt ifrån att störa den ordning och vördnad för lagar, hvarpå alla samhällens väl och bestånd hvila, då den rätt handhafves, i hufvudsaklig måtto leder till deras befästande derigenom att den upplöser skadliga fördomar, skingrar fåkunnighetens mörker, och i dess ställe i sanningens ljus utställer belöningen för älskade pligters utöfvande emot Gud, konung och fädernesland, hvilkas nitiska och ovilkorliga uppfyllande vi äfven äro fullkomligt öfvertygade utgör rätta målet för hvarje redlig svenska förnämsta ärelystnad, och hvarigenom allena till oss kan återföras ett flyktadt lugn och förfäders sällhet med deras på tro och redlighet grundade ära; och denna frihet äfven kraftigt lärer underhålla, uppelda och lifva de värdiga och ädla tänkesätt hos nationen, som i alla tider tillhört densamma, och hvilkas öfverlefvande vore för oss den högsta af alla olyckor; en frihet, som ej bör lida af tvång eller förqväfvas och borttvina under myckenheten af de flera mot hvarandra stridande författningar, hvilka från längre tider tillbaka i detta ämne utkommit; alltså är det med en verklig förnöjelse vi nu skynda att sådant rätta, då vi äfven derigenom vinna ett önskadt tillfälle att lemna våra trogna undersåtare ett nytt bevis af vår ömma omsorg för deras väl, samt af vår otvungna aktning för deras och mensklighetens helgade rättigheter, dubbelt talande uppå en tid, då de flesta Europas regenter äro sysselsatta att omkring deras throner emot folket uppkasta några förskansningar, dem vi dock så mycket mindre anse oss behöfva, som vi nogsamt känna samtliga våra kära undersåtares trohet och tillgifvenhet för oss, och till densamma hysa det oinskränkta förtroende, glade, att dymedelst emot dem inför hela verldens ögon få ådagalägga vår uppnigtighet och våra afsigters renhet, samt i och

med detsamma för framtiden öppna ett ljusare tidehvarf, för sanningens och folkets röst en väg att framtränga till thronen, för oskuldens och den förtrycktes klagan en lätthet att komma i dagen, för rättvisan en styrka, för mannamån, våld och orättfärdighet en skräck, för den dygdige, den gode medborgaren en seger, för den brottslige och lastfulle en fasa, för den fattige ett stöd, för den lidande en tröst, och för oss sjelfva den mest tillfredsställande belöning, då vi uppå alla vägar intet annat söka än endast befästandet af våra trogna undersåtares sanna bästa. Vi tvifla alldeles icke, det de ju ock deremot å deras sida med den urskillning ingå i dessa våra välmenta afsigter och så veta deraf begagna sig, att en författning, hvilken endast åsyftar allmänt väl, ordning och lugn, icke för någondera måtte blifva vådlig genom sådana missbruk deraf, som, tyvärr, medelst utsående af försåtliga smädeskrifter och oenighetsfrön medborgare emellan redan hos oss alstrat de bittraste frukter. Det är visserligen icke åt dessa afgrundens foster vi härigenom velat gifva ett vidsträcktare utrymme: tvärtom skall vår högsta omsorg och bemödande alltid vara att dem på det sorgfälligaste söka qväfva, mota och straffa. Vi förvänta ock med fullkomlig visshet, att ju närmare J, våra trogna undersåtare, insen och blifven upplysta om edert sanna väl, dessmera lären J finna nödvändigheten af så skadliga intrycks skyndsamma utplånande hos alla stånd, hos alla åldrar. Vi nyttja äfven detta tillfälle, att i fäderneslandets namn eder dertill högtidligen uppmana och i samma älskade namn fordra vi nu af eder detta offer*). Edert lugn, eder sällhet kan aldrig stadgas utan vid enighetens altare; skynden eder derföre samtligen oss vid dess fot till mötes, och skänken vårt hjerta den tillfredsställande synen af ett åter förenadt, redligt folk, som der med gammal svensk tro uppriktigt omfamna hvarannan! Den Högste, hvars hand denna tiden varit tung öfver oss, skall då åter med välbehag se ned på Svea land, och dess tillbakahållna välsignelse åter utgjutas öfver oss, det försvunna lugnet återkomma, samt vi uti fridens sköte än en gång räkna glada och lyckliga dagar, och våra efterkommande slutligen till senaste tider välsigna den stunden, då förvillade och skiljda bröder, med fullkomlig glömska af det framfarna, rörda kastade sig i hvarandras armar, att desto fastare och oupplösligare åter tillknyta enighetens störda sälla föreningsband. Dessa ädla känslor, från den ena åldern till den andra fortplantade, skola sedermera beständigt blifva ärftliga vid en älskad fosterjord och kärleken till densamma, den största och första af alla dygder, aldrig skiljas ifrån svenska namnet, samt friheten att tänka, skrifva och trycka ännu förvara den lika lysande till mönster för andra folkslag.»

Först efter detta sentimentala sammelsurium af falskt pathos och plattheter kommer förordningens författare

*) Hvilket offer?

till sjelfva saken. Redan vid åsynen af detta vidunder bland författningar från sjelfva början af Reuterholms förvaltning, inser man sanningen af Ehrensvärds ord till honom: «Herre, ni vill regera, men ni kan inte regera». — Förordningen, uppsatt af Reuterholm, är för öfrigt kontrasignerad af alla styrelsers ödmjuka tjenare, Matthias Rosenblad.

Man underlät ej att begagna den yttrandefrihet, som nu var proklamerad. «Nationen skyndade sig», säger Adlerbeth *), «att njuta denna efterlängtade frihet ej annorlunda än ett uppdämdt vatten rusar till sitt stängsel, så fort öppning gifves. Samma dag tryckfrihetsförordningen kungjordes, utkom en öfversättning af Payne's *Rights of Man.* Otaliga ströskrifter och dagblad framföddes ifrån pressen, medan franska tidningar lika begärligt meddelades och lästes i allmänna papperen». Stockholms-Posten började nu äfven sysselsätta sig med politik, och en af dess första uppsatser af sådant innehåll var rigtad emot en artikel angående «Menniskans rättigheter», redan mer än två år förut införd i tidningen Medborgaren, redigerad af en bland Postens hufvudfiender, Nordenskjöld, den flera gånger omnämnda anhängaren af Svedenborg.

Carl Fredrik Nordenskjöld var född i Nyland år 1756. Efter att alltifrån år 1772 hafva tjenstgjort i embetsverken i Stockholm, slutligen såsom protokollssekreterare, «började han år 1788 att på egen hand utan alla medhjelpare utgifva sitt första arbete, Medborgaren, en periodisk skrift, till hvilken Addison's *Spectator* tyckes hafva varit förebilden. Sedan han af densamma utgifvit fyra oktavband, ändrade han planen och utgaf sin journal i qvartformat under samma titel, äfven införande öfversättningar. Denna fick en betydlig afsättning, men förbjöds under föregifvande att vederbörande återfor-

*) Historiska Anteckningar, II: 169.

drade sitt privilegium, sedan utgifvaren ändrat den plan, som förut blifvit gillad». Så berättas i Biografiskt Lexikon. Adlerbeth *) deremot säger uttryckligen, att förbudet skedde med anledning af den nyssnämnda artikeln om Menniskans rättigheter. Måhända valdes till förevändning för indragningen det skäl, som biografen anför. — «Sedan denna omtyckta skrift», fortfar biografen, «mött ett så vidrigt öde, började han utgifva «Allmänna Magazinet», innehållande nästan endast öfversättningar ur böcker, som vid svenska universiteterna allmänt lästes och rekommenderades. Men äfven detta arbete seqvesterades, och blef dertill förstördt. — — Om hösten 1792 kunde han genom den nya tryckfrihetsförordningen fortsätta veckoskriften Medborgaren, och året derpå lät han omtrycka det Allmänna Magazinet. Begaf sig sistnämnda år på hög befallning på en beskickning till den nedersaxsiska kretsen, der kommissions-sekreteraresysslan uppdrogs honom. — — — Förvärfvade sig «genom flit och visad applikation vid ärenderna» regeringens ynnest och förmäns förtroende. — — — Återkallades 1801. Uppehöll sig sedan någon tid i Pommern och derefter i Rostock, sedan han efter ett misslyckadt alkemistiskt försök öfvergifvit Sverige. Afled 1826.»

«Uti den i Leipzig utgifna Allgemeiner Literarischer Anzeiger för 1796 N:o 31, lät Nordenskjöld införa en uppsats «J. H. Kellgrens Leben und Charakter (aus einer schwedischen Handschrift)», hvars bitterhet torde förklaras af det sätt, hvarpå Kellgren antastat Svedenborg och hans anhängare». — Äfven med antagande af denna förklaring förblifver den en nidskrift, hvars lögnaktiga ilska illa står tillsammans med den barnafromhet, som Atterbom tillerkänner de svenska svedenborgarne.

Författaren i Biografiskt Lexikon slutar sin uppsats om Nordenskjöld med följande tänkvärda anmärk-

*) Historiska Anteckningar, II: 25, not.

ning: «Liksom hos hvarje folk, der den sanna kristendomen förkolnat, menniskans outsläckliga religiösa behof förbyter och upplöser sig i en gröfre vidskepelse, så hade äfven — i följd af en anmärkningsvärd psykologisk anomali hos menniskan — midt ibland den otro, det ofta sedeslösa förakt för allt heligt, som utmärkte den allmänna bildningen under 1780-talet, såsom man i flera länder samtidigt kunnat iakttaga, utbredt sig ett eget theosofico-magiskt svärmeri, som uppspirat dels ur Svedenborgs, dels ur Jak. Böhmes med fleras religiösa skrifter, utgörande, i vår tanke, blott den motsatta polen af samma tidsmedvetande, såsom grundadt på förnekandet af Kristus i egenskap af verldens frälsare i ohycklad luthersk mening, och ingalunda, såsom ofta sker, att betrakta såsom en, vare sig pietistisk eller symbolicistisk, orthodox-hierarkisk ultraism, beslägtad med läseri, methodism, «alt-lutheranism», puseyism o. s. v. — Tvärtom: liksom illuminaterna i Tyskland hörde dessa svärmande mystiker bestämdt till rörelsepartiet i Sverge, hyllade Thorild, samt sökte måhända redan på 1780-talet förbindelsen med dåvarande oppositionsmannen Reuterholm och hoppades på hertig Carl, liksom de gisslades af konungens favoriter, Kellgren och Leopold. Också ser man, hvad Nordenskjöld beträffar, att hans aktier stego efter katastrofen 1792. Att de någongång, t. ex. den äldre brodren August Nordenskjöld, ehuru bestämdt utgående från rörelseprinciper, förespeglat hertig Carl och möjligen konungen sjelf ökadt inflytande genom att sluta sig till dem och deras satser, torde väl få antagas hafva ägt sin grund mera i en temligen oskyldig pia fraus än att innebära så mörka afsigter som i Morianen antydes» *).

Nordenskjölds artikel om Menniskans rättigheter i tidskriften Medborgaren är af följande lydelse:

---

*) Biografiskt Lexikon, X: 74 ff.

»Hela menniskoslägtet tyckes nu, likasom efter en djup sömn, vakna ur sin irring, att fråga sig sjelf: Hvilka äro dina rättigheter? och då svarar tänkaren: menniskan utgöt blod i sin födslostund, för att blifva fri; hon kan under sin lefnad hvarken straffas eller belönas med rättvisa utan att vara fri; och när hennes af förgängligheten tvingade kropp blir för bräcklig, för svag, för inskränkt att herbergera själens fria lif, så dör hon för att återtaga friheten. Således, betraktad på alla sidor, ifrån födelsen till sista lefnadsblicken, bör menniskan anses såsom ett fritt väsende. Födas, lefva och dö fri, dessa äro menniskans tre rättigheter. Den första lärer oss en evig, allmän och oföränderlig sanning, nemligen att vi måste erkänna en naturlig frihet, som tillhör hvar enskild person; en frihet, som icke beror af menniskors eller regeringars öfverenskommelser. Den andra innehåller en lika evig, allmän och oföränderlig sanning, att menniskan tillhör en borgerlig frihet, en frihet, som är förbunden med andras frihet, eller då medborgare förbinda sig att försvara hvarandra mot oförrätter och all skada, så att hvar och en underkastar sig vissa straff, om han bryter emot de lagar, som till bevarande af hvarandras fri- och säkerhet äro antagna. Den tredje rättigheten innefattar likaledes en evig, allmän och oföränderlig sanning, nemligen att vi äro fria till vilja och förstånd, till tankarne, till samvetet; derigenom får hvar och en tillfälle utveckla sitt hjertas och förstånds egenskaper, kan ådraga sig kärlek eller hat, allmän aktning eller allmänt missnöje. Dessa rättigheter äro menniskans, och af dessa härflyta våra medborgerliga rättigheter; alla menniskor äro lika uti rättigheter, emedan de alla äro födda fria, emedan de alla böra lefva fria, emedan de alla skola dö fria. Denna jemlikhet kommer ifrån deras förening uti samhälle, der hvar och en framlägger såsom en laglighet ej allenast sin naturliga rättighet, som är densamma som de öfrigas, utan också sitt förnuft, sin styrka, sin idoghet, till den samfälta och stora rättighetens bibehållande, som skall skydda de mindre och enskildta rättigheterna. Genom denna samfälta rättighet, innehållande allt det som alstras af styrka, förnuft och idoghet, uppkommer en helig och inbördes säkerhet. Sådana äro de medborgerliga rättigheter, hvaraf nationens rättigheter tillskapas. Då nu den lycksalighet, att förenas uti samhälle, härflyter från allas sammanstämda rättighet, är det tydligt att all makt väsentligen, politiskt och allmänligen hvilar hos ett förenadt folk; att all moralisk, all metafysisk förändring uti denna makt beror af folket; och som alla förändringar uti makten utgå ifrån folket, så kan den ej annat än utfalla till dess fördel, till dess förmån användas. Hvad blifva då styresmäns rättigheter, som några vilja sätta framför nationens, emedan de anse det företräde en styresman äger framför en annan enskild person såsom ett oemotsägligt bevis att han äfven bör äga företräde för en hel nation? Deras rättigheter äro snart förklarade: styresmän äro chefer, och såsom menniskor betraktade hafva de lika rättigheter med andra menniskor; men uti den förra egenskapen hafva de flera

skyldigheter att uppfylla. Dessa skyldigheter äro ganska stora, ganska vigtiga, och derföre lemnar man dem en utmärkt vördnad, vissa hedersbetygelser och förmåner. Likväl följer ej deraf att det förtroende att sätta lagen i verkställighet är en rättighet, som sträcker sig till kroppen eller personen, skild ifrån embetet; densamma är blott oskiljaktig från det namnet nationen gifvit styresmannen och hvilket tillkännagifver en med vissa vilkor honom uppdragen makt, i följd af hvilken dess person är helig, och nationer samtycka att bortlemna en del af statens inkomster, på det han måtte kunna visa sig med värdighet. Således skulle det vara en dum villfarelse, om någon ville uti en styresmans makt, innefattande lagens verkställighet, igenfinna annat än skyldigheter; ty om han ägde rättigheter, jag vill icke säga rättigheter större än folkets, utan endast sjelfständiga och icke lydande under folkets lagliga granskning, så är klart att han ägde en oinskränkt sjelfrådig makt, och hvad blefve då menniskans rättigheter, medborgarens, nationens? Tomma namn utan värde.»

»Om en enda af folket, i följd af dess födsel, dess titel, fått rättigheter, som äro stridande mot folkets välfärd, som icke äga den minsta gemenskap med de öfrigas rättigheter, då hvilar icke makten hos det folket eller dess ombud, utan der äro menniskans rättigheter skymfade och folket förvandladt till trälar.»

«Den inbördes gemenskap, som bör råda emellan folket och dess förste medborgare, kan icke äga rum utan att det gifves ett medlande stånd, och dessa medlare äro folkets representanter, åt hvilka den lagstiftande makten är uppdragen, hvilka äro nationens ombud och talemän.»

«Denna sanning bevisar sig ögonskenligen genom turkiska regeringen och alla envăldiga regeringar, der nationens hufvud omedelbart verkar på folket, och folket på regenten tillbaka. Huru hvälfver icke der makten af och an ifrån tyranni till ett demokratiskt raseri!»

«Ingen bör vara så svag till begreppet att vilja påstå, det en hel nations säkerhet och välfärd bättre är bevarad under en eller några få personers omsorg än under hela nationens.»

«Om en enda eller några få personer kunde med lika ifver, lika kärlek och lika fördelar bibehålla friheten och nationens rättigheter, då skulle hvar och en af dem vara högst fullkomlig.»

«Det är hos allmänheten uti ett samhälle som styrkan ligger, och allmänheten dömmer med urskillning när den ej blifvit bedragen, när folkets förnuft blifvit upplyst af sanningens strålar. Om en allmänhet känner sina rättigheter såsom menniskor, såsom medborgare, om hon går för dem i borgen, en för alla och alla för en, hvad vill då en enda persons sjelftagna myndighet uti ett sådant samhälle betyda?»

«Ju mera man undersöker huruvida en ensam menniska uti samhället kan äga en uteslutande rättighet öfver alla de andra, ju mera finner man nödvändigheten af detta ämnes nogare granskning.»

«Uti samhällenas första barndom äskade den allmänna okunnigheten, att den dristigaste, mest rådige och upplyste bland folket valdes till hufvudman för de andra, att vara deras anförare i krig; ty krig och nationers massakrerande blefvo vid regeringars daning en förhatlig nödvändighet, och denna nödvändighet borde fortfara tills menniskoslägtet genom tid och erfarenhet vunnit en allmännare upplysning; men i den mån menniskorna blifvit om deras rättigheter upplysta, i mån de lärt känna Gud och deras egen menskliget under sanningens rätta färger, i samma mån begynna de fatta afsky för hvarandras slagtande, när det sker för att tillfredsställa en endas högmod. I synnerhet, hvad rättighet har en regering att väpna den ena medborgaren emot den andra för att underkasta dem alla sin enväldiga vilja?»

«Om menniskor äro nödtvungna att välja ibland sig dem, som äro mest upplysta, till sina lagars stiftande, så följer ej deraf att de bortgifvit den rättigheten att granska, ändra eller ogilla samma lagar. Den ena menniskan har ej rätt att inskränka den andras frihet derföre att hon bidragit till hennes upplysning, eller gifvit henne goda råd eller försvarat henne mot fiender.»

«Skulle en lagstiftare och en fältherre uti ett samhälle missbruka deras makt; den ena stifta lagar till de öfriga medborgarnes skada, den andra understödja samma lagar genom militärisk makt, så tillhörde det ett folk, om det känner sina rättigheter, att uppsäga fältherren, lagstiftaren och lagarne all lydnad.»

«En lag är ett kontrakt för samhället, deri hvar och en dess medlem är delaktig, och således äger rätt att deröfver säga sin tanke och rådfrågas; men tillåter ej lagstiftaren det, då synes tydligen hvart han syftar, och då har han brutit emot folkets majestät.»

«Aldrig är en makt så farlig, som då en och samma person, sedan han tagit sig makten att stifta lagar och verkställa dem, begynner efter godtycke betunga folket med omenskliga utlagor. En engel, om han vore aldrig så fullkomlig, skulle missbruka denna trefaldiga makt. Likväl finnas menniskor, hvilka uti sin förmätna blindhet tro sig kunna äga denna makten och utan missbruk använda henne till samhällets nytta.»

«När en enda menniska vågar kränka uti samhället de öfriga medborgarnes rättigheter och rycka till sig en sådan makt, — makten att stifta lagar, att verkställa dem, att påbjuda utlagor; hvilket högmod! Denna menniska behöfver de renaste afsigter, den största rättvisa, största vishet, största snille, största godhet; men kan historien uppvisa någon, som med så stor makt ägt så stora egenskaper förenade? Om då ingen sådan funnits i verlden och aldrig torde komma, hvad skall man då säga om den olycklige, som ej bortgifver den makten, — som för dess bibehållande utgjuter menniskors blod, — som kallar dem upprorsstiftare, hvilka rättmätigt sätta sig emot hans tyranniska vilja; den olycklige, som plågas af sitt eget

öfverdrifna välde, som skulle blifva tyrann af fruktan, om han icke vore det af medfödd böjelse, som af dem, hvilka omgifva honom, nödgas uppamma smärre tyranner, för att åtminstone vinna den ursäkt att äga elaka rådgifvare. O, jordens mästare! sådana hafva många varit, åt hvilka J anförtrott våldet, hvilka J hafven öfverhopat med vördnadsbetygelser, för att med förakt af deras högmod trampas, — för hvilka J hafven bortryckt kläderna af, den sista brödbiten från, alla edra späda barn, och stelnat föräldrars blod. Tyranner, riksförstörare, menniskoföraktare! det är deras slösande öfverflöd J hafven understödt för att rikta deras gunstlingar och gunstlingars gunstlingar, för att gifva dem styrka till sedernas förderf och de olyckliga utbrott, som ådragit riken vredens förbannelse.»

Artikeln slutar med några braskande franska verser till tyrannernas förgörare («destructeurs des tyrans»).

Först mot slutet af år 1792 underkastades denna *carmagnole*-artade deklamation en välgrundad kritik i Stockholms-Posten *). Den fäster sig genast i början vid det anförda beviset för menniskans rättighet att födas, lefva och dö fri, nemligen att hon för denna rätt i sin födslostund utgjuter sitt blod. «Min herre», fortsätter derefter recensenten, «om ni går i stallet eller i ladugården, får ni der se samma bevis på frihet i födelsen; det bevisar sålunda intet speciellt för menniskan, och i det hela har denna mödosamma operation ingen gemenskap med friheten, utan visar rätt och slätt att kreatur af en viss organisation efter naturens oföränderliga ordning icke kunna framföda sina foster utan värk och vedermöda. — Om ni ser en tjuf straffas i England eller Turkiet efter landets antagna lagar, sedan brottet är tydligen uppdagadt och bevist, lärer ni finna dem bäggestädes straffade med rättvisa; äfvenså om ni sett dem åskan dödat, lärer ni funnit huru deras själars frihets system ej blifvit det ringaste rådfrågadt; och efter allt detta torde ni, min herre, förstå, huru ni alldeles icke anfört ett enda dugligt skäl till ert trefaldiga påstående. De tre sanningar, som under namn af eviga,

*) 1792, N:o 269 ff.

allmänna och oföränderliga, ni vill uppstapla på denna grund äro till en del lika obestämda:

«Den första, att menniskan i kraft af sin födelse har en frihet, som ej beror af menniskors eller regeringars öfverenskommelser. Min herre måtte härmed vilja utmärka menniskans frihet i naturens första tillstånd. Friheten var då ett tomt ord, skiljd ifrån förmågan att den försvara: med afseende på menniskors medfödda lynnen och begär finner ni lätt att svagheten i komplexionen var då en pollett på slafveri eller flykt, styrkan deremot ett fribref att få hvad man fordrade, och dessa fordringar voro en följd af hvarje menniskas medfödda begär till beqvämlighet. Om min herre i detta tillstånd träffat drabanten Bölja, hade ni, oaktadt alla edra påståenden om personlig frihet i kraft af er blodiga födelse, ändock nödgats springa eller vara Böljas ödmjuka tjenare. — Den andra sanningen, att menniskan tillhör en borgerlig frihet m. m., min herre, denna jemte de öfriga fördelar ni här tillägger menniskan, tillhör henne icke egentligen som menniska, utan som antagen och erkänd medborgare i samhället; det behöfs mer, som ni vet, än att vara född menniska för att få tillgodonjuta de rättigheter som konstitutionerna i Sverge, England, Schweiz och Amerika tillerkänna dessa länders innevånare. — Den tredje sanningen: att vi äro fria till vilja och förstånd, till tankar, till samvete, kan icke bestridas, så till vida som kontrollen deröfver är omöjlig; men om denna frihet yttrar sig i ord eller gerning, så märker min herre väl att i menniskans naturliga tillstånd ni måste hafva styrka att försvara edra påståenden eller måste ni gå ifrån ert påstående om det misshagar någon, eller erfara motskäl af en senigare arm — och i samhället måste ni åter iakttaga den gräns, hvarmed lagarne beskrifvit denna frihet, om ni icke vill blottställa eder för det ansvar, de för brott deremot utstaka. — Och utomdess, min herre, hvad gemenskap vill ni finna mellan rättigheten att dö fri och rättigheten att tänka fritt, hvilken senare ni grundar på den förra? Jag kunde ju med lika, om ej bättre skäl påstå, att man har rättighet att tänka fritt för det man har rättighet att lefva fri, och, oaktadt er pompösa beskrifning på menniskans födelse och ert fintliga domskäl för hennes död, anse dock de flesta af edra läsare de uttrycken, att födas fri och dö fri för idel hycklerier i tankar och ord, då de skiljas ifrån begreppet af att lefva fri, och kunna icke finna något sammanhang dem emellan och de eviga allmänna och oföränderliga sanningar ni derifrån vill leda.»

«Derefter säger ni: dessa rättigheter äro menniskans och af dem härflyta våra medborgerliga rättigheter. Förlåt, min herre, att jag för korthetens skull svarar att ni här afyttrar en stor osanning, blott ur det enkla skäl att om de rättigheter, som ni i edra eviga sanningar förut sökt utreda och bestämma, ovilkorligen tillhört oss, som blott menniskor betraktade, hade menniskan aldrig blifvit medborgare: den som då väckte tanken om

samhälle var en bof, och med all känsla af den medborgerliga sällheten, skulle man dock, om edra sanningar hölle streck, visa största enfald om man icke bröte samhällsförbundet för att komma till oinskränkt åtnjutande af edra så kallade menniskans rättigheter. — Men dessa rättigheter voro så vacklande, att menniskan till vinnande af någon säkerhet för lif och egendom ingick i samhälle, då hvar och en åtog sig vissa skyldigheter emot den rättighet att söka sin sällhet under en så beskaffad fri utöfning af alla sina kropps- och själsförmögenheter, som kunde förenas med samhällets bestånd. Ifrån detta vilkor härflyta våra medborgerliga rättigheter, och sådan är den tanke vi älska att göra oss om medborgerlig frihet; ty den är icke förledande utan begriplig; och om vi ifra att bibehålla denna frihet, så kunna vi derjemte aldrig förglömma att uppmuntra hvarandra till uppfyllandet af de pligter mot medborgare, som är enda grunden och skälet för vårt påstående att blifva delaktiga i den sällhet, som härflyter ifrån samfundslefnaden. När jag har gjort rätt för mig emot mina medborgare, så har jag skäl att fordra detsamma emot mig tillbaka; och sådana, min herre, äro de rättigheter, hvaraf nationers rättigheter tillskapas. Detta lärosätt tröstar, lifvar och muntrar hvarje samhällsledamot och kan begripas af alla; då jag deremot försäkrar er, det edra talesätt att födas, lefva och dö fri, jemte alla de behag, hvarmed ni vill omgifva dessa obestämda uttryck, och alla de *circuli in definiendo* som derpå följa, aldrig kunna bibringa edra läsare en redig tanke eller rent begrepp eller tröst, mod, muntran eller uppbyggelse.»

«Min herre fortfar: «Då lycksaligheten att förenas i samhälle härflyter från allas sammanstämda rättighet, är det tydligt att all makt väsentligen, politiskt och allmänligen hvilar hos ett förenadt folk: att all moralisk eller metafysisk förändring i denna makt beror af folket, och att, som alla förändringar uti makten utgå från folket, så kan den ej annat än utfalla till dess fördel, till dess förmån användas.»»

«Antingen har ni här velat förvilla oss, min herre, eller ock, för att hafva det nöjet att anföra något, sagt oss en aldrig motsagd sanning med all möjlig svulstighet. Om ni i senare afseendet behöfver ett axiom till ert system i läran om menniskans rättigheter, kunde ni kort om godt säga: menniskorna (och för ytterligare tydlighet kunde ni tillägga: icke hästar, hundar m. fl.) hafva rättighet att stifta lagar för samhället. Vill ni åter i det förra afseendet utsprida för oss en ny lära, så ligger säkerligen sveket fördoldt i den tvetydighet, hvartill ordet folket kunde föranleda; men, min herre, edert bemödande blifver då fåfängt. I ett samhälle innefattar detta ord eller folket alla medlemmar af hvad namn och stånd de ock måga vara, ingen undantagen; och likasom vid ett samhälles stiftelse hvar och en äger att föredraga sina påståenden och skäl mot och med till dess pluraliteten fattat sitt beslut om de lagar, hvarefter den vill styras, om

sättet för deras verkställighet, om formaliteten vid deras förändrande eller upphäfvande, om den verkningskrets hvar och en medborgare vid framdeles uppkommande frågor härom blifvit tillerkänd o. s. v.; äfvenså åligger det hvar och en att sedan ställa sig dessa lagar till ofelbar efterrättelse, i kraft af hvilka hvarje ledamot af samhället, ingen undantagen, d. ä. folket, äger att i öfverläggningen och beslutet öfver dessa ämnen sedermera deltaga, notabene allt efter de grunder, på sätt, i den ordning och med den inflytelse, som lagarne för honom bestämt. Om sådan är författarens mening, hvilken har den någonsin bestridit? om tvärtom han vill ifrån någon i samhället, som icke förverkat sina medborgerliga rättigheter genom förbrytelser emot lagarne, skilja, eller ock tillägga någon, en eller flera, den rätt att en så kallad ändring i konstitutionen proponera eller i ventilation derom deltaga, annorledes än lagarne medgifva; så anse vi en sådan tanke falsk och stötande all samhällsprincip, der hvar och en äger en helig försäkran om säkerhet för allt hvad honom genom samhällsförbundet blifvit tillerkändt. — Det är då icke heller möjligt, min herre, att de beslut ett folk således fattar, kunna utfalla annorledes än till dess fördel, så vida vi måste taga för afgjordt, att den allmänna viljan, tillkännagifven efter i hvarje stat antagen formalitet, uttrycker statens invånares allmänna önskan, hvilken åter bestämmes af hvars och ens begrepp om sin fördel. Men om detta begrepp är hos flera samhällen skiljaktigt, så äger icke det ena samhället att bestrida det andras tanke om sin lycksalighet, eller den ena staten att tvinga den andra att söka sin lycka på ett annat sätt än den sjelf önskar; och således kan man icke bestämma någon universal konstitution, såsom bäst för alla folkslag, så vida man bör tro dem lyckligast under den de sjelfva valt, och, ehuru deras beslut äro olika, visserligen likväl utfallna till deras förmån, efter de allmänt, efter antagen method att sig yttra, förklarat sin vilja sådan den är.»

«Ni frågar derefter: «Hvad blifva då styresmäns rättigheter, som några vilja sätta framför nationers?» Min herre, förlåt om vi ej tro någon så dum som ni säger; äfvensom vi ej väntat en fråga af så uppenbar *nonsens*. Styresmannen af samhället är ju en medlem deraf och hans rättigheter en del af medlemmarnes samfälta rättigheter; man kan då icke skilja styresmannen ifrån dess öfriga medborgare utan att ändra samhällets antagna form, eller sätta den delen af folkets rättigheter, som äro styresmannen öfverlåtna, framför hela massan af folkets rättigheter, deruti styresmannens äfven innefattas. Min herre, om ni hörer någon göra det af er anförda fåviska påstående, så lemna honom tid att sansa sig; ty vill han eljest sjelf begripa hvad han säger, så skall han finna sin villfarelse innan han kan fatta ert svar — och då blifver detta svar öfverflödigt.»

Detta kan vara nog för att, så vidt denna artikel derom ger anvisning, ungefärligen beteckna den stånd-

punkt. som Stockholms-Posten intagit med afseende på de politiska frågorna. Striden fortsattes inpå följande år, men är af föga intresse då den inskränker sig till inbördes beskyllningar och tillrättavisningar.

Mera talangfullt skrifven och mera positivt uppenbarande Stockholms-Postens politiska åsigter än denna kritik, är en uppsats, införd i samma tidning i början af år 1793 *), med titel «Reflexioner om frihet och jemlikhet». Dessa begrepp, som ännu icke upphört att utöfva sin facinerande inflytelse, äro här ganska väl utredda:

«Sedan reformationstiden har i Europa intet tidehvarf varit för menskligheten så vigtigt som det närvarande. Dessa bägge tidehvarf hafva tvänne hufvudsakliga likheter, den ena i sjelfva sakernas ändamål: vidskepelsens och villfarelsernas afskiljande från religionen och fördomarnes samt villfarelsernas afskiljande från politiken; den andra i verkställningsmedlen: resningar — naturliga vid fördomarnes motstånd, men oftast obetänksamt anlagda af deras upphofsmän, och olyckliga nästan för en hel generation genom menigheters våld, som, i början liksom solblinda af sanningens ljus, i sin förvirring misstagit sig om sina föremål eller låtit missleda sin verksamhet.»

«Erkännom att Luthers och Calvins läror slutligen införde en större allmän sällhet i de reformerade länder, då deremot förtrycket förblifvit hårdare der katholicismen förblifvit; erkännom att Franklins och Washingtons politiska reform fört Amerika till all den samfundssällhet menskliga förnuftet ännu kunnat förutse; nekom ej heller sannolikheten af Frankrikes och kanske flera länders tillkommande välstånd genom de principer, menniskans känsla af sin värdighet alstrat i en annan verldsdel; och medgifvom öppenhjertigt att i allting sanningen, och folkens förnuftiga öfvertygelse derom, slutligen blir den enda säkra grundvalen för den lycksalighet, hvartill menniskoslägtet kan uppbringas.»

«Men då vi, öfvervägande förflutna tidehvarfs häfder, och åskådare af andra folks rörelser i det närvarande, dela med dem erfarenheten om sanningen och dess nytta; underlåtom ej att af deras olyckor äfven undervisa oss om deras misstag och, upplysande hvarandra med redliga hjertans varma känsla, men utan de häftiga och bittra rop som öfverdrifva och förnedra en god sak, beredom sanningen en väg att med mildhet och lugn verka till vår förmån hvad hon hos andra nationer ej förmått utan förstörelse, blod

*) Stockholms-Posten 1793, N:o 24.

och tårar. Ett folk som anser sig osällt vill alltför naturligen förändra sitt tillstånd; men till denna förändring fordras att vara väl upplyst om ett bättre: och man kan dristigt säga att reformerna i religionen och politiken kostat så många tusende menniskors lif och blod derföre, att revolutionerna gått fortare än upplysningen, att man har allmänt ändrat, förr än man allmänt vetat, huru man skulle rätt ändra. Gud är den enda varelse, som kan säga «varde!», och det sker; ty han vet och vill i samma ögonblick: menniskan måste först veta, och sedan vilja. Verkar menniskan i en omvänd ordning, eller vet hon ofullkomligt det hon vet, så misslyckas hennes vilja alltid, så befinner hon sig oförmodadt midt i den storm, hon med ett kallare förnuft kunnat förutse, och hennes sällhet uppflyter sent på hennes olyckor. Så har det händt de flesta folk. Det har senast händt de nederländska och fransyska. Skulle vi med en uppriktig vördnad för deras ädla ändamål ej lika uppriktigt emottaga varningen af deras flerfaldiga missöden? Skulle vi ej kunna upphinna samma mål med dem och ej så som de? Eller skulle väl de olyckor de genomgått vara en af evighet stadgad nödvändig skärseld, hvilken liksom intoge hela bredden af sanningens väg? Skulle man ej på sidan kunna finna en gångstig att i stillhet framvandra förbi flammorna, orörd af dem? — Jag kan ej tro att en förvärrad olycka är satt till ett oundvikligt vilkor för en högre sällhet. Säkert beror vårt fullkomliga väl på vår fullkomliga kunskap derom. Tändom då och närom sanningens dyrbara låga, men till upplysning, och icke till brand. Förhastom oss ej; viljom intet förr än vi äro väl ense om hvad och huru, och tillåtom ej blotta ljudet af ord, utan rätta begreppet om saker, att utgöra eller beherrska den allmänna tankan.»

«Till dessa tankar och uppmuntringar har jag blifvit föranledd af de från Paris utgångna och kring halfva Europa återskallande orden frihet och jemlikhet: ord, skrifna med heliga bokstäfver i hvarje rättsint medborgares hjerta, men ovanligt djupa till sin bemärkelse och säkerligen tusende gånger ropade emot en gång, då de varit förstådda. Skulle man fråga allmänheten af menniskor hvad de förstå med frihet, så skulle de svara: träldoms afskaffande. — Med jemlikhet? Borgerlig olikhets förstörande. Men med sådana svar har man sagt både mycket och intet. — Olikheten är af många slag. Frågade man då vissa klasser af folk, så skulle t. ex. den fattige med jemlikheten i synnerhet mena egendomsdelning med den rike; possessionaten och bruksegaren skulle mena en öppen handelsfrihet; köpmannen skulle mena bördens företräden o. s. v., allt i den gradation, att hvar och en med sin blotta vilja komme högre antingen i egendom, anseende eller makt; och pluraliteten af hvar klass skulle efter sitt personliga intresse förbehålla sig en viss punkt, dit han ville låta alla smikas med vilkor att den icke öfverstiga. Men hvad har man då annat åsyftat än en någorlunda graderad olikhet? — Jag anklagar härmed ingen menniska och ingen klass för elakhet utan blott för okunnighet; och jag tror

att mängden af menniskoslägtet, rätt upplyst, skulle sjelfmant erbjuda hvad den nu ej utan känsla af lidande skulle eftergifva. Sökom derföre om jemlikheten ett begrepp som tillfredsställer förnuftet, så lärer hjertat icke vägra sitt bifall.»

«Menniskorna äro skapade att vara lyckliga, och menniskorna kunna ej vara lyckliga utan hvarandra. I dessa tvenne grundsatser ligga föremålet och orsaken till samhällen. Skulle hvar menniska vara ett enstaka väsende, som kunde umbära alla andra, så skulle den naturliga olikheten i förmögenheter göra olyckliga alla utom de starka och de listiga. Ty, jag bör upprepa det, vi äro födda olika till förmögenheter: detta är ett axiom, som många glömma eller förtiga: det är sådana som påstå att jemlikheten bör ligga i delningen af förmåner. Andra åter göra af olikheten i förmögenheter den slutsats, att vi ock böra vara olika i rättigheter, men äfven detta är fåkunnigt eller bakslugt språk. Det är lika axiomatiskt att vi äro alla ärnade till lycksalighet. Men denna kan icke bestå jemte en otygglad utöfning af de starkes och de listiges förmögenheter. Lycksaligheten är alltså förbunden med deras tyglande: och alltså (för att säga detsamma med tydligare ord) äro samhällen stiftade för att uti rättigheter, gemensamma för alla, gifva de svage och de förståndige en säkerhet mot det som är skadligt i de starkes och listiges förmögenheter, utan att de senare förlora mer än blotta möjligheten att skada.»

«Det är bekant att friheten består i åtnjutande af de rättigheter alla menniskor af naturen äga, hvilka äro säkerhet till lifvet, till sina förmögenheters utöfning, heder, tankar och egendom. Jemlikheten består deruti att dessa rättigheter njutas lika af alla. Dessa rättigheter få aldrig af någon lag tillintetgöras. Men väl fordrar deras hägn vissa medborgerliga öfverenskommelser om inbördes skyldigheter och deraf följande nya rättigheter och förmåner. Deraf får definitionen af jemlikheten en tillökning och blifver alltså hel och hållen sådan: «Ett lika åtnjutande af de naturliga rättigheterna, och ett, derpå grundadt, allom lika öppet sätt, att, emot uppfyllande af de nya allmänt öfverenskomna skyldigheter, åtnjuta de nya allmänt öfverenskomna rättigheter, som leda till förmåner». Det är för att känna de öfverenskomna rättigheter och skyldigheter som en allmän lag är nödig. För de naturliga behöfves ingen lag, men det är på dem lagen skall byggas. Skulle lagen innehålla något som stör dem, så är det falskt — något som ej stöder dem, så är det öfverflödigt — och bägge delarne äro förkastliga.»

«Nu är det icke allenast lätt utan vanligt att i Europa finna länder, der lagar, gjorda antingen genom ens mäktiga vilja, eller medborgares fåkunniga bifall, af ålder tillagt vissa personer, klasser, professioner och handteringar, uteslutande rättigheter till hvilkas åtnjutande samma lagar tillstängt vägen eller gjort den svår för alla andra. Det är möjligt att sådana monopoliska rättigheter uti mensklighetens olyckligare tidehvarf varit

ett ondt af mera nytta än skada; det kan vara sannolikt att de under okunnigheten ofta varit ett värn för det väsentligaste af folkens väl: och det är alldeles säkert att folken, okunniga om deras rätta värde och följder, aktade ej nödigt att upphäfva sin klagan emot dem, och umburo dem, skadades af dem utan att känna sitt lidande. När en sådan sakägare som ett folk sjelf alldeles brister i syn och känsla, så vore det nästan förgäfves att vilja afhjelpa dess bördor. Det måste först göras seende och känsligt; och det är derhän förståndets strider med oförståndet och en deraf alstrad sundare filosofi, under framskridandet till våra dagar, småningom bragt de europeiska folken. De hafva ändtligen öppnat ögonen så vida att de funnit sig i mörkret och kännt sig osälla. Men, otåligt sökande en absolut sällhet, innan deras ögon ännu af sanningens dag hunnit emottaga mer än den första darrande gryning, för svaga att upptäcka sällhetens rätta bana, hafva flera vaknade folk under skymningens oreda träffat villostigar, der en hop förgåtts, och de öfriga, under ett lyckligare, men dock ostadgadt hopp ännu famla. Brabant och Frankrike hafva snafvat och sträfva att åter uppresa sig; men hvem vet hvad våld och grymheter det ännu kan kosta dem att förbättra och befästa sin frihet. Det enda Amerika har lyckats. Det har haft det enskildta ödet att jemte de starkaste befordringsmedel till jemlikheten äfven deruti hafva mött mindre hinder än någon annan nation; och sanningens ljus har segrat emedan det fått rådrum att blifva väl och allmänt sedt, emedan det blifvit med ståndaktighet men med fredlighet älskadt.»

«Andra nationer, som nu mera vid jemförelsen med dessa finna sina naturliga rättigheter störda genom konventioner, af fåkunnigheten fördragna, men lika främmande för ett vist förstånd som stridiga mot det allmänna väl, lära utan tvifvel hädanefter aldrig utan en medborgerlig harm eller ömkan höra nämnas dessa titlar af förmånsrätter, privilegier, skråordningar, bördens företräden etc., hvar gång de innebära ett enskildt eller vissa corpsers njutande af sådana rättigheter, som borde vara gemensamma för alla. Men det vore olyckligt om denna harm, denna nyvaknade känsla af osällhet skulle slå dem med den blindhet, att de vid samma jemförelse ej såge huru litet blotta harmens utbrott hjelper; till hvad skador och brott den förleder; att den, utan grund af en rigtig och allmän upplysning, drifver jemlikhetens begrepp vida längre än de föresett, än de velat och än det stora ändamålet, menniskoslägtets lycksalighet, tillåter; att öfverdrifna begrepp naturligen alstra orättvisa fordringar och draga med sig fanatismen, som är utan begrepp; och att vid alla tumulter, anställda under en half upplysning, står förtryckaren vakande i full rustning och väntar på anarkien.»

«Jag har sagt att jemlikhetens begrepp öfverdrifvas. Jag har äfven i detta land, som lugnet ännu bebor, hört nämnas en jemlikhet alldeles utan undantag. Det är intet annat än okunnigheten, som kan upptänka en sådan. Säkerheten om de naturliga rättigheterna bör vara oföränderligen lika för alla. Allt hvad vi åter, genom derpå grundade öfverenskommelser, i

samhället njuta, består antingen i förmåner eller rättigheter dertill, hvilka i vissa delar utgöra en med flit inrättad olikhet, utan hvilken den väsendtliga naturliga rättigheternas likhet omöjligen kunde hägnas eller befordras. Samhällets väl fordrar t. ex. att det må finnas åkerbrukare, bruksidkare, handtverkare, manufakturister, handlande, embetsmän, styresmän etc., hvilka hvar för sig (individuellt, icke corpsvis) måste njuta vissa förmåner, olika efter hvars och ens förstånd och den nytta han gör. Om nu någon af dessa säger till de andra: «ni njuter större förmåner än jag, ni måste gifva mig det ni har mer än jag»; så blir väl jemlikheten större, men allmänna sällheten störd, ty för hvars och ens naturliga säkerhets skull har samhället lofvat hvar och en att ensam njuta förmånen af hvad han ensam förvärfvar, genom hvad medel som helst utom våld och list. En jemlikhet i sjelfva förmånerna vore alltså stridande emot den naturliga rättigheten att förvärfva och äga; vore obillig, efter emot olika nytta bör svara olika förmåner; vore omöjlig, efter alla ej kunna äga lika förstånd, kunskaper och krafter. Men om en säger åt de andra: «jag erkänner att J ensamma hören njuta de förmåner J ensamma förvärfven, jag vill ej dela dem; men jag bör äga rättigheten att förvärfva dem på lika sätt som J, att bruka jorden, att slöjda, att handla, att få sysslor etc. för att genom mitt ensamma förstånd och arbete komma till ensamt åtnjutande af förmåner lika med edra»; då, endast då begär han en jemlikhet, som menskligheteus och samhällets natur befaller, som samhällsordningen bör heligen hägna, som är på en gång rättvis, möjlig och nödvändig. Att äska jemlikhet i annat än rättigheter, att föreställa sig en jemlikhet i krafter och förmåner, vore emot naturen och rättvisan: emot naturen, efter våra förmögenheter äro på så millionfaldigt sätt varierade, och vi äga rättighet att dem uppdrifva till all höjd och använda till all förmån, som ej skadar andra; emot rättvisan, efter mina större förmåner icke existerat utan mitt större förstånd och arbete, och dessa förmåners delning åt andra skulle snart ej blifva annat än en skatt, som jag hembure åt oförståndet och lättjan.»

«Alltså, jag kan ej nog upprepa det, består jemlikheten ej uti en delning af samma förmåner lika åt alla, utan deruti att alla äga samma rättigheter, sätt och utvägar att förvärfva dem. Högaktning och egendom t. ex. äro förmåner; de böra vara personliga; rättigheterna till sysslor, handel etc. äro medel och utvägar dertill: de böra vara allmänna.»

«Ibland de olikheter, som äfven i det bäst inrättade samhälle måste finnas, äro i synnerhet trenne märklige: 1:o) Olikhet i naturliga eller förvärfvade förstånds- och kroppsförmögenheter (och deraf följande olikhet i näringssätt). Den är oundviklig; ty hvarken äro alla födda med lika krafter, eller kunna alla komma i lika belägenhet att förskaffa sig dem. 2:o) Olikhet i sysslor och dervid fästad makt, högaktning och belöning. Den är en nödvändig följd af den förra. Samhällets lycksalighet fordrar en allmänt öfverenskommen lag, som hindrar de mäktigaste

förmögenheter att skada och hjelper de svagare till utöfning: den öfverenskomna lagen måste äga verkställare, befallande och lydande, mer och mindre mäktiga, högaktade och belönta, efter sin nytta och sin förtjenst. 3:o) Olikhet i egendom. Den är en följd af de begge förra: det är naturligt att de mera förståndige, arbetande, förtjente och belönte ostraffligen böra förvärfva mera egendom än deras mindre förståndiga, arbetande, förtjenta och belönta medbröder; och det är för de förmögne en lika ostridig naturlig rätt att oqvaldt behålla det betydliga de således samlat, som för de fattige att behålla det ringa de lika ostraffligen förvärfvat. — Enär nu den första af dessa olikheter icke kan jemnas, och de senare äro följder af densamma, så skulle väl ingenting mera fåviskt kunna upptänkas än att förstöra de senare. Olikheten i krafter och förmögenheter förblefve då ensam qvar och rådande; de mäktigares anfall och de svagares försvar, beröfvade ordningens och rättvisans tygel och stöd, skulle sätta alla i densamma osäkerhet, som samhällsförbundet har till syftemål att förekomma; och efter några blodiga strider om chimèren af en jemlikhet, som ej är menniskoslägtet ämnad, skulle ettdera partiet från grymheter söka en hvila, som det ej kunde få annorstädes än under det andras förtryck, genom en dagtingan, som till en början införde en värre olikhet än den som skulle för evigt utplånas.»

«Genom dessa slutledningar tror jag mig hafva bevist, att en jemlikhet alldeles utan undantag kan endast af okunnigheten yrkas och tros. Olyckligtvis har mängden af förtryckta menniskor denna tro: hvad bevisar det? Att mängden är okunnig.»

«Men då den jemlikhet i rättigheter och utvägar, hvars begrepp jag ofvanföre sökt stadga, är menniskornas ostridiga rätt, hvad medel böra användas att ernå densamma? Bör det väl vara dessa oordentliga och grymma resningar (revolutioner), hvarpå så många länder gifvit misslyckade exempel? — Nej, det bör vara utbredande af en rätt upplysning, som preglar i folkets själ en ovederläggliga och enig tanke. Jag har redan visat hvad olyckor åtfölja utbrottet af de krafter, en okunnig eller halfkunnig harm retar, och jag tröttnar icke att upphäfva min röst emot menigheters våld likasom mot tyranners. Visst har någon gång en redlig och upplyst man, en Thorgny och en Engelbrekt, uppstått till den anfallna eller slocknande frihetens försvar; men de hafva varit män så stora i dygder som Cæsar i snille, sådana, hvaraf knappt födes en på tio sekler; och de hafva med sina redliga hjertans vördnad styrt upprörda menigheter att yrka sin rätt utan oskyldiga medborgares undergång: af min hand skall ej bortryckas ett blad ur den krans, som höljer deras hjessa. Men må den anmärkning mig tillåtas, att de lefde i tider, då, under de grofvaste seder och förståndets mörker, folket likväl ägde en stor dygd, redligheten, hvaraf följde ett fullt förtroende till redliga män. En annan tid har kommit. En sannare, men ännu half upplysning har delat menniskornas omsorger emellan för-

ståndet och hjertat. Med det större ljus hvar och en funnit sig äga, har förtroendet till sig sjelf vuxit, egennyttans spekulationer hafva funnit flera möjligheter att framtränga sig, till förfång för den allmänna redligheten, och misstroendet till andras renhjertenhet har aftagit i den mån man den hos sig sjelf saknat. Samma kunskap som lärt oss raffinera dygden till menniskors lycksalighet, har lärt oss raffinera lasten till vårt eget upphjelpande på våra likars osällhet. Så har sjelfkärleken fått en särskild modifikation i hvars och ens hjerta; och då man med en half upplysning ännu endast upptäckt den osällhet, hvarunder menniskoslägtet suckar, ej medlen att den allmänt afhjelpa, då man tillika genom upptäckten af en mindre allmän redlighet i själen förlorat förtroendet till andra än sig sjelf; har man af gemensam osällhet låtit drifva sig till resningar och genom individuell egennytta misslyckats; första perioden af resningen har varit utmärkt af enighet, den andra af inbördes förstöring, och den tredje har varit den, då en slags krigslycka understödt ens eller fleras list att förtrycka hela flocken».

Författaren uppmanar slutligen sina landsmän att söka förvärfva och utbreda allmän upplysning, bibehålla enigheten och att framställa sanningen, tydlig och klar, ej kitslig, ej hård, ej bitter.

«På den ena sidan begärom med den foglighet, som karakteriserar öfvertygelsen om en rättvis sak; på den andra eftergifvom med den öppenhet, som bevittnar att man njutit missbruken utan att gilla dem. Så förenas säkrast skingrade sinnen: och denna förening — allt mera understödd af ett växande rätt förstånd om det allmännas väl, och förjagande egennyttan, som alltid flyr längre, ju mera sanningens ljus sig utbreder — skall slutligen genom en i hvar medborgares hjerta rotad tanke gifva folket en enda moralisk fysionomi, för hvars stolta uppsyn menniskovännen skall af vördnad, och förtryckaren af bäfvan, nedfalla. Denna upplysta allmänna öfvertygelse skall ej blott genom enigheten vara förfärlig (det kan äfven fördomen), utan ock derigenom att enigheten ej mera kan rubbas; ty sanningen har den egenskap, som fördomen saknar, att hon ej kan förändras, att hon ej kan föda annat än en ny sanning, som alltid är en vinst och en styrka mer för menniskoslägtets väl.»

Med så mycken grundlighet och insigt behandlade man redan på den tiden de stora samhällsfrågor, som ännu i dag uppröra sinnena, och som man ännu ej tröttnat att söka lösa på samma råa sätt, som när de först väcktes. Vi lemna härmed Stockholms-Postens politik, hvilken vi i dessa artiklar sett intaga en lugn, upplyst och hofsam ställning till sin samtids stora rörelser.

En allvarligare uppmärksamhet än förut började Stockholms-Posten omkring år 1790 egna den sköna litteraturen; äfven dess rent theoretiska frågor behandlades med ett bemödande om grundlighet, som ger tillkänna att man äfven på detta område funnit skäl att tillerkänna de vetenskapliga insigterna deras rätt. — Från trycket hade 1792 utkommit en vidlyftig afhandling — på mer än 300 sidor i 8:o — «Om det s. k. sublima i litteraturen», hvilken följande år i Stockholms-Posten *) underkastades en klandrande granskning, hvars grundlighet likväl inskränker sig till att förråda en åtminstone ytlig bekantskap med Longini skrift öfver samma ämne. «Författaren», säger recensenten, «anför en mängd definitioner och beskrifningar af det sublima ur alla honom kända auktorer, som skrifvit om detta ämne: Longinus, Boileau, Jaucourt, Delamotte, Rollin, Batteux, d'Alembert, en Sylvain och en Moses. Han är icke nöjd med någonderas mening; han ger väl Longinus det loford «att denne varit på rätta spåret efter det höga äkta sublima»; han medger ock med Pallisot i dess pasqvill: «Dunciaden», att «Marmontel verkligen äger kunskaper och vett oaktadt sin poetik»: men ingen af auktors föregångare har ännu, som han tror, nog redigt fattat och afhandlat detta ämne. Han säger att de flesta poetikor, till och med Boileau's, hafva i sig en myckenhet sladder och gräl.»

«Efter all denna stränghet», heter det vidare, «går auktor att, på en i hans tanka simpel och pålitlig grund, uppställa följande definition på det sublima: det litterära sublima är något som i ett vitterhetsarbete öfver ett högt eller värdigt, väl framstäldt ämne utmärker sig derigenom att det i hast ger oss en öppen anledning till så många egna reflexioner, vida öfver hvad auktorn med orden uttryckt, att vi glömma vältaligheten, den höga stilen och alla andra idéer, samt endast upptagas af de sig i vår hjerna hastigt samlande, koncentrerande egna tankar, hvilka genom sin myckenhet, vigt och sammanskockning åstadkomma hos oss en rörelse, som man kallar intagas, förtjusas, hänryckas, komma utom sig. En sådan underbar verkan känna vi i synnerhet 1:o) vid ett högt, ädelmodigt, extraordinärt rörande sentiment, utlåtelser under eller öfver en svår kritisk ovanlig belägenhet (situation);

*) N:o 79.

2:o) vid en vacker välträffad bild af det som är i fråga, hvilken liksom fördubblar och releverar objektet, samt således multiplicerar våra tankar; och 3:o) vid ett förträffligt, djupsinnigt, ovanligt resonnement öfver ämnet eller något som är relativt dertill.» «Och efter hvad som mest regerar eller utmärker sig i hvarje af dessa kallar jag, fortfar auktor: det första ett (situations-) belägenhets-sublimt; det andra ett sublimt i bilder (liknelser); det tredje ett resonnements-sublimt.» — «Måtte himlen», utbrister recensenten, «bevara vår litteratur för någon ny bok af tre eller fyra hundra sidors volym för att visa allt det falska, orediga, öfverflödiga i ofvananförda definition och klassifikation! men må deremot en skicklig penna häraf taga sig anledning att meddela de ljusa och sanna begrepp i detta och dylika ämnen, som röja sig framför allt i den för ett år sedan utkomna afhandlingen, kallad: Anmärkningar vid skriften Kritik öfver Kritiker.»

Visserligen är denna definition ganska torftig, utan att dock vara helt och hållet falsk, och denna klassifikation ganska godtycklig; men troligen skulle granskaren hafva föga bättre kunnat reda sig med bestämmandet af det sublimas begrepp, hvars origtiga uppfattning ännu i våra dagar vållat ej liten förvirring i våra esthetiska systemer, ända ifrån Burke's tid. Betecknande för den esthetiska vetenskapens ståndpunkt i vårt fädernesland under denna tid är den omständigheten att hvarken författaren af förevarande afhandling eller hans recensent tyckes hafva ringaste kännedom om den vigtiga belysning, som Burke och Kant spridt öfver detta ämne. Den förras «Afhandling om det Sublima och Sköna» var likväl utgifven omkring trettio år tidigare.

Ett ytterligare bevis på svagheten af Stockholms-Postens kritik, äfven under denna dess senare och onekligen bättre period, är det höga värde den ännu tillerkände Kotzebue's mångskrifvande penna. Postens fordna skrattare hade låtit sig hänföra af sin samtids falska och blöta sentimentalitet, och sparade icke sina ömma tårar af sympathi för «Orthenbergska Familjens Lidande» *). Med anledning af Euréns öfversättning af denna tårflödande roman heter det: «Det är rart att öfversättningar hos

*) Stockholms-Posten, 1793, N:o 112 ff

oss väljas med den urskiljning, men ett verkligt fenomen, att de utföras med skicklighet, som här skett. Kotzebue's förtjenst tarfvar ej vårt bevittnande. Hans förträffliga drame «Verldsförakt och Ånger» — ehuru fritt den blifvit öfversatt (af skådespelaren Björn) — har ej kunnat undgå att gifva ett stort begrepp om denna auktors snille. Men om det med dylika öfversättningar är nog att göra en ypperlig auktor beundrad; så är det ej nog för att göra honom rätt känd. Dertill fordras ännu att bibehålla det egna i stil, ton och sätt, som tillhör och stämplar hvarje vitter författare af originellt snille. Detta är hvad som synes oss här hafva skett: så att vi icke allenast fått en öfversättning af Orthenbergska Familjens Lidande, utan en öfversättning af Kotzebue». Recensenten, för att gifva prof på sin författares framställningssätt, meddelar en högst rörande förförelsehistoria, i hvilken brottslingen, naturligtvis en förnäm och mäktig herre, i stället för lockelser använder våld för sitt ändamål — ett ganska snyggt poetiskt motif — och säger, när följderna häraf blifva bekanta för en den förfördelades vän, en gammal kapten, att dennes stridiga sinnesrörelser gifva «scener af den kontrast, som så ofta hos Kotzebue's läsare plägar nedkalla tysta tårar öfver halftleende läppar; ty ve de grofva och kalla själar, som ej veta skilja det naiva, naturens, från det låga burleska, och som ej äga annat löje att ge än gapskratt!» — Vid ett så djupt sorgligt tillfälle brukar en författare med omdöme annars icke söka reta sina läsare till skratt, vare sig med eller utan tårar. För oss nu lefvande är en sådan historia ingenting annat än otäck, och passande endast för brottmåls-protokoller.

Såsom vi redan förut sett hade Postens litteratörer börjat vända sina blickar till den tyska litteraturen, och efterhand gjort den rättvisa. Att de emellertid ännu icke förvärfvat sig särdeles rediga föreställningar om Tysklands litterära förhållanden, och att de ännu med seg trohet hängde fast vid de fordna franska mönstren,

bevisas af en insänd skrifvelse till redaktörerna af Stockholms-Posten rörande Goethe och hans vänner, hvilken i tidningen infördes utan alla anmärkningar af redaktörerne. Det är att märka att detta skedde år 1793*), efter den stora brytningen i Goethes poetiska lif, efter hans italienska resa, sedan han redan utgifvit Iphigenie, Tasso, och de yppersta af sina lyriska dikter.

«Det har ofta förundrat mig», säger insändaren, «att i den strid, som för några år sedan på svenska parnassen uppstod emellan en så ansedd ny sekt i vitterheten, hvilken sökte uppnedvända på språk, smak och seder å ena sidan; och den goda, alla tiders goda smak, å den andra, denna sistnämndas förfäktare aldrig nyttjat ett vapen, som, kanske mera mäktigt än alla andra, skulle hindrat deras fiender att värfva sig anhängare bland hopen. Alla menniskor äro nygiriga. De upplyste älska det nya om det är sannt; hopen, för det är nytt. Hvilken mängd af dårskaper, som endast lyckats genom sin nyhet, och som försvunnit i samma stund man råkat veta att de ej voro annat än uppstufningar och omstöpningar af andra tiders eller nationers förkastade villor! Så uppstodo och föllo dessa talrika mystiska och theurgiska galenskaper, som icke längese'n öfversvämmade Europa och äfven hotade vårt land; men hvilka nu endast ihågkommas med ömkan och åtlöje. Så uppstod ock bland oss det ofvannämnda vittra svärmeriet, redan mycket försvagadt, men som säkert ännu snarare nått sitt fall, om man upplyst den gapande hopen derom att det, långt ifrån upprunnet ur någon svensk hjerna, redan längese'n varit kändt och utskrattadt i flera länder, i synnerhet Tyskland. Detta hade man, utan besvär af vidlyftiga forskningar, kunnat upptäcka och bevisa genom en af de intressantaste resebeskrifningar, som i senare åren utkommit: jag menar «Risbecks bref rörande Tyskland», af hvilka redan utgafs 1789 en svensk öfversättning, som — jag vet ej af hvad orsak — icke blifvit ihågkommen bland recensionerna i Stockholms-Posten.»

Denna insändare förefaller mig mer än vanligt narraktig: jag tycker mig nästan se huru pudret dammar kring hans välfriserade peruk, för hvarje sjelfbehaglig knyckning af hans nacke. Han är en *homme comme il faut:* han söker löjet till bundsförvandt. Han låter Thorild hemta sina inspirationer från Goethe: han låter Goethes vittra svärmeri «utskrattas i synnerhet i Tyskland», och han underrättar den gapande hopen att det

*) N:o 206.

nya som den i vitterheten beundrar icke är en svensk utan en tysk vara, som följaktligen icke kan vara värd att beundras. Slutligen förklarar han med högsta sjelftillräcklighet Risbecks bref rörande Tyskland för att vara «en af de intressantaste resebeskrifningar som i senare åren utkommit», ehuru denna Risbeck tydligen är en lika fåkunnig och bornerad hofjunkerlig perukstock som hans förespråkare.

«I förmodan», fortfar den litterära hofjunkaren, «det herrarne torde finna icke otjenligt eller utan intresse för sin tidning att äfven ännu låta allmänheten känna hvad Risbeck lika upplyst som nöjsamt skrifvit om berörda vittra sekt *) och dess grufliga grasserande en tid i tyska staterna, har jag deraf gjort följande utdrag, som jag tar mig den friheten att öfversända.»

«I 46:te brefvet heter det: Goethe är nu hertigens man (hertigens af Weimar). De äro du tillsammans. Han är icke allenast ett genie utan ock verkligen mycket underbyggd. Några besynnerliga grundsatser bidrogo mer än hans naturliga hastighet (sic) dertill att han, utan tvifvel mot sin egen förmodan, gaf för några år sedan en kalmucksvärm signal att förhärja den i sitt flor stående tyska parnassen **). Han är i allting — af grundsats — för det ohyfsade, onaturliga, besynnerliga, djerfva och äfventyrliga. Han är äfven en så stor fiende till borgerlig polis, som till esthetiska reglor. Hans filosofi gränsar nära intill den Rousseauiska. Jag vill icke uppehålla mig vid att noga förklara densamma. När hans genie först började uppvakna, gick han med nedsläppt hatt och ofriserad ***), bar en egen och besynnerlig drägt †), genomvandrade skogar, berg och dalar ††); hans uppsyn, gång, språk och allt vittnade om en utomordentlig man. Äfven i sina skrifter höll han en viss vårdslöshet för anständigare än en utsökt delikatess. Han afkortade sina perioder på det sällsammaste sätt, antog gamla och obrukliga ord och apostroferade hälf-

*) Naturligtvis densamma som Thorilds i Sverge.

**) Här må man undra åtminstone på tre ting: först, hvilken signal Goethe gaf; för det andra, hvilka utgjorde den s. k. kalmucksvärmen, och slutligen för det tredje, hvilket flor det var som utmärkte tyska parnassen före Goethes tid och som nu genom hans tillskyndelse förhärjades?

***) Förfärliga angrepp på den allmänna ordningen!

†) Goethe var i sin ungdom alltid utmärkt för sin vårdade och eleganta klädsel, när det ej föll honom in att maskera sig.

††) Ett ganska oskyldigt nöje, stärkande för helsan och skärpande för natursinnet.

ten af vokalerna, hvilket just icke var någon tjenst för det tyska språket, som annars är fattigt nog på vokaler *). Men sedan — — har han i alla saker blifvit eftergifnare och fogligare.»

«Utan tvifvel inser han nu sjelf, att han mycket skadat den tyska litteraturen **). Mycket ungt folk trodde, att, för att blifva ett genie, behöfdes icke mer än blott dristighet och vårdslöshet i språk och allt hvad ordning och anständighet heter. — De påstodo offentligen att allt studerande, alla reglor och all anständighet vore en galenskap, och icke annat än hvad som är naturligt, vore skönt; att ett rätt genie icke behöfde bildas och danas, utan blott, såsom Gud, hemta allt ifrån sitt eget väsende och vara sig sjelf tillräcklig; att ett genie vore berättigadt till att i blotta skjortan eller ock efter behag *in puris naturalibus* offentligen visa sig på torget och vid hofvet; att ett kallt förnuft gjorde menniskorna till oxar, men en yr och vårdslös fantasi till halfgudar; att drömmar, förtjusningar och raserier vore menniskans naturligaste och lyckligaste tillstånd; att de sysslor, hvarigenom menniskan förtjenar sitt dagliga bröd, förnedrade henne under sin natur och värdighet; att i den bästa verlden måste menniskorna gå på fyra fötter och äta ekollon m. m. Du må icke tro att jag öfverdrifver saken. Jag kan fullkomligt bevisa allt hvad jag säger. Goethe liknade Rousseau derutinnan, att hans filosofi, om den än berodde på falska eller sanna grundsatser, smickrade liderlighet och tygellöshet; och derföre utöfvades af folk som ägde alldeles inga grundsatser, utan ville blifva saliga genom en blind tro på sina profeter ***). Hans lärjungar begingo de löjligaste utsväfningar under det han alltid sjelf var mästare öfver sig, och rättfärdigade sitt egensinniga uppförande genom dess öfverensstämmelse med sina grundsatser, genom en viss foglighet och genom umgängsamhet med alla menniskor. Nu utbrast en flod af de uslaste skrifter, som verlden någonsin sett. Jag tror att många af deras författare voro icke sjelfva i stånd att förklara hvad de skrifvit. Den största dårskap blef utropad för qvintessensen af det menskliga snillet. (Förståndet vill jag ej tala om, ty det hade de förklarat ett uppenbart krig.) När man vill lära sig förakta allmänhetens bifall en gros, så bör man läsa dessa herrars produkter, hvilka ännu af mången till en del hållas för underverk. Denna kalmucksvärm rekryterade bland alla klasser af vetenskaper. Det gafs läkare, hvilka inrättade sitt system efter dessa svärmares trosartiklar, och lärde att man skulle vältra sig i snön, bada sig

*) En alldeles ny upptäckt!

**) Vi tvifla på att Goethe någonsin under sin långa lefnad kom till en så ångerfull insigt.

***) En filosofi, som hvilar eller åtminstone kan hvila på sanna grundsatser och ändock smickrar liderlighet och tygellöshet! Det är på det sättet som denna «intressantaste bland resebeskrifningar» bevisar sina påståenden.

i kallaste vatten, göra bocksprång, stå på hufvudet, klättra uppför branta klippor, icke äta något varmt, utan blott lefva af jordens råa frukter, icke på minsta sätt tvinga naturen, utan på hvarje ställe och hvarje tid afbörda naturens fordringar, m. m. d. Detta var efter deras tanke allt hvad som fordrades till helsans bibehållande och återställande. En bekant doktor, som efter dessa reglor kurerade ihjäl mycket folk, beropade sig i sina föreskrifter blott på de största snillens exempel i Tyskland. När han förordnade det kallaste bad för en sjuk, och denna invände att han kunde få feber eller fluss, så försäkrade honom doktorn, att han hade intet att befara af allt detta; ty den store Goethe gick midt i vintern i vatten och is. — Unga målare målade nu mera icke annat än stormar, blixtar och alper, elefanter, lejon och tigrar, Didoner på bål, Lucretier och Medéer, som mördade sina barn. Alla behagligare landskaper, vanliga djur och situationer blefvo nu uteslutna från deras konst. Sådana småsaker, sade de, öfverlemnar geniet åt det kalla och resonerande förnuftet, och åt dem som arbeta för bröds skull. Konsten bestod, efter deras begrepp, blott uti att göra allt hvad som är ovanligt och utomordentligt. Ju onaturligare en Dido utsträckte armarne, ju häftigare hon vred ögonen, och ju större oordning det herrskade i hennes hår och draperi, desto skönare var hon. — På detta sättet missbrukade alla konstnärer Goethes theori. Hans anhängare efterapade honom på det löjligaste sätt både i kläder, gång och tal.»

«Goethe var visst icke oskyldig till alla dessa utsväfningar. Han upptäckte hos några af sina vänner, t. ex. Lenz, Klinger och andra *), gnistor af mycket genie, som genom uppmuntran kunde antändas, och hjelpte äfven dertill. Men då han en gång hade begynnt att agera protektor, så trängde sig ock folk till honom, som voro hans protektion ovärdiga och hvilka han straxt hade bort visa tillbaka till sina bröder på bete. Berömmets kittlande torde tilläfventyrs icke hafva misshagat honom och han blygdes icke, åtminstone på någon tid, att verkligen stå i spetsen för denna rote» **).

*) Goethe var aldrig vän med Klinger och äfven det närmre förhållandet till Lenz var ej långvarigt.

**) Detta är icke sannt. Ingen förstod bättre än Goethe att hålla efterhängsna personer på afstånd. Allt ifrån hans anställning vid weimarska hofvet utgjordes hans umgängeskrets af idel distinguerade män och fruntimmer. Lenz var den enda af hans studentbekantskaper, med hvilkens svagheter och galenskaper han en tid hade tålamod. Hans brefvexling ifrån denna tid är ett tillräckligt bevis på den urskiljning, med hvilken han valde sina förtrogna. (Benägenheten att spela beskyddare får man hos honom söka under en senare period af hans lefnad.) Emellertid var omdömet om Goethe i vissa kälkborgerliga kretsar i Tyskland en tid ungefär sådant som den resande här framställer det; men denna ägde icke tillräcklig ur-

«I åttonde brefvet beskrifver författaren huru samma förderfvade smak i Tyskland äfven angripit den dramatiska vitterheten. «Denna löjliga smak», säger han, «att genom åsidosättande af reglor och anständighet, genom affekterade utsväfningar, ovanliga situationer, ohyggliga grimacer och usla tillskapningar vilja lysa, har sedan denna tid (då Goethe började skrifva) smittat den tyska litteraturen och konsterna. Man äger här en hop unga s. k. genier, hvilka i sina åtskilliga grenar, såsom i måleriet, musiken och skaldekonsten m. m., vilja synas så mycket större, ju mer de afvika från reglorna och ju mindre de studera dem. De gamle tänkte helt annorlunda häröfver; och de verk, hvilka de lemnat efter sig, blifva visst icke fördunklade af dessa originalgenier. — — Denna förderfvade smak förorsakade en märkvärdig revolution i det tyska språket. Då man läser en Gessners, Wielands och Lessings skrifter, så ser man att språket var nära sin fullkomlighet, och hade snart erhållit den slipning och polityr, som oundgängligen fordras till ett klassiskt språk. Men för dessa ånyo skapande genier var det icke nog, att i sina utsväfningar afstympa vissa ord, utan de handterade med lika grymhet hela perioder. Alla sammanbindande ord blefvo afskaffade och alla tankefogningar upplösta. I många nyare skrifter stå alla satser såsom korta orakelspråk, och man finner inga andra skiljetecken derstädes är punkt och !!! och ??? och — — —. Hvar och en ville till sina nya originalidéer skapa nya ord; och du måste skratta dig sjuk, om du finge se vissa tyska litterära produkter, hvilka af mången hållas för mästerstycken.»

Så klara och tillförlitliga föreställningar hyste man här i Sverge ännu om den tyska litteraturen just under dess klassiska tidehvarf. Besynnerligt nog tyckes man likväl behandla Lessing med en viss aktning; men kanske endast derföre att han en tid arbetade gemensamt med Nicolai. Man visste troligen icke huru föraktfullt han behandlat den franska dramatiken.

Ehuru 1792 års liberala tryckfrihetsförordning redan, i följd af Reuterholms tilltagande rädsla för den revolutionära propagandan, blifvit underkastad flera betydligt inskränkande restrictioner, träffar man ännu 1794 i Stockholms-Posten artiklar af politiskt innehåll, hvilka, hållna i en hofsam ton, likväl äro ganska frisinnade. Främsta platsen bland dessa synes mig tillhöra en i början af året införd afhandling «Anmärkningar vid de

skiljning att upptäcka allt det falska deri, som får tillskrifvas partisinnet och inskränktheten.

omdömen som fällas öfver fransyska revolutionen»*). Den är synnerligen väl skrifven och utmärkt af ett lugn och en moderation jemte en fördomsfrihet och en historisk pröfning, som under de då pågående våldsamma opinionsstriderna var sällsynt. Den går i synnerhet ut på att visa vådan af generaliserande när man bedömer historiska personligheter och händelser, hvarigenom så lätt i hopens omdöme t. ex. ordet monarki blir liktydigt med despotism, anarki med frihet, och omvändt; hvarigenom, såsom författaren säger, «hvar och en, efter sitt sätt att tänka, kommer till en af dessa slutsatser, att när menniskan rasar så är hon fri, eller att när hon är okunnig så är hon lycklig» o. s. v. Uppsatsens betydliga längd gör den olämplig att här anföras.

Bland de litterärt-kritiska uppsatser, som ännu förekomma i Stockholms-Posten under åren 1794 och 1795 (ty vi följa ej dess verksamhet längre än till Kellgrens död) ämnar jag fästa uppmärksamheten endast vid några få. Till dessa hörer en anmälan af Christ. Manderströms «Poetiska Arbeten» **). Beskaffenheten af dessa arbeten kan man lätt sluta sig till, då man erinrar sig att författaren äfven, till poeternas bruk, utgifvit ett Rimlexikon. Stockholms-Postens anmälan är anmärkningsvärd endast genom det omdöme, som den i sammanhang med Manderströms skrifter fäller öfver Dalin, hvars poetiska förtjenster Kellgrens samtid icke förstod att uppskatta. Af denna anmälan meddela vi följande:

«Så visst det är att dylika ämnen af hvardagstillfälligheter icke äro de mest tjenliga att elda skaldens själ, så säkert är ock, att de aldrig gifva en giltig ursäkt för elaka verser, emedan — dels föga något ämne finnes så litet eller så utnött, som ej kan förstoras och förnyas i skaldens hand, och exempel gifvas, äfven hos oss i senare tider, af sådana slags mästerstycken — dels emedan, om det händer att ämnets ofruktbarhet befinnes utan all hjelp, likväl återstår en utväg, som goda författare aldrig försumma: den

*) Stockholms-Posten, 1794, N:o 46 ff.

**) Stockholms-Posten, 1794, N:o 172.

nemligen att ej skrifva, åtminstone ej trycka, hvad man af nöd eller våda odugligt skrifvit.»

«Om den aflidna författaren icke valt denna utväg, så vida han tvifvelsutan icke trott den för sig nödig; må för detta misstag vi mindre anklaga hans egenkärlek än det allmänt falska begrepp, som man gjorde sig i hans ungdom och ännu långt senare, om poesiens beskaffenhet. — Skaldekonsten i Sverge är skapad af *Creutz* och *Gyllenborg*. Före dem var allt rimkonst; och denna så helgad igenom förnämligast en Dalins stora namn och rika exempel, att den förra länge förblef misskänd och utan efterföljd. Äfven än i dag torde finnas de, som skola anse detta omdöme för icke mindre än en religionsförsmädelse eller ett *crimen læsæ majestatis* — men någon måste dock vara den förste att säga hvad alla goda domare tänka: att, nemligen, om Dalin ägde snille af en skald (hvilket, i anseende till hans ovanliga qvickhet och lekande inbillning, törhända icke bör nekas honom), så äro dock alla de sju tomerna af hans arbeten *) af sådan beskaffenhet, att, på samvete! ingen af nuvarande goda skalder skulle vilja hafva skrifvit en hel sida deraf; och att, om Sverge äfven innan Dalins tid påstås hafva ägt en mängd af stora poeter, så har det åtminstone icke ägt ett godt poem före «Ode öfver Själens styrka», «Dafnes inträde i Verlden» etc.» **).

Så säker var man i denna goda fransyska tid på sitt esthetiska omdöme, och så uppfylld var man af beundran öfver sin egen fullkomlighet. Och nu för tiden tycker man likväl att mången sida hos Dalin skulle hafva gjort heder åt sjelfva Kellgren. Och nu för tiden undrar man huru en nation under ett visst tidehvarf kunnat hafva «en mängd af stora poeter», utan att hafva ägt «ett godt poem», då man likväl efter vanligt sundt förnuft just genom poemernas godhet utröner poeternas storhet; så att man väl i våra tvifvelsamma dagar måste räkna detta infall bland massan af dessa den franska vältalighetens i ögat slående antitheser, som ingenting annat innehålla än en orimlighet, endast man ej låter blända sig deraf. Att man kunde misskänna en Stjernhjelm, en Lejonkrona, en Dahlstjerna, en Frese, med deras föråldrade språk, är ännu förklarligt; men huru man kunde sätta sig så högt öfver en Dalin och en fru Nordenflycht, hvilka likväl till en så pass hög grad

*) Den äldre Bökmanska upplagan.

**) Det förra af Gyllenborg, det senare af Creutz.

delade ens egna svagheter, voro ben af ens egna benom, skulle vara obegripligt, i fall de icke någongång visat böjelse att i sina sånger anslå dels den gamla nationella tonarten (hvilken naturligtvis var bondaktig), dels öfverlemna sig åt en ömhet i känsla, en sentimentalitet, som var främmande för Voltaire och följaktligen löjlig.

Vi skola icke lemna denna anmälan af Manderströms arbeten, utan att meddela ett prof af dessa styckens beskaffenhet, dels för rolighets skull, dels för att ådagalägga att han åtminstone genom den näpsande recensionen icke led någon orättvisa. Vi låna för detta ändamål ur Stockholms-Posten en Nyårsönskan till den bekanta morianen Badin:

Ett roligt godt nytt år, Badin!
Begynn i år en kristlig *train:*
Stig knappt om morgon ur din säng,
Förrän du börjar flyg' och fläng.
Löp ut och in, i dörren däng;
Men aldrig henne rigtigt stäng.
På bord och stolar klif och kläng,
På händren kryp, på dörrar häng,
Och som ett hjul kring golfvet sväng.
Men ock på *couren* lika sträng:
Igenom mesta folket träng,
Slit sönder värjor och gehäng,
Och den dig hindrar gif en släng,
Hans ord och tal till löje vräng
Och skratta dig deråt i spräng.
Ditt herrskap följ som trogen dräng
På land, i stad, på sjö och äng.
Komedien till dess ro förläng,
Var än dansör, än Arlequin,
Och någongång *la belle Catin,*
Gör tusen puts och var *enfin*
För vår theater en *le Kain*
Så vinns min önskan och *refrein:*
Ett roligt godt nytt år, Badin!

Såsom vi erinra oss, förkunnade Stockholms-Posten för några år sedan, under striden med Thorild, med stor

triumf den nya upptäckten att Ossians Sånger, den gamla bardens, hvars högstämda, djupt melankoliska naturtoner Thorild med så mycken förtjusning firade, icke vore af Ossian, utan falska och understuckna och förfärdigade af den föregifna öfversättaren Macpherson. Under detta år har Posten ändrat tonen i afseende på den celtiska sångaren. Med anledning af den svenska öfversättningen, som under året utkommit, utlåter den sig som följer *).

«Den bekanta tvisten om authenticiteten af Ossians sånger företer ett ej mindre moraliskt än litterärt fenomen. Om på ena sidan det med skäl förvånar, att finna poemer af denna upphöjda skönhet författade hos en rå nation för femton sekler tillbaka, och poemer af denna vidd genom blotta tradition nedstigna till våra tider; så vore dock på den andra ett lika om icke större mirakel, att poemer af denna originalitet så i brister som förtjenster kunnat skrifvas af en engländare i adertonde århundradet. Men låt vara att så är sanningen; låt vara att Macpherson verkligen haft det ofantliga snillet att skapa en Ossian, och den lika försakelsen att söka dölja denna förtjenst; hvad hade naturligen bort följa af denna upptäckt för auktorns ära? Hvad annat än vördnad, beundran, dyrkan? Och detta försök att öka den verkliga förtjensten af sina arbeten med den chimeriska som 1500 års ålder gifver, hvad hade det annat varit i sin värsta bemärkelse än ett elakt skämt mot dessa infallibla kännare, som så väl förtjena att mystificeras. Hvem skulle väl tro att Macpherson, från den stund han började misstänkas att sjelf vara auktor till så oförlikneliga mästerstycken, blifvit öfverhopad med de bittraste förebråelser och försmädelser, och föga annorlunda handterad än om han varit en falsk myntare, en bof, en den största missdådare? — Så stor var harmen hos berörda vitterhetsdomare, för det de så plötsligen blifvit dårade att se och beundra hos en samtida författare den förtjenst, de svurit att icke bestå åt andra än döda, och väl döda och länge döda auktorer! Till afundens tröst blef dock fullkomligen väl bevist att Ossian verkligen varit en verklig skottsk skald, som på ersiska språket författat de poemer, hvilka Macpherson samlat och på engelska öfversatt.»

Ändtligen år 1795 märker man att den bildade allmänheten efterhand började öppna ögonen för det rätta värdet af Kotzebue's dramatiska författarskap, åtminstone för det osannolika, det vill säga det psykologiskt falska i hans dramatiska karakterer och det tomma

*) Stockholms-Posten, 1794, N:o 213.

och onaturliga i hans pathos, samt i synnerhet det slippriga i hans moral, hvilket innebar ett vigtigt gravamen, på den tid då man skådade theatern hufvudsakligen just ur ethisk synpunkt, och den gällande konstkritiken just fordrade att skådespelen skulle bidraga att mildra och förbättra sederna. En föregifven brefskrifvare från landsorten yttrar i början af årgången *) följande:

«Då jag senast var i Stockholm uppoffrade jag några dagar att bese de flera skådespel, som der uppfördes. Dem jag för min del fann mest intagande voro Kotzebue's dramer. — Onekligen hafva de ett visst medföljande intresse, en viss tjusningskraft, väckt genom nyheten i valet af ämnen, af scener och oförmodade uppträden. — Denna tjusningskraft går äfven så långt, att den ofta betager sanningen af omdömet, hvilket åskådaren, mindre öfverväldigad af känslornas förförande målning, skulle och borde fälla på helt annat sätt, då moralen af sjelfva skådespelet noga granskades. — I «Verldsförakt och ånger» fann jag hvarken moral eller sannolikhet. En hustru öfverger man, barn, pligter och dygd för att följa en karl, åt hvilken hon allt uppoffrar. Hur skulle ett dylikt uppförande anses i allmänna sammanlefnaden? — Jo, som en liderlighet. En man, dygdig och delikat, kunde ej annat än från en sådan otrogen maka lagligen skiljas (dessutom ett vanligt medel i många mindre förolämpande händelser). — Slägtingar, dygdiga eller icke, skulle korsa, axla sig och ej erkänna en sådan skamfläck i sin ätt. De och alla andra kunde visst icke förlåta utsväfningar så påtagliga, så litet bemantlade. — Men huru anses denna händelse på theatern? — Jo, som den mest hjertrörande. — Den brottsliga makan ömkas, älskas, skyddas af alla — sjelfva mannen förolämpad måste dock — det hjelper icke — han måste förlåta — och fort kommer ridåen ner; auktor lärer sjelf tyckt att det var för långt gånget. — Ändå tillrade tårarne från alla loger, just ifrån ögon, som visserligen icke kastat någon medömkan blick på en vida mindre felaktig hustru, om hon råkat sitta i en närgränsande loge. — Moralen i denna drame är då antingen ingen, efter ingen tillämpning äger rum; eller ock blir den ungefär en sådan: «om jag skulle fatta tycke för en ung karl, rymma med honom från en dygdig man, tvenne menlösa barn, för att tillintetgöra äkta pligter, moderliga skyldigheter; så, bara jag ångrar mig, sörjer, gråter, är välgörande, framför allt vältalig och andäktig — så måste alla, till och med min herre och man, glömma mina brott, älska mig, hjelpa, trösta, förlåta etc. etc. etc.» — Hvad blir följden af en sådan theaterlära? — Jag tror ej den bästa. — En annan drame af samma auktor fann jag lika vacker och lika orimlig. Der friar en ung enka till en karl, som hon aldrig förr sett, ej vidare känner

*) N:o 9.

än att han är fattig och huld om en gammal far. — Väl. Men en ömsint son är ej derföre en god make. Detta senare ankommer mycket på sinnenas öfverensstämmande, som kan brista, om ock sederna vore otillvitliga. — Till utrönande af dessa senare bägge artiklar fordras väl något längre tid och mer betänkande än Ladyn (i dramen «Papegojan») sig består. — På gatan gör hon bekantskap med en karl, får någon liten underrättelse om honom, — blir just icke kär, men dock angelägen att straxt med honom afgöra äkta förbindelse, hvilken ock på samma gata afslutas, sedan hon kunnat häfva de skrupler, hvaraf han (men icke hon) finnes besvärad. — Denna giftermålsscen slutar skådespelet, och det tyckes hafva varit hufvudskälet, som förmått auktor att intruga denna slags kärlek, bland belefvade personer hvarken bruklig eller gillad. Stackars den enka, som ginge ut på gatan och sade: «vänta, min vackra herre! — jag har inte den äran vara känd, men jag är rik — vet att herrn har ingenting, är en god son och just en man som jag tycker om, — var god och bifall min önskan att få er till herre och husbonde! — Nå, besinna sig inte! — Följ mitt exempel, jag frågar ej efter edra små lefnadsomständigheter, granskar icke ert sinne, ej edra böjelser, edra svagheter, edra förbindelser med könet, med vänner — se nu — bifall» — de gifta sig. — Jag beklagar verkligen den frun, helst om hon tror att grannarne vid samma gata, att invånarne i staden, att slägt och vänner skola approbera denna giftermålsscen. Sådan tanka kunde hon dock billigen hemta ifrån skådespelshuset. — Att låta unga flickor sjelfva fria är en sak, hvarom Kotzebue visar sig mycket mån. Också är den besynnerligheten upprepad i tvenne andra dramer. — En ung indianska må ändtligen ursäktas — andra land, andra seder. — Men att en fröken förfaller till den underligheten, utvisar en mycket försummad uppfostran. — Mödrar, tanter, förmyndare och anhöriga! hvad skulle ni tänka, säga, göra, om de unga flickor, hvilka äro under eder vård, företoge sig att fria till den karl som de funno behaglig, vacker och intagande, vare sig en ung pastor, en ung sekter eller en ung officer? — Blefven J icke förskräckta, alarmerade, haja? — Månne ej moraler, lexor och föreställningar komme i full fart? och månne spektatörernas applaudissement till dylika theaterläror finge af de stackars flickorna åberopas och af eder blefve gillade? — Troligen icke. — Hvartill tjenar då dessa föreställningar, eldande passionerna på moralitetens bekostnad? — Jag vet icke om ej att sammanskapa ett theaterstycke, som förenar de egenskaperna att vara eget — nytt, på scenen lämpadt till vårt land och i utförningen efter möjligheten. — Men önskligt vore att alla skådespel, framför annat, innefattade en sund moral, synnerligen lämplig till våra seder. I och för den vinsten kunde man gerna ursäkta, om någon af de öfriga egenskaperna icke alltid vunnes» o. s. v.

Det dröjde emellertid temligen länge innan Kotzebue's underhaltiga skådespel utträngdes från svenska

scenen, der de bibehöllo sig till och med längre än i författarens eget fädernesland. Der hade den af Goethe och Schiller påbegynta stränga kritiken ådagalagt deras vanvärde, och författarens minst sagdt tvetydiga verksamhet gjort hans person förhatlig, medan man ännu fällde känslofulla tårar vid den fadda sentimentaliteten i hans dramer. Kanske var det snarare likväl modets nyck än ett mognare omdöme som förviste Kotzebue från vår scen. Åtminstone har samma scen sedermera upptagit skådespel, som hafva det Kotzebueska dramats alla svagheter, utan att alltid hafva dess förtjenster af theatermässighet och underhållande dialog.

Jag har redan i det föregående framställt en utförlig teckning af det sedliga tillståndet inom de bildade klasserna under denna period af vårt fäderneslands kulturhistoria. Denna teckning lånade sina motiver från offentliga källor, tillhörande ungefär det första decenniet af Gustaf III:s regering. Jag bör ej sluta min historik öfver tidehvarfvets förnämsta periodiska skrift, utan att återkomma till detta ämne, som oaktadt sin styggelse likväl har sitt intresse, då det ej litet bidrager att förklara så väl de politiska som de litterära företeelserna, äfvensom det gifver en stark relief åt bilden af vår egen samtids sedliga förhållanden, hvilka visserligen ännu icke på långt när kunnat göra sig fria från det «upplysta» tidehvarfvets surdeg, men åtminstone theoretiskt godkänt och antagit bättre grundsatser, på hvilka den söker att bygga den offentliga och enskilda moralen. Den religiösa och moraliska lättfärdigheten fortfor oförminskad, måhända till och med stegrad under den senare hälften af konung Gustaf III:s lefnad, oaktadt de pröfningar som nationen derunder hade att genomgå, den aftog icke under förmyndarestyrelsen, i trots af dess mystiska gudaktighet, så att sjelfva Reuterholm tillåter sig att skämta

öfver högst skabrösa tilldragelser inom hofvet; och det var först exemplet af Gustaf Adolfs stränga sedlighet och den nästan pedantiska tukten inom hans hof, som efterhand tvingade de högre samhällsklasserna åtminstone till yttre anständighet, under det att fäderneslandets stora olyckor under hans regering bidrogo att stäfja den stora hopens lättsinne och föranledde allvarligare tankar än dem, som leka omkring njutningarne för dagen. Härtill kommo stora hvälfningar i vetandets verld, genom hvilka de vetenskapligt bildade fördes ifrån den franska flärden och ytligheten, sensualismen och materialismen, för att söka ett tryggare fotfäste för sina öfvertygelser i en idealism, som medförde större anspråk på utvecklingen af menniskans rent andliga väsen, så i kunskap som handling, så i religion som sedlighet.

Följderna af tidens slappa moral framträda redan i en ganska allvarsam form i Stockholms-Posten för år 1785 *):

«Det är nu i några månader», säger författaren, «som jag läst Inrikes-Tidningarne både med uppmärksamhet och förundran. Det är icke nödigt att göra ett långt företal, som passar illa emot en kort afhandling. Saken är ganska tydlig, men om orsaken än är af samma beskaffenhet, så är den dock icke så allmänt känd, som den borde, för att i tid förekommas och ändras. För någon tid tillbaka är ganska rart att finna något äktenskap vara ingånget emellan det bättre folket i landet. Jag menar här alla sådana, som vanligen införas i Inrikes Tidningarne, utan afseende på stånd och vilkor; ty denna anmärkning angår dem alla. Skilnaden blir ganska tydlig, då man jemför vår tid med den förflutna för åtta, tio à tolf år tillbaka. Man skall vid undersökningen finna att antalet af ungkarlar är jemväl ganska stort nu, och det ser icke ut som de ärna att ändra sin ställning och hushållning, hvilken tvärtom är dem ganska tjenlig och fördelaktig. Häraf följer att lika många flickor gå oförsörjda, som under hopp och väntan tråna bort sin vackraste tid. Jag går icke ännu (in) i orsakerna till allt detta; men jag har icke kunnat längre lemna det utan anmärkning, i förmodan' att Kongl. patriotiska sällskapet skulle finna den värd att utsättas till en prisfråga. Sanningen är så mycket mera tydlig, som naturen alltid uttager sin rätt. På gator och gränder, i hus der någon välmåga, der någon rörelse är, ser man alla dagar trapporna fulla med qvinnfolk, som

*) N:o 89.

draga sina nyfödda barn på armarne, magra, bleka, sjuka och nakna. Det är alltför ömkligt att vara åskådare af sådant elände, men det blir ännu betydligare när man föreställer sig, hvad för folk skall uppkomma af en sådan race, med sådan skötsel och med den uppfostran, som dessa barn kunna få. Jag vet väl att barnhuset och barnsängshuset emottaga ganska många, men jag har icke stora tankar om dessa inrättningar, i afseende på folkökning och dygdiga medborgare i ett samhälle. Man förekommer ett brott, kanske; men förökar det, torde hända, en annan tid, och det är visst, (att) lagliga äktenskap äro det enda medlet till stadgad styrka och att väl uppföda raska och dygdiga älskare af sitt fäderneslànd. Ju flera allmänna skolor i landet, ju bättre. Behöfva vi ingen omtanka häruti?»

Det är dock sällan man i Stockholms-Posten ser de sedliga missbruken skådade från en så allvarsam synpunkt som här. Hellre smågisslade man dem med ett satiriskt skämt, såsom i följande bref till en mamsell, hvars namn man ej utsatt, förmodligen emedan hon kunde hafva ganska många namn, och här framställes såsom representant af hela sitt slägte *):

«Det är med förundran, som jag sett den höjd, hvartill ni och edra leksystrar bragt eder. Lyckligtvis äro vi ej mer i de barbariska tider, då den stränga dygden regerade så tyranniskt. Det ljufva sjelfsvåldet under namn af frihet har ändtligen öppnat ett fritt fält för våra begär. J triumferen, förtjusande varelser, och edra förföriska behag hafva förändrat jordens yta.»

«Våra palatser, våra slott äro den ängsliga hymens bedröfliga undanflykter, der unga och charmanta, men sorgbundna makar, under någon Argus' vård, tråna i enslighet och ledsnad, under det den lifliga ungdomen andas nöjen och lekar i edra förtjusande hemvist.»

«Eder smak, J modens regentinnor, är det som deciderar: edra plymer, edra hattar äro allmänna modeller. Den som ej vågar imitera er publikt, studerar dock edra manérer och edra miner för sin spegel i enslighet.»

«Gudomliga tidehvarf! du trampar fördomar och lagar under fötterna, du förblandar alla stånd, alla åldrar, du helgar alla utsväfningar, du är för evigt märkvärdigt i historien.»

«Det är ni, min charmanta, och edra leksystrar, som gjort denna lyckliga revolution i våra seder. Er tillhör derföre all äran. Antingen ni blänken i den präktiga kaleschen eller montgolfièr-slädan, eller ni med de modernaste hattar och utsöktaste plymer i premierlogen förmörka den modesta med-

*) Stockholms-Posten, 1786, N:o 63.

borgarinnan, eller i den förtjusande koliséen med gråtande ögon och spridda hår utbreda edra charmer; är det ej ni, som dragen till er alla våra blickar och utkräfva alla våra offer? Moderna Pantheon, du förenar alla gudomligheter och alla dyrkare.»

«Edra privilegier, dagens gudinnor, äro likaså stora som heliga. Och hvarföre skulle de ej vara det? Ni utgöra, under Cythereas beskydd, en independent republik. Edra inkomster äro grundade på edra charmer.»

«Efter denna lyckliga revolution i våra seder, hindrar er numera ingenting. Hymen ridikyliseras och vågar ej visa sig.»

«Må man fritt säga att verlden är galen, att i dess moder, dess seder, dess bruk ej finnes menskligt förnuft: hon har dock aldrig varit bättre policerad.»

«Nöjet är ert ändamål, alla karlar ert föremål och allmänna lycksaligheten frukten af edra sublima spekulationer. Eviga offer och eviga gudomligheter, ni gören flera lyckliga på en dag än alla de andra gudomligheterna på ett helt år. Ja, mamseller, ni utgören den sannfärdiga yppigheten, ni tillhören all rang, allt stånd, och, ni ären, per excellentiam, alla männers qvinnor.»

Skarpare och i en ironisk stil gisslas lättsinnet i umgänget mellan könen en tid derefter i en artikel om

Galanteriet *).

«Galanteriet ersätter kärleken, som regerade vid pass för hundra år sedan. Starka passioner äro rara nu för tiden; men också hafva de ej den vilda karakter, som födde hämden efter ömheten och brott efter de ljufvaste nöjen. Man slåss ej mer för fruntimren. Deras uppförande har gjort dessa strider löjliga.»

«Man har borttagit hvad en förhöjd eller förvillad imagination hade tillagt kärleken för mycket. Då man betraktar denna ändring med ett filosofiskt öga, ser man att den kärlek, som vi upptagit, kommer öfverens med svagheten af vår karakter, och det lilla behof vi hafva att känna vår själ upphöjas och taga en viss flygt. Vi behöfva ej styrka och höghet i allt det öfriga: hvarföre skulle vi ha dem i kärleken.»

«Man ser ej mer en olycklig älskare i giftbägaren söka botemedel för sina plågor. Det gifves ett lindrigare, och ostadigheten (som jag dock ej vill rättfärdiga) är likväl bättre än dessa ursinniga rörelser, som snarare härflöto af personliga högmodet än af den sanna ömheten.»

«Det skulle vara farligt, säger man, om kärleken uppslukade alla våra andra passioner. Samhället skulle förlora dervid. Ej se, ej tillbedja mer än ett enda föremål, uppoffra allt åt det, det är förlora sin frihet. Det

*) Stockholms-Posten, 1786, N:o 190.

är att lemna alla vår själs förmögenheter åt raseri och öfverdrifvenhet. Detta är den antagna slutkonsten.»

«Kärleken, nu för tiden, är, rätteligen sagdt, ej annat än en behaglig liderlighet, som endast kufvar våra sinnen utan att tyrannisera hvarken förnuft eller skyldigheter: lika så långt skiljd ifrån debauche som från ömhet; anständig i sina hänryckningar, delikat i sin ostadighet, fordrar han ej något offer, som kostar för mycket. Långt ifrån att beväpna oss emot hvarandra, respekterar han vänskapsbandet; han sätter hedern framför allt, och förvisar lika både svaghet och feghet.»

«Lagstiftarne kunde nu för tiden utplåna vissa kapitel ur deras lagböcker. Våra Lucretior hafva inga Tarquinier att frukta. Det ges ingen förförare utom för den som vill bli förförd. Den sanna dygden kan hålla sig oanfäktad midt ibland så många konträra exempel. Men är det hederligt för vårt tidehvarf att ett sådant brott ej finnes mer? Jag tror det ej: det bevisar att många dygder ha försvunnit. Kyrkorån och qvinnorån bevisa att qvinnor och altaren fordom voro heliga och tillbedna.»

«Man kan då ej mera kalla kärleken hjertans bödel. Alltid nöjd, alltid yr, flyger han förrän ledsnaden infinner sig. Han angriper med sådan lätthet att han ej sårar andra än dem som vilja bli sårade.»

«Jag säger att, med det man borttagit från denna passion allt hvad den hade grymt och förskräckligt, har man borttagit några stora brott och många stora talanger. Historien visar att blodiga missgerningar voro oskiljaktiga från de djupa, svartsjuka och hämnande känslor, som tyranniserade våra förfäder.»

«Starka passioner, säga tidens försvarare, kunna ej bestå med vår sällhet. Man kunde svara att sällheten kanhända ej finnes utan dem. Men i alla fall, som sällheten ändå är rar, är det likaså godt att hålla sig vid nöjena. De äro ett lätt mynt, som ej besvärar mycket. Vi ha ej mer några stora saker att göra: hvarföre skulle vi hafva starka passioner?»

Slutligen gick man ända derhän att på sparsamhetsskäl vilja föredra fria, hvarken af kyrkan eller staten sanktionerade, förbindelser mellan könen. Ett sådant försvar finnes i en under titel «Om hushållerskor» i Stockholms-Posten *) införd uppsats, der författaren stöder sin argumentation på de gifta qvinnornas slösaktighet och lättja. Hufvudthemat är, att, inom medelklassen åtminstone, hustrurna måste vara sina männer strängt underdåniga och att de alldeles icke ha rätt att vara

*) 1787, N:o 116.

impertinenta derföre att de tilläfventyrs i huset infört «40000 daler».

Författaren af denna uppsats stödjer här, såsom man ser, en modern theori på en ganska gammal förutsättning. Han förordar det fria äktenskapet på grund af qvinnans pligt att vara tjenande, att vara, såsom han uttrycker sig, sin mans piga. Att fåfängligheten af de s. k. bättre fruntimrens uppfostran under vissa tidehvarf kunnat gifva männen en rättmätig anledning att undvika äktenskap, kan vara möjligt; men en bot för denna olägenhet torde lämpligare sökas i sjelfva källan till det onda än i försakelsen att nöja sig med sådana nödfallsutvägar, som författaren föreslår. Der de unga damerna uppfostras till det allvar och den duglighet, som lifvets verksamhet fordrar, der de lära sig inse att 40000 daler i hemgift i sjelfva verket är ett ganska klent kapital att yfvas öfver, när det jemföres med hvad huset äger i mannens arbete, klokhet och insigter, — der behöfva de ej frukta rivaliteten af «hushållerskor».

Under det att man sålunda dels spefullt, dels på allvar uttalade sitt, ofta med smicker öfversockrade förakt för qvinnan, hvilken allena man tycktes göra ansvarig för sedernas allmänna förderf, utan att besinna att qvinnan i alla tider varit just sådan, som mannen velat hafva henne, höjdes ändtligen i sedlighetens namn en röst, som var mäktig nog att återföra hvarje rättänkande man till besinning i afseende på den så ifrigt diskuterade frågan om könens inbördes sedliga förhållande till hvarandra. Denna röst var återigen Thorilds, hvilken i alla rigtningar uppträdde såsom en välgörande eller åtminstone vältänkande reformator, i förnuftets, mensklighetens och rättvisans namn, med en ridderlighet, som hos honom aldrig förnekade sig. Han såg i det sätt, hvarpå qvinnan i allmänhet då för tiden behandlades, en djup kränkning af hennes naturliga värdighet. Det var ej nog att hon var förderfvad: hon skulle ock ensam upp-

bära skulden för sitt förderf, under det att de, som bort söka åter upprätta henne, föredrogo att än med grofhet, än med finhet underblåsa, smickra och slutligen begabba hennes svagheter. Thorilds uppsats «Om qvinnokönets naturliga höghet» finnes införd i Stockholms-Posten för år 1793*), sedan författaren redan var jagad i landsflykt. Det var, så att säga, hans testamente till den svenska litteraturen, hvilken han derefter lemnade åt sitt öde.

Kap. 1. «Af det mest vanliga i verlden är karlarnes stolthet i hänseende till qvinnor; hvilken stolthet visar sig, när det är illa, i ett slags vildt, och när det är väl, i ett slags mildt förakt: sådant som man känner för barn och för allt det, hvars svaghet är alltför långt inunder ens höghet.»

«Detta är så visst att äfven karlarnes mest ömma dyrkan för qvinnorna till slut icke finnes vara annat än en konst, en söt list af deras begärelse.»

«Jag sjelf kände detta milda och smickrande förakt, med en så alldeles turkisk inbillning, att jag jemförde qvinnorna med hvar och en annan liten vällustig och lysande egendom, då deremot en man betydde för mig en halfgud, eller, i en enda tanke, allt sannt och stort.»

«Men det hände en vacker dag, att jag läste i en bok, hvad jag väl hundrade gånger läst förut, om döttrars uppfostran, «huru de icke nog tidigt kunna bildas till den laggranna dygd, som tillhör en qvinna i verlden.»»

«Hvad? tänkte jag: de måste väl först anses som menniskor, innan de anses som qvinnor?»

«Och denna enda tanken — att denna skönaste hälften af förståndiga varelser på jorden äro först menniskor, dernäst qvinnor: och icke, såsom man alltid ansett dem, först qvinnor, dernäst menniskor, — denna enda tanken nedslog min turkiska inbillnings höghet, och i ett ögonblick lärde jag mig att rätt se den ovärdiga halfmensklighet, hvaruti karlarnes dumma vildhet nästan alltid dristat hålla qvinnorna.»

«Men, tänkte jag tillika, hvad ömt och ädelt, hvad välgörande sanning, hvad gudomligt snille hafva icke varit hållna i samma mörker och förtryck: då vilddjurs styrka och vilddjurs list varit nästan den enda lag på jorden under karlarnes långvariga och vettlösa välde?»

«Man bör derföre icke undra att dessa samma karlarne, hvilkas högsta oskicklighet både att tänka och styra sig sjelfva är af verldens historia så klar, att de, med sina hårda senor och sitt ynkliga vett, icke sett hos qvinnorna något mera stort än kjortlarne; icke märkt att den ädla varelse som

*) N:o 202 ff.

hette hon, allraförst hette menniska; och icke förstått att den lilla olikheten af kön var en blott skugga emot den stora likheten af förstånd och hjerta, d. ä. af mensklig dygd och värdighet.»

«Karlarne, som äro och alltid varit, icke jordens herrar, utan med den löjligaste låghet hvarandras slafvar, hafva likväl, kanske af den mesaktighet, som hemligen åtföljer öfvermodet, icke vågat följa det rigtiga förnuft att sätta deremot sin egen höghet i det som åtskiljer deras kön. Hvarigenom vi, till evigt åtlöje, skulle hafva fått en höghet, som både rigtigt svarade mot den af dem nådigst förordnade kjortelträldom, och som fullkomligen anstod deras myndigt oförståndiga slägte, nemligen, just efter bokstafven, ett byxmajestät.»

«Det är alltför klart att samma fånighet eller skamlöshet som det vore att betrakta en karl blott i egenskap af en han; samma fånighet eller skamlöshet är det ock att betrakta en qvinna blott i egenskap af hon. Då likväl en qvinna, enligt naturens gudomliga ordning, är: 1:o) en förståndig varelse: med all en sådan varelses rättighet och höghet; 2:o) en menniska: med all en menniskas rättighet och höghet; 3:o) en medborgare: med all en medborgares rättighet och höghet; 4:o) en vän: för alla sina vänner; 5:o) en slägting: för alla sina slägtingar; 6:o) en husmoder: för hela sitt hushåll; 7:o) och ändtligen allrasist en hon, en älskarinna för en viss lycklig karl, eller om ni hellre vill en hustru. Af hvilken stora och sanna ordning man ser hvad för ett ynkligt oförstånd som är i karlarnes ovärdiga sätt att betrakta qvinnorna endast såsom honor, d. v. s. endast såsom qvinnor; då häraf är klart att qvinnorna med alldeles samma skäl kunde betrakta den andra hälften af menniskorna, d. ä. alla karlar, endast såsom hannar; hvilket också rigtigt amazonerna fordom gjorde.»

«Men jag vågar be alla ädla och vettiga qvinnor att förlåta denna vildhet hos karlarne: emedan man heligt kan försäkra, att de hafva alltför litet förstånd att i ett så högt ämne kunna mena något ondt; utan allt måste förklaras af denna vettlöshet så gammal som verlden, genom hvilken de dömt lika blindt om allt annat, som rörer mensklig rätt och menskligt värde».

«Men detta är naturligt, mina läsarinnor. J tören veta att karlarne hafva så förträffliga ögon, att de alltid se det först, som är för näsan på dem, men hafva tillika så slätt förstånd, att de sällan se längre. Och derföre, då man beundrat karlarnes skarpsinnighet, hvarigenom de redan för sex tusen år sedan utgrundat att qvinnorna äro honor, d. v. s. äro qvinnor; så bör man ock af mildhet förlåta dem att de, efter sex tusen års försök att tänka, ännu icke kunnat finna, att qvinnorna med lika så fullkomlig rätt som de äro menniskor.»

«Anmärkning. Halfmenniska kallar jag den, hvars menskliga rätt och höghet genom något slags tyranni sättes ned inunder en annan, mindre och sämre egenskap, så att han, icke allenast till hälften utan ofta mycket

mer, anses allmänt för något annat än menniska. Såsom att anses mera för qvinna, barn, tjenare, bonde, kavaljer, herre, prins än menniska.»

«Kap. 2. Men, ropar man, då ni på detta sätt vill upphöja qvinnorna till samma allmänna och fullkomliga menniskorätt, som den karlarne yrka; så bör ni tillika upphöja dem öfver all sin (deras) svaghet till samma styrka att fullgöra alla stora pligter.»

«Himmelens Gud! om svaghet våga karlarne tala: de som i dessa mörka och blodiga 6000 år, på hvilka de haft jordens välde, styrt sig sjelfva och allt med en så ryslig och galen förvirring, att om de hade tagit alla sina rådslag ur ett lotteri enkom ställdt an af Lucifer, så hade dock aldrig något kunnat utfinnas med mindre vett, eller verkställas med mera grymhet, eller åtföljas af en mer ynkligt narraktig pomp och ståt än deras hela fåniga regering.»

«Man behöfver endast tänka på verldens historia: endast tänka på att all jordens ofantliga dårskap ju är karlars verk: och att än i dag det verkligen kloka i verlden förhåller sig till det verkligen galna som ett till tusende.»

«Således kan jag, enligt detta stora sextusenåriga bevis, icke ens tänka mig en oskicklighet att styra sig sjelf och andra, det är, jag kan icke ens tänka mig en svaghet mera ynklig och likväl mera uppenbar än just karlarnes. Helst, när det tillägges: att dels de mest löjliga, dels de mest blodiga af deras galenskaper hafva de ställt an just på en vink af qvinnor, hvilka de sjelfva först genom sin vishet födt upp till galningar och sedan tillbedt.»

«Så att här synes karlarnes sak vara på en gång och för evigt tappad.»

«Men, säga de, och taga en mera söt mine: «vi hafva ju dock alltid varit jordens herrar? Qvinnokönet har ju i alla tider måst erkänna vår öfvermakt? Och det som alltid skett, det anses vara naturens lag.»»

«Nej, gode herrar. Sanningen, snillet och dygderna, menskligheten sjelf och dess ljufva och heliga lagar, sällheten med alla rena och naturliga nöjen — hafva ännu långt hårdare varit af eder kufvade än qvinnorna. Bevisar detta alla dessa gudomliga tings svaghet, eller att de af eder varit kufvade med rätt? Nej, det bevisar endast den vilddjursstyrka i senor, den hårdhet i sinne, den grymma förmåga att emotstå allt rätt och gudomligt, hvilken ständigt utmärkt eder i verldens historia. Och dernäst röjer sjelfva denna historia till eder blygd, att icke ens detta låga välde, rätt att tala, tillhört eder; ty allraförst voro vilddjuren jordens herrar, genom en styrka större än eder och lika så ädel: och alltsedan hafva, icke J, utan bedragare i Guds namn och tyranner med eld och svärd och alla blodiga och galna laster, och, med ett ord, dessa urgamla potentater, dumheten och lögnen, varit jordens sanna herrar: och J sjelfva hafven varit endast låga slafvar med monarkers högfärd.»

«Så att edert skryt att alltid hafva kufvat qvinnorna är just det skryt att alltid hafva kufvat billigheten och ömheten, och snillet och skönheten och all gudomlig sanning på jorden.»

«Ändå försöka karlarne sin sextusenåriga oskicklighet att tänka, och ropa alltjemt om svaghet hos qvinnorna. Ty tron icke, mina läsarinnor, att dessa högfärdiga barbarer någonsin kunna förnimma att det som alltid varit tryckt och kufvadt, det har ock aldrig kunnat hinna upp till sin rätta styrka och storhet. Folk af snille och upplysning, goda män och patrioter, arbetande hopen, sjelfva nationerna, med ett ord: allt det som är mest rätt och stort, hvad märkelig styrka har väl allt detta ännu i dag? Och dock har man af de skönaste exempel sett, att i dessa ännu kufvade väsenden är en tyst, gudomlig kraft, som de redlige hoppas skall en gång bryta fram och uppstiga till att välsigna jorden. Derföre såsom man af ett enda snilles, af en enda stor mans välgörande makt slutar till hvad snillen och stora män kunna göra, så bör man ock af de undransvärda förträffligheter, både förståndets och hjertats, som man sett hos qvinnor, oaktadt deras få tillfällen att lysa i verlden, sluta till hvad de kunna vara, när de en gång rätt lära känna sin naturliga höghet, som är grundad i deras mera ömma och lifliga menskligbet. Jag vill icke tala om alla dessa stora drottningar, alla dessa hjeltinnor, statskloka och snillen af deras kön: ty derom står i andra böcker nog. Jag vill icke heller tala om alla dessa ömma och höga dygder, som de med en nästan gudomlig sinnesstyrka likaså dagligen som tacklöst fullgöra i det enskildta lifvet: ty detta känner hvar och en upplyst. Men jag vill endast nämna den enda, vår Christina, som var stor nog att leende kasta bort en krona, som förstod att med en vink samla omkring sin person alla verldens då lysande snillen, och som, i det hon har skrifvit, visar ett så äkta stort förstånd, att man icke har sett ett större.»

«Men hvad kan man vänta af dessa karlarnes vett, då de med all sin trotsighet, nästan aldrig kunnat upplyfta sig till en tanke om det som är högre styrka? Att en väderqvarn i full gång är stark, det märka de; men luftens styrka, som drifver den, det är redan något höglärdt för dem. Att Brunkeberg är starkt, det kunna de ge sig sjutusan på: men etherns eller ljusets nästan oändliga makt på hela naturen, det är intet för dem. Att styrka i senor är styrka, det är det allraförsta och klaraste af allt hvad de veta, och rätta principen i hela deras vishet; men att sanningens makt, hvars minsta vink gör revolutioner och omskapar tiderna; att skönhetens makt, för hvilken alla hjeltar fallit; att välgörandets makt, som aldrig något lefvande väsen emotstår — är en oändligt högre styrka: det är för dem en nyhet. Men denna styrka är Guds och snillets och qvinnornas.

Hvarföre ock qvinnostyrkan liknar mera en engels, hvilket väsen man vet är så långt mäktigare än vi som det är högre, då karlstyrkan liknar mera ett vilddjurs, hvars våld förskräcker och nedslår. Alldeles så som man om våren ser att en enda grad af solens ljus och värma verkar mäktigare på hela naturen än tusen åskor.»

«Dock måste jag medgifva till karlarnes ära så mycket, att de alltid med en beundransvärd kraft emotstått förståndet, dygden och skönheten; och att denna höga qvinnostyrkan ännu icke mäktat vinna mera på dem, än hvad det, som de sjelfva hafva ömt och högt, har kunnat vinna på djuren; det är: icke stort mera än det af konst och söthet, snille och smak, hvartill de sjelfva bragt papegojan, apan och björnen.»

«Skall jag säga sanningen rent ut?»

«Då man betraktar att just i den mån som en karl förädlas, liknar han i mildhet af seder och väsende en qvinna, såsom man ser hos alla karlar af själ och känsla (hommes de sentiment), och tvärtom att, just i den mån en qvinna försämras, börjar hon i all slags osed likna en karl; ja, då man ser den fullkomliga likhet i ömhet och liflighet, som är emellan qvinnor och alla sanna snillen, d. v. s. de höga menniskor, som genom sitt förstånd eller sin dygd äro allas välgörare: så är det omöjligt att icke tillägga qvinnorna just denna samma naturliga höghet öfver karlarne, som dessa alltid tilltrott sig äga öfver qvinnorna. Hvarigenom förståndets ordning i verlden måste upprättas på detta sätt: naturen, snillen, qvinnor, karlar, djuren.»

Jag bör ej längre uppehålla mina läsare med denna för vår litteraturs utveckling så märkvärdiga tidning. Vi hafva följt den på spåren i dess vigtigaste rigtningar under de första sjutton åren af dess tillvaro, hvarunder den, såsom vi sett, förändrade sin ursprungliga karakter på ett sätt, som vittnar om dess redaktörs oupphörligen fortgående andeliga utveckling till ett bättre. Med Kellgrens död år 1795 upphör den att utöfva sin stora inflytelse på allmänheten, och lemnar rum för andra i sin ordning vigtigare organer för den allmänna opinionen.

